

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI DOKTORA PROGRAMI**

**ET-TANSİSÜ'L-MUNTAZAR FÎ ŞERHİ EBYÂTİ'T-TELHÎS VE'L-MUHTASAR
(TRANSKRİPSİYONLU METİN-İNCELEME)**

DOKTORA TEZİ

Gökhan DEMİR

KASIM 2016

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI DOKTORA PROGRAMI**

**ET-TANSİSÜ'L-MUNTAZAR FÎ ŞERHİ EBYÂTİ'T-TELHÎS VE'L-MUHTASAR
(TRANSKRİPSİYONLU METİN-İNCELEME)**

DOKTORA TEZİ

Gökhan DEMİR

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mücahit KAÇAR

**KASIM 2016
TRABZON**

ONAY

Gökhan DEMİR tarafından hazırlanan et-Tansisü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhis ve'l-Muhtasar (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme) adlı bu çalışma 02/12/2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında **doktora tezi** olarak kabul edilmiştir.

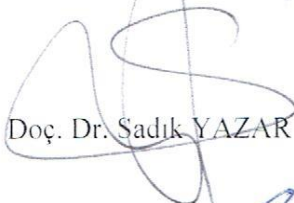
Prof. Dr. M. Muhsin KALKIŞIM (Başkan)

Doç. Dr. Mücahit KAÇAR (Danışman)

Doç. Dr. İlyas KARSLI (Üye)

Doç. Dr. Sadık YAZAR (Üye)

Yrd. Doç. Dr. Savaşkan Cem BAHADIR (Üye)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylım. .../12/2016

Prof. Dr. Yusuf SÜRME

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Gökhan DEMİR
14.11.2016

ÖN SÖZ

Bu çalışmada ele alınan et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar (Telhîs ve Muhtasar'daki Beyitlerin Şerhi İçin Beklenen İnceleme) adlı eser Telhîs ve Muhtasar'daki belâgat ilmine şahit gösterilen beyitlerin şerhinden oluşmaktadır. Eser, XVIII. yüzyılda açık adı Ebu'l-İsme(t) Mustafa İsmâmeddîn bin Abdullah bin Selim el-Üsküdârî olan Mustafa İsmâmeddîn Efendi tarafından telif edilmiştir.

Telhîs ve Muhtasar'daki beyitleri doğru anlama ve yorumlama noktasında büyük önemi haiz olan eser, belâgat terimleri ve edebî sanatlar bakımından da oldukça önemli bir kaynak niteliğindedir.

Çalışmaya başlamadan önce kütüphaneler taranmış ve et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'ın nüshaları tespit edilmiştir. İlk olarak kitap piyasasında da mevcut olan matbu nüshaların farklı matbaalarda basılmış 3 tanesi temin edilmiştir. Ancak amaç asıl nüshaya yani müellif nüshasına ulaşmak olduğundan kütüphanelerdeki yazma nüshalar tespit edilmiş ancak müellif nüshasına ulaşılammıştır. Bu sebeple müellif nüshasına en yakın tarihte istinsah edilen nüsha temin edilmiştir.

Çalışmamız oluşturulurken müellif hattı nüshasına en yakın tarihte (on sekiz ay sonra) istinsah edilen Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 000790 referans numaralı nüsha, asıl nüsha olarak kabul edilmiş ve eser latinize edilirken bu nüsha takip edilmiştir. Milli Kütüphanede bulunan 06 Mil A 447 referans numaralı nüsha ise istinsah tarihi belli olmadığından kontrol nüshası olarak kullanılmıştır. Kontrol amaçlı kullanılan bir diğer nüsha ise 1308 (1890-91) yılında İstanbul Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye matbaasında “Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar” adıyla basılan matbu nüshadır.

Çalışmamız Giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde belâgat ilmi hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra çalışmamızın amacı ve içeriği hakkında bilgiler verilmiştir.

Birinci Bölüm’de Telhîs ve Muhtasar’ın belâgat ilmindeki yerine dikkat çekilmiş; sonrasında Mustafa İsmâeddîn’in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra ise et-Tansîsü’l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti’t-Telhîs ve’l-Muhtasar’ın teknik özelliklerinden bahsedilmiş ve muhtevâsı ile ilgili bilgi verilmiştir.

İkinci Bölüm çalışmamızın en hacimli kısmıdır. Bu bölümde et-Tansîsü’l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti’t-Telhîs ve’l-Muhtasar’ın latinize edildiği bölümdür. Transkripsiyonlu metinden önce, metin oluşturulmasında dikkat edilen hususlar hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmamızın Üçüncü Bölüm’ünde ise ikinci bölümde latinize edilen eser incelenmiştir. İlk olarak eseri latinize ederken tespit ettiğimiz hususlar dairesinde Mustafa İsmâeddîn’in şerh metodu hakkında bilgi verilmiştir. Ardından eser belâgat terimleri ve arûz terimleri açısından incelenmiştir. Bununla birlikte eserdeki özel, eser ve yer isimleri tespit edilerek bir indeks oluşturulmuştur. İndeks bölümü “Belâgat Terimleri İndeksi”, “Arûz Terimleri İndeksi”, “Özel İsimler İndeksi”, “Eser İsimleri İndeksi” ve “Yer İsimleri İndeksi” olmak üzere 5 alt başlıktan oluşmaktadır.

Sonuç bölümünde eserin kısaca bir değerlendirmesi yapılmıştır. Sonuç bölümünün sonrasında et-Tansîsü’l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti’t-Telhîs ve’l-Muhtasar’ı latinize ederken oluşturduğumuz, bundan sonra bu çalışmadan yararlanmak isteyenlerin metni anlama ve yorumlamasına katkı sağlamak amacıyla, metin sözlüğü bulunmaktadır.

Kusursuz olan sadece Allah’tır. Belâgat ilmine mütevazı bir katkı sağlamak amacıyla çalıştığım bu eserin hazırlanmasında beni bu sahaya yönelten, yetiştiren, çalışma boyunca desteğini hiçbir zaman esirgemeyen ve bana her durumda rehberlik eden danışman hocam Doç. Dr. Mücahit Kaçar’a hürmetlerimle birlikte şükranlarımı sunarım. Bununla birlikte metnin kontrol edilme aşamasında desteklerini esirgemeyen ve her fırsatta bana faydalı olan hocalarım Doç. Dr. Sadık Yazar ve Doç. Dr. İlyas Karlı’ya; tez çalışması sırasında bana yol arkadaşı olan kıymetli hocam Arş. Gör. Ahmet Akdağ’a teşekkürü bir borç bilirim. Doktora eğitimi boyunca vakitlerini çaldığım, bütün zorluklara benimle göğüs gerip bana katlanmak zorunda kalan anneme, babama, kardeşlerim Oğuzhan ve Nezaket’e yürekten teşekkür ederim. Dostluğumuzun başlangıcından itibaren

yakın ilgisini ve desteğini gördüğüm değerli meslektaşlarım Ekin Devrim Açıkgöz, Ömer Umur ve Halil Bozkurt'a da teşekkür ederim.

Kasım-2016

Gökhan DEMİR

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	IV
İÇİNDEKİLER.....	VII
ÖZET	X
ABSTRACT	XI
TABLolar LİSTESİ	XII
KISALTMALAR LİSTESİ	XIII
GİRİŞ.....	1-5

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TELHİS VE MUHTASAR'IN BELÂGAT TARİHİNDEKİ YERİ, MUSTAFA İSÂMEDDİN'İN HAYATI VE ESERLERİ, ET-TANSİSÜ'L- MUNTAZAR FÎ ŞERHİ EBYÂTİ'T-TELHİS VE'L-MUHTASAR	6-57
1.1. Telhîs ve Muhtasar'ın Belâgat Tarihindeki Yeri.....	6
1.2. Mustafa İsâmeddîn	22
1.2.1. Hayatı.....	22
1.2.2. Eserleri	27
1.2.1. et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar.....	27
1.2.2. Aksa'l-Müfâd fî Tercemeti's-Şerheyn ve Kühü'l-Murâd fî Beyâni Bânet Su'âd.....	28
1.2.3. et-Tuhfetü'd-Dârriye fî Şerhi Kasîdeti'l-Ensâriyye.....	29
1.2.4. Şerh-i Kasîde-i Tantarâniyye.....	31
1.2.5. Şerhü Kasîdeti'l-Münferice.....	33
1.2.6. Şerh 'ale'l-Kasîdeti't-Tâ'iyye.....	34
1.2.7. eş-Şa'sa'atü'l-Kameriyye fî Şerhi'l-Kasîdeti'l-Mudâriyye.....	35
1.2.8. el-Lüm'atü'l-Bedriyye 'ale'l-Kasîdeti'l-Mudâriyye.....	36
1.2.9. Şerh-i Beyt-i Hüsrev-i Dihlevî.....	39
1.2.10. Şerhü'l-'Aff.	39

1.2.11. Tercüme-i en-Ni'âmu's-sevâbig fi Şerhi Kelimi'n-Nevâbig.....	40
1.2.12. Zebân-ı Türkî üzre Gülşen-i Şâhidî 'alâ-Tuhfeti'ş-Şâhidî.....	41
1.2.13. Tercüme-i Şerhü Mefâtihu'd-Dürriyye fi İsbâti'l- Kavânîni'd- Deriyye.....	42
1.2.14. Zâdü'l-İbâd fi Şerhi Zuhru'l-Ma'âd (Şerhi Ebyât-ı Muhtasarı'l- Ma'ân Zâdü'l-İbâd fi Şerhi'l-Kasîdeti'l-Busriyye el-Müsemmât bi- Zuhru'l-Me'âd 'alâ Vezn-i Bânet Su'âd).....	43
1.2.15. Şerhü Arûzü'l-Endelüsî.	44
1.2.16. Müretteb Müfredât-ı Siyâhî.	46
1.2.17. Tercemetün Risâletün el-Hafîn Şeyh 'Abdullâh el-Kaşgarî.....	47
1.2.18. Tarîkat-i Nakşibendiyye.....	48
1.2.19. Diğer Eserleri.....	49
1.3. et-Tansîsü'l-Muntazar fi Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar.....	50
1.3.1. Teknik Özellikleri.....	50
1.3.2. Muhtevâsı.....	53

İKİNCİ BÖLÜM

2. ET-TANSÎSÜ'L-MUNTAZAR FÎ ŞERHİ EBYÂTİ'T-TELHÎS VE'L- MUHTASAR.....	58-445
2.1. Metnin Oluşturulmasında Dikkat Edilen Hususlar.....	58
2.2. Metinde Kullanılan Transkripsiyon Alfabeti.....	62
2.3. Transkripsiyonlu Metin.....	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ET-TANSÎSÜ'L-MUNTAZAR FÎ ŞERHİ EBYÂTİ'T-TELHÎS VE'L- MUHTASAR'IN İNCELENMESİ.....	446-525
3.2. Mustafa İsâmeddîn'in et-Tansîsü'l-Muntazar fi Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l- Muhtasar'da Takip Ettiği Şerh Metodu.....	446
3.3. İndeks.....	461
3.3.1. et-Tansîsü'l-Muntazar fi Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'daki Belâgat Terimleri İndeksi.....	461

3.3.2. et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'da Kullanılan Arûz Terimleri İndeksi	483
3.3.3. et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'daki Özel İsimler İndeksi	504
3.3.4. et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'daki Eser İsimleri İndeksi	519
3.3.5. et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'daki Yer İsimleri İndeksi	524
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	526
YARARLANILAN KAYNAKLAR	531
SÖZLÜK	546
ÖZGEÇMİŞ	585

ÖZET

et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar, XVIII. yüzyılın önemli şârihlerinden birisi olan Mustafa İsâmeddîn Efendi'nin belâgatla alakalı olan şerhlerindedir. İsâmeddîn bu eserinde Kazvî'nin Telhîsü'l-Miftâh ve Taftazânî'nin Muhtasar adlı eserinde bulunan beyitleri şerh etmiştir.

Bu çalışmada et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar adlı eser incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma, Giriş ile birlikte 3 bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın amacı ortaya konulmuştur.

Birinci Bölüm'de yazarın hayatı ve eserleri tanıtılmış; Telhîs ve Muhtasar'ın belâgat ilmindeki yeri hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci Bölüm'de metnin latinize edilmesinde dikkat edilen hususlar ve transkripsiyonlu metin bulunmaktadır.

Üçüncü Bölüm eserin incelemesinden oluşmaktadır. Bu bölümde, Mustafa İsâmeddîn'in şerh metodundan bahsettikten sonra belâgat ve arûz terimleri indeksi ile birlikte metinde geçen isimlerin (özel, eser, yer) indeksi oluşturulmuştur.

Belâgat ilmine mütevazı bir katkı sağlamayı amaçlayan çalışmamız, Telhîs ve Muhtasar'daki beyitleri doğru anlama ve yorumlama bakımından önemlidir. Bununla birlikte belâgat ilmi üzerinde çalışma yapacak araştırmacılara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Telhîs, Muhtasar, şerh, Mustafa İsâmeddîn.

ABSTRACT

et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar is one of commentary which is related to eloquence and belong to Mustafa İsâmeddîn Efendi who is one of the leading commentator of 18th century. In this work İsâmeddîn expounded the couplets which are in Kazvîni's Telhîsü'l-Miftâh ve Taftazânî's Muhtasar.

In this work, it has been tried to analyze the work "et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar". The work consists of 3 chapters with the introduction. In the introduction chapter, the purpose of studying has been revealed.

In the first chapter the life and the works of the author has been introduced; Telhîs and Muhtasar's place in eloquence has been informed.

In the second chapter, there are aspects which are paid attention to latinized and there is the text with transcription.

The third chapter consists of analysis of the work. In this chapter, after the mentioning Mustafa İsâmeddîn's commentary method, the index of the nouns (proper, work, place) which are mentioned in the work has been constituted with the eloquence and the prosody terms index.

Our work which aims to contribute humbly to the eloquence science, is important to understand and interpret the couplets in Telhîs and Muhtasar. In addition to this, it is considered to contribute to researchers who will study on the eloquence science.

Keywords: Telhîs, Muhtasar, commentary, Mustafa İsâmeddîn.

TABLÖLAR LİSTESİ

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablo Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1:	Bahr-1 Tavîl.....	490
2:	Bahr-1 Vâfir.....	491
3:	Bahr-1 Kâmil	492
4:	Bahr-1 Hezec	493
5:	Bahr-1 Muktedab.....	493
6:	Bahr-1 Serî'	494
7:	Bahr-1 Münserih.....	495
8:	Bahr-1 Hafîf.....	496
9:	Bahr-1 Medîd.....	497
10:	Bahr-1 Mudâri	498
11:	Bahr-1 Muctess.....	498
12:	Bahr-1 Remel.....	499
13:	Bahr-1 Basît	500
14:	Bahr-1 Mutedârek.....	501
15:	Bahr-1 Recez	502
16:	Bahr-1 Mütekârib.....	503

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A.K.Ü.	: Afyon Kocatepe Üniversitesi
a.s.	: Aleyhissalâtu vesselâm
b.	: bin
Bkz.	: Bakınız
Ç.	: Çoğul
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
Gr.	: Gramer
H.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
HE	: Halet Efendi 000790
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
ilh.	: ilâ-âhir
M.	: Milâdî
Nr.	: Numarası
s.	: Sayfa
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ö./öl.	: Ölümü
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri

GİRİŞ

Şiirsel söz, inci ile dikkat çekici bir paralellik oluşturur ve dile gelmemiş biçimiyle sedefteki inciye tekabül eder. Bu safhada özü değerli olmakla birlikte, diğer nitelikleri kazanmak için, dile gelmeyi bekler. İfade edilmiş söz; işlenmiş, parlatılmış ve ipliğe dizilmek için delinmiş inciye benzer. Sözün dile gelme noktasıyla, ifade edilme noktası arasında çok ciddi bir işlem süreci vardır. Bu işlem sürecinin belâgat olarak nitelenen güzel anlatım unsurlarının mihenginden geçiş olduğunu söyleyebiliriz. Bahsi geçen süreçten sonra söz, soyut yapısından çıkarak somutlaşır. Artık işlenmiş inciye yani kelimeye dönüşmüştür (Avşar, 2007: 167).

Günlük hayatta kullanılan dil “laf”, şairlerin kullandığı dil “söz” ve son olarak Allah’ın dili “kelâm” olmak üzere dilin belli kısımları vardır. Belâgat ilmi işte tam bu noktada Allah’ın yani Kur’ân-ı Kerîm’in dilini anlama çabalarının bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Şairler hiçbir zaman “kelâm” seviyesinde bir dile ulaşamamışlar da “laf” seviyesinin de üstüne çıkmak zorunda kalmışlardır. Çünkü yukarıda ifade edildiği üzere “söz” okuyucunun idrak güzelinin boynunu süsleyen bir cevherdir.

Kur’ân-ı Kerîm’in dilini anlama çabalarının sonucunda belâgat ilmi Abdülkâhir Cürçânî ve Sekkâkî ile birlikte sistemli bir ilim haline gelme noktasında en önemli dönüm noktalarını yaşamıştır. Bilindiği üzere Türk edebiyatında belâgat ile ilgili ilk çalışmalar Arapça yazılmıştır. Sekkâkî’nin Miftâhu’l-Ulûm adlı eserinin üçüncü bölümünde ilk defa sistemleştirilen bu ilim; Hatîb el-Kazvînî’nin Sekkâkî’nin eseri üzerine telif ettiği Telhîs’ül-Miftâh ve Taftazânî’nin Telhîsü’l-Miftâh üzerine telif ettiği Mutavvel ve Muhtasar adlı eserleriyle belâgat ilmi sistemli bir hale gelmiştir. Bu ana kaynaklardan sonra herhangi bir telif eser yazılmamış, Osmanlı coğrafyasındaki medreselerde bu temel eserlerin şerh, tercüme veya hâşiyeleri okutulmuştur.

Bu çalışmada ele alınan et-Tansîsü’l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti’t-Telhîs ve’l-Muhtasar adlı eser de Telhîs ve Muhtasar’daki belâgat ilmine şahit gösterilen beyitlerin şerhinden oluşmaktadır. Eser, XVIII. yüzyılda açık adı Ebu’l-İsme(t) Mustafa İsâmeddîn

bin Abdullah bin Selim el-Üsküdârî olan; eserlerinin büyük çoğunluğu tercüme ve şerhlerden oluşan Mustafa İsmâmeddîn Efendi tarafından telif edilmiştir. Eserde 9 tanesi tekrar ele alınmak suretiyle toplamda üç yüz kırk beyit şerh edilmiştir. Telhîs ve Muhtasar'daki beyitleri doğru anlama ve yorumlama noktasında büyük önemi haiz olan eser, belâgat terimleri ve edebî sanatlar bakımından da oldukça önemli bir kaynak niteliğindedir.

İsmâmeddîn, Telhîs ve Muhtasar'daki şahit beyitleri şerh ettiği eserinde sırasıyla beyitlerdeki arûz kavramlarını açıklamış, beyitlerde geçen kelimeleri sarf ve nahiv yönünden incelemiş, yeri geldikçe belâgat ile ilgili kavramların anlaşılmasına yönelik bilgiler vermiş bununla birlikte şerh edilen beyitlerin misal getirildiği edebî sanatları tespit edip açıklamış ve son olarak her beytin manasını vermiştir.

Beyitlerin taktî'î yapıldıktan sonra kim tarafından yazıldığı ve kimin için söylendiği ifade edilmiştir. Bunun yanında İsmâmeddîn'in beyitleri şerh ederken en çok üzerinde durduğu kısım beyitlerde geçen kelimeleri sarf ve nahiv yönünden incelemeye tâbi tuttuğu kısımdır. Kelimeler tek tek incelenirken sarf ve nahiv bilgisi verildikten sonra birçoğunun okunuşu, anlamı ve hangi edebî sanata misal getirildiği hakkında bilgiler verilmiştir. Bu kısımda dil ve belâgat âlimlerinin görüşlerine sık sık müracaat edilmiş bununla birlikte belâgat literatüründe öne çıkmış dil ve belâgat eserlerine atıflarda bulunulmuştur. Eserde bulunan beyitlerdeki kelimeler sarf ve nahiv, belâgat terimleri ve edebî sanatlar bağlamında incelenirken yerine göre ayet ve hadislerle de atıflar yapılmıştır.

İsmâmeddîn, kendi şeyhleri dâhil hemen hemen bütün dil ve belâgat âlimine eleştirel bir gözle bakmıştır. Bu yüzden farklı kaynakların veya kişilerin görüşlerini aynı anda ifade etmiştir. Her zaman olmasa da bazı durumlarda atıfta bulunduğu görüşlere karşı çıktığına rastlamak mümkündür. Bu durum et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'a orijinal bir mevki kazandırmaktadır.

Çalışmaya başlamadan önce kütüphaneler taranmış ve et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'ın nüshaları tespit edilmiştir. İlk olarak kitap piyasasında da mevcut olan matbu nüshaların farklı matbaalarda basılmış 3 tanesi temin edilmiştir. Ancak amaç asıl nüshaya yani müellif nüshasına ulaşmak olduğundan

kütüphanelerdeki yazma nüshalar tespit edilmiş ancak müellif nüshasına ulaşamamıştır. Bu sebeple müellif nüshasına en yakın tarihte istinsah edilen nüsha temin edilmiştir.

Telif tarihine en yakın nüshanın tespit edilmesi -dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda- müellifin gözetiminde istinsah edildiği veya denetiminden geçtiği düşüncesinin bir sonucudur. Ancak bilimsel ahlak kurallarına dayanarak istinsah tarihi belli olmayıp telif tarihini belirtmekle yetinilmiş olan, buna rağmen müellif nüshası olması noktasında kesinliği bulunmasa da eserin telif tarihine yakın istinsah edildiği düşünülen bir nüsha (Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 447), ayrıca 1308 (1890-91) yılında Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye matbaasında basılan bir matbu nüsha kontrol nüshası olarak kullanılmıştır. Böylece en doğru çeviri oluşturulmaya, üzerinde çalışılan nüshanın eksik olan kısımları tamamlanmaya çalışılmıştır. Eksiklikler “... :-HE” şeklinde dipnotta gösterilmiştir.

Çalışmamız Giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm’de Telhîs ve Muhtasar’ın belâgat ilmindeki yerine dikkat çekilmiş; sonrasında Mustafa İsmâeddîn’in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra ise et-Tansîsü’l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti’t-Telhîs ve’l-Muhtasar’ın teknik özelliklerinden bahsedilmiş ve muhtevâsı ile ilgili bilgi verilmiştir.

Çalışmamızın İkinci Bölüm’ü et-Tansîsü’l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti’t-Telhîs ve’l-Muhtasar’ın latinize edildiği bölümdür. Transkripsiyonlu metin verilmeden önce, metin latinize edilirken dikkat edilen hususlar hakkında bilgi verilmiş ve kullanılan transkripsiyon alfabesi gösterilmiştir.

Çalışmamızın Üçüncü Bölüm’ünde ise et-Tansîsü’l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti’t-Telhîs ve’l-Muhtasar incelenmeye çalışılmıştır. İlk olarak eseri latinize ederken tespit ettiğimiz hususlar dairesinde Mustafa İsmâeddîn’in şerh metodu hakkında bilgi verilmiştir. Ardından İndeks bölümüne geçilmiştir. İndeks bölümü “Belâgat Terimleri İndeksi”, “Arûz Terimleri İndeksi”, “Özel İsimler İndeksi”, “Eser İsimleri İndeksi” ve “Yer İsimleri İndeksi” olmak üzere 5 alt başlıktan oluşmaktadır.

“Belâgat Terimleri İndeksi”nde et-Tansîsü’l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti’t-Telhîs ve’l-Muhtasar’da tespit edilen edebî sanatlar öncelikli olmak üzere belâgat terimleri tespit edilmiştir. Hangi beytin hangi belâgat terimine misal getirildiği, terimlerin sonunda köşeli parantez “[]” içinde gösterilmiştir. Eser latinize edilirken İsmâmeddîn’in bazı belâgat terimlerinin lügat ve ıstılah manasını verdiği fark edilmiştir. Bu bölüm oluşturulurken, İsmâmeddîn’in verdiği manalar aynı şekilde et-Tansîsü’l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti’t-Telhîs ve’l-Muhtasar kaynak gösterilerek verilmiştir. Şârihin anlamını vermediği belâgat terimleri ise ilgili yerlerde kaynak gösterilmek suretiyle tamamlanmıştır. Bu şekilde ortaya çıkacak bir karışıklığın önüne geçilmek istenmiştir. Bununla birlikte, aslında et-Tansîsü’l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti’t-Telhîs ve’l-Muhtasar’daki belâgat terimlerini ihtiva eden bir ‘belâgat terimleri sözlüğü’ meydana getirilmiştir.

“Arûz Terimleri İndeksi”nde yine et-Tansîsü’l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti’t-Telhîs ve’l-Muhtasar’daki beyitlerin emsal teşkil ettiği arûz bahirleri tespit edilmiştir. Bunlar Türk edebiyatında az rastlanan Arap edebiyatına mahsus bahirlerdir. Dolayısıyla bu bahirlerden bahseden veya bahirleri konu alan çalışmaların sayısı azdır. Bundan sonra bu alanda çalışma yapacak araştırmacılara kolaylık sağlaması amacıyla Türk edebiyatında çok fazla kullanılsa da belâgat öğrenimi için gerekli olan bu arûzî ıstılahları göstermek tarafımızdan gerekli görülmüştür. Bu bölüm oluşturulurken ilk olarak arûz ilmine mahsus ıstılahlar ve terimlerin ne anlama geldiği kısaca özetlenmiştir. Sonrasında et-Tansîsü’l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti’t-Telhîs ve’l-Muhtasar’da geçen arûz terimleri tablo halinde yazılmış ve hangi beyitte misal gösterilmişse ilgili yerlerde köşeli parantez “[]” içerisinde belirtilmiştir. Tablo halinde gösterilmesinin sebebi hem bahirlerin kendine has özelliklerini toplu halde ve özet şeklinde görebilmek hem de bu eserden faydalanmak isteyecek olan araştırmacıların bu terimleri bir arada görebilmesini sağlamaktır.

“Özel İsimler İndeksi”, “Eser İsimleri İndeksi” ve “Yer İsimleri İndeksi” ise et-Tansîsü’l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti’t-Telhîs ve’l-Muhtasar’da tespit edilen isimlerin indeksidir. Aynı ayrı ele alınması, yukarıda ifade edildiği gibi daha derli toplu bir çalışma oluşturma gayesinden kaynaklanmaktadır.

“Sonuç ve Değerlendirme” bölümünde, eserin genel bir değerlendirmesi yapılırken yukarıda ifade edilen bölümler ışığında çalışmamızın ulaştığı sonuçlar ortaya koyulmuştur.

et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar belâgat ilmini öğrenme, Telhîs ve Muhtasar'daki beyitleri doğru anlama ve yorumlama bakımından son derece önemlidir. Bununla birlikte kendi zamanında ve o zamana kadar yapılan şerhler arasında yapı taşlarından bir tanesidir. Ayrıca bu eser Arapça sarf ve nahiv yönünden de zengin bilgiler içermektedir. Bütün bunlar dikkate alındığında şerh literatürümüzün önemli eserleri arasında bulunan bu eser üzerinde yaptığımız çalışmanın belâgat ilmine katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

“Sonuç ve Değerlendirme” bölümünden sonra, “Yararlanılan Kaynaklar” bunun ardından da eserin latinize edilmesi sırasında oluşturduğumuz, bundan sonra bu çalışmadan yararlanmak isteyenlerin metni anlama ve yorumlamasına katkı sağlamak maksadıyla “Sözlük” bölümü bulunmaktadır. Metin sözlüğünde gösterilen kelimeler orijinal haliyle transkripsiyonlu yazılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TELHÎS VE MUHTASAR'IN BELÂGAT TARİHİNDEKİ YERİ, MUSTAFA İSÂMEDDÎN'İN HAYATI VE ESERLERİ, ET-TANSÎSÜ'L-MUNTAZAR FÎ ŞERHİ EBYÂTİ'T-TELHÎS VE'L-MUHTASAR

1.1. Telhîs ve Muhtasar'ın Belâgat Tarihindeki Yeri¹

Bir ilmin adı, o ilmi oluşturan çeşitli bölüm ve konuların tek veya birkaç kelime ile ifade edilmesidir. Belâgat da uzun bir tekâmül seyri içinde, edebî ilimler arasında katettiği mesafeye ve içerdiği konulara göre çeşitli isimlerle anılmıştır. Meselâ Câhız'da “beyân”, İbnu'l-Mu'tezz'de “bedî”, İbn Kudâme'de “şiiir ve nesir kritiği”, Askerî'de “şiiir ve nesir sanatı”, Hafacî'de “fesâhat”, Abdülkâhir el-Cürcânî'de “belâgat” ve “i'câz delilleri”, Taftazânî'de “meâni” (...) adlarıyla tanınmıştır. Bu isimlerin tüm özelliklerini kapsamına alan ve en içerikli isim ise “belâgat”tır (Hacımüftüoğlu, 1993: 268-269).

Güzel yazma yollarının bilinmesi, fikir ve duygunun “yerinde, yeterince ve zamanında” ifade edilmesi tabii bir şekilde her zaman var olagelmıştır. Fakat bunun bir fen veya ilim olarak sistemleştirilmesi eski Yunan'da milattan önceki asırlarda, Araplarda ise İslâmiyet'ten önceki devirlerde başlamıştır (Yetiş, 2006: 1).

Belâgat, Cahiliye devri Arap edebiyatında hayli gelişmiş durumdaydı. Belâgatın Cahiliye döneminde insanlarda bir meleke halinde adeta doğuştan bir kabiliyet gibi telakki edildiği söylenebilir. Fakat bunun ilimleştirilmesi İslâm'dan sonra gerçekleşti. Türkler, X. yüzyılda dahil oldukları İslâm medeniyetinin belâgat anlayışını benimsemişler ve geliştirilmesinde etkin bir rol oynamışlardır. Ana dili Arapça olmayan diğer Müslüman milletler gibi Türkler de benimsedikleri İslâm dininin dilini en iyi şekilde öğrenmeye

¹Bu bölüm oluşturulurken belâgat tarihiyle ilgili olabildiğince ana kaynaklara ulaşarak bir tarama yapılmıştır. Farklı kaynaklardan yararlanarak Telhîs ve Muhtasar'ın belâgat tarihindeki gelişimi ve yeri hususunda bir derleme/özetleme çalışması oluşturmak amaçlanmıştır. Birebir alıntı yapılan kısımlar alıntı yöntemiyle gösterilmiştir. Özetleme yapılan kısımlarda da faydalanılan kaynaklar cümle veya paragraf sonunda gösterilmiştir.

gayret etmişlerdir. İlim dili olarak kabul ettikleri Arapçayı ve onun belâgatını medreselerde öğretmişlerdir. Osmanlı medreselerinde bir âlet ilmi olarak kabul edilen belâgat, dinî ve edebî metinlerin daha iyi anlaşılması gayesine bağlı olarak hayat bulmuş ve gelişimini daha çok Arap ve Fars edebiyatı dairesi içinde sürdürmüştür (Bilgegil, 2015: 34; Coşkun, 2012: 14; Eren ve Uzunoğlu, 2006: 28; Orak, 2013: 17-18).

Belâgatın kuralları ve terimleri ayrıntılı bir şekilde belirlenmiş bir ilim dalı haline gelmesi, öncelikle Kur'ân-ı Kerîm'i anlama çabalarının bir neticesidir. İslamiyet'in kabulünden sonra Araplar arasında sadece edebî tenkit şeklinde var olan belâgat uzun süre Kur'ân-ı Kerîm'in manasını iyi anlayabilmek amacıyla tefsir ve kelâm ilimleriyle bağlantılı olarak ele alınmış ve Kur'ân-ı Kerîm'in i'câz yönünü ve Arapçanın bütün imkânlarından yararlanan söyleyiş özelliklerini anlayabilmek için gösterilen çabalar sonucunda da belâgat ilmi bağımsız bir ilim haline gelmiştir (Kaçar, 2012: 11).

Kur'ân aynı zamanda bir belâgat ölçüsü olarak da usûl, misâl ve kâideler kaynağıydı (Bilgegil, 2015: 34). Böylece Kur'ân'ın i'câzı ve mecâzları üzerinde çalışmalar, bir belâgat ilminin ortaya çıkmasına sebep oldu (Diriöz, 2002: 255). Câhız, bu ilmin tarihinde iddialı ve açık bir konuma sahiptir. Öyle ki “el-Beyân ve't-Tebyîn” eseriyle belâgat ilminin kurucusu sayılmıştır. Bu kitap, Arap belâgatının ilk eseri niteliğindedir. Beyân kelimesini, terim anlamına en yakın şekilde ele alan kişi Câhız'dır (Karuko, 2014: 3-122).

Belâgatın bir ilim olarak üzerine eğildiği ilk zamanlarda şiire güzellik katan her türlü edebî sanat ve ifade özelliklerine “bedî” adı verildiği gibi özellikle ilk dönemde sonraki şairleri önceki şairlerden ayıran üslûp özelliklerine de bu adın verildiği bilinmektedir (Saraç, 2004c: 132). İbnu'l-Mu'tezz de aynı dönemde “Kitâbu'l-Bedî” ismini verdiği bir eser telif ederek bedî ilminin kurucusu kabul edilmiştir (Özdoğan, 2002: 98).

İslâm dünyasının sınırlarının genişlemesi ve Arap olmayan Müslüman toplulukların Kur'ân-ı Kerîm'i yanlış anlaması endişesi ortaya çıkınca Arap dili gramerinin kuralları halinde tespitine ihtiyaç duyulmuştur (Kılıç, 1992: 381). İlâhî Kelâmı dil ve anlatım yönlerinden incelemek için kendine has usûller oluşturan “tefsir”, Hz. Muhammed'in

sözlerini anlama ve yorumlama metotlarını kuran “hadis” ilimleri, kendileri için alt yapı oluşturan dil ve edebiyat bilimlerini sürekli olarak besleyip geliştirmişlerdir (Dağlar, 2007: 162).

Nahiv dille ilgili bir ilim olduğundan belâgat ilmini etkileyen ilimlerin başında gelmektedir. Nahiv âlimleri nahivle ilgili kitaplarında dolaylı veya dolaysız bir şekilde belâgate konu olabilecek birçok meseleye değinmişlerdir. Örneğin, Sibeveyhî'nin “el-Kitab” adlı eseri, nahiv ilmiyle ilgili olmasına rağmen, belâgat ilmine malzeme olabilecek kadar çok bilgi ihtiva etmektedir; zira o, hazf, takdîm, te'hîr, isnâd, kasem, müsned, müsnedünileyh, teşbîh, tağlîb vb. konuları kitabında işlemiştir (Çağmar, 2003: 46).

Belâgat üstadı (şeyhu'l-belâgat) olarak anılan Abdülkâhir Cürcanî yazmış olduğu iki kitapla belâgat ilmine yeni bir bakış açısı getirdi. “Delâilü'l-İ'câz” isimli eserinde Kur'ân-ı Kerîm'in belâgat yönünden i'câzını Abdülcebbar'ın görüşünden de hareket ederek sözün fesâhatine dayandırır. (...) beyân ilmi ile ilgili meselelerin açıklanmasını ise Esrârü'l-Belâga isimli eserine bırakmıştır (Saraç, 2010: 23). Ardından Zemahşerî'nin Keşşâf diye bilinen “el-Keşşâf ‘an Haka’iki’t-Tenzîl”i, Kur'ân-ı Kerîm'i belâgat açısından incelemiştir. Bu üç eser belâgatın klasik bir görünüm kazanmasında son derece faydalı olmuştur (Aytekin, 2006: 18).

Sibeveyh, Câhız, Abdülkâhir Cürcânî ve Zemahşerî'nin ardından belâgat alanında uzun süre yeni eser yazılmamış, genel olarak bu âlimlerin eserlerinin özetlenmesi yoluna gidilmiştir (Kaçar, 2015: 46).

Abdülkâhir'in [Delâilü'l-İ'câz ve Esrârü'l-Belâga adlı eserlerini] telhîs eden Fahrüddin er-Râzî, bir nevi “belâgat-i'câz” sentezi yaparak “Nihâyetü'l-Îcâz fî Dirâyeti'l-İ'câz” isimli eserini telif etmiştir. Bu telifini “İki Cümle” temeli üzerinde kuran Râzî, birinci cümlede beyân konularını içeren “Esrârü'l-Belâga”yı, ikinci cümlede de meânî konularını içeren “Delâilü'l-İ'câz”ı metodize ederek, Cürcânî'nin dağınık ve plansız olan eserini bir araya getirip kaynaştırmış ve kendisinden sonra gelen Ebû Yâkup Yusûf es-Sekkâkî'ye, belâgatı iki ana bölüme, meânî ve beyân bölümlerine ayırma yolunu açmıştır (Hacımuftuoğlu, 1993: 280).

Sekkâkî'nin "Miftâhu'l-ULûm"uyla sonunda belâgatın bölümleri belirlenmiş ve bu eser, kendinden sonra yazılacak belâgat kitaplarının temel başvuru kitabı olmuştur (Aytekin, 2006: 18). Sekkâkî, Miftâhu'l-ULûm adlı eserini, üç ana bölüm üzerine kurarak yazmıştır. Birinci bölümde ilmu's-sarf ve iştikâk'ı; ikinci bölümde ilmu'n-nahv'i; üçüncü bölümde ise ilmu'l-me'ânî ile ilmu'l-beyân ve bunlara eklediği muhassinat-ı lafzıyye ve ma'neviyye konularını ele almıştır. Ilmu'l-istidlâl ile ilmü'l-'arûz ve'l-kavâfi ise, ilmü'l-me'ânî ile ilmü'l-beyân'ı öğrenme sırasında yararlı ilimlerden oldukları için üçüncü bölüme (Me'ânî ve Beyân ilimleri bölümüne) eklemiştir. Böylece eser Sarf, Nahiv, el-Me'ânî ve'l-Beyân, Mantık, el-'Arûz ve'l-Kavâfi ilimlerini ihtivâ eden bölümlerden meydana gelmiştir (Shareef, 2013: 100).

"Miftâhu'l-ULûm"un özellikle meânî, beyân ve bedi' ilimlerini kapsayan üçüncü bölümüyle Arap edebiyatında meşhur olan Sekkâkî, Abdülkâhir el-Cürçânî'nin "Delâ'ilü'l-İcâz"ı ile "Esrârü'l-Belâga"sı, Zemahşerî'nin "el-Keşşâf"ı ve Fahreddin er-Râzî'nin "Nihâyetü'l-İcâz"ından yararlanmakla birlikte mantikî bir örgü içinde az örnek, bol tanımlama ve gruplandırmalarla belâgat mevzularının incelenmesinde özgün bir yaklaşım getirmiştir. Ancak felsefeye olan düşkünlüğü yüzünden Sekkâkî, Arap üslûbunu Yunan bilim ve terimlerine uygulama gayretiyle uzun ibareler kullanmış, bunun sonucunda ifadesinde okuyucuyu zorlayan birtakım güçlükler ortaya çıkmıştır (Benli, 2005: 20).

Sekkâkî "Miftâhu'l-ULûm" adlı eseriyle bu alanda şöhrete kavuşmuş; belâgatçılar onun bu eserine hayran kalarak telhîs ve şerhler yazmaya başlamışlardı. O kadar ki, belâgatçılar bu alandaki kabiliyetlerini bir yana bırakarak, onun eserini anlamaya ve şerh etmeye koyulmuşlardı. Onlar hayranlıklarından dolayı beş asrı şerh ve telhîslerle geçirmişlerdir (Özdoğan, 2002: 101).

Sekkâkî'nin ortaya koyduğu çerçevede yazılan eserlerin en önemlisi Celâleddin Muhammed el-Hatîb el-Kazvîni'nin "Telhîsü'l-Miftâh" isimli eseridir (Saraç, 2010: 25). Kazvîni, "Miftâhu'l-ULûm"un üçüncü bölümünü muhtasar hale getirdiği "Telhîsü'l-Miftâh" adlı eserinin giriş kısmında, eseri telif etme sebebini şu sözlerle açıklamaktadır:

(Bu alanda) değerli, büyük âlim Ebû Yakûb es-Sekkâkî'nin yazdığı Miftâhu'l-ULûm'un üçüncü kısmı -tertibî en güzel, yazılışı tam, temel kuralları toplama yönünden en zengini

olduğundan- belâgat alanında tasnif edilen meşhur kitapların fayda bakımından en büyüğü idi. Ancak o da fazlalıktan, gereksiz uzatmadan ve muğlak ifadeden korunmuş olmadığından kısaltılması mümkün, açıklama ve ayıklamaya da muhtaç olduğundan o (üçüncü kısım)daki kaideleri ihtiva eden, (ispat için) kendisine ihtiyaç duyulan örnekleri ve şahit (beyit)leri de içeren özet bir kitap yazdım. O (özet kitaptaki) araştırma ve düzenlemedeki gayretimi de eksik etmedim. Bunu, onun tertibinden daha kolay anlaşılır bir tertibe koydum. İsteklilerin çabuk elde etmesi ve kolay anlaması için lafzını aşırı kısaltmaya da gitmedim. Bazı yazarların kitaplarında muttali olduğum faydalı şeyleri ve hiçbir kimsenin ifadesinde -kendisine açıkça ve işaretlen- bulmadığım ek bilgileri de buna ilave ettim ve ona Telhîsu'l-Miftâh adını verdim (Yanık ve diğerleri, 2006: 1).

Hatîb el-Kazvînî “el-Miftâh”ın belâgatle ilgili olan kısmını özetlerken eserdeki tertibi gözetmişse de, birtakım değişiklikler yaparak, kendi fikrinin orijinalliğini ispatlamaya çalışmıştır. Kazvînî eserini Fâtihatü'l-Kitab (ön söz), Mukaddime, el-Fennu'l-Evvel: İlmu'l-Me'ânî, el-Fennu's-Sânî: İlmu'l-Beyân, el-Fennu's-Sâlis: İlmu'l-Bedî' ve Hâtime olmak üzere altı bölüm halinde kurmuştur (Shareef, 2013: 10).

Kazvînî, Sekkâkî'nin yapmış olduğu tanımlara birtakım ilavelerde bulunmuştur. Eserini kaleme alırken sadece Sekkâkî'nin söyledikleri ile yetinmeyip, Abdulkâhir el-Cürcânî'nin, “Esraru'l-Belâga” ve “Delâilu'l-İ'câz”ından, Zemahşerî'nin “el-Keşşâf”ından da istifade etmiştir. Sonrasında bu eser, tertip ve usûlü açısından Sekkâkî'nin yazmış olduğu esere benzer bir şöhet kazanmıştır (Güceyüz, 2015: 105).

“Telhîsu'l-Miftâh”, daha önce yazılmış belâgat kaynaklarının oldukça düzenli bir özeti olmasının yanında Kazvînî'ye ait bazı orijinal tespitler de bulunan bir eserdir. Eserde pekçok bilginin özet ifadelerle verilmeye çalışılması, bu eserden yararlanmayı zorlaştırmıştır. Bundan dolayı eser üzerinde, anlaşılmasını ve kullanımını kolaylaştırmak amacıyla şerh, hâşiye, ta'lik, ihtisâr, nazma çekme, şevâhidinin (şiiir örneklerinin) şerhi ve tercüme şeklinde çok sayıda çalışma yapılmıştır (Şanlı, 2010: XLIX). Bütün bu çalışmalara rağmen Türkler asırlarca belâgat konusundaki kitapları Arapça asıllarından okumuşlardır. Nitekim medreselerde belâgat için ders kitabı olarak Sekkâkî'nin “Miftâhu'l-Ulûm”u, Hatîb el-Kazvînî'nin “Telhîsu'l-Miftâh”ı, Sa'deddin et-Taftazânî'nin “el-Mutavvel” ve “Muhtasaru'l-Mutavvel”i ve bunların Molla Fenari'nin oğlu Hasan Çelebi, Molla Hüsrev vb. kimseler tarafından kaleme alınan şerh ve hâşiyeleri okutulmuştur (Yetiş, 1992: 384-385; 2006: 3).

Telhîs’le birlikte belâgatta yeni bir dönem başlamıştır. İfadesinin açıklığı, üslûbunun kolaylığı, metod ve plânının düzgünlüğü ile aslını gölgede bırakan ve aslından daha çok beğenilen Telhîs, telifinden itibaren hem yıllarca medreselerde okutulmuş, hem de üzerine muhtasar, şerh ve hâşiyeler yazılmıştır. Bu doğrultuda Taftazânî “el-Mutavvel ale’t-Telhîs” adlı eseriyle Telhîs’i şerh ettikten sonra “Muhtasaru’l-Meânî” adlı eseriyle de bu şerhine ihtisar yazmıştır. (Benli, 2005: 21; Bulut, 2013: 29; Kartal, 2007: 414).

Mütercim Taftazânî İslâm ulemâsının büyüklerindedir; Moğol akınları İslâm ülkelerindeki bütün kültür izlerini silip süpürdükten sonra İslâmî öğretimi yeniden dirilten kişi Taftazânî’dir (Gibb, 2000: 138). Kitabında (el-Mutavvel) Telhîs’te bulunan kapalı hususları şerhetmiş, önceki kitaplardan bazı bilgiler ilave etmiş ve Kazvînî’nin eski bilginlere yönelttiği itirazlardan haksız bulduklarına cevap vermiştir. Ayrıca gerek “Miftâhu’l-Ulûm”da gerekse Kazvînî’nin “e1-Îzâh”ında kapalı bulduğu hususları açıklamıştır. Taftazânî, daha sonra bu eserini ihtisar etmesi yönündeki talepler üzerine 756’da “Muhtasaru’l-Me’ânî”yi kaleme almıştır (Benli, 2005: 21). Taftazânî’nin bu iki eseri de Osmanlı medreselerinde okutulan en önemli belâgat eserleri arasında yerini almıştır (Bulut, 2013: 29).

Belâgat ve belâgat tarihiyle ilgilenen ve bu konu üzerinde çalışma yapan araştırmacıların hemen hepsi Telhîs’in büyük bir önemi haiz olduğu kanaati üzerinde birleşmektedir. Yazıldıktan sonra asırlar boyunca medreselerde ders kitabı olarak okutulması, hatta 19. yüzyıldan itibaren Batı etkisinde şekillenen Türk edebiyatında bile önemini koruması ve günümüzde hâlâ değişik açılardan üzerinde çalışmalar yapıyor olması bu kanaatin oluşmasında büyük bir etkidir.

Mehmet Yalar, “el-Hatîb el-Kazvînî ve Belâgat İlmindeki Yeri” adlı doktora tezinde “Telhîsü’l-Miftâh”ın önemine binâen İbn-i Haldûn ve Behâuddîn es-Subkî’nin “Telhîsü’l-Miftâh” hakkındaki şu sözlerine yer verir:

İbn-i Haldûn’un et-Telhîs hakkındaki şu sözleri dikkat çekicidir: “et-Telhîs hacim bakımından el-Îdâh’tan daha küçüktür. Bu devirde, hem üzerindeki şerh çalışmaları hem de ders kitabı olarak, şark yöresinin bu kitaba olan ilgisi, diğer kitaplara olan ilgilerinden fazladır.”

Behâuddîn es-Subkî de, et-Telhîs'e yazdığı ünlü 'Arûsu'l-Efrâh' adlı şerhinin girişinde eser hakkında şöyle der: "Şüphesiz belâgat ilmi ve onunla ilgili olan konularda yazılmış olan Telhîsu'l-Miftâh onu gören ve onunla ilgilenen herkesin itikatiyle, bu ilimde ve bu büyüklükte yazılmış bulunan kitapların en faydalısı ve en kapsamlısıdır" (s. 76-77).

Özellikle XIX. yüzyıl başlarına kadar belâgate ait eserlerin çoğu Cürcânî'nin Miftâh şerhine yapılan hâşiyelerdir. Ancak sözkonusu eserlerin Arapça oluşu eserlerin kullanım olanaklarını kısıtlamıştır. Üstelik bu durum söz konusu kuralların Türk diline uygulanışını da imkânsız hâle getirmiştir (Aytekin, 2006: 62-63).

"Telhîsu'l-Miftâh" üzerine Sa'deddin et-Taftazânî tarafından "el-Mutavvel" ve "el-Muhtasar" adıyla yazılan şerhlerin Anadolu medreselerinde ders kitabı olarak takip edilmiş olması, aynı dil ile daha başka bir hayli şerh, hâşiye ve ta'liklerin yazılmasına sebep olmuştur (Hacımuftuoğlu, 1988: 120).

M. A. Yekta Saraç, "Osmanlı Döneminde Belâgat Çalışmaları" adlı makalesinde bu kadar çok şerh ve hâşiye yazılmasına farklı bir yorum getirmektedir. Ona göre bu dersi okutacak müderrislerin dersle ilgili ehliyetlerini gösterme kaygısı, bununla birlikte müderrislerin yetkililere bu dersi nasıl anlatacaklarını gösterme ihtiyacı, bir hayli şerh ve hâşiye yazılmasında etkili olan sebeplerdendir.

Bu durum, kanaatimizce yaygın olan skolâstik bir eğitim öğretimin verildiği medrese müntesi(p)lerinin yeni bir şey ortaya koyamayışlarının, şerhçi-hâşiyeci geleneğinin bir göstergesi olarak geçirilecek basitlikte değildir. Şerhi Miftâh'ın etrafında dönen bu çalışmaların bir zemininin, şartlarının olması gerekmektedir. Kanaatimizce bunun başlıca sebepleri arasında bu eserlerin önemli bir kısmının, müderrislerin medresede okutacakları zorunlu ana ders ile ilgili ehliyetlerini ortaya koyma çabalarına matuf olmasıdır. Zira onlar bu eserleri okutacaklardır; dolayısıyla bu dersin ne şekilde okutacaklarını yetkililere gösterme durumundadırlar. Ayrıca yine bunların bir kısmının yine aynı düşünce ile kaleme alınan yukarıda işaret ettiğimiz müderrisler için gerekli görülen takdim tezi niteliğinde olduğu da düşünülebilir (Saraç, 2004a: 328).

Şerhler ve hâşiyelerin çokluğu, İslâm toplumundaki ilmî gayretin ve özellikle edebiyata verilen özel önemin derecesini gösterir (Eren ve Uzunoğlu, 2006: 31). Telhîsle

Miftâh arasındaki bu irtibat, retorik üzerine telif edilmiş kısa bir ders kitapları zincirinin başlangıcını temsil etmektedir (Yıldırım, 2012: 321-322).

Yukarıda da ifade edildiği gibi Hatîb el-Kazvînî'nin “Telhîsu'l-Miftâh” ve Taftazânî'nin “Mutavvel” ve “Muhtasar” adlı eserleri üzerine şerhler, hâşiyeler, kısaltmalar (ihtisarlar), nazımlar, şiir örneklerinin (şevâhidinin) şerhleri ve tercüme gibi çok ve çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Asırlarca aynı eserler üzerinde çalışıldığı dikkate alınırca bazı çalışmaların sadece Telhîs, Mutavvel ve Muhtasar gibi ana eserlerdeki mefhumlar üzerine yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu eserler üzerine yapılan bütün çalışmaları bir araya getirmek oldukça zordur.

Bizim çalışmamız Telhîs ve Muhtasar'daki şiir örneklerinin yani şevâhidinin Türkçe şerhinden ibaret olduğu için, tezimizde Telhîs, Mutavvel, Mu'avvel ve Muhtasar'daki şahit beyitlerin Türkçe tercüme ve şerhleri hakkında bilgi verilecektir.² Aşağıda haklarında bilgi verilen şerh ve tercüme tarafımızca incelenmiş, incelenen eserlerin nüsha ve kütüphane bilgileri ilgili yerlerde sunulmuştur.

1.1. Abdurrahim b. Ahmed el-Ubâdî el-Abbâsî (öl. 963H.=1555M.), *Ma'âhidu't-Tensîs 'ala Şevâhidi't-Telhîs.*

İncelenen eser Çorum İl Halk Kütüphanesi'nde 19 Hk 2348 numarada bulunmaktadır. 351 varaktan oluşan eser müstensih hattı nüshasıdır. Müstensih Ebû Bekir

²Telhîs, Mutavvel, Mu'avvel ve Muhtasarın metinlerinin tümüyle ilgili şerh, tercüme, hâşiyeye, ihtisar, nazım gibi diğer çalışmalar için aşağıdaki kaynaklara bakılabilir: Akdağ, Ahmet (2015), “Abdülganî Gürânî ve “Tercüme-i Dîbâce-i Telhîs-i Miftâh” Adlı Eseri”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, (15/1), Samsun, 321-342.; AYTEKİN, Murat (2006), **Vak'anüvîs Halîl Nürî'nin “Matla'u'n-Nür” Adlı Telhîs Tercümesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.; Güceyüz, İsa (2015), **Belâgat Literatürünün Târîhî Seyri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.; İshakoğlu, Ömer (2004), **Türklerin XV-XVI. Asırlarda Arapça Belâgata Yaptığı Katkıları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.; Kâtip Çelebi (2007), **Keşfü'z-Zunûn**, Cilt 1, 1. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.; Kılıç, Atabey (1990), **Üskübî'nin Şerhi Telhîs'i**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.; Şanlı, İsmet (2010), **Muhammed bin Muhammed Altıparmak Telhîs Tercümesi (Tenkitli Metin)**, Ankara: Ürün Yayınları.; Saraç, M. A. Yekta (2004), “Osmanlı Döneminde Belâgat Çalışmaları”, **Journal of Turkish Studies, Harvard University (ABD)**, 27 (4), 311-344.; Yalar, Mehmet (1997), **El-Hatîb El-Kazvînî ve Belâgat İlmindeki Yeri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.; Yazar, Sadık (2011), **Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şerefeddin Aysâvî'dir. Sonunda belirtildiğine göre eser, el-Abbâsî tarafından 22 Ramazan 934/10 Haziran 1528 tarihinde kaleme alınmış; müstensih Ebû Bekir Şerefeddin Aysâvî tarafından 13 Rebûlevvel 1040/20 Ekim 1630 tarihinde Pazartesi günü istinsahı tamamlanmıştır.

el-Abbâsî'nin bu şerhi Arapçadır. Şârih, Arapça yazdığı eserine kısa bir hamdele ve salvele kısmından sonra giriş yapmaktadır. Şerh edilen beyitler misal getirildiği dil ve belâgat konularına göre “*Şevâhid-i müsnediin ileyh, Şevâhidü'l-vasl ve'l-fasl, Şevâhid-i fenn-i sâni ve hüve 'ilmü'l-beyân vb.*” gibi başlıklar altında incelenmiştir. Eserin ilk sayfalarında beyitler hakkında bilgi verildikten sonra asıl bölüm olan Telhîs'teki şahit beyitler birer birer şerh edilmeye başlanmıştır.

Eserin geneline bakıldığında şârihin ilk olarak beyitlerin hangi bahre ve kime (hangi kasideye) ait olduğunu açıkladığı görülmektedir. Beyitlerin kime ait olduğu ifade edildiği sırada şairler hakkında da bilgiler verilmiştir. el-Abbâsî, bütün bunlardan sonra şiir örneklerini izah etmeye çalışmıştır. Şârihin, şerhini mısra, beyit ve ileri gelen âlimlerin görüşleriyle desteklediği bununla birlikte beyitleri misal olduğu edebî sanatlar bakımından da incelediği görülmektedir.

1.2. Bedrüddîn Muhammed b. Radiyuddîn el-Gazzî (öl. 984H.=1576M.), *Takrîbü'l me'âhid fî Şerhi's-Şevâhid.*

İncelenen eser Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde 19 Hk 2384 numarada kayıtlıdır. Eser, 317 varaktan oluşmaktadır. Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde Fatih Çolak ve Cemil Akpınar tarafından hazırlanan “Gazzî” madde başlığında, eserin Abdürrahim el-Abbâsî'nin Ma'âhidü't-Tensîs fî Şerhi Şevâhidi't-Telhîs adlı eserinin İstanbul'da onun evinde misafir kaldığı sırada yaptığı özeti olduğu vurgulanmaktadır.

Arapça olan bu şerhte, beyit/beyitlerin ilk olarak kimin hangi eserinden alındığı ardından beyit/beyitlerin hangi bahre ve edebî sanata misal getirildiği ifade edilmektedir. Beyitler şerh edilirken misal getirildikleri edebî sanatlara göre tasnif edilmiştir. Edebî sanatlar örneğin, “Hüsn-i Ta'lil (197b)” şeklinde yazıldıktan sonra şahit beyitler bu başlık

altında tek tek şerh edilmiştir. Şârih bununla birlikte beyitte bahsi geçen diğer edebî sanatları zikretmekten de geri kalmamıştır.

Radîyuddîn el-Gazzî'nin bu alanda ikinci eseri “et-Tahsîs fî Şerhi Şevâhidi't-Telhîs”³ adlı eseridir. Bu eser Hatîb el-Kazvînî'nin Telhîsü'l-Miftâh adlı eserindeki şiir örneklerinin şerhinden oluşmaktadır (Çolak ve Akpınar, 1996: 538).

1.3. Vahdî İbrahim b. Muhammed (öl. 1126H.=1714M.), *Şerhu Şevâhidi't-Telhîs.*

İncelenen eser müstensih hattı nüshasıdır. Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Hk 5478 numarada kayıtlıdır. VIII+108 varaktan müteşekkil olan eserin müstensihi İmamzâde Hafız Seyid Ali bin Musa'dır.

Eserin sonundaki kayda göre Vahdî İbrahim eserini 28 Recep 1122/22 Eylül 1710 tarihinde tamamlamıştır. İmamzâde Hafız Seyid Ali bin Musa ise 1124 yılının Muharrem ayı başlarında (Şubat 1712) eseri istinsah etmiştir. İstinsah edildiği tarihte müellifin hayatta olduğu düşünülürse eserin müellif kontrolünden geçme olasılığı yüksektir.

Vahdî İbrahim'in bu şerhi Arapça'dır. Arapça bir girişle eserine başlayan İbrahim, Telhîs'teki beyitleri Arapça şerh etmeye başlamıştır. Eserin girişinden anlaşıldığı üzere şârih eserinde sadece Telhîs'teki beyitlerle kalmamış Taftazânî'nin Mu'avvel ve Mutavvel'indeki şahit beyitlerin şerhini de yapmıştır. Bununla birlikte şerhini meydana getirirken İbn-i Abbâsî, Ömer Hattab, Suyûtî, Ebû Harîrî gibi âlimlerden faydalandığını da ifade etmektedir (1b-2b).

Şârih, şerhinde beyitleri yazdıktan sonra ilk olarak beytin kime ait olduğunu belirtmektedir. Ardından şerh metinlerinde sıkça karşılaşılan üslupla beyitteki kelimeleri sarf ve nahiv bakımından incelemiştir. Bu sırada beytin misal getirildiği edebî sanatlar da kullanıldığı yere göre izah edilmiştir.

³ Bu eserin nüshasına ulaşamamıştır.

1.4. Ebu'l-İsme Mustafa İsâmeddîn el-Üsküdarî (öl. 1203H.=1788-1789M.), *et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar.*

Çalışmamızın “Giriş” bölümünde eser hakkında detaylı bilgi verilecektir.

1.5. Arûzî Muhammed Efendi (öl. 1083H.=1672M.), *Tercemetü Ebyâti't-Telhîs.*

Arûzî Muhammed Efendi'nin varlığından ve Telhîs'teki beyitleri ihtiva eden bir tercümesi olduğundan bahseden kişi “*Arabî ilimlere vakıf bir zat olup Bosnalıdır. 1083 H. de İstanbul'da vefat etti. Arûz ilmine dair risaleleri olduğu gibi (Telhis)in beyitlerini de terceme etmiştir.*” ifadeleriyle Bursalı Mehmed Tâhir Efendi'dir (Bursalı Mehmed Tâhir, 1975: 261). Fakat kütüphane ve kataloglarda yapılan tarama ve araştırmalar sonucu eserin herhangi bir nüshasına ulaşılammıştır.

1.6. Mehmed Zihnî Efendi (öl. 1328H.=1911M.), *el-Kavlü'l-Ceyyid fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve Şerhayhi ve Hâşiyeti's-Seyyid.*

İncelenen eser Âsitâne Kitabevi yayınları tarafından 10 Cemâziyelevvel 1328/20 Mayıs 1910 tarihinde İstanbul'da Matbaa-i Âmire'de basılan, 568 sayfadan müteşekkil bir nüshanın tıpkıbasımıdır⁴. Eserin sonundaki kayda göre Kavlü'l-Ceyyid ilk olarak 1305 senesinin Rebûlâhir'inde (Aralık/Ocak 1877-1878) yayımlanmıştır.

Esere Arap şairlerinden Musullu Muhammed Said Efendi ve Muallim Nâci'nin takrîzleriyle başlanmaktadır. Şârih fihristten sonra dîbâce bölümüyle eserine giriş yapmaktadır. Dîbâce bölümünde Hatîb el-Kazvî'nin belâgata dair Telhîsu'l-Miftâh'ı ile Teftâzânî'nin buna yazdığı el-Mutavvel ve Muhtasarü'l-me'ânî adlı şerhler ve Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin el-Mutavvel'e yazdığı hâşiyedeki beyitleri (649 beyit) bir araya getirerek şerh ve izah etmiştir. Bunu yaparken beyitlerin şairleri hakkında da bilgi vermektedir. Mehmed Zihnî yukarıda ifade edilenleri eserinin dîbâcesinde şöyle dile getirmektedir:

(...) muhibbi bulunduğı talebe-i 'ulûmda hem kendi taşşillerince hem de edebiyât cihetine meyl ü rağbetlerini kazanmaçca kâşırâne hıdmet olmak niyetiyle Haţîb-i Dımışkî'nün

⁴ Âsitâne'nin yayın yılı belirtilmemiştir.

Telhîş-i Miftâhında ve Sa'dü'l-'ulemâ nâm tahtîr Taftazânî'nün Muṭavvel ü Muḥtaşar isimleriyle Telhîşe olan iki şerhinde Seyyid Şerîf nâm 'Allâme Cürçânî'nün Muṭavvel üzerine olan ḥâşiyesinde münderic ne kadar ebyât u maşârî' var ise sırasıyla cem' iderek anları birer birer şerh ü izâh itmiş ve ḥâşıl ma'nâyı ve mevzu'-ı istişhâdı göstermiş ve beytlerün baḥrini ve kıllillerinün ismini ve müteyessir olan terceme-i ḥâlini zıkr itmiş ve ba'zı fevâ'id-i edebîyye daḥî söylemişdir. Ve bu şüretle vücûda gelen şu eserine "el-Ḳavlü'l-Ceyyid fî Şerhi Ebyâti't-Telhîş ve Şerhayhi ve Ḥâşiyeti's-Seyyid" nâmını vermişdir (s. 4).

Şârih eserini tanıttıktan sonra Arap edebiyatında kullanılan bahirleri göstermiş ve ardından "Tabakât-ı Şu'arâ" başlığı altında Arap edebiyatındaki şairlerin Cahiliyye, Muḥadramîn, İslâmiyye ve Müvelledîn şeklinde dört tabakada incelendiğini ifade ederek beyitleri şerh etmeye başlamıştır.

Mehmed Zihnî, şerhinde her beyte numara vermiştir. Bunun yanında beyitleri şahit oldukları duruma göre –fihristte de belirtildiği üzere (IV-VIII)- "*Şevâhidi'l-Fenni's-Sânî ve hüve İlmü'l-Beyân, Şerhi Ebyâti'l-Müsned, Şerhi Şevâhidü'l-Mukaddime, Şerhi Ebyâti't-Teşbih ...*" gibi başlıklar altında incelemiştir.

Eserde, ilk olarak beytin hangi bahre mensup olduğu, nereden alındığı ve kime ait olduğu ifade edilmektedir. Bu sırada şairler hakkında bilgiler verildiği de görülmektedir. Bundan sonra beyitte geçen kelimeler sarf ve nahiv bakımından incelenmektedir. Kelimelerin incelenmesi tamamlandıktan sonra "Mefhûm-ı Beyt" başlığı altında beytin manası aktarılmaya çalışılmıştır. Beyitlerin manası aktarılırken ek bilgiler verilmek isteniyorsa bu "Fâide" başlığı altında ifade edilmiştir. Bununla birlikte beytin kaynağı hakkında verilmek istenen ek bilgiler ḥâşiyeye yani dipnotta gösterilmiştir.

Beyitlerin şerhi sırasında metin içi atıfların yanı sıra başka metinlere de atıf yapıldığı görülmektedir. Ayrıca beytin nerelerde zikredildiği, hangi kasîdeden alındığı, kendisinden önceki ve sonraki beyitlerin ne olduğu gösterilmiştir. 389 ve 390. sayfada nazmedilen 461. beyitteki "*şadri Telhîşde ve 'aczi Muḥtaşar u Muṭavvelde mezkûrdur. (165) ve (359)da zıkrı geçen Ebû Dülef el-Ḳâsım el-'İclmü'n sitâyişinde söylediği ḳaşâ'idden olup mâḳabli şöyledir: (...) ve mâba'dı şöyledür: (...)*" şeklindeki ifadeler yukarıda söylenenleri örnekler niteliktedir.

Metin içi veya metin dışı atıflardan başka diğer dil ve belâgat âlimlerinin veya beytin emsal teşkil ettiği menkıbeye konu olan şahsiyetin görüşlerine/ifadelerine de yeri geldiğinde başvurulmaktadır. Örnekleri çoğaltmak mümkün olmakla birlikte “*Hâzret-i Hasan buyurmuşdur: (...) (s.23); Hâzret-i ‘Ömer bunı işitdükde (...) (s.194); ‘Ukberî merhûm Mütenebbînüñ şu kavli (...) (s. 205); Haşîb-i Tebrîzî bu beytüñ şerhinde (...) (s. 391)*” gibi ifadeler bu durumu açığa çıkarmaktadır.

Eserin vurgulanmaya çalışılan özelliklerinin daha iyi anlaşılması adına şerh edilen bir beyit örneği tarafımızdan transkribe edilerek aşağıya alınmıştır:

373.

أَدَا احْتَرَبْتُ يَوْمًا فَفَاضَتْ دِمَاؤُهَا * تَذَكَّرْتُ الْقُرْبَى فَفَاضَتْ دُمُوعُهَا

Bu beyt baħr-ı ıavîlden ve Muıavvel şevâhidindendir. Bunuñ da kâ’ili Buıturîdür.

يقال : تحاربوا وحاربوا واحتربوا. احتربت muıhârebe ma’ nâsına olan mâzî mü’enneşdür. ففأضت دموعها Fa’ ili zıkrı sâbık olan فارسا’a râcî’ zamîrdür. Cümle şartıyyedür.

ففاضت cümlesindeki فا’ âııfedür. ففاضت seyelân ma’ nâsına olan فیضان’ dan mâzî mü’enneşdür.

دماؤها fâ’ ildir. دماء lafzı دم’üñ cem’ idür. Cümle-i ma’ tûfdur.

تذكرت cümlesi cezâsıdır.

القربى mef’ üldür. قارâbet ma’ nâsınadır.

ففاضت ilh. cümlesi cezâyâ ma’ tûfdur.

دموعها fâ’ ildir. دموع gözyaşı demek olan دم’üñ cem’ idür.

Mefhûm-ı beyt: O Fârisler bir gün birbirleriyle ģarb idüp kanları aıdığında miyânede olan qarâbet-i nesebiyeyi tezekkür iderek gözyaşları aıar ya’ nî herkes kendi ģurbını ģatlı itmiş olduğunu aňlayup ağlar dimekdür [*]⁵.

⁵[*]Mülk-i mütevekkilüñ uğrunda vuıu’ a gelen kıtâl-i Müslimîn üzerine söylenmişdür.

Bunda dağı mađşūd müzāvece olduğdur ki şā'ir, şart ile cezāda vākı' teđārüb ile tezekkür-i karābet arasında ikā' -ı müzāvece idüp her birine bir feyezānı müterettib kılmışdur (s. 334).

1.7.Ahmet Müderrisoğlu, *Telhis Ebyātının şerhi Binbir Hakikat.*

Eser, 2006 yılında İstanbul'da Çamlıca Yayınları tarafından basılmıştır. Yazarı emekli müftülerden Ahmet Müderrisoğlu'dur. Eser, Müderrisoğlu'nun torunu şükrü Özger tarafından yayına hazırlanmıştır. "Me'ānî beyitleri", "Beyān beyitleri" ve "Bedî' beyitleri" şeklinde üç kısımda ele alınan eser, 475 sayfadan oluşmaktadır.

İsminden de anlaşılacağı üzere Telhîs'teki Arap edebiyatına malolmuş şahit beyitlerin şerhinden oluşan eserde şerh edilen bazı beyitler Telhîs'te yer almamaktadır. Örneğin me'ānî bölümündeki 19, 22, 43, 50; beyān bölümündeki 6 ve 17 numaralı şiirler řārihin de belirttiği üzere Taftazānî'nin Muhtasar adlı eserinden, bedî' bölümündeki 6 numaralı şiir ise Havāřî Bedî' adlı eserden alınmıştır.

Ahmet Müderrisoğlu, edebiyat, söz, ilm-i belāgat gibi kavramlar hakkında kısa tanımlar yapıp belāgatın sistemli bir ilim haline gelmesinde önemi haiz olan eserleri zikrettikten sonra böyle bir şerh yazma gerekçesini şu sözlerle dile getirmektedir:

Tanzimât devrinden sonra gelen üdebâmız, fenn-i belāgatı, Türk Edebîyyâtı'nda da tatbik ettiler. Bu fende [Me'ānî, Beyān, Bedî'] Türkçe eserler yazdılar, Telhîs'ten istifāde ettiler ve böylece yüksek edebîyyâtımızın yüceliğini isbât için büyük himmet ve gayrette bulundular.

Biz de aynı çığırdan yürüyerek bütün ācizliđimize rağmen Telhîs'in edebî kâ'idelere istiřhād ettiği ebyātını terceme ve şerh edeceğiz. Maksudumuz hem cihān-şümül Türk dilinin belāgat kâ'idelerine uygun olduğunu göstermek, hem de "Kitāb-ı Telhîs'in ilme, fenne, sanāyi'e, emsāl ve eş'āra temas eden yerlerini izāh etmektir (s.17).

řārih, eserinin "Mukaddime" bölümünde 20 ila 28. sayfalarda Türk edebiyatının kısa bir tarihçesini verdikten sonra "*Edebiyyātımızın bu nihāyetsiz ulviyyeti, her beyit şerhinin son satırlarından kendisini gösterecektir (s.20).*" sözüyle şerhine başlamaktadır.

Ahmet Müderrisoğlu, me‘ânî (28-240. sayfalar), beyân (241-312. sayfalar), bedî‘ (313-453. sayfalar) beyitlerinde ayrı ayrı olmak üzere her beyte bir numara vermiştir. Bazı birbiriyle alakalı olan veya biri birinin devamı olan beyitler birden fazla olsalar dahi tek numara verilmiştir. 455 ila 475. sayfalarda “Lugatçe” diye bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölüm eserin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmak maksadıyla hazırlanmıştır.

Numaradan sonra beyit/beyitler Arapça yazılmıştır. Beyitlerin hangi arûz bahrine ait olduğu dipnotta gösterilmiştir. Her beyitte olmasa da beyitlerin çoğu daha iyi anlaşılması amacıyla harekelendirilmiştir. Beytin Arapçası yazıldıktan sonra “Müfredât” başlığı altında beyit/beyitlerdeki kelimelerin manası verilmiştir. Kelimelerin manası verildikten sonra “Terceme ve Şerh” başlığı altında beytin ilk önce kim tarafından yazıldığı söylenmiş ve ne anlama geldiği ifade edilmiştir. Daha sonra beytin şerh edildiği kısma geçilmektedir.

Beyitlerin şerh edildiği kısımda beytin hangi söz konusu beyit veya beyitlerin Telhîs’te hangi mevzuya örnek gösterildiğini belirtmiştir. Aynı zamanda şiirin örnek gösterildiği sanatı da ifade etmiş ve bu sanatın ne olduğunu bir iki cümleyle açıklamıştır. Şârih, şerh ettiği beyitlerin genelinde Arapça, Farsça veya Türkçe şiirler, ayetler, hadisler, kalıplaşmış sözler ve büyüklerin sözlerinden de alıntılar yapmıştır. Bu alıntılardan gerekli görülenler için çeşitli açıklamalar varsa bunlar da dipnotta gösterilmiştir.

Bazı beyitlerin şerhi yapılırken tarih, coğrafya, vb. diğer alanlarda sıra dışı bilgiler verilmiştir. Örnek vermek gerekirse; 44. numarada iki beyit bulunmaktadır. Bu beyitlerin birincisinin müfredât kısmından sonraki 8 sayfada dünyada kurulan devletler şu ibarelerle tablo halinde gösterilmiştir:

Cem‘iyyet-i beşeriyenin bidâyet-i teşekkülünden beri bu âlem-i bî-bekâda pek çok devletler gelip geçmiştir. Az çok saltanat sürüp munkarız olan bu hükümetlerden tahkik olunabilenlerin isim, mevki‘, müessis, tarih-i tessüs ve inkırâzlarını şu cedvel gösteriyor (s.142):

Aynı numaranın ikinci beytinin müfredatından sonra ise kıtalar hakkında (kürre-i unsûriyyat) bilgi verilmiş ve “Fâide” başlığı altında 22 maddede coğrafi bilgiler

sıralanmıştır. Bütün bunlardan sonra “Terceme ve Şerh” başlığı açılmış ve beyit şerh edilmiştir. Bunun gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Eserin genelinde beyitler şerh edilirken belâgat alanında yetkinliği ispatlanmış âlim kişilerin görüşlerine de metin içinde sık sık yer verildiği görülmektedir. Şerh ayet, hadis, menkıbe, halifelerin sözleri vb. ile desteklenmiştir. Bu şekilde tartışmacı bir ortam sağlanarak beyit/beyitlerin daha iyi ve doğru anlaşılması sağlanmıştır. Yukarıda ifade edilen durumlarda da gerekli görülen yerlerde ayrıntılar dipnotta gösterilmiştir.

Sonuç olarak bakıldığında; Telhîs'teki şahit beyitlerin en güncel şerhi bu eserdir. Ahmet Müderrisoğlu'nun kendisi de ifade etmiştir ki edebiyatımız Batı etkisine girdiği zamanlarda bile Telhîs gibi klasik metinlerden yararlanmaya devam etmiştir. Dolayısıyla bu eserin yazılmasının sebebi de bu katkının artarak devam etmesini sağlamaktır. Eserin geneli göz önünde bulundurulduğunda anlaşılır bir dile sahip olması ve şerh tekniği bakımından bol örnek ve farklı görüşlerle desteklenerek yazılması bakımından amacına hizmet eden bir eserdir denilebilir.

1.2. Mustafa İsmâmeddîn

1.2.1. Hayatı

Çalışmamızın bu kısmında, yaptığımız araştırmalar neticesinde Mustafa İsmâmeddîn Efendi'nin hayatı hakkında en kapsamlı biyografiyi oluşturmak hedeflenmiştir. Bunun için ilk olarak İsmâmeddîn'in telif eserleri incelenerek hayatı hakkındaki bilgiler tespit edilmeye çalışılmıştır. Ardından Tuhfe-i Nâilî, Esmâ'ü'l-Müellifîn, Sicill-i Osmânî, Osmanlı Müellifleri ve Esad Tezkiresi (Bağçe-i Safâ-Endûz) gibi kaynak eserlere müracaat edilmiştir. Bunlardan başka son dönemlerde Üsküdar Belediyesi'nin himayesinde yapılan Üsküdar Sempozyumu (I, II) bildirimleri, Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi gibi güncel eserlerden yararlanılmıştır.

Mustafa İsmâmeddîn'in silsile bakımından en açık ismine Esmâ'ü'l-Müellifîn adlı eserde ulaşılmaktadır. Buna göre İsmâmeddîn'in açık adı; İsmâmeddîn Mustafa bin Abdullah bin Selim bin Hüseyin bin Hasan bin Muhammed el-Hüseyinî en-Nakşibendî'dir (Bağdatlı İsmail Paşa, 1900: 402). Bundan sonra en kapsamlı ismine Osmanlı Müellifleri'nde rastlanmaktadır. Osmanlı Müellifleri'nde Ebu'l-İsme(t) Mustafa İsmâmeddîn Efendi şeklinde zikredilmektedir (Bursalı Mehmet Tahir, 2000: 369). Tuhfe-i Nâilî'de de Üsküdarlı olduğu belirtilmektedir (Tuman, 2001: 687). Üsküdârî mahlasını aynı zamanda Müretteb Müfredât-ı Siyâhî adlı eserinde de kullanmıştır.⁶

Yukarıdaki bilgilerden hareketle Mustafa İsmâmeddîn'in açık ismi Ebu'l-İsme(t) Mustâfa İsmâmeddin Efendi bin Abdullah bin Selim bin Hüseyin bin Hasan bin Muhammed el-Hüseyinî en-Nakşibendi el-Üsküdârî'dir.

Mustafa İsmâmeddîn'in doğum tarihi hakkında kesin bir bilgiye ulaşamamıştır. Doğum yeri hususunda ise et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar adlı eserinin ferağ kaydından Üsküdarlı olduğu anlaşılmaktadır.

⁶ Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 710/3, 187b.

Üsküdar şehrinde, 1184 senesinde, Receplerden bir Recep ayının onunda, Pazartesi gününde meramımızı uygun hale getirip, ferâğ tamamlamak için hazırlandık. Allah doğduğum şehri afetlerden ve kederlerden korusun (174a).

İsâmeddîn'in ailesi hakkındaki bilgiler de sınırlıdır. Ailesi hakkında tek ve en kapsamlı bilgi Esad Mehmed Efendi'nin Bağçe-i Safâ-Endûz adlı eserinde bulunmaktadır. Buna göre, babasının adı Abdullah'tır. Annesi, Vak'anüvis Seyyid Hakim Efendi'nin kız kardeşidir. Ebu'l-Hüdâ Mehmed 'İsmet ve Ebu'l-Bekâ-yı Ma'sûm isminde iki oğlu bulunmaktadır. Oğullarından birisi 1200 (1785) Muharrem'inde diğeri de 1222 (1807/1808) yılında müderris olmuşlardır. Süleymaniye'de müderrislik yaparken biri 1245 (1829/1830), diğeri ise altmışlı yaşlarında 1243 (1827/1828)'te vefat etmişlerdir.

Rıza Oğraş tarafından 2001 yılında hazırlanan Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endûz'u (İnceleme-Metin) adlı eserin 145. sayfasında yer alan "İSÂM (Mustafâ 'İsâme'd-dîn Efendi)" maddesinde yukarıda ifade edilmeye çalışılanlar şu şekilde nakledilmektedir:

Vakâyi'-nüvis Seyyid Hâkim Efendinin hem-şîre-zâdesi Mustafâ 'İsâme'd-dîn Efendidir ki Ebü'l-Hüdâ Mehmed 'İsmet ve Ebü'l-Bekâ-yı Ma'sûm-nâm iki nefer veledini kalıp vâlidlerinin türâbına hürmeten birisi bin iki yüz Muharreminde ve diğeri bin iki yüz yigirmi iki câ senede münselik-i silk-i müderrisîn olduklarından sonra mûsıla-i Süleymâniyede tedkîkde iken biri bin iki yüz kırk beşde ve diğeri hareket-i altmışlıya gelmiş iken bin iki yüz kırk üçde vefât etmişlerdir.

İsâmeddîn, Nakşibendî tarikatına mensuptur. Nuran Çetin'in "Abdullah Nidâî Kaşgarî Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı" adlı makalesinde belirttiği üzere Türkistan'dan İstanbul'a gelip Türkistan'daki Nakşibendîliğin İstanbul'da tanınması ve yayılmasında etkili olan Abdullah Nidâî-i Kaşgarî'den hilafet almıştır. Nakşibendî tarikatına mensup olduğu ve kime nasıl intisap ettiği yine en açık şekilde Bağçe-i Safâ-Endûz'da "*Kâşgarî 'Abdu'llâh Nidâ'î Nakş-bendî hazretlerinden müstahlef*" (Oğraş, 2001: 145) ifadelerinde göze çarpmaktadır.

Esmâ'ü'l-Müellifîn (Bağdatlı İsmail Paşa, 1900: 402), Osmanlı Müellifleri (Mehmed Tâhir, 2000: 369) gibi eserler İsâmeddîn'den bahsederken sadece Nakşibendî

mahlasını zikretmekle yetinmişlerdir. Bunun yanında Mustafa İsmâeddîn, Zebân-ı Türkî üzere Gülşen-i Şâhidî ‘alâ-Tuhfeti’ş-Şâhidî⁷ (1b), Şerhü’l-Affî⁸ (34b) ve Zâdü’l-‘İbâd fî Şerhi Zuhri’l-Ma‘âd⁹ (1b) adlı eserlerinin dîbâcelerinde en-Nakşibendî mahlasını kullanmıştır.

İsmâeddîn, dinî ilimlerin yanında edebî bilgileri de öğrenmiştir. Edebi bilgileri öğrenme noktasında şeyhi Ebu’s-Safâ İbrahim el-Halebî’den 1159 (1746-47) yılında Muhtasar eğitimi almaya başlamış; 1167 (1754) Receb’inde imtihanla ‘ilmiye sınıfı’na girmiştir.

(...) medârı mahlası İbrâhîm Çelebi sânidin me’zûn olarak ‘ulûm-i külliye ve edebiyede pîrâye-i gülşen-i halef ve gâh-ı bî-gâh kelimât-ı manzûme ile vaz‘-ı esere himmet eden ve tarîk-i ‘ülemâya bi’l-imtihân bin yüz altmış yedi Recebinde girip (...) (Oğraş, 2001: 145).

Şeyhi Ebu’s-Safâ İbrahim el-Halebî’den Muhtasar eğitimi aldığını et-Tansîsü’l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti’t-Telhîs ve’l-Muhtasar¹⁰ adlı eserinde kendisi de ifade etmektedir. 1159 (1746-47) senesinde Muhtasar eğitimini aldığını bu satırlardan da öğrenmek mümkündür.

(...) bu taḥrîr eyledigüm şerḥ u ma‘ nâ şeyḥüm ‘Allâmetü’ d-dünyâ Ebu’ş-Şafâdan Muḥtaşar kıra‘at eyledigüm târiḥde ‘alâ vechi’l-itḳân mesmû‘ um olup (...) (36a).

Ma‘ lûm buyrula ki bu faḳîr ‘İşâme’ d-dîn biñ yüz elli ṭoḳuz târiḥinde şeyḥüm Ebu’ş-Şafâ ‘Allâmetü’ d-dünya eş-Şeyḥ İbrâhîm el-Ḥalebî *medda’llâhu zıllahû* Ḥâzretlerinden Muḥtaşar me‘ ânî kıraat ider iken buyurdılar ki (...) (38b).

Burada şeyḥüm ‘Allâmetü’ d-dünyâ Ebu’ş-Şafâ eş-Şeyḥ İbrâhîm el-Ḥalebî *medda’llâhu zıllâlehû* buyurdılar (...) (109b).

Rıza Oğraş’ın hazırladığı Mehmed Esad Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endûz’u adlı eserde Mustafa İsmâeddîn’in 1192 (1778-79) senesinde Üsküdar kadısı (molla veya müderris de deniliyordu) olduğu belirtilmektedir. Sicill-i Osmânî’de de vefat etmeden iki

⁷ Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 960 numarada kayıtlıdır.

⁸ Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2758 numarada kayıtlıdır.

⁹ Süleymaniye Kütüphanesi Aşir Efendi 299 numarada kayıtlıdır.

¹⁰ Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 790 numarada kayıtlıdır.

sene evvele tekabül eden Rebûlevvel 1201/Ocak 1787 tarihinde Edirne kadısı olduğu ifade edilmektedir. Edirne kadısı unvanına Tarikat-i Nakşibendiyye adlı eserinde de rastlanmaktadır. Eserin ferağ kaydında şârihin ismi zikredilirken “*Mustafa İsâmeddîn el-Kâdî bi-maḥrûṣa-i Edirne (62b)*”¹¹ unvanıyla birlikte yazılması dikkate değerdir.

Mustafa İsâmeddîn, Bağçe-i Safâ-Endûz’da geçen “(...) *bin iki yüz iki sâli irtihâl-i âlem-i âhiret eden (...)*” (Oğraş, 2001: 145) ifadesine göre 1202/1787-88; Osmanlı Müellifleri’nde geçen “*1203 tarihinde Üsküdar’da irtihâl eyledi.*” (Mehmed Tâhir, 2000: 369) şeklindeki ifadeye göre 1203/1788-1789 senesinde vefat etmiştir. Sicill-i Osmânî’de ise “*III. Selim devri (1789-1807) başlarında vefat etmiştir.*” (Süreyyâ, 1996: 802) şeklinde bir ibareye rastlanmaktadır. III. Selim devri başlarında ifadesine bakılırsa İsâmeddîn’in 1203/1788-1789 senesinde vefat etme ihtimali daha yüksektir.

Yukarıda ifade edildiği üzere vefat yeri olarak Üsküdar gösterilmektedir. Ancak mezarının nerede olduğu hususunda kaynaklarda herhangi bir bilgi belirtilmemiştir. Ağustos 2016’da İstanbul’da yaptığımız çalışmalar neticesinde de maalesef Mustafa İsâmeddîn’in mezarının yeri hakkında bir iz bulunamamıştır. Konuyla ilgili olarak öncelikle İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi’nde çalışma yapılmıştır. Burada yapılan çalışmalarda Üsküdar Belediyesi Arşiv kayıtları, mezarlıklar ve mezar kitabeleri üzerine yapılan çalışmalar/tezler, Üsküdarlı meşhurları konu edinen eserler, Üsküdar üzerine yapılan sempozyum ve incelemeler taranmış ancak müspet bir sonuca varılamamıştır. Mehmet Nermi Haskan’ın Üsküdar Belediyesi Yayınları’ndan çıkan Yüzyıllar Boyunca Üsküdar adlı çalışması Üsküdar hakkında yapılan çalışmaların en kapsamlılarından biridir. Bu çalışmanın ikinci cildinde 521-653. sayfalar arasında Üsküdar Türbeleri; 653-895. sayfalar arasında ise Üsküdar Mezarlıkları incelenmiş ve buralardaki eski mezarların kime ait olduğu tespit edilmiştir. Bu eserde de İsâmeddîn’in mezarı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Yukarıda belirttiğimiz çalışmalarla yetinilmemiş Karacaahmet Mezarlıklar Müdürlüğü’ne başvurulmuştur. Ancak Mustafa İsâmeddîn hakkında burada da herhangi bir mezar kaydına ulaşılamamıştır.

¹¹ İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları OE_Yz_0919 numarada kayıtlıdır.

Abdullah Nidâî Kaşgârî'ye intisap ettiği için İsbâmeddîn'in mezarı Kaşgârî Tekkesi Hazîresi içerisinde olabilir düşüncesinden hareketle Kaşgârî Tekkesi ziyaret edilmiştir. Restorasyon çalışmaları sebebiyle tekkenin içine girilememiştir. Bunun üzerine Nuran Çetin'in, Eyüp Kaşgârî Dergâhı ve Kültür Tarihindeki Yeri adlı Yüksek Lisans tezinde Kaşgârî Tekkesi'nin Hazîresindeki mezarlar hakkında verdiği bilgilerden yararlanılmıştır. Tekkeye girilemediği için bu eser üzerinde yapılan çalışmalar neticesinde de herhangi bir sonuca varılamamıştır.

Bütün bu çalışmalardan sonra varılacak sonuç şudur ki; Osmanlı Müellifleri (Mehmed Tâhir, 2000: 369) adlı eserde Mustafa İsbâmeddîn Efendi'nin Üsküdar'da vefat ettiği belirtilmektedir. Ancak Üsküdar'daki mezarlıklar ve Kaşgârî Tekkesi'nin Hazîresindeki mezarlar üzerinde yapılan çalışmalarda Mustafa İsbâmeddîn Efendi el-Üsküdârî adı altında herhangi bir mezar taşı bulunamamıştır. Dolayısıyla İsbâmeddîn'in Üsküdar'da vefat ettiği ve mezarının Üsküdar'da olduğu bilgisi tartışmaya açık bir bilgidir.

1.2.2. Eserleri

Mustafa İsmâeddîn, XVIII. yüzyılın üzerinde durulması gereken önemli şahsiyetlerinden birisidir. Yaşadığı yüzyılda imtihanla ‘ilmiye sınıfı’na girmeyi başarmıştır. Eser çeşitliliği bakımından da geniş bir yelpaze çizmiştir. İsmâeddîn, hem bir şârih, hem bir mütercim, hem bir dilci hem de -tarîkat ehli olması hasebiyle- dini ilimlere vakıf olmasından dolayı çok yönlü bir ilim adamıdır. Üsküdar ve Edirne’de mollalık da yapmış olan İsmâeddîn, belâgat, dil, tarikat gibi alanlarda dönemin medreselerinde okutulan veya örnek gösterilen kaynaklar üzerinde nitelikli çalışmalar yapmış ve içinde bulunduğu dönemin ilmine katkı sağlamıştır. Telif ettiği eserler günümüzde de belâgat ilminin ve ilgili diğer ilimlerin doğru ve daha iyi anlaşılması adına gerekli katkıyı sağlayabilecek niteliktedir.

Medrese eğitiminde ve belâgat alanında üne sahip Arapça kasîdelerin şerhi en çok eser verdiği alandır. Bu şerhlerin bazıları Arapça bazıları Türkçe yapılmıştır. Bazı durumlarda ise herhangi bir esere yaptığı Arapça şerhi sonradan Türkçeye tercüme etmiştir. Bu şekilde telif ettiği eserlerin hem şârihi hem de mütercimi olması dikkat çekmektedir. Bazı eserleri ise başka bir ilim adamının Arapça veya Farsça yazdığı teliflerin Türkçeye çevrilmesinden meydana gelmektedir. İncelenen eserlerde İsmâeddîn’in Arapça, Farsça ve Türkçeye hakimiyeti dikkat çekicidir.

Kaynaklarda vurgulanan ve kütüphane taraması sonucu belirlenen yirminin üzerinde eseri bulunmaktadır. Bu eserlerin 17’sine ulaşılmış ve kütüphanelerden tedarik edilmiştir. Aşağıda söz konusu eserler incelenmeye çalışılmıştır.

1.2.1. et-Tansîsü’l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti’t-Telhîs ve’l-Muhtasar.

Bir sonraki bölümde, bu eserle ilgili ayrıntılı bilgi verilecektir.

1.2.2. Aksa'l-Müfâd fî Tercemeti's-Şerheyn ve Kühü'l-Murâd fî Beyâni Bânet Su'âd.

Eserin müellif hattı nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2758/1 numarada 1b-29a varakları arasında bulunmaktadır. Bu nüshanın sonunda yer alan kayda göre eser 11 Rebûlahir 1167 / 5 Şubat 1754 yılında tamamlanmıştır. Eserin incelenen nüshası, 1 Ramazan 1199/ 8 Temmuz 1785 tarihli müellif hattı olup İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 3065 numarada bulunmaktadır.

Mustafa İsmâeddîn, eserin giriş bölümünde daha önce İmam Süyûtî, İmam İbn Hişâm, Kâzerûnî, İbn Anbârî, Molla Hindî, Tebrîzî, Sükkerî ve Fârisî'nin şerhlerini bir araya getirerek kaleme aldığı şerhini muhtasar hale getirip Türkçeye çevirdiğini ifade etmektedir.

İsmâeddîn, hamdele ve salvele bölümünden sonra eserinin yazılış sebebini şu şekilde açıklamaktadır:

Ve ba'd. Bu ğubâr-ı hâk-i pây-ı ehl-i yakîn Ebü'l-İsme Mustafa İsmâeddîn, mazhar-ı hidâyet-uzmâ Ka'b bin Züheyr bin Ebî Sülmâ *radıyallâhu 'anhu* Hazretlerinüñ bundan aqdem kaşide-i feşâhat-ı karîn ve neşide-i belâgat-rehinlerinüñ üzerine İmam Süyûtî ve İmam İbn Hişâm ve 'Allâme-i Kâzerûnî ve İbn Anbârî ve Molla Hindî ve Tebrîzî ve Sükkerî ve Fârisînüñ şerhlerüñ cem' idüp Türkî zebân ile lügat u i'râb u ma'nâ vü nüket ü murâd u mezâyâsın 'ayân iderek ber-vech-i tafşil şerh ü beyân itmişidi. Şimdi beytüñ müfred yâ izâfetle mürekkeb olan her bir lafzınıñ evvelâ 'alâ kâ' ideti'n-naḥv ma'nâların fehm ve istifâde olunmaq üzere takrîr ve sâniyen her birinüñ 'aḳabinde virilen ma'nâları mübeyyen i'râb u lügat ve murâd u mezâyâsın taḥrîr ve iḳtizâ itdiği maḳalde beytüñ ḥâşıl-ı ma'nâsı ve mezâyâ-yı uḫrâsı taşîr olunmaq üzere ḳurre-i 'aynum ferzend-i ercümendüm ser-tâc-ı ezkiyâ Baba Mehmed Kâmil Ebü's-Şafânüñ iltimâsıyla iḫtişâr olındı. Muḫâla'asıyla ḥissedâr olan ḥullân-ı faẓâ'il-şi'ârdan mübteğâdur ki bu eser-i celîle sebeb olan bendezâdelerüñ du'â-ı cemîl ile yâd u tezkâr buyurup egerçi takrîr ü taḥrîr ü taşîrde ḥaḫâ vü zelev ü taḳşîr rû-nümâ olursa *ما من عايب قولاً صحيحى وافته من الفهم السقيم* ma'nâsına mâ-şadeḳa olmadan ḫazer idüp nazar-ı daḳîḳ ve fikr-i 'amîḳden soñra ḳalem-i faẓiletleriyle taşîḫe himmet buyuralar (2a-b).

Bu bölümden sonra, ashâb-ı siyerden nakl ile kasîdenin nâzımını Ka'b bin Züheyr'in iman ve af talebiyle Hz. Muhammed'in huzuruna çıkışını, affedilmesi sonucunda irticalen

Peygambere 31 beyitlik bir kasîde söylemesini ve Resûlullah'ın üzerindeki bürdeyi Ka'bin Züheyr'in üzerine atması sonucu bu kasîdeye kasîde-i bürde denildiğini söylemektedir. Bunları anlatırken Ahmed Dîmîşkî'nin Ahbâr-ı Düvel isimindeki tarihine ve Zehebî'nin tarihine de yer vermektedir.

İsâmeddîn, beyitlere geçmeden önce kasîdenin kaç beyitten oluştuğunu belirtmektedir. Bunu ifade ederken kasîdenin beyit sayısının neye göre şekillendiğine de dikkat çekmektedir:

Bu kasîde baîr-ı basîtden 57 beytdür. Evvelinden otuz yedinci beytüñ âhîrine varınca ğazeldür. Otuz sekizinci beytde taĥalluşdan Resûl-i Ekrem *şallallâhu aleyhi vesellemüñ* medhine şürü 'idüp ellinci beytüñ âhîrine deĝin işîrad eyledi. Elli birinci beytden âhîr-i kasîdeye varınca muhacirîni medĥ eyledi. Ve burada enşaruñ medĥine 'adem-i ta'arruzumuñ vechi muĥaddemen zîkr olındıĝı üzere enşârdan biri Yâ Resûllah beni burak 'adüvvu'llâhuñ boynunu urayum didigidür didiler. Pes bu şahîĥ olsa Ka'buñ kelâmi ol vaĥtde irticâlen olmuş olur ve bu Ka'bin *radıyallâhu te'âla 'anhudan* ba'id degildür. Zirâ maĥûl-ı şu'ârâ ve mehre-i büleĝâdan idi. Rivâyet olunur ki Resûl-i Ekrem *sallallûhu aleyhi vesellem* bundan sonra Ka'ba *اهل لولا ذكرت الانصار بخير فان الانصار لذلك اهل* diyü buyurduklarından der-'aĥab irticâlen Enşâruñ medĥinde otuz bir beyt kasîde-i râiyye inşâd eyledi. Bi'avnillâhi te'âlâ 'Arabî şerĥ olunmuş idi. El-ân bi-keremi'l-mennân bu kasîdenüñ şerĥinüñ tertîbi gibi Türkî lisân ile şerĥ u beyân olındı (7b).

Yukarıda belirtildiĝi üzere İsâmeddîn beyitleri şerh ederken ilk olarak beyitlerde geĥen kelime veya kelime gruplarını nahiv bakımından incelemiştir. Ardından kelimelerin i'rabını yaparak lûgat manalarını ortaya koymuş; son olarak da beytin manasını ifade etmiştir.

1.2.3. et-Tuhfetü'd-Dârriye fî Şerhi Kasîdeti'l-Ensâriyye.

Eserin incelenen nüshası, 1 Ramazan 1199/8 Temmuz 1785 tarihli müellif hattı olup İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 3065 numarada Bânet Su'âd şerhinden sonra 27a-54b varakları arasında bulunmaktadır. Eserde Ka'bin Züheyr'e ait Kasîde-i Ensâriyye'de bulunan toplam 31 beyit şerh edilmiştir. Eserin diĝer nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2758/2 numarada 29b-33b varakları arasında bulunmaktadır.

Mustafa İsmâeddîn eserine kısa bir girişle başlamaktadır. Daha sonra bahsi geçen kasîdeye bir şerh yazmak istediğini bu amaçla Arapça bir şerh yazdığını ve ardından bu şerhi muhtasar olarak Türkçeye tercüme ettiğini bildirmektedir. Dolayısıyla eser hem bir şerh hem de bir tercüme özelliği taşımaktadır.

İncelenen nüshada beyitler bir bütün olarak belirtilmemiş kelimeler doğrudan şerh edilmeye başlanmıştır. Her beyit şerhine bir numara verilmiş ve her beyit şerhi tek sayfada verilmiştir. Beyti oluşturan kelimeler sürh (kırmızı) mürekkeple belirtildikten sonra gramer açısından incelemeye tabi tutulmuştur. Kelimelerin incelemesi bittikten sonra herhangi bir başlık altında toplanmasa da –şârihin diğer şerh metinlerinin birçoğunda “ma‘nâ-yı beyt” başlığı altında verilen- beyitlerin en doğru ve anlaşılır anlamı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Yukarıda anlatılmaya çalışılanların daha iyi anlaşılması bakımından incelenen nüshadan alınan bir beyit latinize edilerek aşağıda aynen aktarılmıştır.

Beyt-i Sâbi⁶

دربوا كمدروت اسد خفية
غلب الرقب من الاسد صنواری¹²

دربوا Enşâr *rađyallāhu* ‘*anhum* harbde cür’a şaḥibi oldılar. دربوا Enşāruñ na‘tidür. دربه ve
دبر’den me’ḥūzür. ‘Ādet ü harb üzerine cür’et ma‘nāsına.

دربوا cür’et şaḥibi oldukları gibi.

دربوا esedi çok olan mevzi’ün esedleri. اسود, اسود kelimesinün fā‘ili حفيه kelimesine
muzāfdur. اسود, اسود kelimesinün cem‘ idür. حفيه esedi çok olan mevzi’ün ismidür.

غلب الرقب ol esedler boyunları kalın olan. غلب الرقب izāfetle mübtedā ve mışrā‘-ı evvelden
neş’et iden istināf-ı beyāndur. غلب hareketi gılāz ma‘nāsına. رقبه, رقبه cem‘ idür. ‘Unḳ
ma‘nāsına.

دربوا esedlerdendir. غلب الرقب beyāndur.

¹² Beyit Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2758/2 numaralı nüshadan alınmıştır.

صناری öyle esedlerden ki cerî' ü cesûrlardur. Mübtedānuñ haberidür. صناری, صناری'nüñ cem' idür. Cür'î ve cesûr ma' nāsına (41a).

1.2.4. Şerh-i Kasîde-i Tantarâniyye.

Eserin incelenen nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 790 numarada 177b-192a varakları arasında bulunmaktadır. Eserin sonundaki kayda göre Mustafa İsbâmeddîn, eserini 1183/1770 senesi, Şevval ayının yirmisine rastlayan Cuma gecesinde tamamlamıştır.

Şârih, beyitleri şerh etmeye başlamadan önce, kasîdenin yapısı hakkında bilgi vermektedir. Bu bağlamda, kasîdenin kaç beyit ve bölümden oluştuğunu, bu bölümlerin muhtevâsında nelerin yer aldığını, kasîdenin vezni ve kafiyesi hakkında bilgi vermektedir.

Kasîde her biri beşer beyitten müteşekkil olmak üzere altı bölümden ve toplam 35 beyitten oluşmaktadır. Kasîdenin Fars edebiyatında terci'-i bend diye bilinen nazım şeklinin bir örneği olduğu belirtildikten sonra ayrı ayrı her bölümün hangi özellikte yazıldığı vurgulanmaktadır. Daha sonra ise kasîdenin arûz özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Eserin giriş kısmında kaynak metin hakkında yukarıda belirtmeye çalışılan özellikler şu şekilde aktarılmaktadır:

Püşide buyrulmaya ki bu kaçîde otuz beş beyt olup altı kısma münkasimdür. Ve her kısmı beşer beytdür. Ve her beş beyt hitâmında kısım-ı sâdisden gayrısı bir beyt-i ecnebî ile tefriķ olunmuşdur. Bu üslûba terci' dirler. Terci' lügatde nağmelerüñ merraten ba' de uhrâ rec' u rüc' ma dirler. İştilâh-ı şu' arâda kâfiye-i vâhîde ve vezn-i vâhid üzre beşer beşer yâhüd yedişer yedişer yâhüd onar onar ebyât nazm idüp her beşerüñ ve her yedişerüñ ve her onaruñ tamâmında bir beyt-i ecnebî ile hatm itmege dirler. Ve beş beytden nâķış ve on beytden ziyâde olmaz ve beyt-i ecnebîye beyt-i terci' ve şu' arâ-yı 'Acem terci'-i bend tesmiye ederler. Ve bu ebyât-ı mezkûrenüñ kısım-ı evveli ancak nesib kısım-ı şânîsi nesib ü ğazel ve kısım-ı şâlişden sâdisde dek medîhdür. Ve vezni baħr-ı remel-i müsemmeden fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün olup 'arüz u ğarbi maħzûfdur. Ħazf iştilâh-ı 'arüzide sebep-i hafîfi işķâta dirler. Burada fâ' ilâtün'den tün gibi ba' de'l-iskâtfâ' ilâ ğalup 'adem-i isti' mâlinden fâ' ilün cüz'ine naql olunur. Ve nâzımı diyâr-ı 'Acemden olup memdüħi daħi Mâverâu'n-nehrlî olmağla miyânlarında evzân-ı Fârisiyyeden olan remel-i müsemmeden nazm itmişdür. Ma' lümdur ki evzân-ı 'Arabiyyenüñ dâ'irelerinde daħi tavîl ve medid ve basîf ve müteķarib ve mütedârikden ğayrı müsemmen yoğdur. Ve kâfiyesi müterâdifdür.

Terādūf lügatde tetābu‘ ma‘nāsınadır. İştılâh-ı kavāfide biri birine tetābu‘ iden iki ħarf-ı sākine dirler. Bu ħaşıdenüñ matla‘ınuñ āĥirinde lafz-ı zāl gibi ki elif ve lām’ı biri birine mütetābi‘ sākınlerdür. Ve ilā āĥiri’l-ħaşıde bu minvāl üzere nesc ü nazm olınmışdır (177b-178a).

İsâmeddîn, kendisinden önceki Tantarâniyye şerhleri ve bazı lügat kitaplarına müracaat ederek söz konusu kasîdeyi şerh etmeye başladığını söylemiştir. Ardından eser hakkında bilgiler verilmiş ve kasîde beyitler halinde birer birer şerh edilmiştir. Mustafa İsâmeddîn, beyitleri şerh etmeye başlamadan önce şerh metodunu da şu şekilde ifade etmektedir:

Ķaşıde-i Tantarâniyyenüñ şürühını mütāla‘ aya mübāderet ve kütüb-i lügate mürāca‘at bula. Evvelā i‘rāb ve mebānī ve lügatuñ taħriri sāniyen me‘ānī ve sanāyi‘ ve nikātuñ taħrīr idüp iştılâĥāt-ı bādireden ‘ārī ve ‘ibārāt-ı şārideden ĥālī zebān-zed ü müsta‘mel olan Türkī lisān ile ber-vech-i iĥtişār şerĥ ü beyāna ictisār olındı. Muṭāla‘asıyla ĥissedār olan yārān-ı ma‘ārif-şi‘ārdan mültecādur ki egerçi taħrīr ü taħrīrde ĥaṭā vü taḫşīr rü-nümā olursa وكم ما‘ārif-şi‘ārdan mültecādur ki egerçi taħrīr ü taħrīrde ĥaṭā vü taḫşīr rü-nümā olursa وعلم من عايب قولا صحيحا * واقته من الفهم السقيم ve fikr-i ‘amīḫden şoñra ĥāme-i ‘afvları ile maḥv eyleyeler (177b).

Mustafa İsâmeddîn, belirttiği şerh metoduna uygun olarak, beyitlerde geçen kelime veya kelime gruplarını gramer yönünden tahlil etmektedir. Bunu yaparken kelimelerin çeşitlerini, okunuşunu, hangi kökten geldiklerini, hangi zaman ve şahsa tekabül ettiklerini bildirmektedir. Daha sonra diğer şerhlerindeki benzer olarak “ma’nâ-yı beyt” başlığı altında beytin anlamını Türkçeye aktarıp açıklamaya çalışmaktadır. Beytin anlamını verdikten sonra ise yine diğer şerh metinlerinde yaptığı gibi beyitte geçen edebî sanatları tespit edip onları açıklamaya çalışmaktadır.

Mustafâ İsâmeddîn, eserin son kısmında ise ilginç bir noktaya dikkat çekmektedir. Burada bazı şârihlerin, Tantarâniyye kasîdesini Hz. Peygamber’in na’tı zannedip ona göre şerh ettiklerini alaycı bir ifadeyle dile getirmektedir:

Ba‘zı şürrāĥ bu ħaşıdeyi Resül-i Ekrem *şallallāhu ‘aleyhi vesellem* ĥaḫḫında na‘t zannıyla bi-ğayr-ı münāsebet ta‘assüf ile şerĥ itmiş. Ġālibā ‘ilm-i bedī‘den mübālağanuñ aḫsāmından ġāfil olup tevcīĥüñ tarīḫini bulamadığından na‘t şüretinde şerĥ itmiş ola (193a).

1.2.5. Şerhü Kasîdeti'l-Münferice.

Eserin incelenen nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Râgıb Paşa 1147 numarada bulunmaktadır. 47 varaktan müteşekkil olan eserde 46 beytin şerh edildiği görülmektedir. Eserin sonundaki kayda göre Mustafa İsmâeddîn, eserini 5 Cemâziyelevvel 1180/9 Ekim 1776 Perşembe günü tamamlamıştır. Eserin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi 1600, Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi 613 ve H. Hüsnü Paşa 764 numaralarda olmak üzere 3 nüshası daha bulunmaktadır.

Mustafa İsmâeddîn eserine Arapça bir dîbâce ile başlamaktadır. Bu kısımda şerhi, kaynak metnin yazarı ve kasîdesi hakkında bilgi vermektedir. Kasîde-i Münferice'yi okumak isteyenlere kolaylık sağlaması bakımından eserini Türkçe kaleme aldığını söylemektedir. Daha sonra şerhinde kaynak metnin i'râbını ortaya çıkarıp lafız ve manasını tahlil ettiğini belirtmektedir.

Şârih, belirttiği şerh metodu doğrultusunda beyti meydana getiren kelime veya kelime gruplarını öncelikle gramer bakımından tahlil edip i'râbları hakkında bilgi vermiştir. Yeri geldiğinde kelimelerin anlamlarını ve i'râbını “feth, zamm veya kesr” durumlarına göre ifade etmektedir. Bazı beyitlerde kendisinden önceki Münferice şerhlerine atıflarda da bulunmaktadır. “Ma'nâ-yı beyt” başlığı altında beyti Türkçeye aktararak akabinde tercümesini genişleterek açıklamaktadır. Beytin anlamını verdikten sonra diğer şerh metinlerinde yaptığı gibi beyitte geçen edebî sanatları tespit edip onları açıklamaya çalışmaktadır. Bütün bunları yaparken beyitleri belâgat açısından da ele almaktadır.

Yukarıda ifade edilen hususların ve şârihin Kasîde-i Münferice'yi şerh ederken izlediği yöntemin daha anlaşılır olması bakımından İsmâeddîn'in şerhinde geçen bir beyti latinize ederek aynen aktarmayı uygun bulduk.

وهدى بضياء الذكر و دلّه
القوم على اسنى نهج

وهدى بضياء الذكر و دلّه üzerine 'atf olunur. هدى, هدايت'den fî'l-i mâzî-yi müfred müzekker-i gâ'ibdür. Tahtında zamîri بر من lafzına râci'dür. هدى'nun mâ-ğablinde olan şîfât aña şâyân u şâyeste ola. هدايت luğfla delâlet ma' nâsına.

الذكر بضياء'de olan bâ هدى'ya müte'allıkdur. Ve bâ sebebiyyedür. ضياء medd ile الذكر'ye muzâfdur. ضياء burada nûr ma' nâsınadır. الذكر'de olan elif lâm muzâfun ileyhden 'ıvâzdur. Tağdîri الله الذكر بضياء dimekdür.

دلّه هدى'nun 'atf-ı tefsîridür. Ve دلّه'nun lâm-ı şânîsi mışrâ'-ı şânî'nün evveli kılmıgın bu beyte müdevver dirler.

القوم هدى'nun mef' ulidür.

اسنى نهج kelimesine müte'allıkdur. اسنى kelimesi نهج kelimesine muzâfdur. اسنى, على اسنى نهج, اسنى'dan ism-i tafîldür. A' lâ ma' nâsına. نهج fetħalarıyla tarîk ma' nâsına.

Ma' nâ-yı beyt: Daği Allâhü te'âlânun şalâtı şol zâtuñ üzerine olsun ki ol zât zikrullâhuñ ya' nî kelime-i tevħidün nûr u ziyâsı sebebiyle nâsı tarîkuñ a' lâsına luğ ile hidâyet ü delâlet eyledi. Bundan murâd tâbi' in olmağ ensebdür (47b).

1.2.6. Şerh 'ale'l-Kasîdeti't-Tâ'iyye.

Eserin incelenen nüshası İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları OE_Yz_1826/12 numarada 62b-67b varakları arasında bulunmaktadır. Abdülkâdir Geylânî'nin Tâiyye kasîdesinin şerhi olan bu eserde 30 beyit şerh edilmiştir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi Tahir Ağa Tekke 467 ve Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 4687/10 (41b-48b) numaralarda iki nüshası daha bulunmaktadır.

Eserin sonunda kasîdenin bahri ve vezni belirtilmektedir. Buna göre kasîde bahr-ı tavîlin darb-ı sânisindendir. Vezni "fe'ülün/mefâ'ülün/fe'ülün/mefâ'ülün"dür. İsâmeddîn, yine bu satırlarda bu kasîdeyi okuyanın "Ayete'l-kürsî" ve "İhlas" sureleri eşliğinde Şeyh Abdülkadir Geylânî için dua etmeleri ve ondan şefaât dilemeleri gerektiğini vurgulamaktadır (67a).

Kısa bir hamdeleden sonra beyitleri şerh etmeye başlayan Mustafa İsâmeddîn, beyitteki kelimeleri -diğer şerh metinlerine benzer olarak- sarf ve nahiv bakımından incelemiştir. Kelimelerin incelemesini tamamladıktan sonra “ma‘nâ-yı beyt” başlığı altında beyte doğru ve anlaşılır bir mana vermeye çalışmıştır. Yukarıda bahsedilen hususların daha iyi anlaşılması adına kasîdenin şerh edilen bir beyti aşağıya aktarılmıştır.

و ذكرى جلى الا بصار بعد غشاتها
واحى فواد الصب بعد القطيعة

و ذكرى de olan yā yā-i tekellümdür. Ve maşûr mef' üline muzâfdur.

جلى nuñ fā' ili ذكرى dūr.

الابصار, جلى nuñ mef' üli ve بصر uñ cem' idür.

عشا kesr-i ğayn-ı mu' ceme ile perde ma' nāsına. Zamîri ابصار 'a ' ā' iddür.

واحى üzerine ma' tūfdur. Müstetiri ذكرى 'ye ' ā' iddür.

فواد الصب, احى nuñ mef' ülidür. Ve صب ' aşık ma' nāsına.

قطيعة القطع ve ba' d ma' nāsına.

Ma' nâ-yı beyt: Ve beni ğayruñ zikri anlaruñ başarılarını mücellâ kıldı. Ebşâruñ ğışâsından sonra ve beni zikr itmek ' aşık uñ qalbini ihyâ itdi. Ba' de ' anillâhdan sonra ve sülûkdan sonra (65a).

1.2.7. eş-Şa'sa'atü'l-Kameriyye fi Şerhi'l-Kasîdeti'l-Mudâriyye

Eserin incelenen nüshası, müellif hattı nüshasıdır. Süleymaniye Kütüphanesi Râgıp Paşa 1145 numarada bulunmaktadır. Eserde 37 beytin şerhini ihtiva eden 58 varaktan oluşmaktadır. Sonundaki kayda göre eser, 15 Cemâziyelâhir 1194/18 Haziran 1780 tarihinde tamamlanmıştır.

İsâmeddîn, Bûsîrî'nin Kasîde-i Mudâriyye'sine yazılan şerhleri bir araya toplayarak telif ettiği Arapça şerhine kısa bir hamdele ve salvele ile başlamaktadır. Ardından eserine Arapça bir giriş yapmaktadır.

Bu şerhin Türkçe tercümesi olan el-Lüm'atü'l-Bedriyye 'ale'l-Kasîdeti'l-Mudâriyye adlı eserden edindiğimiz bilgilere göre ifade edersek, giriş kısmında Bûsîrî'nin Mudâriyye kasîdesinden bahsedip onun önemine vurgu yapmaktadır. Abdülganî Nâblusî, Muhammed 'Arîf, el-Hâdimî, Bağdâdî, Şeyh Ömer el-Benderî gibi müelliflerin bu kasîde üzerine yazdıkları şerhlerden yararlanarak Arapça bir şerh oluşturduğunu söylemektedir. Eserin giriş kısmında Bûsîrî'nin kasîdesi hakkında verilen bilgilere ek olarak eserde takip edilen şerh metodu hakkında da bilgilere rastlamak mümkündür.

İsâmeddîn, şerhini oluştururken beyitleri "lûgat-i beyt", "i'râb-ı beyt" ve "ma'nâ-yı beyt" başlıkları altında üç kısımda incelemektedir. Öncelikle beyitte geçen kelimeleri gramer ve anlam bakımından açıklamaktadır. Bu açıklamadan sonra beytin i'râbına geçip beyti nahiv bakımından ele alır. Üçüncü aşamada ise beyti anlam bakımından şerh etmektedir.

İsâmeddîn'in Arapça kaleme aldığı bu şerh eseri, yine İsâmeddîn tarafından yaklaşık bir ay sonra telif edilen el-Lüm'atü'l-Bedriyye 'ale'l-Kasîdeti'l-Mudâriyye adlı Türkçe tercümesini incelerken daha kapsamlı ele alınacaktır.

1.2.8. el-Lüm'atü'l-Bedriyye 'ale'l-Kasîdeti'l-Mudâriyye.

Eserin incelenen nüshası, müellif hattı nüshasıdır. Süleymaniye Kütüphanesi Râgıb Paşa 1146 numarada bulunmaktadır. Eser 37 beytin şerh edildiği 66 varaktan oluşmaktadır. Eserin sonundaki kayda göre 8 Receb 1194/10 Temmuz 1780 tarihinde tamamlanmıştır. Eserin diğer bir nüshası ise Süleymaniye Kütüphanesi Yahyâ Tevfik 316 numarada yer almaktadır.

Mustafa İsâmeddîn, Bûsîrî'nin Kasîde-i Mudâriyye'sine yazılan şerhleri bir araya toplayarak bir Arapça şerh yazmıştır. Bu şerhin ismi; eş-Şa'sa'atü'l-Kameriyye fî Şerhi'l-Kasîdeti'l-Mudâriyye'dir. İsâmeddîn, 15 Cemâziyelâhir 1194/18 Haziran 1780 tarihinde

tamamladığı bu şerhini yaklaşık bir ay sonra 8 Receb 1194/10 Temmuz 1780 tarihinde tamamladığı el-Lüm'atü'l-Bedriyye 'ale'l-Kasîdeti'l-Mudâriyye ismiyle Türkçeye tercüme etmiştir.

İsâmeddîn, kısa bir hamdele ve salveleden sonra eserine Arapça bir girişle başlamaktadır. Bu kısımda Bûsîrî'nin Mudâriyye kasîdesinden bahsedip onun önemine vurgu yapmaktadır. Abdülganî Nâblusî, Muhammed 'Arîf, el-Hâdimî, Bağdâdî, Şeyh Ömer el-Benderî gibi müelliflerin bu kasîde üzerine yazdıkları şerhlerden yararlanarak Arapça bir şerh oluşturduğunu daha sonra da bu şerhi 'latif' bir dil olan Türkçeye tercüme ettiğini belirtmektedir.

Eserin Kasîde-i Mudâriyye'nin -yararlanılan kaynaklar ışığında- Türkçeye bir tercümesi olduğu ifade edilen Arapça kısmın akabinde Bûsîrî'nin nesebi, doğum ve ölümünü içeren hayat hikâyesi hakkında bilgi verilmektedir. İsâmeddîn, bu kasîdeyi şeyhi Ebu's-Safa eş-Şeyh İbrahim ibnû'ş-şeyh Mustafa el-Halebî'den öğrendiğini belirttikten sonra şeyhinden Bûsîrî'ye varana dek aradaki nakilcilerin ismini zikretmektedir.

Mustafa İsâmeddîn, bütün bunlardan sonra eserin yazılış sebebini açıklamaktadır. Buna göre bir gece kemal-i ızdıraptan kalbi çok sıkışan İsâmeddîn, abdest alıp namaz kıldıktan sonra deniz kenarına inmiştir. Kasîde-i Lâmiyye üzerinde çalışmayı düşünürken birden kalbine Kasîde-i Mudâriyye'yi tercüme etmek için ilham geldiğini ifade etmektedir. Ardından bu kalp sıkıntısıyla boğuşurken kendisine birisinin selam verdiğini, ilk önce tanımadığı bu kimseye karşılık vermediğini ancak daha sonra dikkatle baktığında bu kimsenin Hz. Peygamber olduğunu iddia etmektedir. Bundan sonra ise bu kasîdeyle ilgili olarak Hz. Peygamber'e salat u selam getirmenin faydaları, faziletleri, hükümleri ve mevâridi ya'ni salat u selam getirilecek yerler hakkında geniş bir izahat yapmaktadır.

İsâmeddîn, beyti "lügat-i beyt", "i'râb-ı beyt" ve "ma'nâ-yı beyt" başlıkları altında üç kısımda incelemektedir. Öncelikle beyitte geçen kelimeleri gramer ve anlam bakımından açıklamaktadır. Bu açıklamadan sonra beytin i'râbına geçip beyti nahiv bakımından ele almaktadır. Üçüncü aşamada ise beyti anlam bakımından şerh etmektedir. Beytin anlamını verirken önce beyti Türkçe'ye aktarmıştır, ardından da asıl söylenmek isteneni yorumlayarak beytin anlamını genişletmiştir. "Ma'nâ-yı beyt" kısmında beytin en

doğru anlamını yakalamaya çalışırken beyitte geçen edebî sanatları da tespit etmiş, bazı durumlarda bu sanatların nasıl ortaya çıktığını da açıklamıştır.

Yukarıda anlatılan şerh metodunun daha iyi anlaşılması bakımından incelenen nüshadan bir beyti latinize ederek burada göstermeyi uygun bulduk.

كذا ابو حفص الفاروق صاحبه
من قوله الفصل فى احكامه عمر

Lügat-i beyt: فاروق 'Ömer *radıyallāhu 'anhunuñ* künyesidir. 'emirü'l-mü'minîn 'abo حفص 'lağabıdır. Hağğ ile bātılı farğ itdiğinden talğib olunmuşdur.

'احكام'dan murād ħilāfeti vağtinde kendüye gelen da' vāya müte'allığa aħkāmdur. Faşl-ı fāşıl ma'nāsına.

İ'rāb-ı beyt: الفاروق, حفص 'çavlinüñ şıfatıdır.

'sahbe şıfat ba'de şıfatdur. Ve zamīri Nebiyy-i muğterem *şallallāhu 'aleyhi veselleme* rāci'dür.

من mevşüldür.

قوله mübtedādur. Ve zamīri mevşüle 'ā'iddür.

الفصل ħaberdür. Ve cümle-i mevşülüñ şılasıdır. Mevşül şılasıyla bile mübtedā'-i mağzūfuñ ħaberidür. Ve bu da 'abo حفص'a rāci'dür.

'احكامه'ye müte'allığdur. Ve 'احكامه'de olan zamīr yā Ebī Ĥafşa yā Allāhü te'ālāya yā Resül-i Ekrem *şallallāhu te'ālā 'aleyhi veselleme* rāci'dür. Ve mümkündür ki جار الفاروق 'çavline müte'allığ ola.

Ve 'abo حفص, عمر 'atf-ı beyānidur.

Ma'nā-yı beyt: Ebū Bekr eş-Şiddik gibi Resülullāh *şallallāhu 'aleyhi vesellem* muşāhib ü mülāzim olup beyne'l-ħağğ ve'l-bātıl fārūğ olan Ebū Ĥafşadan Allāhü te'ālānuñ rızası olıdır. Ve bu ħin-i ħilāfetinde kendüye gelen da' vāya müte'allığa aħkāmında anuñ çavli ħağğ ile bātılıñ beynini fāşıldur. Yāğūd aħkām-ı ilāhıde yāğūd aħkām-ı Resülullāh

şallallāhu te‘ālā ‘aleyhi vesellemde yāhūd kendi aḥkāmında dimekdür. Mecmūī beyte misāsdu (61b-62a).

1.2.9. Şerh-i Beyt-i Hüsrev-i Dihlevî.

Eserin incelenen nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 3497 numarada 111b-113b varakları arasında bulunmaktadır.

Mustafa İsâmeddîn Efendi, Emîr Hüsrev-i Dihlevî’ye ait;

زدریای شهادت چون نهنگ لا برارد سر
تیمم فرض کردد نوخ را در وقت طوفانش

şeklindeki Farsça bir beyti şerh etmiştir. Şârihin şerhine başlamadan önce verdiği bilgiye göre, bu şerh aynı beyte Mollâ Câmî ve Sarhoş Bâlî’nin yaptığı şerhlerden hareketle oluşturulmuştur.

Bu faḳîr Muştafa ‘İsâmeddîn esrâr-ı tevḥīdiyyeyi Ḥazret-i Ḥoca Ḥüsrev-i Dihlevî tanzîm buyurdıkları beyt-i ra‘nānuḥ ma‘nāsında muḥakḳıḳından Ḥazret-i Cāmî ve Sarhoş Bâlî *ḳuddise sırrıhumā* Fārisî ve ‘Arabî taşvîrlerinden iḳtibās idüp... (111b)

1.2.10. Şerhü’l-‘Aff.

Eserin incelenen nüshası müellif hattı nüshası olup Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 2758 numarada 34b-38a varaklar arasında bulunmaktadır. Şerhin sonunda yer alan kayda göre eser 5 Cemâziyelâhir 1171/14 Şubat 1758 tarihinde tamamlanmıştır.

İsâmeddîn kısa bir hamdele ve salveleden sonra eserine giriş yapmaktadır. Mustafa İsâmeddîn en-Nakşibendî şeklinde kendini takdim ettikten sonra güneşin nuru, Yusuf’un güzelliği gibi methiyelerle birlikte izlediği şerh metodu hakkında bilgiler vermiş ve beş beyitten oluşan bir Arapça tarih manzumesi olan eseri Arapça şerh etmiştir.

Beyitleri şerh ederken ilk olarak beyitlerin hangi arüz bahrine ait olduğu belirtilmiştir. Daha sonra beyitte öne çıkan kelimeler gramer yönünden incelenmiştir. Son

olarak beyitlerin hangi edebî sanata misal getirildiği ifade edilerek şerh tamamlanmıştır. İsmâeddîn bu eserinde de diğer şerh eserlerinde izlediği metotla paralel olarak belâgat ve edebî sanatlar hakkında faydalı bilgiler vermektedir.

1.2.11. Tercüme-i en-Ni‘âmu’s-sevâbig fî Şerhi Kelimi’n-Nevâbig.

Eserin incelenen nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Râgıb Paşa 1164 numarada bulunmaktadır. Eser 37 beytin şerh edildiği 186 varaktan oluşmaktadır. Eserin sonundaki kayda göre İsmâeddîn Efendi 1184/1770-71 yılının Kurban Bayram’ının üçüncü günü olan Cuma gününde başladığı eserini, 23 Rebûlâhir 1185/5 Ağustos 1771 tarihinde sonlandırmıştır.

İsmâeddîn eserinin giriş bölümündeki ifadesine göre bu eser, Zemahşeri’nin Kelimü’n-Nevâbig adlı eserine Sa’düddîn Taftazânî tarafından yazılan en-Ni’amu’s-Sevâbig adlı şerhinin Türkçeye tercümesidir. Mütercim, Türkçe bir girişle başladığı bu eserinde diğer tercüme eserlerinde övgüyle bahsettiği Türkçe için “melâhat-nişân” sıfatını kullandığı görülmektedir.

Hamdele bölümünden sonra eser hakkında bilgiler veren İsmâeddîn, ilk önce esere neden bu ismi seçtiği konusunda izahat yapmaktadır. Ardından Taftazânî’nin en-Ni’amu’s-Sevâbig adlı şerhini tercüme ederken izlediği metodu anlatmaktadır.

İsmâeddîn, Zemahşeri’nin veciz sözlerini ihtiva eden en-Ni’amu’s-Sevâbig adlı eseri Türkçeye tercüme ederken kelime kelime incelemiştir. Kelime veya kelime gruplarını belâgat ve fesâhat açısından hem fazla ayrıntıya kaçmadan hem de yüzeysel olarak anlatmaktan imtina etmiştir.

(...) ve buña en-Ni‘âmu’s-sevâbig fî Şerhi Kelimü’n-Nevâbig tesmiye eyledüm. Ve buñda aşhâb-ı itkânüñ te’emmüli gibi ikân ile müte’emmil olup başiret-i ihtiyât ile nazâr iden kimesne eşrâtdandur eşrâtdan degildür. Egerçi bu fende ikân ile mevşûf şâhib-i im‘ân degil ise andan ricâ iderüm ki buña sehm-i melâmî kabl-i vuķûfü’l-merâm gizlemeye. Zîrâ mânend-i Şihâh ve Esâs uşul ü esâsi ba‘de tûli’t-tebettu‘ ve’t-tedbiri’t-tâm bu şerhe ikdâm u ihtimâm eyledüm. Vallâhi tebâreke ve te‘âlâ ve teķaddüse ibtihâl ü tazarru‘ iderüm ki bu şerh ile muķtebis ve ķâbis ve müderris ve dâris temettu‘ ide.

İsâmeddîn eserin giriş bölümünde, Sıhah ve Esâs gibi kaynaklardan yararlandığını ifade etmektedir. Bununla birlikte Sa'düddîn Taftazânî'nin eksik bıraktığı yerleri Muhammed bin İbrahim Hanbelî ve Bâyezid-i Konevî İbn-i Abdülgaffar gibi ileri gelen âlimlerin görüşlerinden faydalandığını; eksik gördüğü noktaları bu şekilde tamamladığını belirtmektedir. Tanık göstererek anlatımı desteklemesi buna binaen zıt görüşleri de aynı anda zikrederek bir tartışma ortamı oluşturması ve bu şekilde anlamı sağlamlaştırmaya çalışması, diğer eserlerinde de karşılaşılan bir durum olarak göze çarpmaktadır.

(...) 'Allâme Zemaşşerînün Kelimü'n-Nevâbiği üzerine 'Âlim-i Şamedânî Sa'dü'd-dîn Taftazânî'nün en-Ni'âmü's-Sevâbiğ nâm şerh ü ceyzinün işbu huṭbe ve dîbâce-i belâgat-ı 'unvân ve âhîrine degin 'ibârât-ı feşâhat-beyânun kelime be-kelime min gayr-i ziyâde ve noḳşân zebân-ı melâhat-nişân Türkîye tercüme idüp lâkin الترك الاول الاخر mışdâkınca 'Allâme Sa'dün terk eylediklerini fazl u kemâlât ile müteḥallî Muhammed bin İbrâhim Hanbelî ve fazâ'il şî'âr Bâyezîd-i Konevî İbn-i 'Abdu'l-gaffârün şerhlerinden daḫi münâsib olan maḫallere şebt ü taḫrîr ve 'Allâmenün didiği kelâmıyla bunlarun kelâmını tefrîk için meşelâ İbn-i Hanbelî dir ki, didi diyerek taḫrîr eyledüm. (...) egerçi takrîr ü taḫrîr ü ta'birde ḫaṭâ vü taḫşîre vâkıf u muṭṭalîf olurlar ise te'emmul-i daḫîk ve tefekkür-i 'amîkden sonra kalem-i 'afvlarıyla maḫv eyleyeler (3a-b, 4a).

Tercüme-i en-Ni'âmu's-sevâbiğ fî Şerhi Kelimi'n-Nevâbiğ, belâgat açısından oldukça önemli bir eser olma özelliği taşımaktadır. İsâmeddîn, eseri meydana getirirken kelimeleri gramer, sarf ve nahiv yönünden teker teker incelemiş ve en doğru tercümeyi oluşturmaya çalışmıştır. Bunu yaparken kelimenin örnek teşkil ettiği edebî sanatları tespit etmiştir. Belâgat noktasında yeri geldikçe şiir örnekleriyle tercümesini desteklediği görülmektedir. Böylece doğru ve anlaşılır bir tercüme ortaya koymuştur denilebilir.

1.2.12. Zebân-ı Türkî üzere Gülşen-i Şâhidî 'alâ-Tuhfeti's-Şâhidî.

Eserin incelenen nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 960 numarada bulunmaktadır. Eser 157 varaktan oluşmaktadır. Mustafa İsâmeddîn, eserin sonundaki kayda göre Şâhidî tarafından 921/1514 yılında yazılan Tuhfe-i Şâhidî adlı eseri (Türkçe-Farsça manzum sözlük), 1163/1750 yılının Ramazan ayında tamamlamıştır.

Tuhfe-i Şâhidî, 61 beyitlik sebab-i telif ve ardından asıl sözlük bölümüyle birlikte toplam 451 beyit ve 27 rubai ihtiva etmektedir. Mustafa İsâmeddîn, eseri şerh ederken bu

tertibi bozmamış eserin aslına sadık kalmıştır. Hamdele ve salveleden sonra Farsça bir girişle eserine başlamaktadır. Farsça giriş bölümünün bitiminde kendisinin eseri “Gülşen-i Şâhidî” olarak teşrih ve tevşih ettiğini belirtmektedir.

İncelenen nüshanın 3a-22b varakları arasında 61 beyitlik sebab-i telif bölümünün şerh edildiği görülmektedir. Bundan sonra asıl sözlük bölümüne geçilmektedir. Beyitler şerh edilirken beyitte geçen kelimeler tek tek ele alınmaktadır. Yerine göre bazı kelimelerin doğru okunması amacıyla “feth, zamm veya kesr” durumları ifade edilmiştir. Diğer şerh metinlerinde olduğu gibi kelimelerin okunuşu ve manaları verildikten sonra sarf ve nahiv bakımından da incelendiği görülmektedir.

İsâmeddîn’in incelenen şerh metinlerinin çoğunda “ma‘nâ-yı beyt” adı altında beytin önce genel ardından daha açıklayıcı ve doğrulayıcı bir anlamının verildiği görülmektedir. Aynı duruma bu eserde rastlanmamıştır. Beyitteki kelimelerin gerekli görülenlerinin manaları verilmiş, beytin tamamının manasını vermeye gerek görülmemiştir. Bunda şerh edilen eserin manzum bir sözlük olmasının etkisi tartışılabilir. Bir beytin şerhi yapılırken başka beyit ve mısralarla anlatım güçlendirilmeye çalışılmıştır.

İsâmeddîn’in bu eseri arûz bilimi açısından önemlidir. Zira, beyitler ait oldukları arûz bahrine göre “*kıt‘a-i çehârum der bahr-ı mütekârib-i maksûr (44a), kıt‘a-i hifdem der bahr-ı hafîf mahbûn-ı maksûr (92a)...*” gibi başlıklar altında kısımlandırılmıştır. Bunun üzerine her beytin sonunda “Taktî‘i” başlığı altında her bir beytin ait olduğu arûz kalıbı belirtilerek beytin kelime kelime taktî‘i yapılmıştır. Ayrıca eser, arûz kalıplarındaki hazf kurallarını kelimeler üzerinde göstermesi bakımından arûz öğretimi açısından oldukça açıklayıcı nitelikler taşımaktadır.

1.2.13. Tercüme-i Şerhü Mefâtihu‘d-Dürriyye fî İsbâti‘l- Kavânîni‘d-Deriyye.

27 varaktan oluşan eserin incelenen nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Başışlar 3385 numarada bulunmaktadır. Bundan başka Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 822 ve Süleymaniye Kütüphanesi Ragıp Paşa 1156 numaralı nüshaları tespit edilmiştir.

İsâmeddîn'in bu eseri, Mustafa bin Ebu Bekir es-Sivâsî'nin Mefâtihu'd Dürriyye fî İsbâti'l-Kavânîni'd-Deriyye isimli Farsça gramer kitabının tercümesidir. İsâmeddîn, giriş bölümünde -hamdele ve salvele bölümünden sonra- eserin yazılış amacını şöyle dile getirmektedir:

Bu risâle-i 'anberîn-külâle-i müfide ve maqâle-i 'abherîn-şemâme-i mufîza ki esâlib-i terâkib-i kelâm-ı zarâfet-nizâm Fürsiyye-i Deriyye üzerine muhtevî ve zebân-ı Fûrs 'irfânına kâfî ve munta'vidür. Dört bâb üzere cem' ü terkîb ve nazm u tertîb düşüp kilk ü kalemden silk-i raqama nazm olındı. (...) Bâb-ı evvel der aḥvâl-i ism, bâb-ı düüm der aḥvâl-i fi'l, bâb-ı seüm der aḥvâl-i ḥarf, bâb-ı cehârum der ta' dâd-ı ism. Ve tercemetü bi't-Türkiyye (2a).

Bölüm isimlerinden de anlaşılacağı üzere eserde sırasıyla isim, fiil ve harfin (edat) halleri üzerinde durulmuş son bölümde de isim çeşitleri açıklanmıştır. Her bölüme isim, fiil veya harfin tanımı yapılarak başlanmış ve gramer bakımından misaller üzerinden açıklanmaya, daha anlaşılır hale getirilmeye çalışılmıştır.

Yazıldığı dönemde medreselerdeki öğretim dilinin Arapça olduğu göz önünde bulundurulursa Farsçanın Arapça gibi öğretilmesi hususunda bu eserin önemli bir kaynak olduğunu söylemek hata olmayacaktır.

1.2.14. Zâdü'l-İbâd fî Şerhi Zuhru'l-Ma'âd (Şerhi Ebyât-ı Muhtasarü'l-Ma'ân Zâdü'l-İbâd fî Şerhi'l-Kasîdeti'l-Busriyye el-Müsemmât bi-Zuhru'l-Me'âd 'alâ Vezn-i Bânet Su'âd).

Eserin incelenen nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Aşir Efendi 299 numarada bulunmaktadır. Eser 121 varaktan oluşmaktadır. Sonundaki kayda göre eser Mustafa İsâmeddîn tarafından 2 Safer 1179/21 Temmuz 1765 tarihinde tamamlanmıştır. İncelenen nüsha müstensih hattı nüshasıdır. Yine eserin sonundaki kayda göre dönemin bilinen hafızlarından Ebu Bekir 25 Cemâziyelevvel 1200/26 Mart 1786 tarihinde istinsah etmeye başladığı eseri 8 Muharrem 1201/32 Ekim 1786 tarihinde bitirmiştir. Eserin istinsah edildiği tarihte Mustafa İsâmeddîn hayatta olduğuna göre müellif kontrolünden geçtiği tahmin edilmektedir. Eserin diğer nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi Ragıp Paşa 1144 ve H. Hüsnü Paşa 598 numarada bulunmaktadır.

Eser, Mustafa İsmâeddîn'in Arapça yazılmış bir şerhidir. Giriş bölümündeki bilgiler ışığında bu eserin eş-Şeyh Muhammed Şerefüddin el-Bûsîrî'nin bi-Kasîdeti'l-müsemmât bi-Zuhri'l-Me'âd 'alâ Vezni Bânet Su'âd adlı kasîdesinin bir şerhi olduğu anlaşılmaktadır (2a). Bûsîrî tarafından yazılan bu kasîde meşhur şair Ka'b bin Züheyr'in "lâm" redifli kasîdesine (Bânet Su'âd kasîdesi) nazire olarak yazılmıştır (Kaya, 1992: 469).

İmam Süyûtî, İmam İbn Hişâm, Kâzerûnî, İbn Anbârî, Molla Hindî, Tebrîzî, Sükkerî ve Fârisî'nin şerhlerini bir araya getirerek kaleme aldığı ve sonradan bu şerhini Türkçeye çevirdiği bir Bânet Su'âd şerhi bulunan İsmâeddîn, giriş bölümünde eserin ismini zikredip şerh metodu hakkında bilgi verdikten sonra 204 beyitten oluşan bu Bânet Su'âd kasîdesini Arapça şerh etmiştir.

1.2.15. Şerhü Arûzü'l-Endelüsî.

Mustafa İsmâeddîn, bu eserini 5 Muharrem 1163/15 Aralık 1749 tarihinde tamamlanmıştır. Eserin Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 2824 numarada¹³, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz B 556/2 numarada 35b-84a varakları arasında, Âtîf Efendi Kütüphanesi 1980 ile Süleymaniye Kütüphanesi'nin Kasîdecizade 440, Râgıp Paşa 1138 ve Halet Efendi 304 numaralarında nüshaları bulunmaktadır.

Hamdele ve salvele bölümünden sonra İsmâeddîn eserini yazma amacını şu sözlerle dile getirmiştir:

Bu ğubâr-ı hâk-i pây-i ehl-i yakîn rubbân-ı hadâşemitde fenn-i 'arûzuñ meĥâsinine nazara şâġıf u mübâhiş tûl-i biĥârında sebbâh u vâkıf iken eşnâ-i taşaffuĥumuñ ĩudve-i 'urefâ zübdetü'z-zurefâ Ebû 'Abdullah Muĥammed Endelüsî *nevverallâhu revĥatehû bi-nûrihî ilâ ĩuddisînüñ* evzâ-i ġarîbeyi müştemile silk-i nazma tanzîm buyurdıkları risâle-i muĥtaşarlarına zafer-yâb olup bedî'atü'l-mişâl ba'îdetü'l-menâl buldığumdan ĥalâre-i fehümümi izâĥa ile ebkâr-ı me'ânîsinüñ ma'ĥudâtını taĥlîl ü taĥrîr ve ġâh sehâm-ı baĥş ve münâzarayı sedd ile nuĥûdını taĥrîr ve meĥâfilini nefĥât-ı senâyâ ile ta'îri revm idüp şerĥ eylemek murâd eyledüğümde Muĥsin Kisrâ nâm zâtuñ risâle-i muĥtaşara-i mezkûrenüñ üzerine 'Arabî şerĥine teşâdüf şerĥ-i taĥlîd ve mü'ellif-i nefis ve bedâyi' -i ĥall mündemic

¹³ Alıntılar bu nüshadan yapılmıştır.

ve sanāyi‘-i ŧi‘ri mūnderic bulup kim ترك الاول للاخر maġazasıyla evvelinden ibtidā-i ebyāta gelince me‘ānī ve Lüġat-ı vūcūh tesmiye ve ba‘z su‘āl ü cevāb ile ħall ba‘de baĥvde ŧürü‘ idüp vech-i tesmiyelerini ħall ü zımnında me‘ānilerin irād ve ba‘z su‘āl ü cevāb u dā‘irelerinde devrān idüp eczā-i aŧliyye-i muŧmite ve müseddeselerini beyān ve her bir baĥruñ ‘arūz u darbiçün tanzīm olan ebyātuñ evvelā büyüt-ı uŧüliyyelerini taĥrīr ba‘de taĥtī‘lerini taĥrīr ve Lüġat-ı beyt diyüp lüġat u i‘rābına müte‘allık olanları taŧtīr ve Ma‘nā-yı beyt diyüp ma‘nāların ta‘bīr ve bu ebyāt-ı uŧülün fūrū‘āt-ı maĥrecelerini itmām idüp ebyāt-ı uŧüllerden ŧonra beyānlarında taĥtī‘i ve Lüġat-ı taĥrīc ve Ma‘nā-yı beyt-i taĥrīr diyüp izāĥ ve devā‘irleri daĥi ‘alā vechi‘t-tafđil irād eyledüm (2a-3a).

Arūzü’l-Endelüsî ŧārihin eserin sebep-i telifinde belirttiġine göre Ebū Abdullah Muhammed Endelüsî’ye aittir. Tefvik Rüŧtü Topuzoġlu “el-Hazreciyye” adlı makalesinde bu konuda ihtilaf olduġunu ŧu sözleriyle dile getirmektedir:

Müellifi tartıŧmalı olan kasīde [el-Hazreciyye], C. Brockelmann ile P. Smoor tarafından Ebū Muhammed Ziyāeddin Abdullah b. Osman el-Ensārī el-Hazrecī’ye nisbet edilmektedir. Ancak kasīdenin ŧārihlerinden Bedreddin İbnü’d-Demāmînî baŧta olmak üzere Kātib Çelebi, Baġdatlı İsmāil Paŧa ve Kehhāle gibi birçok kiŧi el-Hazreciyye’nin müellifinin, ‘Arūzü’l-Endelüsî adlı bir risālesi bulunan ve Ebū’l-Ceyŧ el-Ensārī diye bilinen Ebū Muhammed Ziyāeddin Abdullah b. Muhammed el-Ensārī el-Maġribî olduġunu kaydetmektedir (Topuzoġlu, 1998: 146).

Eserde arūz sistemi ve kafiye hakkındaki bilgiler tavil bahrindeki doksan altı beyitlik bir kasīde üzerinden muhtasar olarak nazmedilmiŧtir. Kasīdede tef‘ ile, bahir, daire, arūz, darblar için birtakım iŧaretler (remzler) kullanılmıŧtır.

Mustafa İŧāmeddīn, bu beyitleri ŧerh ederken her bir bahrin arūz ve darbı için misal gösterilen beyitlerin ilk önce takti‘lerini yapmıŧtır. Daha sonra “lüġat-i beyt” baŧlıġı altında beytin kelimeleri i‘rab yönünden incelemeye tabi tutulmuŧtur. ŧārihin diġer ŧerh metinlerinde izlediġi yönteme benzer ŧekilde burada da “ma‘nā-yı beyt” baŧlıġı altında beytin en doġru ve anlaşılır manasını vermeye çalıŧtıġı dikkat çekmektedir.

1.2.16. Müretteb Müfredât-ı Siyâhî.

Eserin incelenen nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 710/3 numarada 187b-234b varakları arasında bulunmaktadır. Müstensih hattı olan bu nüsha İbn-i Ömer et-Tokâtî tarafından 1193 senesinde istinsah edilmiştir.

Mustafa İsameddîn, tıp alanında Mecma'u't-tıbb adlı bir eseri de bulunan Dervîş Siyâhî el-Karamânî el-Lârendevî'nin Lügat-i Müşkilât-ı Eczâ adındaki eserini, daha iyi anlaşılması için yeniden tertip etmiştir. Eserine kısa bir hamdele ile başlayan Mustafa İsameddîn, eserin sebep-i telifinde Siyâhî'nin Lügat-i Müşkilât-ı Eczâ adlı eserinin karmaşık olduğunu; bu karışıklığın eserin anlaşılmasını güçleştirdiğini söylemektedir. Ardından bu eser üzerinde çalışacaklara kolaylık sağlaması düşüncesiyle aynı eseri Müretteb Müfredât-ı Siyâhî adıyla yeniden tertip ettiğini ifade etmektedir.

- 1 Ma'lûm-ı ihvân-ı şafâ
Ve mefhûm-ı hullân-ı vefâ
- 2 Ola kim bu 'abd-ı fakîr
el-mu' terif bi'l-'aczi't-takşîr
- 3 el-muhtâc-ı ilâ rahmeti'l-bârî
eş-şehîr bi Muştafa el-Üsküdârî

Bundan aқdem kütüb-i tıbbâ mü'tâlâ' a idüp istifâde şadedinde iken merhûm Dervîş Siyâhî el-Ḳaramânî'nün Esâmî-yi Müfredât Beyânîçün Cem' ü Te'lif ve Müşkilât-ı Eczâ tesmiye eylediği risâleye nazâr idüp 'âmme-i tâlibîne lâzım u nâfi' ve eczâlaruñ 'Arabî vü Fârisî vü Yunânî esâmelerüñ beyânda nâfi' ve ḥurûf-ı teheccî tertîbince yigirmi sekiz bâb üzere müretteb olup lâkin müfredât beyninde tertîbe ri'âyet olundığından maṭlûb olan eczânüñ bulunmasında zaḥmet mülâhaza eyledüm ki ḥurûf-ı teheccî tarîķi üzere cümle esâmîleri cem' ü tertîb ve her eczâyı maḥalline imlâ vü terķim idüp tâlib için vicdânını teshîl ve Mürettep Müfredât-ı Siyâhî diyü tesmiye eyledüm. İstifâde iden hullân-ı vefâdan niyâz olunur ki maṭlûba zafer buldıķda merhûm Dervîş Siyâhî ve bu fakîri ḥayr du'â ile yâd ve *radıyallâhu te'âlâ* fâtiḥa-i şerîf kırâ'at idüp şevâbını hepe eylemekle rûḥlarımızı şâd eyleyeler. Me'mûldür ki kendüleri daḡı şevâb-ı 'azmi iḥrâz eyleyeler (187b-188a).

Yukarıda da ifade edildiği gibi eser, Arapça harf isimlerine göre yirmi sekiz başlık altında “*bâbü'l-elif el-mehmûze, beyân-ı harfî'l-'ayn vb.*” şeklinde tasnif edilmiştir. Bölüm başlıklarının hemen sonunda ifade edilen harften kaç kelime olduğu rakamla

belirtilmiştir. Buna göre eserde toplam 4853 kelimenin lügat karşılığı verilmiştir. Eserin adından da anlaşılacağı üzere bu 4853 kelime daha çok tıp ve eczâ alanlarıyla ilgilidir.

Eserde, manası açıklanacak olan kelime kırmızı yazılmış ardından lügat karşılığı ifade edilmiştir. Kelimelerin “feth, kesr veya zamm” durumlarını gösteren herhangi bir sözlü ifadeye veya işarete rastlanmamaktadır. Bu durum kelimelerin doğru telaffuzunu zorlaştırmaktadır.

1.2.17. Tercemetün Risâletün el-Hafîn Şeyh ‘Abdullâh el-Kaşgârî.

Risâle-i Hakkıyye Şeyh Abdullah Nidâî Kaşgârî'nin Nakşibendiyye tarikatı üzerine yazılmış bir eseridir. Kaşgârî'den hilafet alan ve Nakşibendiyye tarikatına intisap eden Mustafa İsâmeddîn şeyhinin bu eserini Türkçeye tercüme etmiştir. Eserin incelenen nüshası İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları OE_Yz_828/1 numarada 1b-53a varakları arasında bulunmaktadır. Bundan başka Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları OE_Yz_919/1 ve OE_Yz_1194/2 numaralarda farklı nüshalara ulaşılabilir. Eser, Osman Ergin Yazmaları OE_Yz_1194/2 numaralı nüshadaki kayda göre İstanbul'un Eyüp semtinde Rebûlâhir 1165/Mart-Nisan 1752 senesinde tamamlanmıştır.

Hamdele ve salvele bölümünden sonra esere giriş yapılmıştır. Misal getirilen beyitler doğrultusunda Nakşibendiyye tarikatına dair usul ve esaslar (tövbe, şeyhe bağlılık, az yemek ve uyumak, haramdan kaçınmak) hakkında bilgi verilmektedir. Allah'ı zikretmenin önemi ve tasavvufi konularla birlikte tarikat ehli olmak için izlenmesi gereken yollar hakkında bilgi verilmiştir. Tasavvufta ilerleme hususunda seyr ü sülûkta yapılması gerekenler de yine beyit misalleriyle anlatılmaya çalışılmıştır.

Nakşibendiyye tarikatına mahsus bilgilere açıklık getirmek amacıyla misal gösterilen beyitlerin yanında eserin içeriğinde yer yer rubaî, kıt'a ve mesnevilere de yer verilmiştir. Na'at ve münâcaat ile eser sona erdirilmektedir.

Eserin Abdullah Nidâî Kaşgârî'nin hayatı hakkında bilgiler içermesi ayrı bir öneme sahiptir. Kaşgârî, eserinde Türkistan'dan İstanbul'a gelişi hakkında bilgiler vermektedir.

Ayrıca eserinde Hz. Peygamber'den kendisine kadar gelen her iki şekildeki silsilesini vermektedir. Kaşgârî Dergâhı İstanbul'un Eyüp semtinde yer alan Pierre Loti Tepesi'nde yer almaktadır. Dergâh 15 Ağustos 2016 tarihinde tarafımızdan ziyaret edilmiş ancak tadilat dolayısıyla içeri girilememiştir.

Abdullah Nidâî Kaşgârî'nin Orta Asya kökenli Nakşibendîliğin İstanbul'a nakledilmesinde önemli etkileri olmuştur. Kâşgarî, uzun süren yolculuklarının ardından Kâşgar'dan İstanbul'a geldiğinde, Doğu Türkistan kökenli dervişlerin faaliyetlerini yürüttüğü Kalenderhane Tekkesi'nde bir süre postnişîn olmuştur. İkinci olarak "Müceddid-i elf-i sâni" olarak anılan İmam-ı Rabbânî Ahmed Fârûk Sirhindî (ö.1034/1624)'nin oğlu Muhammed Mâsûm (ö.1079/1668)'un halifesi Ahmed Yekdest Cüryânî (ö.1119/1707)'nin müridi Murtazâ Efendi (ö.1160/1747) tarafından kurulan tekkenin meşihatine geçmiştir. Kurucusu tarafından Nakşibendiyye tarîkatı mensuplarına tahsis edilen söz konusu tekkede Abdullah Nidâî Kâşgarî'den sonra oğlu, torunu, damadı gibi yakın çevresi şeyhlik makamında bulunduğu için tekke, bu ailenin kökenine nisbetle "Kâşgarî Tekkesi" olarak anılmıştır ve 1925 yılına kadar faaliyetlerini devam ettirmiştir (Çetin, 2014: 347).

1.2.18. Tarîkat-i Nakşibendiyye.

Eserin incelenen nüshası İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları OE_Yz_919/2 numarada -Risâle-i Hakkıyye tercümesinin ardından- 51b-62b varakları arasında bulunmaktadır. Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları OE_Yz_828/2 numarada diğer bir nüshaya ulaşmak mümkündür.

İncelenen eser müstensih hattı nüshasıdır. Seyyid Hafız Mustafa İbn-i Ahmed ve es-Seyyid Hâfız İbrahim İbn-i İsmail tarafından istinsah edilmiştir. Alıntılanan nüsha 1205 senesinde istinsah edilmiştir. Eserin dili Arapça'dır.

Eserin ferağ kaydında şârihin ismi "*Mustafa İsâmeddîn el-Ğādî bi-mağrûşa-i Edirne (62b)*" unvanıyla zikredilmiştir. Dolayısıyla İsâmeddîn, bu eseri Edirne Kadısı iken kaleme almıştır. Hicri 1201 senesinde Edirne Kadısı olan İsâmeddîn'in 1203 senesinde öldüğü bilindiğine göre ömrünün son zamanlarında bu eseri tamamladığı düşünülmektedir.

Kısa bir hamdele ve salvele bölümünden sonra eserine başlayan İsmâeddîn, ilk önce Hz. Muhammed'den Abdullah Nidâî Kaşgârî'ye kadar Nakşibendiyye tarikatının silsilesini nakletmiştir. Ardından Nakşibendiyyenin birinci tarikatının Allah'ı zikretmek olduğunu belirterek zikrin nasıl yapılacağı hakkında bilgiler vermiştir. İkinci tarikatta Allah'a ulaşmaktan ve bu bağlamda izlenecek yollardan bahsetmektedir. Üçüncü tarikatın konusu rabita ve rabita kurallarından oluşmaktadır. Son olarak Nakşibendiyye tarikatının âdâb kurallarından bahsederek eserini tamamlamıştır.

1.2.19. Diğer Eserleri

Yukarıda maddeler halinde incelenmeye çalışılan eserler dışında Osmanlı Müellifleri (Bursalı Mehmet Tahir, 2000: 369-370) ve Bağçe-i Safâ-Endûz (Oğraş, 2001: 145)'da yer alan fakat nüshasına ulaşılamayan eserler bulunmaktadır. Bu eserler de diğerlerinde olduğu gibi tespit edildikten sonra nüsha taramasına tabi tutulmuştur. Ancak kütüphane kayıtlarında zikredilecek eserlerin herhangi bir nüshası tespit edilememiştir.

Bu bakımdan nüshasına ulaşılamayan eserler "Diğer Eserleri" başlığı altında toplanmıştır. Söz konusu eserler şunlardır: Şerhü'l-Kasîdetü'd-Dimyâtiyye, Mîzânü'l-Acem¹⁴, Şerhi Miftâhu'l-Verîd, Tercemetü'r-Risâletü'l-Mehdiyye, Şerhü't-Tasrîf ve Şerhü'l- hattü'l- mine'n-nikâye.

¹⁴ Zebân-ı Türkî üzre Gülşen-i Şâhidî 'alâ-Tuhfeti'ş-Şâhidî adlı eserinde İsmâeddîn de bu risâlesinden bahsetmektedir (9a).

1.3. et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar

1.3.1. Teknik Özellikleri

et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar; tam adı Ebü'l-me'âlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahmân b. Ömer b. Ahmed olan Kazvî'nin (ö. 739/1338) belâgata dair Telhîsü'l-Miftâh adlı eseri ile bu eserin Arapça kısa bir şerhi olan Taftazânî (ö. 792/1389)'nin Muhtasar'ındaki beyitlerin şerhidir.

İsâmeddîn Efendi, et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'ın ferağ kaydında, eserinin kendinden sonrakilere faydalı olması için Allah'tan lütuf ve kerem diledikten sonra, 11 Rebûlevvel 1184 / 5 Temmuz 1770 tarihinde İstanbul'da başladığı eserini aynı senenin 10 Receb'inde (30 Ekim) Üsküdar'da bitirdiğini ifade etmektedir.

Müellif hattı nüshasına ulaşmak için kütüphaneler taranmış ancak bu nüshaya ulaşılamamıştır. Asıl nüshaya ulaşılamadığı için eserin telif tarihine en yakın tarihli nüsha tespit edilmiştir. Bu vesileyle tespit edilen Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 000790 referans numaralı nüsha asıl nüsha olarak kabul edilmiştir. Nüshanın ferağ kaydında Mustafa İsâmeddîn'in telif tarihi zikredildikten sonra, Temmuz 1772'de (Rebûlâhir 1186) Zekeriya Efendi tarafından istinsah edildiği yazmaktadır. İsâmeddîn'in eseri telif ettikten yaklaşık on sekiz ay sonra istinsah edilen bu eserin şârih tarafından kontrol edilme olasılığı oldukça yüksektir. Bu yüzden Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 000790 referans numaralı nüsha asıl nüsha olarak kabul edilmiş ve eser latinize edilirken bu nüsha takip edilmiştir.

Esas aldığımız nüsha 174 varaktan; nüshadaki her sayfa ise 27 satırdan oluşmaktadır. Yazısı gayet düzenli ve okunaklıdır. Beyitler ve şerh içerisinde dikkat çekilmek istenen kelime ve kelime grupları kırmızıyla yazılmış; bazı ifadelerin üzeri yine kırmızıyla çizilerek dikkat çekmeye çalışılmıştır. Sayfa ve beyit numaraları müstensih tarafından kırmızıyla yazılmıştır. Bu durum, varakların karıştırılmasını veya kaybolmasını önlemiştir. Bunun yanında klasik metinlerin hemen hepsinde olduğu gibi bir varığın "b" yüzünün sol alt kısmında, takip eden sayfanın "a" yüzündeki ilk kelime yazılıdır.

Milli Kütüphane’de bulunan 06 Mil Yz A 447 referans numaralı nüsha istinsah tarihi belli olmadığı için kontrol nüshası olarak kullanılmıştır. Eser, 225 varaktan meydana gelmektedir. Her sayfa 21 satırdan oluşmaktadır. Metin sürh (kırmızı) çizgilerle çerçeve içerisine alınmış, beyitler de ayrıca çerçeve içerisine alınarak belirgin hale getirilmiştir.

Yukarıda tespit edilen nüshaların yanında Ragıp Paşa Kütüphanesi 001237 referans numaralı (221 varak); Manisa İl Halk Kütüphanesi’nde 45 Hk 5479 arşiv numaralı (130 varak); Topkapı Sarayı Emanet Hazinesi Müzesi’ne kayıtlı 001561 referans numaralı (257 varak); Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi Bölümü’nde 001230 referans numaralı; Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi Bölümü’nde 004060 referans numaralı; Edirne Selimiye Kütüphanesi’nde 001794 ve 001795 referans numaralı yazma nüshalar tespit edilmiştir. Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında Mısır Millî Kütüphanesi’nde Mecami Talat 745 (182 varak) ve Edebî Türki Talat 145 künyeleriyle (187 varak); Bosna Gazi Hüsrev Kütüphanesi’nde R-1332 künyesiyle (179 varak) gibi diğer yazma nüshalar tespit edilmiştir.

Eserin matbu olan en eski örneği 1258 senesinde Matbaa-i Âmire’de yapılan baskıdır. Aynı matbaada 1259, 1268 ve 1276 senelerinde yapılan baskılara da rastlamak mümkündür. Mehmed Esad Matbaası, Ali Rıza Efendi Matbaası (1274), Yeni Osmanlı Matbaası (1308), Mihran Matbaası (1304), Sahafiye-i Osmaniye Matbaası (1308)¹⁵ eserin basımını üstlenen diğer matbaalardır. Matbu olan nüshaların sayfa sayısı 272 ila 276 varak arasında değişmektedir.

İsâmeddîn, Telhîs ve Muhtasar’daki beyitlerin şerhini yaptığı bu eserine Arapça bir mukaddime ile başlamıştır. Hamdele ve salvele bölümünden sonra sözü kaynak metne getirmektedir.

Takip ettiğimiz nüshada şerh edilen beyitlerin büyük çoğunluğu numaralandırılmıştır. Numaralandırılmayan beyitler de karışıklığı önlemek için tarafımızdan sırası bozulmadan numaralandırılarak latinize edilmiştir.

¹⁵ Eserin latinize edilmesinde kontrol amaçlı kullanılan matbu nüshadır.

Telhîs ve Muhtasar'daki şahit beyitlerin şerh edildiği eserde şerh edilen beyitlerin büyük çoğunluğu harekelendirilmiştir. Beyitlerin taktî'inin okunuşuna göre yapılması harekelendirilmeyen beyitlerin doğru okunmasına yardımcı olmaktadır. Beyitler kırmızı renkte ve ayrı satırda yazılmıştır.

Bazı beyitlerin yanında hangi sanata veya hangi fesâhat/belâgat kuralına misal getirildiği kırmızıyla yazılmıştır. Bu açıklamalar genellikle Arapça'dır.

Beyitlerin belâgatın hangi alanına şahit olduğu “İbtidâ'-i şevâhid-i 'ilmü'l-me'ânî”, “Şevâhid-i 'ilmü'l-beyân” ve “İbtidâ-i şevâhid-i ilm-i bedî' fi't-ıbbâk-i el-müsemmâ bi't-tebîc” şeklinde belirtilmiştir.

Müstensih ayet ve hadislerin, önemli gördüğü kelimelerin bununla birlikte anlatmaya başladığı yeni bir kelimenin veya ifadenin üzerini kırmızı ile çizmiştir. Bu, eseri latinize ederken kolaylık sağlamış; düzenli ve tertipli bir okuma gerçekleştirebilmek için yol gösterici olmuştur.

Eserin sonunda, hamdele ve salve bölümünden sonra eserin telif tarihi yazılmış, devamında Zekeriya Efendi tarafından hangi tarihte istinsah edildiği belirtilmiştir.

1.3.2. Muhtevâsı

Telhîs ve Muhtasar'daki beyitlerin şerhini yaptığı bu eserine Arapça bir mukaddime ile başlayan İsmâmeddîn Efendi, hamdele ve salvele bölümünden sonra sözü kaynak metne getirmektedir. Telhîs ve onun şerhi olan Muhtasar'daki beyitlerin gerek gramer yönü gerekse de muhtevâsı dolayısıyla anlaşılmasının zor olduğunu söylemiştir. Bu zorluğu ortadan kaldırmak için de kaynak beyitlerin lafızlarını hal edecek, i'râb ve manasını ortaya çıkarıp açıklayacak Türkçe bir şerh yazmaya karar verdiğini ifade etmiştir.

Kaviyyü'l-metîn Rabbine muhtâc olan Ebu'l-İsmet Mustafa İsmâmeddîn –Allah onu her zaman bütün belalardan korusun- der ki: Telhîs'teki beyitler ve onun Muhtasar şerhi, vezinleri ve yapısı problemlili ve anlamlı kelimeleri ve anlamları farklı meziyet ve istiarelerle dolu ve bedî' sanatlar ve kullanımlarıyla doludur ki bunların bir kısmı bazı ilimler ve hikâyelere ilişkindir. O beyitler üzerine lafızlarını ve yapılarını tahlil etmek, i'râbını, meziyetlerini ve manalarını keşfetmek için Türkçe şerh yazmak istedim (2a).

Şârih bu bilgileri verdikten sonra, şerhinde uyguladığı yöntemi de yine Arapça açıklamaktadır. Yararlandığı kaynakların isimlerini zikrettikten sonra izlediği şerh yöntemi hakkında bilgi vermektedir. Buna göre evvela her beytin arûz bahrini tespit edip bunun takti'ini yaptığını, ikinci olarak söz konusu beyti söyleyenin ismini verdiğini, son olarak da ele aldığı beyti, çeşitli özellikleri (lûgat, durûb-ı emsâl, kinâye, edebî sanatlar vb.) açısından açıkladığını ve nahivcilerden faydalanarak beytin manasını yazdığını belirtmektedir.

Bu uzun soluklu ve büyük işi yapmak için bir yol tuttum ve bu eserlerden yararlandım. Hâşiyetü's-Seyyidi's-Sened, Hâşiyeye-i Hasan Çelebi ve Molla Hüsrev, Hâşiyetü'l-Hattabî, Şerhu'l-Mesâlik ve Tansîs, el-Mu'avvel li'l-Vahdî, Me'âhidü't-Tansîs li'l-Ezherî ve'l-Abbâsî, Şerhi Ebyâti'l-Miftâh li-ibni'l-Hatîb Muhammed el-Mezesterî, Şürûhu'l-Miftâh, Şerhi Ebyâti'l-İzâh. Bunların yanı sıra Şerhü'l-Mevâkıf, Şerhü'l-Hidâye, Târih-i ibn-i Halkân, el-Kâmûs, es-Sihâh, Ferâidü'l-Harâid gibi bazı kelâm, hikem, tevârih ve deyimler kitaplarından yararlandım. Bu deryalardan inci gibi ibareler topladım. Bu meşelik ormanlıktan işaretleri alıp doldurdum.

Bu beyitlerin sahibinin kırık dökük ifadelerini çıkardım. Ve aynı zamanda yalnızca sahibinden tebârüz eden ifadeleri sarfettim. Bunu yaparken latîf Türk metoduyla, garip kapalı lafızlardan hâlî olarak, yüksek bir düzen ve insicâmla, özgün bir anlatımla ve âlî bir tâbirle düzenledim. Her bir beytin arûzdaki bahrini, kusurlarını ve zihafalarını tek tek gösterdim. Beyitlerdeki lafızların doğru olmasına ihtimam gösterdim. Sonra beyitleri söyleyeni, alıntısını yaptığım kişiye güvenin hâsıl olması için uzun uzadıya beyân ettim. Sonra ifadelerin gramer açıklamalarını, kelimelerin kullanım şekillerini ve anlamlarını yazdım. İbâreleri, delilleri, nüktele ve deyimleri sınıflandırdım, bunların ilişkili oldukları bazı ilim ve hikâyeleri de kaydettim. Her bir beytin manasını lafızlara temas ederek nahivcilere göre yazdım (2a).

Şerh metodunu açıkladıktan sonra Cahiliye şiirinin ve sonraki dönem şiirlerinin öğrenilmesinin Kur'ân'ı daha iyi anlamak için gerekli olduğunu söylemektedir. Hz. Peygamber'in de kelimelerin konumunda zikrederek şiir dinlediğini; Kur'ân-ı Kerîm'e ta'n edenlere Miftâh'taki gibi cevap verildiğini vurgulamaktadır.

Fâzıl el-Vahdî, el-Mu'avvel fi Şerhi Ebyâtî'l-Mutavvel adlı eserinde diyor ki: Bil ki Delâilü'l-Îcâz'da belirtildiği ve Tezhîb'de de farz-ı kifâye sayıldığı üzere Câhiliyye şiirlerinin ve sonraki şiirlerin bilinmesi gerekir. Bu şekilde Kur'ân'ın bilinmesi mümkün olur. Sahih bir haberde gelmiştir ki Hazret-i Peygamber şiir dinlerdi ve ashab –hiçbir kınama olmaksızın- mescitte aralarında şiir okurlardı. Şemâil hakkında olduğu gibi. Bir hadiste şiir, kelâm konumunda zikredilmiştir. Onun güzeli kelâmın güzeli gibidir. Onun çirkini kelâmın çirkini gibidir. el-Câmiü's-Sagîr'de aktarılmıştır. Arûz faydalı edebî ilimler zümresindedir. el-Kıstâs, Şerhü'l-Miftâhi's-Şerîfi, el-Hâşiyetü's-Seyrâmiyye ve diğer kitaplarda olduğu gibi. Kur'ân-ı Kerîm'e ta'n eden bazı mühlitlere ise el-Miftâh'taki gibi cevap verilir (2a-b).

İsâmeddîn Efendi, yukarıda açıkladığı şerh metoduna bağlı kalarak Telhîs ve Muhtasar'daki beyitleri şerh etmeye başlamıştır. Eserde Telhîs ve Muhtasar'da şahit gösterilen toplam 331 beyit şerh edilmiştir. [45], [94], [98], [138], [159], [172], [174], [175] ve [323]. beyitlerin tekrar edildiği görülmektedir. Beyitlerin niçin tekrar edildiği ve hangi edebî sanata örnek gösterildiği şerh edilirken belirtilmiştir. Tekrar beyitleri de hesaba katılırsa eserde toplam 340 beytin şerh edildiği görülmektedir.

İsâmeddîn Efendi, Telhîs ve Muhtasar'daki beyitleri şerh ederken tek tek beyitlerin arûz bahirlerini ve darbalarını vermiş, taktî'ini yapmış, kim tarafından ve kimin için söylendiğini belirtmiştir. Daha sonra en itina gösterdiği kısım; beyitlerde geçen kelime ve kelime gruplarının sarf ve nahiv bakımından izahlarının yapıldığı, anlamlarına açıklık getirildiği kısımdır. Şârih burada kelime veya kelime gruplarını tek tek incelemeye tabi tutmuştur. Sarf ve nahiv bakımından bu kelime veya kelime gruplarını izah etmiştir. Gerekli gördüğü yerlerde izahlarını ayet, hadis veya diğer kaynaklara yaptığı göndermelerle/atıflarla desteklemiştir.

Beyitlerin hangi belâgat terimine misal getirildiğinin, bazen beyit numaralarının yanında kırmızıyla bazen beytin ka'îlinin ve kimin için söylendiğinin belirtildiği kısımda bazen de “ma'nâ-yı beyt” denilen kısımda ifade edildiği görülmektedir. Ancak bazı beyitlerin hangi belâgat terimine misal getirildiği belirtilmemiş, beyitte geçen kelimelerin Arapça sarf ve nahiv bilgilerinin verilmesiyle yetinilmiştir.

İsâmeddîn beyitleri şerh ederken gerekli gördüğü bazı belâgat terimlerinin lügat ve ıstılah manasını da vermiştir. Manasını vermediği terimleri misal göstermekle yetinmiştir.

Belâgat ilmini öğrenme, Telhîs ve Muhtasar'daki beyitleri doğru anlama ve yorumlama bakımından son derece önemli olan bu eser Arapça sarf ve nahiv yönünden de zengin bilgiler içermektedir.

Yukarıda ifade edilmeye çalışılan durumları bir arada görebilme imkânı sağlaması bakımından Mustafa İsâmeddîn tarafından et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar adlı eserde şerh edilen iki beyit aşağıya aynen alınmıştır.

284.

مَنْ رَاقَبَ النَّاسَ لَمْ يَطْفُرْ بِحَاجَتِهِ
وَفَازَ بِالطَّيِّبَاتِ الْفَاتِكِ الْلُحُجِّ

285.

مَنْ رَاقَبَ النَّاسَ مَاتَ هَمًّا
وَفَازَ بِاللَّذَّةِ الْجَسُورِ

Beyt-i evvel baħr-ı basîtüñ ğarb-ı evvelindendir.

Tağtî'î min raqibin müstef' ilün nas lâ müstef' ilün yuḡribu müstef' ilün fa' lün maħbûne vafazib v müstef' ilün ḡaybi fa' lün ḡafatiki lüḡ v müstef' ilün ḡaybi fa' lün maħbûndur.

Beyt-i şânî baħr-ı basîtüñ meczû' mağtû' arüz u ğarbında ğabn vâķi' olan ebyâtındandır.

Tağtî'î min raqibin müstef' ilün nasma fa' ilün ḡaybi müstef' ilün maħbûn vafazib v mefâ' ilün maħbûn ḡaybi fa' ilün ḡaybi v müstef' ilün ḡaybi fa' ilün maħbûndur.

Beyt-i evvel Beşşaruñ ğavlidür ve beyt-i şânî Selm Ḥâsirüñdür. Selm fetħ-i sîn ve sükün-ı lâm iledür. Ḥâsir ḡaybi mu' ceme iledür. Ḥâsir ile tesmiye olındığına dört [151b] vecih taħrîr olınmışdır. Evvelkisi ticâretinde ḡaybîrâñdan ötüri Ḥâsir tesmiye olındı. İkincisi Esâsda nağl olunur ki Selmüñ irşen bir muşħafı var idi. Anı bey' idüp şemenine ğarb için bir 'od olmağla Ḥâsir tesmiye olındı. Üçüncüsü bir muşħafı var idi anı bey' idüp şemenine dîvân-ı

şî'r aldığından Hâsir tesmiye olındı¹⁶. Dördüncüsü emvâl-i keşîre ve eşyâ'-i vefîresi var idi. Ezmine-i kâilide mecmû'ını tebzîr ü ittilâf itdigidinden Hâsir tesmiye olındı.

Bu beyt ve beyt-i şânî îgâre vü meshe mişâldür. İgâre vü mesh ıstılâh-ı bedî' de nazm-ı lafzı tağyîr ile bile cemî' lafzı yâhûd ba'z lafzı ahz itmekdür. Bu dağı üç kısmdur. Zîrâ şânî yâ evvelde eblağ yâhûd evvelde dūn yâhûd evvelüñ mişli olur. Eger şânî evvelde bulunmayan hūsn-i sebk yâ ihtîşâr yâ izâh yâ ziyâde-i ma'nâ gibi bir fazîlete ihtîşâşdan ötürü evvelde eblağ olursa şânî memdūh-ı mağbūldür. Beşşâr ve Selmūñ kavilleri gibi. Beşşârūñ beyti evvel ve Selmūñ beyti şânîdür. İnşâ'allâhü te'âlâ beyt-i şânîñ memdūh u mağbūl olmasınūñ vechi beyt-i şânîñ ma'nâsından soñra beyân olunur.

راقب fâ' il-i müstetiri من-i mevşüle 'â'iddür. Muṭavvelde Esâsdan naql idüp dir ki رقبه vü رقبه dinilür. Andan hâzer ü havf itdi dimekdür. Zîrâ hâ'if 'ıqâba teraqqub u tevaqqu' ider. Aṭvelde dir ki راقب خاف ma'nâsına. راقب الله في امره dinilür. Filân kimesne kendü emrinde Allâhdan qorqdı dimekdür. Me'âlde ikisinūñ kelâmları birdür.

راقب عن الناس dimekdür. راقب من الناس dimekdür. راقب من الناس dimekdür.

راقب من لم يظفر dimekdür. Ve müstetiri mevşüle 'â'iddür.

راقب من لم يظفر بحاجته dimekdür. راقب من لم يظفر بحاجته dimekdür.

راقب من لم يظفر بحاجته dimekdür. راقب من لم يظفر بحاجته dimekdür.

راقب من لم يظفر بحاجته dimekdür. راقب من لم يظفر بحاجته dimekdür.

راقب من لم يظفر بحاجته dimekdür. راقب من لم يظفر بحاجته dimekdür.

راقب من لم يظفر بحاجته dimekdür. راقب من لم يظفر بحاجته dimekdür.

راقب من لم يظفر بحاجته dimekdür. راقب من لم يظفر بحاجته dimekdür.

¹⁶ Üçüncüsü bir muşafı var idi anı bey' idüp şemenine dîvân-ı şî'r aldığından Hâsir tesmiye olındı: -HE

¹⁷ Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz ve helâl olanlarından yiysin. (Tahâ 81)

باللذة by müte‘allıkdur. لذت ‘inde’l-müdrık kemāl-i hayr olan şey’e neyl ü idrākdür.

الجسور ref ile فز’nüñ fā‘ilidür. جسور fetḥ-i cīm ve zamm-ı sīn ile şedīdetü’l-cür’et olana dırler. Ba‘zılar cerī olana dırler dımış.

Ma‘nā-yı beyt-i evvel: Nāsdan ḥavf iden kimesne ḥācet ü maṭlabına zafer bulmaz maḥrūm olur. Ammā ṭayyibāt-ı rızqa ve müstelzāta zafer-yāb olan şücā‘ u ḳuttāl olan kimesnedür. Ḥāşılı nās üzerine tecāsür iden kimesne ṭayyibāt u müstelzāta zafer-yāb olur.

Ma‘nā-yı beyt-i şānī: Nāsdan ḥavf iden kimesne hemm ü ḥüzñ yönünden helāk olur ve şedīdetü’l-cür’et olan lezzete zafer-yāb olur. Ḥafī buyrulmaya beyt-i şānī beyt-i evvelden sebk yönünden ecveddür. Zīrā ḥüzñden ölmek ḥācete ‘adem-i zaferden eblağdur. Ve lafz yönünden aḥşardur. Bu zāhirdür.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ET-TANSİSÜ'L-MUNTAZAR FÎ ŞERHİ EBYÂTİ'T-TELHÎS VE'L-MUHTASAR

2.1. Metnin Oluşturulmasında Dikkat Edilen Hususlar

Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 000790 referans numaralı nüsha asıl nüsha olarak kabul edilmiş ve eser latinize edilirken bu nüsha takip edilmiştir. Milli Kütüphane'de yer alan 06 Mil Yz A 447 nüshası ve Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye matbaasında 1308 (1890-91) yılında basılan bir matbu nüsha kontrol nüshası olarak kullanılmıştır. Asıl nüsha olarak kabul edilen Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 000790, "HE" şeklinde; 06 Mil Yz A 447, "Yz A 447" şeklinde kısaltılmıştır. Kontrol nüshasında bulunup asıl nüshada bulunmayan ifadeler dipnotta verilmiş ve "ذمار *kesr-i zāl-i mu'ceme ile 'ahd ma'nāsina: -HE [52a]*" örneğinde olduğu gibi iki nokta (:) dan sonra "-HE" şeklinde gösterilmiştir.

Metin latinize edilirken "Times Turkish Transcription" yazı fontu kullanılmıştır. Beyitler, tef'ileler, sarf ve nahiv bakımından şerh edilen kelimeler, atıf yapılan veya şahit gösterilen ayetler ve hadisler, Arapça yazılmış olan mukaddime bölümü ve eserin ferağ kaydı (bitiş), Arapça ve Farsça kalıplaşmış ifadeler ve kelimelere verilen manalar orijinaline sadık kalmak maksadıyla Arap harfleriyle yazılmıştır. Arap harfleriyle yazılan kısımlarda "Times New Roman" yazı fontu kullanılmıştır. Kullanılan bu iki yazı fontuyla oluşturulan metnin tamamı 12 punto ile yazılmıştır.

Eser latinize edilirken takip edilen nüshada beyitler numaralandırılmıştır. Aslına riayet etmek şartıyla çalışmamızda da her beyit numaralandırılmıştır. Metnin aslında bazı beyitlerde numara unutulmuş veya bazılarında atlanarak yanlış yazılmıştır. Bu karışıklığın ortadan kalkması için atlanan veya eksik kalan beyitler sırası bozulmadan tarafımızdan tamamlanmıştır.

Numaralandırılan beyitler ortalanarak Arap harfleriyle –orijinal haliyle- yazılmıştır. Müstensih tarafından beyitlerin büyük çoğunluğunun harekeli yazıldığı görülmektedir. Ancak bazı beyitler harekelendirilmemiş veya eksik harekelendirilmiştir. Yine bu noktada tarafımızdan beyitlerin tamamı harekelendirilmiştir.¹⁸ Bunun yanında beyitlerin şerhi sırasında örnek gösterilen bazı beyit, hadis veya ayetler de harekeli yazılmıştır. Bunun sebebi ise takip edilen nüshada, belirtilen örneklerin harekeli yazılmış olmasıdır.

Mustafa İsmâeddîn beyitleri şerh ederken önce beytin hangi bahirden olduğunu ve beyitte hangi arûz teriminin kullanıldığını ifade etmiştir. Sonra beyit/beyitlerin taktî‘ini yapmıştır. Taktî‘ yapılırken tef‘ilelere göre nasıl okunuyorsa öyle verilen kelimeler aslına uygun olarak Arap harfleriyle yazılmıştır.

İsmâeddîn beytin/beyitlerin yazarının yani kâilinin kim olduğunu -bazı beyitlerde kimin için yazıldığını da söylemiştir- belirtmiş ardından beyit/beyitlerde geçen kelimeleri tek tek sarf ve nahiv bakımından şerh etmiştir. Metin oluşturulurken şerh edilen her yeni kelimeye paragrafla başlanmıştır. Ayrıca kelimeler aslına uygun olması ve gramer açısından incelenmesi doğrultusunda Arap harfleriyle yazılmıştır. Ancak herhangi bir kelime sarf ve nahiv bilgisi verildikten sonra açıklanmaya devam ediliyor veya anlatım içerisinde bulunuyorsa Arap harfleriyle değil Latin harfleriyle yazmaya devam edilmiştir.

Şârih son olarak “ma‘nâ-yı beyt” adı altında beyit/beyitlerin anlamını kurmaya çalışmıştır. Eseri istinsah eden Zekeriya Efendi yukarıda sıralanan geçişleri kırmızı ile belirterek yazmıştır. Metin oluşturulurken, yukarıda belirtilen sıralamaya dikkat edilerek oluşturulan paragraflarda müstensih dikkat çektiği noktalar da göz önünde bulundurulmuştur.

Oluşturulan metinde ‘nokta (.)’, ‘virgül (,)’, ‘iki nokta (:)’ ve ‘kesme işareti (’)’ gibi noktalama işaretleri kullanılmıştır. Metnin aslına uygun olması bakımından, noktalama işaretleri kullanılırken çok fazla ayrıntıya girilmemiştir.

¹⁸ Beyitler harekelendirilirken şu eserlerden yararlanılmıştır: Mehmed Zihni, **el-Kavlü'l-Ceyyid fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve Şerhayhi ve Hâşiyeti's-Seyyid**, Âsîâne.; Ahmet Müderrisoğlu, **Telhîs Ebyâtının Şerhi Binbir Hakikat**, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2006.

Metinde bulunan ifadeler taşıdıkları yargılar doğrultusunda ‘nokta (.)’ ile sonlandırılmış ve cümle haline getirilmiştir. Böylece metnin daha kolay anlaşılması ve doğru yorumlanması amaçlanmıştır. Bununla birlikte “*ilh.*” örneğinde olduğu gibi kısaltma yapılan durumlarda da ‘nokta (.)’ kullanılmıştır.

‘İki nokta (:)’ sadece beytin/beyitlerin sonunda, manasının verildiği “ma’nâ-yı beyt” ifadesinden sonra kullanılmıştır. Yine bu kısımda beytin manasına dikkat çekmek, manasını vurgulamak amacıyla “ma’nâ-yı beyt” ifadesi koyu bir şekilde, paragraftan başlayarak yazılmıştır.

‘Virgül (,)’ ve ‘kesme işareti (’)’ metin içerisindeki karışıklığı önlemek amacıyla kullanılmıştır. Sarf ve nahiv bakımından şerh edilen kelimeler birbiriyle karşılaştırılırken veya ilişkilendirilirken iki kelimenin arasında ‘virgül (,)’ kullanılmıştır. Yine Arap harfleriyle yazılan bu kelimelerden sonra gelen ekler ‘kesme işareti (’)’ ile ayrılmıştır. Bu noktama işareti kelimedeki Arap harfleri Latin harfleriyle ifade edilirken kendisinden sonra gelen eki ayırmak için de kullanılmıştır.

السفن لا تشتهيه، السفن nūn fâ‘ ilidir. السفن zammeteyn ile سفينه nūn cem‘ idür. Şuḥuf u şahîfe gibi. Ve nūn’ını işbâ‘-ı zamm ile okunmalıdır [30b].

Metinde sayfa numaralarını gösterirken nüshaya sadık kalınmıştır. Arap harfleriyle yazılmış bölümlere gelse dahi sayfanın değiştiği yerde numarası belirtilmiştir. Okuyucunun dikkatini çekmesi ve işini kolaylaştırması açısından sayfa numaraları köşeli parantez içinde kalın olarak yazılmıştır.

Peygamberimiz Hz. Muhammed, halifeler ve ulu şahsiyetlerin isminden sonra zikredilen dua mahiyetindeki kalıplaşmış ifadeler “(...)Resûl-i Ekrem *şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi vesellemūn* (...) [73b]” örneğindeki gibi italik yazılmıştır.

Ayetler ve hadisler Arap harfleriyle aslına uygun şekilde yazılmıştır. Asıl nüshada ayet ve hadisler yazılırken hareke kullanılmadığı için çalışmamızda da harekeli yazılmamıştır. Ayetlerin mealleri Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Kur’ân meali göz önünde bulundurularak “www.kuranmeali.org” adresinden temin edilmiştir. Bununla birlikte

Arapça ifade edilen hadisler de Türkçeye çevrilmiştir. Ayet ve hadislerin mealleri sayfanın altında dipnotta gösterilmiştir.

Asıl nüshada derkenar denilen bölümde yapılan açıklamalar da metnin anlaşılmasına fayda sağlayacağı düşünülerek dipnotta gösterilmiştir. Metinden yapılan alıntılarda kullanılan dipnotlar metne sadık kalmak maksadıyla “Times Turkish Transcription” yazı fontu kullanarak 10 punto ile yazılmıştır. Bunun dışında kalan dipnotlar ise “Times New Roman” yazı fontu kullanılarak 10 puntoyla yazılmıştır.

2.2. Metinde Kullanılan Transkripsiyon Alfabeti

Osmanlı Türkçesinde Kullanılan Harf	Günümüz Latin Alfabetinde Karşılığı	Osmanlı Türkçesinde Kullanılan Harf	Günümüz Latin Alfabetinde Karşılığı
ا, ء	A, a, E, e, ʾ	ط	Ṭ, ṭ
ب	B, b	ظ	Z, z
پ	P, p	ع	ʿ
ت	T, t	غ	Ġ, ġ
ث	S, s	ف	F, f
ج	C, c	ق	Q, q
چ	Ç, ç	ك, ك, گ	K, k, G, g, Ğ, ğ
ح	H, h	ل	L, l
خ	Ḫ, ḫ	م	M, m
د	D, d	ن	N, n
ذ	Z, z	و	V, v, U, u, Ü, ü
ر	R, r	ه	H, h
ز	Z, z	ی	Y, y, I, ı, İ, i
ژ	J, j	Uzun “a”	Ā, ā
س	S, s	Uzun “i”	Ī, ī
ش	Ş, ş	Uzun “u”	Ū, ū
ص	Ş, ş		
ض	Ḍ, ḍ, Ž, ž		

2.3. Transkripsiyonlu Metin

بسم الله الرحمن الرحيم

* الحمد لله الذي جعل أشعار البلغاء مشروحة لفؤاد بني آدم * وكمل كلامهم بإنزال القرآن العربي المحكم * والصلاة والسلام على سيدنا ورسولنا محمد الذي به نظام أبيات العالم * المبين أهم مشكلات الأمم * بيت قصيدة الأتقياء والأصفياء صدر جريدة الأولياء والأنبياء * مظهر إنا أنزلناه قرآنا عربيا * مظهر و رفعناه مكانا عليا * أفصح الفصحاء * أبلغ البلغاء * متمم مكارم الأخلاق * مكمل ما في الأنفس والأفاق * يثرب التنزيه والتوحيد * بطحاء التجريد والتفريد * مطلوب جميع الطالبين * مخاطب وما أرسلناك إلا رحمة للعالمين * وعلى آله ذوي العصمة والأطهار * وأصحابه المعصومين والأخيار *

وبعد فيقول الفقير إلى ربه القوي المتين * أبو العصمة مصطفى عصام الدين * عصمه عن جميع الآفات في كل أن وحين إن الأبيات في التلخيص وشرحه المختصر * مشكلة الصيغ معضلة المباني * متباينة المرادات متفاوتة المعاني * مشحونة بالمزايا والاستعارات * مملوءة بالبدايع والاستعمالات * بعضها متعلق ببعض العلوم والحكايات *

* لاجرم أردت أن أكتب عليها شرحا تركيا لحل ألفاظها ومبانيها * وكشف إعرابها ومزاياها ومعانيها * فاتخذت مأخذ الحصول هذا الخطب العظيم والأمر الجسيم المطول والأطول وحاشية السيد السند وحاشية حسن جلبي وملا خسرو وحاشية الخطابي وشرح المسالك والتنصيص والمعول للوحدي ومعاهد التنصيص للأزهري والعباسي وشرح أبيات المفتاح لابن الخطيب [a2] محمد المزستري وشروح المفتاح وشرح أبيات الإيضاح وبعض الكتب الكلامية والحكمية والتواريخ والأمثال واللغة كشرح مواقف وشرح الهداية وتاريخ ابن خلكان فرائد الخرائد والقاموس والصاح فالنقطت درر العبارات من هذه الحياض * وأخذت غرر الإشارات من تلك الغياض *

* ماصرفت إلا من كسير أصحابها * وما بذلت إلا من جيب أربابها * بيد أنني نظمتها بسلك تركي لطيف وتعبير منيف وتقرير شريف مع غاية الانتظام ونهايته الانسجام خاليا عن الاصطلاحات الباردة والألفاظ الشاردة فكتبت أولا بحر كل بيت تقطيعه مع ما طرأ عليه من العلل والزحافات * اهتماما لتصحيح ألفاظ الأبيات * ثم بينت قائله لحصول الاعتماد على من استشهد به لدى المحاورات * ثم حررت ما اقتضاه من الإعراب واللغات والاستعمالات * والضروب والمزايا والنكات * والاستعارات والاستشهادات * ومما يتعلق ببعض العلوم والحكايات * لتكميل الإرادات * ثم زبرت معناه مساسًا بألفاظه على قاعدة النحات *

* وسميته التنصيص المنتظر * في شرح أبيات التلخيص والمختصر * فالمرجو من أهل الكمال والفضلاء ومن أرباب الحال والكرماء أن يسبلوا الغطاء على ما فيه من الخطأ * إذ القلم قد يسهو وقد يطغى * لكن بعد إمرار النظر * وبعد ملاحظاتٍ وفكر * فإن من لم ينظر فيه بأمعان الأنظار * لا يطلع على ما فيه من الأسرار * ومن المعلوم أن التعصب والإنكار يحجبه عن مشاهدة رياض امتلأت من الأزهار ولطائف الثمار *

اللهم بارك لنا فيما رزقت * ولا تضع أشجاراً أورقت * ومتع بظلالها الطالبين * وأذق لذائذ ثمارها الحاضرين
والغائبين * آمين يا واسع اللطف والكرم ويا رب العالمين *

مقدمة قال الفاضل الوحدى في المعول * في شرح أبيات المطول * اعلم أن أشعار الجاهلية تجب معرفتها كما في دلالات
الإعجاز وتفرض كفايته كما في تهذيب وكذا أشعار المحدثين [b2] لتوقف حق معرفة القرآن وقد صح أنه صلى الله
عليه وسلم كان يسمعه وكان أصحابه يتناشدون بينهم حتى في المسجد من غير نكير من واحدٍ كما في الشمائل وقد جاء
في الحديث الشعر بمنزلة الكلام فحسنة كحسن الكلام قبحه كقبح الكلام كما في الجامع الصغير
ثم إن العروض من جملة العلوم الأدبية النافعة كما في القسطاس وشرح المفتاح الشريفي والحاشية السيرامية وغيرها
كيف وانما يجاب عما اشتبه على بعض الملاحدة الطاغين بالقرآن العظيم والفرقان الكريم كما في المفتاح¹⁹

¹⁹ Kaviyyü'l-metîn Rabbine muhtâc olan Ebu'l-‘İsmet Mustafa İsâmeddîn –Allah onu her zaman bütûn belalardan korusun- der ki: Telhîs’teki beyitler ve onun Muhtasar şerhi, vezinleri ve yapısı problemlî ve anlamlı kelimeleri ve anlamları farklı meziyet ve istiârelerle dolu ve bedî‘ sanatlar ve kullanımlarıyla doludur ki bunların bir kısmı bazı ilimler ve hikâyelere ilişkindir.

O beyitler üzerine lafızlarını ve yapılarını tahlil etmek, i‘râbını, meziyetlerini ve manalarını keşfetmek için Türkçe şerh yazmak istedim. Bu uzun soluklu ve büyük işi yapmak için bir yol tuttum ve bu eserlerden yararlandım. Hâşiyetü’s-Seyyidi’s-Sened, Hâşiyet-i Hasan Çelebi ve Molla Hüsrev, Hâşiyetü’l-Hattabî, Şerhu’l-Mesâlik ve Tansîs, el-Mu‘avvel li’l-Vahdî, Ma‘âhidü’t-Tansîs li’l-Ezherî ve’l-Abbâsî, Şerhi Ebyâti’l-Miftâh li-ibni’l-Hatîb Muhammed el-Mezesterî, Şürûhu’l-Miftâh, Şerhi Ebyâti’l-Îzâh. Bunların yanı sıra Şerhü’l-Mevâkîf, Şerhü’l-Hidâye, Târih-i ibn-i Halkân, el-Kâmûs, es-Sihâh, Ferâidü’l-Harâid gibi bazı kelâm, hikem, tevârih ve deyimler kitaplarından yararlandım. Bu deryalardan inci gibi ibareler topladım. Bu meşelik ormanlıktan işaretleri alıp doldurdum.

Bu beyitlerin sahibinin kırık dökük ifadelerini çıkardım. Ve aynı zamanda yalnızca sahibinden tebârüz eden ifadeleri sarfettim. Bunu yaparken latîf Türk metoduyla, garip kapalı lafızlardan hâli olarak, yüksek bir düzen ve insicâmla, özgün bir anlatımla ve âli bir tâbirle düzenledim. Her bir beytin arûzdaki bahrini, kusurlarını ve zihafalarını tek tek gösterdim. Beyitlerdeki lafızların doğru olmasına ihtimam gösterdim. Sonra beyitleri söyleyeni, alıntısını yaptığım kişiye güvenin hâsıl olması için uzun uzadıya beyân ettim. Sonra ifadelerin gramer açıklamalarını, kelimelerin kullanım şekillerini ve anlamlarını yazdım. İbâreleri, delilleri, nükteleri ve deyimleri sınıflandırdım, bunların ilişkili oldukları bazı ilim ve hikâyeleri de kaydettim. Her bir beytin manasını lafızlara temas ederek nahivcilere göre yazdım.

Onu “et-Tansîsü’l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti’t-Telhîs ve’l-Muhtasar” olarak isimlendirdim. Kemâl ehlinden ve işin erbâbından beklentimiz, sürçü lisanımız olduysa affetmeleridir. Zira kalem hata edebilir, hatta haddini aşabilir. Ne var ki üzerinde duran ve düşünen kişi bu esere dikkatlice bakmazsa ondaki sırlara vâkıf olamaz. Ve bilinmektedir ki bağnazlık ve inkâr, insanı ağaçlarla ve hoş meyvelerle dolu bahçeleri seyretmekten alıkoyar.

Ya Rabbî! Bize ihsan ettiğin şeyi mübarek kıl. Yaprak verdiğin ağaçları soldurma. Talipleri ağacın gölgelerinden nasiplendir. Onun meyvelerini hem şimdi yaşayanlara hem de sonra geleceklere tattır. Ey lütuf ve keremi bol olan, ey âlemlerim Rabbi! Kabul et.

Mukaddime

Fâzıl el-Vahdî, el-Mu‘avvel fî Şerhi Ebyâti’l-Mutavvel adlı eserinde diyor ki: Bil ki Delâilü’l-Îcâz’da belirtildiği ve Tezhîb’de de farz-ı kifâye sayıldığı üzere Câhiliye şiirlerinin ve sonraki şiirlerin bilinmesi gerekir. Bu şekilde Kur’ân’ın bilinmesi mümkün olur. Sahih bir haberde gelmiştir ki Hazret-i Peygamber şiir dinlerdi ve ashab –hiçbir kınama olmaksızın- mescitte aralarında şiir okurlardı. Şemâil hakkında olduğu gibi. Bir hadiste şiir, kelâm konumunda zikredilmiştir. Onun güzeli kelâmın güzeli gibidir. Onun çirkini kelâmın çirkini gibidir. el-Câmiü’s-Sagîr’de aktarılmıştır. Arûz faydalı edebî ilimler zümresindedir. el-Kıstâs,

1.

شَرِبْنَا وَأَهْرَقْنَا عَلَى الْأَرْضِ جُرْعَةً
فَلِلْأَرْضِ مِنْ كَأْسِ الْكِرَامِ نَصِيبٌ

Bu beyt baħr-ı ʔavılũn ɔarb-ı ſālisindendir.

Flarlar mefā' ilün maħbūza ſuĵereten fe' ſlün elar mefā' ilün vaħraqna fe' ſlün ſaribna Taħṫī'i fe' ſlün maħzūfdur. fe' ſlün maħbūz naṣıbio mefā' ilün kram mefā' ilün ſumnaṣıl fe' ſlün

Ḳā'ili Yemīnū'd-devle Sulṫān Maħmūd Sebūktekindür diyü naħlolınur.

Şaribna diyüp ſiġa-i nefsi mütekellim me'a-ġayrihiyi iħtiyārunda nükte münferiden ſürbde olan lezzetden eħıbbā ile ſürbde olan lezzet elezz ve ſiġa-i tevħiddeki bſy-ı tereffü' ü ta'azzülden ictināb idüp ħāſſiyet-i sükker olan tenezzül ü tezellüli iħtiyārdur. Ve ſaribna nuñ mef' ſli maħzūfdur. Taħḍiri ħmar ſaribna dimekdür ve maħzūf olan ħamr olduġına ħarīne-i maħāliye üçdür. Biri ſiġa-i ſaribna ve biri ĵrece ve biri kās'dür.

vaħraqna lāzımuñ melzüm üzerine 'atfı ħabīlinden olup ſaribna üzerine 'atfolınur. vaħraqna, vaħraq kesr-i hā ile dökmekdür. me'ħuzdur. vaħraqta

vaħraqna, 'atfı üzerine 'atfolınur. me'ħuzdur. vaħraqta

naşb ile vaħraqna nuñ mef' ſlidir. ĵrece zamm-ı cīm ile bāde vü ābuñ bāħıyyesine dirler.

Flarlar muħaddem ħaberdür. Fā'sı ĵrece 'atfı üzerine 'atfolınur. Buña iſṫılāħ-ı bedī' de mezheb-i kelām dirler.

Şerħü'l-Miftāhi'ş-Şerīfi, el-Hāſiyetü's-Seyrāmiyye ve diġer kitaplarda olduġu gibi. Kur'ān-ı Kerīm'e ta'n eden bazı mülhitlere ise el-Miftāħ'taki gibi cevap verilir.

کرام mu’ahhar mübtedâ olan نصیب’e müte’allıkdır. كأس bāde ile ser-şār olan kadehdür. Hafî buyrulmaya شربنا ve أهرقنا ve جرعة ve كأس miyânlarında şanayî-i [3a] bedî’iyyeden mürâ’ätü’n-naẓîr vardır.

کریمماهذا بشران هذا الا کریم gâhîce şüret-i ḥaseneye ıtlâk olunur. Resül-i Ekrem یوسف اکرم الناس²¹ ایست اکریمسینده اولدیغی گیبی. Gâhîce neseb-i ‘Aliye ıtlâk olunur. Şalla’illâhu te‘âlâ ‘aleyhi vesellemüñ Yûsuf ‘aleyhi’s-selâmuñ ḥaqqında²¹ buyurdıkları گیبی ki murād-ı şerîfleri neseb ile dimekdür. Ve gâhîce şey’-i ‘azîze ıtlâk olunur. إن اکرمکم عندالله اتقاکم²² naşş-ı kerîmînde oldığı گیبی. Gâhîce celîl ü ḥaṭîr olana ıtlâk olunur.

Qışşa-i Süleyman ‘aleyhi’s-selâmde olan²³ إني ألقى إلى کتاب کریم²³ گیبی. Ammâ meşayıḥüñ kelâmı burada budur ki kerîm ‘işyân ideni ‘afv ve va’ dine vefâ ve i’tâ itdükce artura. Ne miqdâr virdi ve kime virdiginde mübâlât itmeye ve kendünün ğayriye ref‘-i ḥâcet ider ise râzı olmaya ve kendüye ricâ idenün ricâsını zâyi’ eylemeye ve vesâ’il ü şüfe’âdan ignâ ide. Eger bunlar kendüye teklifsiz cem‘ olırsa cevâd-ı ḥaqq ve kerîm-i muṭlaqdır ve bu şıfatuñ ezdâdıyla muttaşif olan le’îm-i muṭlaqdır. Ba‘ zılar min ğayr-i taleb mu‘tî olan zâta dirler demiş.

نصیب behre ma’nâsınadır ve kıâ’ide-i fenn-i kıavâfi üzere bā’nuñ zammesini işbâ’ vâcibdür ve cemî’ kıavâfi bunuñ gibidür. Gerek zamm ve gerek fetḥ ve gerek kesr olsun.

Ma’nâ-yı beyt: Biz kerîmler bādeyi içdük ve bâkıyyesini yere dökdük. Zirâ kerîmlerün kâsesinden yerün behresi ve naşîbi vardır. Pes bu beyt ile şâ’irün murâdı kendünün küremâ vü kibâr-ı kıavmden oldığını beyândır²⁴.

²⁰ Hâşâ Rabbimiz! Bu bir beşer değil... Bu ancak üstün bir melektir! (Yûsuf 31)

²¹ Yusuf insanların en kerimidir.

²² Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O’ndan en çok korkanınızdır. (Hucûrât 13)

²³ Gerçekten bana kerim (kıymetli) bir yazı (mektup) bırakıldı. (Neml 29)

²⁴ Derkenar: Ma’lûm buyrıla ki şeyḥümün şeyḥi Aḥmed Melvî Muṭtaşar Dibâcesi Şerḥinde kıavlinün fâ’sı aşlında vâv idi. Şoñra Sa’düd-dîn tebdil eyledi diyüp beyte şöyle ma’nâ virür ki anlaruñ bize ya’nî kâse-i ser-şârı nûş idenlere nisbeti arzuñ nisbeti gibidür. Pes bizim anlara fazlımız ke’suñ arza olan fazlı gibidür ve bu kelâm-ı temşîle işâret tarîkıyle ḥikâyedür. İstî’âre-i temşiliyye olmağ da şaḥîḥ olur.

2.

سَعِدَ الزَّمَانُ وَسَاعَدَ الْإِقْبَالَ
وَ دَنَى الْمُنَى وَ أَجَابَهُ الْأَمَانُ

Bu maṭla‘ baḥr-ı kāmīlūn ḍarb-ı maḳṭu‘ ında ızmār cā‘ iz olandandır.

Taḳṭī‘ i سعدزما mütefā‘ ilün نوساعدل mütefā‘ ilün اقبالو mef‘ ülün muzmara ve maḳṭu‘ a ودنلما mütefā‘ ilün واجابهل mütefā‘ ilün املو mef‘ ülün muzmar/maḳṭū‘ dur.

Ḳā‘ili Dānā-yı Şamedānī Sa‘ dü‘d-dīn [3b] Taftazānīdür diyü naḳl olunur.

سعد ile ساعد’nün beyninde tecnīs-i zā‘id vardır.

الزمان, سعد’nün fā‘ ilidür. Zamān mütekelliminün ‘inde emr-i mevḥūm-ı müteceddidür ki anuñla emr-i mevcūd-ı müteceddid taḳḍir olunur. Ve ḥükemā ‘inde felek-i a‘zāmuñ ḥarekesinün miḳḍarındır. Ve ba‘zuñ ḳatunda felek-i a‘zāmuñ ḥarekesidür. Ve ba‘zısınuñ ‘inde felek-i a‘zāmuñ kendüdür. Ve ba‘zılarıñ ḳatunda ḥaḳīḳati ma‘lūme degildir.

Kezā fi Şerḥu’l-Mevāḳıf وساعد, ساعد üzerine ma‘ṭūfdur. ساعد müfā‘aleden şīḡa-i māzīyyedür. İ‘ānet itdi dimekdür.

الاقبال, سعد’nün fā‘ ilidür. İḳbāl devlet ma‘nāsınadır.

دنى و ya ḳurbına ya bu‘dına ma‘ṭūfdur. دنى şīḡa-i māzīdür. Ḳarīb oldu dimekdür. Me’ḥazī دنو’dür.

المنى taḳḍiren merfū‘ دنا’nuñ fā‘ ilidür. منى zamm ile منیه’nün cem‘idür. Maḳṣūd ma‘nāsına.

الزمان, المنى, الاقبال’da olan elif lām’lar muzāfun ileyḥden ‘ıvazdur. Taḳḍirleri زمانه, اقباله, مناه dimekdür ve zamīrleri memdūḥa ‘ā’iddür.

bu daħi ya ħurbına ya bu' dına ma' ħūfdur. اءاب if' ālden ŧġa-i māzīdūr ve zāmīri memdūħa 'ā'iddūr.

الآمال, اءابه' nūñ fā' ilidūr. آمال medd-i hemze ile امل kelimesinūñ cem' idūr. Maħlab ve me' mūl ma' nāsına.

Ma'nā-yı beyt: Memdūħuñ zamānı sa' id oldı ve devleti müsā'ade vü i' ānet eyledi ve maħşudları ħarīb oldı. Ve meħālib ü āmāl aña icābet itdi. Murādı memdūħı evşāf-ı mezkūre ile vaşfdur. Ĥafī buyrulmaya beyt-i sābıħ ve bu beyt Muħtaşaruñ dībācesinde olmaġla muħaşşilerden bir kimse ŧerħine taşaddī itmedi²⁵.

3.

وَفَرَعٍ يَزِينُ الْمَثْنَ أَسْوَدَ فَأَجْم
أَثِيثٌ كَفَنُوا النَّخْلَةَ الْمُتَعَتُّكِلِ

Bu beyt ve beyt-i āti baħr-ı ħavīlūñ ħarb-ı ŧānīsindendūr.

اآينث دفاحمن mafā' ilūn maħbūza fe' ul maħbūz دفاحن fe' ul mafā' ilūn يزينلمت mefā' ilūn وفرعن fe' ulün و فرع fe' ulün اآينث mafā' ilūn maħbūz تءكلى mefā' ilūn mafā' ilūn كفتونخ fe' ulün

Bunlaruñ ħā'ili ŧu'arā-yı Cāhiliyyeden İmru'u'l-Ĥays nām ŧā'irdūr. Mu'allaħāt-ı Seb'anuñ biri olan ħaşīde-i meşhūresindendūr.

و فرع fe' ulün mafā' ilūn maħbūz تءكلى mefā' ilūn mafā' ilūn كفتونخ fe' ulün و فرع fe' ulün mafā' ilūn maħbūz تءكلى mefā' ilūn mafā' ilūn كفتونخ fe' ulün و فرع fe' ulün mafā' ilūn maħbūz تءكلى mefā' ilūn mafā' ilūn كفتونخ fe' ulün

يزين zīnet[4a]den me' hūz ŧġa-i muzāri' dūr. وفرع lafzınuñ ŧıfatıdır yāħūd ħaberidūr.

²⁵Derkenar: Ammā ŧeyħümūñ ŧeyħi Aħmed Melvī Muħtaşar Dībācesi ŧerħinde bu beyte ŧöyle ma' nā virür ki zamān kendünde ħayruñ zuħūrıyla sa' id oldı. Ve zamān baña maħlūbumı iħbāl itdirmekle muvāfaħat eyledi. Ve ümitvār oldıġum ŧey'ın imāretinūñ zuħūrı ħarīb oldı. Ve me' mūl olınan ŧey' zamāna muvāfaħat eyledi. Sa' ādetūñ zamāna ve müsā'adenūñ iħbāle ve icābetūñ āmāle isnādları mecāz-ı aħlidūr ve murādı zamānuñ ehlidūr. Ve me' nūñ dünüvvi ħazf-i muzāf ħabīlinden olup zamānuñ dünüvvidūr ve ihtimaldūr ki isti'āre-i meknıyye ŧarīķiyle sa' ādet ü iħbal ü āmāli kendünden ŧaleb olındıġdan ŧonra sa' id ü müsā' id ü mucīb olan insana teşbih itmiş ola ve ef' āl-i mezkūre taħyīl olur.

المتن, ميزين'nün mefû'lidür ve elif lām'ı muzāfun ileyhden 'ıvazdur. Taqđiri metnü'l-maḥbūbe dimekdür. متن zuhr ma' nāsınadır.

ناصبی اسود فاحم naşbı cerrine maḥmūl فرع lafzınuñ şıfatıdır ve izāfeti müşebbehün bihüñ müşebbehe izāfeti қаbılindendür. Kömür gibi siyāḥ dimekdür. Aṭvelde beyyin ü zāhir dimekdür didi.

اثيث şıfat ba' de şıfatdur. Keşir ma' nāsına.

كفتو'de olan kāf ma' nā-yı keşreti teşbīh içündür. كفو kesr-i kāf ve sükün-ı nün ile ḥurma şalkımına dirler.

نخلة ḥurma ağacına dirler. Pes kınv naḥleye göre kereme göre ' unḫud gibidür.

المتعتكل naḥlenüñ şıfatıdır. متعتكل kesr ü feth-i kāf ile zāt-ı aḡşān dimekdür.

Ma' nā-yı beyt: Çok saç maḥbūbenüñ arḡasına zīnet virür. Öyle saç ki kömür gibi siyāḥ yāḥūd sevādı beyyin ü zāhirdür. Ve aḡşān-ı saçı ḥurma ağacınıñ şalkımı gibi çoḡdur.

4.

عَدَائِرُهُ مُسْتَشْرَرَاتٌ إِلَى الْعُلَى
تَضَلُّ الْعِقَاصُ فِي مُنْتَى وَ مُرْسَلِ

تضل ال اللعى mefā' ilün maḥbūz زراتن mefā' ilün رهومستش fe' ul maḥbūz عداى Taḡtī' i fe' ulün عقا صفى mefā' ilün مرسلو mefā' ilün maḥbūzdur.

غدايره mübtedādur. Zāmīri beyt-i sābıḡda olan فرع lafzına rāci' dür. غدايره rivāyetine göre ḡabībeye 'ā'iddür. غدايره, غدايره'nün cem' idür. Bölük bölük olan saçā dirler. Buña zevā'ib ü zū'ābe de dirler. Vaḡdī Fāzıl Tanşışinde Tācü'l-Esāmī ve Ḳānūndan naḡl idüp غدايره'yi ḡīsū-yı zenān ve ḡīsū-yı bāfta ile ve şūret-i vāv'da hemze-i mersūme ile olan zū'ābeyi ḡīsū-yı merd ile tefsīr iyledi.

Ḳā' ide: Eger müfredde şālîş vāḳi' olan medd zā'id olursa fe'ā'il vezni üzre olan cem' de hemzeye ḳalb olunur. Ḳılāde vü ḳalā'id [4b] şaḥīfe vü şaḥā'if risāle vü resā'il 'acüz ü 'acā'iz gibi. Ve eger müfredde şālîş vāḳi' olan medd zā'id olmazsa hemzeye ḳalb olunmaz. Ḳusūr ü ḳasāvīr ma'īšet ü me'āyiş gibi.

مستشزرات mübtedānuñ haberidür. مستشزرات kesr-i zā ile irtifa' ma' nāsında olan استشزر'den me'hūz mürtefi'āt ma' nāsına lāzım olup ḳalḳıcılar demek olur. Yāḥūd fetḥ-i zā ile rif'at ma' nāsına olan استشزر'den me'hūz merfū'āt ma' nāsına müte'addī olup ḳaldırılmış demek olur. مستشزرات kelimesinde tenāfūr olmağla bu beyt ile istişhād iyledi. Tenāfūr kelimenüñ lisān üzre şıḳletini ve 'usret ile tekellümüni icāb iden vaşfdur. Nitekim مستشزرات'da müşāhede olındı.

Aṭvelde 'Isām Muḥaḳḳiḳ şöyle taḥḳiḳ idüpdür ki egerçi tenāfūr-i kelimāt ve tenāfūr-i ḥurūfuñ bilinmesinüñ mercī'i ḥisdür. Lākin her ḥisse de i'timād yokdur. Belki bunda ḥākim-i nāfizü'l-ḥükm feşāḥatde seliḳası olan yāḥūd ḡayr-i faşīḥi tekellümden taḥaffuz idüp faşīḥ ile tekellüme mümāresesinden zevḳ-i selīmi kāsib olan 'Arabīnüñ ḥissidür. Ve tenāfūr bi-ḥasbi'l-meḥāric ḥurūfuñ kemāl-i tebā'üd ü ḳurbundan ötüri degildür. Ve illā mercī'i 'ilm-i meḥāric olur ve cehr ü hems ile vaşfda ḥurūfuñ iḥtilāfından ötüri de degildür. Ve illā mercī'i aḳsām-ı ḥurūfi zabt olur. Bunlardan bir şey'e zehābdan i'tirāz eyleye. Zirā cemī'i mercī'i -i tenāfūri ta'yinden ḡaflete mebnīdür.

إلى العلى مستشزرات, إلى العلى kelimesine müte'allıḳdur. على zamm ile أعلā'nuñ te'nīşi olan علی'nuñ cem'idür. Denā dünyānuñ cem'i oldıḡı gibi. Ve elif ile yazılmaḳ lāzımdur didiler. Bunuñla re'süñ şa'rılarınuñ e'āliyyelerini murād ider. Bu Şāḥib-i Aṭvelüñ taḳrīridür. Ba'zıları bunuñla cihāt-ı 'alāyı murād ider dimiş.

تضل العقاص, غدائر, na'tidür.

تضل şīḡa-i muzārī'dür. Ḡā'ib olur dimekdür.

تضل العقاص, تضل'nüñ fā'ilidür ve lām ile ta'rifi izāfet ile ta'rifden bedel olup taḳdīri [5a] تضل العقاصها demek olur. Yāḥūd تضل العقاصمنها demek olup منها ḥazf olunmuşdur ve ḥazfi murād ma'lüm olduğundan iḳtizā itmişdür dimişler. Ve 'alā kile't-taḳdīreyn hā zamīri غدائر

kelimesine ‘ā’iddür. عقاص kesr-i ‘ayn-ı mühmele ileddür. Feth-i ‘ayn ile olan عقيصه’nuñ yāḥūd kesr-i ‘ayn ve sükūn-ı kâf ile olan عقصه’nuñ cem‘ idür. Zamâne hey’eti üzre şa’rdan başda cem‘ olınan ḥaşleye dirler. Ve ḥaşle mer’ee şa’rını tütüp büküp başı üzerinde cem‘ ü ‘ağd itdigi ma‘ḳūde-i müctemi‘ adur. Ba‘zılar ḥaşle bölük bölük olup baş üzerinde cem‘ olınmış şaça dirler dimiş.

مرسل في مثني و مرسل، تضل، nuñ zarfıdır. مثني örülmiş meftül ma‘nāsınadır. Ba‘zılar مثني şa’rdan ve ğayriden ikilenen şey’ee dirler ve buña Fārisīde دوتا کرده شد²⁶ ile ma‘nā virmişlerdür dimiş. مرسل، nuñ ḥilāfına örülmemiş dimekdür. Muṭavvelde عقيصه، ḥilāfına döküldür didi. Ve مرسل في مثني و مرسل، taḳḳīri miyānında ḥazf olunmışdur ve ḥazfı murāduñ ma‘lūm olduğına mebnīdür. Ve hā zamīri yine غداير kelimesine rāci‘dür. Ve مرسل و مرسل، miyānında şanāyi‘-i bedī‘iyyeden teẓād vardur ve beytūñ cemī‘ elfāzı arasında mūrā‘ātü’n-naẓīr vardur.

Ma‘nā-yı beyt: Fer‘ūñ yāḥūd ḥabībenūñ şa’rını keşret ü tül ile vaşf idüp dir ki ol ḥabībenūñ ğadā’ir ü zevā’ibi ya’nī bölük saçları yāḥūd fer‘ūñ bölükleri e‘ālī-yi re’sinde ḳaldırılmışlardır. Yāḥūd ḳalkıcılarıdır. Öyle ğadā’ir ki andan bir ḥaşlesi meftül ve ğayr-i meftülünūñ mābeyninde ğā’ib olur. Ba‘zısı ‘uluvve merfū‘ ve ba‘zısı müşennā ve ba‘zısı ğayr-i müşennā ve ba‘zısı ma‘ḳūş-ı mültevīdür ki müşennā ve mürsel miyānında ğā’ib olur.

5.

أَزْمَانٌ أَبَدَتْ وَاضِحاً مُفْلَجاً
أَغْرُ بَرَاقاً وَطَرَفاً أَبْرَجاً

Bu beyt ve beyt-i āti baḥr-ı recezūñ ḳarb-ı evvelindendür.

أغررير مفلجا متستفيلون متستفيلون ابازمان [5b] متستفيلون راقنوطر متستفيلون سألندور فن أبرجا متستفيلون مألبنة مفلجا متستفيلون ابازمان

Bunlarūñ ḳā’ili Ru’bet bin el-‘ Accācdur.

²⁶ İki kat yapılmış.

Şurrāh didiler ki zaman mübtedādur. zaman feth-i hemze ile şā' irūñ maḥbūbesinūñ ismi olup ğayr-i munşarifdūr.

أدت mübtedānuñ ḥaberidūr. بدأ'den me'ḥūz şīġa-i maẓīdūr. İzhār itdi dimekdūr. Fā' il-i müstekinni zaman 'a 'ā'iddūr. Tanşīşde dir ki zaman maḥşūr-ı zamān olan زمن kelimesinūñ cem' idūr. zaman nüşa-i kadīme-i muşahḥihede zabṭ olındığına göre naşb ile olup taḳdīri انكر ذكرا dimek olur ve أبدت cümlesi istināfiyedūr.

سناواضحا ابنت, واضحة kelimesinūñ mef' ūli olan mevşūf-ı maḥzūfuñ şıfatıdır. Taḳdīri سناواضحا dimekdūr.

مفلجا bu daḥi mevşūf-ı maḥzūfuñ şıfat ba' de şıfatıdır. مفلج ism-i mef' ūldūr. Seyreklenmiş dimekdūr.

اغر bu daḥi mevşūf-ı maḥzūfuñ şıfatındandır. اعر ebyaẓ ma' nāsına.

براق bu daḥi mevşūf-ı maḥzūfuñ şıfatıdır. براق şıfat-ı müşebbehedūr. Leme' ān idici dimekdūr.

وطرفا üzerine ' atf olunur. طرف feth-i tā-i mühmele ve sūkūn-ı rā-i mühmele ile göz çeşm ma' nāsınadır. Tanşīşde dir ki طرف cem' lenmez. Zīrā aşlında maşdardur. Vāhid ve cem' olur.²⁷ لا يرتد إليهم طرفهم

أبرجا kelimesinūñ şıfatıdır. أبرج vāsi' ma' nāsına şıfatdır.

Ma' nā-yı Beyt: Ezmān nām maḥbūbe vāzīḥ ve seyrek ve ziyāde beyaẓ ve leme' ān idici olan dişini izhār eyledi ve vāsi' olan çeşmini izhār eyledi.

6.

وَمُقَلَّةٌ وَحَاجِبًا مُزَجَّجًا
وَفَاجِمًا وَمَرُّ سِنًا مُسَرَّجًا

²⁷ Onların bakışları, kendilerine dönemez. (İbrahim 43)

وفاحمن مفا' ilün maḥbūn مز جا مفا' ilün maḥbūn وحاجبن مفا' ilün maḥbūn ومقلتن i Taḫṭī' mfa' ilün maḥbūn مسررجا مفا' ilün maḥbūن ونرسنن مفا' ilün maḥbūن.

Ḥafi buyrulmaya bu beyt baḥr-ı recezūñ ebyāt-ı zihāfātındandır.

مقله zamm-ı mīm ve üzerine ma' tūfduḡ yāḥūd [6a] طرفا 'aṭf olunur. مقله beyāz ve siyāḥı Tanşışde مقله beyāz ve siyāḥı sükūn-ı kâf ile gözūñ siyāḥı yāḥūd siyāḥ ve beyāzına dirler. Tanşışde مقله beyāz ve siyāḥı cem' iden şaḥme-i ' ayndur didi.

bu da ya واضحاً ya مقله üzerine 'aṭf olunur. حاجب қаş, ebrū ma' nāsına.

مزجا, مزجا kelimesinüñ şıfatıdır. مزج ism-i mef' ūldür. İncelenmiş ve uzunlanmış dimekdür.

bu da واضحاً yāḥūd حاجبا üzerine 'aṭf olunur. Mevşūf-ı maḥzūfuñ şıfatıdır. Taḫḍiri شعراً فاحما dimekdür. فاحم شعر kömür gibi siyāḥ saça dirler. Aṭvelde فاحم beyne'l-feḥūma olan esvede dirler didi.

bu da ya ḡurbına ya bu' dina ma' tūfduḡ. مرسن fetḫ-i mīm ve sükūn-ı rā ve kesr-i sīn-i mühmele ile burun enf ma' nāsına. Tanşışde dir ki مر سن mevzi' -i resendür ya' nī enfde ḡablūñ mevzi' idür. Şoñra zıkr-i cüz' irāde-i küll ṭarīḳi üzere enfde isti' mālı olındı.

مر سنا, مسرج kelimesinüñ şıfatıdır. مسرج fetḫ-i rā ile ism-i mef' ūldür. Şāḥib-i Telḥış مسرج'e şöyle ma' nā virüp dir ki öyle مر سن ki diḡḡat ve istivāda Süreycīnūñ ḡılıcı gibidür ve yāḥūd berīḡ ü leme' ānda serrāc u ḡandīl gibidür. Yāḥūd münevver dimekdür. Zīrā وجه سرج الله dinilür. Allāḥü te' ālā anuñ yüzini nurlandırsun ve güzel itsün dimekdür. Pes مسرج kelimesi bu ma' nālara ihtimāli olup kendünde ḡarābet olmaḡla bu beyt ile istişḡād eyledi. ḡarābet kelime-i vaḡşıyye olmaḡdur. Ya' nī ma' nāsı zāḥir ve isti' māli me'nūs olmamaḡdur. Nitekim مسرج nümāyān oldı.

'Allāme Sa'd Muṭavvelde dir ki vaḡşī iki kışmdur. Biri ḡarīb-i ḡüsn ve biri ḡarīb-i ḡabīḡdür. Pes ḡarīb-i ḡüsn 'Araba isti' māli 'ayb olmayan şeydür. Zīrā 'indleründe vaḡşī degildür. Elleri ve ayakları ḡalīz ma' nāsına olan şaranbaş gibi. Ve bu ḡarīb-i ḡüsn nazmda

olmasından neşrde olması aḥsendür. Ğarīb-i Qurʾān ve ğarīb-i ḥadīş bundandır. Ve ğarīb-i ḳabīḥ muṭlaḳā istiʿmālī ʿayb olan şeyʾdür ve buña vaḥşī-yi ğalīz [6b] tesmiye olunur ve bu ğarībūʾl-istiʿmāl olmalarıyla bile semʿa şaḳīl ve zevḳe kerīh olur. Buña mütevaʿir daḫi tesmiye olunur. Ferīdūñ ismi olan Ḥacīş gibi.

ʿIsām Muḥaḳḳıḳ Aṭvelde şöyle taḥḳıḳ idüp dir ki مسرح lafzının delāleti ğayr-i zāhir ve istiʿmālī ğayr-i meʾnūs olmağla beyānı için Süreycī yāḥūd serrācdan meʾḥūz ism-i mefʿūl ḳılmağla muḥtaç olındı. Yaʿnī serrāca yāḥūd Süreycīye müşebbeh ḳılmağla muḥtaç olındı ve şīḡa-i ism-i mefʿūlden teşbīhūñ taḥşīlinūñ vechi böyle olur ki مسرحʾūñ maʿnāsı زيد اسد gibi beynehümāda ittihād daʿvāsıyla ya serrāc ḳılınmış yāḥūd seyf-i Süreycī ḳılınmış demek olur. Pes مسرح tefʿīl olup فرجة ḳabīlinden olur. Anı ferac ḳıldım demek olur. Baʿzılar tefʿīl aşlınā nisbet için gelür. مسرح gibi ki anı tetmīme nisbet itdüm dimekdür. Pes مسرح müşebbehūñ müşebbehūñ bihe nisbeti ḳabīlinden olup Süreycīye yāḥūd serrāca mensüb maʿnāsına olur.

Maʿnā-yı Beyt: Daḫi Ezmān nām maḥbūbe gözinūñ siyāḫını ve kömür gibi siyāḫ saçını ve incelenmiş uzunlanmış ḳaşını ve incelikde ve toğrılığda Süreycīnūñ ḳılıcı gibi yāḥūd lemeʿānda serrāc ve ḳandil gibi olan burnını izḥār eyledi.

7.

أَلْحَمْدُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْأَجَلِّ
أَنْتَ مَلِكُ النَّاسِ رَبًّا فَأَقْبَلْ

Bu beyt baḥr-ı recezūñ ḳarb-ı şānīsindendir.

Taḳṭīʿi الحمدللّٰل müstefʿilün لاهلعلی müstefʿilün جلال یلا mefʿūlün maḳṭūʿ müfteʿilün انت ملی müfteʿilün maḳṭūʿ müstefʿilün کنناسرب mefʿūlün maḳṭūʿ dur.

Ḳāʾili maʿlūm olmamağla şurrāḥ taḥrīr eylemediler. Ammā Ḥālid Ezherī taşrīḥ-i şerḥūñ aḫirinde mışraʿ-ı şānī الواسع الفضل الوهوب المجزل -1 ḳāʾili Ebuʾn-Necm el-ʿIclīdür dimiş.

حمد lügatde in‘ām ve ğayr-i in‘āmdan cemīl-i ihtiyārī üzerine şenādur. Hafī degildir cemīl-i ihtiyārīden mütebādir kaşd u ihtiyār ile şadır [7a] olan şey’ dimekdir. Bu taqdırce hamd ancak fi‘l-i ihtiyāriyye olup ta‘rif şıfat-ı kadimesi üzerine olan hamda şāmil olmaz. Zīrā şıfat-ı kadīme ef‘āl-i ihtiyāriyyeden degildir. Böyle olunca ta‘rif efrādını cāmi‘ olmaz. Bu su‘āl meşhūrdur. Bundan cevābda dinildi ki zātuñ şıfat ile istiklālinde şıfat ef‘āl-i ihtiyāriyye menzilesindedir. Haqq sübhānehū vü te‘ālā ise kendüden ef‘ālün şudūrında bir sebeb-i munfaşıla muhtāc olmadığı gibi şıfat ile ittişāfında kendüden munfaşıl sebebe muhtāc degildir. Zīrā ihtiyāc vücb-ı zātīye münāfidür. Bu cevābuñ reddinde dinildi ki tenzihde şıfat üzerine şihhat-ı hamdi iktizā itmez. Belki bir sebīl-i tecevüz şıfatı üzerine olan şenāya lafz-ı حمد’uñ şihhatini iktizā ider. Ba‘zılar aşl-ı i‘tirāzdan cevābda demiş ki cemīl-i ihtiyārī ile murād muhtāra mensüb bir emrdür. Gerek ihtiyār ile şadır olsun gerek icāb ile şadır olsun ma‘lūmdur ki şıfat-ı icāb ile şadıredür ve ‘örfde mün‘ime ta‘zīmi iş‘ār iden fi‘ldür. Mün‘im mün‘im olduğu sebebden ve hamduñ ‘inde’l-‘ārifin haqīqati kavlı ü fi‘l ü hāl cihetinden kemāl-i maḥmūdı izhārdur. Gerek ol kemāle ihtiyārī olsun gerek ğayr-i ihtiyārī olsun. Fāzıl-ı Muḥakkik Kara Ḥalīl Efendi’nün Haşīye-i Şerḥ-i Muhtaşar-ı Muntehī hāşiyesinüñ evvelinde olan taḥkīkidür.

‘Isām Fāzıl Aṭvelde dir ki اللّٰه lafzı Raḥmān gibi cemī‘ meḥāmide müsteḥaḳ olan zāt-ı vācibü’l-vücūda muhtaşş-ı ism olup milleteyn ve ğayrileri beyninde ğayre ıtlak olunmaz. O kadar var ki اللّٰه lafzı ‘alem kısmından isimdür ammā Raḥmān şıfatdur. Ve zāt bu ismüñ zımnında şıfat-ı kemālün cemī‘ siyle muttaşif olarak müştehir oldu. Ḥātem cūd ile o ismüñ zımnında müştehir olduğu gibi. Ve bu isim cemī‘ şıfata ‘alā sebīlü’l-icmāl delālet idüp bunu zikrde daḫi mezīd-i ikmāl [7b] olmağla sā’ir esmā-i ḥüsna-i me’süresinüñ beyninden ihtiyār eyledi. Zīrā bu isim gibi sā’ir esmānuñ birinde daḫi cemī‘ şıfata birden delālet yokdur. Egerçi الحمد للخالق yāḥūd للرازق diyeydi Allāhü te‘ālānuñ hamda istihkākı bir vaşf iledür vaşf-ı āḫer ile degildir. İhāmı lāzım gelür idi ve devām u şebāta delālet itsün için cümle-i fi‘liyyeden cümle-i ismiyyeye ‘udül itdi. Ve hamdi lafza-i celāl üzerine taqdīmi maḳām maḳām-ı hamd olduğundan ehemmiyetine i‘tibār iledür. Ne kadar zātına nazaran zikrullāh ehemm ise de Şāḫib-i Keşşāf Allāhü te‘ālānuñ²⁸ اقرأ باسم ربك kavlı-i şerīfinde fi‘lün taqdīmında zāhib olduğu gibi. Hafī buyrulmaya الحمد’da olan elif lām cins içündür. Aşlolan da budur. Ve bu ma’nāya olan elif lām Allāhü te‘ālānuñ cemī‘ meḥāmide istihkākını min ciheti’l-istilzām ifāde ider. Ve ‘ibāduñ ef‘alleri kendüleri için maḥlūḳa olmayup

²⁸ Yaratan Rabbinin adıyla oku! (Alāk 1)

ef'allerinden ötüri hamde istihkākları kesbleri üzere hamde istihkāklarını müstelzimdür su'ali vārid olmasun. Zīrā bunların kesbe kudretleri Allāhü te'ālānuñ halkıyladır. Böyle olunca haqīkatde hamde müsteḥak Allāhü te'ālādur. Anlar degıldür. Ve bu elif lām maḳāmuñ mu'avenetiyle mezheb-i cumhūra göre istiğrāk için olmaḳda ca'izdür. Ve bu ma'nāya elif lām Allāhü te'ālānuñ cemī' mehāmide istihkākını min ciheti'l-muṭābaḳa ifade ider ve yine Ḥafī buyrulmaya الحمد ثابت لله kelāmının ma'nāsı حمد الله تعالى ile ḳā'im demek degıldür. Zīrā kıyām ḥamd-i ḥādişdür. Ḥāmid ile kā'imdür. Belki ma'nāsı Allāhü te'ālā hamde müsteḥakdur dimekdür. Ve hamde istihkākından māhiyet-i ḥamdüñ Allāhü te'ālāya iḥtişāşı lāzım gelür.

Ammā الحمد لله kelāmının tefsirinde haq olan المحمودية ثابتة الله dimekdür. Pes bu tefsir maşdarı itlāk mef'uli irāde ḳābilinden olur. Ve ma'lumdur ki [8a] maḥmūdiyet-i ḳadīmedür. Ḥafī buyrulmaya الحمد لله cümlesi ya ḥaber yāḥūd inşādur. Evvelkine göre ya ḳāziyye-i ṭabī'iyye yāḥūd mūcibe-i külliyye yāḥūd mūcibe-i cüz'iyye yāḥūd ḳāziyye-i şaḥşıyyedür. Bu şelāse-i aḥireye göre min ḥaysü'l-ciheti ya mūhmele yāḥūd müveccehe-i zarūriyye yāḥūd dā'imedür.

العلی şol zāt-ı nezāhet simātdur ki anuñ rütbesinüñ fevḳinde rütbe olmaya. Ve cemī' merātib andan menḥat ola. Zīrā على, علو'den müştāḳdur. علو de süfle muḳābil olan ulüvden me'ḥūzdur. Ammā meşāyiḫ-i kirām العلی zātīdür gerek 'ālī ve şıfatı taşavvurdan berī olan Ḥaḳḳa dirler dimişler. Ba'zılar şol zātdur ki işrāf-ı celālinde elbāb müteḥayyire ve vaşf-ı kemālinden erbāb-ı 'uḳūl 'ācize ola.

اجل Allāhü te'ālāya itlākı birkaç veche iledür. Biri esmā'ullāh-ı tevḳīfiye olup şāri'den şābit oldı. Ekşer 'ulemānuñ mezhebi budur. Ve biri İmām-ı Ğazālī mezhebi üzre tavşif ṭarīkiyledür tesmiye ṭarīkiyle degıldür. Ve biri muṭlaḳā naḳşī-yi ibhām itmeyen şey'üñ itlākının cevāzına binā'endür. Ve biri الاجل lafzına maddede ve ma'nāda müşārik olan esmā'ullāhdan الجليل'üñ vürüdiyla iktifā içündür. اجل idgāmsız kıyās-ı luḡavīye muḥālifdür. Kıyās olan idgām ile olmalıdır. Pes اجل kelimesinde kıyās-ı luḡavīye muḥālefet olmaḫın bu beyt ile istişhād eyledi. Muḥālefet kelime-i vāşıfdan şābit olanuñ ḫilāfına olmaḳdur. Nitekim اجل'de müşāhede olındı. Muṭavvelde dir ki muḥālefet lüḡat-i 'Arabīyi tettebbu'dan ya'nī elfāz-ı mevzū'alarının müfredātını yāḥūd müfredāt ḥükminde olanı tettebbu'dan müstenbaḳ olan ḳānunun ḫilāfına olmaḳdur. قام'de i'lālün ve مد'de idgāmuñ

vücübı ve bunların ğayrı ‘ilm-i taşrifün şāmil olduğu şey’ün vücübı gibi. Aşvelde dir ki eger su’āl olursa اجل müfred olduğu halde faşih degildir. Zira müfred mevzū’un kısmıdır ve mevzū’dur اجل degildir. Cevāb budur ki ‘indlerinde her mu’ayyenün aşı fer’ gibi mevzū’dur. O kadar var ki [8b] ol fer’ aşı hecr ider ve yine su’āl olunursa şā’ire fekk-i idgām cā’iz olandır. Ve bu ittifāken iztirār şartıyla cā’izdir. Ve İbn-i Cinnī ‘inde min ğayr-i iztirār daği cā’izdir. Cevāb budur ki darā’ir iki kısmıdır. Biri muḳāyese ve biri ğayr-i muḳāyesedir. Ve fekk-i idgām ğayr-i muḳāyesedir. Me’mūldür ki şī’r-i ‘Arab ‘Urebānuñ olmayup belki şol kimsenün ola. Mesmu’ olmayan yerde anuñ için fekk ola.

أنت mübtedā ve Cenāb-ı Haḳḳa taḳarrüb için hitābdur.

مليك الناس mübtedānuñ haberidür ve izāfeti istiğrākiyyedir. ملك fa’ıl ya’ nī fā’ildir. Mālik ma’ nāsına. Egerçi Cenāb-ı Haḳḳ sübhānehü ve te’ālānuñ Melik ü Mālik gibi ba’zı esmāsı ma’ nā-yı āher ile taḳdīr-i ğayre itlāk olunursa da haḳīkatde kendüye ihtisāsına münāfi degildir. İbn-i Ḳayyim Bedayī’de Allāhü te’ālānuñ Ḳayy ve Semī’ gibi kendüye ve ğayre itlāk olunan esmāsı Allāhü te’ālāda haḳīkat ğayrisinde mecāz mıdır yāhūd kendüde mecāz ğayrisinde haḳīkat mıdır yāhūd ikisinde de haḳīkat mıdır diyü su’āl itmiş. Şehābe’-d-dīn Muḳaḳḳiḳ Şerḥ-i Şifānuñ evā’ilinde bunların ziyāde zāhiri ikisinde de haḳīkat olmasıdır. Ammā Allāhü te’ālāda mecāz ğayrisinde haḳīkat olduğına göre murād esmā’ullahdan her bir isim māsivāsından eşrefdür ve ismün şerefi müsemmānuñ şerefi iledür diyü cevāb virdi. Fıḳḥ-ı Ekberde imāmımız İmām-ı A’zām *radıya’llāhu ‘anh* Ḳazretleri Allāhü te’ālānuñ esmā’ ü şifati ‘azm u fazlda müsteviyyedir beynlerine fark itmeyüz diyü buyurdıkları zıkr olunanlara münāfi degildir. Şehābe’-d-dīn Fāzıl cevāb virüp buyurur ki İmām-ı A’zām *revveḥa’llāhu rüḥehūnuñ* tesviyyeden murādı esmā’ ve şifati mevşuf u müsemmālarına izāfeti ḥayşiyetindendir. Zira cemī’ esmānuñ müsemması ve cemī’ şifatuñ mevsūfi budur ki Allāhü te’ālādur.

ربا sükūn-ı elif ile Yā Rabbī dimekdür ve ḥarf-i nidā olan yā maḥzūfdur ve elif yā-yı mütekellimden bedeldür.

Feyyūmī Misbāḥda demiş ki رب [9a] mu’arrefün bi’l-lām ve muzāf olarak Allāhü te’ālāya itlāk olunur. Ammā Allāhü te’ālānuñ ğayriye itlākı haḳḳında İbn-i Anbārī demiş ki رب şey’ün mālīkine dirler ve seyyid ü muḫḫalī’ ü muşliḥ ma’ nālarına da olur. Ba’zılar mālīk

ma' nāsına izāfet ile رب الدين ve رب المال dinilür. Ammā mālik ma' nāsına göre maḥlūka mu' arrefün bi'l-lām olaraq الرب dinilmez zīrā 'umūm ifade ider. Maḥlūq ise cemī' maḥlūkāta mālik olamaz demiş. Ve ba'zılar mālik ma' nāsına göre هذا رب العبد وهذا ربى dinilmek memnū' dur. Zīrā bu terkiplerün ma' nā-yı zāhirisi müşārünileyh Ḥaḫḫ te' ālā olmaḫdur demiş.

قبل tazarru' āne Allāhü te' ālā Ḥazretlerine ḫiṭābdur. Mef' ūli mıṣrā'-i evvelde olan حمد' dür. Taḫdīri فاقبل حمدی dimekdür.

Ma' nā-yı beyt: Her bir ḫāmidün ḫamdi ya' nī vaṣf-ı cemīli ' ālī vü celīl olan Allāhü te' ālāya maḫşūşdur. Yāḫūd maḫmūdiyyet ' ālī vü celīl olan Allāhü te' ālāya şābitdür. Yā Rabbī sen cemī' nāsuñ pādişāhisun benüm ḫamdümi ḫabūl eyle dimekdür. Ḥālid Ezherīnün irād eylediği mıṣrā' uñ ma' nāsı öyle Allāhü te' ālā ki cāsī' u'l-faẓl u hüveydādur keşīrū'l- ' aṭāyādur dimekdür.

8.

مُبَارَكُ الْأَسْمِ أَغْرَ اللَّقَبِ
كَرِيمُ الْجَرِشِيِّ شَرِيفُ النَّسَبِ

Bu beyt baḫr-ı müteḫāribün ḫarb-ı şālisindendür.

Taḫṭī' i مبارک fe' ūl maḫbūz کلمه fe' ūl maḫbūz اغررل fe' ūlün لقب fe' ul maḫzūfe کریم fe' ūlün جرشیا fe' ūlün شریفین fe' ūlün نسب fe' ul maḫzūfdur.

Ḳā'ili Ebu't-Ṭayyib Mütenebbīdür. Seyfū'd-devle Ebu'l-Ḥasan ' Ali Hemedānī nām emīrün midḫatinde inşā eylediği ḫaṣīdesindendür.

مبارک الاسم memdūḫuñ na' tidür. Muẓāfunileyh olan الاسم' nün ṭa' rīfi muẓāfun ileyhden ' ıvaẓdur. Taḫdīri اسمهم مبارک dimekdür ve zāmīri memdūḫa ' ā' iddür. Evşāf-ı ātiyenün ṭa' rīfleri daḫi bunūñ gibidür.

‘Allāme Sa‘d dir ki ismini mübārek ile vaşfuñ nüktesi emīrū’l-mü‘minīn ‘Ali *kerrema’llāhu vecchēhū* ve *rağıya’llāhu te‘ālā* ‘*anhu* Hāzretlerinüñ [9b] ism-i ‘ālīsine muvāfaqatından ötürüdür. Vaḥdī mekân-ı ‘Ali *rağıya’llāhu te‘ālā* ‘*anhuda* olduğundan ötürüdür demiş. ‘İşām-ı Fāzıl Aṭvelde dir ki مبارك vaşfınuñ isme ihtişāşı lāzım degıldür. Belki künyede vaşfolınur. O kadar var ki ihtişāşı şı‘rūñ zıyyıķ olmasından ola. Bu daḥi ba‘id degıldür ki Allāhü te‘ālānuñ العلی ismine muvāfaqatından ötüri ismi mübārek ve ismine bereket gele. Eblağ olan da budur. Zīrā ismi ismu’llāhdan bereket iktisāb itmiş olur.

اغر fi’l-aşl ḥaylden ebyazü’l-cebhe olandur. Zīrā غره cebhe-i feresde olan beyāza dirler. Soñra her vāzıḥ-ı ma‘rūf u meşhūra isti‘āre olındı.

لقب medḥ ü zemmi müş‘ir olana dirler ve Seyfü’d-devle laķabı vaz‘ıyla iştiḥārı tefā’ül ü temeddüḥden ötüri degıldür.

الجرشى bu daḥi na‘t ba‘de na‘tdür. كرسى kesr-i cīm ve kesr-i rā-yı mühmele ve teşdīd-i şīn-i mu‘ceme ile nefis ve zāt ma‘nāsınadır ve bunu sem‘de kerāhat olmağla bu beyt ile iştişhād eyledi. Ḥafī buyrulmaya كرسى da kerāhat bu tarīķledür ki bu simā‘dan sem‘teberri ider aşvāt-ı münkereyi simā‘dan teberri gibi. Zīrā lafz aşvāt kabīlindendür ve aşvātın ba‘zısınıñ simā‘ıyla nefis istilzāz ider ba‘zısınıñ simā‘ıyla istikrāh ider.

النسب bu daḥi na‘t ba‘de na‘tdür. شريف ‘ālī ma‘nāsına. نسب min ciheti’l-ābādur.

Ma‘nā-yı beyt: Ol memdūḥnuñ ismi mübārekdür. Ya‘nī ismi Hāzret-i ‘Alinüñ ismine muvāfiķ olduğundan teberrik olınmışdur ve laķabı Seyfü’d-devle ile meşhūrdur ve nefsi kerīmdür ve nesebi ‘ālīdür.

9.

وَقَبْرُ حَرْبٍ بِمَكَانٍ قَفْرٍ
وَلَيْسَ قُرْبُ قَبْرِ حَرْبٍ قَبْرٌ

Bu beyt-i muşarra‘ baḥr-ı recezūñ ḍarb-ı şānīsindendür.

Bu beyt baħr-ı ʔav̄ilũñ ɔarb-ı evvelindendũr.

ʔaḫṡĩ' i ٱl b fe' ũl maḫbũz سهجرلقو mefā' ilũn لملو fe' ũlũn هجوتهو mefā' ilũn maḫbũza اذئل
fe' ũl maḫbũz هجانيعن mefā' ilũn همعرو fe' ũlũn فهو عندى [10b] mefā' ilũn sālimdũr.

ٱلس'ye dāħil olan hemze-i meftũħa istifhām-ı inkārĩ içũndũr. ٱلس zamm-ı hemze ve sũkũn-ı
lām ve kesr-i bā-i muvaħħade ile ٱلس' dan me' ħũz nefsi-i mũtekellim-i vaħdedũr.

هجرالقول naşbile ٱلس'nũñ mef' ũl-i şānĩsidũr. هجر zamm-ı hā ve sũkũn-ı cĩm ile mantıħda
olan faħşa dirler.

من maħallen mañşũb ٱلس'nũñ mef' ũl-i evvelidũr.

لو هجوته de olan zamĩr من lafzına rāci' dũr ve cũmlesi من'ũñ na' tidũr.

اذن hicv itdigũm taħdĩrce dimekdũr.

منه معروفه'nũñ zamĩrleri yine 'a' iddũr.

لهجانى ile ref' ile معروفه'nũñ fā' ilidũr. اىسان معروف ma' nāsınadur.

Ma' nā-yı beyt: Memdũħa kelāmuñ fāħişini ilbās ider miyũm ya' nĩ hicv ider miyũm.
İtmem. Eger anı hicv eylesen taħḫĩḫ beni andan olan ' indũmdeki iħsānı hicv ider.

11.

كريم متى أمدحه أمدحه و الورى
معي وإداماً لئنه لئنه و حدي

Bu beyt yine baħr-ı ʔav̄ilũñ ɔarb-ı evvelindendũr.

ʔaḫṡĩ' i كريمين fe' ũlũn متا امدح mefā' ilũn هاملورا fe' ũlũn معيو mefā' ilũn maḫbũza
maḫbũz اذا مالم mefā' ilũn تهولم fe' ũlũn تهو وحدي mefā' ilũn sālimdũr.

Beyt-i evvel ve beyt-i şānīnūñ k̄ā'ili Ebū Temmām nām şā'irdür. Musa bin İbrāhīm Rāfī'iyi medḥ idüp hicv ile ithāmı def' itdigi қаşıdesindendür.

مبtedā-i maḥzūfuñ haberidür. Тақдīri هو كريم dimekdür.

متى ism-i şartdur.

متى, أمدحه ile meczūmdur.

Ve الوری'da olan vāv ḥāliyedür. الوری mübtedādur. Ḥaberi معى қавlidür. وری қаsr ile ḥaşā vezni üzere ḥalk ma'nāsınadır. Aṭvelde dir ki vāv'ı ḥāliye қılıp āṭife қılmamasına nükte muқābiline ya'nī وحدى و إذا لمته لمته و қавline muvāfaқat içündür ve bu da eger وری'nuñ ma'iyyeti medḥde müşāreket ile tefsīr ve vaḥdeti وری'nuñ kendüye melāmetde 'adem-i müşāreketi ile tefsīr olınursadır. 'Allāme Sa'duñ taḥkīki budur. Ammā [11a] Aṭvelde dir ki eger ma'iyet nāsuñ ḥuzūrı ile tefsīr olınursa ma'nā memdūḥı da'imā nāsuñ ḥuzūrında medḥ iderüm. Nās kendü ile ibtihācından ötüri ve bir kimesnenüñ ḥuzūrında aña melāmet mümkün degıldür. Belki eger lev m olınsa ḡaybet-i nāsda lev m olunur. Böyle olınc vāv ḥāliye oldığı müte'ayyin oldı. Ḥafī buyrulmaya memdūḥuñ medḥe istihkākında tefsīr meşhūr-ı eblaḡdur ve bu tefsīr melāmetden tenzihde eblaḡdur ve melāmetdür. Tenzihüñ leṭāifindendür ki melāmetinüñ zikrine şuret-i nefyinüñ ḡayride қādir olamaz. Bu sebebden İdā'nuñ māba'dını melāmetini şuret-i nefyde ibrāzdan ötüri ziyāde itdi. Ve ḥālī 'aṭf üzerine tercih idendür ki müfredi 'aṭfde ism-i zāhire fi'l-i mütekellimüñ isnādı külfeti vardır. Ve cümleyi 'aṭfde tenāsübī fevt vardır. Bizim ḡayrimüz için burada vücūh-ı āḥer vardır ehline terk eyledük. Ve yine 'Allāme Sa'duñ fevā'idündendür ki و إذا لمته و қавlinde İdā'yı ve fi'l-i māzīyi isti'mālde i'tibār-ı laṭif vardır. Ya'nī da'vāsınuñ şübütını ihām vardır. Güya kendünden lev m taḥaққuқ eyledi ve aña kimse müşārik olmadı. Lākin medḥ zem ile yāḥūd hecā ile muқābele olunmayup lev m ile muқābele olunması Şāḥib bin 'Abbāduñ ta'yīb eylediği şey'dendür. Ḥattā naқlolinur ki Şāḥib bin 'Abbād bu қаşıdeyi üstādı İbnü'l-'Amīdün ḥuzūrında inşād idüp bu beyte bālīḡ oldıqda üstād bunda hücnетinden bir şey' bilür misün diyü su'al eyledi. Şāḥib daḥi zem ü hecāya muқābil olan medḥi levme muқābil itmiş. Bundan ḡayri bir şey' bilmem didikde üstād daḥi أمدحه أمدحه da ḥurūf-ı ḥalkdan ḥā'nuñ ve hā'nuñ cem'ine müқārin tekrārdur ki ḥadd-i i'tidālden ḥāric cemī' tenāfirüñ nāfiridür diyüp eger أمدحه'nuñ tekrāriden saқl vardır diyeydi evlā olurdı. [11b] Ve

beyne'l-miṣāleyn fark-ı āher budur ki وليس قرب قبر حرب قبر miṣāli tenāfürde mütenāhi ve menşe-i ṣaql-i mücerred kelimātuñ ictimā' iyledür. Ammā bu miṣāl menşe-i²⁹ tenāfürde andan dündür ve menşe-i ṣaql امدحهامدحه'nuñ tekriri ve ḥurūf-ı ḥalqdan ḥā vü he'nüñ ictimā' idur.

Ma' nā-yı beyt: Memdūḥ bir kerīmdür ki ne zamān anı medḥ ü ṣenā eylesem ḥālbuki ḥalq benimledür. Ve ne zamān ki anı levm ü zem eylesem yalnızum dimekdür.

12.

وَمَا مِثْلُهُ فِي النَّاسِ إِلَّا مُمَلَّكََا
أَبُو أُمَّهِ حَيَّ أَبُوهُ يُقَارِبُهُ

Bu beyt baḥr-ı ṭavīlün ḍarb-ı ṣānīsindendür.

Ṭaqtī' i مامث fe' ülün فننا لهو مفا' ilün س الل مملكن مفا' ilün ماḳbūza ابوام fe' ülün مفا' ilün ماḳbūz مفا' ilün يقاربه مفا' ilün ماḳbūzdur.

Ḳā'ili Ferazdaḳdur. Ferazdaḳ sefercel vezni üzere tenevvüre düſmüş raḡife dirler ki müfredi ferazdaḳdur. Yāḥūd ekmek parçasına dirler. Ve Hemmām bin Ġālib bin Şa' sa' anuñ laḳabıdur.

ḥulefā'-i benī Ümeyyeden Hişām bin ' Abdü'l-melik bin Mervān nām kimesnenüñ ḥālī olan İbrāhīm bin Hişām bin İsmā' il Maḥzūmiyi medḥ ider. Bu İbrāhīm Hişāmuñ tarafından emīr-i Medīne idi.

ma leyse ma'nāsınadır. مثله, ما'nuñ ismidür ve mübeddel minhüdü. Zamīri İbrāhīm'e 'ā'iddür.

haberiḍür. Ya' nī anuñ mişli nāsda yoḳdur dimekdür. Mücerred' Arabda yoḳdur demek degildür. Zīrā الناس في ḳavlini zıkr ile nefy-i 'ām kıldı. Eger böyle olmayadı ' Arabda mişlini nefy-i tebādür ider idi.

²⁹ menşe: -HE

إلا مملكا, يقاربه, den müsteşnâdur. Müsteşnâ minhünün ya' nî حى'nün üzerine taqdim olunmağla naşbı vâcib olmışdur. Bu ise te'hîr hîninde mercûhdur. Zîrâ muhtâr olan bedel olmak üzere refi' dūr ve bu taqdim şayi' ü'l-isti' maldür. Lâkin bu taqdim ta' kîdde ziyâdeyi iktizâ ider. Ve مملك māl ü mülki i' ta iden kimesne ile tefsîr olındı. Güya ism-i mef' ul rivâyet olındı ve illâ eblağ olan ism-i fâ' il olmakdur. Ve مملك'den murâd Hişâmıdır.

أبوامه [12a] mübtedâdur. Zamîri مملك'e' a' iddür. ابوہ haberidür ve zamîri İbrâhîm memdûha ' a' iddür. Ve cümlesi مملكا kavlinün şıfatıdır. Pes mübtedâ ve haberün miyânını ya' nî أبوامه ile ابوہ'nün miyânını ecnebî faşl eyledi ya' nî حى ile faşl eyledi. حى müsteşna minhüdür ve mübeddel minhü olan مثله'den bedeldür. Zî- hayât ma' nâsınadır.

يقاربه, حى kelimesinün şıfatıdır. Pes bedel ya' nî حى ile mübeddel minhün yani مثله'nün ve şıfat ile mevşûfuñ ya' nî حى, يقاربه'nün miyânını ecnebî ya' nî ابوہ ile fasl eyledi ki cā' iz olmayandandır. Fezâ' ilde aña müşâbih olur dimekdür. Zamîri hâle ya' nî İbrâhîme ' a' iddür ve zarûret-i vezn için hâ'sı sâkin kılınmışdur. Ba' zılarının مثله mübtedâ حى haberidür. Mâ-lûgat-i temîmiyyeye göre ' amile degildür didigi ve ba' zılarının حى mübtedâ مثله haberidür ve ' amelün buflânı haberün taqdiminden ötürüdür didigi ma' nâda kâlak u iztirâbı mûcibdür. Te' emmül ile zâhir olur. Hafî buyrulmaya kavânin-i nahviyyeye muhâlefet vâşıl olan müsteşna minhün taqdimine muhâlefet sebebiyle ta' kîd hâşıl oldı. Ve müsteşnânun taqdimi için şuyu' ı ile bile ta' kîdde ziyâde dahli vardır. Ta' kîd bir hâle için kelâmun murâd üzre delâleti zâhir olmamakdur. Murâdı fehme şu' ubeti mûcib olan taqdim ü te'hîr ve hazf u izmâr ve gayrileri gibi. Nitekim beytde ru' yet olındı. Ve bu beyti iraddan murâd ta' kîdi tavzîhdür. Hadd-i feşâhatden ihrâc iden şey' i temsîl için degildür. Ve şâ' ir hâl-i Hişâmı medhe ve aña mümâşıl olanı nefyde mübâlağa ider.

أبوامه, مملكا, مثله'den müsteşnâdur. Hafi buyrulmaya egerçi في الناس kavli مثله'nün haberidür. ابوامه mübtedâdur. حى haberidür. ابوہ haber-i şânidür. يقاربه haber-i şâlişdür dinilse ta' kîd olmaz ve ma' nâ memdûhumuz İbrâhimün mişlü nâsda yokdur. Gâyet hadâşetde Mümillek vardır. Zîrâ Mümillekün anasınıñ babası Hayyudur ve anasınıñ babası memdûhuñ babasıdır. Ve anasınıñ [12b] babası Mümillekün ceddî olmağdan nazarı kaţ' ile bile memdûh Mümillekün akrabasıdır demek olup memdûhı hasb ile medhden sonra neseb ile medh olur. Bu tevcihede مملكا kelimesinün naşbından gayri bir şey' yokdur. Zîrâ muhtâr olan refi' dūr ve eger mehâfe-i esâm olmayadı ba' zı fuzalâ' enâmun şerh u havâşisinde olan

vücüh-ı aḥrī daḥi zikr idüp mezîf olanı tezyîf ve kıabil-i aḥkām olanı muḥkem kılar idüm ve bu beytüñ tertîb-i sâbıķ üzre ma‘nâsı budur ki nâsuñ içinde ol ḥâl mişillü kendüye Fezâ’ilde mümâsil ü müşâbih olur bir kimse yoķdur. Ancak Hişâm vardır. Ol Hişâmuñ anasınuñ babası ol ḥâlün babasıdır.

13.

سَاطُلُبُ بُعَدَ الدَّارِ عَنكُمْ لِتَقْرُبُوا
وَ تَسْكُبُ عَيْنَايَ الدُّمُوعَ لِتَجْمُدَا

Bu beyt baḥr-ı ṭavîlün ḍarb-ı şânîsindendir.

وَتَسْكُ لِتَقْرُبُوا مَفَا‘İLÜN مَاكْبُؤُزَ مَعَكُمْ بِبَعْدِدَا مَفَا‘İLÜN مَاكْبُؤُزَ سَاطُلُ‘İ
فَعُ‘İL مَاكْبُؤُزَ بِعَيْنَايَدِ مَفَا‘İLÜN دَمُوعَ مَفَا‘İLÜN مَاكْبُؤُزَ لَتَجْمُدَا مَفَا‘İLÜN مَاكْبُؤُزُ.

Ḳā‘ili ‘Abbās bin Aḥnefdür.

Aṭvelde dir ki zatlarınuñ bu‘dınıñ ḥāṭıra daḥi ḥuṭürı mümkün olmadığına işaretden ötüri بعد
'ı دار'a muzāf idüp ṭalebini tesvîf eyledi. بعد الدار, اطلب'nuñ mef‘ülüdür.

لا تقربوا الصلوة انتم كاری³⁰ Ve fetḥ-i rā ile ‘alime bābındandır. bu‘diyyeti ta‘lildür. تقربوا
āyet-i celîlesinde olduğu gibi. Ḥasüne bābından da gelir.

وَتَسْكُ eblağ olan bā’nuñ ref‘iyle اطلب üzerine ‘aṭf olunmaķdur. Zirā taḥt-ı te’kidde olur. Ve
bu rivāyet-i saḥîhedür. Ve Delā’ilü’l-‘İcāzda şeyḥün kelāmı buña mebnîdür ve naşbı
tevehhümdür. Zirā naşb olınsa بعد الدار üzerine ‘aṭf olunup taḥdîri سكب الدموع بعد لدار ساطلُب
dimek olur. Ve bunuñ ma‘nâsı yoķdur. Yāḥūd تقربوا üzerine ‘aṭf olunup taḥdîri الدموع ساطلُب
dimek olur ve بعد الدار عنكم لتسكب demek olur ve دار’uñ bu‘dı ḳurbından [13a] kināyedür. Pes دار’uñ ḳurbı
تسكب’ne ‘illet olmaķ lâzım gelir. Bunuñ daḥi ma‘nâsı yoķdur. Te’emmel تسكب
naşb ma‘nâsına sîğa-i muzâri‘dür. Döker dimekdür.

³⁰ Sarhoşken namaza yaklaşmayın. (Nisâ 43)

عينای , عینای mef' ulidür. دموع zamm-ı dāl-ı mühmele ile دمع kelimesinüñ cem' idür. فeth-i dāl ve sükün-ı mīm ile gözyaşına dirler.

لتجمدا da olan lām'uñ دموع'uñ سكب'ni ta' lil içündür. Zamīri عينای kelimesine rāci' dūr. Pes şā' ir dümü'uñ sekbi ki bükādur. Anı firāk-ı ehibbaya lāzım gelen hüznden kināye kırup işābet itdi. Zīrā bükā çok kerre firāk u ke'beye delil kılınur. Hattā أبكائى و أضحكى dinilür. Baña isā'et itdi ve beni mesrūr kıldı dimekdür. Lākin cümüd-ı ' ayn ile devām telaqqı vü vişāli mūcib olan ferḥ u sürürdan kināyedür. Haṭā itdi. Zīrā cümüd-ı ' ayndan müfāraḳat-i ehibbāya bükā vü hüzñ irādesi ḫalinde ' aynuñ dümü'ı buḫline intiḳāl vardur. Şā' irüñ mülāḳat-i eşdiḳa ve muvāşala-i ehibbā ile ḫāşıl olan sürürı ḳaşdine intiḳāl yoḳdur ve bu sebebden du' āda لا زلت عينك جامدة لا أبكاه عينك dinildigi gibi لا زلت عينك جامدة لا dinilmek şaḫīḫ degildür. وسنة جماد وناقاة جماد dinilür.

Maṭar u leben olmazsa güyā bunlar maṭar u lebni buḫl iderler. Hattā baḫīle ḳaṭām vezni üzere cemād dinilür ve buḫl ma' nāsına cemed dinilür ve cümüd cevād muḳābelesinde de isti' māl olunur. Eger su'āl olunursa şā' ir cümüdı muḳayyed-i muṭlaḳda isti' māl tarīḳi üzere mecāzen ' aynuñ dem' den muṭlaḳ ḫulüvvünde isti' māl idüp soñra cümüd-ı ' ayn ile muṭlaḳ ḫulüvv ' ādet-i meserrete lāzım oldığından meserretten kināye eyledi. Cevāb budur ki bu te'vīl ancak kelāmuñ şihḫat u istiḳāmetine kāfidür. Kelāmı ta' ḳīd-i ma' nevīden iḫrāc itmez. Zīrā zāhirdür ki zihñ buña suhūlet ile intiḳāl itmez ve ta' ḳīd-i manevīden ḫālī olan [13b] kelām ma' nā-yı evvelinden ma' nā-yı şānīsine min ciheti'z-zāhir intiḳāl olındur. Hattā sāmi' ma' nā-yı şānīsı ḫāḳa lafızdan fehñ itdigi taḫayyül olına. Ammā şol kelām ki ma' nā-yı şānīsı olmaya. Ya' nī ḫavāşş u levāzımı olmaya. Öyle olan kelām ma' nāya delālet i' tibariyle büleḡānuñ ' indinde derece-i i' tibardan sāḳıṭ menzilesindedür. Muḳteżā-yı aḫvālī ri' āyet ḫaşıyyetinden ne ḳadar mu' teber ise de.

Ma' nā-yı beyt: ' Ādet-i zamān ve deydene-i iḫvān naḳīz-i maṭlūbı ityān ve ' aks-i maḳşūd üzerine cereyān olmaḡla ben daḫi ile'l-an ḳurb u sürür ṭalebinde olup hüzñ ü firākdan ḡayri bir şey' nümāyān olmamaḡla bundan soñra ḳurb u vişāli taḫşil için bu' d u firāḳı ṭaleb ve ferḥ u sürürı taḫşil için hüzñ ü ke'beyi ṭaleb iderüm. Bu ma' nā آن تسكب taḳdīriyle naşb olunur. بعد الدار üzerine ' atf olındığına göre. Ammā تسكب'nüñ şavāb olan ref' ine göre **ma' nā demek olur ki** müstaḳbelde ḳurb u vişāl ile sürür u ferḥ ḫāşıl olsun için el-an aḡlarum ve taḫazzün iderüm. Ve bu taḳdīrce dümü' uñ sekbi taḫt-ı ṭalebde olmaz. Lākin şā' ir dümü' uñ

sekbi üzre mükibb ve emr-i maṭlūba mülāzemet gibi mülāzemet eyledi ki dehre dümū‘ uñ sekbini šā‘ irūñ maṭlūbı zannidüp zıddını ityān ide. Ve bu ma‘ nā miyān-ı kavimde meşhūr olan ma‘ nādur. Bunda olan tekellūf ü ta‘ assūf ḥafī degildür ve bunun menşe‘i me‘ ānide ‘adem-i ta‘ ammuḡ ve selefden olan meherenūñ kelāmını kıllit-i tafaşşuhdur ve şahīḥ olan šā‘ ire taleb-i firāk ile ṭayyīb-i nefsini firāk üzerine şābit ü muḥkem olmasını murād ider ki güyā firāk šā‘ ire emr-i maṭlūbdur ve buña göre **ma‘ nā budur ki** elyevm ben nefsümi bu‘ d u firāk ile ṭayyīb ve mükāsāt-i aḥzān u eşvāḡ üzerine muḥkem ü şābit kılup ḡuşaş-ı aḥzānı tecerrū‘ itdirirüm ve aḥzān u eşvāḡ için ‘aynumdan dem‘ i fā‘ iz olan ḥüznü taḥmīl iderüm ki bu taḥmīl ile da‘ ima olur. [14a] Vuşlata zā‘ il olmaz. Meserrete tesebbüb iderüm. Zīrā şabr ferḥūñ miftāḥıdır ve her ‘usra yüsr muḡārındür ve her bidāyetin nihayeti vardur. Bu Delā‘ ilü‘ l-‘ İcāzdan mefhūm olandur ve buña göre ساطلب‘de olan sīn-i mücerred te‘kīd içündür. Şāhib-i Keşşāfuñ ³¹ سنكتب ما قالوا āyet-i celīlesinde zıkr eylediği gibi. Ammā sīn fi‘ l- aşl istikbāl ü te‘kid içündür ve kelimeyi ba‘ zı ma‘ nāsından tecrīd ‘ indlerinde şāyi‘ dūr.

14.

و تُسْعِدُنِي فِي عَمْرَةٍ بَعْدَ عَمْرَةٍ
سَبُوحٌ لَهَا مِنْهَا عَلَيْهَا شَوَاهِدٌ

Bu beyt baḥr-ı ṭavīlūñ ḡarb-ı şānīsindendür.

سبوحن دغمرتن mefā‘ ilün maḡbūza سبوحن دنيفيغم mefā‘ ilün دغمرتن fe‘ ul maḡbūz و تسع و تسع Taḡṭī‘ i fe‘ ulün عليها mefā‘ ilün لها منها fe‘ ulün شواهدو mefā‘ ilün maḡbūzdur.

Ḳā‘ ilü Ebu‘ ṭ-Ṭayyībdür. Seyfü‘ d-devleyi medḡ eylediği ḡaşīdesindendür.

سعدان me‘ ḥūz şīḡa-i muzāri‘ -i müenneşdür. Baña i‘ ānet ider dimekdür. Fā‘ ilü mışra‘ -ı şānīde olan سبوحdur.

غمرة feth-i ḡayn-ı mu‘ ceme ve sükūn-ı mīm ve feth-i rā-i يغمرک من الماء نitekim mühmele ile aşlında bir şey‘i şuyūñ iḡāṭa ve setr eylemesidür. Şu seni iḡāṭa ve setr eylese. Burada şiddet ma‘ nāsına isti‘ āre olındı.

³¹ Ne söyledilerse onu yazacağız. (Âl-i İmrân 181)

حمامه feth-i hā-i mühmele ile buyūtda ülfet itmeyüp berī olan gögercindür. Şadru'l-Efāzil Mekke vü Kūfe vü Şām arasında olur dimiş. Qānūnda buyūtda ülfet iden gögercindür dimiş. Yāhūd gerdeninde tavkı olan qumrıdur. Dişiyeye ve erkege şāmıldür. İsm-i cinsi حمام'dur. حمام'a harf-ı nidāsı maḥzūf münādāyı maṣūbdur. يا حماما dimekdür.

جرعى feth-i cīm ve sükūn-ı rā ve zārūret-i qaşr ile aşlı med ile جرعاء'dur. Aşvelde جرعاء'nun muḥaffefidür didi. Ve جرعى, اجرع kelimesinün mü'ennesidür. جرعاء ot bitmeyen qumlu arz-ı müsteviyedür. Aşvelde bir tarafı taş ve bir tarafı qum arz-ı keşībdür didi.

حومة feth-i hā-i mühmele ve sükūn-ı vāv ve feth-i mīm ile aşlında baḥr u remel ü 'ıyālūn mu'azzamı ma'nāsınadır. Ammā burada muṭlaq şey'ün mu'azzamı ma'nāsınadır.

جندل feth-i cīm ve sükūn-ı nūn ve kesr-i dāl ve zamm-ı cīm ve feth-i nūn ve kesr-i dāl ile kendüde taşlar müctemī' olan [15a] mevzi'dür. Pes جندل kelimesi meksūru'd-dāl kılinmaq vācib oldı. Ne kadar taşhīfi meftūḥu'd-dāl müştehir oldısa ḥattā ba'zılar ḥālūn ismini maḥalle ıtlāq qabilinden kıilup murād zāt-ı ḥicāra olan arzıdur dimiş. Ve ba'zılar جندل kelimesini meksūru'd-dāl kıilup fetheteyn ve kesr-i dāl ile olan جندل kelimesinün muḥaffefidür diyüp ḥicāra şāhibi olan mevzi' ma'nāsınadır dimiş. Ve bu ba'zınun iskanını zārūret için kılinmış. Bunda nazār vardır. Zīrā zārūret için maḥs oları ḥazf ikidür. Biri muḥtelifdür. Bu da munşarif 'adem-i şarf ile olur. Ve biri müttefikdür. Bu da terḥim ile olur. Teshilde böyle tasrīḥ olındı.

اسجعى şığa-i emirdür. Şavtını terdīd eyle ya'nī āvāz eyle dimekdür. سجع feth-i sīn-i mühmele ve sükūn-ı cīm ile ḥamāmuñ āvāzı. الحمامهدير ma'nāsına. فلان منى بمرأى ومسمع dinilür. Şol mekāndadır ki anı görürüm ve kelāmını işidürüm dimekdür.

Ma'nā-yı beyt: Taşlı yerün mu'azzaminun ot bitmeyen qumlu yerün ḥamāmesi saña nidā iderüm. Āvāz u terennüm ü teğannī eyle. Zīrā sen Su'ad nām maḥbūbemün seni görüp şadānı işidicek mekāndasın. Saña ṭarab u teğannīden māni' yoqdur. Ve bu kelāmda te'essūf ü taḥassür oldığı ḥafī degildür.

جَاءَ شَقِيقٌ عَارِضًا رُمَحَهُ
إِنَّ بَنِي عَمِّكَ فِيهِمْ رِمَاحٌ

Bu beyt baħr-ı serī'ün 'arüz-ı evlā-yı maṭviyye-i meksüfe ve ɗarb-ı evvel-i maṭvī/mevķūfindandır.

Taḳṭī'i şeqī' ilün maṭvī qnecarzen müstef' ilün رمحو fā' ilün maṭviyye meksüfe انبنى müfte' ilün maṭvī عممكفي müfte' ilün maṭvī همرمح fā' ilān maṭvī mevķūfudur.

Ḳā'ili Ḥacl bin Nađla nām şā'irdür. Ḥacl fetḫ-i ḫā-i mühmele ve sükün-ı cīm ile şā'ir-i mezbūruñ ismidür ve benī Māzenün 'abdidür. Ṭansīde fetḫ-i cīm ve sükün-ı ḫā-i mühmele ile zabt itmişdür. Ammā Ḥacl yine fetḫ-i [15b] ḫā-i mühmele ve fetḫ-i cīm ile Resūl-i Ekrem *şalla'llāhu aleyhi vesellem* Ḥazretlerinün a'āmundan Muğirenün laķabıdır.

şeqī' bir recülün ismidür. جاء'nün fā'ilidür. Ḥafī buyrulmaya āḫer beytün istid'ā ve iḳtizāsına göre eger muḫāṭab olan bu recül ise ṭarīka-i Sekkāki üzere ğaybetten ḫiṭāba iltifāt olur. Ammā عمك ان بنى ان kavlinde iltifāt müttefiķdür ve eger muḫāṭab bu recülün ğayri ise iltifāt yokdur. Belki mu'teber kavli taķdır idüp رمح فيهم ان بنى عمتك dimek olur.

عارضاً, جاء'nün fā'ilinden ḫāldür. الفخذ عرض العود على الاناء والسيف على الفخذ. 'Ūdi inā' üzerine ve seyfi uyluğı üzerine 'arz itse ya'nī arķuri vaz' itse 'رمح'a nasb ile عارضا kelimesinün mef'ūlidür. Ve zamiri شقيق'e 'ā'iddür.

عمك ان بنى ismidür. رمح فيهم cümlesi maḫallen merfū'an'nün ḫaberidür. بنى'nün aşlı idi. عمك'ye izāfetle nūn düşdi بنى ḫaldı.

رمح kāfiye olup zarūret-i ḫā'nuñ sükūniyla kırā'at olunur. Lākin min ciheti'l-'irab aşlı ref' ile رمح olup mu'aḫḫar mübtedādür.

فيهم muķaddem ḫaberdür.

رحام, رحم'ün cem' idür. Farside nize dirler.

Ma'nā-yı beyt: Şecā' ati izhār ve huşūm ile 'adem-i mübālat tarīki üzre olduğunu izhār idüp dir ki Şaķīķ nām kimesne mızrağını arķuri uyluğı üzre vaz' itdigi halde geldi. Ya'nī Şaķīķ ebnā-yı 'amminde rimāḥ var idigün inkār itmez. Belki cenge ḥāzır olmayup mızrağını arķuri uyluğı üzerine vaz' idüp geldiginden inkār alāmeti zāhire olmağın menzīle-i münkire tenzīl ve ḥiṭāb-ı iltifāt ile muḥāṭab kılınup رحام عمك فيهم رحام ان بنى عمك فيهم رحام ya'nī taḥķīķ senün 'amminün evlatlarında rimāḥ vardur diyüp ان ile te'kīd eyledi. İmām Merzūķinün işareti üzere bu beytde tehekküm ü istihzā vardur. Güyā şā'ir Şaķīķi ḥavf u zāaf ile vaşf u zem idüp ebnā-yı 'amminde rimāḥ olduğunu bileydi muḥārebeden [16a] güriz ve tahmīl-i rimāḥa ķudret-yāb olmazdı dimek ister.

17.

فَقُلْتُ لِمُحَرِّزٍ لَمَّا اتَّقَانَا
تَنَكَّبَ لَا يُقَطِّرُكَ الرَّحَامُ

Bu beyt baḥr-ı vāfirün ḍarb-ı evvel maḳṭūfindandur.

Ṭaḳṭī'i فتعلمح mefā'iletün رزنممل mefā'ilün maḳbūz تقينا fe'ülün maḳṭūfe تنككلا mefā'ilün müfā'aletün يقطرركز mef'ülün maḳṭūfdur.

Ḳā'ili İmām Merzūķi'dür.

لمحرز, فقلت'ye müte'allıķdur. محرز zamm-ı mīm ve sükün-ı ḥā ve kesr-i rā ile 'asker kendüsinün emān u ḥıfzında maşūn olan kimesneye itlāķ olunur ve التقينا'nuñ fā'ili محرز kelimesine rāci'dür ve mef'ūli لنا'dur.

تنكب ṣīġa-i ḥiṭāb olup yā tef'ıldendür tecennüb ma'nāsına. Yāḥūd tefe'üldendür tebe'ud ma'nāsına.

يقطع, يقطر ma'nāsına.

الزحام ref ile يقطر'nun fā ilidür. زحام galebe ve izdiḥām ma nāsınadır.

Ma' nā-yı beyt: Bize mülākī oldığı vaktide muḥrize didüm. Kaç yāḥūd uzak ol. Seni zihām ve galebe-i asker kaç itmesün. Ya' nī zararları işābet itmesün. Şā' irün murādı beyt-i sābık gibi bunuñla daḥi tehekküm ü istihza olup güyā muḥrizi şedā'id-i ḥarbe mübāşeret ve mezāyık-ı mecāmi-i ḥarbede mübārezetden men' idüp nā-tuvān u za'if bünyān olan mānend-i şıbyān u zenān muḥriz-i mezkūrı ḥalebe-i mübārezātda pāymāl-i Fārisān olursun diyü istihzā'en taḥvif itdi.

18.

أَشَابَ الصَّغِيرَ وَ أَفْنَى الْكَبِيرَ
كَرُّ الْعَدَاةِ وَ مَرُّ الْعَشِيِّ

Bu beyt baḥr-ı müteḳāribün ḍarb-ı şālīsindendür.

Ṭaḳṭī' i أشابص fe'ülün صغير fe'ül maḳbūz وافنل fe'ülün كبی fa'l maḥzūfe ركررل fe'ülün غدات fe'ül maḳbūz ومررل fe'ülün عشي fa'l maḥzūfdur.

Ḳā'ili Şaletān 'Abdī-yi Hammāsī nām şā'irdür. Şaletān Ḳāmūsda fetḥ-i şād ve fetḥ-i lām ve taḥfif tā-i müşennāt-ı fevḳiyye ile mażbuṭdur. OḒlı 'Amra va'z u nuşḥ itdigi 'iddet-i ebyātı müştemile ḳıṭ' asındandır. Ba'zılar Şaletān Sa'didür dimiş.

Ve bu beytde tedvīr [16b] şan'atı vardır. Ya' nī şaṭr-ı evvelün āḥirinden şaṭr-ı şāninün evveline yāḥūd şāniden evvele bir ḥarf yāḥūd iki ḥarf tedvīr ü intikāl ile vezin tamām olur. Burada الكبير'nun rā-yı meftūḥası mışra'-ı şāniye intikāl itmişdür.

الصغير, أشاب'nun الكبير, أفنى'nun mef'ülidür. اشاب, وافنى, الغداة, كر tekrār ma' nāsına maşdardur. غدا, غد'un cem' idür. Şabāḥ ma' nāsına³².

³² غدا, غد'un cem' idür. Şabāḥ ma' nāsına: -HE

العشى كāmūsda fetḥ-i ma‘ tūfdur. مر mürūr ma‘ nāsına maşdardur. عشى Kāmūsda fetḥ-i ma‘ ayn-ı mühmele ve kesr-i şīn-i mu‘ ceme ile āḥir-i nehārdur. Ve āşlı teşdīd-i yā iledür. بكرة naşş-ı kerīminde oldığı gibi. Lākin burada zārūret taḥfif olındı.³³

Ma‘ nā-yı beyt: Şabāḥlar ya‘ nī eyyāmuñ tekrārı ve āḥir-i nehāruñ ya‘ nī leyālīnūñ mürūr u ‘ubūrı şağīr u tufeyli şāb ü kebīr ü şeyḥi ifnā vü fānī eyledi. Bu beytūñ ḳā’ili zāhirini murād itdiği nā-ma‘ lūm ve zāhirini i‘tikādı daḥi maẓnūn olmamağla ومر اشاب وافنى nuñ ‘eşşalğadaḳr ye isnādı mecāza ḥaml olunmadı. Zīrā kendü de te’evvül-i muntefī ve zāhirini i‘tikādı daḥi muḥtemel olup cāhilūñ الربيع البقل ḳavli ḳabīlinden olur.

19.

قَدْ أَصْبَحْتُ أُمَّ الْخِيَارِ تَدْعِي
عَلَى ذَنْبًا كُلَّهُ لَمْ أَصْنَعْ

Bu beyt baḥr-ı recezūñ ḳarb-ı evvelindendür.

Ṭaḳṭī‘ i müstef‘ ilün املخيا müstef‘ ilün رتددعى müstef‘ ilün sālīme عليين mefā‘ ilün maḥbūn بنكللهو müstef‘ ilün لم اصنعى müstef‘ ilün sālīmdür.

Bu beyte ve ebyāt-ı ātiyyeye muşarra‘ dirler. ḳā’ili Ebu’n-Necm ‘Iclīdür.

صارت ve كانت ma‘ nāsına. şīḡa-i māzī‘ -i müenneş-i ḡā’ibedür. أصبحت

ام الخيار künye-i imre’edür. أصبحت ile ref‘ ile

ام الخيار, تدعى şıfatıdır.

علی muḳadder ثابتا kelimesine müte‘ allıḳdur ve cümlesi ḥāliyedür.

ثابتا, ذنبا kelimesine mef‘ ūl olur ve tenkīr için nekre ḳılınmışdur.

³³ Sabahleyin ve akşamleyin. (Meryem 62)

کله naşb ile أصنع لم'nüñ mef'üli olup vezn için taqđim olınmışdır. Zamīri ذنبا lafzına 'ā'iddür ve bu کله'nüñ tafşili [17a] inşā'allāhü te'ālā tekrār aşağıda gelse gerekdür.

Ma'nā-yı beyt: Ümmü'l-Ḥıyār nām mer'e cümlesini işlemedigüm günāh benüm üzerüme şābit oldığı halde da' va ider oldı. Bundan şöıra da' vasını beyān idüp dir.

20.

مِنْ أَنْ رَأَتْ رَأْسِي كَرَأْسٍ لِأَصْنَعِ
يَا ابْنَةَ عَمَّا لَا تَلُو مِي وَاهْجَعِ

Taqđi'i رأت من أن müstef'ilün müstef'ilün رأسكراً müstef'ilün سلا müstef'ilün sālime بينتعم müfte'ilün ماٹو مالاتلو müstef'ilün هجعي müstef'ilün sālim.

من kelimesi Ümmü'l-Ḥıyāruñ da' vāsını beyān içündür ve medḥūli olan ان رأت cümlesi maḥallen manşüb تدعى'ye mef'ülün leh vāki' olur. Ve رأت kelimesinüñ zamīr-i müstekinni Ümmü'l-Ḥıyāra'ā'iddür.

رأسی kelimesinüñ mef'ülidir.

اصلعرأس kelimesinüñ mef'ülinden ḥāldür. اصلع Ḳāmūsda şol kimseye şıfatdur ki muḳaddem re'sinde madde-i şa'ruñ noḳşanından ötüri muḳaddem re'sinüñ şa'rınuñ inḥisār u inkişāfi ola dimiş. Ammā şurrāḥ re'sinüñ şa'rı beyāz olana dirler dimişler.

عما ile hā nüdbe ile olan عما'yi murād ider.

Ve اهجع şığa-i emrdür. Terk eyle dimekdür.

Ma'nā-yı beyt: Ümmü'l-Ḥıyāruñ da'vası benüm re'sümi re's-i aşla' gibi ru'yet ü müşāhedesinden ötüridür. Ya'nī musin olup herem-i şedide bālig ve reside olduğumdan beni pesendide itmez. Zīrā nisve şeybe gāzab ider ve ḥabībinüñ kemāl-i şebābını ṭaleb ider. Böyle olunca ey'ammimüñ kızı baña levmi eyleme levmi terk eyle.

اطلعي emr-i muḥāṭab-ı mü'enneş olup maḥallen manşüb maḳūl-i ḳıldür. Şemse ḥiṭābdur. Ma' nāsı [18b] من افق المشرق dimekdür.

اطلعي'ye müte'allıḳdur. Ve اطلعي ḡāyetdür ve bunuñ ba' dında olan kelām-ı maḥkīdür. Şarṭ u cezādan mürekkeb cümledür.

يا' nā' إذا ma' nā-yı şarṭı mutażammın zarfdur. إذا, فارجعی'nuñ cezāsıdur.

واراك şemse ḥiṭāb kāf-ı mef' ul ile şīḡa-i māzīdür. Seni setr eyledi dimekdür.

افق وارك'nuñ fā' ilidür. افق عند اهل الهيئه bir dā'ire-i 'azīmedür ki felekden ru'yet olan ile ru'yet olunmayanñ beynini faşl ider ve ol dā'ireye nisbet ile ṭulū' u ḡurūb bilinür.

Ma'nā-yı beyt: Ebu'n-Necm yāḥūd ol şa' r-ı re'si Allāhü te'ālānuñ şemse ṭulū'a emr ü irādesiyle fānī ve ma'dūm yāḥūd herem ḳıldı. Böyle olunca ey şems ṭulū' eyle. Ḥattā ey şems seni ufuk pūşīde itdikde der-'aḳab yine rücu' eyle ki emru'llāha inḳıyād idüp ifnā vü i' dāma bādī olusun dimek olur. Pes bu ḳavl şā' irüñ i'tiḳādı fi'l Cenāb-ı Ḥaḳḳuñ olup mübdī ü mu' id ü münşī ü müfnī Ḥaḳḳ-ı subḥāna oldığına delālet ider. Böyle olunca cezbu'l-leyālīye isnād te'evvül ile olur. Cezbu'l-leyālī zamān ya sebep oldığına binā'en. Ḥāşılı şā' ir mü'min olduğundan kelāmınuñ zāhiri cezbu'l-leyālīnüñ mümeyyiz olduğını murād itmeyüp belki ḥaḳīḳatde Allāhü te'ālā olduğını murād ider.

23.

يُرِينَا صَفْحَتِي قَمَرٍ
يَفُوقُ سَنَا هُمَا الْقَمَرَا

Bu beyt ve beyt-i ātī baḥr-ı vāfirüñ ḍarb-ı şānī meczū'ındandur.

هملقمرا يفوقسنا' müfā' aletün meczū' ḥtiqmeren ma' şüb mefā' ilün يريناصف' i Taḳṭī' müfā' aletün meczū' sālīmdür.

Muṭavvelde bunların kâ'ili Ebū Nūvās bin Mu'azzeldür didi. Ammā Ḳāmūsda ibn-i Hānī dimekle meşhūr şā'irdür didi. Aṭvelde cāiz ki Ebū Nūvāsın iki künyesi ola. Bu taḳdīrce münāfāt-ı mündefi' olur didi.

بیرینا'da یری if'ālden şīḡa-i muzāri'dür. Gösterür dimekdür. [19a] İki mef'üle ta'addī ider. Biri 'na'dur ve biri صفحتی'dür.

صفحة aşlı صفحتین idi. Ḳamere izāfetle nūn düşüp sükūn-ı yā ile صفحتی ḳalmışdur. صفحه fetḥ-i şād-ı mūhmele ve sükūn-ı fā ile vechūñ cānibi ma'nāsınadır. Ve burada isti'āre-i muşarraḡa tarīḳi üzere müşebbehün bih olan ḳameri zıkr idüp müşebbeh olan vechi irāde eyledi. Ve müşebbeh olan vech-i maḡbūb ile müşebbehün bih olan ḳamer miyānında vech-i şebeh ziyādur ki mışra'-ı şānīden müstefāddur.

فوق şīḡa-i muzāri'dür. 'Ālī olur dimekdür. فاق aşḡāba dinilür. Aşḡābına şeref ile 'ālī oldı dimekdür.

فوق Pes یفوق'nuñ fā'ilidür. القمر mef'ūlidür ve āḡirinde olan elif ıtlāk içündür. Pes یفوق cümlesi قمرصفحتی ḳavlinūñ na'tidür. سنا'da olan هما صفحتی teşniyesine 'ā'iddür. سنا'nuñ ḡaḳīḳat-i luḡaviyyesi برف'uñ zav'ıdur. Ammā mecāz-ı luḡavīsi vechūñ zav' u ziyāsıdur. Burada oldıḡı gibi.

Ma'nā-yı beyt: Ol maḡbūb ḳamere müşābih olan vechinūñ şafḡalarını ya'nī ruḡsārını bize gösterir. Öyle şafḡalar ki ziyā vü leme'ānları ḳamere 'ālī vü fā'ik oldı.

24.

يَزِيدُكَ وَجْهَهُ حُسْنًا
إِذَا مَا زِدْتَهُ نَظْرًا

تهونظرا mefā'ilün ma'sūb idāmazd mefā'ilün ma'sūbe ههو حسنن mefā'iletün بزيدك mefā'iletün sālimdür.

يزيد fi' l-i muzāri'dür. İki mef' üle ta' addi ider. Mef' ül-i evveli kāf-ı hitābdur ve şānisi حسنا'dur. Lāzım daḡi isti' māl olunur ve حسن' den murād الوجه'dür.

وجه, يزيد'nün fā' ilidür. Zamīri maḡbūba' ā' iddür.

يزيدك إلى آخره şarḡdur. Cezāsı إلى آخره'dur.

زدته daḡi iki mef' üle ta' addi ider. Biri وجه'e ' ā' id olan zamīrdür ve biri نظرا'dur.

Ma'nā-yı beyt: Ol maḡbūbuñ vechi saña ḡusn ü vechi ziyāde ider. Kaçan ol veche nazarı ziyāde eyleseñ murādı ḡusn ü cemālede bir ḡāyetdedür ki her bār ki i' āde-i nazar idüp [19b] ikşār-ı te'emmül eyleseñ anda bir başka ḡusn daḡi ru' yet idersün. Hafı buyrulmaya vechüñ ḡusni ziyāde itmesi mecāz-ı ' aqlidür. Ammā ḡaḡıḡati Allāhü te' ālā saña anuñ vechünde ḡusn ziyāde ider dimekdür.

25.

لَا تَعْجَبُوا مِنْ بَلَاءِ غَلَاتِهِ
قَدْ أُرْرَ أُرْرَاهُ عَلَى الْقَمَرِ

Bu beyt baḡr-ı münseriḡüñ ḡarb-ı evvelindendür ve beyt-i ḡayyındandır.

قد رراز müfte' ilün maḡviyye لالتھی matvī fā' ilāt منبلاغ müstef' ilün لاتعجبوا Taḡḡi' müstef' ilün رار هوع fā' ilāt maḡvi' ilün للقمری müfte' ilün maḡvidür.

بلا ḡürümekdür. غلالتہ'ye muzāfdur. غلاله kesr-i ḡayn-ı³⁵ mu' ceme ile ḡamış ma' nāsınadır. Zamīri maḡbūba' ā' iddür.

زر şīḡa-i mechüldür. İliklendi dimekdür. ازرار cem' -i 'zürdür. İlik didikleridür.

Ma'nā-yı beyt: Ol maḡbūbuñ ḡamışınuñ ḡürümesinden ta' accüb itmeyiñüz. Zīrā taḡḡıḡ anuñ ilikleri ḡamer üzerine iliklendi. Sīne-i billürını isti' āre-i taşriḡiyye ḡarīḡiyle ḡamere

³⁵ ḡayn: -HE

teşbih ider. Ve kamerin haşşası ketan bezini iblâ itmek olmağla müşebbehün bihüñ mülâyimini müşebbihe muqârin kılup isti'âre-i teşbihiyye kıldı. 'Âlim-i Rabbânî Sa'dü'd-dîn Taftazânî bu beyti Sekkākî Miftāhda me'a-zikri't-ṭarifeyn bāb-ı isti'âreden kıldığına delil irād eyledi diyü Muhtaşarunda zıkr eyledi. Lâkin isti'âre bi'l-kināye kabîlinden kılup ḥaṭa itmişdür. Hafî buyrulmaya ki bu beytin kâ'ili ve lügāt u ma'nāsınun tafşîli inşâ'allāhü te'ālā aşağıda maḥallinde zıkr olunur.

26.

قَالَ لِي كَيْفَ أَنْتَ قُلْتَ عَلِيلٌ
سَهْرٌ دَائِمٌ وَحُزْنٌ طَوِيلٌ

Bu beyt baḥr-ı ḥafîfüñ ḍarb-ı evvelinden ve beyt-i ḥabnındandır.

Taḳṭî'i falilîki fâ'ilātün فانقل mefâ'ilün maḥbûn تعليلو fe'ilātün maḥbûne سهرندا fe'ilātün maḥbûn وحرز mefâ'ilün maḥbûn ننطويلو fâ'ilātün sâlimdür.

Kâ'ili nâ-ma'lümdür.

Tanşîşde dir ki عليل lafzınun lām'ını kâ'ide-i i'rāba binā'en münevven oğumağ cā'izdür. Ammā kâ'ide-i vaḳfa ve inşā-yı şî're binā'en tenvîni terk idüp vāv-ı işbā'iyeyi tevellüd itdirüp [20a] lām'ını zamm ile oğumağ lâzımdur.

كيف Sibeveyhün katında zarfdur. Ve maḥall ü mevzi'i dā'ima manşûbdur. Ve bunı Aḥfeş inkār idüp mevzi'i mübtedā ile ref'dür. Gayriyle naşbdur ve taḳdîri زيد صحيح mişüllide اصحيح زيد'dür. Ve زيدكيفجاء زيد mişüllide اراكبا جاء زيد'dür. Cevābı saḥîḥ ü naḥvdür ve burada maḥall-i ref'de أنت'den ḥaberdür. Ve taḳdîri ام سقيم أنت كيف dimekdür. İbn-i Mâlik Dımışki كيف'nün zarf olduğunu bir kimesne dimemişdür. Zîrâ كيف zamân u mekân degildür. Lâkin كيف lafzı ile tefsîr olunup aḥvâl-i 'âmmeden su'âl olduğundan zarf tesmiye olındı. Zîrâ كيف cār u mecrûr te'vîlinde olup mecāz üzerine zarf ismi itlāk olındı. Ve bunı İbn-i Hişâm istiḥsân eyledi. Tafşîli İbn-i Hacer-i Heysemünün Hemziyye Şerḥinün evvelinde meştürdür.

قلت علي' de müsnedünileyh olan أنا lafzını hāzıf idüp علي dimediginüñ nükte vü vechi ikidür. Biri zāhire binā'en 'abeşden ihtirāz ve biri 'aql u lafzdan aqvā-yı deliline 'udüli taḥyıldür. Ya'nī min ḥayşü zāhir müsnedün ileyhi zikri 'indinde i'timād lafzun delāleti üzeredür ve hāzıfı 'indinde i'timād aqluñ delāleti üzerinedür. Pes aql-ı delāletde istiqlāli olmağın aqvādur. Lafz bunun hilāfinadur. Zīrā aqla muḥtācdur. Kaçan müsnedün ileyhi hāzıf itsen delil-i ez'āfdan aqvāya 'udül itdigini taḥayyül idersün ve yine سهر دائم و حزن طويل diyüp لي سهر دائم ولي حزن طويل dimeyüp müsnedi hāzıf itdiginüñ nüktesi budur ki marāz-ı aşq anı şol rütbe za'if eylemiş ki lafz-ı müsned ile telaffuza kudreti nābūd olmuş. علي bi-ma'nā mef'uldür. 'İllet-i marāz ma'nāsına. Pes şāhib-i marāza 'Alil dirler. Ammā ma'lül lafzını mütekellimün isti'māl iderler. سهر fetḥalarıyla gice ile uyumamağdur. Gerek küllisinde gerek ba'zısında. Ve gice ile uyumayana sāhir ü sehār u sehrān dirler. Şıḥāḥda سهر fetḥalar-ile أرق ma'nāsınadır [20b] dimiş. Maḥarrızī Maḳāmāt Şerhinde أرق ile سهر'ün miyānını farq idüp dimiş ki أرق 'aşq u marāzdan tevellüd iden şey'dür. سهر hemm ü ḥüznden tevellüd iden şey'dür. Bu sebebden elyāq olan seher bedeli araqq dinilmeli idi dimişler.

حزن zamm-ı ḥā-i mühmele ile ve sükün-ı zā-yı mu'ceme ile hemm ma'nāsınadır. Cem' i احزان gelür. Ḥüzni ile ḥavfuñ farkı ḥüzni vāqi' olana ḥavf mutavaqqi'e itlāq olunur.

Ma'nā-yı beyt: Maḥbūb baña firāq u iştiyāqumda nicesün didi. Ben de aña 'Alilem didüm. Pes böyle didigüm gibi maḥbūb daḥi saña noldı ve 'illetinüñ sebebi nedür diyü su'āl eyledi. Ben de aña cevāb virüp didüm ki vişālünden bu'd u firāq ve cemālüne şevk u iştiyāq sebebiyle benüm için seher-i dā'im ve ḥüzni-tavīl vardır.

Ma'lüm buyrula ki mısra'-ı şānī قلت علي kavlından neş'et iden su'āl-i muḳaddere cevābdur. Taḳdīri ma'nā-yı beytde gösterildi. Ve bu beyti Ḥatīb-i Dımışkī *raḥmetu'llāhi te'ālā* aşağıda istināf üç nev'dür. Evvelkisini 'illet ü ḥükümüñ muḥtaq sebebinden su'āldür didigi yerde irād eyledi.

27.

بِاللهِ يَا ظَبِيَّاتِ الْقَاعِ قَلْنَ لَنَا
لَيْلَى مِنْكُمْ أَمْ لَيْلَى مِنَ الْبَشَرِ

Bu beyt baħr-ı basitũn ğarb-ı evvelindendir.

Liylaymin fa' lün maħbũne لنا müstef' ilün tafaaql müstef' ilün ظيبا fa' lün maħbũn بلاهيا müstef' ilün Taḳṭi' i müstef' ilün fa' lün maħbũndur. كمن ام müstef' ilün ليلا منل müstef' ilün بشرى fa' lün maħbũndur.

طببات, طبية kelimesinũn cem' idür.

فاع arz-ı müstevîye dirler.

Ma'nâ-yı beyt: Arz-ı müstevînũn zabyeleri size nidâ idüp yemîn virür mi ki. Bize söyleyiñüz Leylâm sizden midür yoħsa Leylâ beşerden midür. Leylâyı tekraruñ nüktesi istilzâzdan ötürüdür. Bu beytũn ḳâ'ili ve lügâtı 'ilm-i bedi' de zıkr olındı.

28.

إِنَّ الَّذِينَ تُرَوَّنَهُمْ إِخْوَانَكُمْ
يَشْفِي غَلِيلَ صُدُورِهِمْ أَنْ تُصْرَعُوا

Bu beyt baħr-ı kâmilũn izmâr vâḳi' olan ebyât-ı zihâfâtındandır.

Taḳṭi' i انللدی müstef' ilün mużmar نترونهم mütefa' ilün اخوانكم [21a] müstef' ilün mużmara يشفي غليل صدورهم müstef' ilün mużmar انتصرعوا müstef' ilün mużmardur.

Ḳâ'ili 'Abdetü'bnü eṭ-Ṭayyîbdür. Evlâdına aḳlen ve şer'an marazî olan şey'le va'z u naşihat u tavşiyeye itdigi ḳaşidesindendir.

ترونها zamm-ı tã-i müşennât-ı fevḳiyye ve fetḥ-i rã-i mühmele ile اراءة'den me'hûz şîġa-i mechüldür. تظنونهم ma'nâsına. Zîrâ bu bâbuñ mechüli ru'yetden me'hûz olursa zannanda müte'arîfdür. Ve zann ile murâd yaḳînũn ğayrisidür. Burada şîġa-i ma'rûf rivâyete ve dirâyete merdüddür. Zîrâ şîġa-i ma'rûf yaḳîn ma'nâsınadır. Burada ise mutaşavver degildir.

ناشِبْ اِخْوَانِكُمْ ile تَرَوْنَهُمْ kelimesinin mef' ūl-i s̄ānīsīdūr. Mef' ūl-i evveli تَرَوْنَهُمْ'de olan zāmīr-i cem' dūr. İḥvān ekseriyā aşdıķada isti' māl olunur. اِخْوَة vilādetde isti' māl olındığı gibi. Ve buña Ebū Temmāmuñ ḳavli iṣaret ider.

ذَوَالْوَدِ عِنْدِي وَذَوَالْقُرْبَى بِمَنْزِلَةِ *وَإِخْوَتِي أَسْوَةٌ عِنْدِي وَإِخْوَانِي

انْ يَشْفِي'nün haberidūr.

ناشِبْ اِخْوَانِكُمْ ile اِخْوَانِي'nün mef' ūlidūr. اِخْوَانِي 'atş ma'nāsına yāḥūd 'atşūñ şiddeti ma'nāsına yāḥūd cevfüñ ḥarāreti ma'nāsına geldiği Ḳāmūsda meşṭūrdur. Ba'zılar ḥıķd ma'nāsınadır dimiş. Ba'zılar اِخْوَانِي kişinün derūnında şiddet-i 'atş ve şiddet-i ḡayz u ḥasedden bulunan ḥararete dirler diyü ṭa'rif eyledi. اِخْوَانِي'nün muzāfun ileyhidūr. اِخْوَانِي'dan murād zıkr-i maḥall ve irāde-i ḥāl ṭarīķiyle ḳulūbdur.

انْ تَصْرَعُوا عَلَى اِخْوَانِكُمْ -i ref' de اِخْوَانِي'nün fā' ilidūr. Ma'nāsı Aṭvelde oldığına ḡöre انْ تَصْرَعُوا عَلَى اِخْوَانِكُمْ dimekdūr. Zīrā ṣar' arza ṭarḥ itmek ma'nāsınadır. Zāhir olan budur ki انْ تَصْرَعُوا عَلَى اِخْوَانِكُمْ anların ḡalebe itmelerinden kināye olur. Ammā Muṭavvelde اِخْوَانِي بِاِحْوَانِهِمْ ile ma'nā virilmişdür.

Ma'na-yı beyt: Ey oğullarım. Taḥḳīķ ṣol ḳavm ki siz anları iḥvān u aşdıķañuz zannedersinüz. Anların ise size ḡalebe itmeleri ṣadrlarınun ya'nī ḳalblerinün 'atşine şifā virür. Yāḥūd [21b] sizün ḳaṭl ile helāk olmaḳlıḡınuz ve ḥavādiş ile muşāb olmañuz anların şudūrlarınun şiddet ü ḥıķdına şifā virür. Murādı anlara i' timād itmeyinüz ve şevḳ u iştiyāḳ ḡöstermeyinüz. Zīrā anlar size düşmenlerdür diyüp taḥzīr ile ḥiṭābdur. Ḥafī buyrulmaya ki burada müsnedün ileyhi ism-i mevşul irādı muḥāṭab ḥaṭā üzre oldığı tenbīḥ içündür.

29.

إِنَّ الَّذِي سَمَكَ السَّمَاءَ بَنَى لَنَا
بَيْتًا دَعَايِمُهُ أَعَزُّ وَأَطْوَلُ

Bu beyt baḥr-ı kāmīlün ḍarb-ı evvel-i sālīmindendūr.

بيتدعا müstef' ilün müzmar سمسما mütefā' ilün ءبنالنا mütefā' ilün sālime
müstef' ilün müzmar يمھواعز mütefā' ilün زواطولو mütefā' ilün sālimdür.

Қә'ili Ferazdaқ nām şā' irdür. Tanşışde dir ki bu beyt Ferazdaқuñ yüz beytden ziyāde bir
қаşıde-i tavīlesinüñ maṭla' idur.

سك şā'ga-i māzīyyedür. Ref' itdi dimekdür.

بيتا kelimesinüñ tenkiri ta' zīm içündür.

Beytden murād Ka' bedür. Yāhūd beyt-i ' izz ü şeref ü mecddür. Evvelki ' Allāme Қуṭbe'd-
dīnüñ қavlidür ve bu mercūḥdur. İkinci İmām Zevzenīnüñ қavlidür. Hattā Lebīdūñ فبنى لنا بيتا
qavlinde Allāhü te' ālā bize saқfi ' āli beyt-i şeref binā eyledi diyü ma' nā virdi ve
şā' ir-i merқūm Lebīdūñ қavline telmiḥ eyledi.

دعايمه mübtedādur. اعز ḥaberidür ve Aṭvel اعز üzerine ma' tūfdur. Ve cümlesi بيتا қavlinüñ
na' tidür. دعايم feth-i dāl ve yā-i taḥtiyye ile olup dāllaruñ kesrleriyle olan دعايم ve دعامه'nüñ
cem' idür. Beytūñ ' imād u sütünü ma' nāsına.

اعز , اعزه' den me' ḥūz ef' al-i tafḍildür. Seyyid Şerīf Şerḥ-i Miftāḥda اقوى ile tefsir eyledi.
Ba' zılar اغلب ile tefsir eylediler. Tanşışde اكرم اطول ma' nāsına olur didigi bu tefsirlere
münāsibdür. Pes دعايمه اعز , اطول'nüñ taқdiri بيت دعايم dimekdür. Ba' zılar من السماء
dimekdür dimiş. Lākin bunda iğrāқ belki gulüvv vardur. Ve ba' zılar يا جرير من بيتك
dimekdür dimiş. Lākin mufaḍḍalun ' aleyhi [22a] beyānda aḥsen-i taқdir evvelkidür.
Ba' zılar taқdirden қurtarmaқ için e' azz ü aṭvel ' aziz ü tavil ma' nāsınadur dimiş.

Ma' nā-yı beyt: Таққик semāyı ref' iden Allāhü te' ālā bize bir beyt-i şeref binā eyledi ki ol
beytūñ de' āimi cemi' de' āim-i beytden aқvā vü aṭveldür. Ḥafī buyrulmaya ان الذى سك
qavlinde mebnī-yi ' aleyh ḥaber ya' nī لنا بيتا بنى ḥaberi zevқ-i selim қatında rif' at u
binā cinsinden bir emir oldığına imā vardur. Ammā لنا بيتا الله dinilse bunuñ ḥilāfına olur.
Ve yine bu ḥaber erfa' ü a' zām cemi' binā olan semāyı ref' iden zātuñ fi' li olmağla
beytinüñ bināsınuñ ta' zimine ta' rız vardur. Velhāsıl mücerred müsnedün ileyhi ism-i

mevşül ile irād vech-i binā-i ḥabere imā degildir. Belki şān-ı ḥabere ta'zīm ile ta'rīze vesile kılınır. Burada olduğu gibi tafşilen murād iden Muṭavvel ü Aṭvele mūrācaat eyleye.

30.

إِنَّ الَّتِي ضَرَبْتُ بَيْتًا مُهَاجِرَةً
بِكُوفَةِ الْجُنْدِ غَالَتْ وَدَهَا غُولٌ

Bu beyt baḥr-ı basīṭüñ ḍarb-ı evvel maḥbūnındandır.

باکوفتل maḥbūn fa' lün جرتن maḥbūn بیتمها müstef' ilün ضربت fa' lün müstef' ilün انثلتی Taḳṭī' i mefā' ilün maḥbūn جندغا fā' ilün لتوددها müstef' ilün غولو fa' lün maḥbūndur.

Ḳā'ili 'Abdetü'bnü eṭ-Ṭayyibdür.

mevşūfi maḥzūf ism-i mevşūldür. Taḳḍīri ان الحبيبة التي dimekdür. Ve bu mevşūfuñ ḥazfinuñ nüktesi ikidür. Biri mevşūf müte'ayyin olmasıdır ve biri mevşūlde kemāl-i ta'zīm ü mezīd-i tefḥīm oldığıdır.

binā eyledi dimekdür. ضربت, بیتا, kelimesinüñ mef' ulidür. Ve beyt-i iḳāmetden kināyedür.

مهجرة kelimesinüñ fā' ilinden ḥāldür. Ve مهجرة kelimesinüñ müte'allıḳı mücerred-i iḥtişār için ḥazf olındı. Buña icāz fi'l-ḥazf dirler. Taḳḍīre عن بغداد dimek olur. Ve bu ḥazfuñ ḳarīnesi الجند 'بكوفة'de olan bānī ma'nāsınadır. Ve ضربت fi'line müte'allıḳdur. Mezesterī مهجرة kelimesine müte'allıḳdur didi ve Kūfede Melik-i Fürs olan kisrānuñ 'asker ü cüñdi iḳāmet eylediklerinden Kūfeye [22b] Kūfetü'l-Cüñd diyü tesmiye olınmışdır. Ve Kūfenüñ türābı kırmızı olduğından Kūfe diyü tesmiye olınmışdır.

غالت helāk eyledi dimekdür. Ḥattā Cevherī Sıḥāḥda naḳl ider ki bir şey' faḳd olup 'avd u rücū' ı me'mül olmasa غاله غول dirler. Burada daḥi bu ma'nāyı mülāḥaza ile غولودهاغالت didi ki bir daḥi aña ol ود'üñ rucū' ı me'mül degildir.

ودها naşb ile غالت kelimesinüñ mef' ülidür ve غالت cümlesi ان'nüñ haberidür.

دَ zamm-ı vāv ve dāl-ı müşeddede ile muḥabbet ma'nāsınadır ve bu د'üñ şılası maḥzūfdur. Taḳdīri ودها لی dimekdür ve zamīri التي'nüñ mevşūfesi olan maḥbūbeye 'ā'iddür.

غول, غالت kelimesinüñ fā' ilidür. Zīrā غول mü'enneş-i semā' idür. Bunı ' Allāme Sa' d aḥvāl-i müsnedüñ āḥirinde taşrīḥ eyledi. Ve غول zamm ile isimdür. Cem' i اغوال ve غيلان gelür. Meşābīḥ şerḥinde bābü'l-fāl ve't-tayrde ' Allāme Beyzāvīnüñ taḥrīrine göre ' Arab dirler ki غيلان felevātda eşkāl-i mehībe-i mütebāyine müteşekkil ve şuver ü elvān-ı muḥtelife ile mütelevvin ve müteğavvil-i nāsa zāhir olup azlāl u ihlāk ider. Ve azlālları izn-i bārī iledür. Ba' zılar gaylān süḥre-i şeyātīn ü cāndur. Nāsı tarīḳinden idlāl ile siḥriderler dimiş ve bu gaylānuñ vüçüd u ' ademinde iḥtilāf olındı. Ebū Eyyüb Enşārī *raḍıya'llāhu ' anhuñ* كان لی *hadīs-i şerīfi* ve *hadīs-i şerīfi* *إذا تغولت الغيلان فبادروا بالاذن*³⁷ *hadīs-i şerīfi* *تمرفي سهوة كانت الغول تجئ فتأخذ*³⁶ *var idi*. Allāhü te'ālā anı ' ibādı üzerinden def' eyledi sözi vüçüdını müşbitdür. Ve Cābir *raḍıya'llāhu ' anhdan rivāyet* olan *hadīs-i şerīfi* *لاغول*³⁹ 'adem-i vüçüdını muḳtezīdür. Lākin iḥtimāldür ki لاغول kavı-i şerīfinden murād televvünü kendü iḥtiyāriyledür ve taşarrufı kendü nefsindeür diyü ' Arabuñ i' tiḳād itmelerini nefy ile 'alā kile't-taḳdīreyn *بالاذن تغولت الغيلان فبادروا بالاذن* *hadīs-i şerīfi* ile لاغول *hadīs-i şerīfi* miyānında te'āruz [23a] vāḳi' oldı. Evvelkisi vüçüdını işbātta naşşdur. İkincisi vüçüdını selbde zāhir ü te'vīle muḥtemeldür. Pes naşş ile zāhir te'āruz itse kuvvetinden ötüri naşş terciḥ olunur. Bu vech ü vecīhden mā'ada Ḳaşīde-i Bānet Su'ād üzere olan Türkī şerḥimüzde vüçūh-ı settā zıkr olındı. Mürāca' at buyurıla.

Ma'nā-yı beyt: Taḥḳīḳ ol maḥbūbe Bağdāddan hicret idici oldığı ḥalde Kūfetü'l-Cündde beyt binā eyledi. Ya'nī Kūfede iḳāmet eyledi. Öyle maḥbūbe ki baña olan muḥabbetini ğuvl-i helāk eyledi. Ya'nī vüdd ü muḥabbetüñ 'avd ü rüçü'ı me'mül degildür. Pes bu beytüñ lafzı ḥaberdür. Ma'nāsı te'essüfdür. Ḥafı buyrulmaya ki bu beytde daḥi müsnedün ileyhi ism-i mevşūl ile irād-ı ḥaberüñ taḥḳīḳ ü şübütına zerī'a vü vesīle içündür. Zīrā Kūfede beytüñ binā olması ve Kūfeye muḥāceretde zevāl-i muḥabbet ve inḳıta'-i

³⁶ Cin yerini unuttuğum hurmaları geldi ve aldı.

³⁷ Size cin musallat olursa hemen ezan okuyun.

³⁸ Cinden bir taifedendir.

³⁹ Cinden bir taife değildir.

meveddetden ebnā vü eş'ār iden binā haberüñ ʔariķine imā vardur. Şoñra imā zevāl-i muħabbeti taħķiķ ü taķrīr ider ki güyā zevāline burhān olur. Ve bu taħķiķ haberüñ ma' nāsıdur. Ve bu ان الله سمك السماء gibi de mefķūddur. Zırā Allāhü te'ālānuñ ref'-i semā itmesinde anlara Allāhü te'ālānuñ beyt binā itmesi-çün Őebt ü taħķiķ yokdur. Bōyle olunca imā vü taħķiķü'l-ħaber miyānında fark zāhir olur.

31.

هَذَا أَبُو الصَّقْرِ فَرْدًا فِي مَحَاسِنِهِ
مِنْ نَسْلِ شَيْبَانَ بَيْنَ الضَّالِّ وَالسَّلْمِ

Bu beyt baħr-ı basıṫüñ ɔarb-ı evvel maħbūnındandır.

من نسل ماħbūne fa'lün senhi müstef ilün دن في ماħbūne fā' ilün صقرفر müstef ilün هذا البص i taķṫi' şı müstef ilün شی fa' lün maħbūndur. müstef ilün نضضل وس fa' ilün بان بی müstef ilün

Ṙā'ili İbnü'r-Rūmidür.

هذا ism-i işāret ile irādı ile müsnedün ileyhi ta'rīf-i ğarāzlardan bir ğaraż için müsnedün ileyhi ekmel-i temyīz ile temyīzden ötüridür. Zırā ğiss ile müdrik 'aql ile müdrikden aķvādur.

Ebu'ş-Şaķr şād-ı mühmelenüñ fethası ve ķāf'ın süķūniyla bir kimesnenüñ künyesidür ve müsneddür. Tanşışde dir ki cā'izdür ki Ebu'ş-Şaķr müsnedün ileyhi beyān olup beyt-i şāninüñ [23b] evvelinde olan كانه الشمس müsned ola.

فردا münferiden ma' nāsına olup ya medħ ü ihtişāş ya ğāl üzerine mañşūbdur. Evvelkine göre fi'l-i maħzūfuñ mef' ūli olup taķdīri فردا اعني olur. Ve buña mañşūb 'ale'l-medħ dirler. Eger maķām-ı medħde olur ise yāħūd فردا ile meşhur olup laķab mecrāsına cārī olursa şāniye göre 'āmil-i ma' nā-yı işāret olur.

حسن hilafi'l-ķiyās fetħ-i mīm ile 'alā müte'allıķdur. فردا في محاسنه kelimesine kelimesinüñ cem'idür.

من نسل شيبان, فردا kelimesine müte‘ allıkdur. Bu da ya haber-i şānīdūr yāhūd ḥāl-i āherīdūr yāhūd فردا kelimesinūñ şıfatıdır. نسل veled ma‘ nāsına. Ve شيبان’dan murād Şeybān bin Şa‘ lebedūr ki ebū ḳabīledūr. Yā ḳabīleye isim olmuşdur. Beytde ikisi de muḥtemeldūr. Ve الضال شيبان’dan ḥāldūr. Allāhū te‘ ālānuñ⁴⁰ ملة ابراهيم حنيفا ḳavl-i şerīfinde oldıgı gibi dimişler. Şāḫib-i Tanşış bunı redd idüp dir ki belki izāfetle olan من نسل شيبان’dan ḥāldūr. Zīrā Şeybānuñ neslinden murād Şeybāna nisbet olınan kimesnedūr.

ضال ve سلم eşcār-ı bādiyeden iki şecerenuñ isimleridūr. Mühezzebde ضال lām’uñ taḥfifıyle kemān yaptıkları ağacdur dimiş. سلم fetḫalarıyla ḳatı bir ağacdur dimiş⁴¹. Mezesterī didi ki ضال taḥfif-i lām ile ضالة kelimesinūñ cem‘ idūr. ضالة şecere-i sidrūñ biridūr. سلمه, سلمة kelimesinūñ cem‘ idūr⁴². سلمة dikenli şecerden bir nev‘ dūr.

Ma‘ nā-yı beyt: Şu Ebu’ş-Şaḳr didikleridūr. Fezā’il ü meḥāsininde münferid oldıgı ḥālide yāhūd Ebu’ş-Şaḳrdan murādum meḥāsininde ferd olandur yāhūd ferd laḳabıyla mūlaḳḳab olandur. Ve bādiyede Ḍāl ve Selem nām şeceretānuñ miyānında muḳīm olan Şeybānuñ neslindendūr. Nesl-i Şeybāndan olması küremā-yı ‘Arabdandur dimekdūr. Ve Ḍāl ile Selem miyānında muḳīm olması ḥullaş u fuşāḫā-yı ‘Arabdandur dimekdūr. Zīrā فقد عرّ hazardadur ya‘ nī beldede iḳāmetdedūr. Ve ‘Arab bādiyede iḳāmet ile iftiḫār iderler yāhūd mer‘a vü mesken şāhibi olup anda ğayruñ münāza‘ası olmayan sādāt-ı ‘Arabdandur dimekdūr ve bu beytūñ mā-ba‘ dı [24a]

32.

كَأَنَّهُ الشَّمْسُ فِي البُرْجِ المُنِيفِ بِهِ
عَلَى البَرِّيَّةِ لِأَنَارِ عَلَى العَلَمِ

Taḳṭī‘i كانهش mefā‘ ilün maḥbūn في شمس في fā‘ ilün برجمنى müstef‘ ilün فبهى fa‘ lün maḥbūne
عللبرى mefā‘ ilün يتلا fa‘ lün maḥbūn نار نعلل müstef‘ ilün علمى fa‘ lün maḥbūndur.

كأنه’nün ismi Ebu’ş-Şaḳra ‘ā’iddür. الشمس, كأنه’nün haberidūr.

⁴⁰ Hakk’a yönelen ve müşriklerden olmayan İbrahim’in dinine tabi ol. (Nahl 123)

⁴¹ سلم fetḫalarıyla ḳatı bir ağacdur dimiş.:-HE

⁴² ضالة şecere-i sidrūñ biridūr. سلمه, سلم kelimesinūñ cem‘ idūr.:-HE

برج'dan murādı memdūhuñ kaşrıdır. Münif 'ālī vü müşerref ma' nāsına memdūhı شمس'e teşbīh itdiginden kaşrını burc kıldı.

به'de olan zamīr memdūha 'ā'iddür.

البرية'de برية nās ma' nāsınadır ve elif lām'ı istiğrāka maḥmūldür.

علم fetḥalarıyla cebel ma' nāsınadır.

Ma' nā-yı beyt: Güyā Ebu's-Şaqr mānend-i burc cemi' nās üzerine kendü sebebiyle ālī olan kaşrında iştiḥārına binā-i şemsdür. Cebel üzerinde olan nār degildir.

33.

أَلَيْكَ أَبَائِي فَجِنِّي بِمِثْلِهِمْ
إِذَا جَمَعْتُنَا يَا جَرِيرُ الْمَجَامِعُ

Bu beyt baḥr-ı tavīlūñ ḍarb-ı şānīsindendür.

Taḫṭī' i الاء fe' ul maḫbūz كآبائى mefā' ilün فجننى fe' ulün بمثلهم mefā' ilün maḫbūza اذاج fe' ul maḫbūz معتنايا mefā' ilün جريرل fe' ulün مجامعو mefā' ilün maḫbūz dur.

Ḳā'ili Ferazdakdur. Bunuñla Cerīre iftiḥār ider ve bu beyti Cārullāh 'Allāme Esāsu'l-Belāğada جمعتهم جامعة kavlinde istiḥād için irād eyledi.

أولئك müsnedün ileyhi ism-i işāret ile irādı ta' rīf-i ābāsını ta' yīn eylediginden sāmi' ũñ ğabāvetine ta' rīz içündür ki güyā maḥsūsūñ ğayrisi derk itmez. 'İdād ḥayvanātdadır kezā fi'l-Muṭavvel. Ammā 'Isām Fāzıl *ḳuddise sirruhū* Aṭvelde dir ki güyā sāmi' ũñ 'aḳlı yokdur. Ancaḳ ḳuvvet-i idrākiyyesi ḥayvanāt-ı 'ucm gibi ḥissdür. Zīrā fehm itmez. Mademki şey' kemāl-i temyīz eylemez ve mümkindür ki ism-i işāretle sāmi' ũñ feṭānetine ta' rīz ola. Güyā her şey' maḥsūsı derk ider gibi derk ider ve müşārün ileyh 'inde gāyet ta' ayyün ile müte' ayyindür.

بمثلمفجنتي ābāndan baña anlar gibilerini zıkr eyle dimekdür. Bu taqdırce bunda tehekküm olur ki [24b] hicvine münāsibdür. Yāhūd firāḳ-ı nāsdan baña anlar gibileri zıkr eyle dimekdür. Bu ma‘nā ābāsınūñ temeddühi maḳāmına münāsibdür. Ba‘zılar emr burada ta‘ciz içündür. ⁴³ فأتوا بسورة من مثله āyet-i celīlesinde oldığı gibi. Zīrā şā‘irūñ ‘indinde taḳḳīḳ itdi ki muḫātab için ābāsı gibi yoḳdur. Şāhib-i temyīze ḫafī olmaya ki kelāmı tehekküm ḳılmaḳ ta‘ciz için ḳılmaḳa muḫtāc degıldür.

يا جرير ḫiṭāb-ı ba‘idünde yine sāmi‘ūñ ḡabāvetine tenbīh vardur. Güyā dinildi ki mādemki nidā olınmayasun. Kendünūñ muḫātab oldığını bilmezsun ve bilāduñdan ḳarīb ḫann itmezsun ve ba‘id ‘add itmeden daḫi zā‘il olmazsun.

إذا da ‘āmil فجنتي dür. يا جرير mu‘tarızadur.

مجامع feth-i mīm ile mecālis ma‘nāsınadur. Meclis ṭavā’if-i ‘Arab ḫāzır oldıklarından mecālis ma‘nāsı virildi.

Ma‘nā-yı beyt: Şunlar ki ḳadr ü iclālden ḫāllerini istima‘ ve şeref ü kemāle şānlarını bildiḡūñ benüm nesebüm müntemī olan ābāmdur. Ey Cerīr bizi mecālis ü maḫāfil cem‘ itdiḡi vaḳitde ya‘nī mecālisde cem‘ oldıḡımızda anlar gibileri baña zıkr eyle. Yāhūd anlar gibileri baña getür ve naḳl eyle. Bilürüm ki getürmekden ‘ācizsün.

34.

وَلَقَدْ أَمْرُ عَلَى اللَّيْمِ يَسْبِينِي
فَمَضَيْتُ نَمَّةً قُلْتُ لَا يَعْزِينِي

Bu beyt baḫr-ı kāmīlūñ ḋarb-ı şānī-yi maḳṭu‘ına ızmār vāḳi‘ olan ebyāt-ı zihāfāt dandır.

مütefā‘ilün فمضيب ثم mütefā‘ilün sālime م يسبيني mütefā‘ilün رعل لي mütefā‘ilün ولقد امر فمضيت نمة قلت لا يعزيني mütefā‘ilün متقلت لا

⁴³ Siz de onun benzeri bir sure meydana getirin. (Bakara 23)

Ḳā'ili ma' lūm degildür⁴⁴.

امر kavlini فمضيت kavline muvāfiḳ olarak ŧīga-i māzī ile irād itmeyüp ŧīga-i muzāri' ile irādinuñ nüktesi mürür-ı müstemirre delālet itsün içündür. Güyā vaḳten ba' de vaḳt sebeb ba' de sebeb ile mevşūf olan li'āmdan bir le'īm-i ğayr-i mu' ayyene mürür iderüm ve mübālāt itmem. Belki aña iltifat itmem dimiş olur diyü Seyyid Şerif [25a] Muṭavvel ḥāşiyesinde taḥḳiḳ eyledi.

اللئيم'de olan lām lām-ı ḥaḳiḳatdür ve bu lām-ı ḥaḳiḳat ile murād ferd-i ğayr-i mu' ayyen olmağla ma'nāda nekre gibi olup mu'āmele-i münkir ile mu'āmele olunup cümle ile vaşflanur. Burada يسبنى ile vaşflandığı gibi. Seyyid Şerif *ḳuddise sirruhū* Muṭavvel Ḥāşiyesinde dir ki اللئيم ile ḥaḳiḳat u istiğrāk irāde olunmadı. Ve bu zāhirdür. Ve inā'e vü vaḳār ile temeddühden maḳşūd olanı edādan ḳuşūrı oldığından ötüri ma'hūd-ı mu' ayyen daḫi irāde olunmadı.

فمضيت'de olan fā' ale'l-fevr mażisini iş'ār içündür. Zirā mehelde ḥaṭar vuḳū'ı ihtimālī vardur.

ثم ve ثمة sâ-i mişlühularuñ fetḥalarıyla ve hâ ile ikisi de isimdür. Kendü ile işāret olunur. Mekân-ı ba'ide mevzū' olan هناك ma'nāsına zarfdur. Munşarif olmaz. Ḳāmūsda taşriḥ olunan budur. Ammā Mu'avvelde ve Şerḥ-i Miftāḥda ثمة zamm-ı sâ ile ثم gibi ḥarf-i 'aṭfdur. Miyānında fark budur ki ثم 'aṭfu'l-müfred ve 'aṭfu'l-cümle itmeden e' ammdur. Ammā ثمة 'aṭfu'l-cümle itmege ḥāşdur ve ثم'nüñ burada fā'idesi iki emrūñ tefāşilini beyāndur. Biri mürür ve biri mażidür. Ve ثم cümleye dāḫil olsa iḥbārda tertib için olur.

لا يعينى, لا يريدنى ma'nāsınadır.

Ma'nā-yı beyt: Taḥḳiḳ vaḳten ba' de vaḳt li'āmdan bir le'īm ğayr-i müte' ayyen üzerine mürür ve güzerān eylerüm. Öyle le'īm ki baña sebb ider. Ol mekāndan geçdüm ve bu sebb ile beni murād itmez didüm ve bu ma'nā Allāhü te'ālānuñ ⁴⁵ وإذا خاطبهم الجاهلون قالوا سلاما şerifine ḳaryedür.

⁴⁴ Amma 'Aynī ve 'Allāme Sa'd bunı Selūl'den bir ricaldür dimişler.: -HE

⁴⁵ Ve cāhiller onlara bir lâf attıkları zamân, 'Selām (Allah selāmet versin)!' derler (geçerler). (Furkân 63)

يمان tahfif-i yā ile muğayyer يمنى olan يمان kelimesinüñ cem' idür. Ve elif yā'dan ' ıvaızdır. Tanşışde dir ki يمانين يمان kelimesinüñ cem' idür. Semān gibi. Ve Yemene [26a] haqq-ı nisbet Yemenī olmalı idi. Lākin bundan nisbet yā'larınuñ biri hażf olunup andan ' ıvaız elif getürüldi.

أصعد في مصعد mübtedānuñ haberidür. مصعد mub' id ma' nāsına. Ve arzda gidici dimekdür. أرض الارض dinilür. Arzda yürise ve geçse.

جنب مصعد kelimesinüñ şıfatıdır yāhūd haber ba' de haberidür. جنب fetḥ-i cīm ve kesr-i nūn ile mecnūb gibi. Müstetbi' ve münkād ma' nāsına. Ba' zılar cenīb yerine ceşiş rivāyet eyledi. Qandırıcı dimekdür. Evvelkisi şahıhdür. Mezesteri dimiş ki fa' il bi-ma' na' l-mef' üldür. Mecnūb ma' nāsına. Cenīb şol şey'dür ki şahş anı yanında cer ider ve her tābi' ü münkāda cenīb dirler.

جثمان zamm-ı cīm ve s̄ā-yı müşelleşe ile şahş ma' nāsınadır. Ammā s̄in ile cism ü şahş ma' nāsına. Beden-i insanda müsta' meldür. Qā'im olursa Ḥalilüñ ' indinde cüşmān ve cismān ma' nāda siyyāndur.

أوثقه موثق s̄ā-yı müşelleşenüñ fetḥi ile me'sūr u muqayyed ma' nāsına ism-i mef' üldür. موثقه فيالوثاق dinilür. Qayda şedd eylese ve بمكة موثق cümlesi ḥāliyedür.

بمكة موثق kelimesine müte' allıkdur.

Ma' nā-yı beyt: Benim maḥbūbem Yemen cānibini qaşd iden rakibān-ı ibil ile gidici ve uzak olııcıdır. Ve anlara müstetbi' ü munazzımdur. Ve bedenüm Mekke muqayyeddür. Ḥaşılı rūḥum cānib-i Yemene riḥlet itdi. Cismüm Mekke muqayyeddür demek ister. Beytüñ lafzı haberdür. Ma' nāsı kendünüñ maḥbūbdan bu' dı ve kayd ile mübtelā oldığı şey'e te'essüf ü taḥassür ü taḥazzündür.

36.

لَهُ حَاجِبٌ فِي كُلِّ أَمْرٍ يَشِينُهُ
وَلَيْسَ لَهُ عَنِّ طَالِبِ الْعُرْفِ حَاجِبٌ

Bu beyt baħr-ı tavīlūñ ğarb-ı şānīsindendir.

Taġṭī' i لهوفا fe' ulūn جبنفكل mefā' ilūn لامرن fe' ulūn يشينهو mefā' ilūn maġbūza وليس fe' ul maġbūz لهوعنطا mefā' ilūn لبلعر fe' ulūn فحاجبي mefā' ilūn maġbūzdur.

Ķā'ili İbn-i Ebi's-Simṭdur. Ķāmūsda Simṭ kesr-i sīn ve sūkūn-ı mīm ile şayyād ma' nāsınadır.

له müsneddür. Zamīri memdūħa rāci' dūr.

حاجب māni' ma' nāsınadır ve حاجب [26b] müsnedün ileyhdür. Nekre ile irādı ta'zīm içündür ve ikinci حاجب daħi müsnedün ileyhdür. Ammā tenkīri taħķīr içündür.

امر في كل امر kelimesine müte' allıġdur.

يشينه şīġa-i muzāri' -i ma' rūfdur. Ma' nāsı 'ayb virür dimekdür. امر كل kavlinūñ na' atidür. Zamīri memdūħa 'ā'iddür.

وليس' de olan vāv ħāliyedir.

طالب عن ħāciḃ-i şāniye müte' allıġdur.

عرف zamm-ı 'ayn-ı mühmele ve sūkūn-ı rā-i mühmele ile 'aṭā vü iħsān ma' nāsınadır. Ma' rūf daħi bu ma' nāyadır.

Ma' nā-yı beyt: Memdūħa 'ayb viren cemi' emrde memdūħı māni' -i 'azīm vardur. Ħalbuki ṭālib-i iħsāndan memdūħı māni' -i ħaġīr daħi yoġdur. Şā'irūñ ġarazı memdūħuñ 'arzını ibtizālden kemāl-i şiyānet ile vaşf ve erbāb-ı āmāle emvālini kemāl-i ibtizāl ile i'ṭā ider diyü şenādur.

كان taḥfifle teşdidle olan كان ma' nāsınadır. Yāḥūd كَانٌ'den muḥaffefdür.

لمن قد رأى ru'yetden me'ḥūz şīġa-i māzī-yi ma' rūfdur. Gördi dimekdür.

سمع 'ilm bābından şīġa-i māzī-yi ma' rūfdur. İştidi dimekdür ve āḥirinde olan elif işba' -ı fetha içündür.

Tanşışde dir ki رأى قد ilḥ. yā fā' ilden ḥāl olup taḥdīri ḥāl-i kevne müşābihen لمن قد رأى و قد olur. Yāḥūd ḥāl-i kevne mesel ذیالرؤیه و السمع olur. Yāḥūd الظن'nün elif lām'ını 'ahd-i zihni için kılup الظن'nün şıfatı olur. ولقد امر على اللئيم بسبني de oldığı gibi.

Ma'nā-yı beyt: Merşıye olınan memdūḥ bir rütbede zekīdür ki zekāsı āteş gibi işti'āl ider. Öyle zekī ki zekā vü fetānet ü şıdḳ-ı ferāsetinden seni bilmekligi taḥaḳḳuḳ gördi ve taḥḳıḳ işitdi gibi bilür. Matla' -ı ḳaşıde

38.

أَيُّهَا النَّفْسُ أَجْمَلِي جَزَعًا
دُرُ إِنَّ الَّذِي تَحذِرِينَ قَدْ وَقَعَا

تاḳḳī' i ایبتون müfte' ilün maṭvī نفسواجم mef' ulāt لیجزعا müfte' ilün maṭviyye انتلذی müfte' ilün maṭvī قدوقعا müfte' ilün maṭvī. فآ' ilāt maṭvī تحذرين

Şā'ir tecrīd tariḳiyle nefesine ḥiṭāb idüp ایتهال النفس didi.

اجملي şīġā-i emrdür. Güzel eyle dimekdür.

جزعا naşb ile اجملي'nün mef' ulidür.

الذي ism-i mevşūli mevtden 'ibāretdür.

تحذرين nefse ḥiṭābdur. Ḳorḳudurdun dimekdür. إلى تحذرين ilḥ. ḳavli الذي'nün şılasıdur ve şılaya 'ā'id olan zamīr zarūreten ḥazf olınmışdur. Taḥdīri به تحذرين dimekdür.

وفا şīġa-i māzīdūr ve müstetiri الذي'ye 'ā'iddūr ve elif'i işbā' içündür.

Ma' nā-yı beyt: Ey nefis saña nidā iderüm. Cez' i güzel eyle. Taḥkīk şol mevt ki aňunla sen taḥzīr ider idüñ. Taḥkīk vāki' oldı. [27b] Cez' i güzel eylemek cez' i ziyādeden kināyedür ve nefsüñ taḥzīr ü taḥvīfī memdūḥ 'adem-ābāda riḥlet iderse ḥālūñ nice olur didigi olsa gerekdür. Ve an'nüñ ismi olan beyt-i sābık

39.

إِنَّ الَّذِي جَمَعَ السَّمَاةَ وَالنَّجْدَةَ
'دُرُ وَالْبِرِّ وَالْتَّقَى جُمَعًا

تجدتول müfte' ilün maṭvī ماحتون müfte' ilün maṭvī جمعس fe' ilāt maṭvī maḥbūn انئلذی müfte' ilün maṭvī Taḥtī' i müfte' ilün maṭvī قاجمعا müfte' ilün maṭvī فآ' ilāt maṭvī برروت müfte' ilün maṭvīdūr.

Ve bu beytde daḥi tedvīr vardur. Ya' nī nūn-ı şānī vü cīm ü dāl ü tā mışra' -ı şānīye devr ider.

الذی, ان'nüñ ismidür ve ḥaberi اللمعی'dür.

Merfū' oġundıġına göre جمع şīġa-i māzī-yi ma' rüfdür.

السماحة naşb ile جمع'nuñ mef' ulidür. سماحة fetḥ-i sīn-i mühmele ile cūd u seḥā ma' nāsınadır. السماحة, والنجدة ma' tūfdür.

نجده nūn' uñ fetḥi ve cīm' uñ sükūnıyla şecā' at ma' nāsınadır.

والبر والتقى ikisi de السماحة üzerine ma' tūfdür. بر kesr-i bā-i muvaḥḥade ve teşdīd-i rā-i mühmele ile şıla vü ḥayr ü cennet ü iḥsānda ittisa' ma' nālarınadır. Ammā fetḥi ve zammı ile mebrūr ü şıdḳ u ṭā' at ma' nālarınadır.

تقى hüdā vezninde tükā ma' nāsına.

جمع şurede vezni üzere isimdür. Maşdar gibi isti' māl idüp جمع'nuñ mef' ül-i muṭlaqıdur ve āhırinde olan elif işba' için.

Ma'nā-yı beyt: Taḥkīk ḥaqqında mersıye olınan memdūh şol kimsedür ki semāhat u şecā' at u birr ü tükāyı cem' itmeklik ile cem' itdi.

40.

أُودَىٰ فَلَا تَنْفَعُ الْإِشَاخَةُ مِنْ
أَمْرٍ لَمِنْ قَدْ يُحَاوِلُ الْبِدْعَا

Taḥṭī' i اودافلا müstef' ilün تَنْفَعُ fā' ilāt maṭvī شاختمز müfte' ilün maṭviyye امرنلن müstef' ilün müstef' ilün maṭviyye قديحاو fā' ilāt maṭvī للبدعا müfte' ilün maṭviyyedür.

اودی beyt-i sābıkda olan ان'nüñ ḥaberidür.

المعنى naşb ile oқundıgına göre اودی şıga-i māzi vü ma' rüfdur. Helāk itdi dimekdür.

الإشاعة, تَنْفَع'nuñ [28a] fā' ilidür.

إشاعة kesr-i hemze ile ve ḥā-i mu' ceme ile ḥazır ü ḥavf ma' nāsınadır.

امرمن bedi' i beyāndur ve emrden murād cennetdür.

يحاول müfā' aleden muzāri' -i ma' lümdur. Ṭaleb itdi dimekdür.

البدعا, يحاول'nüñ mef' ulidür. Fā' ili من'dür. بدعا kesr-i bā-i muvaḥḥade ve fetḥ-i dāl ile بدعه'nuñ cem' idür. 'Acīb ü ḡarīb ma' nāsına. Ve elif'i işbā' içündür.

Ma'nā-yı beyt: Evşāf-ı mezküre ile mevşūf olan memdūh helāk oldı. Pes cennetüñ bedāyi' ü ḡarāyibini ṭaleb iden kimesneye ḥavf nef' virmez. Ḥāşılı memdūh ölmesün diyü ey nefsen ḥavf ider idüñ lākin anuñ maṭlabı cennetüñ 'acā'ibi olınca senüñ ḥavfinuñ fā'idesi olmaz.

وَالْمُؤْمِنِ الْعَائِدَاتِ الطَّيْرِ تَمَسُّحُهَا
رُكْبَانُ مَكَّةَ بَيْنَ الْغَيْلِ وَالسَّنَدِ

Bu beyt baħr-ı basitũn ğarb-ı evvelindendür.

ركبانك Taġġi' i والمؤمنل müstef' ilün عائدا fa' ilün تططيرتم müstef' ilün سحها fa' lün maħbũn
müstef' ilün كتبي fa' lün maħbũn نلغيلوس müstef' ilün سندی fa' lün maħbũndur.

Ķā'ili Nābiġa Zũbyānīdür. Nu' mān bin el-Münziri medħ eyledigi ħaşıdesindendür ve bu ħaşıdesi aħsen-i eş' ārından olmaġla Mu' allaġāt-ı Seb' -i meşhũreye ilħāġ eylediler.

Ve المؤمن vāv-ı ħasem ile mecrũr olup mevşũf-ı maħzũfuñ şıfatıdır. Taġġiri المؤمنو الله dimek olur. مؤمن 'alime vezni üzere olan امنه'den ism-i fā'ildür. Emīn ħılıcı dimekdür ve bir mef' üle müte' addīdür. Fa' ile naġl olunrsa ikiye ta' addi ider dimişler. Ĥafī buyrulmaya المؤمن'de olan lām ' Allāme Sa' duñ الصياغه جمع ħavlinũñ şerħinde taħfifine göre bil-ittifāġ lām-ı ta' rīfdür. Böyle olunca münāsib olan المؤمن'de ħāl ü istiġbāl ma' nāsı mülāħazasıyla العائذات naşb u mevşũf taġġir olunup taġġiri المؤمن الذى يؤمن العائذات dimek ola. Vaħdīnũñ المؤمن'ye şıfatdur didigi العائذات'da 'amel itdigine mebnīdür. Yoħsa aşlolan [28b] ħasem ile isti' mālīne göre esmā-i ħũsnādan olmaġdur.

العائذات mensũb olup المؤمن'nũñ mef' ulidür. عائذات, عائذه'nũñ cem' idür. Cedīdetü'n-nütāc ma' nāsına. Ya' nī bahāyim ü tũyũrdan yeñi toġuran dimekdür. Lākin Ĥaġābī عائذات, عائذه'nũñ cem' idür. حرمالله ملتجئه ma' nāsınadur didi. Ve Şa' leb عائذات'dan murād Mekke-i Mũkerremeye ilticā idüp ħatli ħaram u şayddan ũrkũtmekden emīn olan ħamāmedür didi.

الطير naşb ile العائذات'dan 'atf-ı beyāndur. Ve 'atf-ı beyān elbette metbu' ina muħtaşş ism olmaġ lāzım degildür. ' Abdũ'l-ġādir Baġdādī burada الطيرالعائذات şıfatınuñ mevşũfına izāfeti ħabīlinden olup الطير mecrũrdur. Lākin evveli olan manşũb olup العائذات'nũñ 'atf-ı beyānı yāħũd andan bedel olmaġdur dimiş. Ba' zılar العائذات'nũñ mevşũfi ħazf olındıġından mübheme olup الطير ile vāzıħa oldu diyũ raġm itmiş.

تمسحها, مسح' den me' hūzıdır. مسح gidermekdür. Ma' nā-yı lāzımısi el ile men' eylemek ya' nı ürkütmeğdür. Ve ها, مسح' nuñ mef' ulıdır. طیر'a rāci' dır. Ve تمسحها cümlesi طیر' uñ ittişāddan emnini beyān için istināfdır.

ركبان, مسح' nuñ fā' ilıdır. ركبان zamm ile şuḥbān şāḥibūñ cem' i oldığı gibi ركب' uñ cem' idır. ركب ابله اركب idirler idi. Şoñra tevessü' en her dābbeye rākib olana ıtlāk olındı. Ve burada murād budur.

غیل ğayn-ı mu' cemenūñ fetḫiyle Ḳāmūsda taşīr olındıđı üzere Yelemlem ' indinde bir mevzi' üñ ismidır. Ve Yemāmenūñ ḳurbında bir mevzi' dır. Benū Ca' d için bir vādıdır ve şu olan her mevzi' e dirler.

Ve غیل fetḫaları ile bu dağı bir mevzi' üñ ismidır. Ammā Mu' avvelde kesr ile غیل ve fetḫalarıyla سند Mekke ve Medīnenūñ miyānında mevzi' āndur didi.

Ma' nā-yı beyt: Beyt حرمالله ملتجئه olan ḥamāmeyi yāḥūd cedīdetü'n-nütāc olan bahāyim u ṭuyūrı şayd olunmadan [29a] emīn ḳılıcı Allāhü te' ālāya ḳasem iderüm. Ol ' ā' izāt ṭayrdır. Öyle ' ā' izāt ki anlar rukbān Mekke Ğayl u Sened nām mevzi' ler arasında giderürler. Ya' nı ürküdürler. Ammā المؤمن' de olan lām lām-ı ta' rīf oldığına göre ma' nā demek olur ki Allāhü te' ālāya ḳasem iderüm. Öyle Allāh ki ḥavfdan emīn ider ve ḥaremine mülteci' olan ṭayrı ḥıfz ider. Öyle ṭayr ki Mekkeye ḳaşd u ' azīmet iden rukbān ol ṭayrı Ğayl u Sened nām mevzi' lerūñ miyānında ürküdürler. Teneffür itmezler.

42.

وَالَّذِي حَارَتِ الْبِرْيَةُ فِيهِ
حَيَاةٌ مُسْتَحَدَّتْ مِنْ جَمَادٍ

Bu beyt baḥr-ı ḥafīfūñ ḥabn vāki' olan ebyāt-ı zihāfātındandır.

مستحدت حیوانن fe' ilātün يتقيهي mefā' ilün رتلبري fā' ilātün ولذی حا Taḳṭī' i müstef' ilün من جمادی fā' ilātün sālimdır.

Ḳā'ili Ebu'l-‘Alā' Ma‘arrīdür. Bir faḳīh-i ḥanefiye merṣiye itdiği ḳaṣīdesindendir.

المؤبد المبتدأ-ي موصولة. Bunun mıṣra‘-ı ṣānīde ḥaberi olan حيوان üzerine taḳdīmünün vechi ḥaber zihni-sāmī‘de temekkün itsün içündür. Zīrā mübtedāda ḥabere teşvīḳ vardır. Ve ma‘lūmdur ki ba‘de-t-teṣvīḳ bir şeyün ḥuṣūli elezz ü nefste evḳā‘dur.

حارة māzī-yi ma‘rūfdur. Taḥayyür itdi dimekdür.

البرية ref ile حارة kelimesinün fā‘ilidür. Ḥalā’iḳ ma‘nāsına.

فيه حارة البرية فيه. Ve zamīri mevṣūle ‘ā’iddür. Ve حارة البرية فيه cümlesi الذی’nün şılasıdır.

حيوان mübtedanun ḥaberidür. حيوان yā-i taḥtāniyyenün fetḥiyledür. Ammā sükūniyla ḡalatdır.

مستحدث ism-i mef‘ūldür. حيوان kelimesinün na‘tidür.

من جمادى مستحدث kelimesine müte‘allıḳdır. جماد meyyit ma‘nāsına.

Ma‘nā-yı beyt: Şol şey’ ki anda ḥalā’iḳ müteḥayyire oldı. Ol ḥalā’iḳün müteḥayyir oldığı şey’ cemāddan müstaḥdeş olan ḥayvāndur. Ya‘nī ebdān ü ‘izām-ı insan ba‘de’l-memāt türāb ile yeksān cemād olur. Şoñra bu cemādı Cenāb-ı Rabb-i Mennān cism ü cüsmān ile i‘āde vü neşr ü ‘ayān [29b] ider. Böyle olan me‘ād-ı cismānī ve neşr-i cüsmānī nice olur. Ve rüfāt u türāb olmuş ebdān ü ‘izām ne keyfiyyet ile ḥayāt bulur. Bunda ‘uḳūl-i ḥalā’iḳ müteḥayyire oldı demek ister. Şadru’l-Efāzilün Ḍaramü’s-Saḳtda virdigi ma‘nā budur. Pes bu ma‘nāya göre cemāddan müstaḥdeş ile mevṣūf olan ḥayvāndan murād yevm-i nüşürda ḥayvān-ı me‘āddur. İbtidā-i cemāddan maḥlūḳ olan degıldür. Türābdan maḥlūḳ Ādem ‘aleyhi’s-selām ve ḥacerden maḥlūḳ nāḳa-i Şāliḥ ‘aleyhi’s-selām ve şecerden maḥlūḳ su‘bān Mūsā ‘aleyhi’s-selām remāddan maḥlūḳ ḳuḳnūs ile müsem mā tā’ir gibi degıldür. Zīrā esbāḳ-ı beyte muvāfiḳ olmaz. Lākin Seyyid Şerīf Şerḥ-i Miftāḥda bu ma‘nāya i‘tirāz idüp buyurur ki şā’irün tilmīzi Tenvīrū’s-Saḳtda zıkr ider ki cemāddan müstaḥdeş olan ḥayvāndan murād bu umūrun biridür. Fāzıl ‘Isām daḥi Aṭvelde dir ki belki murād

cemî sine ‘ām olandır. Kelām teşbîh-i belîgdür. Pes buña göre ma‘nâ-yı beyt şol cism-i maḥşûr ki nâs anda müteḥayyir oldı degildür. İllâ cemâddan müstaḥdeş olan ḥayvândur ve ma‘lûmdur ki i‘âde-i istiḥdâşdan ehvendür. Tanşîşde didigi üdebâ-yı a‘lâmdan İbn-i Kıṭā‘ ve İbn-i Eşîr ve ğayrileri gibilerün mezḥeb-i kelâmı maḳâmuñ münâsebetine göre lafzuñ taḥammüli oldığı şey’e ḥaml itmekdür. Ebū Zekerıyyâ dir ki me‘ânîyi kelâm-ı ‘Arabda idḥâl olan şey’e ve me‘ânî-yi şî‘re elyâḳ olana ḥaml itmek vech-i vecîhdür. Belî bir kâ‘il ki benüm murâdum şöyle ve böyledür diyü iddi‘â itse anı murâdı üzere ḥaml itmek vâcibdür. Zîrâ keşret-i ihtilâfât teşettüt-i eḳâvîl ile bile aña miyân-ı ‘ulemâda cârî olan ḳânûn-ı tefsîr veyâḥûd ḳâ‘ide-i te’vîl müsâ‘ade ider.

ققنس zamm-ı ḳâf-ı ulâ ve sükûn-ı şânîye ve zamm-ı nûn iledür. Ḥasan Çelebi merhûm Muṭavvel Ḥâşiyesinde naḳl ider ki ḳuḳnûs bilâd-ı Hindde bir ta’irdür. Beyâzlıḳda ḍarb-ı meşel olmuşdur. Ve birden ziyâde olmaz. Bin yıl yaşar. Ba‘zılar [30a] sene-i kâmilen yaşar dimiş. Burnı ğâyet ṭavîldür. Üzerinde üç yüz altmış deligi vardur. Ḳaçan taşvîit itse her birinden bir ğüne şavt-ı ‘acîb ve şadâ-yı ğarîb ḥurûc ider. ‘Âdeti budur ki her ğün ḥaṭab-ı cem‘ idüp müddet-i ‘ömri tamâm oldıḳda ḥaṭabuñ içine girüp ḳanatlarıyla bir rütbe raḳş u ḍarb ider ki kemâl-i sür‘at-i ḍarbindan nâr peydâ ve be-dîdâr olup ḥaṭabı süzân ider. Şoñra kendü daḫi ol nâr içre yanar ve remâd olur. Ba‘de remâdından Cenâb-ı Ḳâdir-i Muṭlaḳ kendü mişilli bir ḳuḳnûs daḫi ḥalḳ ider. Ba‘zılar burada bir ḳayd-ı ziyâde idüp dimiş ki remâdından ba‘de müddet mişlini ḥalḳ ider. Ḥafî buyrulmaya Ḥasan Çelebinün bir ḳuḳnûs sözi yukarıda birden ziyâde olmaz didigine göredür. Ammâ ba‘zı ḥavâşîde Allâhü te‘âlâ remâdından emşâl-i ‘adîdesün ḥalḳ ider. Vâḳi‘ olmuşdur. Ve Şeyḫü’l-İslâm Ḥafîd şeyḫi ‘Âlim-i Rabbânî Zeyne’l-Arabdan naḳl ider ki Mışırda şuyun ḡaleyânı vaḳtinde ṭynden fâre tevellüd ider diyü buyurmuş. Ve beyt-i sâbıḳ

43.

بَانَ أَمْرُ الْإِلَآءِ وَاخْتَلَفَ النَّاسُ
فَدَاعٍ إِلَى ضَلَالٍ وَهَادٍ

Taḳṭî‘i بانامرل fâ‘ilâtün الماهوخ mefâ‘ilün maḥbûn تلفننا fe‘ilâtün maḥbûne سفداعن fe‘ilâtün maḥbûn الاضلا mefâ‘ilün maḥbûn لنوهادي fâ‘ilâtündür.

Bu beytde tedvîr vardır.

الناس'un sîn'i mışra'-ı şāniye devr ider.

بان şîğa-i māzîdür. Zāhir oldu dimekdür.

امرالاله ref' ü izāfetle بان'nün fā' ilidür.

الناس'اختلفو'nün fā' ilidür.

فداع'de olan fā tafşiliyyedür. فاض, داع gibi ism-i fā' ildür. Zamîri nāsa 'ā'iddür.

Ma' nā-yı beyt: Kemāl-i kudretle Allāhü te'ālānuñ rüfāt ü türābdan istiḥdās ve ḥalka emri kendüye nisbetle heyvin ü āsān oldığı 'uḳalā arasında zāhir oldu. Ve nās daḥi ba'zı ecsādda iḥtilāf idüp iki fırka oldılar. Ba'zısı ḍalāl u inkārı da'ī ḳā'ildür. Ve ba'zısı hādī vü mu'terīfdür. Hāşılı [30b] ba'zısı me'ād-ı cismānī ve neşr-i cüşmānīyi münkirdür. Ve ba'zısı ḳā'il-i müşbitdür.

44.

مَا كُلُّ مَا يَتَمَنَّى الْمَرْءُ يُدْرِكُهُ
تُجْرِي الرِّيَّاحُ بِمَا لَا تَسْتَهْوِي السُّفُنُ

Bu beyt baḥr-ı basîḩün ḍarb-ı evvelindendür.

تاḳṫī'i ماكللما müstef' ilün يتمن fa'lün maḥbūn نلمرعيد müstef' ilün ركهو fa'lün maḥbūne تجررريا müstef' ilün جبما fa'lün maḥbūn لاتستهوي السفن müstef' ilün سفنو fa'lün maḥbūndur.

Ḳā'ili Ebu't-Ṭayyib Mütenebbīdür. Vālī-yi Mışır olan Kāfurı medḥ ve Seyfü'd-devleye 'itāb eylediği ḳaşīdesindendür.

Naḳl olunur ki Seyfü'd-devlenün meclisinde nüdemāsı Mütenebbīyi ḳaḍḥ u zemm idüp ḳatline taḥrīz itdikleri kendüye bāliḡ ü vāşıl olmaḡla Mütenebbī daḥi bu beyti a' dāsınun

haqqında didi. İnşā'allāhü te'ālā ma'nā virilürken ziyādece ifāde olunur. ' Abdü'l-kāhîr *rahmetu'llāhi te'ālā* dir ki lafz-ı كل bir kere şümül-i nefy ve bir kere nefy-i şümül için olur. Eger كل edatından mu'ahhar olmak tarîhiyle hayyiz-i nefye dāhil olursa gerek كل edat-ı nefyün ma'mūli olsun burada olduğu gibi gerek olmasun ve gerek edat-ı nefyün haberi fi'l olsun burada olduğu gibi gerek gayr-i fi'l olsun. ما كل متمنى المرأ حاصله gibi.

يذكر'de olan zamir-i mansub mā'i mevşüle 'ā'iddür.

Ve تجرى cümlesi beyān-ı illet yāhūd beyān-ı nazir için istināfdur.

الرياح, تجرى'nün fā'ilidür. Elif lām'ı istiğrāka mahmūldür.

بما'da olan bā bā-i mülābesedür. Ve mā maşdariyyedür ve 'ā'id taqdiriyle mā mevşüle olmağda cā'iz olup taqdiri لا تشتهيه الذى dimek olur. اشتها'nun سفن'e isnādı mecāz-ı aqlidür. Ammā haqıqati اشتها'nun isnādı ehl-i süfüne olmalıdır.

السفن, لا تشتهيه'nün fā'ilidür. سفن zammeteyn ile سفينه'nün cem'idür. Şuḥuf u şahife gibi. Ve nün'ını işbā'-ı zamm ile oğumalıdır.

Ma'nā-yı beyt: Kişinin temennî eylediği şey'ün cemi' sine kişi derk ü vāşıl olur degildir. Zira cem' riyāh sefinelerün ehlinün iştihā eylemedikleri [31a] şey'e mülābis cereyān u vezān ider. Ya'nî düşmanlarum benüm helākum temennî itseler helākuma vāşıl olamazlar. Zira o rüzgār anlarun murādlarınca esmiş dimek ister. Bu ma'nā Vaḥdî ve Ma'arrî ve İbn-i Cinninün bu beyte taḥrîr eyledikleridür.

45.

قَدْ أَصْبَحْتُ أُمَّ الْخِيَارِ تَدْعِي
عَلَىٰ ذَنْبًا كُلَّهُ لَمْ أَصْنَعِ

Taqtî'i أصبحت müstef'ilün املخيا müstef'ilün رتدعى mefā'ilün maḥbūn عليين mefā'ilün maḥbūn بئكلهو müstef'ilün لم اصنع müstef'ilün sālimdür.

Ḳā'ili Ebu'n-Necm 'Iclidür.

Ve lügat-ı ma'nası mürür itdi. Ancaḳ burada ğaraż كل kelimesidür ki burada merfū' u mañşüb rivāyet olındı. Eger merfū' olursa mā naḥnü fihüñ emşilesinden olur. Ya'nī كل kelimesi edatından mu'aḥḥar olmaḳ ṭarīḳiyle ḥayyiz-i nefye dāḥil olmaz. Fi'l-i menfinüñ ma'mūli olmaz. Belki كل kelimesi her ferdden şümülü'n-nefye ve 'umümü'n-nefye delālet ider. Ya'nī şā'irüñ zenbinüñ her birinden berā'etine delālet ider. Ümmü'l-Ḥıyāruñ benüm üzerüme iddi' ā eyledigi zünūbuñ her birini işlemedüm dimekdür. Cemi'sini işledüm demek degildür ve eger mañşüb olursa ما كل ما يتمنى المرأى 'dur ki ḳabīlinden olur. Ya'nī كل kelimesi ḥayyiz-i nefye dāḥil olur ve fi'l-i menfinüñ ma'mūli olur. Ya'nī لم اصنعى fi'l-i menfinüñ mef'ūli olup ve zāmīr mañşūba muḥṭāc olup taḳḍiri لم اصنعه demek olur. Pes ref' ile ḳıraat olındığı gibi. Bu izmārdan daḫi müstefnī olur. Bu taḳḍirce Muṭavvel ü Muḥṭaşar u Aṭvel ü Hevādī vü ḥavāşinüñ ḥulāşasıdır.

46.

كَمْ عَاقِلٍ عَاقِلٍ أَعَيْتَ مَذَاهِبُهُ
وَ جَاهِلٍ جَاهِلٍ تَلْقَاهُ مَرْزُوقًا

47.

هَذَا الَّذِي تَرَكَ الْأَوْهَامَ حَائِرَةً
وَصَيَّرَ الْعَالِمَ التَّحْرِيرَ زَنْدِيقًا

Bu iki beyt baḫr-ı basīṭüñ ḍarb-ı şānī maḳṭu' indandur.

Taḳṭī'i عاقلن كم müstef'ilün عاقلن fā'ilün اعيتمذا müstef'ilün هيهو fa'lün maḥbūne وجاهلن هالذلى و صير العالم التحرير زنديقا [31b] fa'lün maḥṭū' fa'lün maḥbūn عاقلن fā'ilün تلقاهم müstef'ilün جاهلن fa'lün maḥbūn و صير كل عرتن fa'lün maḥbūn لوهاما müstef'ilün تركل fa'lün maḥbūn عالمن fā'ilün نحريزن müstef'ilün ديقا fa'lün maḥṭu' /maḥbūndur.

Ve bunlaruñ ḳā'ili İbnü'r-Rāvendī dimekle meşḥūr Ebu'l-Ḥüseyin Aḥmed bin Yaḥyādur. 'İlmü'l-keḻāmda Şāḫib-i Maḳālātdur. Taşnīfātdan yüz on dört miḳḍarı kitābı vardur. İki

yüz kırk beşde riḥlet-kerde-i dār-ı bekā olmuştur. Rāvend Niysābūr qaryelerinden bir qaryedür.

کم tekşir içündür.

عاقل عاقل ikinci evvelün vaşfidur. Kāmilü'l-‘aql ve ‘aqlda mütenāhi dimekdür.

رجل مررت didigün gibi ki racūliyyetde kāmil dimekdür. Cemī‘ şurrāḥ böyle didiler. Aṭvelde كل ferd qabilinden olmaq iḥtimāldür didi. Ve Hevādīde bir şey’i şüret-i tekrir ile vaşf ol şey’i gāyet kemāle mefhūmunda intihāsı içündür. Ve ‘Arabun zıll-ı zalil ve leyl-i elyel ve şems-i şāmis qavilleri bundandur. Pes bir perde ki tekrir ile vaşf mümkün olsa ‘Arab mevşūfdan müştakḳ ile vaşf iderler didi.

اعيت aña ‘acz virdi. Yāḥūd anuñ üzerine şa‘b oldı. ‘Ā’id mef‘ūli ḥazf-ı ‘ā’id mecrūr-i ḥazfdan ehvendür ve eblağ olan mef‘ūli ta‘mīm için ḥazf itmekdür. Pes ‘ā’idün taḳdiri احد طرق معايشه yāḥūd اعيت كل احد dimekdür. Tanşışde dir ki اعيت ef‘āl bābindan lāzım ve müte‘addi gelür. Beni it‘āb itdi dimekdür. اعياء yürümede qalmaq ve yorulmaqdur.

مذاهب, اعيت kelimesinün fā‘ilidür. مذاهب’den murād ṭuruḳ-ı me‘āyişdür. Ya‘nī şol ṭuruḳdur ki anda erzāḳ taleb olına. Ve bu mezāhibi cem‘-i irādenün nüktesi cemī‘ vüçūhdan ‘āqilün kelāl u ‘aczini izhārdur. Ḥafī buyrılmaya مذاهبأعيت cümlesi mümeyyiz müfredine muzāf olan kem-i ḥaberiyyeden ḥaberdür.

Ve جاهل جاهل cehlde gāyete resīde olıci dimekdür. عاقل, عاقل üzerine ma‘ṭūfdur. Fā’ide eger cehl [32a] ‘alā ile ta‘addi ider ise sefāhet ma‘nāsına olur. ‘İlmün zıddı ma‘nāsına olmaz.

مرزوقا, تلقاه مرزوقا üzerine ma‘ṭūfdur ve mecrūrun muḳaddem olmasında be’is yokdur ve مرزوقا mef‘ūlden ḥāl olmaq iḥtimāldür ve fā‘ilden ḥāl olmaq daḥi iḥtimāldür. Buña göre dimek olur ki sen aña mülākātuñ sebebi ile merzūḳ olduḡun ḥālde mülākī olursun. Ve bunda mezīd-i mübālağa vardur.

Huşuŝen muzâri‘-i istimrâr için kılınursa ترك, صير ma‘nâsına mâzî‘dür. Kaçan ترك iki mef‘üle ta‘addî eylese صير ma‘nâsına geldiği Teshilde mezkûrdur. Tanşisde ve Müfredâtta taştir olınan budur ki ترك ce‘ale ma‘nâsınadır. Eger meşhûre binâen ابن التارك kavlinde olduğu gibi. صير ma‘nâsına kılınsa ve صير العالم kavline göre tekrîri tevehhüm olunur.

اوهام جائرہ ’uqûl üzerine ihtiyârınıñ nüktesi ‘uqûl bu emr-i denî seri‘ü’z-zevâlün emsâlinden mütehayyire olmadığıdır.

Ve ترك, صير üzerine ma‘tûfdur.

العالم, صير ’nün mef‘ül-i evvelidür.

نحر العالم, التحرير ’nün şıfatıdır. نحر العالم ma‘nâsınadır. نحر العالم dinilür. ‘İlmi itkân itdi dimekdür.

زندقا, صير ’nün mef‘ül-i şânîsidür. Aţvelde dir ki zındîk şânî‘i nâfî ve âhireti münkir dimekdür. Ve ammâ mücerred kâfir ve şânî‘i nâfî ve eger vücûdı olaydı emr böyle olmaz diyü kâ’il ile Sa‘d-ı muhaqqıķıñ Mutavvelde ve Seyyid-i müdaqqıķıñ Şerh-i Miftâhda tefsîrleri Kâmûsda zındîk âhirete ve rübübiyyete imân getürmegen kimesnedür didigine muvâfiķ degildür. Ve yine Kâmûsda زندق, زندقين ’dan mu‘arrebdir. دين المرأة dimekdür diyü muşaverdür. Hevâdide taştir olınan budur ki zındîk ile murâd Allâhü te‘âlânun ‘adl u hikmetini münkir dimekdür. Şânî‘i nâfî degildür. Zîrâ âķil ü câhilün hallerinün te‘âküsi ķalbi nefy-i şânî‘e sevķ itmez. Belki ‘adl u hikmet şıfatlarından mücerred olduğu hâlde vücûd-ı şânî‘a sevķ ider. [32b] Hafî buyrulmaya هذا kavli hükm-i ma‘ķül-i sâbıķ ğayr-i maḥsûsa işaretdür. Ve bu hükm ‘âķilün maḥrûm câhilün merzûķ olmasıdır. Ve maķâm maķâm-ı muzmar idi. Lâkin müsnedün ileyh ‘acîbü’s-şân olan hükm-i bedî‘e ya‘nî ezḥânun ḥâire ve ‘âlem-i müttakînün zındîk olmasına yâḥûd ‘âķilün maḥrûm câhilün merzûķ olmasına muḥtaşş oldısa müsnedün ileyhün temyîziyle ‘inâyet-i mütekellim-i kâmile olupdur. ‘Aķab-ı ğayr-i maḥsûsı ma‘rez-i maḥsûsa ibrâz eyledi. Güyâ şu şey’-i müte‘ayyin-i mütemeyyiz şol şey’dür ki bu şıfat-ı ‘acîbe ve ḥâlet-i bedî‘e anuñ için olduğu sâmi‘ine gösterildi.

Ma'nā-yı beyteyn: Çok 'aqlı kāmīl vardır ki anuñ ʔuruq-ı me'āyişi aña 'acız virdi. Yāḥūd üzerine sa'b oldu. Ve çok cehlde nihāyete resīde olmuş vardır ki merzūk oldığı ḥālde sen aña mülākī olursun. Şu ḥükm-i bedi' ya'nī 'āqilūñ maḥrūm cāhilūñ merzūk olması evhāmı ḥayret idici kıldı. Ve 'ālim-i mütqini zındiḳ kıldı. Ya'nī şānī' i nāfi āḥireti münkir kıldı. Yāḥūd 'adl ü ḥikmetini münkir kıldı. Yāḥūd kāfir ü sānī' i nāfi ve eger vücūdı olaydı emr böyle olmazdı diyü kâ'il kıldı. Yāḥūd āḥirete ve rübūbiyyete imān getürmez kıldı. Yāḥūd mir'at dinli kıldı. Su'āl olunursa ki bu ḥükm-i bedi' evhāmı zevāt-ı ḥayret kılsun. Ğāyeti 'ālimūñ emri taḥayyür itmek olur. Şānī' i nefy ile cāzim olmaḳ nereden geldi. Cevāb budur ki ol 'ālimūñ merzūk olmaḡa istiḥkākı var iken maḥrūm olmasından nāşī üzerine müstevlī olan ḡazab kendüyi mu'ānid ve münkir-i şānī' kıldı. Ne'üzübi'llāh أن نكون şāḥib-i ḡazab Seyyid Şerif Miftāḥ Şerḥinde İbn-i Rāvendīyi reddi mutazammın bu iki beyti irād eyledi.

كم من أريب فهم قلبه * مستكمل العقل مقل عديم
ومن جهول مكثر ماله * ذلك تقدير العزيز العليم

ve yine bir kimesne daḡi reddinde dimiş

وقد أرشداك إلى حكيم كامل * نكد الأريب وطيب عيش الجاهل

48.

تَعَالَتْ كَى أَشْجَى وَمَا بِكَ عِلَّةٌ
تُرِيدِينَ قَتْلِي فَدَ ظَوَّرْتُ بِدَالِكَا

[33a] Bu beyt baḥr-ı ʔavilūñ ʔarb-ı şānīsindendir.

نقتلى fe'ülün تريدي mefā'ilün maḡbūza كعلتنن fe'ül mefā'ilün تكياشجا mefā'ilün تعاللت i Taḡḡī' i قد mefā'ilün ظفرت fe'ül maḡbūz بدالكا mefā'ilün maḡbūzdur.

Ḳā'ili İbn-i Dümeynedir.

تعاللت'nün bināsı bāḡında olmayanı izḡār için olmaḡla sende olmayan 'illet ü maraḡı izḡār eyledüñ. Yāḥūd izḡārında tekellüf eyledüñ dimekdür. Maḡbūbesine ḡitāb ider.

اشجى bāb-1 ' ilmden şīğa-i ma' ruf-ı lāzımdur. Ma' ruf olan da budur. حى زىء dinilür. Hazın oldı dimekdür. Ve bāb-1 نصر'dan şīğa-i mechül-i müte' addı olup ma' nāsına olmağda ihtimāldür.

وما بكعلة kavli hāl-i mü'ekkededür. Zīrā تعالل'den fehm olınan da budur. Yāhūd cümle-i du' ā' iye mu' tarızadur.

ترىءىن قتلئى cümlesi تعاللت kavlini mübeyyinedür. Yāhūd andan bedeldür. Zāhir olan ترىءىن yerine أءءء dimeli idi. O kadar var ki şā' ir hikāyet-i hāl-i māzī murād ide.

ظفءت ' ilm bābından şīğa-i ma' rufdur. ظفءت بهذا المراد kavli قد ظفءت Bā ile ve binefsihī ta' diye ider. Müsnedün ileyhūñ bābınūñ ğayrisinde müsnedün ileyhūñ maşsūs ğibi kemāl-i zuhūrınū iddi' ādan ötüri mevzi' -i mużmara ism-i işāret vaż' eyledi. Ya' nī به dimeyüp بذلك didi. Şu قتل maşsūs eyle dimekdür. Ve ihtimāldür ki bu ذلك ile قتل'nūñ bu' dına işāret ider. Zīrā kemāl-i şecā' atden herkes anı katlden ba' id olur. Ammā maşbūbesinūñ bu katline zafer-yāb olması mücerred تعالل iledür.

Ma' nā-yı beyt: Ey maşbūbe. Benim maşzūn olmam için yāhūd maşzūn kılmam için ' illet-i maraź izhār eyledūñ. Hālbuki saña mülābis olan ' illet ile katl murād iderseñ taħkīķ şu katlime zafer-yāb olduñ. Ben ise şeci' idüm. Qatlüme kimse zafer bulamaz idi.

49.

إلهئى عبءك العاصئى أءاكآ
مؤقراً بالذنؤب ففءءء عآكآ

50.

فإن ءعفر فآءء لءاك أهل
وإن ءطرء فمئن یرحم سواكآ

Bu beytler baħr-ı vāfirdendür.

Taḳṭī' i laḥīb al-mefā' ilün ma' şüb [33b] دكالعاصي mefā' ilün ma' şüb اتاكا fe' ülün maḳṭūfedür. فانت لذا mefā' ilün ma' şüb فان تغفر fe' ülün maḳṭūfdur. دنوبفقد mefā' ilün ma' şüb مقررنبذ müfā' aletün دعاكا fe' ülün maḳṭūfdur. وان تطرد mefā' ilün ma' şüb فمن یرحم mefā' ilün ma' şüb كاھلن müfā' aletün fe' ülün maḳṭūfe وان تطرد mefā' ilün ma' şüb سواكا fe' ülün maḳṭūfdur.

Ve bu beytlerin ḳā'ili ba'zı ḥavāş-i Muḥtasarda taḥrīr olındığına göre İbrāhīm bin Edhem *ḳuddise sırruhū* Ḥāzretleridür diyü muḥarrerdür. Ammā fāzıl-ı bihter'in Ahmed Faḥreddin bu iki beyti imāmımız İmām-ı Ümmeti'l-İslām İmām-ı Kebīr Baḥrū'l-himām Ebū Ḥanīfe-i Kūfī *raḍiye 'anhu rabbihi'l-ḳavīyye* nisbet itmişdür.

الهی ḥarf-i nidāsı maḥzūf-ı münādīdür. Taḳṭīri یالهی dimekdür. Ve bu mübtedādur.

عبدك mübtedā-i şānīdür. Ḥaberi cümle-i اتاكا'dur. Ve elif'i işbā' içündür. عبدك العاصي اتاكا diyüp العاصی'yi bedel itmek üzere اناالعاصی اتيتك dimedi. Zīrā عبدك zikrinde taḥazzu' u raḥmete istiḥḳāḳ ve şefḳate teraḳḳīden vardur ki lafz-ı انا'de yoḳdur. Ve yine عبدك'de العاصی ile vaşfdan nāşī temekkün vardur. Zīrā mużmar vaşflanmaz.

مقرا ism-i fā' il olup انا'nuñ fā' ilinden ḥāldür. İḳrār u i' tirāf idici dimekdür.

مقرا, بالذنوب kelimesine müte' allıḳdur.

دعاكا fi'l ü mef' ūldür. Saña niyāz u tazarru' itdi dimekdür.

مستترى, عبد'e rāci' dūr. Kāf-ı ḥiṭāba muttaşıl olan elif işbā' içündür.

فان تغفر, فالامر سهل Taḳṭīri fi'l-i şarṭdur. Taḳṭīri فان تغفر dimekdür.

فانت ilḥ. şarṭuñ ' illetidür.

لذاك, تغفر'den müstefād olan maḡfirete işaretdür.

وان تطرد, فالامر مشكل Taḳṭīri bu şarṭuñ daḥi cezāsı maḥzūfdur. Taḳṭīri وان تطرد dimekdür.

فمن يرحم şartuñ ‘illetidür. Ve من istifhāmiyyedür. Fi‘lini cezm itmez. يرحم ise burada meczūmdur. Vechi Ḥasan Çelebi merhūmuñ taḥrīrine göre vaşlı vaḳf mecrāsına icrādan ötüridür. Ammā ba‘zı ḥavāşda vezne ḥalel gelmesün için sākin kılandı diyü taḥrīr olunmuş. Aṭvelde dir ki eger وان ترحم ve فمن يرحم diyeydi ğāyet leṭāfetde olurdı. [34a] Güyā şeyṭānuñ vaşfında şuyū‘ı olan lafz-ı recmden ihtirāz eyledi.

سواكا kesr ile ğayr ma‘nāsınadır. Ve kāf ḥiṭāb içündür. Ve elif‘i işbā‘ içündür.

Ma‘nā-yı beyteyn: Ey maḳşūd u maṭlūbum olan Allāh. Saña niyāz u tazarru‘ iderüm ki ‘işyān idici ‘abdūñ saña geldi. †ünübını muḳırr u mu‘terif oldığı ḥalde. Ḥālbuki ‘afvını senden niyāz u tazarru‘ itmişdi. Eger mağfiret iderseñ emr-i sehldür. Zīrā sen mağfirete ehlsün ve eger mağfiret itmeyüp ṭard u ib‘ād iderseñ emr-i müşkildür. Zīrā senden ğayri merḥamet ü mağfiret ider kim vardur. Ve bu beytlerüñ lafzı ḥaber ma‘nāsı isti‘ṭāfdur ya‘nī ‘afv u merḥamet ü mağfiret ṭaleb itmekdür.

51.

تَطَاوَلَ لَيْلُكَ بِالْأَثْمَدِ
وَنَامَ الْخَلِيُّ وَلَمْ تَرُقُدِ

52.

وَبَاتَ وَبَاتَتْ لَهُ لَيْلَةٌ
كَلَيْلَةِ ذِي الْعَائِرِ الْأَرْمَدِ

53.

وَدَلِكَ مِنْ نَبَا جَاعِي
وَحُبْرَتُهُ عَنْ أَبِي الْأَسْوَدِ

Bu ebyāt-ı şelāse baḥr-ı müteḳāribüñ ḍarb-ı şālis-i maḥzūfindandır.

Taḳṭī' i تطاو fe' ul maḳbūz الليل fe' ul maḳbūz كبلات fe' ulün مدي fe' ul maḳzūfe ونامل fe' ulün لهولى fe' ulün وباتت fe' ul maḳbūz وبات fe' ul maḳzūf قدي fe' ulün ولم تر maḳbūz⁴⁷ fe' ulün خليبي fe' ulün وذل fe' ul maḳzūf مدي fe' ulün عرلار fe' ulün تدلعا fe' ul maḳbūz كليل fe' ul maḳzūfe لئن fe' ul maḳbūz كمنن fe' ul maḳbūz بابخا fe' ulün عنى fe' ul maḳzūfe وخبير fe' ulün تهوعن fe' ulün ودي fe' ul maḳzūfدور. fe' ulün ابلاس

Bu ebyāt-ı şelāşe İmru' u'l-Ḳaysuñ ḳaṣīde-i merşiyesindendür diyü 'Allāme Şirāzī Şerḥ-i Miftāḥda zıkr ider.

تطاول tefā' ulden şāga-i māzī-yi ma' rūfdur. تطاول Tācū'l-Meşādirde كردنكى ile tefsīr ile tefsīr olınmışdur. تطاول عليه واستطال dinilür. İkisi de aña ğalebe itdi ve anı ḳahr itdi dimekdür. Ve medār-ı bāb-ı ziyāde üzerinedür.

تطاول nūñ fā' ilidür. ليك tezkīr-i ḥiṭāb ileddür. Ne ḳadar nefsuñ ḥiṭābında te'nīs-i şāyī' ise ve buña delīl ولم ترقد tezkīr-i ḥiṭāb ile olmasıdır. [34b] Ve burada mütekellimden muḥāṭaba iltifāt vardır. Muḳteziyāt-ı zāhir ليلي demek idi. Ba'zılar ليك 'alā ṭarīḳü't-tecrīddür iltifāt degildür dimiş. Ve buña Şerḥ-i Keşşāfda şöyle cevāb virildi ki tecrīd ile iltifāt miyānında münāfāt yoḳdur. Cā'izdür ki bir i'tibār ile tecrīd ve bir i'tibār ile iltifāt olur. Ve bu cevāb şöyle redd olındı ki tecrīdüñ mebnāsı müntezi' ile müntezi' un minhūñ muḡāyirine mebnīdür ki ḥattā vaşfda mübālağa ḳaşd olınan şey' anuñ üzerine terettüp eyleye. Ammā medār-ı iltifāt ittihād-ı ma' nā üzerinedür ki şūret-i āḥerīde irāde-i ma' nādan murād olınan şey' ḥāşıl olur. Fāzıl Yümnī dir ki Ebū 'Ali ve İbn-i Cinnī ve İbn-i Eşīrūñ ليك tecrīddür iltifāt degildür diyü ḥükmeler bunu te'yīd ider. Ḥasan Çelebi merḥūm dir ki şavāb olan eger ليك iltifāta ḥaml olırsa tecrīd olmaz. Eger tecrīd 'add olırsa iltifāt olmaz.

بالاتمد de olan bā fi ma' nāsına olup تطاول nūñ zarfıdır. أتمد fetḥ-i hemze ve sükūn-ı şā-i müşelşele ve zamm-ı mīm ile bir mevzī' üñ ismidür. Burada murād budur. Ve hemze mīm'üñ kesriyle daḡi mervīdür. Bu rivāyete göre Feyyūmī küḥl-i esved didikleridür. Me'ādenī maşrıḳda olur dimiş. Ba'zı fuḳahā küḥl-i İsfehānī budur dimiş. Cevherī kendü ile iktiḥāl olınan bir ḥacerdür dimiş. Ḳāmūsda Eşmūd Ahmed veznindedür ve mīm'i maẓmūm olur dimiş.

⁴⁷fe' ulün: -HE

Ve نام'da olan vāv hāliyedür yāhūd تطاول üzerine 'ā'ıfedür.

الخلی, نام'un fā' ilidür. الخلی hüzn ü hemmden hālī ma' nāsınadır.

ترقد nevm ma' nāsına olan رقاد'dan me' hūz fi' l-i hıṭābdur. Buñunla nefsine hıṭāb ider.

بات giceledi dimekdür. Ve müstetiri nefsine 'ā'ıddür.

صارت, باتت ma' nāsına.

له'de olan zamīr nefse 'ā'ıddür.

بانت kelimesinüñ maḥallen mansūb كلیلة ذي العائراأرمد kelimesinüñ ismidür. لیللة kelimesinüñ haberidür. Mezesterī له, بانت kelimesinüñ haberidür كلیلة ذي العائراأرمدی maḥallen merfū' haberidür. [35a] بانت de isnād-ı mecāzīdür. Bunuñla bile ki muḳayyeddür. Ve بات da isnād-ı haḳīkī ve muṭlaḳdur. Böyle olunca beynehümāda 'aṭf bi-ḥasebü'z-zāhir mütebāyinīni āḥerüñ üzerine 'aṭf olur. Bi-ḥasebi'l-ḥaḳīḳa muḳayyedi muṭlaḳ üzerine 'aṭf olur. 'Ā'ır gözün hāl-i veca' da atdıḡı ḳazā-yı vaṭīddür. الارمدی, العائرا, ذي العائرا'nüñ şıfatıdır. Kesr ile 'ā'ır'den me' hūz'dur. Gözi taḥrīk itdi dimekdür. Ba' zılar 'ā'ır ü remed bir ma' nāyadır كلیلة ذي العائرا remed-i çeşm şāḥibi dimekdür dimiş⁴⁸. Murād ḳalaḳ u ıztırābda nefsini 'ā'ır-i ermed şāḥibine teşbīh vardır. Ve gicesini ṭulde 'ā'ır-i ermed şāḥibinüñ gicesine teşbīhdür. O ḳadar var ki kelāmda aḥşār eyledi.

وذلك şu iki beytde mezkūr sū'-i ḥāle işāretdür. Yāhūd teṭāvül-i leyl ve meşāḳḳdan zıkr alınana işāretdür.

نباء müfredātta zī-şān olan ḥabere dirler dimiş.

جاءنی cümlesi نباء kelimesinüñ şıfatıdır.

خبرته fi' l-i mechūldür. اعلمته ma' nāsına. Zamīri نباء'e 'ā'ıddür.

⁴⁸ dimiş: -HE

عن أبي الأسود⁴⁹, خبرته⁴⁹ ye müte‘allıkdur. Ba‘zılar bu haberden murād Ebu'l-Esvedüñ pederinüñ katli haberidür didi. Şāhib-i Tanşış dir ki kelime-i عن bu‘d u mücāveze ma‘nāsınadır.⁵⁰ يحرّفون الكلم عن مواضعه⁵⁰ āyet-i celīlesinde oldığı gibi. Yāhūd من ma‘nāsınadır ve وما ينطق عن الهوى⁵² naşş-ı kerīminde oldığı gibi. Yāhūd bā ma‘nāsınadır.⁵² āyet-i kerīmesinde oldığı gibi. Ve Ebu'l-Esved'den murād bu haber-i sū'i muhbirdür. Yāhūd muhber عنه'dür. Hafī buyrulmaya ki bu ebyāt-ı şelāşede üç iltifāt vardır. Ammā beyt-i evvelde hikāyeden hiṭāba iltifāt vardır. Zīrā kıyās تطاول ليلي dimek idi. Bu taḫrīr mürūr itdi ve beyt-i şānīde hiṭābdan ğaybete iltifāt vardır. Zīrā بات didi. Kıyās ise hiṭāb olmağ üzere وبت idi.

de iltifāt yokdur. Zīrā ikisi de mā-sebağlarınuñ zāhiri üzere cārilerdür. Ve beyt-i şālīşde ğaybetden hikāyeye iltifāt vardır. Zīrā جاءني'de kıyās جاء idi.

Ma'nā-yı ebyāt-ı şelāşe: [35b] Ey nefis. Eşmūd nām mevzi'de leylüñ uzadı. Ya'nī memdūhuñ katli haberi mesmū' uñ olup hüznünden nāşī seher eylediginden giceñ uzadı. Hālbuki hüzneden hālī olan uyudu. Ey nefis. Sen uyumaduñ. Ya'nī memdūhınıñ katli haberi ile maḥzūn olmayan kimesne hāb-ı raḥatda oldu. Sen ise maḥzūn olduğından seher idüp uyumaduñ. Ve nefis beytütet itdi. Ve gice daḥi nefis için ḳalağ u ıztırābda remed-i çeşmi olanuñ gicesi gibi bet itdi. Ve betinde mezkūr olan sū'-i hālüñ yāhūd teṭāvül-i leyl ve zıkr olınan meşāḳḳuñ menşe'i memdūhınıñ katli haberindendür ki ol haber baña geldi ve ol haber aślā kızbe ihtimāli yokdur. Zīrā anı ben memdūhuñ oğlu Ebu'l-Esvedden istimāc itdüm. Ve bu ebyāt-ı şelāşenüñ lafzı haber ma'nāsı Eşmūd nām mevzi'de kendüye işābet iden miḥen u şedā'idden tefeccü' ü teveccü'dür.

54.

نَحْنُ الَّذِينَ صَبَّحُوا الصَّبَاحَا
يَوْمَ النُّخَيْلِ غَارَةً مِلْحَاًا

Bu beyt baḥr-ı seri' uñ ḳarb-ı meksūfindandır.

⁴⁹ HE: -عن أبي الاسود. Zamīri e'ā'iddür. اعلمته ma'nāsına. خبرته⁴⁹ fi'l-i mechüldür.

⁵⁰ [K]elimeleri yerlerinden oynatarak tahrif ederler. (Māide 13)

⁵¹ Kötülükleri (günahları) affeden (bağışlayan). (Şûrâ 25)

⁵² O, hevâdan (heves ile, kendiliğinden) konuşmaz. (Necm 3)

يومنخى meksūfe ü'lün صباحا maṭvī ilün mefā' ilün نصيحص müstef ilün نخللذى Taḳṭī' i meksūfdur. mefā' ilün maṭvī ملحاحا mefā' ilün لغارتن müstef ilün

Ḳā'ili şu'arā-yı Cāhiliyyeden Ebū Ḥarb A'lem 'Uḳaylidür. Ba'zılar Rūbedür dimişler.

نخن mütekelliminden الذين الذين gaybetine iltifāt itdi.

صباحا'ya 'Arab a'dā üzerine hücum eylediler diyecek yerde mecāzen isti'māl iderler. صباحا zarfıyyet üzere manşüb صباحا'nuñ zarfıdur. Taḳdīri vaḳtū's-şabāḥ dimekdür. Ve elif'i işbā' içündür.

يوم النخيل Arabda 'ādetdür ki muḳāteleleri ḳanḳı maḥalde ve ḳanḳı şecerüñ ḳurbında vāḳī' olursa muḳātele eyledikleri yevmi aña muzāf idüp isti'māl iderler. Pes burada muḳāteleleri ḥurmā ağacınıñ ḳurbında olmağla yevmi naḥile muzāf idüp yevmü'n-naḥil didi.

غارة baḡteten ma'nāsına.

ملحاحا merreten ba'de uḫrā diyecek yerde [36a] isti'māl olunur. Teḳrārı müfıddür. Me'ḥazı الحاح'dur.

Ma'nā-yı beyt: Bizler ya'nī şol kimesneler ki şabāḥ vaḳti yevm-i naḥilde muḳātele için a'dā üzerine baḡteten ve merreten ba'de uḫrā hücum eylediler. Ḥafı buyrulmaya bu taḫrīr eyledigüm şerḥ u ma'nā şeyḥüm 'Allāmetü'd-dünyā Ebu's-Şafādan Muḫtaşar ḳırā'at eyledigüm tāriḥde 'alā vechi'l-itḳān mesmū'um olup tarḥ-efgen-i bevādi-yi nisyān olmasun için hāmiş-i Muḫtaşara şebt ü ketb olınmış idi. Ammā Mu'avvelde taḫrīr olınan şerḥ-i ma'nā budur ki نحن mübtedādur. Mevşül me'aşilatihı haberidür. Ve mevşüli اللذون getürdigünüñ nüktesi cemī'-i müzekker-i sālīm mecrāsına icrādan ötüridür ki hezıl ü 'aḳılüñ lügatine göre ḥālet-i ref' de vāv ile ref' olunur. İbn-i Mālik Teshīl şerḥinde lügat-i ṭayyda اللذون نصر اللذون آمنوا على الذين كفروا kavline göre اللذون iki lām ile taḫrīr olunur. Zīrā bināsınıñ ḥāleti ḥarfe şebīhdür. Ve mevşülüñ ta'rīfi 'ahd-i zihni iledür didiklerine göre lām lām-ı ta'rif dimiş.

الصباح ḳavli Molla Fenārīnūñ sözine göre min ciheti't-te'kīd وصبح'uñ ma' nāsīnuñ bir cüz'ini taşrīhdür. صبحه dinilür. Şabāḥ vaḳti aña geldi dimekdür. Ve naşbı zarfīyyet üzredür yāḥūd ضربت الضرب gibi mef' ūl-i muṭlaḳdur.

النخيل de يومه'nüñ naşbı يوم الجمعة غدوة oldıḡı gibi zarfīyyet üzre mañşūbdur. النخيل şīḡa-i taşḡir ile Medīne-i Münevvere والتجبه افضل الصلوة والتجبه 'ye ḳarīb bir ' ayn-ı mānuñ ismidür. Ezherī nāḥīye-i Şāmda bu mevzi'üñ ismidür diyüp burada murād budur dimiş. Şaḡānī ' Ubābda Haḍramūta ḳarīb bir mevzi' dür dimiş.

إغارة a' dā üzerine إغارة'den isimdür. Muḡirrīn te'vīli ile ḥāliyyet üzre mañşūbdur. لا إغارة لآ Taḳḍiri لآ الغارة لآ الغارة

ملحاحا dan me'ḥūz min'ām u miḳşār gibi mübālaḡa şīḡasıdur. الملح المطر dinilür. Maṭar dā'im oldı dimekdür. Yāḥūd ملح maşdar yāḥūd nisbet ma' nāsına zāt-ı الملح dimekdür.

Ma' nā-yı beyt: Bir yevm-i naḥīlde a' dā üzerine ḡāret ü ziyāde [36b] ilḥāḥ idici yāḥūd ḡāret ü ilḥāḥ için vaḳt-i şabāḥda şabāḥ iden fersānuz.

55.

طَحَا بِكَ قَلْبٌ فِي الْجِسَانِ طُرُوبُ
بُعِيدَ الشَّبَابِ عَصْرَ حَانَ مَثِيبُ

56.

يُكَافُنِي لَيْلَى وَقَدْ شَطَّ وَلِيهَا
وَعَادَتْ عَوَادٍ بَيْنَنَا وَخُطُوبُ

Bu iki beyt baḥr-ı ṭavīlūñ ḍarb-ı şāliş-i maḡzūfindandır. Ve beyt-i evvel matla' -ı ḳaşīde olmaḡla ' arūzı daḡı maḡzūfe ḳılınmışdır.

Taḳṭī' i طحاب fe' ūl maḡbūz كفلينفل mefā' ilün حسان fe' ūl maḡbūz طروبو fe' ūlün maḡzūfe بعيد fe' ūlün maḡzūfe ش شبابعص mefā' ilün maḡbūz رحان fe' ūl maḡbūz مشيبو fe' ūlün maḡzūfdur. يكلال fe' ūl

عوادنبی fe'ülün و عادت mefā'ilün طُولِهَا fe'ülün وقد شط mefā'ilün فنبیلی maḳbūz mefā'ilün و نناو fe'ül maḳzūfdir.

Ḳā'ili 'Alḳametü'bnü 'Abdeti'bni'n-Nu'mān bin Ḳaydur. Ḥāriş bin Cebeletü'bnü Ebī Semureti'l-Ġassāniye inşā eylediği ḳaşidesindendir.

طحا şīga-i māzī-i ma'rūf-ı lāzımdır. اتسعه و ذهب ma'nāsına. Ve isti'mâlde ta'diyesi zeheb gibi bā ile olmağla beg didi. Ve kāf gerek mezkūr ve gerek mü'enneş i'tibār olınsun 'inde'l-cumhūr tecrīd tarīḳiyle 'inde's-Sekkākī iltifāt tarīḳiyle nefse ḥiṭāb içündür. Ya'nī mütekellimden ḥiṭāba iltifāt içündür. Zīrā ḳıyās طحابی dimeli idi. Bu şüretde iltifātın fā'idesi izāle-i tevehhümdür ki قلب seni cānib-i maḥbūba giderdi didikde muḥāṭab mütekellimün ğayrisidür diyü tevehhüm olındı. Pes ḥiṭāb kendü nefesine oldığı fehm olınsun içün iltifāt eyledi.

طحا'nun fā'ilidür. Ve tenkiri tefhīm ü ta'zīm içündür.

طحا kelimesine müte'allıḳdur didi. Muṭavvelde طروب kelimesine müte'allıḳdur didi. Buña göre zarfuñ taḳdīmi ḥaşr u taḥşiş içün olur. kesr-i ḥā-i mühmele ile حسنا'nun cem'idür. Tanşışde dir ki maḳşüre olan حسنا'nun cem'idür. Allāhü te'ālānün⁵³ فهن خيرات حسن ile tefsir eylediler. Ammā memdūde olan حسنا'nun cem'i [37a] حسن'dür. Ḥamrā' vü ḥumr gibi. Burada ekşer şurrāḥ ḥazf gözetmişler. Ba'zısı ba'zısında taḳdīri الحسن النوسة الحسن ve ba'zısında حسن'ün cem'i ḳılındı.

طروب'nun na'tidür. فتهطروب ile ve zamm-ı rā-i mühmele ile kesr-i rā ile olan طروب'dan müştakḳ şıfat-ı müşebbehedür. كثير الطرب ma'nāsına. فتهطروب ile Hevādīde şiddet-i ferḥ yāḥūd şiddet-i ḥüzn yāḥūd şiddet-i sürürdan insāna 'arız olan ḥıffetdür diyü ta'rif olınmışdır. Ba'zı ḥavāşīde ḥüsnden ḥāşıla ḥıffetdür vāḳi' olmışdır. Ammā bu beytün şāriḥi Merzūḳī طرب'a حسن'ün mürāveresinde olan neşāt ma'nāsınadır dimiş.

طروب'da şebābdan şonra şebāba ḳarīb zamānda dimekdür. بعيد'nun taşğiri ḳurb u taḳrīb içündür. Böyle olınca عصر حان مشيب ḳavline münāfi olur. Zīrā şeyb şebābuñ

⁵³ İçlerinde huyu güzel yüzü güzel kadınlar vardır. (Rahmān 70)

hılāfidur. Buña cevābda zamān-ı şebābuñ ekşerinüñ ba‘īdi olan zamān-ı şeyb murāddur dinilür. Egerçi بعيد الشباب kavli şebābdan soñra şeybe qarīb zamānda diyü tefsir olınaydı münāfāt mündefi‘ olurdu. Hevādīde dir ki بعيد, طحا nuñ zarfidur ve ba‘ de zamānınuñ taşğiri taqlil içündür. Bu sebebden عصر حان مشيب kavlini بعيد’dan bedel eyledi. Seyyid Şerif Miftāh Şerhinde dir ki بعيد, طروب nuñ zarfidur yāhūd طحا nuñ zarfidur. Ve عصر yāhūd حان iki rivāyete göre ya‘nī عصر حان yāhūd حان rivāyetlerine göre بعيد’dan bedeldür. Pes بعيد الشباب بعيد حان مشيب عصر حان مشيب ma‘nāsı şebābuñ i‘rāz u tevellisi zamānı ki şebāb mutaşarrım u münkatı‘ olmağla qarīb oldu ve meşibüñ zamānı qarībi ve hücümü üzerine iqbāli dimek olur. Seyyid Şerif aña işāret ider ki بعيد الشباب ve حان مشيب ve حان مشيب nuñ ikisi de ebdal olmağ üzere şey’-i vāhidüñ zarfları olmağlıklarında münāfāt yoğdur. Zīrā murād şebābuñ şeybe qurbı vaqti ve şeybüñ iqbāli vaqtidür. حان الشيء dinilür. Vaqti geldi ve vaqti qarīb oldu dimekdür.

ليلى fā‘il-i müstetiri ‘قلب’e rāci‘dür. [37b] Ve yā-i mütekellim mef‘ül-i evvelidür. Ve ليلى mef‘ül-i şānīsidür. Ve ليلى cümlesi müste’nifedür. Ya‘nī su‘āl-i muğaddere cevābdur. Taşviri budur ki zālike’l-ğalb saña ne işledi dinildikde cevāb virüp dir ki zālike’l-ğalb baña Leylāyı teklif eyledi ve vişāl ü vuşlatı benden muṭālebe eyledi. Muṭavvelde ve Şerhi Miftāhda Leylāda muzāf tağdir eylemişler. عناية’de gösterildi. Ve ليلى kavli Leylā cānibine ve Leylānuñ vişālīne teveḳān u incizābında isti‘āredür. Yāhūd isti‘āre-i taḫyīliyyedür ki ليلى من له الامر’e teşbih idüp aña teklif-i işbāt eyledi. Teklif me’mūr üzerine meşāḳḳat viren şey’le emrdür. Ve Leylāya neyl ü vişālden ziyāde meşāḳḳatli ḳanḳı şey’ vardır. Ve ليلى ta‘i müşennāt-ı fevḳiyye ile rivāyet olındı. Buña göre iki tevcih eylemişler. Biri Leylāya müsned olup mef‘ūli maḫzūf olur. Tağdiri şedā’id-i firāğ-ı Leylā dimek olur. Ve biri ḳalbe ḫiṭāb olur. Bu tağdirce ḡaybetden ḫiṭāba iltifāt olur.

وقد شط da vāv ḫāliyyedür. قد taḫḳiḳiyyedür. شط bu‘d ma‘nāsına şīğā-i māzī-yi ma‘rūfdur. Uzağ oldu dimekdür.

وليها nuñ fā‘ilidür. ولي qurb ma‘nāsına maşdardur ve zāmīri ليلى ya‘ā’iddür.

وعادات عواد بيننا وخطوب cümlesi ‘alā ṭarīḳi’t-tezyil شط cümlesi üzerine ma‘tūfdur. Merzūḳī dimiş ki عادات, عادات dan me’ḥūz. ‘Adāvet itdi dimekdür. Buña göre ma‘nā ḡüyā şavārif ü ḫuṭūb aña ‘adāvet ider idi dimek olur. Yāhūd عاد, يعود dan me’ḥūz rücū‘ eyledi dimekdür. Buña göre ma‘nā beynimize ḫulūl iden ‘avā’iḳ u mevāni‘-i evvelden oldıḡı şey’ üzerine

rücū‘ eyledi demek olur. عواد taqdīren merfū‘ عادت kelimesinūñ cem‘ idür. ‘Ā’iķa-i dehr ve şārif-e-i evān ve ‘ārīza-i zamān ma‘nāsınadır. بيننا bir muķadder ħulūle müte‘allıķdur. عواد üzerine ma‘tūfdur. خطوب zamm-ı mu‘ceme ile خطب kelimesinūñ cem‘ idür. Şa‘b-ı ‘azīm olan emre dirler. Burada خطوب’dan murād şedā’idden umūr-ı ‘izāmdu. Yāĥūd miĥen-i zamāndur.

Ma‘nā-yı beyteyn: Ey nefis. Ĥüsnāları [38a] talebde keşirü’t-ṭarḫ olan ħalb-i ‘azīm seni giderdi. Şebābdan soñra şeybe ħarīb zamānda ya‘nī şebāb tevelli u i‘rāz idüp mutaşarrım u münķaṭı‘ u munķarız oldığı zamānda bundan bedel şey’ün ħurbı ve ĥücümü üzerine iķbālī zamānında ol ħalb Leylānuñ vişālini baña teklif ider. Ĥālbuki ol Leylānuñ ħurb u vişālī ba‘id oldı ve beynimize ĥulūl iden ‘avā’iķ-i mevānī‘-i dehr ve şedā’idūñ ‘izāmı ‘adāvet itdi. Ya‘nī vişālden mānī‘ oldı. Ya‘nī evvelden oldığı şey’e rücū‘ itdi. Bu beytde şā’ir için taĥassür ve ħalbinūñ Leylāya meyl ü talebinde tekellüfini inkārda ziyādelik vardır.

*

مِثْلُ الْأَمِيرِ يَحْمِلُ
عَلَى الْأُدْهَمِ وَالْأَشْهَبِ

Ķaba‘şerā nām şā’irūñ kelām-ı menşüridür. Sebeb-i vürüdü budur ki Ķaba‘şerā üdebādan bir cemā‘at ile bostānda oturlardı ve ĥisremūñ mevsim ü zamānı idi. Ĥisrem ĥā-i mühmelenūñ kesri ve şād-ı mühmelenūñ sükūnıyla evvel-i ‘inebdür. Türkīde ħoruķ didikleridür. Meclīse Ĥaccāc zıkr olındı. Ol ĥinde سود الله وجهه و سفانى من دمه و قطع عنقه didi. Ya‘nī Allāh yüzini siyāĥlandursun ve ħanından beni şuvarsun ve gerdānımı ħat‘ eylesün didi. Pes Ķaba‘şerānuñ bu kelāmını Ĥaccāc istimā‘ idüp ĥuzūrına iĥzār u ‘itāb u teĥdīd eyledikde der-‘aķab Ķaba‘şerā bu kelāmumla ĥişremi murād eyledüm didi. Soñra Ĥaccāc daĥi müteva‘‘id oldığı ĥālde على الادهم didi. Ya‘nī ey Ķaba‘şerā elbette seni edheme bindirirüm didi. Ĥaccācuñ murādı ħayd idi. Zīrā ħayda edhem dirler. Ba‘dehū Ķaba‘şerā Ĥaccācuñ bu kelām u va‘idini ma‘rez-i va‘de çıkarup teraķķup olınan şey’ün ĥayri ile telaķķı idüp مثل الامير يحمل على الادهم والاشهب diyüp Ĥaccācuñ kelāmında olan beyāzı gidüp sevādı ĥālib olan feres-i edheme ĥaml eyledi. Ve aña beyāzı ĥālib olan feres-i eşebi daĥi zamm eyledi. Ĥaccācuñ ise edhemden [38b] murādı ancaķ ħayd idi. Pes Ķaba‘şerā feres üzerine ĥaml-i emīrūñ ħaşd eyledigi şey’den evlā oldığına tenbīh eyledi. Ĥāşılı ma‘nā şol kimesne ki ĥalabe vü kerem ü māl ü ni‘metde emīr misilli ola. Der-bend idüp cezā

eylemekden aña i' t̄a itmek cedir ü sezādur demek olur. Bundan sonra Haccāc Kaba' şerāya didi. Ya' nī edhem hadiddür didi. Der-^c aqab Kaba' şerā hadidi Haccācuñ murādınıñ hilāfına haml idüp لان يكون حديداً خير من ان يكون بليداً didi. Ya' nī anuñ hadid ü qavī olmaqlığı belid ü tenbel ü süst olmaqlığından hayırlıdır didi.

57.

وَمَهْمِهِ مُغْبِرَةً أَرْجَاؤُهُ
كَأَنَّ لَوْنَ أَرْضِهِ سَمَاؤُهُ

Bu beyt baħr-ı recezün ħabn-ı beytindendür.

Taqṭī'i مهمهن و مهمهن mefā' ilün maħbūn مغبررتن müstef' ilün أرجاء هو müstef' ilün sālime كاننلو mefā' ilün maħbūn نارضهى mefā' ilün maħbūn سما هو mefā' ilün maħbūndur.

Qā'ili Ru'betübñü'l-^c Accāc nām şā'irdür. Bunuñla mefāze vü şaħrāyı ğayr ü isvidād ile vaşf ider.

و مهمه de olan vāv rubbe ma' nāsınadır. مهمه mīm'ün fetħaları miyānında hā'nuñ sükūniyla mefāze-i ba'ide ve şaħrā vü beydā ma' nāsınadır. Ma' lüm buyurıla ki bu faqīr 'Işāme'd-dīn biñ yüz elli toquz tārīhinde şeyħüm Ebu'ş-Şafā ' Allāmetü'd-dünya eş-Şeyħ İbrāhim el-Ĥalebī *medde'llāhu zillehū* Ĥazretlerinden Muħtaşar Me' ānī kıraat ider iken buyurdılar ki şeyħüm ' Allāme-i ' Ālem es-Seyyid ' Aliyyü's-Sivāsī *kuddise sirruhūdan* Cāmi' -i Ezherde biñ yüz otuz toquz tārīhinde Muħtaşar Me' ānī kıraat ider idüm. Bu beyte geldikte şaħrāya مهمه tesmiyesini şöyle taqrīr eylediler ki şaħrāda sālīk olan kimesne kendüsini ve refiķini a' dā vü ħayvanātuñ gezend ü zarārından muħāfaza idüp şadālarını istimā' itdirmemek için ğüftāre āġāz itdikce merreten ba' de uħrā birbirlerine üsküt üsküt ma' nāsına مهمه didiklerinden şaħrāya مهمه tesmiye olinmışdır. Ĥafī buyrilmaya ki şaħrā ma' nāsına [39a] olursa مهمه muttaşıl taħrīr olinur. Üsküt üsküt ma' nāsına olursa مهمه munfaşıl yazılır. İkişi de bu kıt'ada vāķī' olmuşdur.

اسرع وسرطالب المعالى *بكل وادوكل مهمه
وان لحي عادل جهول *وقل له يا عدول مه مه

Ma'nāsı: Ey t̄alib-i me'ālī. Her vādi vü şahrāda sür' at eyle ve yūri. Eger bir 'āzil-i cehūl levn iderse aña ey 'azūl sūkūt eyle sūkūt eyle diyü söyle dimekdür.

مغبرة, مغبره ile mütelevvine ma'nāsına ism-i mef' üldür. مغبره, غبار'a şebīh olan levne dirler.

أرجاؤه kelimesinüñ nā'ib-i fā'ilidür. Eṭrāf u nevāḥī ma'nāsına maqşūr olan رجا kelimesinüñ cem'idür. Teşniyesi رجوان gelür ve zamīri مهمه lafzına rāci'dür. Ve أرجاؤهمغبرة cümlesi مهمه'nüñ na'tidür.

كان teşbīh içündür.

كان'ın ismidür. ناşb ile لونا أرضه

سمأوه ref'le كان'ın haberidür ve zamīri مهمه lafzına rāci'dür. Ve سمأوه'de ḥazf-ı muzāf vardır. Taḫdīri سماؤهلون dimekdür. Pes mışrā'-ı āḥir bāb-ı ḳalbdendür. İnşā'allāhü teālā beyte ma'nā virür iken gösterilür. Ḳalb eczā'-i kelāmuñ birini āḥirüñ mekānına ve ol āḥiri birinüñ mekānına ḳılmağa dirler.

Ma'nā-yı beyt: Ba'idü'l-mesāfe ve şāḥib-i ḥaṭr u mahaffe çok şaḥra vü mefāze vardır ki riyāḥ-ı muḥtelifenüñ hūbūbindan eṭrāf u nevāḥīsi ḡubret ile mütelevvinedür ki gūyā semānuñ levni keşret-i ḡubārdan arz-ı ḡabrā'sinuñ levnidür. Burada i'tibār-ı laṭīf vardır ki levn-i semāyı vaşfda olan mübālaḡadır. Bu mübālaḡada ḳalbden neş'et ider. Ḥattā levn-i arz levn-i semāya levn-i ḡubrede teşbīh olındı. Ve me'a hāzā arz levn-i ḡubrede aşldır. Tavzīḥ-i kelām budur ki muḳtezā-yı zāḥir iḡbirārda semāyı arza teşbīh eyledi. Zīrā iḡbirārda arz semādan aḳvādur. Lākin ḡubre ile semāyı vaşfda mübālaḡadan ötüri teşbīhi ḳalb eyledi. Ve arz u semānuñ [39b] مهمه lafzına izāfeti mecāzdu. Aṭvelde dir ki كان لونا kavlini ḳalb ü ḥazf olmayaraḳ tefsīr mümkündür. Ya'nī arzda bir mertebede ḡubār ḳalḳup müterākim oldı ki semāya muttaşıl oldı. Gūyā semā arza muttaşıl oldı. Levnüñ cisme ittişāli gibi. Gūyā levn-i arz nefsi semā oldı.

فَلَمَّا أَنْ جَرَى سِمَنْ عَلِيَّهَا
كَمَا طَيَّنْتَ بِالْفَدَنِ السِّيَاعَا

Bu beyt baħr-ı vāfirūn ğarb-ı evvel maḳṭūfindandır.

Maḳṭūf-i Taḳṭī'ī فلما ان mefā' ilün ma'şüb سمنن جرى müfā' aletün عليها fe'ülün maḳṭūfe كما طيين
mefā' ilün ma'şüb تيلفدنس müfā' aletün سياعا fe'ülün maḳṭūfdur.

Ḳā'ili Ḳaṭāmī nām şā' irdür.

Nāḳasını simen ile vaşf ider.

لما şartıyyedür. Cevābı beyt-i ātīdür ki inşā' allāhü te'ālā şerḥ olınsa gerekdür.

جرى 'an' da ان maşdariyyedür. جرى şığa-i mazī-yi ma' rüfdur.

سمن kesr-i sīn ve fetḥ-i mīm ile جرى'nuñ fā' ilidür.

عليها 'da olan zāmīr nāḳaya rāci' dür.

طينت ,طينت' den me'hūzdur. Cidāra çamur sürmek ve çamur ile cidāri tesviyelendirmege dirler.

بالفدن ,طينت'ye müte'allıḳdur. Zāhirde طينت'nuñ mef'ül-i ğayr-i şariḥidür. Ammā ma'nā vü ḥaḳīḳatde بالسياع'ya musallaṭ olup taḳḍiri السياعا olur. Bu taḳḍirce الفدن mef'ül-i şariḥi بالسياع' mef'ül-i ğayr-i şariḥi olur. İnşā' allāhü te'ālā beyte ma'nā virür iken gösterilür. فن fā ve dāl-i mühmelenüñ fetḥalarıyla köşk қаşr ma'nāsınadır. السياع'nuñ elif'i işbā' içündür. سيع kesr-i sīn-i mühmele ile çamura yāḥūd kirece dirler. مسيع sürecek aletine dirler. Ḳāmūsda سيع seḥāb vezni üzere şamanlı çamurdur dimiş.

Ma'nā-yı beyt: Vaḳtā ki nāḳama simen cereyān itdise ya'nī simen gelüp cemī' a'zāsı to olup hazāldan nāşī taşra çıkan kemükleri düzlendi ve ḳavī oldı ise [40a] senüñ қаşrı çamur

yāhūd kireç ile çamurlayup ve sıvayup yüksegini ve alçağını düzledigün ve kavî kıldıgün gibi ‘ulüvv ü irtifā’ında nāqayı қаşra teşbīh eyledi. Aţvelde dir ki ne қadar mışrā’-ı şānī nāqayı simen ile vaşfda mübālāğayı mutazammın ise bile bunuñla nāqanuñ bedeninde aşl olan lahm-ı müktesebe işāret eyledi. Ve ma’rüz-ı simen fer’ oldı. Niteki siyā’ aşl kılinup қаşr siyā’nuñ tayyını menzilesinde kılındı. Lākin bu ṭab’ dan ba’iddür. Zīrā طينت السباع بالفدن بالفدن kavlimüz ezhānuñ istihcān u izānuñ istikbāh eylediği şey’ dendür.

59.

أَمَرْتُ بِهَاالرِّجَالَ لِیَأْخُذُوهَا
وَنَحْنُ نَنْظُنُّ أَنْ لَنْ تُسْتَطَاعَا

Taḳṭī’i امرتبهت mütefā’ ilün رجالیاء mefā’ iletün خذوها fe’ülün maḳṭūfe نحن نظن mefā’ iletün نالنتس mefā’ ilün ma’şüb تطاعا fe’ülün maḳṭūfdur.

امرت mütekellim-i ma’rūfdur.

بها’de olan hā nāqaya ‘ā’iddür.

الرجال, امرت’nuñ mef’ūlidür.

ليأخذوها امرت’nuñ ‘illetidür. Yāhūd anuñ fā’ il-i müstetiri رجال’e ‘ā’iddür. وها yine nāqaya rāci’dür.

تستطاعا şīğā-i mechūldür. Nā’ib-i müstetiri nāqaya ‘ā’iddür. Ve elif’i işbā’ içündür.

Ma’nā-yı beyt: Ben de ol nāqa ile ricāle emr eyledüm ki ol nāqayı ḥaml-i eşḳāl için aḥz itsünler ve bizler zānn iderüz ki ol nāqa kemāl-i ḳuvvetden elbette itā’at olunur degildür. Ya’nī itā’at itmez. Murādı nāqanuñ kemāl-i ḳuvvetini beyāndur.

وَمَنْ يَكُ أَمْسَى بِالْمَدِينَةِ رَحْلُهُ
فَأَنَّى وَقَيَّارٌ بِهَا لَعْرِبٌ

Bu beyt baħr-ı ʔavılũn ɗarb-ı ŧānīsindendür.

Taḳṫī‘i ومني fe‘ül maḳbũz کامسابل mefā‘ilün مدين fe‘ül maḳbũz ترخلهو mefā‘ilün maḳbũz
فاننى fe‘ülün وقيارن mefā‘ilün بها ل fe‘ül maḳbũz غريبو fe‘ülün maḳzũfdur.

Ḳā‘ili Dābī‘ bin el-Ĥāriḧ Bürcümī nām ŧā‘irdür. Ĥazret-i ‘Oŧman bin ‘Affān rağıya ‘llāhu
‘anhuñ zamānında maḳbũs iken söylemiŧdür.

ŧerḫi İzāḫda dimiŧ ki من [40b] ŧarṫıyyedür. Cezāsi ḫazf olunup maḳāmına ğayrisi iḳāmet
olinmiŧdur. Taḳḫiri بها لأمس واني فليمس واني لأمس بها dimekdür. Ya‘nī Medīnede
gicelegen gicelesün ben orada gicelemem. Zirā ben ğarībüm. Ğarīb irtiḫāl üzerine ‘azīmet
ider olur.

Ĥasan Çelebi dimiŧ ki يک’nün aŧlı يكون idi. Min-i ŧarṫıyye ile nün’uñ ḫarekesi ıŧḳāt
olinmağla vāv’dan ve nün’dan ictimā‘-ı sākīneyn oldı. Def‘ için vāv ḫazf olındı. Bu
kelime keŧret-i isti‘mālī olup taḫfifden ötüri nün daḫi ḫazf olunup يک ḳaldı. Ba‘zılar nün’uñ
ḫazfı āḫirde vāḳi‘ olup nün i‘rāba müŧābehetinden ḫazf olındı dimiŧ. Ba‘zılar tenvīne
teŧbīhden ötüri ḫazf olındı dimiŧ.

رحله ’أمسى’nuñ ismidür. رحل feth-i rā sükün-ı ḫā-i mühmeleteyn ile menzil ma‘nāsınadur ve
zamīri من lafzına ‘ā’iddür. Pes ’أمسى’nuñ mekāna isnādı mecāzdur. Ve mecāzını zıkr-i
maḫal irāde‘-i ḫāl ṫarīḳiyedür. Zirā رحل’den murād ehlidür.

بالمدينة ’أمسى’nuñ ḫaberidür. Yāḫūd mübtedā me‘a ḫabere ’أمسى’nuñ fā‘ilidür. Ya‘nī min-i
ŧarṫıyyeye ‘ā’id olan fā‘ilinden ḫāldür. Ve mümkündür ki ’أمسى’nuñ fā‘ilini من lafzına ircā‘
idüp بالمدينة رحله cümlesi ḫaber ola yāḫūd ’أمسى tāmme olup cümle vāv’ı metrük-ı ḫāl ola.
رحلت مع البازي على سواد da oldığı gibi.

Ve رحل'nün zarfıyyet üzere naşbı cā'iz degildir. Zīra fī taq̄dirine q̄abil mübhem degildir kezā fi'l-Aṭvel.

فيار feth-i kāf ile Kāmūsda Dābī' bin el-Ḥārīşün cemelinüñ ismidür yāḥūd feresinüñ ismidür dimiş. Seyyid Şerif yāḥūd gulāmınunñ ismidür didi.

لغريب, فيار'dan haber olmağ cā'iz degildir. Zīrā mübtedānuñ haberine lām duḥūli q̄alıldür yāḥūd lām'unñ duḥūli hüve taq̄dīrsiz ma' dūmdur.

ان'nün haberinde keşretiyle bile ve فيار'dan ve ان'den ikisinden ma'ā haber olmağ cā'iz degildir. Ma' mül-i vāḥidde muḥtelifenüñ ' amelinüñ buṭlānından [41a] ötüri ve فيار'da olan vāv yā müfredi müfred üzerine yāḥūd cümleyi cümle üzerine ' aṭf içündür. İkisine göre de فيار'unñ ان'nün haberi üzerine taq̄dīmi q̄ayyāruñ ve şāḥibinüñ iğtirābda tesviyesinden ötüridür. Yāḥūd ğurbet üzerine taḥassürü te'kīde i' tirāz içündür. Ḥafī buyrulmaya q̄ayyār müsnedün ileyhdür. Müsnedi olan غريب lafzınunñ terkinüñ nüktesi dıyğ-ı maqām ya'nī muḥāfaza-i vezn ü ' abeşden iḥtirāz içündür.

Ma'nā-yı beyt: Medīnede menzili gicelegen ya'nī gicelegen ehl-i menzil kimdür. Ol kimesne gicelesün. Zīrā ben ve benüm q̄ayyār nām feresüm yāḥūd cemelüm yāḥūd gulāmum ol Medīnede taḥkīk ğarīblerüz. Ğarīb ise irtihāl üzerine ' azīmet ider. Bir yerde q̄arār u ārām eylemez dimekdür. Bu beytün lafzī haber ma'nāsı iğtirābı ve vaṭanından ba' idī üzerine taḥassürdür.

61.

نَحْنُ بِمَا عِنْدَنَا وَأَنْتَ بِمَا
عِنْدَكَ رَاضٍ وَالرَّأْيُ مُخْتَلِفٌ

Bu beyt baḥr-ı münseriḥün ḍarb-ı evvel maṭvīsindendür.

Taq̄ṭī'i عندك را انتبما müfte'ilün maṭvī fā'ilāt عندنا و نحنبما müfte'ilün maṭvīyye عندك را müfte'ilün maṭvī mef' ulāt مختلفو müfte'ilün maṭvīdür.

Ḳā'ili Ḳays bin Ḥatīmdür. Ba'zılar ḳā'ili 'Amr bin İmru'u'l-Ḳaysdur demiş.

نحن mübtedādur. Ḥaberi maḥzūfdur ve ḥazfuñ nüktesi beyt-i sābıḳda zıkr olandır ki ḳaşd u iḳtişār u zāhire bināen 'abeşden iḥtirāz ve teveccü' sebebiyle maḳāmuñ teng olması ve muḥāfaza-i vezndür. Pes burada maḥzūf beyt-i sābıḳuñ 'aksine şānīnūñ ḳarīnesiyle evvelūñ ḥaberidür. Taḳdīri نحن بما عندنا راضون dimekdür. راضون بما عندنا kelimesine müte'allıḳdur.

نحن, راض kelimesine müte'allıḳdur ve mışrā'-ı şānīde انت'nūñ ḥaberi olan راض, نحن'den ḥaber olmaḳ cā'iz degildir. Zīrā müfreddür. نحن ise cem'dür.

والرای mübtedādur. Ḥaberi maḥzūfdur. رای i'tiḳād ma'nāsınadır. Cümlesi ḥāliyedür demişler.

Ma'nā-yı beyt: Bizler 'indimüzde olan Allāhü te'ālānuñ virdiği ve taḳsīm eylediği māl u ḡayr-i mālā rāzılarūz [41b] ve sen daḫi 'indinde olana rāzısun. Anda münāza'a ve muḥāsedemüz yoḳdur. Ḥālbuki her bir re'y ü i'tiḳād bunda muḥtelifdür. Ve bu beytden murādı nāsuñ ḥallerinden ta'accübini ihzārdur. Ḥāşılı herkese ezelde olan ḳısmet-i ḥaḳ ne ise olacaḳdur. Ve aña rāzı olup türrehātdan keff-i lisān itmeli iken ta'accüb ider mi ki. Her biri ḳısmetine rāzı olmayup ḳassām-ı ḥaḳıḳi ḥaḳḳında gūn-ā-gūn türrehāt eylediklerinden mā'ada birbirine ḥased ü münāza'a iderler demek ister. Bu ma'nā şurrāḥuñ virdikleridür. Ammā Mezesterīnūñ virdiği ma'nā budur ki bizüm 'indimüzde olan i'tiḳādāt ü ef'āl-i 'ādāta rāzılarūz. Sen de bunlardan 'indünde olana rāzısun lākin ārā vü efkār u ḫarā'ik ü a'mālimüz muḥtelifdür. Şalāḫ u şıdḳ u ḥayr u ḥaḳ olana Allāhü te'ālā 'ālimdür. Ya'nī bizüm ḫarīḳatimüz sizūñ ḫarīḳatiñüzden ḥayrdur. Bu Allāhü te'ālānuñ buyurdığı كل حزب بما

⁵⁴لديهم فرحون gibi.

62.

إِنَّ مَحَلًّا وَإِنَّ مُرْتَحَلًّا
وَإِنَّ فِي السَّفَرِ إِذْ مَضَوْا مَهَلًّا

⁵⁴ Her gurup kendilerinde bulunan (fikir ve davranış) ile sevinip böbürlenmektedirler. (Mü'minūn 53-Rūm 32)

Bu beyt baħr-ı münserihüñ ğarb-ı maṭvīsindendir.

Taḳṭī' i محل ان müfte' ilün مرفلا fā' ilāt müfte' ilün maṭviyye وائفس mefā' ilün maħbün
مرفلا fā' ilāt maṭvī مهلا ضو müfte' ilün maṭvī .

Ḳā'ili A' şādur.

محل maşdar mīm'idür. Ḥulül ma' nāsına.

مرفلا bu daħi maşdar mīm'idür. İrtihāl ma' nāsına.

مرفلا nün ğaberidür. Zarf olduğundan ismi üzerine taḳdīm olınmışdır. سفر fetħ-i sīn-i
mühmele ile ve sükün-ı fā ile مسافر'ün cem'idür. Şaħb u şaħib gibi.

مرفلا eger اذ مرفلا kelimesi vaḳt ma' nāsına isim olup zarf olmazsa السفر'den bedel olur. Buña göre ma' nā taḳṭīk سفر'de bundan bedel muḏīleri zamānında dimek olur. Eger zarf olursa في ile ma' ā السفر'den bedel olur. Lākin ma' nā birdür. Şerħ-i Miftāħda Seyyid Şerīfün taḳṭīki budur. Tanşışde dir ki bu إذا ancak feħvā-yı kelāmdan müstefād ğarf-i ta' lildür. Zīrā اذ مرفلا dinildikde feħvā-yı kelāmdan müstefād ma' nā انى مرفلا [42a] içündür dimek olur. Lākin zāhir lafzdan müstefād olan vaḳt u zamān ma' nāsınadır.

مرفلا nün ismidür. مهلا fetħaları ile Muṭavvelde bu' d u tül ile tefsīr olınmışdır. Ammā Şadru'l-Efāzil taḳaddüm ile tefsīr eylemişdır. مهلا yerine مثلا rivāyet olınmışdır. Buña göre emvātda ihyāya meşel ü 'ibret vardır dimek olur.

Ma' nā-yı beyt: Taḳṭīk dünyāya bizüm için ḥulül vardır. Ve yine bizüm için dünyādan āħirete irtihāl vardır ve taḳṭīk āħirete misāfirlerde bunlardan bedel muḏīleri zamānında taḳaddüm yāħud āħire meşel āħere āħerden bu' d u tül vardır. Ya' nī āħirete sefer idenler gitdiler ve uzadılar. Anlara rücū' yokdur ve bizler de 'an-ḳarīb eşerleri üzereyüz. Bu beytde ḥikmet ve bize tebşira vü naşīhat vardır. Ḥafī buyrulmaya burada cezmen ve ḳaṭ'an zarf olan müsned ḥazf olındı. Taḳdīri محل وان لنا مرفلا dimekdür. Pes bu ḥazfuñ nüktesi ḳaşd u ihtişār ve aḳvā-yı delīleyn olan 'aḳla 'udül ve dıyḳ-ı maḳām ya' nī şī'r üzerine muḥāfaza ve isti' māle ittibā'dan ötürü ve isti' māle ittibā' وان وادا mişüllide

ḥazf muṭṭarid olduğu içündür. Taḳdīri ولدا وانلنا مالا dimekdür. Ve ḥattā Sibeveyh kitābında bu ḥazfa bir bāb vaż' idüp ولدا وان مالا didi.

63.

لَيْبِكَ يَزِيدُ ضَارِعًا لِخُصُومَةٍ
وَمُخْتَبِطًا مِمَّا تُطِيحُ الطَّوَائِحُ

Bu beyt baḥr-ı ṭavīlūñ ḍarb-ı sānīsindendür.

Taḳṭī' i لَيْبِكَ fe' ul maḳbūz يزيدنا mefā' ilün maḳbūz رعلنا fe' ul maḳbūz خصومنا mefā' ilün maḳbūz ومختبطينا mefā' ilün ما تُطيح الطوائح fe' ulün mefā' ilün maḳbūzdur.

Ḳā'ili Dırār bin Nehşel Yezīd bin Nehşele merşiyeye eyledigi ḳaşıdesindendür.

لَيْبِكَ mebnıyyü'l-mef' üldür. Ya' nī emr-i ğā'ib-i mechül zennesi üzredür.

يزيد, لَيْبِكَ'nün nā'ib-i fā' ilidür. يزيد de vezn fi'l ü ' illıyyet olduğından ğayr-i munşarıfdür.

ضارع şād-ı mu'ceme ile 'āciz-i zelīl ma'nāsına ism-i fā' ildür ve bu ضارع fi'l-i maḥzūfuñ fā' ilidür. Taḳdīri ضارع بیکه dimekdür ve bu ضارع [42b] بیکه kendünün ḳarīnesi olan su'āl-i muḳadderün cevābıdır. Ve su'āl-i muḳadder من بیکه dür ve bu su'āl ü cevābuñ taşvīri budur ki Yezīd Nehşel ağlansun dinildikde aña kim ağlar diyü su'āl olınuñ aña zāri' ü zelīl ağlar diyü cevāb virildi.

Ammā لَيْبِكَ mebnıyyü'l-fā' il olup يزيد naşb ile لَيْبِكَ'nün mef' üli ve ضارع fā' ili olması bizüm şadedinde olduğumuz medḥden olmaz. Zirā mebnıyyü'l-mef' üli olması mebnıyyü'l-fā' il olmasının üzerine Ḥaṭīb-i Dımışķi ve 'Allāme Sa' duñ taḳrīrlere binā'en üç vecihle rüchān ü fażlı vardır.

Evvelki vecih لَيْبِكَ, يزيد'den بکا'nun isnādı olındığı. بکا icmālen bilinür su'āl-i muḳadderinden بکا'nun isnādı olındığı fā' il-i ma'lūmuñ ta'yīni bilinür ضارع بیکه cevābından بکا'nun isnād olındığı fā' il tafşilen bilinür. Ma'lūmdur ki üç kere isnād-ı aḳvā

vü evlā icmāl-i şānīyen tafşil nefsinde vāqī' vü evlā olmağla mebnıyyü'l-mef'ül olması mebnıyyü'l-fā' il olması üzerine tercih olındı.

İkinci vecih يزيد ref' ile müsnedün ileyh ve cüz'-i cümle olmağla fazla degıldür. Ammā mef' üliyyet üzere manşüb olsa fazla olur.

Üçüncü vecih fā' ili bilmek ni' met-i ğayr-i⁵⁵ müterakķibenüñ huşülü gibidür. Zırā fā' ili zıkrde kelāmuñ evveli sâ'ili maţma' degıldür. Böyle olunca fā' il min ğayr-i müterakķib-i rızķ olur. Bu ise elezzdür. Ammā mebnıyyü'l-fā' il olsa fā' ili zıkrde kelāmuñ evveli sâ'ili maţma' dur.

لخصومة ضارع kelimesine müte'allıķdur. Cār u mecrürda ya'nī zarfda rāyiha-i fi'l kāfi oldığından ضارع'uñ nefy-i istifhām u mevşül ü ğayrīden bir şey'e i'timād itmesi lâzım degıldür. Bu taķrīre göre ma'nā demek olur ki zelil olan huşemāya muķāvemet ü muķābeleden 'āciz olan kimesne Yezīde ağlar. Zırā Yezīd ezillā' vü 'aceze vü zu'afāya melce' vü zahīr ü mu'in idi. Ve muķadder بیک'ye ta'alluķı min ciheti'l-ma'nā kavī degıldür. Zırā bu taķdırce baña huşümet eclıçün olup memdüh içün olmamaķ lâzım gelür.

مختبط ضارع üzerine ma'tūfdur. مختبط şol kimesnedür ki ihsān içün vesīlesüz saña gele ve su'ālını [43a] nāsdan gizleye. Zırā fi'l-aşl ehl-i şervet idi. Su'āl-i ibtilāsı malını mühlikāt-ı ihlāk itdiği eclendür ve sulţānū'l-'ārifin Molla Cāmī *ķuddise surruhū* Hāzretleri مختبط من غير وسيلة سائله dirler diyü cāmī' ü mānī' ta'rīf buyurdılar. Ve Aţvelde fāzıl-ı muħakķıķūñ taķķıķı budur ki ضارع ile murād Yezīdüñ vefātından şonra zelil olandır. Ve مختبط ile murād Yezīdüñ vefātından şonra su'āle mübtelā olandır ve bunı ليك مضارع olup istiķbāle delālet itmesi daħi delālet ider. Zırā hayātında huşümāt ve mühlikātı vāqī' ve bunlar hayātında aşlā vāqī' degil idi. Ve bir mütemevvilüñ malı ihlāk olunmaz idi hattā huşümet ile bir kimesne zelil ola. Hāfī olmaya ki bu ihtimālde Yezīd nāsı zulmden himāye ider diyü kemāl-i medħ vardur.

إطاحه, تطيح dan me'hūzdür. إطاحه izhāb u ihlāk ma'nāsına.

⁵⁵ ğayr: -HE

طَوِّحَتْهُ الطَّوَائِحُ 'alā ġayri'l-ḳiyās مطيحه'nuñ cem' idür. لَوَاقِحُ 'ملحقه'nuñ cem'i oldığı gibi. طَوِّحَتْهُ الطَّوَائِحُ dinilür. لطوّحات اطاحتہ المطيحات. طاحتہ الطوائج ve dinilür.

مما مخبئط kelimesine müte' allıḳdur. Ve mā maşdariyyedür. Bu taḳdırce ma' nā dimek olur ki bi-ğayr-i vesīle su'āl idüp Yezīde ağlar. Ol sâ'ilüñ malını mühlikāt ihlāk itdiği eclden. Zirā Yezīd sâ'ile bi-ğayr-i vesīle i'ḫā ider idi. Yāḫūd muḳadder بيبك'ye müte' allıḳdur ya' nā menāyā Yezīdi ihlākı eclinden sâ'il bükā ider.

تطیح iki taḳdīre göre de māzī ma' nāsına olur. Zirā sâ'ilüñ bükāsı mühlikāt malını izhābdan şoñra menāyā Yezīdi ihlākdan şoñra olmağla تطیح māzī ma' nāsına olunur ammā muzāri'-i ḫāl içündür. Pes muzāri' den māzīye 'udūlinün nüktesi bu emr-i hâ'ilüñ şüretini istihzār içündür.

Ma'nā-yı beyt: Yezīd bin Nehşel ağlansun. Gūyā aña ağlayan kimdür dinildükde zāri'dür didi ya' nā zelīldür ve zelīl olan ḫuşemāya muḳāvemət ü muḳābeleden 'āciz olan kimse Yezīde ağlar. Zirā Yezīd ezillā' vü 'aceze vü zu'afāya melce' vü zahīr ü mu'īn idi ve zelīl olan anuñla ḫuşemāsınuñ [43b] kendüye olan ḫuşümetini def' ider idi ve nevā'ib-i zamān ve ḫavādiş-i mühlike malını izhāb u ihlākdan faḳīr ü sâ'il olan dağı Yezīde ağlar. Zirā Yezīd anı dağı ol emvāl ile ađnā ider idi.

64.

أَوْكُلَّمَا وَرَدَتْ عُكَاظَ قَبِيلَةٍ
بِعُنُوَا إِلَى عَرَبِفُهُمْ يَتَوَسَّمُ

Bu beyt baḫr-ı kāmīlün ḫarb-ı sālīmīndendür.

Taḳḫī'i اوكلما mütefā' ilün وردتعا mütefā' ilün ظقبيلتن mütefā' ilün سالىمة بعنوالى mütefā' ilün يعريفهم mütefā' ilün يتوسمو mütefā' ilün sālīmdür.

Ḳā'ili Ṭarīf bin Temīmdür. Nās üzerine keşret-i cināyet ile nefsinı vaşfda dimişdür.

Hemze vü vāv'un Sibeveyh 'indeinde mekânları maqlûbedür. Zîrâ istifhâm için şadâret vardır. Bu taqdîrce hemze-i mezkûr üzerine dâhil olur. Ve Zemaşserî 'indeinde mekânlarında şâbitelerdür ve hemze vü vāv'un ma'tûf olduğu şey' münâsib muqadder üzerine dâhıldür. Taqdîri اكلما فصدت و وردت عكاظ demek olur ve bu hemze yâ taqrîr yâhûd nefsine tevbiḥ ü emrden ta' accüb içündür dimişler.

عكاظ zamm-ı 'ayn-ı mühmele ve âhîrinde zâ-i mu'ceme ile Mekke-i Mükerrime kırbında bir şûḫ u bâzârûn ismidür. Anda kabâ'il-i Arab senede bir kere tabāyu' iderler ve tenâşüd ya'nî kıra'at-ı şî'r ve mufâḥere için müctemi' olurlar ve anda vaḳāyi' ü havâdiş vâḳi' olur ve İslâmın zühûrına degin emrleri dâ'imâ bu ictimâ' üzere idi. Maṭarrizî kırk altıncı maḳâmenün şerhinde 'Ukâz Mekke ile Ṭâ'ifün miyânındadır dimiş. 'Arîfü'l-ḳavm naḳîb ü raḳîbleri dimekdür ve emrlere kefil ya'nî umurlarına 'ârif yâhûd nâsuñ ma'rûf u meşhûrî ma'nâlarındadır.

يتوسم fi'lünün müsned olması aḥşer vech üzre teceddüdi ifade ile bile eḥad-ı ezmine ile taḳyîd içündür. Ma'nâsı andan merreten ba'de uḥrâ ya'nî شيئا فشيئا لحظة بعد لحظة te'emmül ü firâset şadır olur dimekdür. Egerçi müteveessimen diyeydi bu ma'nâ-yı tecdidi ifade itmez idi. Ḳabîlenün bu 'arîfi şâ'ire ba's ü tesyîrlere iki nükteye taḥrîr olunmuş. Biri şâ'irün cinâyetinden ḥazerden ötüri [44a] ve biri şâ'irün üzerine mufâḥerelerini 'arzdandan ötüri. Zîrâ şâ'ir re'isü's-şürefâ şâhibü'r-redd-i ve'l-imzâdur. Pes bu iki ḡayetlere ḡöre şâ'irden min ciheti'l-mufâḥare istifhâm taqrîr içündür. Ba'zılar istifhâm nefsine tevbiḥ ü emrden ta' accüb içündür dimiş.

Ma'nâ-yı beyt: Mekke-i Mükerrime kırbında 'Ukâz nâm şûḫ u bâzârda ḳabîle-i Arab ḳaşd itdikleri daḡi varid oldılar mı. Ya'nî oldılar. Öyle ḳabîle ki kâfil-i emrlerini ya'nî umûrlarınun 'ârifini yâhûd 'inde'n-nâs ma'rûf u meşhûrını bükâ ba's ü tesyîr eylediler. Öyle kâfil emrleri ki merreten ba'de uḥrâ kendünden te'emmül ü firâset şadır olur ve bunu baña ba's ü tesyîrün nüktesi ikidür. Biri benüm cinâyetümden ḥazerdür ve biri re'isü's-şürefâ şâhibü'r-redd-i ve'l-imzâyum. Bu beytden murâdı her ḳabîle üzerine benüm için cinâyet vardır. Ne zamân 'Ukâz nâm şûḫa vârid olsalar emrlere kâfil olan beni ṭaleb ider dimekdür.

لَا يَأْلَفُ الدَّرْهَمَ الْمَضْرُوبُ صُرْتَنَا
لَكِنَّ يَمُرُّ عَلَيْهَا وَهُوَ مُنْطَلِقٌ

Bu beyt baħr-ı basîfün ğarb-ı evvel maħbünındandır.

لكنيمر fa' lün maħbün رتنا müstef' ilün مضروبصر fā' ilün درهمل müstef' ilün لا يألّف Taqṭī' i müstef' ilün رعلی fa' lün maħbün هاهومن müstef' ilün طلقوا fa' lün maħbündür.

Ḳā'ili Naḍr bin Cüveyye yāħūd Cüveyye bin Naḍrdür.

يالف, الفه, يالف den me' ħūzür.

الدرهم, لا يالف, النūñ fā' ilidür.

الدرهم, المضروب, النūñ na' tidür.

رتنا zarfiyyet üzre mañšüb لا يالف' nūñ mef' ülün fihidür. Gerçi bu meşhürdür. Aħsen olan المضروب درهم manšüb olup لا يالف' nūñ mef' üli ola. Ve صرتنا merfū' olup لا يالف' nūñ fā' ili ola. Bu taqḍirce 'adem-i ülfet cānib-i şurrenden olur. صره zamm-ı şād-ı mühmele ve teşdīd-i rā-i mühmele ile içinde derāhim cem' olınan şey'e dirler. Fāriside hemyān dirler. Şurrenūñ zamīr-i mütেকellim-i me' a ğayriye izāfetinūñ nüktesi şurre kendü ile ğayrisinūñ miyānında müştereke olduğunu beyāndür yāħūd 'örf-i āmme mebnīdür yāħūd iftiħār içündür.

يمر fā' il-i müstetiri [44b] dirheme 'ā'iddür.

عليها de olan صره, ها, 'ā'iddür.

وهو müsnedün ileyhdür. درهم e 'ā'iddür. Vāv'ı ħāliyedür. Vezn için hā'nuñ sükūnıyla kıra'at olunmalıdır.

منطلق müsneddür. Bu müsnedi ism-i irādınıñ nüktesi teceddüd-i i‘tibār itmeksizin şurrenden dirhemüñ intilākı şābit ü dā’imdür demek olmağla teceddüd ü ħudūş kaçd olınan fi‘l ile ينطلق dimedi. Zīrā زيد ينطلق nuñ ma‘nāsı zeydden intilāk cüz’en fe-cüz’en ħāşıl olur dimekdür. Hattā Şeyḫ ‘Abdü’l-ķādir dimiş ki eger aḫyārdan maķşūd işbāt-ı muṭlaķ ise ism ile olmaķ lāyıkdur ve eger ġaraż ذلك الثبوت uñ zamānını iş‘ār ile tamām olursa fi‘l ile olmaķ lāyıkdur. وهو منطلق cümlesi mürürdan müstefād oldığına ġöre yā ħāl-i dā’ime yāḫūd ħāl-i mü’ekkededür.⁵⁶ وهم معرضون naşş-ı kerīminde oldığı gibi.

Ma‘nā-yı beyt: Maḫrūb u müsekkek olan dirhem kisemüzde ülfet itmez. Āyā hiç şurreñüze girmez mi diyü tevehhüm olındıķda tevehhümi def‘ için lākin ile istidrāk idüp dir ki lākin ol dirhem kisemüze mürür ider. Hālbuki ol dirhemüñ şurremüzden intilāk u zehābı şābit ü dā’imdür ve bu beytden ġarażı nefsinı cūd u seḫā vü keşret-i infāk ile medḫ ü şenādur. Ve beytüñ evveli

66.

أَنَا إِذَا اجْتَمَعْتُ يَوْمًا دَرَاهِمُنَا
ظَلَّتْ إِلَى طُرُقِ الْخَيْرَاتِ تَسْتَبِقُ

ظَلَّتْ الا همنا fa‘lün maḫbūne müstef‘ilün يومندر fa‘lün تمتعت müstef‘ilün انناذج Taḫṭī‘i
مُستف‘ilün ظرقل fa‘lün ماḫbūn خيرانتس müstef‘ilün تبقو fa‘lün ماḫbūndur.

دراهمنا, اجتمعت kelimesinüñ fā‘ilidür.

ظلت şāret ma‘nāsına.

Ma‘nā-yı beyt: Taḫṭīķ bizüm bir ġün dirhemimüz cem‘ olsa ṭuruķ-ı ḫayrāta sebķat ider olur. Hāşılı bizde eglenmez.

⁵⁶ Ve onlar yüz çeviren kimselerdir. (Enfâl 23)

فَيَا وَطَنِي إِنَّ فَاتِنِي بِكَ سَابِقٌ
مِنَ الدَّهْرِ فَلْيُنْعَمْ لِسَاكِنِكَ الْبَالُ

Bu beyt baħr-ı ʔavilũn ʔarb-ı evvel-i sālimumdendür.

مندده mefā' ilün maḳbūza كسابقن mefā' ilün maḳbūz تنيب fe' ulün mefā' ilün طنى انفا fe' ulün فياو Taḳṭī' i fe' ulün رفلينعم mefā' ilün لساك fe' ul maḳbūz نكلبالو mefā' ilündür. [45a]

Ḳā'ili Ebu'l-ʔAlā' Ma'arridür. Baḡdāddan Ma'arraya geldigi ħinde didigi ʔaṣidesindendür.

ان kelimesi istiḳbālũn ġayrisinde كان ve vāv-ı viṣālũn ġayrisinde ʔalilen isti' māl olındıġına miṣāldür.

بك'de bā fi ma' nāsınadur ve kāf vaṭana ħiṭābdur.

سابق mevṣūf-ı maḫzūfuñ ūfatıdur. Taḳḍiri zamān-ı sābıḳ dimekdür. Yāḫūd sābıḳ mecāz-ı eḫādiṣ ma' nāsınadur. Vech-i tesmiye ol ḫādiṣ ezelde sebḳat itdiġinden dinilmiṣdür.

فلينعم ūartũñ cezāsıdur. Ayādī-i kibāruñ iṣṭilāḫ eyledigi ba' zı nūsaḫ-ı sıḳaṭda rū-nümā olan i' cāma ġöre fetḫ-i ʔayn-i mu' ceme ile olup ʔalime vezni üzre olan نعم'den me'ḫūz olur. Ammā zamm-ı ʔayn-ı mühmele ile olursa ūiḫāḫda zıkr olinana ġöre zamm-ı ʔayn ile olan نعم'den me'ḫūz olur. نعم leyyin oldı dimekdür ve bu فلينعم kelimesi ūiġa-i mechül zann iden sehv itmiṣdür.

لساكنك, فلينعم kelimesine müte' allıḳdur. Kāf'ı vaṭana ħiṭābdur.

البال kelimesinũñ fā' ilidür. بال ḫāl ma' nāsına. مبالك dinilür. Ḫālũñ nicedür dimekdür. Ḳalb ve reḫā-i nefis ma' nālarına da gelür. Ammā iẓāḫ-ı ūiḳatdan müstefād olan بال'ũñ ḫāl

ma‘ nāsına olması isti‘ māl-i s̄anīdūr. Böyle olunca Allāhü te‘ ālānuñ⁵⁷ فما بال القرون الاولى

ḳavl-i şerīfī ile iškāl vārid olmaz.

Ma‘ nā-yı beyt: Şā‘ ir kendüyi fevt iden şey’den ötüri taḥassürāne vaṭanına ḥiṭāb idüp dir ki ey vaṭanum senüñ ḥaḳḳında ezmine vü dehrden zamān-ı s̄abıḳ yāḥūd bir ḥādīs beni fevt iderse benüm sende sükūnumdan ḥālī ḳılıp māni‘ olursa sende olan s̄akinüñ ḥālī ni‘ met-i yāḥūd na‘ ime vü ṭayyibe olsun. Ben daḥi anlar gibi sende sükūnumı recā iderüm.

68.

وَلَوْ طَارَ دُوحًا فِرَّ قَبْلَهَا
أَطَارَتْ وَلَكِنَّهُ أَمْ يَطِرُ

Bu beyt baḥr-ı müteḳāribüñ ḍarb-ı s̄aliş-i maḥzūfındandır.

Taḳṭī‘ i لوطا fe‘ ülün رذوحا fe‘ ülün فرنقب fe‘ ülün لها fa‘ l maḥzūfe لطارت fe‘ ülün ولكن fe‘ ülün
faḥm نهولم fe‘ ülün بطر fa‘ l maḥzūfdur.

Ḳā’ili [45b] Übeyy bin Rabī‘ a-i Ḥamāsīdūr.

لو kelimesi لولاعلي لهلك عمر ma‘ nāsına oldığına mişāldür. لامتناع الثاني لو جود الاول gibi. Ma‘ nāsı ‘ Alinüñ vüçüdü ‘ Ömerüñ ‘ adem-i helākına sebebdür dimekdir. Yoksa ‘ Alinüñ vüçüdü ‘ Ömerüñ ‘ adem-i helākına delīl degildür.

فافر ḳavā’im-i erba‘a ḥālet-i ref‘i vāv ile ṣāḥib ma‘ nāsına. حافر ḳavā’im-i erba‘a ṣāḥibinüñ ṭırnağına dirler. حافر, حفر’den me’ḥūz ism-i fā’ildür. Feresüñ ṭırnağına ḥāfir tesmiyesi feres arzı şiddet-i devs ile ḥufr itdiginden ötüridür.

قبلها zamīri ferese ‘ ā’iddür.

لطارت kelimesinüñ müstetir olan fā’ili ferese ‘ ā’iddür.

⁵⁷ Öyleyse önceki nesillerin durumu ne oluyor? (Tâhâ 51)

ولكنه 'ā'iddür. 'e'ذوحافر zāmīr da olan

Ma' nā-yı beyt: Eger tilke'l-feresden evvel ḥāfir şāhibi ṭayerān ideydi feresüm daḥi ṭayerān iderdi lākin ḥāfir şāhibi ṭayerān itmedi ya'nī tilke'l-feresün 'adem-i ṭayerānınuñ vüçüdi ḥāfir şāhibinüñ 'adem-i ṭayerānına sebebdür. İmām Merzūķī bu beyti şöyle taķrīr itmiş ki eger zevāt-ı ḥavāfirün kendüye maḥşūşa ālet ile ṭayerān ḳudretinde ḳılınaydı bu feres ṭayerān ider idi ve bu feres kendünde necābet ü kerem olduğından zelike'ṭ-ṭayerāna daḥi ḥaķīḳdür. Lākin ṭayerān zü'l-cenāḥa maḥşūş olmaḡla ṭayerān itmedi. Mu' avvelde

*هرکه غم جهان خورد کي خورد از حیات بر*دوتو غم جهان مخورت از حیات بر خوري*

beyt-i Fārisī bu ḳabīlendedür dimiş. Fāzıl Leysī dir ki üstādum *ḳuddise sırruhūdan* işitdüm. Ṭalebeden ba'zısı ولو طار ilḥ. beytini 'Allāme Sa'ddan su'āl idüp dimiş ki bu beytten müstefād olan ma' nā nice şihḥat-pirā olur. Me'a hāzā muḳaddemün naḳīzini istiṣnā müntec olmadığı maḥallinde taşīr kerde-i ehl-i taḥḳīḳdür didikde cevābında 'Allāme daḥi istıḳşası Şerḥ-i Telḥīşden ṭaleb olına dimiş. Şāhib-i Mu' avvel dir ki 'acā'ib ittifaḳdandır ki ṭaleb-i i'cāmuñ ba'zısından istimā' itdüm. Şöyle naḳl ider idi ki müteaḥḥirīnden mülük-ı Fürsün ba'zısınıñ iki muḡanniye cāriyesi var idi. [46a] Birinün ismi Cihān ve birinün ismi Ḥayāt idi ve Cihāna muḥabbeti Ḥayāta muḥabbetinden ezyed idi. Bir gün Ḥayāt meliki mutaraşşıda olup beyt-i mezkūrı meşel getürüp mevķi' inde vāķi' oldı.

69.

وَلَوْ دَامَتِ الدَّوْلَاتُ كَانُوا كَغَيْرِهِمْ
رَعَايَا وَلَكِنْ مَا لَهُنَّ دَوَامٌ

Bu beyt baḥr-ı ṭavīlün ḍarb-ı şāliš-i maḥzūfındandır.

Taḳṭī'i ولودا fe'ülün متددولا mefā'ilün تكانوا fe'ülün كغيرهم mefā'ilün ماكبؤذا fe'ülün رعايا fe'ülün mafā'ilün لهنن fe'ülün ماكبؤذدور. fe'ülün ماكبؤذدور. mafā'ilün ولكنما

Ḳā'ili Ebu'l-'Alā' Ma'arrīdür.

لو yine burada لامتناع الثانى لوجودالاول ma' nāsınadır.

الدولت fetḥaları ile دوله'nün cem' i olup دامت kelimesinün fā' ilidür. Mu' avvelde دوله zamm-ı dāl ile malda fetḥle ḥarbde isti' māl olunur didi. Şıḥāḥda miyānlarında tesviye vardur dimiş.

مغيرهم کانوا'nun ḥaberidür. Yāḥūd کانوا'nun ḥaberi رعایا'dur dimiş. Şadru'l-Efāzil dimiş ki رعایا kāf'ın 'atf-ı beyānidur. Bedel olması cā'iz degildür. Zīrā bunda emr-i mümāsele fevt olur. Ba' zılar مغيرهم کانوا'ndan ḥāl olmaḥ cā'iz olur ve taḫḍiri لو كان كذاكانوا رعایااحال كونهم كذا'ıdır.

مالهن'de olan mā nāfiye ve zamīri الدولت'ya 'ā'iddür.

Ma' nā-yı beyt: Eger devletler dā'ime olaydı anlar ḡayrileri gibi re' āyā olurlardı. Lākin ol devletler için devām yoḫdur. Böyle olunca anlar da re' āyā olmazlar. Ba' zılar şöyle ma' nā virmiş ki eger devletler dā'ime olaydı cemī' selāṭin evvele re' āyā olur idi. Ḥafī buyrulmaya ḡadīm ü ḥadīşde aḥvāl-i mülük u selāṭine vāḫıf olana ḡöre bu ma' nāda ḥilāf-ı zāḥir vardur. Ammā taḫḫik olan ve aḫreb olan ma' nā budur ki eger memdūḥun ṭā'atinden raḡbet ü i' rāz idenlerün devletleri dā'ime olaydı memdūḥun ra' iyyeti şilkine münḥarıt olurlardı. Lākin memdūḥun ṭā'atinün devāmına ḡadir olmayup memdūḥa 'āşī oldılar. Memdūḥ da anları istişāl eyledi ve olan oldu. Ammā Tenvīr-i Saḫṭda olan ma' nā budur ki eger anlar memdūḥun ra' iyyetine [46b] rāzı olaydılar anlarun devletleri gitmez idi.

70.

إِذْ أَقْبَحَ الْبُكَاءُ عَلَى قَتِيلٍ
رَأَيْتُ بُكَاءَكَ الْحَسَنَ الْجَمِيلًا

Bu beyt baḥr-ı vāfirün ḡarb-ı maḫṭūfindandır.

Taḫṭi' i إذاقبل müfā' aletün بكاءعلى müfā' aletün قتيلن fe' ülün maḫṭūfe رايتبا müfā' aletün جميلاً müfā' aletün عكلسنل fe' ül maḫṭūfdur.

Ḳā'ili Ḥansā nām şā' iredür. Birāderi Şaḫruñ merşiyesinde dimişdür.

البكاء ref ile قبح nuñ fā ilidür. بكاء medd ile olursa بكا ile bile olan şavt murād olunur. Burada murād budur. قاشر ile olursa dumū u ħurūcī murād olunur. بكيتو وبكيت عليه dinilüp binefsihī ve ‘alā ile isti‘ māl olunur. İki de bir ma‘ nāyadır.

قتيل بكا, على قتل kelimesine müte‘ allıkdur. قتل maqtül ma‘ nāsınadır.

بكاءك, رايه mef ul-i evvelidür.

الجميل الحسن na‘t ü men‘ütü mef ul-i s̄anīsīdür. الجميل nuñ elifi ıtlāğ içündür. Şā‘ire-i mezkūre حسن uñ بكا üzerine qaşrı ve şey‘-i āĥere tecāvüzini murād eylemez ve eger murād eylese الجميل الحسن بكاءك رايه قتل kavlini على قتل اذافيح البكاء kavline cevāb kılmaq ĥasenli olmaz idi. Zīrā اذافيح البكاء على قتل لم يحسن الابكاء Zīrā zāhirdür ki ġaraž bükāsı için ĥusn-i işbāt idüp qatli bu maqtülün ġayri üzerine olan bükā cinsinden bükāsını iĥrācdur.

Ma‘nā-yı beyt: قاان maqtül üzerine bükā qabih kılınsa yine senün bükānı ĥusn-i cemil görürüm zīrā Şaĥr bükāya şāyestedür dimek ister.

71.

لَهُ هَمٌّ لَا مُنْتَهَى لِكِبَارِهَا
وَهَمُّهُ الصُّغْرَى أَجَلٌ مِنَ الدَّهْرِ

Bu beyt baĥr-ı qaılün qaarb-ı evvelindendür.

قاقتی لهوه fe‘ül maqbūz مملا fe‘ül maqbūz تهال fe‘ül كبارها mefā ilün maqbūza وهم fe‘ül
مهصغرا mefā ilün اجل fe‘ül maqbūz مندھري mefā ilün.

Ve bu beyt-i mu‘ciz beyānuñ qa‘ili Ĥassān rağiya ‘llāhu rabbihi ‘l-mennāndur. Cemī‘ melek ü insānuñ efđal u eşref ü ekrem ü a‘lāsı olan Ĥazret-i Resül-i [47a] Ekrem Nebiyy-i müfaĥĥam şalla ‘llāhu ‘aleyhi vesellem efendimiz midĥatinde buyurmuşdur.

له muqaddem ĥaberdür.

هم mu'ahhar mübtedādur ve bu müsnedüñ müsnedün ileyh üzerine taqđımı ol emrden müsned haber olup na't olmadığına tenbîh içündür. Zîrâ na't men'ûti üzerine taqđımı ol emrden müsned haber olup na't olduğına tenbîh içündür. Zîrâ na't men'ûti taqđım olunmaz⁵⁸. Egerçi bu zarf u haber olan له mübtedâ olan هم'den te'hîr olunaydı هم kelimesinüñ na'tidür ve haberi degildür diyü tevehhüm olunurdu. Hevâdîde dimiş ki taşşîş içün taqđım olındı dinilmez. Zîrâ maqâm andan ibâ ider. Lâkin ihtimâm içün taqđım olındı demek vâcibdür. Zîrâ şaded-i Nebîyy-i mükerrem *şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi vesellem* Hazretlerinüñ aḥvālindedür ve هم kelimesinüñ cem'iyetle bile tenkîri keşret ifâdesinde te'âzud u te'âvün ider. هم kesr-i hâ ile همه kelimesinüñ cem'idür.

منتهى zamm-ı mîm ile maşdardur. انتهاء ma'nāsına.

وهمته mübtedādur. Zâmîri Resûl-i Ekrem *şalla'llāhu 'aleyhi veselleme 'ā'*iddür.

الصغرى, همته'nüñ na'tidür. أصغر, صغرى uñ mü'ennesidür. Kübrâ ekberüñ mü'ennesi olduğu gibi.

أجل mübtedānuñ haberidür. Qadren a'zam şānen erfa' dimekdür.

دهر'den murād dünyādur. Haqîqati zamāndur. Ba'zılar ebeddür dimiş.

Ma'nā-yı beyt: Resûl-i Ekrem Nebiyy-i müfaḥḥam *şallā'llāhu 'aleyhi vesellem* Hazretlerinüñ bir mertebede himem-i keşire vü kebireleri vardur ki kibārınüñ müntehāsı yokdur. Taḥdîd ü taşvîri daḥi mümkün degildür ve himmet-i şağireleri daḥi dünya vü zamān u ebedden ecell ü ekberdür. Hāşılı dehr aña vāşıl olur degildür demek isterler ve bu beyt-i feşāhat-nümün ve belāğat-meşhūnuñ ikinci beyti

72.

لَهُ رَاحَةٌ لَوْ أَنَّ مِعْشَرَ جُودِهَا
دُرٌّ عَلَى الْبَرِّ كَانَ الْبَرُّ أَنْذَى مِنَ الْبَحْرِ

⁵⁸ men'ûti taqđım olunmaz: -HE

Тақтӣ' i لهورا fe'ülün محتلون mefā' ilün نعمشا fe'ülün رجوها mefā' ilün ماқбуза علبر fe'ülün
مناالبر mefā' ilün راندى fe'ülün منلبر mefā' ilün sālimdür.

له muқaddem ҳабедür.

راحة mu'ahḥar mübtedādur ve taқdīminüñ nüktesi beyt-i sābıқda müstefāddur. راحة keff
ma' nāsına. [47b] Burada mecāz-ı mürsel olup ni' met-i iḥsān murād olınmışdur.

معشار kesr-i mīm ile 'öşre dirler. Ve 'öşr 'aşerenüñ bir cüz'ine dirler.

جوها kesr ile معشار'ın muzāfun ileyhidür. جود seḥā ma' nāsına ve zamīri راحة'ye 'ā'iddür.
على البر müte'allıқdur. بر fetḥ-i bā-i muvaḥḥade ile yer arz ma' nāsına.

كان البر ilā-āḥirihī لو kelimesinüñ cevābıdur. البر, كان'nüñ ismidür. Zīrā yine fetḥa-i bā-i
muvaḥḥade ile yer arz ma' nāsına.

اندى جاله ma' nāsına olan اندى dan me'ḥūz efḍal-i tafḍıldir. Ziyāde raḥblı dimekdür. Şerḥi Mevāqıfda Seyyid Şerif dir ki فلان
منالبر مفاḍḍal راحة mufadḍal minḥ olur. Evvelki ma' nāya göre ziyādesi demek olur. Pes راحة mufadḍal
منالبر mufadḍal minḥ olur. Evvelki ma' nāya göre اندى ile بحر miyānında mürā'ātü'n-naẓīr vardur.

Ma' nā-yı beyt: Resūl-i Ekrem Nebiy-i müfahḥam *şalla'llāhu 'aleyhi vesellem* efendimiz
Ḥazretlerinüñ rāḥa-yı sa'ādetleri vardur ki eger taḥḳīḳ ol rāḥa-yı sa'ādetlerinüñ cūd u
seḥāsınüñ 'öşri berr üzerine olsa berr baḥrden ziyāde raḥblı olurdı yāḥūd ziyade saḥī olurdı.

73.

سَعَدَتْ بِعُرَّةٍ وَجْهَكَ الْأَيَّامُ
وَتَرَيَنَّتُ بِبِقَاءِكَ الْأَعْوَامُ

Bu beyt baḥr-ı kāmīlün ḍarb-ı şānī-yi maḳtū' indandur.

وتزینت mef' ülün maḳṭū'a muzmara mütefā' ilün رتوجهکل mütefā' ilün سعدت بخر mef' ülün maḳṭū' a muzmara mütefā' ilün ببقاءکل mütefā' ilün اعوامو mef' ülün maḳṭū' /muzmardur.

Ḳā'ili Se'ālebīdür. Sulṭān Maḥmūd bin Sebüktekin-i Sicistānı Ḥalef bin Aḥmedden aḥz itdikde tehniyye için inşā' eylediği ḳaṣīdesindendir.

سعدت müsneddür.

بغرة وجهك de olan bā bā-i sebebiyye olup سعدت kelimesine müte'allıḳdur. غره zamm-ı ayn-ı mu' ceme ile feresüñ cebhesinde dirhemden büyücek beyāzdur. Şonra her vāzih-ı ma' rüfe isti'āre olındı.

الايام سعدت kelimesinüñ fā'ilidür. Ḥafī olmaya müsned bu mişālde fi'ldür. Emşile-i sābıḳada ism idi. Burada müsnedüñ taḳdīminüñ nüktesi fā'il fi'l üzerine taḳdīm olunmaz. Lākin fā'il mübtedā vü fi'l-i [48a] ḥaberī ḳılınup lafz-ı fi'l ile tefe'ülen taḳdīm olunur.

وتزینت, سعدت üzerine ma'ṭūfdur.

ببقاءك de olan bā bā-i sebebiyye olup تزینت kelimesine müte'allıḳdur.

الأعوام تزینت kelimesinüñ fā'ilidür. أعوام fetḥ-i hemze ile عام kelimesinüñ cem'idür. Sene ma' nāsına.

Ma'nā-yı beyt: Ey memdūḥ senüñ vechüñ ḡurresi sebebi ile ya'nī şöhret-i ma' rüfiyyetüñ sebebiyle eyyām sa'ādetli oldı ve senüñ beḳā vü devāmuñ sebebiyle 'āmlar ya'nī seneler zinetlendi.

74.

ثَلَاثَةٌ تُشْرِقُ الدُّنْيَا بِبَهْجَتِهَا
شَمْسُ الضَّحَى وَأَبُو إِسْحَاقَ وَالْقَمَرُ

Bu beyt baḥr-ı basīṭüñ ḍarb-ı evvel maḥbūnındandır.

Taḫṭī'i ثلاثين mefā'ilün maḥbūn تشرق fā'ilün dnyābīe müstef'ilün جتها fa'lün maḥbūne
شمسضحا müstef'ilün وابو fa'lün maḥbūn اسحاقول müstef'ilün قمر و fa'lün maḥbūn.

Ḳā'ili Muḥammed bin Vüheybdür. Künyesi Ebü İřāḫ olan Mu' taşım Billāhuñ ḫaḫḫında
dimişdür.

ثلاثه müsned-i muḫaddemdür. Bāb-ı if'ālden řāga-i muzāri'-i lāzımdur. اشرق فلان dinilür.
Maẓī oldı diyecek yerde ثلاثه'nün şıfatıdır. 'İřām-ı Fāzıl Aṭvelde بيهجتها cümlesi
ثلاثه'nün şıfatıdır didi.

الدنيا ڤارقدر. ثلاثه'ye müsneddür. Ba'zılar تشرق'da olan zamīr ثلاثه'ye müsneddür. الدنيا ڤارقدر.
Taḫḫiri الدنيا في dimekdür veyāḫūd اشرقه'ya fi'l-i müte'addi ma'nāsı tazmīn ṭarīḫi üzere
mef'ülün bihdür. Tevehhümi sehvdür. Zirā bu taḫḫire göre nūr-ı řelāřenüñ kendüleri olur.
Bu ise cā'iz degildür. Zirā fā'il-i ḫaḫḫī olan şems ü ḫamer ile fā'il-i mecāzī olan Ebü
İřāḫ cem' lāzım gelür.

ببهجتها تشرق'ya müte'allıḫdur. بهجة fetḫ-i bā-i muvaḫḫade ve sükün-ı hā ile ḫüsn ü nezāret
ve revḫ u bahā ma'nāsınadır. Ve zamīr mecrūr-ı mevřüf olan ثلاثه kelimesine 'ā'iddür.

ضحى شمس الضحى müsnedün ileyh-i mu'aḫḫardur. Bu diyārda 'ale'l-ḫuřuř bilād-ı ḫārrede ضحى,
شمس'üñ evḫātınuñ eşrefi olmaḫla شمس'ya muzāf kılındı. Ḥafī olmaya müsnedün
müsnedün ileyh üzerine taḫḫiminüñ nüktesi müsnedün ileyhüñ zıkrine sāmi'üñ teřvīḫi
içündür. [48b] Ve Ebü İřāḫ Mu' taşım Billāhuñ künyesidür. ضحى شمس üzerine 'aṭf
olınur.

والقمر yā ḫurbına yā bu'dına ma'ṭüfdur. Ḥafī buyrulmaya şehrden üç gün mürür itdikden
řoñra ilā-āḫirü'ş-řehr beyāzından ötüri قمر tesmiye olınur. Zirā قمر ebyaz ma'nāsınadır.

Ma'nā-yı beyt: Duḫā güneşi ve Ebü İřāḫ ve kamer bunlar üçdür ki dünya bu üçüñ behçet
ü ḫüsn ü bahālarıyla münevvere ve muzī'a olur. Ḥafī buyrulmaya şems ü kamerüñ
nūrından behçet ü ḫüsn ile ta'birüñ nüktesi Ebü İřāḫüñ ḫüsn⁵⁹ řems ü kamerüñ nūrlarına

⁵⁹ ḫüsn: -HE

ğālibdür demek buña göre gulüvv olur ve Ebū İshāk vasaṭda zikrinüñ nüktesi şöhret-i şî'ār olan خیر الامور اوسطها kelāmını iş'ardur.

75.

شَجْوُ حُسَادِهِ وَغَيْظُ عِدَاهُ
أَنْ يَرَى مُبْصِرٌ وَيَسْمَعُ وَاعِيًا

Bu beyt baħr-ı hafifün ħabn vāķi' olan ebyāt-ı zihāfātındandır.

Taķṭī'i حسا شجو fā'ilātün دهيوغي mefā'ilün ظعداهو fā'ilātün ماħbūne انيرامب fā'ilātün صرنويس mefā'ilün معواعى fā'ilātün ماħbūn.

Ķā'ili Ebū 'Ubādetü'l-Buħturīdür. Müste'in Billāha ta'rīzan Mu'tezz Billāhuñ ħaķķında didiği kaşīdesindendir.

حساده mübtedādur. Ħaberi ير مبصر 'dur. شجو ve غيظ ism maķāmına iķāmet olunmuş maşdarlardur. شجو ħüzn ma'nāsına حساده'ya muzāfdur. حساد zamm-ı ħā-i mühmele ile حساد'ün cem'idür. Zamīri Mu'tezz Billāha 'ā'iddür.

عداه ,وغيظ عداه üzerine شجو حساده ,عداه 'atf olunur. غيظ gażab ma'nāsına. عداه'ye muzāfdur. عدا ,عدو'ün cem'idür ve bu cem'ün nazīri yoķdur. Zamīri Mu'tezz Billāha 'ā'iddür.

مبصر ,يرى'nuñ fā'ilidür.

يعمواوع ,و ير مبصر üzerine 'atf olunur. اعى ism-i fā'il-i nāķışdur. İstimā' itdigi şey'i ħıfz idici dimekdür. 'İşām-ı Fāzıl Aṭvelde didi ki eşaħħ olan tenvīn sebebiyle ħazf olanını i'ādesiz menķūş üzerine vaķfdur. Bu sebebden eşaħħa göre قاضى mişillide yā yazılmaz. Ħafī buyrulmaya Fāzıl müşārün ileyh sehv buyurmışlar. [49a] Zīrā āħir beytde tenvīn mümkün degildir. Dā'imā yā işbā' yā iskān iledür. Burada واع يسمع ,واع fā'ili olmağla قاضى gibi taķdiren merfū' olup yā'sız taħrīr olunur. Lākin āħir-i beyt oldığından tenvīnsiz işbā'-ı kesre ile ķırā'ati vācibdür. Te'emmel tenel.

Ma'nā-yı beyt: Mu' tezz Billāhuñ ḥussādınuñ ḥüzni ve 'adüvvlerinüñ ğazabı ya'nī ru'yet şāḥibi ve sem' şāḥibi bulunup meḥāsinini başar ile derk ve imāmete ancak kendünün istihkākına dālle aḥbār-ı zāhiresini sem' ile derk idüp imāmet temennī iden ḥussād u a' dāsı imāmetde Mu' tezz Billāh ile münāza'aya sebīl bulmadılar. Hāşıl-ı kelām şā'ir belāgat ittisām يرى ve يسمع'yı lāzım menzilesine tenzīl eyledi. Ya'nī meḥāsin ü aḥbār gibi mef'ül-i maḥşūşa min ğayr-i ta'alluḡ u مبرر و اعى'den ru'yet ü semā' şādır olur demek eyledi. Şoñra يرى ve يسمع mutlaḡ ru'yet ile Mu' tezz Billāhuñ āşār u meḥāsinini ru'yet ü mutlaḡ simā' ile anuñ aḥbārını simā' miyānında mülāzeme iddi'āsıyla Mu' tezz Billāhuñ meḥāsin ü aḥbār gibi mef'ül-i maḥşūşa müte'allıḡ olan ru'yet ü semā' dan kināye kıldı. Ve bunları menzile-i lāzıme tenzīlinüñ ve şoñra kināye kılınmasınun delīli Mu' tezz Billāhuñ āşār u aḥbārı keşret ü iştiḥārından bir mekāna bālīga vü resīde oldu ki ḥafāsı mümteni' olup her rā'ī ru'yet ve her vā'ī istimā' eyledi. Belki bir rā'ī görmez illā tilke'l-āşārı görür ve bir vā'ī istimā' itmez illā tilke'l aḥbārı istimā' ider idi. Pes şā'ir melzüm olan mutlaḡ ru'yet ü mutlaḡ semā' ı zıkr idüp lāzım olan meḥāsini ru'yet ü aḥbārı istimā' ı tariḡ-i kināye olmaḡ üzere eyledi. Pes mef'üli terkinde ve mef'ülden i'rāzında bunu iş'ār vardur ki Mu' tezz Billāhuñ fezā'ili zuhūr u keşretinden bir mekāna bālīga vü vāşıla olmuşdur ki ol fezā'ilde mücerred ru'yet şāḥibi ve sem' şāḥibi bulunmaḡ kifāyet ider. Hattā Mu' tezz Billāhuñ fezā'il ile müteferrid olduḡı biline. Egerçi mef'ül zıkr ü taḡdīr olınsa bu ma'nā fevt olur idi.

[49b]

76.

وَلَوْ شِئْتُ أَنْ أَبْكِي دَمًا لَبَكَيْتُهُ
عَلَيْهِ وَلَكِنْ سَاحَهُ الصَّبْرُ أَوْسَعُ

Bu beyt baḥr-ı ṭavīlün ḡarb-ı şānīsindendir.

Taḡṭī' i ولو شئنا fe'ülün تانابكى mefā'ilün دمنل fe'ül maḡbüz بكيتہ mefā'ilün maḡbūza عليه fe'ül maḡbüz ولكن سا mefā'ilün حتصصب fe'ülün راوزعوا mefā'ilün maḡbūzdur.

Ḳā'ili Cirmī nām şā'irdür. Aṭvelde Ḥuzeymī ba'zı ḥavāşda Cerīmī vāḡi' olmuşdur. Leys nām oḡlına merşiyeye idüp nefsinı şiddet-i ḥüzni ve muşibetine şabr ile vaşf ider. Tanşışde

‘Arab-ı Şāmuñ emīri olan Ebu’l-Heydām ‘Āmir bin ‘Ammāra merşiyeye eylediği kaşīde-i tavīle-i bedī‘ asındandır didi.

ابكى vezn için yā’nuñ sükūniyladur. يادار هندعفت الاثافيهـا kavlinde oldığı gibi. Müberred *raḥimehu’llāh* demiş ki bu gūne zārūret aḥsen-i zārūraturdur. Ba‘zılar yā’nuñ sükūnı ان ناصبه’nün ‘amelden ihmāline mebnīdür.⁶⁰ فاذكرو اسم الله عليها صوافي⁶⁰ naşş-ı kerīminde sükūn-ı yā ile kırā’at olındığı gibi⁶¹ demiş. صوافي صافيهـ kelimesinüñ cem‘idür. الله خوالص ile tefsīr olınmışdur. Pes fi‘l-i meşiyetüñ بكاءدم’e ta‘alluḫı fi‘l-i ġarīb olmağla mef‘ūli zıkr-i lāzım oldu ki nefsi-sāmi‘de taḫarrür ve anuñla ünsiyet ide. Buña göre اماكى cümlesi maḥallen manşūb şūnt’nün mef‘ūlidir. اماكى’nun mef‘ūli dur.

ليكيته de ‘ā’id olan zamīr ليكيت’nün mef‘ūlidir.

عليه de olan zamīr şā‘irüñ oğlına rāci‘dür.

لكنى تصبرت اذ ليس في الجزع نفع الاشلى kavlinüñ aşlı idi⁶². O kadar var ki şā‘ir şabrı kendünde sākin ü intifā‘ olunur. دار gibiye teşbīh ü isti‘āre bi’l-kināye ṭarīki üzere kendünde sākin olunur şey’üñ efrādından ferd kıldı. Şoñra kendünde sākin olunur şey’üñ levāzımından ki sāḫadur. Mübālağa-i isti‘āre-i taḫyīliyye ṭarīki üzere aña işbāt eyledi.

Ma’nā-yı beyt: Eger dem ağlamak dilesem anuñ üzerine elbette demi ağlar idüm. Lākin şabruñ sāhası evsa‘dur ve bu beytün mā-ba‘dı [50a]

77.

وَأَعَدُّ تُهُ دُخْرًا لِكُلِّ مُلِمَّةٍ
وَسَهْمُ الْمَنَائِي بِالذَّخَائِرِ مُوَلَّعٌ

Taḫṭī‘i واعدد fe‘ülün تهودخرن mefā‘ilün لكل mefā‘ilün ماكبüz ملماتن mefā‘ilün ماكبüzا وسهمل fe‘ülün منايابذ mefā‘ilün ذخاي fe‘ülün ماكبüz رمولعو mefā‘ilün ماكبüzدور.

⁶⁰ Onların (kurbanlarının) üzerine saf dururken (ayaktayken tekbir getirin), (kurban kesilirken) Allah’ın ismini zikredin (besmele ile kesin). (Hacc 36)

⁶¹ gibi: -HE

⁶² idi: -HE

اعدته ,اعداد ,dan me' hūz'dür. Hazırladum dimekdür ve zamiri ته اعدد 'nuñ mef' ul-i evveli olup şā' irūñ oğluna rāci' dür.

ذخرا ,اعدد ته ,ذخرا 'nuñ mef' ul-i şānīsidür. ذخرا zamm-ı zāl-i mu' ceme ve sükūn-ı hā-i mu' ceme ile iddihār olunan şey' e dirler.

ملة Şihāhda iki ma' nāya gelmiş. Biri dehr ü zamān ma' nāsına ve biri şiddet ma' nāsına.

وسهملمنايا ,da olan vāv hāliyedir. المنايا 'ya izāfeti müşebbehün bihūñ müşebbehe izāfeti kabīlindendür. منايا ,منيه kelimesinūñ cem' idür.

مولع feth-i lām ile mu' zī vü muşıq ma' nāsına lāzımdur. Bā ile ta' diye ider.

Ma'nā-yı beyt: Dağı anı her zamān yāhūd şiddet için zıkr ve zaḥīre hazırladum idi. Hālbuki sehm-i menāya zehāyire mu' zī vü muşıqdur.

78.

فَلَمْ يُبِقْ مِنِّي الشَّوْقُ غَيْرَ تَفَكُّرِي
فَلَوْ شِئْتُ أَنْ أَبْكِي بَكَيتُ تَفَكُّرًا

Bu beyt baḥr-ı ṭavīlūñ ḍarb-ı şānīsindendür.

فلوشنا تفكرى mefā' ilün maḳbūza فلو شئت أن أبكي mefā' ilün maḳbūzda فلومني تفكرى mefā' ilün maḳbūzda فلو شئت أن أبكي mefā' ilün maḳbūzda فلو شئت أن أبكي mefā' ilün maḳbūzda

Ḳā'ili Ebu'l-Ḥasan 'Ali bin Aḥmed el-Cevherīdir. Kendünūñ 'aşkından nāşī ḡāyet naḥāfeti vaşf ider.

مني' de olan fi ma' nāsınadır.

الشوق ,فلم يبق 'nuñ fā' ilidür. شوق 'aşq ma' nāsına.

فلم يبق غير تفكرى naşb ile mef'ülidür.

ماڤالـنـ مانـشـوبـ شنت'نـنـ mef'ülidür. ابكى vezn için sükün-ı yâ iledür.

تفكرا şarṭuñ cezāsıdır. تفكرا mef'ülidür. Ma'lüm buyurıla ki bu beytde meşiyetüñ mef'üle ta'alluḡınuñ ġarābetine binā'en meşiyetüñ mef'ülünüñ ḡazfı terk olunandır. Şadru'l-Efāzil Ḍarāmü's-Saḡṭda dir ki mışrā'-ı şānīden murād ابكى ولو شینت ان ابكى dir idi. [50b] Şā'ir meşiyetüñ mef'ülünüñ ḡazfı ideydi تفكرا بکیت تفكرا dur. Zīrā meşiyetüñ bükā'-i deme ta'alluḡı gibi bükā'-i tefekküre ta'alluḡı da ġarābdür. Ammā bu beytün beyt-i sābıḡ ḡabīlinden olmadıġınıñ illeti ابكى ابكى ile murād bükā'-i ḡaḡīkīdür bükā'-i tefekkürī degıldür. Zīrā şā'irün murādı üzere beytün ma'nāsı budur ki şevḡ u aşḡdan ḡaşıl olan taḡavvül ü za'af beni ifnā eyledi. Bende cevelān ider. Ḥavātır u tefekkürümden ġayri ḡalmadı. Ḥattā bükā' dilesem gözümün ḡapaḡlarını ve gözümü dem'-i cereyān u seyelānı için şıḡarım. Dem' bulamam gözümde dem' bedeli tefekkür ḡurūc ider. Pes meşiyetüñ vāḡi' oldıġı bükā'-i tefekküre mütecāviz olmayan bükā'-i muṭlaḡ mübhemdür. Ve تفكرا بکیت تفكرا ile murād muḡayyed ü tefekküre mütecāviz bükā'dur. Böyle olunca bu bükā'-i şānī muḡayyed bükā'-i ḡaḡīkīyi evvele beynlerinde tegāyürlerinden ötüri tefsīr olmaġla şāliḡ olmaz. didikde şānī evvele tefsīr olmadıġı gibi. Ba'zılar kelām ابكى'nuñ mef'ülindedür شنت'نـنـ mef'ülünde degıldür diyüp beytde mef'ülün ḡazfı ba'de'l-ibḡām beyān ḡabīlinden degıldür. Belki ġarāz āḡerden ḡazfı olunmuş didiġi ḡillet-i tedebbür ve sū-i fehminden neş'et itmişdür. Ba'zılar demiş ki ihtimāldür ki ma'nā تفكرا ابکیت تفكرا ابكى تفكرا ابكى demek olur. Bāb-ı tenāzü' den ola. ضربت واکرمزیدا gibi. Ḥāşıl-ı kelām bende aḡlāt u fuḡulātadan madde-i dumūc' ḡalmadı ki bükā'-i tefekküre ḡādir olur oldum dimekdür. Pes meşiyetüñ mef'ülü ġarābetinden ötüri zıkr olınan ḡabīlden olur ve bu ba'zuñ kelāmında nazār vardur. Zīrā ابكى تفكرا ابكى kelāmınıñ تفكرى غیرى الشوق لم يبق مینى التفكرى تفكرى indinde bu ma'nādan ibā ider. Zīrā bükā'-i tefekkür üzerine ḡudret tefekkürün ḡayri bāḡī ḡalmamaḡ üzerine tevaḡḡuf itmez.

79.

وَكَمْ دُنْتُ عَنِّي مِنْ تَحَامِلِ حَادِثٍ
وَسُورَةِ أَيَّامٍ حَزَزْنَ إِلَى الْعَظْمِ

Bu beyt baħr-ı ʔavilũn ɗarb-ı evvelindendür.

Taḳṭī'i ve كمذد ve ʔulũn taʕniniḡ [51a] mefā' ilũn ḡam fe' ʔl maḡbũz ḡadṡn mefā' ilũn maḡbũza
من ʔul maḡbũz taʔamiḡ mefā' ilũn ḡazn fe' ʔl maḡbũz ḡalimũdũr.

Ḳā'ili Buħturidũr. Bunuḡla Ebu's-Şaḡrı medħ ider.

كم ḡaberiyyedũr. Mũmeyyizi ḡamul min ḡavlidũr. 'Ulemā-yı naħv didiler ki ḡaḡan كم-i ḡaberiyye ile mũmeyyizi miyānı fi'l-i müte'addi ile faşl olınsa mef' ʔle mültebis olsun iḡün
من ḡetürmek vāciḡ olur ve 'āyet-i celīlesinde oldıḡı gibi. Ve كم lafzı maḡallen maşşũb ʔadũn mef' ʔlidũr. ʔadũn ma' nāsinadur. ʔadũn dinilür. Anı
andan ʔard u def' eylese ʔalĩ ḡamul ḡlan ʔalĩ. 'Ādil degildür. Baḡa ʔulm eyledi dimekdür.
من ʔalm ḡadũn ma' nāsi de olan izāfet-i mevşũfuḡ şıfata izāfeti ḡabālınden olup ma' nāsi
من ʔalm ḡadũn ma' nāsi de olan izāfet istiḡrāḡ-ı 'örfi iḡündür dimiş ve muḡāfun ileyhũn tenkiri
teḡşir ü tefħim iḡündür. Muvaffaḡuddin Zevzenĩ mũmeyyiz maḡzũfdur. Taḡdiri كم مرة
dimek. ʔadũn ma' nāsi de olan ma' nāsi de olan zā'idedür dimiş. Bunda naḡar vardur ve bizũm ʔıkr itdigimũze
ḡöre mũmeyyizũn ḡazfindan ve من kelimesinũn ziyādeliginden istiḡnā vardur.

ʔadũn ma' nāsi de olan ma' nāsi de olan zā'idedür dimiş. Bunda naḡar vardur ve bizũm ʔıkr itdigimũze
ḡöre mũmeyyizũn ḡazfindan ve من kelimesinũn ziyādeliginden istiḡnā vardur.

ʔadũn ma' nāsi de olan ma' nāsi de olan zā'idedür dimiş. Bunda naḡar vardur ve bizũm ʔıkr itdigimũze
ḡöre mũmeyyizũn ḡazfindan ve من kelimesinũn ziyādeliginden istiḡnā vardur.

ʔadũn ma' nāsi de olan ma' nāsi de olan zā'idedür dimiş. Bunda naḡar vardur ve bizũm ʔıkr itdigimũze
ḡöre mũmeyyizũn ḡazfindan ve من kelimesinũn ziyādeliginden istiḡnā vardur.

⁶³ Nice memleketler helak ettik. (Kasas 58)

Ma'nā-yı beyt: Ey memdūh kemüğe varınca laħmı kaṭ' iden her bir ḥādiş keşir ü 'azīmüñ zulmini ve her bir eyyām-ı keşire vü 'azīmenüñ şiddet ü şavletini benden çok kere def' ü tard eyledüñ.

80.

قَدْ طَلَبْنَا فَلَمْ نَجِدْ لَكَ فِي السَّوْدِ
وَالْمَجْدِ وَالْمَكَارِمِ مَثَلًا

Bu beyt baħr-ı ḥafīfüñ ḥabn vākī' olan ebyāt-ı zihāfātından ve bu beyt müdevverdür. سودد kelimesinüñ nişfi mışrā' -ı evvelden mışrā' -ı şānīye devr ider.

Taḫṭī' i قَدَطَلَبْنَا fā' ilātün فلم نجد mefā' ilün maḥbūn لك فسو fe' ilātün maḥbūne ددولمج fe' ilātün maḥbūndur. مَثَلًا mefā' ilün maḥbūn رَمَ fe' ilātün maḥbūndur.

Ḳā'ili Buḫturīdür. Bunuñla Mu' tezz Billāhı medḥ idüp Müste' in Billāha ta' rīz ider⁶⁴.

Ḥafī buyrulmaya egerçi şā' ir نجد قَدَطَلَبْنَا لَكُمْثَلًا فلم نجد diyeydi zāhirde طلب, مثل üzerine vākī' olur idi. Ḥālbuki şā' ir memdūḥuñ mişli şābit olur. İhāmından ötüri mişlini talebden firār ider. Bundan böyle memdūḥuñ mişline rāci' olan zamīr zamīr üzerine 'adem-i vicdān vākī' olur. Ḥālbuki şā' ir bunu da murād itmez. مَثَلًا üzerine taḫdīminüñ nüktesi لك' den ḥāldür. Yāḥūd nefy-i mişl muḥāṭab için olduğundan ihtimāmen taḫdīm eyledi. Ḥazret-i Ḥaṭīb-i Dımışkī ve 'Allāme Sa'd didiler ki cā'izdür ki طلبنا'nun mef' ulinüñ ḥazfına sebep egerçi şā' ir لَكُمْثَلًا diyüp memdūḥuñ mişlini taleb eylese muḥāṭab u muvācehesin terk idüp sū' -i edeb itmiş olur idi. Şā' irüñ ise ğaraż u ḳaşdı mübālağa ile te'eddüb olmağla aşlā mişlinüñ vücūdını tecvīz itmez. Nerede ḳaldı ki taleb eyleye. Zīrā 'āḳilüñ vücūdı cā'iz olanı taleb eyler. [52a] Aṭvelde dir ki bu mişāl Başıriyyīn mezhebine göredür.

Ve مَثَلًا, الا قَدَطَلَبْنَا'nun mef' ulidür ve ḥazfinuñ vechi meşhūre göre fazlada ızmar ḳable'z-zikrden ihtirāzdur.

⁶⁴ ider: -HE

السودد في السودد مثلا, في السودد kelimesine müte‘allıkdur. Zīrā السودد في vech-i şebeh olmağla taḥşīşan taqḍīm olındı. السودد siyāde ma‘nāsına. Aşlı سودة idi. Tā dāl’e ḳalb olındı. Ba‘zılar seveded fu‘lel vezni üzere burḳu‘ gibi cündüb kelimesine ilḥāḳ olınan bābdandır. Ve dāl-i şāniye ilḥāḳ için zā’idedür.

مجد ḥaseb ü şeref ma‘nāsına.

مكرم, مكرمه’nün cem‘idür. Bu da كرم’den isimdür. Fi‘l-i ḥaber مكرمه’dür ya‘nī كرم’e sebebdür.

Ma‘nā-yı beyt: Ey memdūḥ. Taḥḳīḳ siyādet ü ḥaseb ü mekārimde saña mişl oldıḡı ḥālde ṭaleb eyledük bulamaduk.

81.

أَنَا الدَّائِدُ الْحَامِي الدَّمَارِ وَإِنَّمَا
يُدَافِعُ عَنْ أَحْسَابِهِمْ أَنَا أَوْ مِثْلِي

Bu beyt baḥr-ı ṭavīlün ḍarb-ı evvel-i sālīmındendür.

انذنا fe‘ülün اندنا Taḳṭī‘i اندنا mēfā‘ilün دمار fe‘ül maḳbūz وانما mēfā‘ilün يداف fe‘ül maḳbūz
ناومثلي mēfā‘ilün sālīmdür. مكرمه fe‘ül maḳbūz بهم ا mēfā‘ilün عن احسا

Ḳā’ili Ferazdaḳdur.

أنا mübtedādur.

الدائد ḥaberidür. ذائد, ذود kelimesinden me’ḥūz ism-i fā’ildür. Māni‘ ü dāfi‘ ü ṭarid ma‘nāsına.

الذمار muzāf ve muzāfun ileyhdür. الضارب الرجل gibi. Mezesterī demiş ki الحامى haber ba‘de haberdür. الذمار naşb ile الحامى⁶⁵’nün mef‘ulidür. حامى ḥāfiẓ ma‘nāsınadır. ذمار kesr-i zāl-i mu‘ceme ile ‘ahd ma‘nāsına⁶⁶. Mücmelde ḥıfzı lāzım olan şey’e dirler diyü muḥarrerdür. Şā‘irüñ ğaraẓı müdāfa‘ayı müdāfi‘ olan mütekellim üzere қаşr olup müdāfe‘un ‘anh olan aḥsāb üzerine қаşr olmadısa انما’dan انا zamīrini faşl u te’ḥīr eyledi. Eger أحسابهمإنما diyeydi ma‘nā şā‘ir anlaruñ aḥsābından müdāfa‘a ider idi. Ğayrileruñ aḥsābından itmez idi demek olur. Şā‘irüñ maḳşūdı üzere olmaz idi. Zīrā maḳşūduñ şā‘iri olan ma‘nā anlaruñ aḥsābından müdāfa‘a benüm ğayrüm degildür dimekdür.

يدافع’nuñ mef‘ulī mahzūfdur. Taḳdīri الزمان حوادث dimekdür.

يدافع’ya müte‘allıkdur. [52b]

أحساب حسب kelimesinüñ cem‘ idür. حسب kişinüñ şeref-i nefsinde ve abāsınuñ mefāḥirinden ‘add ü ta‘dād eylediği şey’e dirler. Ba‘zılar evlād u nisāba ve ḥimāye vü ḥıfzı kişinüñ üzerine vācib olan şey’e dirler demiş. Maḳāma münāsib olan budur. Ve zamīri ḳabile-i Ferazdaḳa rāci‘ dür.

يدافع’nuñ fā‘ilidür.

او مثلى üzerine ma‘tūfdur.

Ma‘nā-yı beyt: Hecā vuḳū‘ı ḳatında ben a‘dāyı māni‘ ve ḥuşemāyı dāfi‘üm ve ‘ahdi ve ḥıfzı lāzım olanı ḥıfz idiciyüm. Ve ancaḳ ben yāḥūd şecā‘atde ve iḥrāz-ı kemālātde benüm mişilli anlaruñ aḥsābından ya‘nī ḥimāyesi vācib olandan ḥavādiş-i zamānı müdāfi‘ ider.

82.

سَأَغْسِلُ عَنِّي الْعَارَ بِالسَّيْفِ جَالِيًا
عَلَى قَضَاءِ اللَّهِ مَا كَانَ جَالِيًا

⁶⁵ ile: -HE

⁶⁶ ذمار kesr-i zāl-i mu‘ceme ile ‘ahd ma‘nāsına: -HE

Bu matla‘ -1 aşıde baħr-1 avılũn arb-1 ŗānīsindendũr.

Taqṭı‘i Saġs fe‘ũl maġbũz لعنلعا mefā‘ilũn ریسسی fe‘ũlũn فجالبا mefā‘ilũn maġbũza علی fe‘ũlũn maġbũz قضاءللا mefā‘ilũn هماکا fe‘ũlũn نجالبا mefā‘ilũn maġbũzdur.

ā’ili Sa‘d bin Nāṣib bin ‘Ömer bin Temīm-i Ĥamāsıdır.

العار naṣb ile سأسعل’nũn mef‘ũlidũr. ‘Ayb ma‘nāsına.

بالسيف ,سأسعل’ye müte‘allıġdur.

جالبا ,سأسعل’nũn fā‘ilinden ĥāldũr.

على ,جالبا kelimesine müte‘allıġdur.

جالبا ,قضاءالله kelimesinũn fā‘ilidũr. قضا ĥükm ma‘nāsına.

ما kelimesi maĥallen maṣṣũb جالبا kelimesinũn mef‘ũlidũr.

كان taĥtında olan ism-i müstetiri قضاءالله’a ‘ā’iddũr. جالبا ,كان’nũn ĥaberidũr. Burada mef‘ũli maĥzũfdur. Taĥḍıri جالباياه dimekdũr. اياه’nũn zamıri ما’ya rāci‘dũr.

Ma‘nā-yı beyt: ‘Ar u ‘aybı kendũmden seyf ile arıben ġasl iderũm. azā’u’llāhuñ celb itdigi ŗey’ũzerime celb idici oldıġum ĥālede.

83.

مِنْ أَيِّنَ عَشْرُونَ لَنَا مِنْ أَنَّى

Bu beyt-i meṣṣũr baħr-1 seri‘ũn arb-1 mekṣũfındandur. Ba‘zılar baħr-1 recezdendũr dimiŗ.

Taqṭı‘i عش من این müstef‘ilũn رونلنا müfte‘ilũn من اننا mef‘ũlũn mekṣũfe ve mekṣũfdur.

Ḳā'ili Ebū Zeydūn nevādirinde Şa'lebden Aḥfeşūn ḥikāye vü naḳline göre Müdrık bin Ḥaşīndür.

Bu beyti Şeyḫ Razī Kāfiye şerḥinde zürüf bahşinde irād eylemişdür. 'Allāme Sa'd andan aḥz [53a] itmişdür.

من اين من اين ma' nāsına olup من اين te'kīd için gelmişdür.

Ma'nā-yı beyt: Bize ibilden yigirmi neredendür. Zīrā kelām ibildedür. Burada baş-ı kelām⁶⁷ benden zāyī' oldı.

84.

أَلَا أَيَّهَا اللَّيْلُ الطَّوِيلُ أَلَا انْجَلَى
بِصُبْحٍ وَمَا الْأَصْبَاحُ مِنْكَ بِأَمْتَلٍ

Bu beyt baḥr-ı ṭavīlūn ḍarb-ı şānīsindendür.

بصبحن بصبحن النجلى fe' ul maḳbūz طویل mefā' ilün يهليلط fe' ulün الا اي Taḳṭī' i
me' ulün ملامصبا mefā' ilün حمناك fe' ul maḳbūz بامتلى mefā' ilün maḳbūzdur.

Ḳā'ili İmru'u'l-Ḳaysdur.

الا tenbīh içündür ve bu tenbīhi tekrārınun nüktesi muḥātabun merām u maḳşūdından kemāl-i bu' dı ve merāmından kemāl-i ğafleti ve i'tiyād eylediği incilā vü inkişāfı ğāyet nisyānından ötüridür. Ve nidā taḥayyür ü tevellüh içündür.

Münādā ve muḥātab burada لیل'dür.

الطويل, الليل'nün na' tidür. Ba' zı nüshada البهم vāḳi' olmuşdur. بهيم esved ma' nāsına. Ne kadar bu nüsha vaşf-ı leyde a' ref ise lākin ṭavīl nüshası siyāḳ-ı kelāma göre atlaḳdur.

⁶⁷ aklām: -HE

انجلى metn ü şerhüñ nüsağında yā iledür. Ba' zı mu' allakātda ħazf-ı yā ve mā-ğablinüñ kesre-i aşıyyesini ibkâ ile انجل vâkı' olmışdur. Zîrâ cezmüñ vechi yoğdur. Ve bu nüşa evvelkinüñ tezķirine 'alâmetdür. انجلى inkişâf ma' nâsınadır. انجلى جلوده فانجلى dinilür. Anı keşf itdüm. Ol daği münkeşif oldı dimekdür. Ve burada انجلى kavli ليل'e incilâ vü inkişâf ile temennî ma' nâsına emrdür.

صبح'da olan bâ sebebiyye olup انجلى'ya müte'allığdur. صبح fecr ma' nâsına. Ve bu cümle-i nidâ'ıyye beyt-i sâbıkda vâkı' olan قلت'nüñ mef' ulidür. Vağtâ ki kelâm giceden ziyâde işbâhuñ efdaliyyetini ihâm itdise ve ما الا صباح منك بامثلى ile tekmîl ü ihtirâs eyledi. Tekmîl ihâmı def' iden kelâmı ityâna dirler. Ve incilâ-i leylde temennîyi isti'mâl incilâ-i leyli mümteni' ve muğâl 'add itdiginde ötüridür. Zîrâ incilâ vü inkişâf bizzât leyle muğadder degildür. Şoñra işbâhuñ fazîletini selb-i kemâl-i tağayyüre delâlet ider.

وما الا صباح'da olan ما nâfiyedür. [53b] اصباح kesr-i hemze ile maşdar vezni üzere olup ism-i maşdardur. Fâriside بامدادان شدن ile tefsîr eylediler. Şubğ ma' nâsına da gelür.

منك , فيك'de rivâyet olunup في جنبك ile tefsîr olındı.

امثل efdal ma' nâsına. فuzalâ' امائل efâzil ma' nâsınadır.

Ma'nâ-yı beyt: Çünki emr şöyle şöyle oldısa leylî 'âķil ü müdrük farz idüp kendüye mütesellî olup didi ki. Ey leyle-i tavîle. Saña tenbîh olınsun. Agâh ol zālāmuñ şubğhuñ ziyâsıyla yâğğud şubğhuñ iğbâliyle zâ'il ü münkeşif olsun. Ĥâlbuki şubğ 'indümde sende efdal degildür. Zîrâ ben şubğda mağmümüm sende mağmüm oldığum gibi. Yâğğud şubğ 'indümde sende efdal degildür ki ĥattâ nehârda hümümümü muğāsât itsem leyle hümüm ile muğāsât itdiginde gibi. Hümümüñ üzerime izdiğâmından nehârum gözüme zulumet-âver olur. Pes ġarâz incilâyı taleb degildür. Zîrâ leyl aña ħâdir olamaz lâkin incilâyı temennîdür ki gice ile kendüye 'arız olan tebârîğ-i cevî vü levâ' ic-i iştiyâğdan tağallüş için ve gicenüñ istiğâlesinden incilâsına terağğub itmediginde ġayri kendü için tevağğku' daği yoğdur. Bu sebebden temennîye ħaml olunup tereccîye ħaml olunmadı.

85.

زَعَمْتُ هَوَاكَ عَفَا الْعَدَاةَ كَمَا عَفَا
عَنْهَا طُلُوقٌ بِاللَّوَايِ وَرُسُومٌ

86.

لَا وَالَّذِي هُوَ عَالِمٌ أَنَّ النَّوَى
صَبِيرٌ وَأَنَّ أَبَا الْحُسَيْنِ كَرِيمٌ

87.

مَازَلْتُ عَنْ سَنَنِ الْوَدَادِ وَلَا غَدْتُ
نَفْسِي عَلَى إِلْفِ سِوَاكَ تَحُومٌ

Bu ebyāt-ı şelāse baħr-ı kāmīlūñ ğarb-ı şānī-yi maḳṭū' indandır.

عنہاظلو mütefā' ilün نکماعفا mütefā' ilün کعفلغدا mütefā' ilün زعمت هوا Taḳṭī' i müstef' ilün لا وللدی fe' ilātün maḳṭū' ورسومو müstef' ilün لنبللوا müstef' ilün muzmar müstef' ilün muzmar نابلحسي mütefā' ilün صبرنونان müstef' ilün انننوی mütefā' ilün هو عالمن mütefā' ilün دولاغدت mütefā' ilün سنلودا mütefā' ilün muzmar مازلتعن müstef' ilün muzmar fe' ilātün maḳṭū' نكريمو müstef' ilün muzmar الفنسوا müstef' ilün muzmar نفسی علا sālīme fe' ilātün maḳṭū' dur.

Bunların ḳā'ili Ebū Temmāmdur. [54a] Ebu'l-Ḥuseyn Muḥammed bin Heyṣemi medḥ eylediği ḳaṣīdesindedür.

زعمت kelimesinüñ fā'ili ḥabībeye rāci'dür. Ḥasan Çelebi merḥūm dir ki ḥarekāt-ı şelāse ile ḳavl ma' nāsına gelür ve ḥaḳḳ u bāṭılda isti' māl olunur. Lākin şānīde isti' māli ekşerdür ve gāḥice ḳann ma' nāsına gelüp iki mef' üle te' addī ider. Ammā Şerḥ-i 'Aḳā'id üzerinde Ḥayālī زعم zamm-ı zā ile i' tiḳād-ı bāṭıl ma' nāsınadır. Ve fetḥ-i zā ile ḳavl-i bāṭıl ma' nāsınadır dimiş.

هواك' de olan ḥiṭāb nefsindedür.

عفا maḥv u münderis itdi dimekdür. Ve bu هواك ve عفا, زعمت kelimesinüñ mef'ülleridür.

العداة, عفا'nuñ zarfıdır. عداة şabāḥ ma' nāsınadır. Taq̄dir vaqtü'ş-şabāḥ dimekdür ve murād hicrān-ı şabāḥ vaqtidür.

عنها'da olan zamīr diyāra 'ā'iddür.

طول zammeleriyle طلل kelimesinüñ cem'idür. Āşār-ı dārdan qalana dirler. طول, عفا'nuñ fā'ilidür.

باللو'da olan bā fi ma' nāsına. لوى bir mevzi'üñ ismidür.

ورسوم طلول üzerine 'atf olunur. رسم kelimesinüñ cem'idür.

لا kelimesi 'āşıkuñ⁶⁸ hevā vü 'aşkı münderis oldı diyü ḥabībenüñ iddi'āsını nefydür. Ve buña beyt-i evvel delālet ider. Mezesterī dir ki menfī maḥzūfdur. Taq̄diri ليس الامر كما قلت dimekdür⁶⁹. والذى'de olan vāv qasem içündür ve mevşül me'a şılatihū muqsemün bihdür. Ve bu qasemüñ fā'idesi nesībden mediḥe ḥurūcdur. Buña ḥüsn-i taḥalluş dirler ve qasemüñ cevābı beyt-i şālişdür. Mezesterī ان ism ü haberiyile bile qasemüñ cevābıdır didi.

نوى hicrān u firāq ma' nāsına.

صبر fetḥ-i şād-ı mühmele ve kesr-i bā-i muvaḥḥade ile devā'-i mürre dirler. Lākin burada muṭlaq mürre ma' nāsına mecāzen isti'māl olunmuşdur. Ḥafı buyrulmaya ma'tūf ile ma'tūfun 'aleyh arasında cāmi'üñ fevti ile büleḡā Ebū Temmāmı ta'yīb eylediler. Zīrā⁷⁰ Ebu'l-Ḥuseynüñ keremiyle nevā vü hicrānuñ murāresi miyānında münāsebet yokdur. Gerek nevā vü hicrān Ebu'l-Ḥuseynüñ olsun gerek ḡayrisinüñ olsun. Böyle olunca bu güne 'atf maḥbūl degildür. Gerek müfredi müfrede ya'nī ابا الحسين نوى üzerine ve كريم kelimesini صبر kelimesi üzerine [54b] 'atf olsun zāhir olan da budur. Gerek 'ālim qavlinüñ mef'ülleri mevki'ine vuḡū'ı i'tibāriyle cümleyi cümleye ya'nī ابا الحسين كريم ان النوى qavlini صبر üzerine 'atf olsun. Zīrā iki şüretde de cāmi'üñ vücūdı şartdur. Ḥafı buyrulmaya

⁶⁸ 'āşıkuñ: 'ākiluñ HE

⁶⁹ dimekdür: -HE

⁷⁰ Zīrā: -HE

istişhād-ı zāhire nazār ile şahīḥ degildir. Zīrā ‘aṭfu’l-müfred ‘ale’l-müfred kabīlindendir ve bu ise bizüm şadedinde oldığımızdan degildir.

سنن fetḥalarıyla ṭarīkat ma‘nāsınadır.

وداد fetḥ-i vāv ile muḥabbet ma‘nāsına.

الف kesr-i hemze ve sükün-ı lām ile maşdar mebniyyü’l-fā‘ ildir. Elif ma‘nāsına. Ülfet idici dimekdir.

تحووم me’ḥūz şīga-i muzārī’-i gā’ ibedir. Fā‘ ili nefse rāci‘dür. Deverān u meyl ider dimekdir. تحوم ولا غدت kelimesinün haberidir.

Ma‘nā-yı ebyāt-ı selāse: Maḥbūbe zu‘m itdi ve didi ki. Ey nefis ve ey ‘aşıq. Senün hevā vü ‘aşkuñ hicrān şabāḥı vaktinde maḥv u münderis oldı. Levā nām mevzi‘de olan diyārdan āsar-ı rüsüm münderis oldığı gibi. Ben de didim ki lā ya‘nī ey maḥbūbe. Emr senün didigün ve zu‘m itdigün gibi degildir. Ve ben şol zāt-ı nezāhat-simāt olan Allāhü te‘ālāya ḳasem iderüm ki ol zāt-ı ḳadīmü’s-şifāt taḥḳīḳ hicrān u firāḳ murrü’l-mezāḳ olduğına ve Ebu’l-Ḥuseyn kerīm olduğına ‘ālimdür. Ḥaşılı hicrān-ı maḥbūbenün murāresine ve Ebu’l-Ḥuseynün kerīm olmasına ‘ālim olan Allāhü te‘ālāya ḳasem iderüm ki ben senen ü ṭarīkat-i muḥabbetden zā’il olmadum ve ‘udül itmedüm ve nefsum daḡi senün ḡayrün maḥbūbeye ülfet idici oldığı ḡalde meyl ü deverān ider olmadı.

88.

وَقَالَ رَأَيْدُهُمْ أَرْسُوا نَزَاوُلَهَا
فَكُلُّ حَنْفِ امْرِي يَجْرِي بِمَقْدَارِ

Bu beyt baḡr-ı basīṭün ḡarb-ı sānī maḳṭū‘ indandır.

فكالتحت fa‘lün maḡbūn ولها müstef‘ilün ارسوا نز fa‘lün ادهم mefā‘ilün وقالوا Taḳṭī‘i mefā‘ilün maḡbūn فمقارن fa‘lün امري يجرى بمقارن müstef‘ilün دارى fa‘lün maḳṭū‘ dur.

أَقُولُ لَهُ ارْحَلْ لَا تُقِيمَنَّ عِنْدَنَا
وَاللَّا فَكُنْ فِي السَّرِّ وَالْجَهْرِ مُسْلِمًا

Bu beyt baħr-ı řavilũn çarb-ı řānīsindendir.

وَاللَّا mefā' ilũn maķbũza نعننا fe' ũlũn تقيمن mefā' ilũn لهرحلا maķbũz اقول fe' ũl Taķřĩ' i
mefā' ilũn maķbũzدر. رمسلا mefā' ilũn رولجه mefā' ilũn فكفسر fe' ũlũn

Řā'ili yine Rā'iddür.

ارحل lafzı emrdür. İzheb ma'nāsına. ارحل عن البلد رحلا dinilür. Sefer itdi ve gitdi dimekdür. ارحل maķũl řavldür. ارحل ile murād u isti'mālden ğaraż u maķřũd muĥāřabuñ iķāmetinũñ kemāl-i kerāhatini kemāl-i izhārdur. Zīrā maĥbũb redd olunmaz ve mergũbun fiĥden nehy olunmaz.

عندنا لا تقيمن عندنا řavli ile murādı ve isti'mālden ğaraż u maķřũdı te'diyede ziyāde vefā ider. Zīrā لا تقيمن nũn'dan ĥāřil te'kĩd ile muĥāřabuñ iķāmetinũñ kemāl-i kerāhatini kemāl-i izhāra bi-i'tibāri'l-vaż' i'l-' örfi delālet-i muřābaķa ile delālet ider. Ĥafĩ buyrulmaya bu beyt bedel-i iřtimāle miřāldür. يا' nĩ لا تقيمن , ارحل'den bedel iřtimāldür. امدكم بانعام وبنين وحنات
ناřř-ı kerĩminde olduğı gibi. Zīrā terk-i iķāmeti şaleb irtihāli şalebde dāĥil degildür.⁷¹ Belki evvelki ikinciye lāzımdur. Ya'nĩ beynlerinde mũlābese-i lüzũmiyye vardur. Pes evvelki řānĩde 'adem-i duĥũlinden bedel-i ba'ż olmaz ve miyānlarında muġāyeret olduğından te'kĩd ü bedel-i küll olmaz. Zīrā te'kĩd ile bedel-i küll arasında 'adem-i teġāyür şarşdur.

والا, وان ile لا'dan mürekkebdür. Nũn lām'da řurb-ı maĥrecleri olduğından idġām olındı. Pes ان şarf-i şarşdur. لا şarf-i nefydür. Ve fi'l-i řarř maĥzũfdur. Taķdĩri وان لم ترحل olur. Eger rñlet itmezsen dimekdür.

فكن'de olan fā cevābiyyedir. كن ism ü ĥaberi ile cezā'-i şarşdur.

⁷¹ Size davarlar, oġullar, cennet gibi baġlar, baĥçeler, pınarlar verdi. (řuarā 133-134)

السّر [56a] في كن kavline müte‘ allıkdur. Zırā şıhhate göre كن hadese delālet ider.

مسلم münkād ma‘ nāsına. اسلام inkıyād ma‘ nāsına.

Ma‘nā-yı beyt: Aña dirüm ki rıhlet eyle. Ve elbette katımızda ikāmet eyle. Eger rıhlet itmezsen müslimün oldığı şey’ üzere sırr u ‘alāniyede müslim ol. Hāşılı dinde iki haşleti müsāvī olan müslim gibi ol. Mele’de münāfiķ-ı mütedeyyin hālā’da münāfiķ-ı ğayr-i mütedeyyin gibi olma.

90.

أَقْسَمَ بِاللَّهِ أَبُو حَفْصٍ عُمَرُ

91.

مَا مَسَّهَا مِنْ نَقَبٍ وَلَا دَبْرٍ

92.

إِغْفِرْ لَهُ اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ فَجْرٌ

Bu ebyāt-ı meşture baħr-ı recezdendür.

Taķtī‘ i aqsm bl müfte‘ ilün maṭvī ابو müfte‘ ilün maṭvī حفصنعمر müstef‘ ilün sālime ve sālīm اغفرلها müstef‘ ilün مننقب müfte‘ ilün maṭvī ولادبر mefā‘ ilün maħbūne ve maħbūn مامسها müstef‘ ilün لاهمم ان müstef‘ ilün كان فجر müfte‘ ilün maṭviyye ve maṭvī dūr.

Bunlaruñ kā’ili A‘ rābīdūr. Ba‘ zılar Ru’betübnü’l-‘ Accācdur dimişdür. Şavāb olan İşābede oldığı üzere aşhāb-ı kirāmdan ‘Abdullah bin Kebeşedür ba‘ zılar ‘Ömerü’bnü Kebeşedür dimiş.

ابو حفص Hāzret-i emirü’l-mü’minin ‘Ömer bin el-Hattāb rağıya’llāhu ‘anhu’l-vehhābuñ künye-i sa‘ ādetleridür.

Ve عمر, حفص, ابو'nun 'atf-ı beyânıdır. Metbû'ını ancak izâh için getirilir. Ammâ ehl-i me'ânî katında ta'bîri budur ki cümle-i şânî cümle-i evveliyi beyân u tavzîh içündür. Aşvelde cümle-i şânîyenün cümle-i evveliyi beyân için olması evvelî için şânîye tamâmen beyân yâhüd evvelinün cüz'i için şânîye tamâmen beyân yâhüd şânîyenün cüz'i evvelinün cüz'i için beyân olmasından e' amdur didi.

ما مسها'da olan zamîr nâkaya 'â'iddür. Ve ما nâfiyedür.

فقه fethalarıyla devenün tabânının derisinün rikkatine ve aşınmasına dirler.

دبر maşdardur. Devenün arkası yağır olmağa dirler.

له'nün zamîri ve كان ve فجر'nün müstetirleri daği Hazret-i 'Ömer *radıya'llāhu 'anhuya* 'â'iddür.

اللهم du'āda müsta' mele kelimedür. Yâ Allāh ma'nāsına ve mîm'i harf-i nidādan 'ıvazdur. [56b] Bu sebebden harf-i nidā ile mîm cem' olmaz. Ve meftûh olındığının nüktesi budur ki harf-i mebnîyedür. Ve bināda aşl olan sükün olmağla mîmān-ı sâkinān ziyāde kılınup itkā'-ı sâkineyn oldu. Def' için mîm-i şânîye eħaff-i hareke olan fetha ile harekelendi. Bu Halîl ü Sibeveyhün mezhebidür.

فجر şîğa-i mâzîdür. Zârüreten ahîri sâkindür. Hağdan meyl itdi ve yalan söyledi dimekdür. Ve bunun kışşası Şeyh Râzî ve 'Allāme Zemaşserî ve Hazret-i Molla Cāmî ve gayrilerinün taħrîrleri üzere budur ki bir gün Hazret-i 'Ömer bin el-Ĥaṭṭāb *radıya'llāhu rabbihi'l-vehhāba* bir A'rābî gelüp taħkîk ehlüm ba'iddür ve ben bağırlı ve arık ve tabānı aşınmış deve üzereyüm. İsterüm ki beni bir eyü deveye bindiresün didikde Hazret-i 'Ömer *radıya'llāhu 'anhu* daği A'rābîyi kâzîb zannı ile bindürmedi. Der-'ağab A'rābî gidüp zıkr eylediği devesine binüp cānib-i Baṭḥāya teveccüh ü istikbāl eyledi. Ve qarîb oldıkdā devesinden nüzül idüp ardında * اقسم بالله ابو حفص * اغفر له اللهم ان كان فجر * ما مسها من نقب ولا دبر * diyerek yürür idi. Ol hînde Hazret-i 'Ömer a'lāyı vādiden ikbāl idüp gelür idi. A'rābî *فجر ان كان فجر اغفر له اللهم صدق صدق* diyü buyuraraq birbirlerine mülākî oldılar. Hazret-i 'Ömer A'rābînün elinden tutup rāhileñi indür diyü

buyurdılar. Ol daği indürdi. Vākı‘ an deve bağırlı ve arık idi. Hemān-dem Hāzret-i ‘ adālet-penāh A‘ rābīyi kendü devesine bindirüp zād ū zaḥire virüp A‘ rābīyi iksā eyledi.

Ma‘nā-yı ebyāt: Meşṭüre Ebū Hāfş künyesiyle meknī olan Hāzret-i Emīrū’l-Mü’minān ‘Ömer *raḍīya’llāhu ‘anhu* ol deveye tabanı aşınmış ve yağır olmak mess eylemedi diyü Allāhü te‘ālāya ḳasem eyledi. Yā Rabbī Hāzret-i ‘Ömere mağfīret eyle eger ḥaḳdan meyl eyledi ise.

93.

وَتَظُنُّ سَلْمَى أَنَّنِي أَبْغِي بِهَا
بَدَلًا أَرَاهَا فِي الضَّلَالِ تَهِيمٌ

[57a] Bu beyt baḥr-ı kāmīlūñ ḍarb-ı şānī-yi maḳtū‘ indandur.

Taḳṭī‘ i وتظننسل mütefā‘ ilün ماننى müstef‘ ilün muzmar ابغى بها müstef‘ ilün muzmara بدلا ارا mütefā‘ ilün فضضلا ها müstef‘ ilün لتهمو fe‘ ilātün maḳtū‘ dur.

Ḳā’ili ma‘lūm degildür.

Bu beyt şibh-i kemāl-i inḳıṭā‘a ve şibh-i kemāl-i ittişāle mişāldür. Şibh-i kemāl-i inḳıṭā‘ ıṣṭilāḥda cümle-i evveli cümle-i şānīyeden ‘aṭfı terk ile münḳaṭı gibi olup cümle-i şānīye evvelinūñ ḡayrisi üzerine ‘aṭfı müvehhem iken şānīye evvelīye ‘aṭf olınmağa dirler. Ve bu şibh-i kemāl-i inḳıṭā‘ dan ötüri bu faşla ḳaṭ‘ tesmiye olunur.

Burada اراها cümlesini تظن سلمى cümlesinden ‘aṭfı terk ile münḳaṭı‘a gibi ḳılıp تظن سلمى cümlesinūñ ḡayri olan ابغى üzerine ‘aṭfı müvehhem iken şānīye evvelīyye ‘aṭf olduğı gibi. تظن سلمى nuñ fā‘ ilidür. سلمى fetḥle imre’-e-i cemīlenūñ ismidür.

اننى de ان’ nūñ ism ü ḥaberiyle تظن’ nuñ mef‘ ulidür.

بها ابغى ḳavli بدلا ḳavli ḳarīnesine ابغيدلها dimekdür. بدلا ابغى’ nuñ mef‘ ulidür. Mezesterī dir ki بها’ de olan bā muḳābele ma‘nāsınadır ve zamīri سلمى’ ya ‘ā’ iddür.

اراهﺎ zamm-ı hemze ile ŧġga-i mechldr. Ma' rf ma' nāsına isti' māl olunup اظنها ma' nāsına olup ve zamīri سلمى'ya 'ā'iddr.

الضلال mu'ahħar تهيم'ye müte' allıķdur. تهيم mteħayyir olur ma' nāsına ŧġga-i muzārī'-i ġā'ibedür. Müstetir olan fā' ili سلمى'ya 'ā'iddr. Ol emrde mteħayyir olsa ve تهيم cümlesi اراها'nn mef'linden ħāldür. ضلال bir ŧarġka slkdr ki maŧlbe iŧāl eylemez. سلمى'nn ضلال'ini maẓnn kıldıġında üç nükte taħrīr olınmıŧdur. Biri ضلال'inde da'vā-yı yaķıninden iħtirāzdir ve biri da'vā-yı zannında ġāyet cezā'eti eŧ'ār ve biri maẓnn سلمى olan ŧaleb-i i'tiyād-ı muħabbet zimmetini berā'etde da'vā-yı yaķını 'adem-i tervīcdr. Pes اراها ħavlini سلمى تظن ħavlinde faŧl itdi. Me'a hāzā اراها ve تظن ħaber [57b] olmada ittifāķları ve müsned olmada ittiħādları ve ikisinde de müsnedün ileyhn birbirlerine tenāsbleri vardur ki zīrā evvelkinn müsnedün ileyhi Selmā ya'nī maħbbedr. Ve ikincisinin müsnedün ileyhi اراها'nn fā' ili olan muħibbdr. Böyle olunca miyānlarında tezāyf yāħd ħayālide teķārn olur. Zīrā اراها'nn maķŧduŧ ħilāfı olarak ابغى üzerine 'aŧfını iħām ider. Ammā ŧibh-i kemāl-i ittiŧāl iŧilāħda cümle-i ŧāniye cevāb ve bu cevābı cümle-i lā iķtizā itmekle birbirine muttaŧıla gibi olup cümle-i lā su'al menzilesinde tenzīl olunmaġa dirler. Pes cümle-i ŧāniye cevāb olduġından cümle-i lādan mefŧle olan cümle-i ŧāniyyeye ve 'aŧfı terk ile cmleteyn miyānında olan faŧla istināf tesmiye olunur. Burada su'al  cevābuŧ taķrīrleri budur ki güyā Selmāyı ŧu zannında nice zann idersün diyü su'al olındıķda Selmāyı zann iderüm ki evdiyye-i đalālide mteħayyiredr diyü cevāb virildi.

Ma'nā-yı beyt: Selmā nām maħbbe taħķiķ beni kendünün yerine bedel  miŧl ŧaleb iderüm zann ider. Ben de anı ŧu zannından ötüri evdiyye-i đalālide mteħayyire olur zann iderüm. Zīrā benüm ħatumda miŧli yoķdur. Belki miŧli de gelmez ki ħattā miŧlini ŧaleb ideyüm.

94.

قَالَ لِي كَيْفَ أَنْتَ قُلْتَ عَلِيلُ
سَهْرٌ دَائِمٌ وَحَزْنٌ طَوِيلُ

Bu beyt baħr-ı ħafīfendr.

Taḳṭī' i كي قال لي فا' ilātūn فانقل فا' ilātūn maḥbūn تعليلو فا' ilātūn maḥbūne سهرندا فا' ilātūn maḥbūn ننطويلو مفا' ilūn maḥbūn منوحرز.

Bu beyt müsnedün ileyhūn ḥaẓfına mişāl olmaḳ üzere mürür itdi. Burada ḥükmūn muṭlaḳ sebebinden su'āle mişāldür. Ya' nī sebab-i bi-' aynihīden su'āle mişāl degildür.

سهر fetḥalarıyla inḳıṭā'-ı nevm ma' nāsınadır. Ekşeriyā 'uşşāḳa 'arız olur. Pes ma' şūḳ 'aşıḳasın ne keyfiyyetlesün didi. 'Aşıḳ daḫi 'Alilüm ya' nī ben 'Alilüm didi. Güyā ma' şūḳ 'illetinūn sebebi nedür diyü su'āl itdi. 'Aşıḳ daḫi ma' şūḳa tekrīmen [58a] elem telaffuzundan lisānını ḥıfz idüp cevābını ma' şūḳun su'āli menzilesine tenzıl idüp mışra'-ı şānī ile seher-i dā'im benümledür ve ḥüzn-i ṭavīl benümledür diyü cevāb virdi.

95.

زَعَمَ الْعَوَاذِلُ أَنِّي فِي عَمْرَةٍ
صَدَقُوا وَلَكِنْ عَمْرَتِي لَا تَنْجِي

Bu beyt baḫr-ı kāmīlūn mużmar olan ebyāt-ı ziḥāfātındandır.

Taḳṭī' i زعملعوا mütefā' ilün ذلانتی mütefā' ilün فيغمرتن müstef' ilün mużmara صدقولا mütefā' ilün كنغمرتي müstef' ilün لا تنجلي müstef' ilün mużmardur.

Ḳā'ili Cündüb 'Ammārdur. Ve bu Ḥamāsīdür.

زعم şīḡa-i māzīdür. زعم 'ilmi 'iddiādur.

ذوال عوادل, عوادله, عوادل, عوادل. Cemā'at-i 'āzile ma' nāsına. Ba' zılar rical-i 'āzil ma' nāsına olan عاذلة kelimesinūn cem'idür ve tā'sı علامة'nūn tā'sı gibi mübālaḡa içündür didiḡi mültefat degildür. Zīrā ḳıyās degildür ve عادل kelimesinūn cem' i olmaḳda cā'iz degildür. Zīrā fā' il-i şıfatdur. Fevā' il vezni üzere cem' lenmez.

مغمره fetḫ-i ḡayn-ı mu'ceme ve sükūn-ı mīm ile şiddet ma' nāsına.

صدقوا fā' il-i müstetiri cemā' at-i avāzileye rāci' dūr. صدقوا kavli su'āl-i muḳaddere cevābdur. Gūyā şiddetde oldıđını cemā' at-i ' avāzil taşdıķ mi itdiler yoḫsa tekzīb mi itdiler dinildikde taşdıķ itdiler diyü cevāb virdi. Ve yine صدقوا ولكن غمرتى لاتتجلى kavli صدقوا üzerine ma' tūf su'āl-i muḳaddere cevābdur. Gūyā dinildi ki senüñ şiddetüñ sā'ir şedā'id gibi münkeşif ü münceli olmaz mı. Ol dađı cevāb virüp ' alā vechi'l-istidrāk didi ki lākin benüm şiddetüm münceli olur degildür. Pes bu beyt sebab-i ḫāşdan su'āle mişāl olur.

Ma'nā-yı beyt: Cemā' at-i ' avāzil zu' m itdi ve didi ki taḫķiķ ben ğamre vü şiddetdeyüm. Gūyā şiddetde oldığını taşdıķ mi itdiler yoḫsa tekzīb mi itdiler dinildikde cevāb virüp didi ki cemā' at-i ' avāzil zu' mlarında benüm ğamre vü şiddetde [58b] oldığımı taşdıķ itdiler. Ve yine senüñ ğamre vü şiddetüñ münkeşif ü münceli ḫabilden midür diyü su'āl olındıķda velākin benüm ğamre vü şiddetüm ekşer ğamrāt u şedā'id gibi münceli olur degildür diyü cevāb virdüm. Murādı nefsinı tecellüd ile vaşf ve mehālike ḫavz ile temeddüḫdür.

96.

زَعَمْتُمْ إِنَّ إِيحوتكُمْ قُرَيْشِ
لَهُمُ الْفُ وَالْيَسَ لَكُمْ الْإِنْفُ

Bu beyt baḫr-ı vāfirüñ ḫarb-ı evvel maḫtūfindandır.

Taḫṫi' i زعمتم ان mefā' ilün ma' şüb ناخونكم mefā' ilün قريش fe' ülün maḫtūfe لهم الفن mefā' ilün ma' şüb وليسلم müfā' aletün الافو fe' ülün maḫtūfdur.

Ḳā'ili Musāvır bin Hind bin Ḳaysi Ḥamāsīdür. Bunuñla Benī Esedi hicv ider. Bu beyt istināf bi'l-küllıyye ḫazf olınup maḫāmına bir şey' iķāmetiyle iktifā olınana mişāldür.

Gūyā anlar زعمتم ḫiṫābını istimā' itdikde āyā işābet mi eyledük yoḫsa ḫaṫā mı eyledük yāḫūd zu' mımızda şādıķ mıyuz yoḫsa kāzib miyüz didikde şā' ir de ḫaṫā itdiñüz ve kāzib oldıñuz didi. Şonra bu iştiyāķı bi'l-küllıyye ḫazf idüp mışrā' -ı şāniyi maḫāmına iķāmet itdüirdi. Zırā mışrā' -ı şāni şa' irüñ cevābınıñ ' illetidür yāḫūd mışrā' -ı şāni bu cevābdan istināfdur. Zırā şā' ir ḫaṫā itdiñüz didikde gūyā muḫāṫablar bunı neden dirsün didikde şā' ir

de mıřrā'ı didi. Egerçi da'vā-yı uşuvvede olan زعمتم, كذبتم ma' nāsına olsa mıřrā'-ı şānī bi'l-aşāle bu cevābdan istināf olur. Ve ba'zıları bunu faşl itmeden ğarażı زعمتم kavlinüñ mef' ūli olmaş üzere 'atfı tevehhüm olınmasun içündür dimiş.

مابخونكم, زعمتم kavlinüñ mef' ūlidir. İhveden murād şeref ü nesebde ihve dimekdür.

قرش, قریش kelimesinüñ tařġiridir. قریش fetħ-i káf ile Hind deryāsında olur. Ğāyet kuvvetli bir dābbenüñ ismidür. Bununla Nađr bin Kenānuñ oĝlı řıĝar u řıbāvetinde ğāyet kuvvetinden ve kemāl-i řecā'atinden ötüri tesmiye olındı. Şoñra bundan řabīleye naşl olup ta'zīm içün tařġiri i'tibār olındı.

هم mübtedā olan إلف kelimesinüñ [59a] haberidir.

إلف kesr-i hemze ile 'alime bābından maşdardur. ألفه gibi. ألف المكان dinilür. Ol mekānda sākin oldı ve aña muşabbet itdi ve anuñla istinās itdi dimekdür.

لكم, ليس'nüñ haberidir. إلف ismidür. إلف kesr-i hemze ile mufā'aleden mařdardur. Ğafı buyrulmaya bunlaruñ ilflerinden murād Mekke-i Mükerrremeye ilf ü mülāzetleridir. Yāhūd řitā vü řayfda iki rıřlete ilf ü mülāzetleridir. Benī Esed ticāretleri içün her sene iki rıřlete ūlfet ü mülāzet itdiler idi. Biri řitāda Yemene rıřlet ve biri řayfda Şāma rıřlet idi.

Ma'nā-yı beyt: Zu'm itdiñüz ki şeref ü nesebde sizüñ ihveñüz Ğureyşdür. Öyle Ğureyş ki anlaruñ řitāda Yemene ve şayfda Şāma ticāret içün rışletlerinde ūlfetiñüz yoşdur. Ğüyā Benū Esed biz bu zu'mda şadış mıyuz yoşsa kāzib miyüz diyü su'al itdiklerinde sizler bu zu'mda kāzib oldıñuz diyü cevāb virildi. Pes bu istināfuñ küllisi řazf olup yerine buña delālet iden إلف وليس لكم الاف Bu beytüñ mā-ba'dı

97.

أُولَئِكَ آمَنُوا جُوعًا وَخَوْفًا
وَقَدْ جَاعَتْ بَنُو آسَدٍ وَخَافُوا

وقد جاعت و خوفن ma'šüb ile mēfā' ilün منوجعن mēfā' ile mēfā' i اولئكاا Taḳṭī'i
mēfā' ilün ma'šüb و خافو mēfā' ilün ma'šüb بنواسدن mēfā' ilün ma'šüb و خافوا fe' ulün maḳṭūfdur.

اولئك mübtedādur. Ḳureyşe işāretdür.

امنوا haberidür.

جوعا و خوفًا temyīziyyet üzere maṣṣūbdur.

بنواسد kelimesinün fā' ilidür.

خافوا müstetiri 'e rāci' dür.

Ma'nā-yı beyt: Ol Ḳureyş cuv' ü ḥavf cihetinden Allāhü te'ālāya imān getürdiler. Ḥālbuki Benū Esed taḥḳīḳ cāyi' ü ḥā'if oldılar. Lākin imān getürmediler dimekdür. Ve bu iki beyt ile Li-ilāfi Ḳureyş süre-i münezelesine işāret ider.

98.

ثَلَاثَةٌ تُشْرِقُ الدُّنْيَا بِبَهْجَتِهَا
شَمْسُ الضُّحَىٰ وَأَبُو إِسْحَاقَ وَالْقَمَرُ

Baḥr-ı basīṭün ḍarb-ı evvelindendür.

ثلاثن mēfā' ilün maḥbūn [59b] تُشرق fa' ilün دنيابيه müstef' ilün جتها fa' lün maḥbūn Taḳṭī'i
شمس الضحا müstef' ilün وابو اسحاقو fa' lün قمر و müstef' ilün maḥbūndur.

Bu beyt müsnedüñ taq̄dīmine mişāl olmağ üzere mürür itdi. Burada tekrār irādından ğarażı budur ki vehm bu تلتة'yi ma' rez-i emşale ibraz idüp nev' -i vāhiddenden tevehhüm ider. Ya' nī vehm ictihād idüp bu üçini müfekkirede cem' ider. Ancağ avāriż u müşahhaşāt ile muhtelif olurlar. Ammā ' aql bunlaruñ her birini biribirine mütebāyin nev' -i āherden bilür ve bunlar kendülerinüñ بهجه'leriyle dünyānuñ işrākı olan ' arıżda müştereke ve bu ' arıż Ebū İshākda mecāzdu. Muhtaşar u Muṭavvelde böyle taḥrīr olındı. Ammā Aṭvelde dir ki şāriḥ muḥaqqıkuñ kelāmında nazār vardur. Zirā temāşil ile murād şems ü kamer nev' -i ihtişāşı olan vaşfa iştirākdur. Ḥaḳīkat-i nev' iyyede olan iştirāk degildür ve bu vaşf burada izā'atdür. Ve bu izā'at şems ü kamer beyninde müşterekedür ve şems ü kamer ḥaḳīqaten mütemāşiländur. Belki dirüz ki işrāqla murād nūr-ı ḥissī ile nūr-ı ma'nevī olan 'adl ile dünyānuñ ḥālinüñ ḥüsnidür. Ve bunlaruñ mecmū' indan 'alā ṭarīki't-tağlib işrāk ile tağbir eyledi. Böyle olunca şelāşenüñ miyānında temāşil olur ve senüñ için bu şelāşenüñ miyānında behceyi ḳadr-i müşterek ḳılmağ vardur.

99.

فَلَمَّا خَشِيْتُ أَظَافِيرَهُمْ
نَجَوْتُ وَأَرْهَنُهم مَالِغَا

Bu beyt baḥr-ı müteḳāribüñ ḍarb-ı şāliş maḥzūfindandur.

Taḳṭī' i فلما fe' ul خشيت fe' ul maḳbūz اظافي fe' ulün رهم fe' ul maḥzūfe نجوت fe' ul maḳbūz واره fe' ul maḳbūz نهم ما fe' ulün لكا fe' ul maḥzūfdur.

Ḳā'ili ' Abdullāh bin Hemmām Selūlidür.

اظافيرهم naşb ile خشيت'nuñ mef'ulidür. اظافير, اظافور'uñ cem'idür. ظافور zamm ile zafer ma'nāsınadır. Maṭarrizī zaferüñ cem'i olan azfāruñ cem'idür dimiş. Ve Muṭavvel'de اظافير esliḥā ile tefsīr olınmışdur. Aṭvelde ḳuvvet irāde olinsa cā'izdür. Za'afdan قلم الأظفار ile ta'birinüñ 'aksine dimiş.

نجوت, فلما [60a]'nuñ cevābidur.

ههم وارهنهم ḥāl-i vāḳi' olan muzāri' -i müşbetde vāv-ı ityānı mübtedānuḥ ḥazfı i' tibāriyledür. Cümle cümle-i ismiyye⁷² olmaḳ için. Taḳdīri وانارهنهم dimekdür. Ba'zılar vāv'uñ ityānı zarūret içündür dimiş. Ammā ' Abdü'l-ḳāhir burada vāv ' atf içündür ḥāl için degildür. Zīrā ma' nā رهنهت dimekdür dimiş. Belki burada muzāri' māzī ma' nāsına olup رهنهت dimek olur. Pes ḥāl-i māziyeyi ḥikāyeden ötüri lafz-ı māzīden muzāri' e ' udül olındı. Ḥāl-i māziyenüñ ḥikāyenüñ ma' nāsı zamān-ı māzīde farz olınan bu zamānda vāḳi' oldı dimekdür. Ve bundan lafz-ı muzāri' ile ta' bīr olınur. امرت , امرت ولقد امرت على اللئيم يسبنى . Ma' nāsınadır. Bu da cümle-i fi' liyyede fi' l-i muzāri' müşbet olursa olur.

Ma' nā-yı beyt: Anlaruñ esliḥa yāḥūd ḳuvvetlerinden ḥavf u ḥaşyet ḥininde necāt u ḥalās buldum. Ḥālbuki ben anlara Māliki rehn iderüm yāḥūd rehn itdüm. Ya' nī maḥlūbları olan Māliki anlara virdüm. Egerçi virmiyeydüm ' adem-i necātüm rü-nümā olur idi dimek ister. Ba'zılar ارهنهم , ارهنته , ارهنته dan me' ḥūz. Anı dā' im ü şābit ḳıldum dimekdür. Rehn dinilür. دام u ثبت ma' nāsına. Rāhin şābit ma' nāsına diyüp şöyle ma' nā virmiş ki a' dāya ve baña azfārlarını batırmaḳdan ḥavf u ḥaşyet itdigüm ḥinde anlardan necāt buldum ve Māliki anlaruñ ḳatından şābit ü dā' im ḳıldum ve terk itdüm. Ba'zılar اظفار olan cem' zamīrini ' Abdullāh bin Ziyāda ta' zīmen ircā' idüp şöyle ma' nā virmiş ki ' Abdullāh bin Ziyāduñ cümlesinden inşāb-ı azfārından ḥavf u ḥaşyet itdigüm ḥinde necāt buldum ve Māliki anuñ yedinde terk ü teslīm itdüm. Ḥafi buyrulmaya lafz-ı cem' ta' zīm için geldigi Ḳur'ān-ı Celīlü'ş-Şānda çoḳdur.

100.

إِذَا أَنْكَرْتَنِي بَلَدَةً أَوْ نَكْرَتْهَا
خَرَجْتُ مَعَ الْبَازِي عَلَى سَوَادُ

Bu beyt baḥr-ı ḥavf-ı şālişindendür.

Taḳḥī' i اذان fe' ülün کرتیبیل [60b] mefā' ilün دتاو fe' ülün نكرتها mefā' ilün ماḳbūza خرجت fe' ül maḳbūz مع البازي mefā' ilün عليي fe' ül maḳbūz سوادو fe' ülün maḥzūfdur.

Ḳā' ilī Beşşār bin Bürddür.

⁷² ismiyye: -HE

إذا zāhir olan zarf-ı zamān-ı müstaḳbeldür.

أنكرت bilmedi dimekdür. Rāḡıb İşfahānī Müfredātta demiş ki inkār zıddu'l-ırfāndur. İnkāruñ aşlı taşavvur olunmayan şey'ün ḳalbe vārid olmasıdır. Ve bu cümleden bir nev' dūr. ⁷³ فلما رأي أيديهم لا تصل اليهم نكرهم

بلدة kelimesinüñ fā' ilidür. Mişbāḥda demiş ki بلدة 'arzdān 'āmir ü ḥalā olan mevzi'e ıtlāḳ olunur. ⁷⁴ إلى الأرض ليس بها نبات ولا مرعى إليه āyet-i celīlesinde

أونكرتها üzerine ma' tūfdur ve zamīri بلده'ye 'ā'iddür.

إذا, خرجت

مع البازي de olan مع muşāḥabat içündür ve بازي toḡan ma' nāsınadır.

سواد fetḥ-i sīn-i mühmele ile leylden baḳıyye ma' nāsınadır. سواد ḳavli kendünde vāv terk olınan ḥāldür. Şeyḥ 'Abdü'l-ḳāḫir demiş ki burada vech bu mişillide ism-i zi'l-ḥāle i' timād iden zarfuñ fā'ili olmakdur mübtedā olmamaḳdur. Ve lāyıḳdur ki burada fā' il taḳdīr olına. 'Ale'l-ḥuşuş علی zarfı ism-i zā' il taḳdīrindedür fi'l taḳdīrinde degildür. O ḳadar var ki fi'l-i māzī ḳadd ile bile taḳdīr olına. انتهى كلامه.

Ma'nā-yı beyt: Zamān-ı ehl-i belde ḳadrümi bilmeseyāḫūd ben anları bilmesem ebker-i tıyūr olan bāzīye muşāḫib olduḡum ḥāldē anlardan çıḳdum ve anlardan müfāraḳat eyledüm. Ḥālbuki esfār-ı şubḫı muntazır olmayan zūlmet-i leylden baḳıye üzerüme müştehil idi. Şā'ir nefsinı 'izz ü iḳtidār ile vaşf ider.

101.

فَقُلْتُ عَسَى أَنْ تُبْصِرَ بِي كَأَنَّمَا
بَنِي حَوَالِيَّ الْأَسْوَدُ الْحَوَارِدُ

⁷³Yemeḡe ellerini uzatmadıklarını görünce onları yadırgadı. (Hūd 70)

⁷⁴ Onunla ölü bir beldeyi. (Bu ifade Kāf 11-Furkân 49. Ayette biḫî beldeten meyten şeklinde geçmektedir.)

Qā'ili İbnü'r-Rūmīdür.

Nihāyede demiş ki برد zamm ile şiyābdan bir nev'-i ma' rūfdur. Ve برداك lafz-ı müşennāt üzere olup kāf'a izāfetle nūn'ı düşmüşdür ve bunu بردي الجندب'den aḥz itmek daḥi ba' id degildir. جندب üñ cenāḥları ma' nāsına. برداك تبجيل ismiyyesi ḥāl-i müfredede olan سالما 'aḥabinde ḥāl-i vāqı'a olmuşdur. Eger ḥāl-i müfredede olan سالما taḥaddüm itmese vāv'ın terki ḥasenli olmazdı. Ve bu iki ḥāl biri cümle-i ismiyye ve biri سالما aḥvāl-i müterādifeden olmaḫda cā'izdür. Aḥvāl-i mütedāḥileden olmaḫ da cā'izdür. [61b] Ammā aḥvāl-i müterādife aḥvāl-i müte'addidedür. Şāḥibi birdür. Burada يبيقيك'de olan kāf gibi. Ve ammā aḥvāl-i mütedāḥile ḥāl-i müteahḥirenün şāḥibi şol isimdür ki ḥāl-i sābıḫa bu ismün üzerine şāmil olur. Burada برداك تبجيل kavlini سالما'de olan zamīrden ḥāl kıılmaḫ gibi. Kezā fi'l-Muṭavvel. Aṭvelde dir ki şāhid ḡayr-i manşūşdur. İḥtimāldür ki برداك, سالما kelimesininün fā'ili olup تبجيل, برداك'dan bedel ola. Zīrā mu'arrefeden bedel olan nekreyi vaşf vācib degildir. Belki vaşf ḥasendür. Qaçan recüle tebcil-i ta'zīm sālim ola. Recül de sālim olur. Zīrā tebcil selāmetün fer'idür. Fete'emmel. Ve yine ḥāl-i cümle ḥāl-i müfredenün 'aḥabinde olması eger ḥāl-i cümle سالما kelimesininün ma'mūli olmazsa olur. Zīrā bu taḫdirce ḥāl ta'addüd itmez ki ḥattā ḥāl-i cümle ola. Ammā şāriḥün cā'izdür ki ḥāleyn-i müterādifeteyn ola yāḥūd mütedāḥiletayn ola didiginden ḡaraḫı bizüm zıkr itdigimüz ḡayr-i manşūşiyet üzere tenbīḥ ola ve illā muḥtel olur. Esāsü'l-Belāḡada بعينه في اجله dinilür. Gözlerinde anı 'azīm kııldı dimekdür.

Ma'nā-yı beyt: Allāhü te'ālā bize seni ezādan sālim oldıḡun ḫālde ve tebcil ü ta'zīm ile redd olınmış oldıḡun ḫālde ibkā eylesün.

103.

وَالْعَيْشُ خَيْرٌ فِي ظِلِّ
لِ النَّوْكِ مِمَّنْ عَاشَ كَدًّا

Bu beyt baḫr-ı kāmīlün meczū' müzmar/müreffelindendür.

Taḫṭi' i لعيشى müstef' ilün müzmar ريفظلا müstef' ilün meczū' müzmara لنوكم müstef' ilün müzmar منعاشكدا müstef' ilātün meczū' müzmar/müreffeldür.

Bunların kâ'ili 'Adiyy bin Zeyddür. Zebbānuñ Cezīmeye ğadrini ve tezevvüden ve 'add itdigine ehlāfını ve mülkini mülkine cem'ini ve Cezīmenüñ katli kışşasını zıkrıder. Zebbā feth-i zā-i hevvez ve bā-i muvaḥḥade-i müşeddede ve medd ile Şihāḥda maşṭūr olduğına göre mülük-ı ṭavā'ifden ma'dūde-i meliketi'l-Cezīredür. Cezīme feth-i cīm ve kesr-i zāl-i mu'ceme ile kerīme vezni üzeredür. Melik-i Hīredür. Ezd kabīlesinden Cezīmetü'bnü Fehm bin Devsdür. Şāḥibü'z-Zebbā' dirler. Hāzret-i 'İsā'aleyhi's-selāmdan otuz sene sonra Hīreye vāli oldu.

وفاجأها, وفاجأها baġteten geldi demekdür. Bāb-ı muḫā'aleden şīġa-i māzīdür. Zāmīr-i müstekinni Cezīmeye 'ā'iddür ve zāmīri bārizī Zebbāya 'ā'iddür.

وقد جمعت' da olan vāv ḥāliyedür. جمعت' da olan zāmīr-i müstekinn Zebbāya 'ā'iddür.

جموع جمعت ile جموع جمعت kelimesinüñ cem'idür. جموع cemā'atü'n-nāsuñ ismidür. جموع ile جمعت miyānında şanāyi'-i bedī'iyeden şan'at-ı iştikākiyye vardur.

حصن 'Irāḳ qurbında bir ḳal'a-i muşanna' adur. إحصن أبواب حصنه [62b] müte'allıḳdur. إحصن أبواب حصنه جمعت kelimesine [62b] müte'allıḳdur.

مصلتنا mebnıyyü'l-fā' il yāḥūd mebnıyyü'l-mef'ül olup جموع'dan ḥāldür. أصلت سيف. Ḳılınıcı ḳınından ḳıḳardı demekdür. Āḥerinde olan elif elif-i itlāḳdur.

قدت kelimesinüñ zāmīr-i müstekinni Zebbāya 'ā'iddür. قدت ḳaṭ' ma'nāsınadur. قدت ḳaṭ' da mübālaġadur.

الأديم naşb ile قدتت kelimesinüñ mef'ülidür.

لراشيه de olan zāmīr Cezīmeye 'ā'iddür. لراشيه'den zāmīre izāfetle nūn düşmişdür. Pes لراشيه bāṭın-ı zerā'inde iki ṭamardur.

والفي şīġa-i māzīdür. Buldı demekdür. Vecd ma'nāsına zāmīr-i müstekinn Cezīmeye 'ā'iddür.

قولها naşb ile الفى'nuñ mef'ül-i evvelidür.

كذبا الفى'nuñ mef'ül-i şānīsidür. كذب kesr-i zāl-i mu'ceme iledür. Ve bu كذب ile مين ikisi bir ma'nāya mürādif olmağla beynehumāyı cem'de fā'ide yoğdur. Ehadūhumā zā'iddür ve bunu haşv-ı müfside dağı kılmağ ba'īd degildür. Zīrā مينا kelimesini 'atf-ı muğāyeret ifāde ider. Muğāyeret ise bāıladur. Aşvelde zıkr olınan budur. Tanşışde dimiş ki مينا kavlini mā-ğablinüñ te'kīd ü tağrīrī kılmağ cā'izdür. Muğni'l-Lebībde me'ānī-yi vāv'uñ on üçüncisi şey'-i mürādifine 'atf içündür diyüp bunuñla ve āyet-i celīleden أولئك عليهم صلوات من ربهم ورحمة⁷⁵ ile istişhād eyledi.

مصلتنا ve مينا miyānında 'uyüb-ı şī' rden Fenn-i Kavāfide zıkr olındığı üzere isnād vārdur.

Ma'na-yı beyt: Cezīme ğayr-i musta'id oldığı hālide Zebbāya va'd-i kāzibine i'timād idüp bağteten geldi. Hālbuki tağkīğ Zebbā Cezīmeyi iğāā vü ğabz u ağz için kendü hışnınuñ ebvābı üzerine süyüflarını ğınlarından iğrāc idici cümü' u cemā'at ricāli cem' eyledi. Yāğūd ğınlarından iğrāc olınmış süyüf-ı ğātı'a gibi ricāli cem' eyleyüp Cezīmeyi ağz ü rāşeyn didikleri iki ğamarlarına muğtaşş u mülāşığ olan cildini ğağ' idüp ölünceye dek demini isāle vü cereyān itirdi. [63a] Ve Cezīme Zebbānuñ kavlini ya'nī mülkümi mülküne cem' iderüm diyü va'dini ğızb ü zor buldı. Zebbānuñ ğadrinüñ ğışşasını Şadru'l-Efāzil şöyle nağl ider ki Zebbānuñ pederini Cezīme ğatl idüp mülküni talan u perīşān itmiş idi. Āğir-kār yerine ğızı Zebbā melike olup mülkinüñ tefrīğini cem' idüp Cezīme ile her bār cenk ider idi. Lākin Cezīme ile muğāvemete ğādir olamadığından hāleye sülük idüp mektüb tağrīr ü irsāl eylediği ki melik-i nisā semā'da ğabīğ salğanatda za'īf her vechle noğşāndan hālī olmayup senden ğayri kendüme küfüvv bulamadığımdan niyāz iderüm ki beni kendüñe 'ağd u nikāğ idüp iğbāl ü teşrīf ile mülkümi mülküne cem' ideyüm. İş bu mektüb Cezīmeye vāşıl olup mefādı ma'lüm oldığda der-'ağab şığātından ehl-i re'iyi cem' eyledi ve re'yleri Zebbāya ğitmesi üzere müctemi' oldı. Lākin içlerinde Ēuşayr nām bir kimesne var idi. Bunlara muğālefet idüp melik melikenüñ ayağına varmağ münāsib degildür didi. Ve'l-hāşıl Ēuşayruñ kelāmını kimesne ısgā itmeyüp ve Zebbānuñ rusili elğāf u hedāya ile Cezīme istiğbāl eylediler ve gider iken Zebbānuñ 'askeri Cezīmenüñ 'askerini iğāā eyleyerek Zebbānuñ sarayına vardılar. Cezīme Zebbānuñ yanına geldikte şöyle oldı böyle oldı diyü şoğbete āğāz idüp üzerinde olan seyfini ve esliğasını çığardı. Ol rütbe

⁷⁵ İşte Rablerinden bağışlamalar ve rahmet hep onlarıdır. (Bakara 157)

germiyyet ü şohbet oldı ki Zebbā şürb-i hamr kelebe devā vü şifādur diyü hamrı iskā idüp Ceẓimeyi medhūş eyledi. Ol h̄inde faşşādlar h̄āzır idi. Rāhşān nām iki tamarlarından faşd itdürüp demini altun legene cereyān itdürdüp dem-i melikdür. Egerçi bir kaçresı yere dökülür ise demine dem taleb olunur diyü istihzār iderdi. Ol mertebede demini cereyān itdürdi ki Ceẓimenüñ kemāl-i za‘findan harekete mecālî kıalmadı. Ol demde ba‘zı demi legenden taşra döküldükde لا تضيعوا دم ملك didi. [63b] Ceẓime daḡi دعا دما ضيعة اهله didi. Ve bu ḡarb-ı meşel oldı. Ve der-‘aḡab Ceẓime helāk oldı. Ve ol h̄inde Zebbā Rūma kaçdı. Şoñra Nā’ile ile laḡablandı.

106.

وَلَا فَضْلَ فِيهَا لِلشَّجَاعَةِ وَالنَّدَى
وَصَبْرَ الْفَتَى لَوْلَا لِقَاءَ شُعُوبِ

Bu beyt baḡr-ı tavilün ḡarb-ı şālişindendür.

وَصَبْرَ لَوْلَا تونندا mefa‘ ilün maḡbūz شجاع mefa‘ ilün لفيهاش fe‘ ülün ولا فضل Taḡḡi‘ i
fe‘ ülün maḡzūfdur. شعوبي fe‘ ülün لِقَاءَ mefa‘ ilün فتالولا fe‘ ülün

Ḳā’ili Ebu’t-Ṭayyibdür. Seyfü’d-devleyi medḡ eyledigi kaçidesindendür. Ve Seyfü’d-devlenüñ Temāk nām Türkiyyü’l-aşl bir ḡulamınıñ mevtini zıkr ider.

فيها’de olan zamir dünyāya rāci‘ dür.

فيها’de olan zamir dünyāya rāci‘ dür.

وَصَبْرَ لَوْلَا تونندا mefa‘ ilün maḡbūz شجاع mefa‘ ilün لفيهاش fe‘ ülün ولا فضل Taḡḡi‘ i
fe‘ ülün maḡzūfdur. شعوبي fe‘ ülün لِقَاءَ mefa‘ ilün فتالولا fe‘ ülün

فيها’de olan zamir dünyāya rāci‘ dür.

فيها’de olan zamir dünyāya rāci‘ dür.

ندى feth-i nūn ve dāl-i mühmele ile ‘atā ma‘nāsınadır. Bu ma‘nāca ma‘nā-yı müfside haşve ya‘nī fā’idesiz ziyāde-i mu‘ayyeneye mişāl olur. Ba‘zılar ندى ile murād bezl-i nefis ma‘nāsınadır. Buña göre haşv-i müfsid olmaz demiş. Ammā ‘Allāme Sa‘d didi ki bu ma‘nā lafz-ı nidādan fehm olunmaz ve ‘adem-i mevti taqdīre göre bezl-i nefsün ma‘nāsı yokdur. O kadar var helākdan ‘adem-i taḥarrüz ile te’vīl olına ve bu bi‘aynihī şecā‘atūn ma‘nāsınadır. Ve yine ‘Allāme Sa‘d didi ki bu k̄ā’ilūn murādı şī‘ri taşhīḥ ise kelāmı yerindedür. Eger münākaşa haşv-i müfsid olmaqlığında ise kelāmı yerinde degıldür. Zīrā redd-i evvelūn muḳtezāsına göre icāz muḥall olur ve redd-i s̄ānīnūn muḳtezāsına göre taṭvīl olur.

لقاء vuşūl ma‘nāsına maşdardur. شعوب kelimesine muzāfdur.

شعوب feth-i şīn-i mu‘ceme ve zamm-ı ‘ayn-ı mühmele ile [64a] cins-i meniyyenūn ‘alemidür. Esāme cins-i esedūn ‘alemi oldığı gibi. Ve شعوب ile tesmiyesi teferruḳı içündür. Ve bunda fi’l-aşl ‘ilmiyyet ve te’nīş olmağla ğayr-i munşarif olur el-an zarūret-i şī‘riyyeden ötüri munşarif olmuşdur. Aṭvelde dir ki bir şey’de tereddüd olsa munşarif olur mı. Zīrā kesr ile cer ğayr-i munşariflere lām ve izāfetle ḥāşıl olur. Me‘a hāzā ba‘zısı bi’l-ittifāḳ ğayr-i munşarifdür. Tenvīnsiz mücerred kesr-i inşirāfa delālet itmez. Meniyyeye şe‘ūb tesmiyesinūn vechi eḥibbādan tefrīḳ u ictimā‘-ı teferru‘ eylediginden ötüridür.

Ma‘nā-yı beyt: Eger Liḳā’ mevt olmayaydı dünyāda şecā‘at ü nidā vü ‘atā vü şabr-ı fetāya fażl u meziyyet olmaz idi. Bu beytūn beyānı budur ki eger nās mevtden emīn olsalar şücā‘uñ cebān üzerine fażlı olmaz idi. Zīrā cebān dünyāda ḥulūdını teyaḳḳun idüp üzerinden ḥavf kalkaydı şücā‘ ile müsāvī olup şücā‘uñ şecā‘atine şenā olunmaz idi. Ve malını bezl ü i‘ṭā idici dünyāda ḥulūdını teyaḳḳun itse ve dā’imā māla ihtiyācını bilse bezl-i māl itmezdi ve i‘ṭā içün de fażl olmaz idi. Ve şedā’id ü mekrūhe şabr idici ḥulūdını teyaḳḳun itse ‘usrdan yūsre ve şiddetden reḥāya tenaḳḳulünde nefsinin teskīn ve bü’sini teshīl idüp şabrı içün fażl olmazdı.

107.

وَأَعْلَمُ عِلْمَ الْيَوْمِ وَالْأَمْسِ قَبْلَهُ
وَأَكْتَنِي عَنْ عِلْمِ مَا فِي عَدِي عَمِي

Bu beyt baħr-ı t̄av̄ilũn ğarb-ı ſ̄ān̄isindendũr.

ولاكن mefā' ilũn maĸbũza⁷⁶ سقبلهو mefā' ilũn موالم mefā' ilũn معلمليو mefā' ilũn واعل fe' ūl maĸbũz Taĸṭī' i
fe' ūlũn ننيجعل mefā' ilũn مما في mefā' ilũn غدنعمي mefā' ilũn maĸbũz dur.

Ķā'ili Zũheyr bin Ebī Sũlmādur.

علم اليوم naſb ile علم' nũn mef' ūlidũr. علم' den murād ' ilm-i ħāzırdur.

اليوم, والامس üzerine ma' tũfdur.

علم' den murād ' ilm-i māzĩdur.

قبله ma' nāsınadur ve zam̄iri [64b] يوم'e 'ā'iddũr. Ve burada ma' nāyı müfsid olmayan ħaſve miſāldũr. Aṭvelde dir ki قبله ,الامس' nũn الكائن قبله taĸḁiri ile ſıfatıdur. Bu vaſf te'kĩd içũndũr. Ve bunuñ ħaſv olması ħaſvde te'kĩdũñ fā'idesi olmadıġındandur. Ammā ابصرته ' ilmden mecāz ve ğarb-ı emrden mecāz olur. Bũyle olunca وبذني وبيدي bu tecevũzi def' ider ve senũñ içũn vardur. Bũyle olunca الامس' nũñ elif lām'ını istiġrāĸ içũn ĸılup كل امس dimek ola ve ĸabliyyet ile vaſfi cinsi her ferde 'umũmını teby'ın üzerine taſſiſ içũn 'ām olan ſey'le vaſf ĸabĩlindendũr. Nitekim Allāhũ te'ālānuñ يطير رزقها ولا طائر يطير وما من دابة في الأرض إلا على الله رزقها ولا طائر يطير بها⁷⁷ ĸavl-i ſerĩfinde iſlendi.

ولكنني elĸ-i istidrākı su'āl-i muĸaddere cevābdur. Gũyā māzĩ ve ħāzır olanı 'ilmũñ muĸiṭ olduġı gibi istiĸbāli de 'ilmũñ muĸiṭ midũr dinildikde lākin istiĸbāalde olan ſey'i 'ilmũm muĸiṭ degildũr diyũ cevāb virdi.

عمي cemi' nusaĸda yā ile mersũm ſıfat-ı müſebbehedũr. عمي القلب dinilũr. Cāhil dimekdũr. ولكنني' nũñ ħaberidũr.

⁷⁶ mefā' ilũn maĸbũza: -HE سقبلهو mefā' ilũn موالم mefā' ilũn معلمليو

⁷⁷ Yeryüzünde yaſayan bũtũn canlıların ve iki kanadıyla uçan kuſların rızkı ancak Allah'a aittir. (En'ām 38-Hũd 6)

Ma'nā-yı beyt: Hāzır olanı ve güzeşte vü māzī olanı bilürüm. Ya'nī bunları 'ilmüm muhītdür. Velākin ben yārınkı günde olacağ şey'i bilmeden 'amā vü cāhilüm. Ya'nī yārın ne olacağdur. Āña 'ilmüm muhīṭ degildür. Zevzenī şöyle ma'nā virüp dimiş ki 'ilmüm māzī ü hāzırı ihāṭa ider velākin benüm qalbüm muntazar u mutavaqqa' olanı ihāṭadan 'amā vü cāhildür.

108.

فَاتَّكَ كَاللَّيْلِ الَّذِي هُوَ مُدْرِكِي
وَأِنْ خَلْتُ أَنَّ الْمُتَتَّى عَنْكَ وَاسِعٌ

Bu beyt baħr-ı ṭavīlūñ ḍarb-ı şānīsindendür.

Taḳṭī' i فانن fe' ul maḳbūz ككليلل mefā' ilün لذيه fe' ul maḳbūz ومدركى mefā' ilün maḳbūza وانخل fe' ulün تاننلمن mefā' ilün تاعن fe' ulün كواسعو mefā' ilün maḳbūzdur.

Ḳā'ili Nābigadur. Mülük-ı 'Arabdan Ebū Ḳābūs ile meknī olan Nu' mān bin Münzire ḥiṭāb ider.

فانك'de olan fā ان خلت [65a] şartınun cezāsınun ḥazfina delālet itsün içündür dimişler. Kāf ḥiṭāb-ı an'nun ismidür.

كليلل haberidür.

مدركى الذى هو مدركى, كليلل'nun na'tidür. Ya'nī baña müdrikdür sen de anun gibi müdriksün dimekdür.

منتأى mevzi'-i bu' da dirler. Bāb-ı ifti' ālden عنه dinilür. Andan ba'id oldı dimekdür.

منتأى, عنك kelimesine müte'allıqdur. Ba'zılar واسع kelimesine müte'allıqdur dimiş.

واسع, ان'nun haberidür ve bu ḳāziyede ḥaml ḥaml-i zevdür. Ma'nāsı elbette senden ba'id olan si'a vü bu'd şāhibidür. Şā'ir memdūḥı ḡazab u saḥt u ḥavlī ḥālinde vaşf itdiginden

leyle teşbîh eyledi. Bināen‘ aleyh كالصبح dimedi. Teşbîhüñ zımnında umūr-ı ‘ adīde vardır. Biri memdūh elbette lā-maḥālete hāribe müdrikdür ve biri idrākı yalnız hārib-i vāḥide şāmil degildir. Belki cemī‘ine şāmindür. Gicesinüñ şānı da derk ü şümül oldığı gibi. Ve biri saḥt u ğazabı için devām yokdur cüz’i şey’le ‘afv u maḥv ider. Saḥt-ı leylde daḥi devām yokdur. Nehār ile maḥv ider. Ba‘zılar demiş ki cevāb-ı şart maḥzūfdur. Bu cevāb-ı şartuñ taḥdīri واسع فإِنَّكَ مدركي ان المنتأى عنك وَاِنْ خَلْتِ ان المنتأى عنك وَاِنْ خَلْتِ ان المنتأى عنك وَاِنْ خَلْتِ an‘dür. Ve bu cevābuñ ḥazfına mā-ḳabli delālet ider. Bu taḥdīrce icāz olur müsāvāt olmaz. Ḥāşıl-ı kelām beyt aşıl murāddan nāḳışdur sözi memnu‘dur. Zīrā ekşer nuḥāt taşriḥ eylediler ki bu mişilli şart ya‘nī ḥāl-i vāḳi‘ olan şart cezāya muḥtāc olmaz.

Ma‘nā-yı beyt: Ey memdūh. Taḥḳīḳ sen ğazab u hevl ḥālinde gice gibisün. Öyle gice ki baña müdrik ü vāşıldur. Sen de anuñ gibi baña müdrik ü vāşılsun. Taḥḳīḳ senden ba‘id olan mevzi‘-i si‘a şāhibidür ve aḳşā-yı arzıdır. Anda beni bulamazlar diyü eger zann idüp firār itsem yine senüñ destinden girizān u ḥalāş mümkün degildir. Baña müdrik ü vāşılsun zīrā si‘a mülküñ ve ṭūl-i yedüñ olmağla cemī‘ āfāḳda evāmirine muṭī‘ ü münḳad ‘āmilüñ ve şāhib-i ceysüñ vardır. Hāribi girifte idüp saña getürürler demek ister. [65b]

109.

أَنَا ابْنُ جَلَا وَ طَلَّغُ النَّتَايَا
مَتَّى أضعُ العِمَامَةَ تُعْرِفُونِي

Bu beyt baḥr-ı vāfirüñ ḍarb-ı evvel maḳṭūfindandır.

Taḳṭī‘i انبنجلا mefā‘ilün وطلاعت mefā‘ilün ma‘şub ثنایا fe‘ülün maḳṭūfe متاضعل müfā‘aletün عمامتت müfā‘aletün رفونی fe‘ülün maḳṭūfdur.

Aṭvelde ve Muṭavvelde taḥrīr olındığına göre bu beytüñ ḳā‘ili ‘Arcī nām şā‘irdür. Ve bu ‘Abdullāh bin ‘Amr bin ‘Oşmān bin ‘Affāndur. ‘Arc fels vezni üzere mühmeleteyn ve cīm ile tarīḳ-i Mekkede bir menzıldür. Şā‘ir orada toğdığından tesmiye olınmışdır. Ammā Şiḥāḥda bu beytüñ ḳā‘ili Süḥaym bin Veşīl nām şā‘irdür demiş.

ابنجلā Qāmūsda taḥrīr olındığı üzere iki ma' nāsı vardır. Biri vāzıhu'l-emr dimekdür. İbn-i Eclā gibi. Ve biri recül-i ma' ruf ma' nāsına. Burada aşl terkīb i' tibāriyle mevşūf taḳdīr olup ابنرجلā dimek olur. Ya' nī cilā bir mevşūf-ı maḥzūfuñ şıfatı vāqı'a olmış cümle olur. Pes ibn lafzınuñ tenvīni mevşūf-ı maḥzūfa izāfetinden öturi ḥazf olındı. Ve illā bilindi bu terkīb vāzıhu'l-emr ma' nāsınadır. Ve جلا fi'l-aşl emri münkeşif oldı ma' nāsınadır. Ammā şāriḥüñ tecvīzi üzere umūrı keşf itdi ma' nāsına degildür. Ba' zılar lāzım u müte' addī isti' māl olunur dimiş. Şiḥāḥda dir ki جلا bir recülüñ 'alem ü ismidür. Fi'l-i māzī ile tesmiye olınmışdır. Ve burada جلا 'ilm olup cümleden ya' nī fi'l me' a'z-zamīrden menkūl olması i' tibāriyle tenvīn ḥazf olınmışdır. Ve 'İsā bin 'Amrdan ḥikāye olındı ki kaçan bir recül ḳatlı ü ḍarb ile ve bunlar gibiler ile tesmiye olınsa ḡayr-i munşarif olur ve bu beyt ile istidlāl eyledi. Mu' avvelde dir ki ba' zılar şāḥiḥ olan İbn-i Celā ḳamerdür dimiş. Ba' zılar İbn-i Celā ol nehārdur dimiş. Şāḥib-i Nihāye İbn-i Celā seyyide dirler dimiş. Ve bunu وطلاع الثنايا'nuñ üzerine 'atfı te'yīd ider dimiş. Zirā وطلاع الثنايا me' āli-yi umūrda 'ālī olana dirler.

ثنايا ثنيه'nüñ cem' idür. ثنيه 'aḳabede bir ḥarīḳdür ve 'Arabuñ وطلاع الثنايا ḳavli bundandır. Murādları me' āli-yi umūrı [66a] ḳāşid dimekdür. Yāḥūd şı' āb umūrı rikāb ya' nī bilmesi ve tecrübesi ve re'y-i şavābı sebebiyle şı' āb umūrı ḡalebe⁷⁸ ider dimekdür.

منى ḥarf-i cāzimdür.

وضع muzāri'-i mütekellim-i vaḥde üzerine olup منى ile meczūmdur. Bunüñ āḫirinüñ ḥarekesi Allāḥü te' ālānuñ⁷⁹ لم يكن الذين كفروا ḳavli şerīfinde olan nūn'uñ ḥarekesi gibidür.

عمله kesr-i 'ayn-ı mühmele ile iki ma' nāsı vardır. Biri 'Arabuñ giydikleri tācdur ve biri ḳinā' dur. 'Arab anuñla yüzlerini örterler. Burada murād ma' nā-yı şānīdür.

تعرفونى'nüñ aşlı تعرفونى idi. تعرفونى'nüñ cevābı olduğından tenvīni ışḳat olındı. Ve bunuñla يعرفونى'nüñ aşlı يعرفونه olduğı zāḥir oldı.

⁷⁸ ḡalebe: 'aleyh Yz A 447

⁷⁹ Kāfir olanlar, (küfürlerinden) ayrılacak deḡillerdir. (Beyyine 1)

Ma'nā-yı beyt: Ben bir şāhib-i inkişāf ve me'ānī-yi umūrı kâşıd yāhūd bilmesi ve tecrübesi ve re'y-i şā'ibi sebebiyle şı'āb-ı umūra galebe idici kimesnenüñ oğlıyım ki ne zamān kınā'ımı size keşf eylesem baña lāyık olan bilmek ile beni bilürsünüz. Naql olunur ki Haccāc 'Irāqa duhūlinde huṭbe oqudı. Ve huṭbesinde bu beyti kırā'at eyledi. Ve rivāyet olunur ki Haccāc 'Irāqa dāhil oldıkdā ekşer-i mütenekkir gibi vechini 'imāmesiyle setr eyledi. Fāzıl Kirmānī Muvaşşahuñ Şevāhidī Şerhinde bu beyte şöyle ma'nā virdi ki ne zamān 'imāmeyi başum üzerime vaż' eylesem benüm siyādet ü imārete ehl oldıgımı bilürsüz ve ne zamān 'imāmeyi başumdan bıraksam şecā'atümi bilürsüz.

110.

وَإِنَّ صَخْرًا لَّتَاتَمَّ الْهُدَاةُ بِهِ
كَأَنَّهُ عَلَّمَ فِي رَأْسِهِ نَارًا

Bu beyt baḥr-ı basīṭüñ ḍarb-ı şānī maḳṭūfindandır.

Taḳṭī'i kānnehu fa'lün maḳbūne tebihi müstef' ilün temmelheda fā' ilün rannāta mefā' ilün maḳbūn wānṣiḫ i taḳṭī'i fa'lün maḳṭūfdur. narō müstef' ilün firāsēhi mefā' ilün maḳbūn elemn mefā' ilün maḳbūn

Ḳā'ili Ḥansā'-i Şahābiyye raḍıya'llāhu 'anhā⁸⁰dur. Birāderi Şahruñ merşiyesinde dimişdür.

صخر, ان'nüñ ismidür. صخر fetḥ-i şād-ı mühmele ile ve sükün-ı ḥā-i mu'ceme ile Ḥansā' müşārün ileyhānuñ birāderinüñ ismidür. [66b]

ان'nüñ haberidür. İḳtidā ider dimekdür.

الهداة, هادى'nuñ cem'idür ve لتاتم'nüñ fā'ilidür. Ve هداة'den murād mekārım ü mefāḥir tarīḳinde irşād idiciler dimekdür.

به'de olan zāmīr صخر'a rāci'dür.

كأنه'de كأن'nüñ ismi olan zāmīr yine صخر'a 'ā'iddür.

⁸⁰ Şahābiyye raḍıya'llāhu 'anhā: -HE

علم fethaları ile cebel-i mürtefi' ma' nāsına كَأْن' nūñ haberidür.

علم'e 'ā'iddür. علم' nūñ zamīri فِي رَأْسِهِ.

نارِ فِي رَأْسِهِ mu'ahḥar mübtedā فِي رَأْسِهِ muḥaddem haberdür. Cümlesi علمه' nūñ na' tidür. نارِ فِي رَأْسِهِ kavlini irādınıñ nüktesi Şaḥruñ hidāyet ile şöhretinden mübālağayı ziyādeden ötürdür. Me'a hāzā علمكأنه kavli Şaḥrı hidāyet ile ma'rūf olana teşbīhde vāķī idi. Pes Ḥansā' birāderi Şaḥrı hidāyet ile istiḥādında cebele teşbīh ve bu teşbīhde mübālağa idüp nārī zālike'l-cebelüñ fevķinde kıldı. Bu nükteye ıştılāḥ-ı me'ānide iğāl dirler. اِيْغَال, اُوْغَل'den me'ḥūzdür. Lügatde ib'ād ma' nāsına. Iştılāḥda beyti bir nükte ile ḥatemdür ki ma'nā ol nüktesiz tamām olurdu. Burada nükte Şaḥruñ hidāyet ile şöhretinden mübālağayı ziyāde gibi ki taķrīr olındı.

Ma'nā-yı beyt: Ve taḥķīķ bil-mekārim ü mefāḥirde mürşid ü hādi olanlar birāderüm Şaḥra iḥtidā iderler. Güyā ol Şaḥr cebel-i mürtefi' dür. Öyle cebel ki tepesinde nār vardur.

111.

كَأَنَّ عَيْوْنَ الْوَحْشِ حَوْلَ خَيْبَانِنَا
وَأَرْخُلِنَا الْجَزْعُ الَّذِي لَمْ يُنْقَبْ

Bu beyt baḥr-ı ṭavīlūñ ḍarb-ı şānīsindendür.

Тақтӣ'и كَانَن عِيُونْلُوْح mefā' ilün Şحول fe' ul maḥbūz خَيْبَانِنَا mefā' ilün maḥbūza
فَعْلُوْح لَنْجَزْعْل mefā' ilün لَذِيْلْم fe' ulün يَنْقَبِيْ mefā' ilün maḥbūzdur.

Қа'или Имру'у'l-Қaysdur.

عيون الوحش, كانه' nūñ ismidür. عيون, عين kelimesinūñ cem' idür. Çeşm ma' nāsına. الوحش kesr ile عيون' uñ muzāfun ileyhidür. وحش feth-i vāv ve sükūn-ı ḥā-i mühmele ile fels vezni üzere
وَحْشِي' nūñ cem' idür. Fāriside remende ma' nāsına.

خبا kesr-i ḥā-i mu' ceme ile ḥayme-i peşmīn ma' nāsına.

وأرحلنا üzerine ma‘tūfdur. أرحل fetḥ-i hemze ve sükūn-ı rā-i mühmele ile ve zamm-ı [67a] ḥā-i mühmele ile رحله ü رحل kelimelerinin cem‘ idür. Mesken ü menzil ma‘nāsına.

الجزع ref‘ le كان’nün ḥaberidür. جزع fetḥ-i cīm ve sükūn-ı zā ile ḥarez-i Yemānīdür ki ya‘nī Yemene mensūb bir boncuḡdur ki kendünde beyāz u sevād olmaḡla ‘uyūn-ı vaḥṣī aña teşbīh olunur.

لم يتقب қаvlini عيون ile جزع miyānında olan teşbīhi taḥḡik ü iḡāl içün getürdi. Zīrā ḥarez meṣḡub olmasa ‘ayne ziyāde ṣebīh olur. Aṣma‘ī didi ki zaby u baḡara ḡaçan diri olsalar gözleri siyāḡ olur. Ammā ölseler gözlerinin beyāzı zāhir olur ve bu ‘uyūnūn kendünde sevād u beyāz olan ḡareze teşbīhi vaḥṣ öldükden ṣoñradur. Ve bu teşbīh bir hey’eti bir hey’ete teşbīh ḡabīlindendür. Kezā fi Ṣerḡ-i Dīvān-ı İmru’u’l-Ḡays.

Ma‘nā-yı beyt: Gūyā vaḥṣīlerūn gözleri ḡiyām u meskenlerimizūn eṡrāfında delinmemiṣ ḡarez-i Yemānī gibidür. Ya‘nī ol rütbede ḡoḡ ṣayd idüp ekl iderüz ki ba‘de’l-eḡ gözleri enḡā’-i ḡiyāmımızda ḡazer-i Yemānī gibi ḡalur. Pes bu ‘ināyeye ḡöre iḡāl-i ṣi‘r-i muḡtaṣṣ olur.

112.

وَأَسْتَبِمُسْتَبِقٍ أَخَا لَا تَلْمَهُ
عَلَى شَعَثِ أَيُّ الرَّجَالِ الْمُهْدَبِ

Bu beyt baḡr-ı ṡavīlūn ḡarb-ı ṣānīsindendür.

علاش mefā‘ilün maḡbūza تلمهو fe‘ülün اخنا لا mefā‘ilün بمستبقن mefā‘ilün maḡbūz ولسنت Taḡṡi‘i fe‘ül maḡbūz عثاير mefā‘ilün رجالل fe‘ülün مهذبو mefā‘ilün maḡbūzdur.

Ḡā’ili Nābiḡa Zūbyānīdür. Bunuñla Nu‘mān bin Münzire ḡiṡāb ider.

ولسنت ḡiṡāb lafzı üzeredür ve bu ḡiṡāb ḡayr-i mu‘ayyene metrūkdur.

مستبق bāb-ı istif‘ ālden mebnīyi’l-fā‘ildür. Me’ḡazi بقا’dur.

أخا bunda ḥazf-ı muzāf vardur. Taḫdīri اخ مودة dimekdür. Ve اخ'den murād ricālden saña murāfaḫat u muvāfaḫat iden kimesnedür.

أخا kelimesinden ḥāldür. أخا 'umūmindan ötürü ya' nī siyāḳ-ı nefyde vuḳū' indan ötürü yāḥūd لست de olan zamīr-i muḥāşibden ḥāldür. Yāḥūd مستيق kelimesinüñ fā' il ü mef' ūlinüñ ikisinden ḥāldür. Yāḥūd eḫadühümādan ḥāldür. Evvelkisi [67b] ya' nī أخا kelimesinden ḥāl olması müttefeḫun 'aleyhdür.

لم الله شعته 'den me' ḥūz ıslāḫ u cem' ma' nāsınadır. Allāhü te' ālā anuñ umūrında ḫāgılmışını ıslāḫ u cem' eylesün dimekdür.

أخا ye müte' allıḫdur. Yāḥūd أخا'nüñ zamīri manşūbdan ḥāldür. شعته feth-i şīn-i mu' ceme ve feth-i ' ayn-i mühmele ile aşlında intişār u teferruḳ-i şa' r ma' nāsına idi. Ammā burada ricālüñ zemīme ve ğayr-i marziyye olan ḫışālī ve perīşān u müteferriḫa olan ef' āli murāddur.

أخا الرجال المهذب bu istifhām-ı inkārīdür. الرجال ref' ile الرجال'nüñ na' tidür. المهذب munaḫḫaḫ ma' nāsına. Pes bu الرجال المهذب 'den kāmili min ciheti'l-mefhūm nefye delālet iden الرجال المهذب لست مستيق اخا لا تلمه على شعته kelāmını te' kīd için ityān olınmışdur. Buña itnāb dirler ki bir mefhūmı te' kīd için gelür.

Ma' nā-yı beyt: Sen birāderinüñ ya' nī saña murāfaḫat u muvāfaḫat idenüñ meveddetini istibḫāya ḫādir degilsün. Zemīme ve ğayr-i marziyye olan ḫışālūni ıslāḫ u perīşān u müteferriḫa olan ef' ālūni cem' itmedigüñ ḥāldes pes bu nefy olan mefhūmı te' kīd idüp dir ki ricāde marziyyü'l-ḫışāl u munaḫḫaḫu'l-fi' āl kim vardur. Ya' nī yoḫdur ḫattā birāderüñi mevtinde ibḫāya ḫādir olansun.

113.

فَسَقَى دِيَارَكَ غَيْرَ مُفْسِدِهَا
صَوَّبُ الرَّبِيعِ وَدِيمَةُ تَهْمِي

Bu beyt baḫr-ı kāmilüñ ḫarb-ı ḫāmis eḫazz/muzmarındandır.

عوديمتن müstef' ilün صوبري hazze fa' lün سدها mütefā' ilün رغيرمف mütefā' ilün فسقاديā i Taḫṭī' i mütefā' ilün تهمی fa' lün eḥazz/mużmardur.

Ḳā'ili Ṭarafadur. Bunuñla Ḳatāde bin Sālimeyi medḥ ider. Bu beyt tekmīle mişāldür. Buña iḥtirās daḥi dirler. İştılāḥda kelāmda ḥilāf-ı maḫşūdı ihām iden şey' i āḥer şey' ile def' itmege dirler. Ve bu def' iki kısmdur. Biri vasaṭ-ı kelāmda olur. Burada olduḡı gibi. Ve biri āḥir-i kelāmda olur.

فسقى du'ā' lehdür ve bu da du'ā' ile maḫşūd med'uvv lehün سقى ile nezāret ü ṭarāvetün ziyādeligidür.

ديارك فسقى ديارك kavli ehline evvelinde muşliḥ ve āḥirinde müfsid ya'nī maḫşūlāta mużırr olan 'umūm-ı saḫayı ihām itdiginden غير مفسدها kavli ile ihām-ı def' eyledi. Buña tekmil dirler. Aṭvelde dir ki ديار ile ديارك ehli murād olunursa غير مفسدها'nun ma'nāsı الا مفسدها olup istiḫnā ehlinden olur. Bu taḫḍirce ehl-i kelām olup tekmil içün olmaz. İntehā ü müfsidün zamīr-i diyāre izāfeti sārıku'l-beled izāfeti kabīlinden fi'iyedür. Ba'zıları nüzül-i maṭar dā'im vaḫtinde ve vaḫtinün ḡayride diyāruñ ḥarāb u fesādına ve zer'ün ifsādına bādī vü sebep olur didiğini غير مفسدها kavli def' ider diyüp غير'yi صوب'dan ḥāl kıldı. Ba'zıları غير مفسدها, فسقى'nun mef'ül-i şānīsidür dimiş. Ba'zılar فسقى'nun fā'ilinden ḥāl olmaḫ üzere maḫşūbdur dimiş. Ba'zılar فسقى'nun mef'ül-i şānīsiniñ na'tidür taḫḍiri ماء غير مفسدها dimekdür dimiş.

صوب الربيع ref' le فسقى'nun fā'ilidür. صوب fetḥ-i şād-ı mühmele ile ve sükün-ı vāv ile maṭaruñ nüzül ü vuḫū'ına dirler. الربيع kesr ile صوب'nun mużāfun ileyhidür. ربيع şitā ile şayf miyānında olan faşla ıtlāḫ olunur ve bu faşluñ maṭarına da ıtlāḫ olunur. Evvelkine göre صوب lafzını ربيع'e izāfetde maṭar ḫaydından tecrīde muḫtāc olmaz. İkinciye göre tecrīde muḫtāc olur.

وديمة صوب الربيع üzerine 'aṭf olunur. ديمه kesr-i dāl-i mühmele ve sükün-ı yā-i müşennāt-i taḫtiyye ile fetḥ-i mīm ile bir gün bir gice dā'imi bārīde olan bārāna dirler. Ba'zılar kırk gün kırk bārīde olan bārāna dirler dimiş. Hevādīde kendünde berḫ u ra'd olmayan maṭardur eḫalli nehāruñ yā leylün şülüşüdüdür dimiş.

تهمی kelimesinin na' tidür. Seyelân u cereyân ider dimekdür.

Ma' nâ-yı beyt: Ey maḥbûbe rebî' de nüzûl iden maḥar ve seyelân iden dâ'im senûñ diyârûñı şuvarsun nezâret ü ṭarâvetini ziyâde eylesün. Diyârını müfsid olmadıĝı hâlde. [68b]

114.

إِنَّ الثَّمَانِينَ وَبُلْعُهَا
قَدْ أَحْوَجْتُ سَمْعِي إِلَى تَرْجَمَانِ

Bu beyt baḥr-ı seri' üñ ḍarb-ı evvel maṭvî/mevḳûfındandır.

فداحوجت قداحوجت müstef' ilün نينوبل müstef' ilün لغتها fâ' ilün maṭviyye/meksûfe müstef' ilün سمعي müstef' ilün ترحمان fâ' ilât maṭvî/mevḳûfdur.

Ḳâ'ili 'Avf bin Muḥallim Şeybânîdür. 'Abdullah bin Ṭâhirûñ ḥaḳḳında dimişdür.

ثمانين ile murâd sîndür.

و بلغتها kavli mechûl zennesi üzere eşnâ'-i kelâmda ya'nî 'an' nûñ ismi ve ḥaberi miyânında muḥâṭaba kendü 'ömri gibi ṭavîl-i 'ömr ile du'â' ḳaşdı içün i'tirâzdur. Ve bu mişillide vāv'a i'tirâziyye tesmiye olunur. 'Âṭife ve ḥâliye degildür. Ve vāv'uñ fâ'idesi med'uvv bihde med'uvv lehûñ dâ'i ile iştirâkini inbâ vü iş'ârdur. Ve bu vāv'uñ mâ-ba'dı ḥaber yâḥûd mâ-ḳabline şfat olmaḳ ihtimâlini ḳaṭ'dür. Aṭvelde dir ki vāv-ı i'tirâziyyeyi bilmeyen cümleyi ḥâliyye ḳılmada tekellûf itdi ve bu mişilli i'tirâz çok kerre ḥâle mültebis olur. Farḳ daḳîkdür.

أحوجت, الى ترجمان kelimesine müte'allıkdur. ترجمان bir lisânı lisân-ı âḥer ile tefsîr iden kimesneye dirler ve bunda üç lügat vardır. Biri fetḥ-i tâ ve zamm-ı cîm ile deyhûḳân vezni üzeredür. Ve biri zamm-ı tâ ve cîm ile 'unfuvân vezni üzeredür. Ve biri fetḥ-i tâ ve fetḥ-i cîm ile şaḥşahân ve zaĝferân vezni üzeredür. Bunlaruñ cemî'sinde râ sâkinedür. Ve bunu şâ'ir şavt-ı şedîde yâ şavt-ı şedîd ile muşavvite şavt-ı şedîdde ve şavt-ı şedîd ile muşavvitde şavt-ı ḥafiyi tefsîr ü keşf oldıĝından isti'âre eyledi.

Ma' nā-yı beyt: Taḥkīk ṣemānīne ben vāşıl oldum. Allāhü te' ālā ol ṣemānīne seni de vāşıl kılsun. Taḥkīk ol ṣemānīn benüm kuvve-i sāmi' amı tercümāna muḥtāc kıldı. Şā' irüñ murādı sen ṣemānīnde kuvvā-yı cismāniyyenüñ za' fını beyān ve kiber-i sinnenden şikāyetdür.

115.

وَاعْلَمْ فَعِلْمُ الْمَرْءِ يَنْفَعُهُ
أَنْ سَوْفَ يَأْتِي كُلُّ مَا قُدِّرَا

Bu beyt baḥr-ı serī' üñ ḍarb-ı şānīsindendür.

ان سوف یا fa' lün maḥbūne/meksūfe müstef' ilün مالمرةين [69a] müstef' ilün و علم فعل i Taḥkī' müstef' ilün كمالا müstef' ilün قديرا fa' ilün maḥvī/meksūf.

Ḳā'ili nā-ma' lūmdur.

فعل المراء علم fi' li ile iki mef' ūli miyānında fā ile i' tirāz dur. Ve bu i' tirāz üñ muḥlaḳ 'ilmüñ nef' i üzerine ve 'ale'l-ḥuşuş umūr-ı dūnyā ve āḥiretüñ medārı anuñ üzerine olan şü emre ilmüñ nef' i üzerine muḥāḫāba tenbīhden ötüri fā' nuñ fā' idesi mā-ba' dnuñ 'illetini ve mā-ḫablinüñ sebebiyyetini iş' ar içündür. Ḥafī olmaya i' tirāz tetmīme mübāyındür. Zīrā tetmīm fazla vāḳi' olur ve fazla için i' rābdan maḥallı vardır. Ammā i' tirāz bunuñ ḥilāfinadur ve tekmīle de mübāyındür. Zīrā tekmīl ḥilāf-ı maḫşūdı ihāmı def' için ve iḡālede mübāyındür. Zīrā iḡāl olmaz illā āhir-i kelāmda olur. Lākin i' tirāz tezyilüñ ba' zı şüverine şāmil olur ve ba' zı şüveri i' rābdan maḥalli olan cümle ile olur. Bu cümlede min ciheti'l-ma' nā birbirine muttaşıla olan iki cümle miyānında olur.

ان müşekḫaleden muḥaffefedür. Zīrā ان nāşibe سوف ile cem' olmaz ve ان muḥaffefenüñ ismi 'inde'l-āmme ḫazfı mültezim olan zamīr-i şāndur. Ve ان سوف يأتى كل ما قدرا cümlesi mef' ūleyn maḫāmına ḳā'ime علم kelimesinüñ mef' ūleynidür.

Ve كل ref' ile يأتى'nüñ fā' ilidür.

Ve ma-i mevşüle muzâfdur.

قَدْرًا fi' l-i mâzî-yi mechûl olup mâ-i mevşüle şılasıdır. Ve me'ħazî taqđirdür. Ve elif'i itlâk içündür.

Ma' nâ-yı beyt: Ma' lûm olsun ki 'ilmi kendüye nef' virür. Taħķik şân her kişinüñ maqđür ki ya' nî ħayr u şerden qazâ vü qaderde ve ezel-i azâlde üzerine taqđir olunup vâki' olan bilâ-nizâ' velâ-cidâl gelür. Ne qadar da maqđürda te'ħir vâki' olursa ve bu سوف ilĥ. kavlinde tesliye ve emrûñ teshîli vardır. Ya' nî nüfûs üzerine nevâziline teshîl vardır.

116.

يَصُدُّ عَنِ الدُّنْيَا إِذَا عَنَّ سُوْدَدٌ
وَلَوْ بَرَزَتْ فِي زِيِّ عَذْرَاءٍ نَاهِدٍ

[69b] Bu beyt baħr-ı tavîlün ħarb-ı şânîsindendir.

ولوب mafâ' ilün maqđbüza نسوددن mafâ' ilün إذا عن mafâ' ilün عنددنيا mafâ' ilün maqđbüz يصدد Taqđir'i fe' ul maqđbüz رزتقیزی mafâ' ilün يعذرا mafâ' ilün هناهدى mafâ' ilün maqđbüzdur. fe' ul maqđbüz

Ķâ'ili Ebû Temmâmdur. Ebu'l-Ĥuseyn Muħammed bin Heysemi medĥ eyledigi qaşîdesindendir.

يصد şîġa-i muzâri' dür. İ' râz ider dimekdür.

عن الدنيا , يصد'ye müte' allıqđur. عن teşdîd-i nûn ile şîġa-i mâzîdür. Zâhir oldı dimekdür.

سودد zamm-ı sîn-i mühmele ile siyâde ma' nâsına. Ĥafî olmaya siyâde dünyâdandır ve dünyâdan murâd siyâdenüñ ġayridür. O qadar var ki âĥiretüñ siyâdeti murâd olına. Evvelkisi ezhârdur.

ولو vaşliyyedür.

برزت şīga-i māziviyye-i gā'ibedür. Hāfādan soñra zāhir oldı dimekdür. Fā' il-i müstetiri
دنيا'ya rāci' dūr.

عذراء fetḥ-
i ' ayn-i mühmele ve medd ile bıkır ma' nāsına. عذراء fetḥ-
i kesr-i zā ile hey'et ma' nāsına. عذراء fetḥ-
i kesr-i zā ile hey'et ma' nāsına.

ناهد, عذراء'nuñ na' tidür ve نهود'dan me'hūz memesi mürtefi' olıcı ya'nī ağırşaklanmış
dimekdür.

Ma' nā-yı beyt: Dünyādan ve lezzātından i' rāz ider. Kaçan siyādet ü mecd zāhir olsa velev
dünyā memesi ağırşaklanmış ḥasnā kız oğlān hey'etinde zāhir olsa ḥāşılı tībā' uñ rāğbet ve
nüfūsuñ meyl eylediği libāsda dünyā zāhire bile olsa yine iltifāt eylemez dimekdür.

117.

وَأَنِّي لَصَبَّارٌ عَلَىٰ مَا يَنُوبُنِي
وَحَسْبُكَ إِنَّ اللَّهَ أَتَىٰ عَلَى الصَّبْرِ

118.

وَلَسْتُ بِنَظَّارٍ إِلَىٰ جَانِبِ الْغَنَىٰ
إِذَا كَانَتْ الْعُلْيَاءُ فِي جَانِبِ الْفَقْرِ

Bu iki beyt baħr-ı řavilūñ řarb-ı evvel/sālimindendür.

Ma' nā-yı beyt: Dünyādan ve lezzātından i' rāz ider. Kaçan siyādet ü mecd zāhir olsa velev
dünyā memesi ağırşaklanmış ḥasnā kız oğlān hey'etinde zāhir olsa ḥāşılı tībā' uñ rāğbet ve
nüfūsuñ meyl eylediği libāsda dünyā zāhire bile olsa yine iltifāt eylemez dimekdür.

Bunlaruñ kā'ili Mu' azzel bin Ğeylāndur. Ba' zılar şayydan A' rābīdür dimiş.

وانى'de vāv-ı ibtidā'iyye olmağ ihtimāl-i aķrebdür. Yā-i mütellim ان'nūñ ismidür.

لصبار haberidür. صبار fetḥ-i şād-ı mühmele ve teşdīd-i bā-i muvaḥḥade ile şīga-i mübālağadır. Ziyāde şabr idici dimekdür.

على ما ينوبى صبار kelimesine müte‘allıkdur. ما ism-i mevşūldür. Ḥādīşe vü nāzileden ‘ibāretdür. Ve bundan ‘ibāret olduğına qarīne nāzile ma‘nāsına olan nā’ibeden me’ḥūz kavlidür. Ve ينوبى cümlesi ما’nuñ şılasıdır. ينوب şīga-i muzāri‘dür. Nāzil olur dimekdür. Nūn’ı viḳāye yā’sı mütekellimdür. Ba‘zılar ينوبى’yi ma‘nā-yı lāzımīsi olan يضرنى ile tefsīr eylemiş.

ان الله اثنى على الصبر وحسبك ما‘nāsına. Saña kifāyet ider dimekdür ve saña kifāyet iden اثنى على الصبر kavlinüñ ma‘nāsıdır ki taḥḳīk Allāhü te‘ālā şabr üzerine şenā itmişdür. الله lafzı ان’nuñ ismidür. Haberini اثنى على الصبر’dur. اثنى if‘ālden şīga-i māzīdür. Şīga-i māzī ile irādınun nüktesi taḥḳīk vukū‘ından ötürüdür. اثنى على الصبر kelimesine müte‘allıkdur.

ولست zamm ile fi‘l-i mütekellimdür. Ḥiṭāb degildür.

Beyt-i evvel delīli ile نظر nāzır ma‘nāsınadır. Binā’en‘aleyh mübālağa nefye teveccüh ider. Ba‘zı rivāyetde نظر yerine meyyāl vāqi‘ olmuşdur. Meyl cismede ḥalle olan kuvve-i cismāniyyeye dirler.

الى جانب الغنى نظر kelimesine müte‘allıkdur. غنى kesr-i ğayn-i mu‘ceme ile ḳaşr ile yesār ma‘nāsınadır.⁸¹ الغنى و طهارة الفنا يورثان الغنى⁸¹ hadīş-i şerīfinde olduğu gibi. Ammā fetḥ-i ‘ayn-i mu‘ceme ve medd ile غنا nef‘ ma‘nāsınadır. Ve burada غنى ile murād غنا’nuñ müsebbibidür ki raḥātdur. Bu da miḥen u şedā’idden ğınādur.

علياء ḥamrā vezni üzere medd ile her mekān-ı müşerrefe dirler. اعلى’nuñ mü’ennesi degildür. Zīrā münekkir olduğu ḥalde gelür sonra siyādet gibi rütbe-i teşrīfe [70b] ve ‘āliyyede isti‘māl olındı.

Ve فقر ile murād miḥnet ü meşakkatdür.

Ma‘nā-yı beyt: Taḥḳīk baña nāzil olan yāḥūd zarar viren ḥādīşe vü nā’ibe vü nāzileye ziyāde şabr idiciyüm. Ḥālbuki saña kifāyet idicidür. Allāhü te‘ālānuñ şabr üzerine şenā

⁸¹ Tabağı ve avluyu temizlemek zenginliğin varislerindedir.

itmesi ve ben cānib-i ğina vü raḥāta iltifāt u nazarı ziyāde ider degilüm. Kaçan ‘alyā ya‘ nī rütbe-i şerīfe ve ‘āliyye cānib-i fakrda ya‘ nī ‘adem-i raḥāt u ‘adem-i lezzātde oldıķda ya‘ nī cānib-i raḥāt u lezzāta iltifāt itmesem eger riyāset cānib-i meşāķķda olursa meşāķķ u şedā’ide iķbāl iderüm dimek ister. Pes Ebū Temmāmuñ mışrā’ı ki يصد عن الدنيا إذا عن سودد dedür. Bu ولست ilā-āḥiri’l-beyt kılet-i ḥurūf ile bile aşl ma‘nāda bu beyte müsāvātından ötüri icāzdu. Ve bu beyt Ebū Temmāmuñ mışrā’ına tesbitle iṭnābdur ve bu beytlere qarībdür. Ḥamāsīnün bu beyti

119.

وَتُنْكِرُ إِِنْ شِئْنَا عَلَى النَّاسِ قَوْلَهُمْ
وَلَا يَنْكُرُونَ الْقَوْلَ حِينَ نَقُولُ

Baḥr-ı tavīlün ḍarb-ı şālīşindendür.

ولا ين ولا ين سقولهم fe‘ülün علنا mefā‘ilün رانشنا fe‘ül maḳbūz وتتك Taḳṭī’i
fe‘ülün ماḳbūza ولا ين سقولهم fe‘ülün علنا mefā‘ilün رانشنا fe‘ül maḳbūz وتتك Taḳṭī’i
fe‘ülün ماḳbūza ولا ين سقولهم fe‘ülün علنا mefā‘ilün رانشنا fe‘ül maḳbūz وتتك Taḳṭī’i

Ba‘zılar kā’ili Şemül nām şā’irdür dimiş.

وتتك if’ālden mütekellim me‘a ğayrihīdür. Taġyīr iderüz dimekdür.

Ve ان شئنا ilḥ. şartuñ cezāsıdur.

شئنا, على الناس ya müte‘allıķdur.

ناشب ile تنكر’nüñ mef’ūlidür.

ولا ينكرون’de vāv ḥāliyedür. Ve ينكرون fā’ il-i müstetiri ناس’a rāci’ dür.

القول ناشب ile ينكرون’nüñ mef’ūlidür.

ينكرون, حين نقول mütekellim me‘a ğayrihīdür.

Ma'nā-yı beyt: Şā'ir kendülerinün riyāsetini ve hükmlerinün nefāzını vaşf idüp dir ki biz eger dileseñ nāsuñ kavillerini inkār u tebdil ü tağyir iderüz. Hālbutki nās biz didigimüz hinde kavlimüzi inkār u tağyir ider degillerdür. Hāşılı biz gayrimüzün kavlimden murād itdigimüz şey'i tağyir iderüz ve bir kimesne bizüm didigimüz şey'ün tağyiri üzerine ictirā vü cesāret idemez. [71a] Aţvelün taqriri budur. Ammā Muţavvelde bir kimesne bizüm üzerimize i' tirāza tecāsür ider degildür. Bize inşiyād u iktidālarından ötüri didi.

تم شرح أبيات المعانى بعون الله وحسن توفيقه وإياه اسئال فيإتمام شرح أبيات البيان والبديع مع تحقيق مزاياها هداية طريقه

Şevāhid-i 'İlmü'l-Beyān

120.

وَكَأَنَّ مُحَمَّرَ الشَّقِيقِ إِذَا تَصَوَّبَ أَوْ تَصَعَّدَ
أَعْلَامُ يَأْفُوتُ نُشِيرُنَ عَلَى رِمَاحٍ مِنْ زَبْرَجْدٍ

Bu iki beyt-i müdevver baħr-ı kāmīlün ğarb-ı meczū'/müreffelindendür. Lākin beyt-i şānī ğarb-ı meczū' mużmar/müreffelindendür.

وإذاتصعد mütefā'ilün قإذاتصو mütefā'ilün mużmar مرر شققی müstef'ilün mużmar و كإنمخ mütefā'ilün و قوتننشر müstef'ilün mużmar اعلامیا müstef'ilün müreffel meczū' mütefā'ilātün mużmar حنمنزبرد mütefā'ilātün mużmar/müreffeldür. نعالرما mütefā'ilün

Ķā'ili Ebū'ş-Şanevberīdür.

محر الشقيق nasb ile mār'nün ismidür. şqiq ğumretde mübālağadan ötüri mār ile vaşflandı. Zīrā ef'āl-i mübālağa içündür ve her bār şqiq mār ile vaşflanur degildür. Muţavvel ve Hevādīde dimişler ki mār'ün şqiq'a izāfeti şifatuñ mevşūfa izāfeti ğabīlindendür. جرد قطیغه'da olduğı gibi. Ve bunda 'āmil mār'nün ma'nāsıdır. şqiq vasaţında sevādı olan verd-i aħmere dirler. Felāt u şaħrāda rüveyde olur ve bunuñla murādı şqiq النعمان'dur. نعمان zamm-ı nün ile iki ma'nāyadır. Biri ğān dem ma'nāsına ve biri Nu'mān bin Münzir. Evvelki ma'nāya göre şqiq'un نعمان'a izāfeti iħmirārına nisbetledür. İkinci ma'nāya göre

شقيق'ın 'نعمان' a izāfeti Nu' mān bin Münzır bir arza resīde vü vāşıl oldu ki anda atı ok Őakāyık olmağla ta' accüb idüp Őu Őakāyık'ın iħmirārı ne güzel didi ve ol arzda evvelā ra' ydan ve nebātını at' dan men' iden ol idi. Ve böyle olan arza maħmī dirler. Feth-i ' ayn ile olan nu' mān muzāf degildir. Ve feth-i ' ayn ile olan arık ā' ifde bir vādīdür. Aña arak' dirler. Gūyā Őā' ir Őakāyıkı müfrede reddi zarūret-i Ői' rden ötürüdür. Zırā Őakāyık ma' nāsına Őakīk bulunmamıŐdur. Belki Őakāyık vāħid ü cem' içündür. Eger su'āl idersen ki bu vezn-i eħādda nazīri [71b] olmayandır. Eger Őakāyık vāħid için olaydı uħādda nazīri olur idi. Cevābında dirüz ki āmūsda zıkr eyledi. Őakāyık ile tesmiyesinün vechi bunu شقيقة' a teŐbīhden ötürüdür. شقيقة البرق ufukda berden münteŐir olana dirler. Pes Őakāyık fi' l- aŐl cem' olup Őimdi bu verd-i aħmer her varaı Őakīka gibi olan evrākı müŐtemil olduğundan Őakāyık ile tesmiye olunmıŐdur.

تصوب'nün fā' ili شقيق' a rāci' dür. تصوب tefe' 'ülden Őīga-i māzīdür süfle meyl eyledi dimekdir. صاب المطر dinilür. A' lādan nüzül itse.

Ve تصعد' üzerine ma' tūfdur. تصعد tefe' 'ülden Őīga-i māzīdür. Esfelde ' ulüvve mā' il oldu dimekdir. MüŐebbehi تصويب ü تصعيد ile aydladı. Zırā evrāk-ı Őakāyık süfl ü ' ulüvve meylsiz ' ilm hey' eti üzerine degildir.

علم' ün اعلام' a izāfeti miniyyedür. Ve اعلام' ın ياقوت' a izāfeti miniyyedür. اعلام' ün cem' idür. Rumħün fevinde Şedd olunan Şey' e dirler. ياقوت Fārisī-yi mu' arrebdür. Őemen-i ğālī ile bey' olunur bir cevherün ismidür. atı ok ħāŐsası vardur. Ez-cümle من تقلد ياقوتا' 82 ħadīs-i Őerīfi i' cāz-ı redīfi mıŐdāınca ā' ün u vebādan ħırz-ı cāndur.

اعلام' ın ياقوت' ın نشرن علی رماح' ın na' tidür. Mezesterī didi ki نشرن'nün fā' ili اعلام' a rāci' dür. Ve cümlesi اعلام' ın ياقوته' den ħāldür. رماح kesr-i rā-i mühmele ile رماح kelimesinün cem' idür. Demürlü mızrāğun ismidür.

رماح' ın زبرجد' ı beyāndur yāħūd Őifatıdır. رماح' ın boyası yeŐil olduğundan aħđar renk olan zeberced ile beyān eyledi. زبرجد yeŐil renk bir cevherdür. ıymetde yāutdan dündür. Pes rimāħ zebercediyye üzerine menŐüre olan a' lām-ı yāutiyye ħissün idrāk itdigi Őey' dendür. Zırā eħass-ı madde mevcūd olanı ve ' inde' l-müdrık ħāzır-ı evveli hey' et-i maħsüse ve

⁸² Kim yākut takarsa onu vebadan korur.

maḥşūşa üzere derk ider. Lākin maddesi ki andan terkīb olunur. A‘lām-ı yāḳut ve rimāh-ı zeberced gibi. Bunlardan her biri başa ile maḥşūsadır. [72a]

Ḥāşılı zebercedden rimāḥ üzerine menşüre olan a‘lām-ı yāḳutiyye müşebbehün biḥ ḥayālīdür. Zīrā bu mürekkeb ḥāricde ma‘dūmdur ve eczāsı ḥāricde mevcūde ve başa ile müdrike degildir. Şā‘irūn müteḥayyilesi şuver-i ‘alem veyā kuvvet ü zeberced-i maḥşūsadan hey’et-i ğayr-i maḥşūsa terkīb eyledi. Aṭvelde dir ki şi‘ri müşebbehün biḥ ḥayālī olmaḳdan iḥrāc idüp a‘lām-ı yāḳutı ḥumretde yāḳut gibi a‘lām ma‘nāsına ḳılıp teşbīh-i belīĝ ḳılmaḳ mümkündür. Ve zeberced ile ḥaşeb-i muḥazẓar murād olup zeberced gibi demek olup isti‘āre ḳılmaḳ mümkündür.

Ma‘nā-yı beyt: Zebercedden rimāḥ üzerine neşr olunan a‘lām-ı yāḳutiyye gūyā esfel ü a‘lāya meyl iden şaḳāyık-ı nu‘māniyyedür. Ḥafī olmaya zebercedden rimāḥ üzerine menşür olan a‘lām-ı yāḳutiyye müşebbehdür. *كأن محمر الشقيق* müşebbehün biḥ ḥayālīdür. Ve ḥayālīden murād ma‘dūm olan şey’dür ki anı ḥavāss-ı zāhire ile derk olunan umūrdan muḥayyile ve mütefekkiye terkīb ider. Yoḥsa ḥayālīden murād ḥayālīde mürteseme olan şuret degildir. Pes a‘lām-ı yāḳutiyye ḥiss-i müşterekden ḥayāle giden şey’den degildir ve bu a‘lām-ı yāḳutiyyeye ḥavāss-ı zāhire ile aşlā iḥsās vāḳi‘ olmaz.

121.

أَيَقْتَلِي وَالْمَشْرِفِي مُضَاجِعِي
وَمَسْنُونَةٌ زُرُقٌ كَأَنْيَابِ أَعْوَالِ

Bu beyt baḥr-ı ṭavīlūn ḍarb-ı evvel sālīmindendür.

Taḳṭī‘i ايق fe‘ül maḳbūz لنيوالمش mefā‘ilün في fe‘ül maḳbūz مضاجعي mefā‘ilün maḳbūza
ومسنو fe‘ülün نتن زرقن mefā‘ilün كانيا fe‘ülün باغوالى mefā‘ilün sālīmdür.

Ḳā‘ili İmru‘u’l-Ḳaysdur.

ايقتلى’de olan hemze istifhām-ı inkārīdür. Bunuñla ḥubb-ı Selmāda şā‘iri min ciheti’l-‘adāvet ḳorḳudan recül murād olunur. Pes يقتلى’nün zamīri şā‘irūn ‘adüvvine rāci‘ olur.

والمشرفي de olan vāv hāliyedür. مشرفي feth-i rā-i mühmele ile Muṭavvelde dir ki meşārifi Yemene mensüb seyfe dirler. Ve Şāhib-i Qāmūs meşārifi Şāmdan kıldı. Ve meşārifi müşerreffe redd eyledi. Zīrā cem‘ nisbet olunmaz. Mādāmki müfrede redd olunmaya.

مضاجعی Muṭavvelde ma‘nā-yı lāzımisi [72b] olarak mülāzımı ile tefsir eyleyüp mülāzemetden kināye kıldı. Bu tefsire göre ism-i fā‘il olup maẓmūmu’l-mīm olur. مضاجعی mübtedā-i mu‘aḥḥardur. المشرفي haber-i muḳaddemdür. Ḥattā Muṭavvelde bu tertīb üzere tefsir eyledi. Aṭvelde dir ki haber mübtedā gibi mu‘arrefe olsa taḳdīmde be’s yoḳdur. Zīrā taḥḳīḳ olan iltibās olmayan yerde cā’izdür ve burada iltibās yoḳdur. Ba‘zılar tevehhüm idüp Muṭavvel şāhibi kelāmı ḳalb idüp tefsir eyledi diyüp ḳalbūn nüktesinūñ beyānına mübtelā olup nef‘ ü fā’ideyi ifāde ider bir şey’i ityān itmedi. Ve ihtimāldür ki مضاجعی feth-i mīm ile olup مضجع kelimesinūñ cem‘i ola. Ve bu مضاجع’ūñ ma‘nā-yı ḥaḳīḳisi mekān-ı nevmdür. Ve buña göre ma‘nā eger bir kimesne benüm ḳatlıme ḳaşd eylese mümkün degildür. Meger ḥāl-i ızṭicā‘ ve ḥāl-i nevmde dimek olur.

ومسنونه ref‘ ile المشرفي üzerine ‘aṭf olunur. Muṭavvelde سهام محدودة النصال ile tefsir eyledi. Ya‘nī demrenlerini keskinlenmiş oḳlar diyü tefsir eyledi⁸³. سيف سن dinilür. Keskin eylese ve pasını ḳaldırıp mücellā vü muşayḳal kılsa.

زرر zamm-ı zā ve sükūn-ı rā-i mühmele ile ḥumr u aḥmer gibi زرر kelimesinūñ cem‘ idür. Gök rengine dirler. Ve زرر مسنونه kelimesinūñ şıfatıdır ve bu nişāl-i maḥdūdeyi zürḳat ile vaşfi nişālūñ şafāsına delālet itsün içündür. Ḥafī olmaya maḳāma enseb olan مسنونه kelimesini اسنة الرماح ile ya‘nī mızrāḳlaruñ demrenleriyle tefsir eylemekdür. Zīrā اسنة انياب, اسنة اغوال’e ziyāde şebīhdür. Zīrā اسنة nişālden a‘zamdur ve اسنة انياب’ūñ maddesi ḥiss ile derk olunmadığında nazār vardur. Zīrā maddesi ‘azmdur ve bu maddesi ḥiss ile derk olunmaz. Kelāmı enyāb-ı cins-i ‘azmdan olmadığına mebnī ola. Zīrā bu enyāb-ı ‘azmuñ işledigini işler. Belki maddesi ne gūne şey’dür bilinmedigine mebnī ola. Gerçi ḳavāṭi‘dan bir şey’e müşābih lākin bi-ḥuşūsihī nāb-ı müte‘ārif şūreti üzere muḥteri‘ degildür. Belki şūret-i mehībe üzere muḥteri‘ ve fi’l-cümle şūret-i nāba [73a] münāsibdür.

كأنياب مسنونه, كانياب kelimesine müte‘allıḳdır. انياب feth-i hemze ile ناب kelimesinūñ cem‘ idür. Rubā‘iyyenūñ ardında olan dişe dirler. Bu da iki cānibde dört ‘aded dişdür.

⁸³Ya‘nī demrenlerini keskinlenmiş oḳlar diyü tefsir eyledi: -HE

أغوال feth-i hemze ile غول'ün cem' idür. غول cenk sāhiresine dirler. Bunuñ taḥkīki mürür itdi ve meniyye ma' nāsına da gelür. Ve bir şeytāndur ki nāsı ekl ider ve bir dābbedür ki anı 'Arab görür ve bilür ve anı Te'ebbeṭa Şerren ḳatlı eyledi.

Ma' nā-yı beyt: Beni ḥubb-ı Selmāda ḳorḳudan kimesne beni ḳatlı ider mi. Ya' nī beni ḳatle ḳādir olur olmaz ḥālbuki ṣārifü'l-Yemene mensüb olan seyf ü enyāb-ı aḡvāl gibi passız ve mücellā demrenli ve keskin demrenli oḳ yāḥūd mızrāḳ baña muzācı' u mülāzımdur. Ya' nī bunlar benüm 'indümde mevcüd iken ol kimesne beni nice ḳatle ḳādir olur olamaz. Ḥafī buyrulmaya زمسونة زرق والمشرفي ḳavli müşebbeh اغوال كائياب اغوال müşebbehün bih-i vehmīdür. Vehmī ile murād müteḥayyilenün iḥtirā' eylediği şey'dür. Ğuvl didikleri sebu' gibi bir şey'dür. Nāsı helāk ider dinildikde müteḥayyile bunı istimā' ider ve ğuvli şüret-i sebu' de taşvīr idüp aña sebu' gibi nāb iḥtirā' ider. Ma'lūm ola ki vehmī ile murād vehm ile müdrike olan me' ānī-yi cüz'iyye degildür. Zīrā enyāb-ı aḡvāl ve rü's-i şeyāṭīn me' ānī-yi cüz'iyyeden degildür belki şuverdür. Zīrā enyāb-ı aḡvāl ve rü's-i şeyāṭīn ḥavāss-ı zāhir ile derk olınması mümkün olandan degildür. Belki bulınsalar derk olınmazlar. İllā ḥavāss-ı zāhire ile derk olınurlar ve yine ḥāricde taḥkīḳ olandan degildir. Zeydüñ şadāḳati ve 'Ömerün 'adāveti gibi.

122.

وَكَأَنَّ النُّجُومَ بَيْنَ دُجَاهَا
سُنُنٌ لَاحٍ بَيْنَهُنَّ إِبْتِدَاعُ

Bu beyt baḥr-ı ḥafīfüñ ḍarb-ı evvelindendür.

سننلا fe' ilātün maḥbūne ندجاها mefā' ilün maḥbūn نجومبي fe' ilātün maḥbūn و كأنن fe' ilātün maḥbūn حبينهن mefā' ilün نابتداعو fe' ilātün sālimdür.

Ḳā'ili Ḳāḍī Tenūḥīdür.

encüm gibi kevkeb ma' nāsına olan نجم kelimesinün cem' idür.

[73b] دجاها dücā ‘ulā vezni üzere دجيه kelimesinüñ cem‘idür. Binā vü ma‘nā cihetinden zülmet ma‘nāsınadır. النجوم بين دجاها Taqđiri كآن النجوم الواقعة بين دجاها dimekdür. Eger müte‘allıķı nekre taqđir olınsa النجوم’dan hāl olmaķda cā’iz olup taqđiri كآن النجوم حال دجاها كونها واقعه بين دجاها demek olur. Ve bunun ‘āmili ma‘nā-yı كآن’dür. دجاها’nüñ zamīri yā leyleye yāhūd nücūma ‘ā’iddür ve izāfeti ednā mülābese içündür.

سنن ref ile كآن’nüñ haberidür. سنن zamm-ı ba‘dehū feth ile سنة kelimesinüñ cem‘idür. Lüğatde sīret ü tarīkat ma‘nāsınadır. Ve Allāhü te‘ālānuñ hūkmi ve emri ve nehyi ve Resūl-i Ekrem *şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi vesellemūñ* ahyānen terk ile sülūk eyledikleri şey’dür.

سنن’e rāci‘dür. سنن’nüñ zamīri بينهن.

ابتداع kesr-i hemze ve sükūn-ı bā ile inşā’ ma‘nāsına ve bid‘at dінде ba‘de kemāle vāķi‘ olan hādeşdür. Ve ابتداع ile murād vech-i teşbīhüñ mā-beyninde ihdāş-ı bid‘atdır. Aţvelde dir ki hafı olmaya beytūñ tarafeyni birbirine mülāyim degildür. Zīrā şā’ir nücūmı dücā beyninde kıldı. Sünenüñ beyninde ibtidā’i kıldı. Mülāyim olan ise nücūmuñ beyninde dücāyı süneni ibtidā’ beyninde kıılmaķ idi. Ve mülāyemeti taşşil evvelkinde qalbi i‘tibār ile mümkindür. Taqđiri كآن النجوم بين دجاها demek olur. İkincide qalbi i‘tibār mümkin degildür. Ammā Muţavvelde şāniyi bāb-ı qalbden kıılup سنن لاحبين ابتداع diyü taqđir eyledi. Lākin şānide qalbūñ ‘adem-i imkānı budur ki sünen ğāyet çoķdur. Güyā bid‘at arasında leme‘ān ider. Pes bu ma‘nā beytūñ mezāyāsından ma‘düddür. Ve bu qalbūñ i‘tibār u ‘adem-i i‘tibārı Haţib-i Dımışķi *rahmetu’llāhi te‘ālānuñ* taqririnden istifāde olunur. Haţib-i Dımışķi taqrir ider ki bu teşbīhdür. Vech-i şebih şey’i muzlim sevāduñ cevānibinde eşyā’-i muşrıķa-i bīzuñ huşulinden hāşıla olan hey’etdür. Bu hey’et müşebbehün bihde mevcūde degildür. Meger taḫyīl tarīķi üzere mevcūde ola. Ve bu hey’etüñ müşebbehün bihde [74a] ‘alā tarīķu’t-taḫyīl bulunmasınüñ beyānı budur ki bid‘at ve her şey’ ki cehldür. Şāhibini zülmetde bürüyüp bir tarīfe vāşıl olmayan ve bir mekrūhe nā’il olmadan emīn olmayan kimesne gibi kıldı ise bid‘at u cehāletden nazā’iri zülmete teşbīh olındı. Ve yine bi-tarīķu’l-‘aks lāzım gelür. Sünnet ve her şey’ ki ‘ilmdür. Nūra teşbīh olına ve bu bid‘at u cehl zülmet gibi olması ve sünnet ü ‘ilm nūr gibi olması bir mertebede şāyi‘ oldı ki hattā sünnet ve her şey’ ki ‘ilm ola. Kendünde beyāz u işrāķ olan şey’ dendür diyü taḫyīl olındı. اتيتكم بالخيفية البيضاء

gibi. Ve evvelkisi ya‘nī bid‘at ve her şey’ ki cehl ola. Kendünde sevād u zālām olan şey’ dendür diyü taḥyīl olındı. didigūñ gibi. İkinciye kendünde beyāz u işrāk olan şey’ dendür. Evvelkisi kendünde sevād olan şey’ den taḥyīl sebebi ile dūcā vü zūlmet beyninde bulan nūcūmı ibtidā‘ beyninde olan sūnene teşbīhi sevād-ı şebāb arasında beyāz şeybe yāḥūd ziyāde ḥuḍretli nebāt arasında lāmi‘a olan envār u ezhāra nūcūmı teşbīh mişillidür. Pes bundan zāhir oldı ki dūcā arasında olan nūcūm ibtidā‘ arasında olan sūnen bunlardan her biri sevād şāhibi olan şey’ olmaḡda ‘alā ṭarīḡu’t-te’vīl müşterekdür. Ve bu te’vīl mütelevvin olmayanı mütelevvin taḥayyül itmekdür.

Ma‘nā-yı beyt: Gūyā nūcūm gice arasında yāḥūd kendünün yāhud dūcā-yı leyālī nūcūmuñ arasında sūnen gibidür ki ol sūnenün arasında ibtidā‘ ya‘nī iḥdās-ı bid‘at zāhir oldı. Yāḥūd zūlmet-āmīz olan bid‘at gibidür ki arasında nūcūm gibi sūnen zāhir oldı. Ḥafī olmaya ki ma‘nāda ḡalbler i‘tibār olınmışdur.

123.

وَقَدْ لَاحَ فِي الصُّبْحِ الثَّرِيًّا كَمَا تَرَى
كَعُنُقُودٍ مُلَاحِيَّةٍ حِينَ نَوْرًا

Bu beyt baḥr-ı ṭavīlün ḡarb-ı şānīsindendür.

Taḡṭī‘i ve qadla fe‘ülün ḡafṣṣabḡh mefā‘ilün ṭrībīa fe‘ülün kemātra mefā‘ilün maḡbūza ke‘enfu fe‘ülün
maḡbūza mefā‘ilün ḡafṣṣabḡh mefā‘ilün ṭrībīa fe‘ülün mefā‘ilün [74b] maḡbūzdur.

Ḳā‘ili Ūḡayḡatü’bnü’l-Cüllāḡ yāḥūd Ḳays bin Eşlet nām şair.

Laḡ zāhir oldı dimekdür. Bede’e ma‘nāsına.

Laḡ ṭarīḡu’t-te’vīl müte‘allıḡdur. ḡav‘-i şabāḡdur ki sevād-ı leyilde ḡumret-i şemsdür.

ṭarīḡu’t-te’vīl müte‘allıḡdur. ḡav‘-i şabāḡdur ki sevād-ı leyilde ḡumret-i şemsdür. Sekrī vü sekrān gibi. mer’u mer’u mütemevvileye dirler. Muşāḡḡarayla necm tesmiye olındı. Maḡhallinün ḡıyḡıyla bile keşret-i kevākibinden ötüri.

كماترى mir'ada gördigün gibi dimekdür. Molla Hüsrev Muṭavvel ḥaşıyesinde dir ki كماترى'da olan kāf teşbīh için degıldür. Belki كيف زيد cevābında dinilen كماترى'nun kāf'ı gibidür. Ve murād Zeydi gördigün ḥālet üzerinedür dimekdür.

كعقودملاحية, كعقودملاحية 'ye müte'allıkdur. عنقود zamm-ı 'ayn-ı mühmele ve sükün-ı nūn ve zamm-ı kāf ile şalkıma dirler. Gerek ḥurmanuñ olsun gerek üzümüñ olsun. Ve bu 'unḳūdı ihtiyārınun nüktesi şıfat-ı mezkūre kendünde ziyāde zuhūrından ötüridür. ملاحية zamm-ı mīm ile ve taḥfif-i lām ve kesr-i ḥā-i mühmele ile Ḳāmūsda taştır olındığına göre keçi memesi gibi uzunca beyāz üzümüne dirler. Muṭavvelde daneleri uzunca beyāz üzümdür didigi Ḳāmūsun sözünü te'yid ider ve gāhice lām'ı müşeddede olur. Bu beytde oldığı gibi. Ve ملاحية bir 'inebenün yāḥūd bir şecerenün şıfatıdır ve عنقود'nun ملاحية'ye izāfeti beyāniyyedür.

عقود 'a rāci'dür. Elif'i iṭlāk içindir. نور beni iḥrāc itdi dimekdür. نور fetḥ-i nūn ve sükün-ı vāv ile zehr-i ebyāzdur. Ya'nī beyāz çiçekdür yāḥūd muṭlaḳ çiçekdür. Ve zehr-i şārıda şāyi' oldı.

Ma'nā-yı Beyt: Taḥkīk nevri tefettuh itdigi ḥinde olan uzunca beyāz üzüm gibi dav'-i şabāḥda şüreyyā didikleri kevākib zāhir oldı. Nitekim gördük. Ma'lūm ola ki bu beytde olan vech-i şebah mürekkebi-hissī gibi ki ṭarafānı müfredān-ı hissīyāndur. Ve burada vech-i şebah mürekkebi-hissī gibi ki ṭarafānı [75a] müfredān-ı hissīyāndur. Ve burada vech-i şebah miḳdār-ı maḥşūşı mutaḫammına olan keyfiyyet-i maḥşūşa üzere oldığı ḥālede mer'ede şıḡāru'l-meḳādīr olan şuver-i beyz-i müstedirenün teḳārününden ḥaşıla olan hey'etdür. Ve keyfiyyet ile murād ictimā'-ı telāşuḳ ile müctemi'a ve şedīdetü'l-iftirāḳ olan keyfiyyet degıldür. Belki tilke'l-encümün miyānında re'ye'l-'aynda buldığı nisbet-i ḳarībe üzerine olan teḳārüb ü tebā'üdden müctemi'a olan keyfiyyetdür. Ve bu keyfiyyetün tefsīrinde bizüm zıkr eyledigimizi Şeyḥ 'Abdü'l-ḳāḥir miḳdār-ı maḥşūşa tefsīr kılup ḳurb u bu'dda miḳdār-ı maḥşūş diyü tefsīr eyledi. Ve Şāḥib-i Miftāḥ keyfiyyet-i maḥşūşa ilā miḳdār-ı maḥşūş diyüp ikisinün miyānını cem' eyledi. Güyā miḳdār-ı maḥşūş ile murādı şüreyyā vü 'unḳūduñ miḳdārınun mecmū'ıdır. Ya'nī anuñ için ṭul-i 'arz-ı maḥşūşeyn vardır. Muḫtemeldür ki keyfiyyet ile şekl-i maḥşūş murād olına. Zīrā şekl keyfiyyātdandır ve miḳdār-ı maḥşūş ile Şeyḥ 'Abdü'l-ḳāḥirün murād itdigi teḳārüb murād olına. Muḥaşşal-

ı kelām şā'ir bu teşbîhde 'aded-i eşyāya nazār idüp andan hāşıla olan hey'eti kaçd eyledi ve tarafān-ı müfredān didigimüzüñ sebebi müşebbeh nefsi şüreyyādur. Müşebbehün bih nevri tefettuh itdigi hinde olan 'unķūddur ve bu 'unķūd ملاحية ile ve حين نورا ile muķayyeddür. Ve taķyid-i efrāda münāfi degildür. Mādāmkı bunlar 'unķūduñ cüzleri olmaya.

124.

كَأَنَّ مُشَارَ النَّعْ فَوْقَ رُؤُوسِنَا
وَأَسْيَافِنَا لَيْلٌ تَهَاوَى كَوَاكِبُهُ

Bu beyt baħr-ı tavilün ğarb-ı şānīsindendür.

Taķtī'i i كَأَنَّ fe' ulün مشارننق mefā' ilün فوق fe' ul maķbūz روسنا mefā' ilün maķbūza واسيا fe' ulün فنا ليلن mefā' ilün تهاوا fe' ulün كواكبه mefā' ilün maķbūzdur.

Ķā'ili Beşşārdur.

مشار النقع , كَأَنَّ'nün ismidür. مشار zamm-ı mīm ile ism-i mef'öldür. Āşāru'l-ğubār dinilür. Ķubārı taħrīk eyledi ve ref' itdi dimekdür. نقع fetħ-i nūn ve sūkūn-ı ķāf ile ğubār ma'nāsına. [75b] Buña ğöre مشار'ın nقع'ye izāfeti beyāniyye olur. Yāħūd muħammerün şaķīķa izāfeti ķabīlinden olup taķdīri المرفوع كان dimek olur. Eger كَأَنَّ teşbīh için ķılınsa erkān-ı teşbīhden olan vech-i şebēh ğayr-i maħzūf olmaz. Ve eger كَأَنَّ zann için ķılınsa yine edāt-ı teşbīh ğazf olunup اظن زيدا اسدا didigün gibi olur ve bu eblağdur. Kelime-i كَأَنَّ'nün müştēmil olduğı cemī' teşbīhde saña temhīd eyledigimün aşlı فوق رؤسنا ķavli مشار النقع'nün na'tidür. Yāħūd zarf-ı müstaķar olup maħallen mañşūb ğāldür. 'Āmili كَأَنَّ'dür yāħūd zarf-ı lağv olup maşdara müte'allıķdur.

كل vāv-ı muķārenet ile mañşūb مشار النقع üzerine ma'tūfdur. Ve bu vāv-ı muķārenet واسياافنا وضيعته de olduğı gibi. Ve bu Şeyħ 'Abdü'l-ķāhirün اسياافنا ķavli teşbīh teferruķ vāķi' olmasun için maşdaruñ şılası ğūkmündedür ķavlidür. Ya'nī süyūfimiz مشار'a muttasıl u munzam ve tetimmesindendür. Ve mülāħazāda müstaķil degildür ve bu ittişāl-i 'ātıfdan müstefād olan muķārenetden neş'et ider. Ve Şeyħ 'Abdü'l-ķāhir اسياافنا ķavli mef'ül-i

me'ah olup 'āmili مشار olduğu irād eylemedi. Zīrā نفع, مشار'ın ma' mūli degildir. Zīrā i' timād itmez ki hattā kendü için ma' mūl ola ve mu' temed 'aleyhi ḥazf-ı tekellüfdür. Ve eger مشار maşdar olsa نفع bi-ğayr-i tekellüf مشار'ın mef' ūli olur. اسيافنا mef' ūl-i me'ah olur ve bu taḥrīr-i kelām şeyḥe ensebdür. Ḥafī olmaya āsāra müşebbihe degildir. Zīrā مشار daḥi müşebbeh degildir ve bu teşbīh-i mürekkebe müşebbehi edāt-ı teşbīh velī itmez. Şāriḥ-i muḥaḥḫik Muṭavvelde bu ihtimāli vehm kıldı.

ليل ref ile كَأْن'ın haberidür.

تهوى Muṭavvelde tā'sınun biri ḥazf olınan muzāri'-i mü'enneşdür. Ba' zısı ba' zısının eşerinde sāḳıṭ olur diyü tefsīr eylemiş. Ba' zılar تهوى kelimesini māzī kılip mü'ennes kılmadı. Zīrā cem' ğayr-i sālīmün zāhirine isnādda sen muḥayyersün. Pes bu ba' zın kelāmı esnā'-i şerḥde muṭṭali' olacağı [76a] şā' irün ḳaşd eylediği ḳatı çok leṭā'ife ḥalel viridi. Ve bu ihlālün beyānında ihtilāf olındı. Ba' zıları ba' zısı ba' zısının eşerinde sūḳūṭı şīḡa-i ḥālden istifāde olunur. Zīrā zamān-ı ḥāde ḥāşıl olanun şānı tedrīc ile ḥāşıl olmaḳdur ve ba' zısı ba' zısının eşerinde sūḳūṭda olan ḥarekātun ihtilāfiyladur dimişdür. Ḥafī olmaya ki ḥuşul-i tedrīci zamān üzerine gerek ḥāl gerek ğayr olsun inṭibāḳı iḳtizā ider ve ḥarekātun ihtilāfi cemī' sinün sūḳūṭıyla mücāme'at ider. Ve ba' zıların māzisi ma' riz-i ḥāde kılmāḳdan müstefāde olan şūret-i 'acībeyi istiḥzārdan şīḡa-i muzāri'ün ifāde itdiği şey' ḳuvvet olur dimiş. Ba' zılar maḳāma münāsib şīḡa-i muzāri'ün ifāde itdiği istimrār-ı teceddüdi ḳuvvet olur dimiş. Ḥafī buyrulmaya egerçi تهوى şīḡa-i māzī olsa bunuñla leylī vaşfi leylün kevākibden ḥulūvvini ifāde idüp müşārū'n-naḳ'ı ve süyüfi kevākibden ḥālī olan leyle teşbīh lāzım gelür idi. Ammā şīḡa-i muzāri' bunun ḥilāfınadur. Zīrā bunuñla leylī vaşfi leyl-i kevākib ile olup vücūd-ı leyle tedrīc ile munṭabıḳ olduğu ḥāde sāḳıṭ olurlığı ifāde ider.

كواكبه, كواكبه ile tefsīr eylemişler. Zīrā süyüfün sūḳūṭ u irtifā'ı anlardan bir ṭā'ifeye olur. Birine der-'aḳab birine daḥi olur degil. Ve bu küll-i cem' cem' ma' nāsına olan cem'-i istiḡrāḳiyyenün mefhūmı ve muzāri'-i istimrārınun isnādıdır. Ma' lūm buyrula ki beytde olan vech-i şebēh şey'-i muzlimün cevābında müteferriḳa ve mütenāsibetü'l-miḳdār ve müşerreffe ve mustaṭile olan ecrāmun sūḳūṭından ḥāşıla olan hey'etdür. Pes vech-i şebēh mürekkebdür. Nitekim müşāhede olındı ve ṭarafān daḥi mürekkebāndur. Zīrā leylī naḳ'a ve kevākibi süyüfa teşbīh ḳaşd olınmadı. Belki kevākibi eḡmādan ḳıḳarılmış süyüfün

hey'etine ya'nî 'ālî vü sāfil olmasına ve gelür giderliğine ve ıztırāb-ı şedīd ile muẓtarib olmasına ve sür'at ile harekāt itmesine teşbīh olındı. Ve bu harekātuñ cihāt-ı muhtelifesi ve aḥvālî [76b] vardır ki i'vicāc u istiḳāmet ve irtifā' u inḥifāza münḳasım olur ve süyüf bu umūruñ iḥtilāfiyla telāḳḳī vü tedāḥül ü telāḥuḳ ider. Ba'zısı ba'zısını men' ider ve müşebbehün bih cānibinde de böyledür. Zīrā kevākib tehāvī vü tesāḳuṭında olan eşkālīnūñ tedāfū' ü tedāḥül ü istiḳālesi vardır. Pes bu daḳāyıkā kelime-i vāḥide ile tenbīh eyledi ki tehāvīdür. Ammā kevākib emākininden zā'il olmasa dā'imā şüret-i istidāre üzerine olur.

Ma'nā-yı beyt: Başımızuñ üzerinde ğubār-ı merfū' süyüfimiz ile bile ğüyā ğicedür ki kevākibinūñ ba'zısı ba'zısınıñ eşerinde sākıṭ olur. Ma'lūm buyrula ki vech-i şebēh mürekkeb-i ḥissī ve ṭarafānī muhtelifān biri müfred-i āḥeri mürekkeb olması şaḳīḳ-i zebercedden rimāḥ üzerine menşūr a'lām-ı yāḳūtiyyeye teşbīhde mürür itdi ki ecrām-ı ḥaḍr müstaṭīle-i maḥrūtiyyenūñ ru'usı üzerine neşr olınan ecrām-ı ḥamr-ı mebsūṭadan ḥāşıla olan hey'etdür. Pes şaḳīḳ müşebbehün bih-i müfreddür ve müşebbeh-i mürekkebdür ve bu zāhirdür ve bunun 'aksi ya'nî müşebbeh mürekkeb ve müşebbehün bih müfred olması arz-ı mürtefi'ün şükūfesi kendüye müşābih olan nehār-ı müşmisi leyl-i muḳmire teşbīhde olduğı gibi. İnşā'allāhü te'ālā aşağıda gelse gerekdür.

125.

صَبَّ عَلَيْهِ قَانِصٌ لَمَّا غَفَلَ
وَالشَّمْسُ كَالْمِرَاةِ فِي كَفِّ الْأَثَلِ

Bu beyt baḥr-ı recezün ḍarb-ı evvelindendür.

وَششمسكل للماغفل müstef' ilün mefā' ilün maḥbūn هقانص صبيعلی Taḳṭī' i müstef' ilün مرأتفي müstef' ilün كففلاشل müstef' ilün sālimdür.

Tanşışde recez-i meşūrdur dimiş.

Ḳā'ili Şemmāḥ yāḥūd İbnü'l-Mu' tezz yāḥūd Ebu'n-Necm 'Iclīdür.

صب şīğa-i māzī-yi ma' rūfdur. İrsāl eyledi dimekdür.

عليه' de olan zamīr şevre 'ā'iddür.

قانس, صب'nün fā' ili mef' ūli maḥzūfdur. Taḳdīri كلاباً' dur. قانس şayyād ma' nāsına.

غفل şīga-i ma' rūfdur. Fā' il-i müstetiri şevre 'ā'iddür ve āḥirinūñ taḥfīfi zarūret içündür.

الاشل mevşūf-ı maḥzūfuñ şıfatıdır. Taḳdīri الرجل الاشل dimekdür. اشل şıfat-ı müşebbehe [77a] yāḥūd ism-i tafđıldür. Āḥirinūñ taḥkīki zarūret-i vezn içündür. شلل yedde yübsdür yāḥūd yedūñ zehābıdır. Ve burada murād mürte'ışdür. Zīrā 'adīmü'l-yedūñ yāḥūd yābisü'l-yedūñ keffinde mir'āt olmaz ve bunu Seyyid Şerīf Şerḥ-i Miftāḥda böyle taşriḥ eyledi. İcmālen.

Ma'nā-yı beyt: Şevrūñ gaḫleti ḥininde şayyād şevre kilābı irsāl eyledi. Ḥālbuki ol ḥinde şems-i mürte'ışūñ yedinde olan mir'āt mānendī idi. Murādı ol ḥinde şems maḡibe karīb idi. Zīrā ḡaybūbeti ve tūlū'ı ḥininde titredigi müşāheddür. Ḥafī buyrulmaya diḡḡat ü seher cihetinden kendü ile teşbīh ziyāde ḡılınan üzerine ḫarekāt-ı vāḡı' a olan hey'ātda gelür ve teşbīhde olan hey'et-i maḡşūda iki vech üzeredür. Biri hey'et-i maḡşūda kendünūñ ḡayri evşāfa muḡterin olmaḡlıḡıdır. Ve biri hey'et-i ḫareke tecerrüd idüp ḫattā ḡayrisi murād olınmamaḡdır. Evvelkisi İbnü'l-Mu'terizūñ ḡavlinde olan vech-i şebeh ḡibidür ki işrāḡa muḡārin istidāre vü temevvüc ve ıztırāb-ı işrāḡa muḡārin ḫareke-i şerī' a-i muttaşılardan ḫāşıla olan hey'etdür. Ḥattā şu'ā' zann olunur ki ḡüyā münbaşiḡ olmaḡa ḡaşd ider. Ḥattā şu'ā' dā'ire-i şemsūñ cevānibinden feyz alup şonra inbisāt üzerine zāhir ba' de inḡibāza rücū' ider. ḡüyā şu'ā'-ı cevānibden vasaḡa rücū' ider. Zīrā bir kimesne şemse cürmini tebyīn taḫdīd-i nazār eylese şemsi bu keff-i eşellde olan hey'eti mü'ziyye bulur ve keff-i eşellde olan mir'āt daḡı bunūñ ḡibidür. Ve bunūñ beyānı budur ki keff-i eşellūñ ḫareketi dā'ime vü muttaşıla olup evvel keffde sür'at ü devām-ı ḫareke ile nūr-ı mir'āt temevvüc ider. İkinci ḫareke kendünūñ ḡayri evşāf-ı cismden tecerrüd itmesidür. Pes burada cism içün olan ḫarekāt-ı keşirenūñ cihāt-ı muḡtelifeye iḡtilāḡından lāzım u lābüddür. Ba' zısı yemīne ve ba' zısı şimāle ve ba' zısı 'ulūvve ve ba' zısı süfle taḫarrük idüp terkīb-i taḫaḡḡuk eyleye ve illā vech-i şebeh müfred olur ki ḫarekedür. Pes imdi raḡy ve sehmūñ ḫarekesinde [77b] vaz'-ı vāḡid üzere cihet-i vāḡideye ittiḫādından ötüri terkīb yoḡdur. 'Abdullāḫ bin Mu'terizūñ

وَكَأَنَّ الْبَرْقَ مُصْحَفَ قَارٍ
فَانْطَبَاقًا مَرَّةً وَانْفِتَاحًا

Қавлинде olan муşһафуñ һарекеѕи бунуñ һиләфинадур. Бу беуҗ баһр-1 ремелуñ җарб-1 еввелиндендур.

Тақҗи'и فكأنل fe' ilātün maḥbūn برقمص fā' ilün maḥzūfdur. حفقارن fe' ilātün maḥbūne فنطباقن fe' ilātün مرتن fā' ilün maḥzūfdur. وانفتاحا fā' ilātün sālimdür.

Таншiше баһр-1 медиддендур дидиги кутуб-и 'арузда olan evzān-1 медиден бирине мутабиқ дегилдур.

قارى idi. Hemze-i müteḥarrik mā-қabli meksūr olmağla yā'ya қalb оlinup ba' de yā ḥazf оlinđı. Nitekim بادی الراى da bu 'illetden ötüri қalb оlinđı diyü tefsirde zıkr оlinđı. Bu beytten murādı berқи ve һarekātı vaşfdur.

انطباقا, انفتاحا, fi' lleri maḥzūf maşdarlardur. Тақдiри افتاحا اخرى dimekdür. **Ma' nā-yı beyt:** Güyā berқ қārī'üñ muşһafıdur. Bir kerre muntabıқ olmaқlık ile muntabıқ olur ve bir kerre münfetiḥ olmaқlık ile münfetiḥ olur. O қadar var ki berқde infitāḥ u inṭibāқ seri'dür қārī'üñ gayri. Pes muşһafuñ һarekesinde terkib vardur. Zirā muşһaf ḥāl-i inṭibāқda 'ulüvv cihetine ve ḥāl-i infitāḥda süfl cihetine taḥrık ider.

يُفْعِي جُلُوسَ الْبَدْوِيِّ الْمُصْطَلِي
بِأَرْبَعِ مَجْدُولَةٍ لَمْ تُجَدَلْ

Bu beyt baһr-1 recezün җарб-1 evvel sālimindendür.

Taḳṭī' i جلو يقعى müstef' ilün سلبدوى müfte' ilün يلمصطلى müstef' ilün sālime باربعين mefā' ilün maḥbūn مجدولتن müstef' ilün لمتجدلى müstef' ilün sālimdür.

Tanşışde recez-i meşṭurdandur didi.

Ḳā'ili Ebu'ṭ-Ṭayyibdür. Şıfat-ı kelbde dimişdür. Burada terkib ya' nī vech-i şebeh hey'et-i sükunda vāḳi' oldığına mişaldür.

اقعا يقعى dan me'ḥūz şīga-i muzāri' dür. Oturur dimekdür. ma' nāsına. اقع kelbün göti üzerine cülüsüyla ḥayvānuñ [78a] vera 'sına tesānüd ile cülüsü miyānında müşterekdür.

كجلوس البدوى nez' -i ḥāfiẓiyyet üzere manşüb البدوى dimekdür.

بدوى 'جلوس' nı اصطلا dan me'ḥūz ism-i fā' ildir. اصطلا nāra istidmāya dirler. 'جلوس' nıñ مصطلى 'ye teşbihinde اقعا üzerine istidāmetinde mübālağadan ötürüdür. مصطلى 'بدوى 'nıñ اقعا dan bir nev' üzerine istidāmeti gibi. Muṭavvel Ḥāşiyesinde Ḳāsım Leysīsī dir ki اقعا iki dizlerin ḳaldırıp iki ilyeleri üzerlerine oturmaḳdur. Nāra muşṭalī olan bedevīnün oturuşu gibi ki bedeviler ekşeriyā ' üryānen olmağla arz üzerine āteş yaḳup baṭn u şadrını ḥarāret-i āteş vāşıl olsun için dizlerün diküp iki ilyesi üzerine oturur.

بقرام اربع Taḳḍiri dimekdür. meşṭuf-ı maḥzūfuñ şıfatıdır.

مجدوله muḥakkemetü'l-ḥalk ma' nāsına. مجدول 'ün aşlı meftül ma' nāsınadır.

لمتجدل taḳāt-i ḳatlı olınmadı dimekdür. Belki 'adem-i ḳatlı ile muḥkeme ḥalk olındı dimekdür. Muḥtemeldür ki جدل 'i nefy ile cem' ini nefy murād olına. Nitekim kelbün şüret-i iḳ' āsınuñ gayride oldığı gibi.

Ma' nā-yı beyt: Ol kelb bedevī-yi muşṭalīnün cülüsü gibi muḥakkemetü'l-ḥalk olan ḳavā'im-i erba' a ile oturur. Ḥafī buyrulmaya kelbün ḥālet-i iḳ' āsında cemī' 'uzvınuñ mevḳi'inde ḥāşıla olan hey'et-i müşebbehdür ve bedevī-yi muşṭalīnün cülüsüne cemī' 'uzvınuñ mevḳi'inden ḥāşıla olan hey'et-i müşebbehün bihdür.

كَمَا أَبْرَقَتْ قَوْمًا عِطَاشًا غَمَامَةً
فَلَمَّا رَأَوْهَا أَفْشَعَتْ وَتَجَلَّتْ

Bu beyt baħr-ı ʔavilũn ɗarb-ı ŝānīsindendir.

Flmā ʔaḫṫī'i kēab fe'ülün rıttıqomn mefā'ilün eṭaŝn fe'ülün gamatn mefā'ilün maḫbūza flmā fe'ülün raohāq mefā'ilün ŝeṭno fe'ülün maḫbūzı tılltı mefā'ilün maḫbūzdur.

Ḳā'ili Küŝeyyirdür.

Ḳā'da olan ma maŝdariyyedir. Ve burada müŝebbeh ve müŝebbehün bih maḫzūfdur. Ve bu maḫzūf olan [78b] ebyāt-ı ŝābıḳa zıkr olınan recülden ḫikāyedür.

Muṭavvelde dir ki abırq elri el qom dinilür. Anlara berḳ iŝābet itdi dimekdür. abırq elri el ri el ŝıfeh dinilür. Ḳılıcınlı leme'ān itdürdi. Bu iki vech burada ŝaḫiḫ degildir. Aṭvelde dir ki abırqt el ŝma dinilür. Semā berḳ ŝāḫibi oldı dimekdür. Ḳāmūsda ve ŝiḫāḫda didiler ki abırqt el emrae dinilür. Ḫüsnli ve zinetli oldı dimekdür. Ve Esāsü'l-Belāğada dimiŝ ki flāne li abırqt el dinilür. flāne baña ḫüsnli oldı ve ta'arruz itdi dimekdür. Ve burada kelām ḫazf-ı cār ve iŝāl-i fi'l üzerine mebnī olup taḫdīri eṭaŝn le qom abırqt el dimekdür.

el eṭaŝn kesr-i 'ayn-ı mühmele ile eṭaŝn'ı ceme'idür.

el eṭaŝn fetḫ-i ğayn-ı mu'ceme ile bulut-ı ŝehābe ma'nāsına.

flmā kelimesini burada ma'nā-yı sebebiyyetden tecrīd idüp mücerred-i zarfiyyet kılmalıdır.

raohā'da olan zamīr-i müstetir ḳavme rāci'dür ve zamīr-i bāriḫ eṭaŝn'ı 'ā'iddür.

el eṭaŝn fā'il-i müstetiri eṭaŝn'ı 'ā'iddür. ŝiḫā-ı māzi-yi ğā'ibedir. Müteferriḳa oldı dimekdür.

el eṭaŝn üzerine aṭf olınur. ŝiḫā-ı māzi-yi ğā'ibedir. Münkeşif oldı dimekdür.

فلسل'de olan fā ta' kib içündür.

سل mef' ulidür. Daḥḥāk Ebū Enes nām şā' irüñ ismidür. تغير الضحك ma' nāsına şīga-i māzī-yi müte' addidür. İnsilāl didikleri dā'-i ma' rüfuñ oldığı eritdi dimekdür. Bu ebyātuñ kâ'ili bu ebyāt ile hez' temliḥ kaçd ider. Temliḥ kendünde melāḥat u zārāfet olan şey'-i ityāna dirler. ملح الشاعر Şey'-i meliḥi getürdi dimekdür. Ammā bir kışşa-i meşhūreye yāḥūd bir meşel-i sâ'ire yāḥūd bir şī'r-i nādire fehvā-yı kelāmda işāret olsa mīm üzere lām'ın taḥdīmiyle temliḥdür. 'Allāme Şirāzīnün miyānlarında tesviye vardur didigi sehvdür.

Ma' nā-yı beyt: Daḥḥāk ismiyle müsem mā Ebū Enes künyesiyle mükennā olan kimesneden baña va' id geldi. Der- aḥab taḡayyür-i Daḥḥāk cismümi eritdi. Ḥafī buyrulmaya vech-i şebeh zıddınun teẓādda iştirākinden ötüri nefis-i teẓāddan intizā' olunup şonra teẓād temliḥ vāsıtasıyla menzile-i tenāsübe tenzīl olunur. Bu beytde oldığı gibi.

130.

فَإِنْ تَفُقِ الْأَنَامَ وَأَنْتَ مِنْهُمْ
فَإِنَّ الْمِسْكَ بَعْضُ دَمِ الْعَرَالِ

Bu beyt baḥr-ı vāfirün ḍarb-ı maḳṭūfindandır.

فاننلمس maḳṭūfe mefā' ilün ma' şüb fe' ülün maḳṭūfe فاننلمس müfā' aletün اناموان müfā' aletün فاننلقل i maḳṭūfe [79b] كبعضدم müfā' aletün غز الى fe' ülün maḳṭūfdur.

Ḳā'ili Ebu'ṭ-Ṭayyibdür. Seyfü'd-devlenün vālidesine merşiye eylediği kaçidesindedür.

Ḳā'idesi إذاحرك بالكسر şarṭdur. ان şarṭiyyedür. تفق ile meczüm şīga-i muḥāṭabdur. الساكن إذاحرك بالكسر üzere الانام 'ye vāşl ile meksür kılinmışdur. Ma' nāsı şeref ile 'ālī olursun demek olur. Ve cevāb-ı şarṭ maḥzūfdur. Taḥdīri فلا استبعاد في ذلك dimekdür.

فاننلمس müfā' aletün غز الى fe' ülün maḳṭūfdur. انام seḥāb vezni üzere ḥalḳ ma' nāsına yāḥūd cin ü ins yāḥūd vech-i arzda olanun cemī' isi ma' nāsına.

وانت' de olan vāv hāliyedür.

منهم' de olan zamīr bāriz انا' a 'ā'iddür.

وان يكذبوك فقد كذبت رسل من قبلك⁸⁴ mışrā'ı cevāb-ı maḥzūfuñ ta'lılidür. ⁸⁴āyet-i celīlesinde oldığı gibi. مسك kesr-i mīm ve sükün-ı sīn-i mühmele ile zamm-ı mīm ve sükün-ı şīn-i mu'ceme ile olan مشك lafzınuñ mu'arrebidür. Ve bu مسك ḥār-ı yābisdür. Kālbekuvvet virür ve bunuñla cevher-i hevā işlāḥ olur. Ḥuşūşen eyyām-ı vebāda ve bu vaḥşuñ surresidür.

غزال Fārisīde āhū-bere didikleridür. Ebū Ḥātem dimiş ki evvelā toğanına ṭalā' soñra gāzāl soñra kavī olup hareket etse şāden bir aylık olsa şar altı yā yedi aylık olsa cedāye vü ḥışf dirler. Ve erkeğine reşā' ve dişisine zaby dirler. İki ḳarnı olur ve ḥıyārı Ḥorasānī soñra Şīnī soñra Hindī olandur. Pes şā' irüñ kelāmı müştahir olana binā' olup gāzālī anuñ üzerine itlākı mücerred-i müşākele ile olur. Ḥafī buyrulmaya şā' irüñ bu beytinden murādı budur ki memdūḥ ḥālka fā'ik oldı. Bir ḥayşiyet ile ki memdūḥuñ beyni ile ḥālkuñ beyninde müşābehet ḳalmadı. Belki memdūḥ başlı başına aşl u kendü zātında cins oldı ve böyle fā'ik-i zāhirde mümteni' gibidür. Pes bu da' vāya ihticāc u imkānını beyān idüp memdūḥuñ ḥālını demādan olan ḥāl-i miske teşbīh eyledi. Soñra ol misk demde bulunmayan evşāf-ı şerīfe kendünde [80a] olduğından demādan 'add olunmadı. Eger bu beytde teşbīh neredür diyü su'āl olunursa cevābda dirüz ki ne ḳadar beyt teşbīhe şarīḥan delālet itmezse zımnen delālet ider zīrā.

Ma'nā-yı beyt: Eger ey memdūḥ. Şeref ile ḥālka 'ālī vü fā'ik olduñ. Ḥālbuki sen anlardan ba'zısun. Bunda istib'ād yoḳdur. Zīrā misk gāzālūñ deminūñ ba'zıdur. Ḥālbuki misk demi fā'ik oldı. Ḥattā demden 'add olunmaz oldı. Pes senüñ ḥālūñ ḥāl-i miske şebīhdür. Bu mişilli teşbīh teşbīh-i zımnī yāḥūd teşbīh-i meknī 'anh tesmiye olunur. Ḥafī buyrulmaya teşbīhden ḡaraż aḡlebde müşebbehe 'avdet ider ve müşebbehe 'ā'id olan ḡaraż müşebbeh bir emr-i mümkünī'l-vücūd olduğımı beyāndur. Ve bu emr mümkünī'l-vücūdūñ beyānı kendünde muḥālefet mümkün olan ve imtinā' ı da' vā olınan cemī' emr-i ḡarībde olur. Ḥafī buyrulmaya Mütenebbī Dīvānınuñ şarīḥi Vāḥidī naḳl ider ki Ebu'l-Ḥasan nām şā'ir dimiş

⁸⁴ Eğer onlar seni yalanlıyorlarsa, senden önce birçok peygamberler de yalanlandılar. (Fātr 4)

ki Seyfũ'd-devle Mütenebbĩnũñ Őirĩnũñ hıfzını sever ve anuñla mesrũr olur idi. Seyfũ'd-devleye

يوما أتیک في الدين أرى * ملوكا كأنك مستقیم في محال *
فإن تفق الأنام وأنت منهم * فإن المسك بعض دم الغزال *

beytlerini inşād itdũm. Mütenebbĩ meclisde hāzır idi. Bu iki beyte sebķ olınmadı didũm. Seyfũ'd-devle didi ki Őıķadan biri baña hāber virdi ki Ebu'l-Fāzl Muħammed bin Ėasan didigũñ gibi baña didi. Pes Mütenebbĩ baña 'ucb idũp ihtizāz eyledi. Benũm ise murādum anı taħrĩk idi. Ve der-'aķab beytũñ birinde min ciheti'ş-şan'at 'ayb vardır didũm. Mütenebbĩ baña iltifāt-ı hānıķ gibi iltifāt idũp 'ayb nedũr didi. Ben de محال في مستقیم kavlındũr didũm. Zĩrā محال istiķāmetũñ zıddı degildũr. Belki zıddı i' vicācdur. Emĩr daħi mizāħ tariķiyle belĩ ķaşıde-i cĩmiyyedũr. Beyt-i şānĩnũñ ķāfiyesini taĖyĩr nice idersũn didi. Ben daħi taĖyĩr idũp

* فان تفق الأنام وأنت منهم * فإن البيض بعض دم الدجاج *

didigũm hĩnde emĩr gũldi ve eliyle beni urdı. Bu bedāhet ile bile [80b] ne güzel didũñ lākin bu beyt ile bir kimesne medħ olunmaz. Tāvuķ bāzārında bey' olunmağa sezādur didi.

131.

أَطْرَقَ كَرَى أَطْرَقَ كَرَى
إِنَّ النُّعَامَةَ فِي الْقُرَى

132.

بِعَاتِكُمْ فِي أَرْضِنَا
اسْتَنْسَرَى اسْتَنْسَرَى

Bu iki beyt baħr-ı kāmilũñ ızmār vāķi' olan ebyāt-ı zihāfātındandır.

Taķtĩ'i اطرق كرى müstef' ilũn mużmar كرى اطرق müstef' ilũn mużmar انننعا müstef' ilũn mużmar استنسرى فيارضنا müstef' ilũn mużmara استنسرى متفقرى mütefā' ilũn sālīm بعاتكم mefā' ilũn 'aķl بعاتكم müstef' ilũn mużmara استنسرى müstef' ilũn mużmar استنسرى müstef' ilũn mużmar.

Ḥafî buyrulmaya bu iki beyt daḡi teşbîh-i zımnî ḡabilinden olmaḡla şerḡ olındı.

اطرق bāb-ı if'ālden şîḡa-i emrdür. Sākin ol dimekdür. اسكن ma' nāsına. Ferā'idü'l-Ḥarā'idde اسكت ma' nāsına dimiş.

كرا aşlı کروان idi. Bunda iki şāz vardır. Evvelkisi ism-i cinsden ḡarf-i nidānuñ ḡazfıdır. İkincisi 'alemüñ ḡayride terḡımdür. Zīrā کروان nekredür. کروان fetḡ-i kāf u rā-i mühmele vü vāv ile keklik didikleri cins ḡayra dirler. Ba' zılar ḡurna ve ba' zılar ḡāz gibi bir büyük ḡuşuñ ismidür dimişler. Ḥalîl dimiş ki erkegidür ve baḡḡeye müşābih ḡā'irdür.

النعامة fetḡ ile ان'nüñ ismidür. نعامة fetḡ-i nün ile deve ḡuşuna dirler. İsm-i cinsdür. Ḥamām u ḡamāme gibi.

ان في القرى haberidür.

انناستسرى استسرى haberidür. بغاث teslîs-i bā-i muvaḡḡade ve ḡayn-ı mu' ceme ile raḡameden küçürek baḡıyyü't-ḡayerān levni ḡabraya mā'il ḡā'irdür. Cemī' بغاثان gelür ḡazāl u ḡazalān gibi. Ba' zılar zeker ü ünşāya بغاثه dirler. Cem' i بغاث'dur. Ne' āme vü ne' ām gibi dimiş. Ba' zılar الطير بغاث ḡayruñ şirārı ve şayd olunmayanına dirler dimiş.

انناستسرى burada sîn şayrūret içündür. Nesr oldı dimekdür. نسر kerkes didikleri ḡuşdur. Türkide aḡbaba dirler.

Ma' nā-yı dü beyt: Ey kervān. Saña nidā iderüm. Sākin ol [81a] ve muḡ' ol yāḡūd sükūt eyle. Taḡḡik deve ḡuşı ki senden büyükdür. Şayd olunur ve ḡurādudur. Ya' nî ḡurāya getirilür. Sen daḡi ne' āme gibi şayddan ḡurtulmazsın. Şayd olunursun ve bizüm arzımız senüñ gibi ufacıḡ ḡuş nesr gibi olur ya' nî itā' atle sükūnetde nesr gibi olur. Ba' zılar dimiş ki * ان النعامة في القرى * اطرق كرى اطرق كرى * ḡavli ruḡye vü efsündür. Vāḡı' an ' Arab bu elfāzı efsün ' add idüp kervān ḡayerān ider iken bülend aḡāz ile telaffuz iderler ve kervānı şayd u şikār iderler ve bunüñ ḡaşşasındandır ki ḡırā'at u telaffuz itdikleri sa' at kervānuñ ḡayerāna mecālî ḡalmayup ḡayret-künān şaşḡın ḡāz gibi eḡrāf u encāya nigerān iderek yüzleri üstüne düşerler. Der- ' aḡab ' Arab eşvāblarını üzerlerine atup girifte vü şayd iderler.

Bu taḳdīr ü taḥrīrimüz kütüb-i naḥviyyede baş u temhīd olındur. Ammā Mecma‘u’l-Eṣṣālide Meydānī dimiş ki * أطرق كرى أطرق كرى * إن النعمة في القرى * ḳavli bilā-taḡyīr ḍurūb-ı eṣṣāldendür. Bir kimesne tekebbür idüp andan eşref olan kimesne tevāzu‘ itmesinde ḍarb olınur. Ammā Şihāḥda ‘ucb iden kimesnede ḍarb olınur didi. Ve Ferā’idü’l-Ḥarā’idde ‘indinde ğinā olmayan kimesnede ḍarb olınur ve söz söylemek bilmeyen kimesne söz söylemek bilenün ‘indinde söylemede ḍarb olınur dimiş. * إن النعمة * استنسى استنسى * استنسى استنسى * بغاكنم فيأرضنا * فيأرضنا * meşelinden me’ḥūzdür. Elbette za‘īf olan ḳavī olur diyecek yerde ḍarb olınur. Ammā Şihāḥda bu meşelün aşlı bize mücāveret iden bize ğālib olur diyecek yerde ḍarb olınur didi.

133.

وَلَا زَوْرِدِيَّةَ تَزْهُو بِزُرْقَتِهَا
بَيْنَ الرِّيَاضِ عَلَى حُمْرِ الْبُؤَابِقِ

134.

كَأَنَّهَا فَوْقَ قَامَاتٍ ضَعُفْنَ بِهَا
أَوَائِلُ النَّارِ فِي أَطْرَافِ كِبْرِيَتِ

Bu iki beyt baḥr-ı basīṭün ḍarb-ı ṣānī maḳṭū‘ indandur.

Taḳṭī‘ i ولا زور و لا زور mefā‘ ilün maḥbūn ديبتن fā‘ ilün تزهو بزور müstef‘ ilün قتها fa‘ lün maḥbūne بينرريا mefā‘ ilün كاننها [81b] قيتي müstef‘ ilün حمرليوا fa‘ lün ضعلا müstef‘ ilün فوقها fa‘ ilün ماتضعف müstef‘ ilün نبها fa‘ lün maḥbūne اوائلن mefā‘ ilün maḥbūn نارفي fa‘ ilün اطرافكب müstef‘ ilün ريتي fa‘ lün maḳṭū‘ dur.

Ḳā’ili Ebu’l-‘Atāhiyyedür. Benefseci vaşf ider. İbn-i Ḥalkān ve İmām Suyūṭī Ebu’l-Ḳāsım bin Huzeyl Endisiye nisbet ü ğarv itdiler. ‘Abbāsī İbn-i Rūmīnün ḳaşīdesindendür dimiş. Ve ba‘ zılar ḳā’ili İbnü’l-Mu‘tezzdür dimiş.

بها' de olan zamīr-i merfū' قامت'e ve zamīr-i mecrūr لازوردیه 'ā'iddür. Ve بها' de olan bā sebebiyyedür. Zīrā لازوردیه sebebiyle ru'ūs kāmāt-ı munḥaniyye olur ve ضعفن بها' cümlesi قامت'ün na' tidür.

اوائل النار, كان'nun haberidür.

اوائل النار, في اطراف كبريت'un na' tidür. النار'dan ḥāl olmaḡda cā'iz olur. كبريت bir ḥicāredür ki anuñla nār ikād olunur. كوكرد lafzınuñ mu'arrebidür dimişler. Ve yāqūt-ı aḥmer ve zehab ma'nalarına da gelür.

Ma'nā-yı dü beyt: Çok benefsec vardur ki zürḡati sebebiyle ravzalar arasında şaḡāyık-ı nu'māna tefahḡur ider. Güyā ol benefsec kendü ile za'ife olan kāmāti sebebiyle eṡrāf-ı kibrītte evā'il-i nārdur. Zīrā eṡrāf-ı kibrīte nāruñ ittişālinüñ şüretinüñ zihninde ḡuzūrı nādir olur degildür. Miskden baḡruñ mevāi zehab olmasınun nedreti gibi. Lākin benefsecün şüretinüñ zihnde ḡuzūrı ḡatında eṡrāf-ı kibrīte nāruñ ittişālinüñ şüretinüñ zihnde ḡuzūrı nādir olur. Pes iki şüret-i mütebā'idenün miyānında 'ināḡ u mu'ānaḡayı [82b] müşāhededen ötüri müstaṡrif olur.

135.

وَيَدَا الصَّبَاحُ كَأَنَّ عُرَّتَهُ
وَجْهَ الْخَلِيفَةِ حِينَ يُمْتَدِّحُ

Bu beyt baḡr-ı kāmīlün ḡarb-ı rābi' eḡazzindendür.

وَجْهَ الْخَلِيفَةِ حِينَ يُمْتَدِّحُ müstef'ilün ووجهلخلي eḡazze fa'lün رتھو mütefā'ilün حكاننغر mütefā'ilün ویدصصبا Taḡṡi' ilün mużmar فتحنیم mütefā'ilün تدحو fa'lün eḡazzdür.

Ḳā'ili Muḡammed bin Vüheyb nām şā'irdür. Me'münı medḡ eylediḡi ḡaşīdesindendir.

بدا, ظهر ma'nāsına şīḡa-i māzīdür. بدو veznen ve ma'nen ظهور gibidür.

الصباح ref'le بدا'nun fā'ilidür. صباح evvel-i nehār ve ḡav' ma'nalarınadır. Burada sevād-ı leyilde olan ḡumret-i şemsi murād ider.

غرته, كان'nün ismidür. غره zamm-ı ğayn-ı mu'ceme ve teşdīd-i rā-i mühmele ile aşlinda dirhemden büyücek cebhe-i feresde olan beyāza dirler idi. Şoñra her şey'ün e'azz u ekremine ve evveline ıtlāk olındı. Ğurretü's-şey' ve ğurretü'l-hilāl ve ğurretü's-şabāh gibi. Muṭavvelde ve Aṭvelde غرة الصباح beyāza dirler dimişler.

وجه الخليفة, كان'nün haberidür. Cümle-i teşbīhiyye şabāh için şenāyı inşā yāhūd ihbāriyye olup şabāhdan hāldür.

حين zarfınuñ 'āmili ma'nā-yı teşbīhdür. Ve mā-ba' dına muzāfdur.

يمتدح bāb-ı ifti'ālden şīġa-i muzāri'-i mechūldür. يمدح ma'nāsına medh olunur dimekdür. Lākin ifti'āde taşarruf vardır. Ve حين يمدح kavlinde memdūh hāzırın katında medhi işġā idüp mādihūñ haqqını ma'fıret ü şānına ta'zīm ile ittişāfı ve memdūh keremde kāmil ü medhi istimāh katında beşer ü ṭalākat ile ittişāfı üzerine delālet vardır.

Ma'nā-yı beyt: Daḡı Şabāh zāhir oldı. Güyā ḡalife medh olındığı hinde ol şabāhuñ ğurre-i ḡalifenūñ vechidür. Ḥafı buyrulmaya şā'ir ḡalifenūñ vechinūñ vuzūh u ziyāda ğurre-i şabāhdan etemmiyyeti ihāmını kaşd itdiginden vechini müşebbehün bih ğurre-i şabāhı müşebbeh kıldı. Ve burada teşbīhden ġaraż müşebbehün bihe 'avdet [83a] ider. Ve bu ġaraż da iki kısmdur. Biri vech-i şebehde müşebbehün bih müşebbehden etemmiyyeti ihāmıdır. Ve bu da teşbīh-i maqlūbda olur. Ya'nī min ciheti'l-mekān tarafları ḡalb olınan teşbīhde olur. Burada oldığı gibi. Ve biri müşebbehün bih olan ihtimāmı beyāndur ve bu teşbīhe izhāru'l-maṭlūb tesmiye olunur. Bu da iki kısmdur. Biri teşbīhde nākışı ilhākla ḡaḡıkat murād olına. Teşbīhden ġaraż müşebbehün bihe 'avdet iden teşbīhde oldığı gibi. Yāhūd vech-i teşbīhde zā'id ile iddi'ā murād olınsa teşbīhde oldığı gibi⁸⁵. Ve biri bir emrde iki şey'ün cem'i murād olınsa aḡsen olan eḡad-i mütesāviyeni tercīhden ihtirāzdan ötüri teşbīhi teşābüh ile ḡükme terkdür. İnşā'allāhü te'ālā bu teşābüh ile ḡükme Ebū İşāḡ Şābīnūñ beytlerinde beyān olınsa gerekdür.

⁸⁵ Yāhūd vech-i teşbīhde zā'id ile iddi'ā murād olınsa teşbīhde oldığı gibi: -HE

تَشَابَهُ دَمْعِي إِذْ جَرَى وَ مُدَامَتِي
فَمِنْ مِثْلِ مَا فِي الْكَأْسِ عَيْنِي تَسْكُبُ

137.

فَوَاللَّهِ مَا أُذْرِئُ أَبَالَخَمْرٍ أَسْبَلْتُ
جُفُونِي أَمْ مِنْ عَيْرَتِي كُنْتُ أَشْرَبُ

Bu dü beyt baħr-ı tavīlūñ ğarb-ı şānīsindendir.

medamti mefā' ilün fe' ul maḳbūz جراو هدمعياد mefā' ilün maḳbūz تشاب Taḳṭī'i
فوللا mefā' ilün maḳbūz يتسكبو fe' ulün سعيني mefā' ilün لمافلأ fe' ulün فمنمت maḳbūza
يامنعب mefā' ilün maḳbūza جفون mefā' ilün ما بلخم fe' ulün راسبلت mefā' ilün هما ادري fe' ulün
maḳbūzدر. mefā' ilün تاشربو fe' ulün رتيكن mefā' ilün maḳbūzدر.

Ḳā'ili Ebū İşāḳ Şābīdür. Gözinūñ yaşı ğumretde ğamr gibi olduğını vaşf ider.

تشابه müşāreket içündür.

مع bükā vaḳtinde olan göz yaşına dirler.

اذجری ,تشابه'nün ḟarfıdur. Ve ḟarfınuñ fā'idesi ta' mīmdür ki bunu istimrārı müfide olan şīğa-i te'yīd ider ve bu جری ile keşret-i bükāsına işāret idüp dimek ister ki dem'üm ḟadd-i teḳāṭurı tecāvüz itdi. Ḵadd-i cereyāna resīde oldı.

مدامتى ve دمعى mefā' ilün maḳbūz جراو هدمعياد mefā' ilün maḳbūz تشاب Taḳṭī'i
تَشَابَهُ دَمْعِي إِذْ جَرَى وَ مُدَامَتِي فَمِنْ مِثْلِ مَا فِي الْكَأْسِ عَيْنِي تَسْكُبُ
medamti zamm-ı mīm-i evvel ve fetḫ-i mīm-i şānī ile ḟamr ma' nāsınadur. mefā' ilün maḳbūz جراو هدمعياد mefā' ilün maḳbūz تشاب Taḳṭī'i
meşābühde müştereklerdür.

من medamti zamm-ı mīm-i evvel ve fetḫ-i mīm-i şānī ile ḟamr ma' nāsınadur. mefā' ilün maḳbūz جراو هدمعياد mefā' ilün maḳbūz تشاب Taḳṭī'i
من ibtidā'iyyedür. İleti ifāde ider. [83b] کأس cāmdur mādāmki içinde şarāb ola. Ve من
من müşābih olan rīḳ-i şefesidür. Ve eger مثل الكأس'de olana مائل'den 'ibāret ḳılarsan
teb'ızıyye olur.

عینی ifrād üzerinedür. Lākin ekşer nūsaḥda görildi teşniyye-i manşūbe resmi üzere zabt u sekl olunmuş vezn daḡi bunı iktizā ider.

Ba‘zılar teşniye ḡaḡādur diyüp belki merfū‘a olup istimrārı ifāde itsün içün تسكب’nüñ üzerine taḡdīm olunmuşdur ve تسكب’nüñ mef‘ūli maḡzūfdur. Taḡdīri عینی الدموع dimekdür dimiş.

Ma‘nā-yı beyt: Ol bükā vaḡtinde cereyānı ḡininde gözümün yaşı ve serābum birbirine müşābih oldı. Zīrā cāmda olan şarāb mişilliden gözüm dumū‘ı aḡıdur. Şā‘irün i‘tikādında dem‘ ile ḡamr miyānında tesāvī olup eḡadūhumā ḡumretde zā‘ide ve āḡerinün nāḡış oldıḡını ḡaşd itmeyüp beynehümāda teşābūh ile ḡükme ve teşbīhi terk eyledi. Ve bunı taşdıḡ içün tervīce muḡḡāc olup beyt-i şānīyi fā ve ḡasem ile taşdıḡ eyledi.

ما ادری de olan ما nāfiyyedür.

ابالخمير da olan hemze istifhām içündür. اسبلت fi‘line musallaḡdur. Zārūret takdīm olunmuşdur. با الخمير uñ bā’sı اسبلت kelimesini ta‘dīd içündür. Ba‘zılar zā‘ide didiḡi tevehhümdür. اسبلت المطر والدمع dinilür. Yaḡmur ve gözyaşını tetābu‘an seyelān u cereyān itdi dimekdür.

جفوني kelimesinün fā‘ilidür. جفون zamm-ı cīm ve fā ile جفن kelimesinün cem‘idür. Göz ḡapaḡına dirler.

منعبرتي abalxamir üzerine ma‘ḡūfdur. Ve من bā ma‘nāsına olması aḡsendür. عبر fetḡ-i ‘ayn-i mühmele ile ve sükūn-ı bā-i muvaḡḡade ile göz yaşına dirler.

كنت اشرب ba ḡavlinün na‘tidür.

Ma‘nā-yı beyt-i şānī: Vallāhi bilmem gözümün ḡapaḡları nūş eyledigüm ḡamrumı tetābu‘an seyelān itdirdi. Yoḡsa gözümün yaşını tetābu‘an seyelān itdirdi.

وَالشَّمْسُ كَالْمِرَاةِ فِي كَفِّ الْأَشْلِ

Baħr-ı recezgendür.

Taḳṭī' i şmşmskl müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün müstef' ilün.

Bu mışra' mürür itdi. Tekrār-ı taħrīr [84a] olındıgınuñ vechi müşebbehün bih ve müşebbeh-i muħtelifān oldıgına mişāldür.

وَالشَّمْسُ de olan vāv ḥāliyedür. Cümle mışrā' -ı sābıqdan ḥāldür. Ve mazmūn-ı beyt şayyād şayd itdi. Ḥālbuki şmşms de كَفِّ الْأَشْلِ şmşms gibidür. Pes müşebbehün bih ki مرآت'dur. كَفِّ الْأَشْلِ de olmaḳ ile muḳayyedür. Müşebbeh ki şmşms'dür. Bir şey' ile muḳayyed degildür.

Eger su'āl olınursa müşebbeh olan şems muṭlaḳā degildür. Belki ḥareketi ḥālinde dimekdür. Bu taḳḍirce muḳayyede olur. Cevābında dirüz ki ḥareke vech-i teşbihde mülāḥaza olunur. Müşebbehe ḳayd-ı i'tibār olunmaz ve yine su'āl olınursa şems muṭlaḳā mir'āt-ı mezḳüre gibi degildür. Belki zamān-ı maḥşüş ya'nī şabāḥ yā 'aşr ile muḳayyededür. Pes birinden ḥālī daḥi degildür ki taḳayyüdden ḳorḳula. Cevāb budur ki bilā-zamān-ı maḥşüşdan ḳorḳulmaz. Lākin zamān-ı maḥşüş nazm-ı kelimātda i'tibār ve nazm-ı kelāmda taşriḥ olınursa taraf muḳayyed olur didiler.

139.

يَا صَاحِبَيَّ تَقْصِيَا نَظْرِيكُمَا
تَرِيَا وُجُوهَ الْأَرْضِ كَيْفَ تَصَوَّرُ

140.

تَرِيَا نَهَارًا مُشْمِسًا قَدْ شَابَهُ
زَهْرُ الرَّبِيِّ فَكَأَنَّمَا هُوَ مُقْمَرٌ

Bu iki beyt baħr-ı kāmilüñ ğarb-ı evvel sālimumdendir.

تاڤڤي i باصاحبي müstef ilün mużmar يتقصيا mütefā ilün نظريكما mütefā ilün sālime تريا وجو رنشمسن mütefā ilün تريا نها mütefā ilün فتصوير mütefā ilün هلارضكى müstef ilün mużmar قداشابهو müstef ilün mużmara زهررريا müstef ilün mużmar فكاأنا mütefā ilün هومقرو mütefā ilün sālimumdur.

Ķā'ili Ebū Temmāmdur. Bunuñla Mu' taşım Billāhı medħ ider. Ba'zılar rebī' i vaşf ider dimiş. Mürekkebi müfrede teşbihe mişaldür. Yuġarıda mu' ayyen taġrırde sebĸ itdi idi.

يا صاحبي aşlı ya صاحبين idi. Āħirine bir yā-i mütekellim mużāf kılinmaĸla nūn düşüp kelime de iki cem' oldı yā yā'da idĸām olınup يا صاحبي oldı. Dā'imā ' Arabuñ de'b ü 'adetidür. Kendü ile bile cem' iyyete delālet itsün için teşniye ile irād iderler. ياخيلتي gibi.

تقصيا [84b] den teşniye-i muħāṭabdur. İstikşā eyleyiñüz dimekdür.

نظر يكما nuñ mef ulidür. Zamir muħāṭab-ı teşniyeye izāfetle nūn düşmişdür. Esāsü'l-Belāĸada dimiş ki تقصيت في المسئلة dinilür ve icthād ile ĸāyetine bāliĸ ü vāşıl oldum dimekdür. Bu isti'māle ĸöre terkībün taĸdiri يكماتقصياfi dimek olur. Ya'nī ey iki şāħiblerüm. Nazarda icthād idüp iĸtizā-yı nazarıñuza bāliĸ olıñuz dimekdür.

تريا رویت den me'ħūz teşniye-i muħāṭab-ı meczūm olup muħāṭab u emrūñ cevābıdur ve صاحبي e ĸiṭābdur.

وجوه الارض تريا kelimesinüñ mef ulidür.

تصور nuñ aşlı تصور olup tā'nuñ biri ĸazf olınmışdur. تنزل الملائكة de oldıĸı gibi. Ve صوره den me'ħūzdür. تصور den me'ħūz degildür. صورة الله صورة حسنة فتصور dinilür. Aṭvelde تصور zamm-ı tā ile تصور nuñ mużāri'-i meĸulidür. Şūretlenür dimekdür.

مشمسا ism-i fā' ildür. mef' ülidür. تريا, نهارا kavli الارضتريا'dan bedeldür. تريا, نهارا mef' ülidür. شمسا ism-i fā' ildür.⁸⁶ نهارا kelimesinüñ na' tidür. Ğaym setr itmemiş ve ğaymdan 'ārī olan şems şāhibi dimekdür. Şīga-i müşābehede olan zāmīr نهار'e 'ā' iddür.

شباب الشئ غيره dinilür. Şey' ğayrisine qarışdı dimekdür. هاليفا ma' nāsına qarışdı dimekdür. شباب من شوب, شاب me'hūzdür. شباب, شوب'den me'hūzdür. هاليفا ma' nāsına qarışdı dimekdür.

زهره de keşre vü birke gibidür. Çiçek şükufe ma' nāsına ve neđaret ü hüsñ ma' nāsına da gelür. ربى zamm-ı rā-i mūhmele ile hūdā vezni üzere ربوه da gelmişdür. Ve زهره arz-ı mürtefi' a dirler. Pes زهر الربى taşşışüñ nüktesi ikidür. Biri neđaret ü tāzeligi ziyāde ve hūđreti eşed ve biri maqşūd bi'n-nazar oldıgıdır. Bir nükte-i āheri daħi Aşvelde zıkr olınmış ki arz-ı mürtefi' ada oldıgından şems evvel tūlū'ında anuñla muhālağa ider. Ve ol nehārı leyl-i مقمر'e teşbihinden de zāhirdür ki anda nūr-ı şems ez' afdur.

نهار شمسم, هو'e rāci' dür yāhūd zıkr olınan mecmū'ına rāci' dür.

ليل ذو قمر ism-i fā' il şīgasıyladır. [85a] Mevşūf-ı maħzūfuñ şıfatıdır. Taqđiri لیل ذو قمر dimekdür. Bu Muṭavvelüñ taqrīridür. Lākin Qāmūsda مقمر ol gicedür ki anda kamer ola. Buña göre mevşūf taqđirine hācet qalmaz. Hevādide didi ki مقمر muzi' olan leyle dirler. Hattā اقمراللیل dinilür. Ziyālı oldı dimekdür. Ve اقمرالقمر bunıñ gibidür. قمر'den me'hūzdür. Beyāz ma' nāsına. Şā'ir şemsün dav'ından ihdırarı nāqışa sevāde mā'ile olan ezhār-ı rubānuñ meşüb oldıgı nehār-ı müşmisi leyl-i muqmire teşbih eyle. Pes müşebbeh ki eşyā'-i 'adideden dav'-ı şemse hāşıla olan hey'etdür mürrekbedür. Ve müşebbehün bih ki muqmirdür müfreddür. Ve bu tesāmuħdan hālī degildür. Zira müşebbeh ki kendü ile ezhār-ı rubā muhālağa iden nehār-ı müşmisdür ve müşebbehün bih ki muqmirdür. Taqđiri leyl-i muqmir dimekdür. Pes bunlar terkibde mütesāviyāndur. Böyle olunca eħādūhumā mürrekkeb āher mürrekkeb degildür diyü hūkm taħakkümdür. Fefhem.

Ma' nā-yı dü beyt: Ey iki muşāhiblerüm. Nazarıñuzda istiķşā idinüz ya' nī nazarda ictihād idüp aqşā-yı nazarıñuza bāliğ oluñuz. Vücūh-ı arzı nebāt-ı rebī' ile ne keyfiyyetle şuret-i ħasenede olur görürsünüz. Bu gördiğiniñuzden bedel arāzī'-i mürtefi' anuñ ezhārı kendüye

⁸⁶ kavli الارضتريا'dan bedeldür. تريا, نهارا mef' ülidür. شمسا ism-i fā' ildür: -HE

muḥālata iden gaymdan ‘ārī şems şāḥibi nehāri gūyā kâmer şāḥibi leyle müşābih görürsünüz.

141.

كَانَ قُلُوبَ الطَّيْرِ رَطْبًا وَيَابِسًا
لَدَى وَكْرَهَا الْعُنَابُ وَالْحَشْفُ الْبَالِي

Bu beyt baḥr-ı tavilün darb-ı evvelindendir.

لدى وك Taḫṭī‘i كانن fe‘ül maḳbūz قلوبطى mefā‘ilün رطبن fe‘ülün ويابسن mefā‘ilün maḳbūza لدى وك fe‘ülün رهلعنا mefā‘ilün بولح fe‘ül maḳbūz شغلبالى mefā‘ilün sālimdür.

Ḳā‘ili İmru‘u‘l-Ḳaysdur. ‘Uḳābı ya‘nī tavşancılı çok tıyūr şayd ider diyü vaşf ider.

الطير naşb u izāfet ile كان’nüñ ismidür. قلوب, قلب’üñ cem‘idür. Şanevberıyyü’ş-şekl kebede muḳārin ü muttaşıl rie taḫtında mu‘allaḳ bir laḫmdur. Burada murād yürekdür. Zırā ḳulüb insānuñ ğayride yoḳdur. طير, طائر için [85b] ism-i cem‘dür.

رطباً ويابسا mañşūblar olup قلوب’dan ḫāldür ve bunda ‘āmil كان’dür.

لدى وك وكرها ma‘nāsına. لى عند, لى وك وكرها ma‘nāsına. Ve ger fetḫ-i vāv ve sükūn-ı kāf ile yuva āşiyān ma‘nāsına.

العناب, كان’nüñ ḫaberidür.

العناب üzerine ma‘rūfdur. الحشف, البالى rummān vezni üzere meyve-i ma‘rūfdur. حشف fetḫ-i ḫā-i mühmele ve fetḫ-i şin-i mu‘ceme ile feres vezni üzere ḫurmanuñ ziyāde alcağı yāḫūd çekirdegi olmayan za‘ifine yāḫūd yābis-i fāsidine dirler. Ammā fels vezni üzere ḫaşf ḳurı itmege dirler. عتيق ma‘nāsına da gelir. Şa‘ir ḳulüb-ı tayrdan raḫb-ı tarī vü tāzeyi unnāba ve yine ḳulüb-ı tayrdan yābis-i ‘atıḳi ḫaşf-i bālīye teşbih eyledi. Zırā bunlaruñ ictimā‘ı için hey‘et-i maḫşūsa yoḳdur ki kendü ile i‘tiyād u teşbihi ḳaşd olına. Bu taḫdırce mürekkebi mürekkebe teşbih kabilinden

olur. O kadar var ki evvelā müşebbehîn olan k̄ulüb-ı tayrî raṭben ve k̄ulüb-ı tayrî yābisen soñra müşebbehün bihümā olan ‘unnābı ve ḥaşf-ı bālīyi ‘ale’t-tertīb zikr eyledi. Buña iştilāḥ-ı ehl-i beyānda teşbīh-i melfūf dirler. Ya‘nī evvelā müşebbehātı gerek ‘alā ṭarīki’l-‘aṭf gerek ğayr ile ityān soñra müşebbehün bihātı kezālik ityāndur. Ba‘zılar bu beyt bir şey’ bir şey’e şüreten ü hey’eten teşbīh kabīlinden isti‘āre-i temşīliyyedür dimiş.

Ma‘nā-yı beyt: Gūyā tayr yürekleri raṭb u ṭarī vü tāze oldığı ‘unnāb u yābis-i bālī olduğu hālde yābis fāsīd ḥurmādur. ‘Uḳābuñ yuvası ‘indinde ya‘nī ‘uḳāb tuyūrı şayd idüp yuvasına getürür ve ekl ider. Ve k̄ulübünüñ ba‘zısını ‘unnāb gibi tāze olduğu hālde ṭarḥ ider ve ba‘zısını yābis ḥurmā gibi ṭarḥ-ı güneşte ḳurur gibidür.

142.

النَّشْرُ مِسْكٌ وَالْوُجُوهُ دَنَانِيرٌ
وَأَطْرَافُ الْأَكْفِ عَنَمٌ

Bu beyt-i müdevver baḥr-ı serī‘ün ḍarb-ı rābi‘ maḥbūl/meksūfindandır.

Taḳṭī‘i نيرنواط [86a] هدنا كنولوجو müstef‘ ilün اننشرمس müstef‘ ilün fa‘lün maḥbūle/meksūfe müstef‘ ilün رافلاكف müstef‘ ilün فعنم fa‘lün maḥbūle/meksūfdur.

Ḳā‘ili Murakkaş Ekberdür. Nisā-i ḥüsnāyı vaşf ider. Ba‘zılar ‘ammīsini merşiye ider dimiş.

النشر mübtedādur. نشر feth-i nūn ve sükūn-ı şīn-i mu‘ceme ile rāyiḥa-i ṭayyibe ma‘nāsına. Rāyiḥa-i ṭayyibe ile vaşfda ḥabībenüñ şerefine delālet vardır. Zīrā ṭayyibi isti‘māl ‘ādet-i eşrāfdandır. Ve revāyiḥ-i zātiyyeleri irāde olınmaḳ cā’izdür ve ‘Arab سمعت نشر احسنا dirler. Şenā-i ḥüsn işitdüm dimekdür. Ve النشر’nüñ elif lām’ı muzāfun ileyhden ‘ıvāzdir. Taḳḍiri تلك النشر dimekdür. Ba‘zılar نشر’dan murād şāḥibidür dimişler.

مسك mübtedānuñ haberidür.

Taḳṭī' i صدغلبى müstef' ilün بوحوالى fā' ilātün meczū'/maḥbūne كلاهما mefā' ilün maḥbūn
كلايلى fā' ilātün meczū' sālim وئغرهو mefā' ilün maḥbūn فيصفاءن fā' ilātün maḥbūn/sālime
وادمعى mefā' ilün كلايلى fā' ilātün meczū'/sālimdür.

Ḳā'ili Reşidü'd-dīn Vaṭvaṭdur.

صدغ الحبيب mübtedādur. صدغ zamm-ı şād-ı mühmele ve sükün-ı dāl-i mühmele ve āḥirinde
ğayn-ı mu' ceme ile üzün ile 'aynuñ miyānına dirler. Ve bu mevzi' a mütedellī olan şa' ra
da dirler ki zülfdür. Ve burada murād budur.

وحوالى صدغ الحبيب, üzerine 'aṭf olunur.

كلاهما da كلا kesr-i kāf ile lafzen müfred ve ma'nā-yı müşennādur. Ve naşsen ve taḥḳiķen
işneyniyyete dālle olan ma' rüfeye muzāfdur ve murād كل منهما dimekdür.

كلايلى mübtedānuñ haberidür.

وئغره mübtedādur. Zamīri ḥabībe 'ā'iddür. ئغره fetḥ-i şā-i müşelleşe ve sükün-ı ğayn-ı
mu' ceme ile öñ dişlere dirler.

في صفاء vech-i şebēhdür. Haber olan كلايلى'ye müte' allıkdur.

وادمعى ئغره üzerine ma' tūfdur. Ḥafī buyrulmaya bu iki beytten her birinde teşbīh-i tesviyye
vardur. İşılāḥ-ı ehl-i beyānda müşebbeh-i müte' addidi müşebbehün bih-i vāḥide teşbihe
dirler. Zīrā evvelkinde ḥabībebūñ şudğını ve ḥāl-i nefsinı sevādda leyālīye teşbīh eyledi.
Ve ḥāle sevāduñ şübütı taḥayyülidür. İkinci de ḥabībinūñ şağrını ve kendünūñ gözinūñ
yaşını şafāda [87a] le'ālīye teşbīh eyledi.

Ma'nā-yı beyt: Ḥabībūñ zülfi ve benüm ḥālüm ikisi sevādda leyālī gibidür. Ve ḥabībimūñ
dişi ve benüm gözimūñ yaşı şafāde le'ālī gibidür.

بَاتَ نَدِيمًا لِي حَتَّى الصَّبَاحِ
أَغَيْدُ مَجْدُولَ مَكَانِ الْوَشَاحِ

146.⁸⁷

كَأَنَّمَا يَبْسُمُ عَنْ لَوْلُو
مُنْضِدٍ أَوْ بَرِدٍ أَوْ أَقَاحِ

Bu iki beyt baħr-ı serî' üñ ɗarb-ı evvel maṭvî/mevķūfındandır.

Taḳṭî' i battend müfte' ilün maṭvî منلیحت müfte' ilün maṭvî fā' ilān maṭviyye/mevķūfe
كاننما müfte' ilün maṭvî دولمكا müfte' ilün maṭvî فā' ilān maṭviyye/mevķūfdur. اغیدمج
mefā' ilün maħbūn عن بیسم müfte' ilün maṭvî لآلآن fā' ilün maħbūn منضضدن mefā' ilün
maħbūn⁸⁸ اوبرد müfte' ilün maṭvî اواقاح fā' ilān maṭvî/mevķūfdur.

Ḳā'ili Buhturīdūr. Ebū Nūḥ 'Īsā bin İbrāhimi medḥ eyledigi ḳaṣīdesindendūr.

ندیما, بات kelimesinüñ fā' ili olan 'اغید' den ḥāldūr.

لی kelimesine müte' allıḳdur.

اغید ناعم البدن ya' nī bedeni ve cesedi müstefād olan büyütüñ ḡāyetidūr. بات, حتی الصبح
yumuşaq olana dirler.

bat ve 'اغید' nün tezkīri ve 'مجدول مکان الوشاح' ref' ve birbirine izāfetle 'اغید' nün na' tidür. bat ve 'اغید' nün tezkīri
kelām-ı müzekkerde olmaḡı iḳtizā ider. 'مکان الوشاح' kelām-ı maħbūbede olmaḡı iḳtizā ider.
Molla Ḥüsrev Muṭavvel Ḥāṣiyesinde didi ki me'mūldür ki bat ve 'ندیما' kelimesinin
fā' ilinüñ tezkīri şaḡş i' tibāriyle ola.

mefṭül ü maṭvî vü muḥkem ma' nāsına.

⁸⁷ Şârih bu iki beyit dediği için numara (146) verilmiştir. Esasen 145. beytin devamıdır.

⁸⁸ منضضدن mefā' ilün maħbūn: -HE

مكان الوشاح ile murād ḥāzıra ba‘ zılar şadırduz dimişler. وشاح zamm ü kesr-i vāv ile lü’lü’ ve cevherden nazm olınmış iki kıladedür. Biri āḥerüñ üzerine ma‘ tūfdur. Yāḥūd cevher ile muraşşā‘ yaşşı deridür. Anı mer’e ‘ānıkasıyla keşhi miyānına şedd ü bend ider.

يبسم gibidür. Tebessüm dıḥkuñ eḳalli ve aḥsenine dirler ve يبسم’nüñ müstekinni اغيد’e rāci‘ dür.

عن لؤلؤ, يبسم’ye müte‘ allıḳdur.

منضد, لؤلؤ’nüñ na‘ tidür. منضد munzam ma‘ nāsına.

او برد [87b] لؤلؤ üzerine ma‘ tūfdur. برد cemed gibidür. Ḥabbü’l-gamāme dirler. Ya‘ nī ṭoluya dirler. Munazzam ile vaşflamadı zırā zihin lü’lü’yi vaşfdan aña münsāḳ olur. Buña öñ dişleri teşbih iderler.

واقاح yā ḳurbına yā bu‘ dına ma‘ tūfdur. واقاح kesr-i hemze ile meşhürdür lākin şaḥiḥi feth iledür. Ḥattā Aṭvelde kesr-i hemze sehvdür didi. ‘Unfüvān vezni üzere olan اقحوان kelimesinüñ cem‘ idür. Buña eṭibbā bābunc dirler. Türkide papadya didikleri çiçekdür. Buña öñ dişleri teşbih iderler. Maḥbūbuñ öñ dişlerini üç şey’e ya’nī incüye ve ṭoluya ve papadyaya teşbih eyledi. Muṭavvelde dir ki bu iki beytün bāb-ı teşbihden olduğında nazar vardır. Zırā müşebbeh ya‘ nī ثغر lafzen ve taḳdiren mezkūr degildür. O ḳadar var ki isti‘āre olmayup teşbih olduğına كائما lafzı delālet ider. Ḥafi buyrulmaya bu üç şey’ün her biri başlı başına müşebbehün bih olduğına tenbih için kelime-i او ile irād eyledi. Ve kelime-i او tesviye içündür. İhām için degildür ki ḥattā lāyık olan vāv getürmelidir diyüp او vāv ma‘ nāsınadır diyü tevcih vārid ola. Nice vāv ma‘ nāsına olur ki o eşyā’-i şelāsenüñ mecmū‘ını müşebbehün bih ḳılmaḳ ihāmı vaşmesinden ḥulüvvi içündür. Vāv’dan aḥsendür.

Ma‘ nā-yı beyt: Nā‘ imü’l-beden ḥāşıra yā şadı ve şāḥ ile muḥkem olan maḥbūb şabāḥa dek baña nedim olduğı ḥalde beytütet eyledi. Güyā ol nā‘ imü’l-beden olan maḥbūb munazzam olan lü’lü’ yāḥūd ṭolu yāḥūd papadya gibi olan öñ dişlerinden tebessüm ider.

لم تصدق i' rāz eyledi ve munşarîf olmadı yāhūd şarf eylemedi demekdür. Lāzım u müte' addi isti' māl olunur. Bu taqđırce مواهبه ref' le fā' ili naşb ile mef' ūli olur ve مواهبه'nün zamiri فتى ya 'ā' iddür.

كالغيث de olan kāf mişl ma' nāsınadır. غيث maţar ma' nāsınadır.

واتاك ma' nāsına موافاة dan me' hūzdür. İtyān ma' nāsına. ان kelimesinün cevābıdır.

ظنى nuñ maẓnūnı maḥzūfdur. Taqđiri عطائه الى dimekdür⁸⁹.

في ريقه وريقه وريبه fi' le dinilür. Filān kimesne şebābınun evvelinde filān şey'i işledi demekdür. Ve yine ريق المطر اصابه dinilür. Maţarun evveli aña işābet itdi demekdür. Ve yine ريق كل شئ dinilür. Her şey'ün efđali demekdür.

لج في الطلب de olan elif lām muzāfun ileyhden 'ıvazdur. Taqđiri لج في الطلب dimekdür. Ya' nī senün talebünde sa'y eylemedi ve saña idrākde cidd itdi demekdür. Ve Ḥafī buyrulmaya şā' ir müşebbehi vaşf itdi ya' nī memdūhun 'aţāyāsı üzerine fā' izedür. Gerek i' rāz itsün gerek itmesün diyü memdūhı vaşf itdi ve bunun gibi [88b] müşebbehün bihi vaşf itdi. Ya' nī ğayş saña işābet ider. Gerek ğayş gel gerek ğayşdan teraḥḥul eyle bu iki vaşf vech-i şebahi ya' nī taleb ve 'adem-i taleb ḥāletlerinde ve üzerine iqbāl ve andan i' rāz ḥāletlerinde ifāzāyı müş' irlerdür.

Ma' nā-yı ebyāt-ı şelāşe: Karīben beni ibil şabāḥa idḥāl ider. Ḥālbuki gice ile beytūtem bir fetānün qatındadır ki zamān-ı ğazabında rızā-yı zikri keşirdür. Ya' nī rızā-yı Ḥudā olan 'afvı çoqdur. Öyle fetā ki andan i' rāz eyledüm. Yine ol 'aţāyāsını bende i' rāz itdürmedi. Yāhūd anun 'aţāyāsı benden i' rāz itmedi ve benüm zann u yaqīnüm i' tāsına rücū' eyledi ḥā'ib ü ḥāsir olmadı. Ya' nī baña cūd u seḥāsı sebebiyle māl i' tā ider diyü zann iderdüm. Zannum gibi çıkdı ve zannumı taḥkīk eyledi. Ve ol fetā ğayş gibidür. Öyle ğayş ki eger sen aña gelür iseñ anun daḥi riḳ u faẓlı saña gelür. Eger andan teraḥḥul u intiḳāl idüp gelmez iseñ yine anun 'aţā vü faẓlı seni talebde sa'y ve saña idrākde cidd ider.

⁸⁹ degildür: dimekdür Yz A 447

حَمَلْتُ رُدَيْنِيَا كَأَنَّ سِنَانَهُ
سَنَا لَهَبٍ لَمْ يَتَّصِلْ بِدُخَانَ

Bu beyt baħr-ı ıavılũn ıarb-ı ſāliſ maħzũfındandır.

Taığı'ı i hamlet fe' ũl maıbbũz rudiynin mefa' ilũn ka'nn fe' ũl maıbbũz senahe mefa' ilũn maıbbũza senal fe' ũl maıbbũz hebnemiyet mefa' ilũn tesleb fe' ũl maıbbũz⁹⁰ dıxanı fe' ũlũn maħzũfdur.

ıā'ili İmru'u'l-ıaysdur.

rdiynia, hamlet'nũn mef' ũlidũr ve mevſũf-ı maħzũfuñ ſıfatıdur. Taığıri rudiynia dimekdũr. Ya'nı rdiynie'ye mensũb rumı dimekdũr. Aıvelde dir ki Rudeyne bir imre'eũn ismidũr. Bunũ zevcinũn ismine Semher dirler ve bunlarũn ikisi de rumı u ıunāt yaparlar. Egerıi Rudeyne yaparsa rumı-ı Rudeynı ve ıunāt-ı Rudeyniyyete dirler. Egerıi Semher yaparsa rumı-ı Semherı ve ıunāt-ı Semheriyyete dirler.

senane, ka'nn'nũn ismidũr ve zamıri Rudeyniye 'ā'iddũr.

senan fethile rumıñ demrenine dirler. Ammā Taſſıſde kesr ile maıbbũıdur.

senalehbe izāfet ile ka'nn'nũn haberidũr. sena fethile ve ıaſr ile ıav'-ı berı ve ıav'-ı lehebe dirler. senalehbe feres vezni ũzere duıāndan ħāliſ olan nāruñ iſti' āline dirler. Kezā fi'l-ıāmũs. [89a] Buña gũre senalehbe maıbbũz'ın ſıfatı laıv olur yāıũd te'kid olur. Seyyid Sũneydũn ħavāſisinde senalehbe ſu' le-ı nārdur ki aña duıān 'ālı olsa buña gũre ſıfat yerinde olur.

ıaxn zamm ile senalehbe'ũn iſtiſıāb itdigi ſey'dũr. Cem'ı duıaxn gelũr. Pes sinānı duıāndan mũcerred olduıı ħāilde aıı eyledi. Zıra teſbıh-ı mezkũrede kadı olındı ve 'ademini i' tibārsızda vech-ı ſebih tamām olmaz. Ebu'l-ıasandan naıı olındı ki bu teſbıh bir ſey'i ſey'-ı āıherden ſũret ũ levn ũ ħareket ũ hey'et cihetinden teſbıh ıabilindendũr. Aıvelde dir ki muhtemeldũr keſret-ı te'ſıir ve sũr'at-ı te'ſıirde de ola. Ve burada sinānũ ħaſbe muttaſıl

⁹⁰senal fe' ũl maıbbũz hebnemiyet mefa' ilũn tesleb fe' ũl maıbbũz: -HE

حياة medd ile nefsiñ kabāyihden inkıbāzıdır.

Ma' nā-yı beyt: Nehārımızuñ şemsi hüsni bahāda memdūhuñ vechine teşādüf ü teķābül itmedi. İllā bir vechle teşādüf ü teķābül itdi ki ol vechde hayā' yokdur. Eger şemsüñ yüzinde hayā' olaydı memdūhuñ yüzine teşādüf ü teķābül itmez idi. Burada teşbīh bir emri müşebbehün bihe işbāta mebnī oldı ki ol emr müşebbehün bihde yokdur. Şemsüñ 'adem-i hayāsı gibi. Pes vech-i hüsni şemse teşbīh qarīb-i mübtezeldür. Lākin hadīs-i hayā' ve anda olan diķķat u hafā teşbīhi ibtizalden ğarābete ihṛac eyledi. Hafī buyrulmaya eger لم تلق kavli ma' nāsına olan لقينته'den me' hūz olup لم تبصر ve عارضته ma' nāsına olan لعينته'den me' hūz olup ma' nā-yı şems da' vā-yı müşābehetde haddini tecāvüz eyleyüp 'azīmü'l-ķadrüñ vechini gömdi ve iltifāt itmedi. Sū'-i edebi 'adem-i hayāsındandır demek olur. Buña göre teşbīh-i meknī vü zımnī olup muşarraḥ olmaz. Pes şā'ir istiḫyā itdi. Şarīḥan şemsüñ müşābehet da' vāsını beyānda da teşbīhi meknī kıldı ve eger قابلته ve عارضته ma' nāsına olan لعينته'den me' hūz olursa لم تلق لم تعارض ma' nāsına olur. Ma' nā nehārımızuñ şemsi şu vechte mu' arız olmadı demek olur. Buña göre teşbīh şarīḥ olup mülākāt-i teşbīhden iş' ar ider bir fi'l olur ve bu ikinci şıķ ma' nāda gösterildi. Fefhem.

152.

عَزَمَاتُهُ مِثْلُ النُّجُومِ تَوَاقِبًا
لَوْ لَمْ يَكُنْ لِلنَّاقِبَاتِ أَفْوُلُ

Bu beyt baḥr-ı kāmiliñ ḍarb-ı şānīsindendir.

Taķṭī'i عزماته mütefā' ilün مثلننجو müstef' ilün muzmar متواقين mütefā' ilün sālime لولم يكن müstef' ilün muzmar لثاقبا müstef' ilün تافولو fā' ilātün maķṭū' adur.

Ḳā'ili Reşīdü'd-dīn Vaṭvaṭdur.

عزماته mübtedādur. Zāmīri beyt-i sābıķda olan memdūḥa 'ā'iddür. عزمات fetḥ-i 'ayn-i mühmele ve zā ile binā'-i merre olan عزمة kelimesinüñ cem'idür. عزم'den me' hūz'dür. عزم fi' ilüñ üzerine cezm ü ḳat' ile [90a] ol fi'li irādeye dirler. Seyrāmī عزم re'y ü fikr

Ḳā'ili nā-ma' lūmdur.

وَالرَّيحِ de olan vāv yā zā'idedür zihni mütekellimde olan şey'e 'atfdur yā istināfiye yā ibtidā'iyedür. الرِّيح mübtedādur. تعبت haberidür. Ya' nī ریح eṭrāf u cevānibe meyl-i raḳīḳ ile meyl itdirür dimekdür. Bā ile ta'diye itdiginden mef'ūli bā ile getürüp بالغصون didi. تعبت'nün mef'ūlidür.

غصون zammeleriyle غصن kelimesinün cem'idür. Dal şāḥ ma'nāsına. Ḥafī buyrulmaya [90b] ğarażı rīḥi i'tidāl ile medḥdür. Ve bu rīḥ maṭlūbdur ki nitekim haber-i āşārda geldi. Resūl-i Ekrem *şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi vesellem* rīḥ esdigi vaḳtde sa'ādetle اللهم اجعلها رياحا ولا تجعلها ريحا diyü buyururlar idi.

وقد جرى yā ḥāli ḥāl üzerine 'atfdur yā ḥāl-i müterādifeyi yā ḥāl-i mütedāḥileyi ḥālün ta'akkübidür.

الاصيل كالذهب اशلى ذهب الاصيل dimekdür.

اصيل ba'de'l-'aşr mağribe deġin vaḳtün ismidür. Seḥer gibi evḳāt-ı tayyibeden 'add olunur. Ve ol vaḳtde olan şu'ā'-ı şemse de dirler. Zīrā şems ol vaḳtde muşferr olur ve ol vaḳt ıṣfirār u şufret ile vaşflanur. Şufret ile vaşlandığı * وربّ نهار الفراق اصيل * وجهى كلا بينهما * متاسب * kavlinde oldığı gibi. Ma'nāsı firāḳ için çok nehār vardur ki ol nehāruñ aşili ya' nī şufretle mevşūf olan vaḳti ve benüm vechüm ikisinün levni şufretde birbirine münāsībdür. Pes اصيل, ذهب e izāfet qarīnesiyle şu'ā'-ı şems için isti'āre olındı.

على لجين الماء اशلى على ماءكاللجين dimekdür. Temşil ile maḳşūd da budur.

لجين fizza-i ḥālişadur ki beyāz ve şafāda aña teşbīh olunur. Ve buña teşbīh-i mü'ekked dirler. Ve nāsdan ba'zısı kelāmuñ lüceyni ile lecīni miyānını temyīz itmeyüp ve kelāmuñ hicānını hecīninden daḥi farḳ u derk itmeyüp لجين fetḥ-i lām ve kesr-i cīm ile şecerden sāḳıṭ olan varaḳ ma'nāsına diyüp buña vech-i māyı teşbīh eyledi dimiş. Ba'zısı اصيل kendü için aşl u 'ırḳı olan şecerdür ve bu اصيل'ün zehebi varaḳıdur ki berd-i ḥarīf ile ıṣfirār idüp andan vech-i māya düşer dimiş. Ve bu vehminün fesādı beyāndan ġanīdür.

iltikā-i sākineynden ötüri [91b] ḥazf olındı. Ve i' rāb-ı kāf üzerine cereyān idüp āḥirinde yā yazılmadı. كساح kesr-i sīn-i mühmele ile ālet-i ḥarbdur. Yāḥūd ol āletüñ ḥadīdesidür. Ammā zammile necv ma' nāsınadır.

مقذف, اسد kelimesinüñ na' tidür. Qāmūsda olduğına göre mu'azzam vezni üzere ism-i mef' üldür. Kendüye laḥm remy olınan kimesneye ya' nī ğidāsı laḥm olana dirler. Cism-i nebīl ma' nāsına. Muṭavvelde çok kerre vaḳāyī' a remy olınan شجاع ile tefsīr eyledi. Ya' nī çok kerre vaḳāyī' u ḥurūba girmiş şecī' dimekdür.

له muḳaddem ḥaber ve zamīri اسد'e 'ā' iddür.

لبد mu'ahḥar mübtedādur. Mübtedā-i me' a'l-ḥaber اسد kelimesinüñ na' tidür. لبد ineb vezni üzere olup ḥikmet vezni üzere olan لبده'nüñ cem' idür. لبده esedüñ ketifeyni beyinde müterākib şa' ra dirler. Ve لبده'nüñ cem' i olmasında esedüñ kemāl-i ḍaḥāmetini iş'ār vardır. Ve esede zū-lib de dirler. Meşelde هو منع من لبدة الاسد gelmişdür.

اظفار ref ile mübtedādur. لم تقلم ḥaber idür. Mübtedā me' a'l-ḥaber yine اسد'üñ na' tidür. اظفار feth-i hemze ve sükün-ı zā-i mu' ceme ile ظفر'uñ cem' idür. Ve tırnaḳ ma' nāsına. تقلم kaṭ' ma' nāsına olan قلمه'de mübālağa ve münāsib olan mübālağa-i nefye rāci' a kılınmaḳdur. Ve nefyi mübālağa üzerine dāḥil kılınmamaḳdur. Ve bunun nazīri ⁹³ وما انا بظلام للعبيد⁹³ āyet-i celīlesidür. Ve taḳlīm u ezfār za' fdan kināyedür. Keşşāf Ḥavāşisinde اظفار مقلوم الاظفار dirler za' ifdür diyecek yerde. Ḥafī buyrulmaya mısrā'-ı şānīde üç mübālağa vardır. Evvelkisi esedi libed şāḥibī kılması. Güyā memdūḥ usüddür demek oldı. Zīrā bir esed için bir libdet olur. İkinci libdeti esede ḥaşrdur. Zarfuñ taḳdīmi bu ḥaşrı ifāde itdiği gibi. Üçüncüsü za' fi nefyde mübālağadır.

Ma' nā-yı beyt: Olan şey' oldı. Bir recülün ḳatındaki esed gibidür. Öyle esed ki silāḥ-ı tāmi mülābis ğidāsı laḥmdur veyāḥūd çok kerre vaḳāyī' ü ḥurūba girmiş ketifeyni miyānında şa' r-ı [92a] müterākibi vardır. Azfārı taḳlīm olunmamışdur ya' nī za' if degildür.

⁹³ Ve ben kullara asla zulmedici değilim. (Kaf 29)

Ma' nā-yı beyt: Öyle h̄arb ki esed gibi olan kimesne üzerüme mücterī ü şā' il idi. Ve cenkde ne' āme vardır ya' nī āteş-h̄ār ve kırmızı gözli şüc' ān vardır. Öyle h̄urūb ki k̄anadları kırılan yāhūd k̄anadları düşük 'uqāb bir ışık çalanuñ ışığından nefret ider ya' nī ürker ve uçar. [92b]

156.

وَالطَّيْرُ أَعْرَبُهُ عَلَيْهِ بِأَسْرَهَا
فَتَخَّ الصَّرَاةَ وَسَاكِنَاتِ لَصَاقِ

Bu beyt baħr-ı kāmīlūñ đarb-ı şānī maḳṭū' indandır.

Taḳṭī' i وططير اغ müstef' ilün müzmar ربتنعلی mütefā' ilün هباسرها mütefā' ilün sālīme فتخصصرا mütefā' ilün توساكننا mütefā' ilün تلصاقی fā' ilātün maḳṭū' dur.

Ḳā'ili Ma' arrīdür. Zāhir ile mülakḳab olan Şerīf Ebū Aḫmed Müsevīye merşiye eylediği kaşīdesindendir.

اغربه kelimesinūñ cem' idür. Ve bu cem' -i kıllētdür. Cem' -i keşreti غربان gelür. Ḥafī buyrulmaya beyt-i sābıḳda olan cār u mecrūr gibi. Burada olan cār u mecrūr daḫi müşebbehün bih olan اغربه' ye müte' allıḳ olmayup yā fi' le yā ma' nā-yı fi' le müte' allıḳdur. Taḳḫīri عليه باكيه dimek olur. Yāhūd باكيه te' vīliyle اغربه kelimesine müte' allıḳdur.

باسرها باجمعها ve بجميعها ile tefsīr olunup te' kīd iḫün yine اغربه kelimesine müte' allıḳdur. Yāhūd mecmū' aten te' vīliyle fā' ilinden ḫāldür.

فتخ الصراة vāv-ı muḳaddere ile والطير üzerine ma' ṭūfdur. فتح fetḫ-i fā ve sūkūn-ı tā-i müşennāt-ı fevḳiyye ve ḫā-i mu' ceme ile leyyin ma' nāsına. صراة şād' uñ fetḫi ve rā' nuñ taḫfifi ile şol nuṭfedür ki terk-i nikāh ile erūñ arḳasında çok meḳṣ ü ḳarār itmiş ola. هذه نطفة dinilür. Şu nuṭfe-i muḫtebisedür dimekdür. Pes الصراة' nūñ izāfeti şıfatuñ mevşūfına izāfeti ḳabilinden olup ma' nā-yı leyyine olan nuṭfe-i muḫtebise dimek olur. Mu' avvelde فتح fetḫ-i fā ve fetḫ-i tā-i müşennāt-ı fevḳiyye ve ḫā-i mu' ceme ile فتخاء' nuñ cem' idür. عقاب فتخاء dinilür. Cenāḫları leyyine dimekdür. Zāhir olan cenāḫları düşük olan

‘uqābuñ vaşfidur dimiş. Buña göre daħi şıfatuñ mevşūfına izāfeti kabīlinden olur. Lākin miyānlarında muṭābaqat bulunsun için صرارة’den cins irāde olunmağ lāzımdur. Pes buña göre ma‘nā-yı leyyināt olan cins nuṭfe-i muḥtebise demek olur. Ḥafī buyrulmaya cem‘ nüşhası vezne ziyāde evfağdur. Ammā müfred nüşhasına göre vezn mużmar olur.

لصاق kıṭām gibi ğayr-i muşarif. Ba‘ zılar mu‘arreb kılıp ğayr-i muşarif [93a] mecrāsına icrā eyledi. لصاق cebeldür. Şihāhda menāzil-i Benī Temīmden bir mevzi‘ dūr dimiş.

Ma‘nā-yı beyt: Cemī‘ tıyūr merşıye olınan Şerīfüñ üzerine ğurāblar gibi bākiyedür ve leyyine olan nuṭfe-i muḥtebise yāḥūd leyyināt olan cins-i nuṭfe-i muḥtebise anuñ üzerine bākiyedür. Ve cebelde sākineler anuñ üzerine bākiyedür. Ḥafī buyrulmaya bu beytde ğulüvv-i irtikāb vardır.

157.

قَامَتْ تَطَلَّلْنِي مِنَ الشَّمْسِ
نَفْسٌ أَعَزَّ عَلَيَّ مِنْ نَفْسِي

158.

قَامَتْ تَطَلَّلْنِي وَ مِنْ عَجَبِ
شَمْسٌ تَطَلَّلْنِي مِنَ الشَّمْسِ

Bu iki beyt baħr-ı kāmīlūñ ḍarb-ı şālīs eḥazz/mużmarındandır.

Taqṭī‘i قامتتطل قامتتطل müstef‘ilün للنيمش mütefā‘ilün شمسی fa‘lün ḥazze ve mużmar نفسناغز للنيومن قامتتطل müstef‘ilün للميمن زعليمن mütefā‘ilün نفسی fa‘lün ḥazz/mużmar شمس تطللني من الشمس mütefā‘ilün شمسننطل müstef‘ilün للنيمش mütefā‘ilün شمسی fa‘lün اħz/mużmardur.

Ḳā‘ili Ebu‘l-Faẓl bin el-‘Amīddür. Mānend-i āfitāb bir taze ḥağğında dimişdür. İbnü‘l-‘Amīd bir ğün teferrüçgāha varup ğüneşde oturdı ve eline bir kāğıd alup şı‘r inşād u taħrīrine başladı. Ol hīnde başı ucına mānend-i āfitāb bir taze taħrīr eyledigine nazar için

ḳā'im oldı. Derḫāl bu iki beyti inşā' vü taḫrīr ve maḥbūb-ı mezkūruñ yedine virüp ülfet ü mu'āmelelerine vesīle oldı diyü meşāyihimizden mesmu' dur. Yāhūd iddi' ā'i ve taşavvurī ola. Ammā Muṭavvelde bir gulām ḥaḳḳında dimişdür ki İbnü'l- Amīdūñ başı üzere ṭurup güneşden ḥıfz ider idi. Ya'nī gölgelendirür idi didi. Aṭvelde kendü gulāmı ḥaḳḳında didigini eşnā'-i taḫrīrde taşrīḥ eyledi.

قامت نفس'ili fā' ili نفس'dür.

تظلني Muṭavvelde zıllı üzerime iḳā' ider diyü tefsīr eyledi. Aṭvelde şems ḥarāretini müdāfa'a ider diyü ma'nā virilmişdür. Ve تظلني maḥallen maşşüb نفس'den ḥāldür. Taḳḫīri قامت النفس هي اعز علي من نفسي مظلة dimekdür.

تظلني, من الشمس ye müte'allıḳdur ve من kelimesi ecliyedür. Şems eclinden dimekdür. [93b] Yāḥūd şemsden murād nefsi gulām ola. Buña göre ma'nā gulāmuñ nefsinı şemsden ḥāşıl olan zıllı üzerime iḳā' ider demek olur. Evvelki şems من الشمسستظلني ḳavline muvāfiḳdur.

قامت النفس, اعز علي kelimesinüñ şıfatıdır.

من نفس يāḥūd mütekellime muzāfdur yāḥūd tenkīr ile olup kesresi işbā' olmışdür. من نفس de kesre işbā' olındığı gibi. Buña göre ma'nā منكل نفس dimek olur ve bu eblaḡdur. Ve من نفس تظلني de olan zamīr-i müstekinn nefse 'ā'iddür. Ve bu قامت تظلني ḳavlinde şā'ibe-i tekrār nümūdar olmaḡla Muṭavvelde من عجب فاقول يا عجباً ومن عجب rivāyet olındı didi. شمس mübtedā-i mu'aḥḫardur ve bu شمس'den murād ḥüsn ü bahāda şems gibi olan gulām ve insāndur. تظلني üñ şıfatıdır. من عجب ḥaber-i muḳaddemdür. Taḳḫīri قامت تلك النفس مظلة dimekdür. Pes şā'ir gulām-ı mezkūr içün şems-i ḥaḳīḳī ma'nāsını iddi' ā itmeyeydi ve gulām-ı merḳūmı ḥaḳīḳat-i şems ḳılmayaydı bu ta'accübüñ ma'nāsı olmaz idi. Zirā ḥüsnü'l-vech olan insān insān-ı aḫerüñ üzerine zıllını iḳā'da ta'accüb yoḡdur. Lākin bu sözde naḡar vardur. Zirā cā'izdür ki ta'accüb ḥüsnde derece-i şemse bāliḡ olanı istiḫdāmından ola. Yāḥūd anuñ kendüye inḳıyād u ḫıdmetinden ola.

Ma'nā-yı beyt: Benüm nefşümden e'azz yāḥūd cemī' nefsdan e'azz olan nefş şemsün ḥarāretini müdāfa'a eclinden üzerime zıllı iḳā' ider oldığı ḫālde ḳā'ime oldı. Böyle olan nefş ḳalkmış da üzerime zıllı iḳā' ider. Bir şems ki şems-i ḥaḳīḳinüñ ḥarāretini müdāfa'a

eclinden üzerime zıllı ikā' ider. Öyle olan şems 'acebdendür ya'nî ta' accüb olunacak şey'dendür.

159.

لَا تَعْجَبُوا مِنْ بِلَا غِلَالَتِهِ
فَذَرَّازَ أَرْزَارُهُ عَلَى الْقَمَرِ

Bu beyt baħr-ı münserihüñ ğarb-ı evvelindendür.

Ʀaġġi müsteḑ ilün [94a] فذراز لالتهی müfte' ilün maṭviyye لا تعجبوا müsteḑ ilün رارهوع fā' ilāt maṭvī للقمری müfte' ilün maṭvīdür.

Ʀā'ili Ebu'l-Ħasan bin Ṭabāṭabā 'Alevīnüdü. Bu beyt mürür itdi ve tafşili buraya ħavāle olındı idi.

بلا kesr-i bā-i muvaħħade ve fetħ-i lām ve қаşr ile müte'allıġdur. لا تعجبوا, من بلا kesr-i bā-i muvaħħade ve fetħ-i lām ve қаşr ile maşdardur. بلی الثوب وبلاء الغير dinilür. Şevb çürüdi ve şevbi ğayr çürütdi dimek olur. Lāzım u müte' addi isti' māl olunur.

kesr ile بلا kelimesinüñ muzāfun ileyhidür ve zamiri maħbūba 'ā'iddür. kesr-i غلالته ğayn-ı mu' ceme ile şi' ārdur ki taħte's-şevb ilbās olunur. Ve taħte'd-der' daħi ilbās olur. Şi'ār bedene mümās u mülākī ve bedeni veli iden şevbdür. Buña қamış daħi dirler. Ekşeriyā ketān bezinden olur.

قدزر digen kimesnelere cevābdur. Yāħūd قدزر ilħ. ta' accübden nehyüñ ta' līlidür. Ħattā ebyāt-ı me' ānide şerħ olınan beytde ta' līl ma' nāsı ihtiyār olındı idi. زره zamm-ı zā ve teşdīd-i rā'yla şiġa-i māzī-yi meġhūldür. İliklendi ve bağlandı dimekdür. زرت القميص زره عليه dinilür. Anuñ üzerine қamışı bağladum ve bağlarum ve ilikledüm ve iliklerüm dimekdür.

زره ref' le زره'nüñ nā'ib-i fā' ilidür. ازراه, زره kelimesinüñ cem'idür. زر kesr-i zā ve teşdīd-i rā ile ilik didikleridür.

على القمر, زره, müte' allıkdur. Pes eger maḥbūbı kamer-i ḥaḳīkī kılmayadı ta' accübden nehyūn ma' nāsı olmazdı. Zīrā ketāna kamer-i ḥaḳīkīnūn mülābesesi ile sür' at ider. Hüsnde kamer gibi olan insāna mülābesesi sebebiyle sür' at itmez ve beytde olan kamere isti' āre degildür dinilmez. Zīrā müşebbeh غلالته ve ازراه'de zıkr olınan zamīrlerdür. Zīrā biz dirüz ki bu vech üzere zıkr-i isti' āreye münāfi oldığı müselleme degildür. سيف زيد في يد اسد'de oldığı gibi. Zīrā isti' ārenūn ta' rīfi buña şādıkdur.

Ma' nā-yı beyt: Ol maḥbūbuñ ḳamīşinūn çürümesinden [94b] ta' accüb itmeyiñüz. Niçün ta' accüb itmeyelüm didiklerinde cevāb virüp didi ki taḥḳīḳ ol maḥbūbuñ ḳamīşinūn ilikleri kamer gibi olan ten-i billūr yāḥūd sīne-i billūr üzerine iliklendi. Ḥafī buyrulmaya ḥāşşa-i kamerde birkaç nesne taḥrīr olınmışdur. Biri ketān bezi nemnāk kamere karşı serilse iblā ider. 'Ömri hedm ider deyni teḳşir ider. Ücret-i menzili mūcib olur. Māyı teşhīn elvānı tağyir ider. Sārīḳa i' ānet ider. ' Aşık-ı tārīḳı ifzāḥ ider.

160.

وَإِنْ تَعَاَفُوا الْعَدْلَ وَالْإِيمَانَ
فَأِنَّ فِي إِيْمَانِنَا نِيرَانًا

Bu beyt baḥr-ı recezūn ḍarb-ı şānīsindendür.

Taḳṭī' i' mefā' ilün maṭvī فلعلول müstef' ilün ایمانا mef' ülün maḳṭū' a فاننفي mefā' ilün maṭvī ایمانا müstef' ilün نيرانا mef' ülün maḳṭū' adur.

Ḳā'ili Ḥaṭībūn İzāḥda taşrīḥine göre ba' zı A' rabdur.

تعاَفوا ile teşrī iderler. عاف الطعام او الشرب dinilür ve bunlaruñ ḡayrilerine de dinilür. Muzāri' inde يعافه ve يعيفه maşdarından عيفا vü عيفانا ve عيافه vü عيافا dirler. Ta' āmı yāḥūd şarābı kerīḥ gördi yemedi ve içmedi dimekdür.

العدل naşb ile ان تعافوا'nun mef'ulidür. عدل zulumun muqābilidür. Ve bu عدل'i tevḥīd ma'nāsına ḥaml itmek ba' id degildir. Nitekim Allāhü te'ālānuñ⁹⁴ ان الله يأمر بالعدل والاحسان kavli-i şerīfnde olan 'adl tevḥīd ile tefsīr olındı ve bu 'adli zikre taḥşīşün vechi 'adl ol imāndur.

والايماننا العدل üzerine ma' tūfdur. Ve elif'i işbā' içündür. Ḥafī buyrulmaya imānuñ ḥaḳīḳati ḡayriyi imānda kılmak ma'nāsına olup binefsihī müte'addī idi. Şoñra ikrār u i'tirāf ma'nāsı tazmīn olınup bā ile ta'diye olındı. گیبی امننت بالله وبرسوله. Allāhü te'ālā ve Resūlini taşdıḳ ü i'tirāf itdüm dimekdür. Gāhice lām ile de ta'diye olınur. İmān şer' de Resūlullāh şalla'llāhu 'aleyhi vesellemün min 'indillāh getürdigi şey'i zarüreten taşdıḳdür. Tafşīlen bilindigi yerde tafşīlen [95a] icmālen bilindigi yerde icmālen taşdıḳdür. Ve bu ما جاء به'yi taşdıḳ-i telaffuza kādır olana telaffuz şartdur. Ve buña kimesne ḥalel getürse kāfir olur. Bu taḳdırce 'amel imāndan ḥāric oldı. Ba'zı muḥaḳḳikīn 'inde 'amel cüz'dür. O kadar var ki 'amelün gitmesinden imānın gitmesi lāzım gelmez. İnsāndan şa'r ü zufr gibi şecerden budak u evrāk gibi. Selefden ba'zıları buña zāhib oldılar. Tafşīli kütüb-i kelāmiyyede meşürdur. Ba'zılar الايماننا kavlini fetḫ-i hemze ile kırā'at idüp ḳasem ma'nāsına olan yemīnün cem'idür diyüp ḥaḫā itmişdür. Ḥafī buyrulmaya وان تعافوا şartınun cevābı maḫzūfdur. Taḳdīri العدل والايمن dimekdür.

اننا نيرانا قاصلي cezānuñ 'illetidür. Cezā maḳāmına ikāmet olındı. ایمان fetḫ-i hemze ile şimālün muḳābili یمن kelimesinün cem'idür. نيران kesr-i nūn ile yā نور'un yāḥūd نار'un cem'idür. Süyūf yāḥūd rimāḫ için isti'āre olındı. Ve ma'rūf oldığı üzere نيرانı süyūfa taḥşīş ve nūrdan isti'āre olmayup meşhūre göre nārdan isti'āre olması manzūrdur. Lākin enzār-ı selīme için manzūr degildir. Pes تعافوا'dan müstefād olan kerāhetün 'adl ü imāndan her birine ta'alluḳ-ı nīrān ile murād şu'l-i nīrān gibi leme'an idüp ālet-i ḥarb olan süyūf oldığına ḳarīnedür. Zīrā cezā vü cevāb şart-ı muḥārebe ya'nī الطاعة بالسيوف تحاربون وتلجأون الى الطاعة بالسيوف ya'nī süyūfdan ta'bırde leḫāfet-i beyyine vardur. Ve dinildi ki ایماننا في قور'āndandur. Zīrā nār ellerile aḫz olınmaz ve bunda za'af vardur ki ehline ḥafī degildir.

Ma'nā-yı beyt: Ḥaḳḳa muḥālif olanlara ḫiḫāb idüp dir ki eger 'adl ü imānı kerīh görüp zulum ü küfri istiḫbāb iderseñüz bize be'is yoḳdur. Belki size be'is vardur. Zīrā bizüm eydi-yi

⁹⁴Muhakkak ki Allah, adaleti ve iyilik yapmayı emreder. (Nahl 90)

yümnāmuzda leme‘ ān ve ifnāda şu‘ l-i nīrān gibi süyūf yāhūd rimāh vardur. Īmān u eymān miyānında cinās vardur. [95b]

161.

وَصَاعِقَةٌ مِنْ نَصْلِهِ تُنْكِفِي بِهَا
عَلَى أَرْوُسِ الْأَقْرَانِ خَمْسُ سَحَائِبِ

Bu beyt baħr-ı tavīlūñ ğarb-ı sānīsindendür.

Taġṭī‘i وصاعق fe‘ ul maġbūz قتتمننص mefā‘ ilün لهيئن fe‘ ulün بها mefā‘ ilün maġbūza علالار fe‘ ulün وسلاقرا mefā‘ ilün خمس fe‘ ul maġbūz سحائب mefā‘ ilün maġbūz dur.

Ķā‘ili Buħturīdür.

صاعقة yā vāv-ı رب ile mecrūrdur. Yāhūd zarf ile mevşūf mübtedā-i merfū‘ dur. Ĥaberi تُنْكِفِي dur. Yāhūd ربه‘nün cevābıdur. صاعقة ra‘ d-ı şedīdde semādan düşen nārdur ve bu صاعقة‘nün sebebi duġān miyān-ı seġābda muġtebes olup tekāşūf ü tezāġum ile ve yemīn ü şimāle ıztırāb ile ġarāreti müşted oldıġda seġābı mezġ ider ve ol mezġ sebebiyle ra‘ d ħāşıl olur. Seġābda olan eczā‘-ı arzıyyeyi iħrāk ider ve der-‘ aġab eczā‘-ı arzıyyeden ħadīd ü şufre vü fızza vü zehab ve bunlar gibi me‘ ādinden müste‘ id olan cesede munġalib olur ve seġābdan munfaşıl olup düşer. Düşdüğü yeri ġarāb ider. Bu ehl-i ħikmetün kelāmıdur. Ammā ehl-i lügat صاعقة üç ma‘ nāyadur dimişler. Biri mevt ma‘ nāsınadur. فصعق من في naşş-ı انذرتكم صاعقة⁹⁵ ayet-i celīlesinde oldığı gibi. Ve biri ‘ azāb ma‘ nāsınadur. ويرسل الصواعق⁹⁷ kerīmında oldığı gibi. Ve biri nār ma‘ nāsınadur. Vaġdī dimiş ki bu eşyā semādan şavt u ra‘ d-ı şedīd ma‘ nāsına olan صاعقة‘dan mütevellidedür. Mecmū‘ ı şey‘-i vāġiddür ve bu eşyā صاعقة‘dan nāşī‘e te‘ şīrātdur.

من نصله صاعقة‘yı beyāndur ya‘ nī صاعقة gibi نصل‘dur. Ve نصل‘nün zamīri memdūġūñ seyfine ‘ ā‘iddür. نصل‘ı işti‘ āl ü te‘ şīrde şā‘ iġa kıldı. Ve murādı نصل‘dan nāşī‘e olan şā‘ iġadur. Pes şā‘ iġa vehmiyyet-i taġyīliyyedür. Güyā naşl için şā‘ iġa vardur. A‘ dāyı

⁹⁵ Göklerde ne varsa hepsi ölecektir. (Zumer 68)

⁹⁶ [B]ir yıldırıma karşı uyardım. (Fussilet 13)

⁹⁷ Ve yıldırımlar gönderir. (Rad 13)

ihrāk ider. Evvelkisi izhardur ve ikinciye şāriḥ-i muḥakkiḳ Muṭavvelde zāhib oldı ve naşl Şihāḥdan fehm olındığına göre seyfüñ [96a] ḥadīdidür. Qāmūsda oldığına göre miḳbaẓı olmayan nefis seyfdür. Pes buña göre memdūḥuñ elinde seyfüñ miḳbaẓı ihtifā idüp gūyā miḳbaẓı yok gibi oldı.

تتكفي mehmūz u lāzım idi. Hemzesi telyin olinup ‘alā ğayr-i kıyās yā’ya ḳalb olındı ve me’ḥazı انكفا’dur. İnḳılāb itdi dimekdür.

بها’de olan bā تتكفي’nüñ ta’ diyesi içündür ve zamīri صاعقة’ya ‘ā’iddür.

الاقران على اروس, تتكفي ye müte‘allıḳdur. اروس, اروس kelimesinüñ cem‘ idür. Ve اروس egerçi cem‘ -i ḳilletdür. Lākin maḳām-ı medḥe dā‘i olmağla kendü ile cem‘ -i keşret murād olındı. Hevādide cem‘ -i ḳillet cem‘ -i keşret için isti‘āre olındı. Zirā fazilet keşirine ğalebededür dimiş. الاقران da olan elif lām اروس kelimesinüñ izāfeti gibi istiğrāk içündür. اقران fetḥ-i hemze iledür. Kesr-i ḳāf ve sükün-ı rā’ ile olan قرن kelimesinüñ cem‘ idür. Şecā’atde recülüñ küfüvvine dirler. Yāḥūd muṭlaḳā küfüvv ma‘ nāsınadır.

سحائب ref ile تتكفي’nüñ fā’ ilidür ve سحائب muzāfdur. سحائب kesreyi işbā‘ ḳırā’at olunur. Gerçi fetḥa ile ḳırā’at olinmalı idi lākin ḳāfiyeye ri‘āyet için şarf olındı. سحائب keşretde سحابه’nüñ cem‘ idür. خمس سحائب den murād enāmīl-i ḥamsdur ki cūdda ‘umūm-ı ‘aṭāyāda seḥā’ibdür. Ḥafī buyrulmaya bu beytde iştibā‘ vardur. Ya’nī şecā’at ile medḥe seḥā ile medḥi tazmīn itdi. Ḥattā ba’zılar beytde iştibā‘ oldığını ya’nī ‘adem-i derkinden maḳāma münāsib ü mülāyim zıkr eylemedi diyü tevehhüm itmiş. Ve nüzül-i şā’ iḳa ve nüzül-i nārda enāmīlini seḥā’ib-i ‘azāb ḳılmaḳ mümkündür. Ve zāhir olan خمس سحائب ile murād aşābi‘dür. Gūyā şecā’atde mezīd-i mübālağa murād idüp اقران اناملى ile taḳlīb ider. İhlāklarından a‘māl-i aşābi‘a muḥtāc degildür ve bu sebebden اروس اقران dan keşret ile bile cem‘ -i ḳillet ile ta’birinüñ vechi خمس سحائب dan cem‘ -i keşret ile ta’birinüñ nüktesi اروس keşretiyle [96b] bile gūyā خمس سحائب a nisbetle ḳalīledür اروس i ihāṭa ve şümülinden ötürü. Pes bu taḳdīrce سحاب ile انامل irādesine ḳarīne ḳılan me‘ānī-yi mültei’menüñ mecmū’ı صاعقة’yı zıkr idür. Ve صاعقة memdūḥuñ seyfinüñ naşlından nāşi’e oldığını beyāndur ve صاعقة’yı اروس اقران a ḥamlidür. Ve maḳām-ı medḥi zamīme ile bile seḥābī-yi enāmīlūñ ‘iddetiyle müte‘addid ḳılmaḳdur. Zirā maḳām-ı medḥden nazarı ḳat’ itmek خمس

سحابب ile aşābi‘ murād itmek iledür. Pes خمس سحابب ile tefsir ve maḳām-ı medhi zamīmeyi terk zemmi irāş ider.

Ma‘nā-yı beyt: Memdūḥuñ seyfinüñ naşl u ḥaddinden nāşi‘e çoḳ şā‘iḳa vardur ki ol şā‘iḳayı cūd u ‘aṭāyāda sehā’ib olan enāmil-i ḥams taḳlīb ü ḥarbde kendünüñ cemī‘ aḳrān u ekfāsınuñ başları üzerine şabb idüp anları ol şā‘iḳa ile helāk ider.

قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم خير الناس رجلٌ ممسك بعنان فرسه كلما سمع هيعة طار إليها أو رجل في شعبة في غنيمة حتى يأتيه الموت

‘Allāme Zemahşerī Esāsda dimiş ki هيعه şol şayḥa vü şavtdur ki andan feraḡ olunur. Vāşılı هاع ,يهيع’den me’ḥūzdür. Ḳorḳdı dimekdür.

طار فرسه بسعيه اليها Te’vīli fi’lini e isnād mecāzdur. Te’vīli طار فرسه بسعيه اليها dimek olur.

شعفه re’s-i cebele dırler.

Ma‘nā-yı ḥadiş-i şerif: Nāsuñ ḥayırılısı şol recüldür ki feresüñ ‘ınānını aḥz-ı cihād fi sebīli’llāha müste‘id ne vaḳt ki şayḥa-i ḥarbi istimā‘ itse ol şayḥaya mānend-i ṭayerān ziyāde sür‘at ider. Yāḥūd şol recüldür ki nāsdan ‘uzlet ider ve kendünüñ ra‘y itdigi ḡanem-i ḳalīli ile bile ba‘zı ru‘ūs-ı cibālde sākin ve emr-i me‘āşında ol ḡanem-i ḳalīl ile iktifā idüp mevt kendüye gelinceye dek Allāhü te‘ālaya ‘ibādet ider. Bu eşer-i belāḡat-me’āşırde [97a] cihād üzerine ḥaşş ve nāsdan tecānüb ü ‘uzlete daḡi taḥrīz vardur. Ḥafī buyrulmaya ṭayerān ‘adüvv-i feres için isti‘āre olındı. Ve cāmī‘ ikisinüñ mefhūmında dāḡil. Zīrā ‘adüvv ü ṭayerānuñ miyānında cāmī‘ sür‘at ile ḳat‘-i mesāfedür ki ‘adüvv ü ṭayerānda dāḡıldür. Zīrā ṭayerān sür‘at ü cenāḥ ile ḳat‘-i mesāfedür. Ve ‘adüvv ü sür‘at ü aḳdām ile ḳat‘-i mesāfedür. Evvelkisi hevāda ḳat‘-i mesāfedür. İkincisi arzda ḳat‘-i mesāfedür. Şāriḥ-i muḥaḳḳiḳ Muṭavvelde buña i‘tirāz idüp didi ki sür‘at ṭayerānuñ mefhūmında dāḡil degıldür. Belki ṭayerān cenāḥ ile mücerred ḳat‘-i mesāfedür. Cevābında dimişler ki ṭayerānuñ ḡayeti ekşerde sür‘at iledür.

162.

عَوْدَتْهُ فِيمَا أُرُورُ حَبَائِي
إِهْمَالُهُ وَكَذَلِكَ كُلُّ مَخَاطِرِ

163.

وَإِذَا احْتَبَى قَرْبُوسُهُ بَعْنَانِهِ
عَلَّكَ الشَّكِيمَ إِلَى انْصِرَافِ الزَّائِرِ

Bu iki beyt baħr-ı kāmildendir.

Taḳṭī'i Eودتھو müstef' ilün mużmar فيما ازو müstef' ilün mużmar رحبایی mütefā' ilün sālime
وإذا احتبا müstef' ilün mużmar وكذاكل mütefā' ilün لمخاطرى mütefā' ilün sālime
مالتصرا mütefā' ilün علكششكي mütefā' ilün sālime بعنانه mütefā' ilün قربوسه mütefā' ilün
مؤتفآ' ilün فزائرى müstef' ilün mużmardur.

Ḳā'ili Yezīd bin Meslemetü'bnü ' Abdilmelikdür. Feresini mü'eddibdür. Nüzül olunup
' ināni ḳarabūs-ı serce ilḳā olınsa ' avdet idinceye dek mekânında ṭurur diyü vaşf ider.

de olan zamīr Eودته'nün mef'ül-i evveli olup ferese rāci'dür. Eودت, تعويد'den şığa-i
mütekellimdür. Ma' nāsı ta' līm ile ferese ' ādet ḳıldum dimekdür.

fi'ma'da olan ما maşdariyyedür.

حبايى, ازور'nün mef' ulidür. حبايه, حبايب' nün cem' idür.

naşb ile Eودت'nün mef'ül-i şānīsidür. Zamīri ferese ' ā'iddür⁹⁸. Eودت'nün ma' nāsı
feresi terki ferese ' ādet ḳıldum dimekdür.

⁹⁸ Eودت'nün mef'ül-i şānīsidür. Zamīri ferese ' ā'iddür: -HE

وكذاك كل مخاطر su'āl-i muḳaddere cevābdur. Gūyā zevi'l-‘uḳūldan olmayan feresi birağup gitmek muḫāṭara degil midür diyü su'āl olındı. Cevābında [97b] belā. Benüm gibidür. Cemī‘ muḫāṭara ya‘nī kendüye ḫāṭara ilḳā idenler didi.

احتبى احتباء'dan me'hūz şīğa-i māzīdür. احتبا kişi iki ilyesi üzerine oturup destāriyla yāḫūd elleriyle yāḫūd bunların ğayri çille gibi bir şey' ile zāḫriyla sāḳlarını bir yere cem' itmege dirler. Çille-keşān olan dervişānuñ hey'et-i şerīfeleri gibi soñra ihtibā'-i feresüñ başıyla egerinüñ öñ kaşımı dizgin ile cem' itmekde isti'āre olındı. Ekşeriyā fāris feresi dinendirmek için dizgin ile feresüñ bir miḳdār başını kaşup dizginüñ ucını egerüñ öñ kaşına şarar. Ve bu resen-i daḳīḳ ile gezdirür.

قربوسه احتبى, قربوسه nuñ mef'ūlidür ve zamīri ferese 'ā'iddür. قربوسه fetḫateyn iledür. Ammā taḫfīfi zarūret için olur. Lākin burada zarūret yoḳdur. Ḳāmūsda egerüñ cānibine dirler. جنو السرج ma'nāsına didi ve Muṭavvelde مقدم السرج ile tefsīr olındı. مقدم السرج egerüñ öñ kaşı dimekdür. Pes Ḳāmūsüñ tefsīri ile Muṭavvelüñ tefsīri me'āle birdür. Ammā Şihāḫda yalnız serce dirler didi. Şihāḫuñ kelāmına binā'en Aṭvelde Muṭavvelüñ tefsīrine i'tirāz idüp muzāf taḳdīrine ḫācet yoḳdur didi. Ve Şāḫib-i Hevādī daḫi ḳarabūs ancaḳ serc ma'nāsına oldığına zāḫib olup didi ki bu serci feresüñ başı ile cem' itmek ve 'inānını sercün ṭaraf-ı muḳaddeminüñ dāḫiline ya'nī öñ kaşına ilḳā ile ḫāşıl olur. Ve ihtibāyı ḳarabūsa isnād mecāzdu. Gerek ihtibā ile ma'nā-yı maşdarı murād olınsun gerek maşdar ile ḫāşıla olan hey'et murād olınsun. Lākin taḫḳīḳ olan Ḳāmūs ve Muṭavvelinki taḫrīre ḫaḳīḳdür. Zīrā ḳadīmden berü egerüñ öñ kaşı dizgin şarmağa ve ḳāşıma maḫall-i meşḫūr ve şadedde bundadur. Mecāzdan rehā-yāb olup بعنانه احتبا'ya müte'allıḳdur. Ve zamīri ferese rāci'dür. [98a]

عنان kesr-i 'ayn-ı mühmele ile dizgin didikleridür.

عك şīğa-i māzīdür. مضع ma'nāsına çiyinedi dimekdür.

الشكيم شكيمه, شكيم nuñ mef'ūlidür. شكيمه, شكيم ikisi de feresüñ ağızında olan ḫadīde-i mu'tarızaya dirler. Türkide buña gem dirler ve bunuñ da envā'ı vardur.

الى انصراف الزائر ,عك'ye müte'allıkdur ve bunuñla عك'üñ gāyetini beyāndur. Ve زائر ile murād şā' irüñ kendüsidür.

Ma'nā-yı dü beyt: Ḥabībelerümi ziyāretde ferese ta'lim ile feresi bir maḥalde dizgini eger қаşına шарup ihmāli ya'nī bıraқmađı 'ādet itdüm. Gerçi feresi böyle bıraқmaқ muḥātaradur. Lākin cemī' muḥātır ya'nī kendüni ḥaṭra ilkā idenler bunuñ gibidür. Ya'nī benüm gibidür ve қақан benüm gibi 'āşıқ fereseñ başı ile egerinüñ öñ қаşını 'inānıyla cem'itse ve ḥabībesini ziyārete gitse ol қadar mü'eddeb fereseñdür ki zā'irüñ inşırāf u 'avdetine ya'nī benüm inşırāf u 'avdetüme degin gemini çiyner тұrur. Bıraқdıđı maḥalden ayrılmaz dimekdür. Ḥafı buyrulmaya şā'ir fereseñ başıyla egerinüñ öñ қаşını 'inānıyla cem'irmek hey'etini recülüñ iki ilyesi üzerine oturup destārıyla zahr u sāklarını bir yere cem'irmek hey'etine teşbīh idüp ihtibāyı ya'nī recülüñ zahr u sāklarını destār ile cem'irmesi 'inānuñ қарabūs-ı sercede vuқu'ına isti'āre eyledi. Pes vech-i şebehüñ garābetinden ötüri isti'ārede garībe oldı.

164.

وَلَمَّا فَضَّيْنَا مِنْ مِّنَى كُلِّ حَاجَةٍ
وَمَسَحَ بِالْأَرْكَانِ مَنْ هُوَ مَاسِحٌ

165.

وَشَدَّتْ عَلَى دُهِمِ الْمَهَارَى رِحَالَنَا
وَلَمْ يَنْظُرِ الْعَادِي الَّذِي هُوَ رَاحٍ

166.

أَخَذْنَا بِأَطْرَافِ الْأَحَادِيثِ بَيْنَنَا
وَسَأَلْتُ بِأَعْنَاقِ الْمَطِيِّ الْأَبَاطِحُ

Bu ebyāt-ı şelāşe baḥr-ı ṭavīlüñ ḍarb-ı şānīsindendür.

fe' ūl و ممسس mefā' ilün maḳbūza ل حاجتن fe' ūlün مننكل mefā' ilün قضینامن fe' ūlün ولما Taḳṭī' i
علا دهمل fe' ūlün وشدت mefā' ilün maḳbūz و ماسحو [98b] fe' ūl maḳbūz منه mefā' ilün حبلاركا
fe' ūl لذیه mefā' illün ظرلغادل fe' ūlün ولمین mefā' ilün maḳbūza رحالنا fe' ūlün مهارى mefā' illün
mefā' ilün ثبیننا fe' ūlün احادي mefā' illün باطرافل fe' ūlün اخذنا mefā' ilün ورايحو maḳbūz
maḳbūza و سالت fe' ūlün باعناقل mefā' illün مطییل mefā' ilün اباطحو mefā' ilün maḳbūzدر.

Ḳā'ili Küseyyir 'Azzedür.

قضینا yerine getürdük dimekdür.

منى kesr-i mīm ve ḳaşr ile Mekke-i Mükerrerede bir mevzi' üñ ismidür.

نا حاجة naşb u izāfetle قضینا nuñ mef' ūlidür.

مسح, مسح de mübālağadır.

رکن, رکن üñ cem' idür. ركن şey' üñ cānib-i aḳvāsına dirler. بالاركان ya müte' allıḳdur. مسح, مسح

من-i mevşūle مسح nuñ fā' ilidür.

هو mevşūle 'ā'id mübtedādür. مسح haberidür. Cümlesi من-i mevşūlün şılasıdır.

شدت şığa-i mechūldür. Bağlandı dimekdür.

المهاری على دهم المهاری kelimesine müte' allıḳdur. دهم zamm-ı dāl-i mühmele ve sükün-ı hā ile
دهاء nuñ cem' idür. دهاء, دهاء üñ te' nışidür. المهاری, مهريه nuñ cem' idür. مهريه, مهريه
olan Mühret bin Ḳaydāna mensūbe olan nāḳaya dirler. Bunlarda necā'ib vardır. Ya' nī
ḳayli sebḳ iden ibil vardır. Ve على دهم المهاری de olan izāfet şıfatuñ mevşūfa izāfeti
ḳabālındendür.

رحالنا ref' le شدت kelimesinüñ mef' ūl-i mā lem yüsemme fā' ilesidür. رحال, رحل üñ cem' idür.

Burada yük ve şaḳl ma' nāsına.

الغادى maḥallen merfū‘ لم ينظر kelimesinüñ fā‘ilidür. Mef‘ūli هورايح’dür. غادى ḡayn-ı mu‘ceme ile şabāḥdan zuhra degin seyr idene dirler. رايح zuhrdan maḡribe degin seyr idene dirler.

اخذنا شرعنا, لما ma‘nāsına olup nuñ cevābı olur.

بأطراف الأحاديث, اخذنا ya müte‘allıḡdur. أطراف burada mecāzen envā‘ ma‘nāsınadır.

باعتناق المطى de olan با, سالت kelimesini müte‘addī kılmak içündür. Pes سالت aḡıtdı demek olur. اعناق, عنق kelimesinüñ cem‘idür. Gerden ma‘nāsına. مطى kesr-i fā ve teşdīd-i yā ile مطيه’nüñ cem‘idür. [99a] İbil ma‘nāsına.

الاباطح سالت kelimesinüñ fa‘ilidür. اباطح, ابطح’uñ cem‘idür. ابطحى şuyun seyelān idecek mekānidür ki içinde uvacık taşlar ola.

Ma‘nā-yı ebyāt-ı selāse: Vaḡtā ki Minadan her ḡāceti ḡazā eyledük. Ya‘nī menāsik-i ḡaccı edādan fāriḡ olduk. Ve māsīḡ olan da erkānı mübālaḡa-i mesh eyledi. Ya‘nī ḡavāf-ı vedā‘ da erkān-ı beyti de mesh eyledük ve riḡālimüz ya‘nī yüklerimiz nāḡa-i duḡmālar üzerine baḡlandı. Ve isti‘cālden ötüri şabāḥdan zuhra degin seyr iden kimesne zuhrdan maḡribe degin seyr iden kimesneye de naḡar itmez. Ya‘nī munḡazır u müteraḡḡıb olmaz. Miyānımızda dürlü dürlü sözlere başladuk ve içinde duḡāḡ ḡiḡā olan mesīl-i mā daḡı a‘nāḡ-ı meḡāyayı seyelān itdürdi. Ḥāşılı biz envā‘-ı kelāma şürü‘ ve meḡāya daḡı sür‘at-i meḡāya şürü‘ eyledi. Ḥafī buyrulmaya mıḡra‘-ı āḡirde اباطح’da vāḡı‘a olan süyülün seyelānını līn ü seyelānı müḡstemile olan ḡayet sür‘atde seyr-i ḡaḡiḡ ile seyr iden ilk seyri içün isti‘āre eyledi. Ve bunda ḡebḡ ki sür‘at ü līn ü selāset ile ḡaḡ‘-ı mesāfedür. Zāḡir-i ‘āmīdür. Lākin ḡā‘ir bunda luḡfı ya‘nī isti‘āreyi ve ḡarābeti ifāde iden şey’le taḡarruf eyledi. Pes taḡarrufınun beyānı budur ki ḡā‘ir سالت fi‘lini مطى kelimesine isnād itmeyüp اباطح’a eyledi ve a‘nāḡı seyrde idḡāl eyledi. Zīrā seyr-i ibilde sür‘at ü baḡ‘-ı ḡālibā a‘nāḡda zāḡir ve sür‘at-i baḡ‘uñ emri Hevādīde mütebeyyin ü bāḡir olup sā‘ir eczāsı ḡareketde Hevādīye müstenid ü ḡiḡāl ü ḡıffetde Hevādīye tābī‘ olur.

أَعْيَرْتَنَا أَلْبَانَهَا وَلُحُومَهَا
وَدَلَّكَ عَارٌ يَا ابْنَ رَيْطَةَ ظَاهِرٌ

Bu beyt baħr-ı ʔavılũn ɗarb-ı ſānīsindendür.

Taḳṭī'i acir fe' ũlün tnalba mefā' ilün neħo fe' ũl maḳbũz lħomha mefā' ilün maḳbũza ve dāl fe' ũl maḳbũz kear nib mefā' ilün nriṭ fe' ũl maḳbũz ve tẓaħro mefā' ilün maḳbũzdur.

Ḳā'ili Sebretü'bnü ' Amr Faḳ' asī Ħamāsīdür. [99b] Ḍamretü'bnü Neħşeli keşret-i māl ve vefret-i ibil ü cibāl ile ta'yīb itdigi ħinde inşād eyledigi ebyātdandur.

acirtna'da olan hemze inkāriyyedür. عيره كذا dinilür. Anı ta'yīb itdi dimekdür. Ve tā'sı ile İbn-i Reyṭaya ħiṭāb ider.

İbn, البان nez'-i ħāfızıyyet üzere manşüb acirtna'nuñ mef' ũlün bih-i ğayr-i ſarīħidür. kelimesinũñ cem' idür ve zamīri ile rāci' dür.

لحم üzerine ma'ṭūfdur. لحم zamm-ı lām ve zamm-ı ħā-i mūħmele ile lħomha kelimesinũñ cem' idür.

وذلك'de olan vāv ħāliyyedür. ذلك, عيره'den münfeħim olan ta'yīre işāretdür. ذلك mübtedādur. عار ħaberidür. عار ayb ma' nāsına.

ظاهر عار lafzınuñ na'tidür. ظاهر burada zā'il ma'nāsınadır. Bu beytde maħall-i istişħād ظاهر lafzınuñ zā'il ma'nāsına gelmesidür. İbn-i Reyṭadan murād Ḍamretü'bnü Neħşeldür ki vālıdesinün ismi Reyṭadır. Reyṭa Ka'b bin Sa'd bin Temīm bin Murrenũñ kızıdır. Reyṭa lügatde her leyyin ü daḳıħ olan ſevbe dirler. Bunuñla imre'e tesmiye olındı.

Ma'nā-yı beyt: Ey Ḍamretü'bnü Neħşel. Bizi ibilũn keşret-i elbānı ve vefret-i luħümü ile ta'yīb mi idersün. İtme. Ħālbuki ey İbn-i Reyṭa senũñ bu ta'yībũñ 'ayb-ı zā'ildür. Zīrā

ḳadīm ü ḥadīṣde ibili boğazlamak mübāḥ ve luḥūmıyla intifā‘ ‘ aḳl u dīnde cā’izdür. Ve muḥtāclara tefrīḳ-i iḥsān ve ma‘ rūfdur. Mu‘ avvelde taḥrīr olınan ma‘ nā budur.

168.

وَعَيْرَهَا الْوَأَشُونَ أَنِّي أَحِبُّهَا
وَتِلْكَ شِكَاةٌ ظَاهِرٌ عَنْكَ عَارُهَا

Bu beyt baḥr-ı ṭavīlūñ ḍarb-ı sānīsindendür.

Taḳṭī‘ i ve عیبی fe‘ ul maḳbūz رهلوشو mefā‘ ilün نائنی fe‘ ulün احببها mefā‘ ilün maḳbūza وتلك fe‘ ul maḳbūz شكاتتنظا mefā‘ ilün هرنعن fe‘ ulün كعارها mefā‘ ilün⁹⁹ maḳbūz dur.

Ḳā’ili Ebū Zū’eybdür.

غيرها bāb-ı tef’ilden şığa-i māzīdür. Ta‘yīb itdi dimekdür. Zāmīri bāriz غيره’nüñ mef’ uli olup ḥabībeye ‘ā’iddür.

الواشون, الواشون fa‘ ilidür. واشى, واشى’nüñ cem‘ idür. Nemmām ma‘ nāsına. Aşlı واشيون idi. وشى kelāma dinilür. [100a] Kizb itdi. الى الشيطان وشاية. Sa‘ y itdi dimekdür.

أحب mütekellim vaḥdedür ve zāmīr-i bāriz ḥabībeye ‘ā’iddür. فeth-i hemze ile أحبها لأنها dimek olup ta‘yīrūñ ta‘ lili olur.

تلك mübtedādur. Ta‘yīb ḥāletine işāretdür. Ammā Mu‘ avvelde beni anlaruñ vişāyeleri diyü tefsīr idüp vişāyelerine işāret ḳılmışdur.

شكوت فلانا أشكوه أو شكاية şikāyet ma‘ nāsınadır. شكاة fetḥ-i şīn-i mu‘ceme ile şikāyet ma‘ nāsınadır. شكاة şikāyet ma‘ nāsınadır. Anuñ işledigi kötü işden aña ḥaber virdüm dimekdür.

ظاهر burada zā’il ma‘ nāsınadır. Bu beytde daḥi maḥall-i istiṣḥād ظاهر lafzınuñ zā’il ma‘ nāsına gelmesidür.

⁹⁹ mefā‘ ilün: -HE

عنك ḥabībesine ḥiṭābdur. Bunda iltifāt vardır.

عارها kelimesinin fā' ilidür. عار ayb ma'nāsına. Zāmīri شكاة kelimesine rāci' dūr.

Ma'nā-yı beyt: Nemmāmlar ḥabībeyi ta'yīb itdiler. Benüm sevdiğümden ötüri ve bu ta'yīb ḥāleti yāḥūd beni anlaruñ vişâyeleri şikāyetdür. Ey ḥabībe. Ol şikāyetüñ 'ār u 'aybı senden zā'ildür. Bundan saña bir şey' lāzım gelmez.

169.

جُمِعَ الْحَقُّ لَنَا فِي إِمَامٍ
قَتَلَ الْبُخْلَ وَأَنْ أَحْيَا السَّمَاخَا

Bu beyt baḥr-ı medīdüh ḍarb-ı evvelindendür.

Taḳṭī' i جمعلق fe' ilātün maḥbūn قلنا fa' lün maḥbūn في امامن fe' ilātün maḥbūne قتلبلخ fe' ilātün maḥbūn لواناح fe' ilātün maḥbūn بيسماحا fe' ilātün sālimdür.

Ḳā'ili İbn-i Mu'tezzdür. Pederi Mu'tezz Billāh¹⁰⁰ Muḳtediri fesādından ötüri ḥilāfetden ḥal' idüp yerine ḥalīfe oldıḳda pederi medḥine inşād eylediḳi ḳaşıdesindendür.

جمع māzī-yi mechūldür.

الحق جمع, nuñ mef' ul-i mā lem yüsemme fā' iluhūsıdur. حق'dan murād 'adl ü inşāfdur.

لنا mu'aḥḫar امام kelimesine müte'allıḳdur. امام جمع, في امام müte'allıḳdur.

قتل şīḡa-i māzī-yi ma'rūfdur. Fā' il-i müstetiri امام'a 'ā'iddür. البخل mef' ulidür. البخلقتل cümle-i fi' liyyesi i' rābdan maḥallen mecrūr امام'nüñ şıfatıdır.

واحيا السما البخلقتل üzerine ma'tūfdur. İ' rābı ma'tūfun aleyhüñ i' rābı gibidür. فتح سما ü kesr-i sīn ile [100b] Ḳāmūsda oldıḳına göre cūd u kerem ma'nāsınadır. Burada murād

¹⁰⁰ Billāh: -HE

cüddür. قتل şîğası izāle için isti'āre olındı. احى şîğası izhār için isti'āre olındı. Ve ikisinin de qarīneleri mef' ūlleridür. Zīrā haqīkat katl ü ihyā buhl u cūda ta' alluḡ itmezler. Ve fi' lde olan isti'āreye teba' iyye dirler. Hāfī buyrulmaya احى'nuñ fā' ili daḡi احيا'da qarīnedür. Zīrā احيا ḡāşıl olmaz. İllā Allāhü te' ālādan olur. Pes قتل u احيا'dan her biri ancaḡ mef' ūl kendünde qarīne olandan qılmaḡ ḡaflete mebnīdür.

Ma'nā-yı beyt: Haḡ ya' nī 'adl ü inşāf bizüm imāmımızda cem' olındı. Ya' nī Allāhü te' ālā cem' eyledi. Öyle imām ki buhlı izāle ve cūd ü semāḡati izhār eyledi.

170.

نَقْرِيهْمُ لَهْذَمِيَّاتٍ نَقْدُ بِهَا
مَاكَانَ خَاطَ عَلَيْهِمْ كُلُّ زَرَادٍ

Bu beyt baḡr-ı basīṡüñ ḡarb-ı şānī maḡtū' indandur.

Taḡṡī' i نقريهيمو müstef' ilün lehmi fā' ilün ياتننقد müstef' ilün دبا fa' lün ماكان müstef' ilün طعلی fa' lün همكللر müstef' ilün رادی fa' lün maḡtū' dur.

Ḳā'ili Ḳaṡāmīdür.

نقريهيم, نقري' den me' ḡūz şîḡa-i mütekellim me' a ḡayrihīdür. قري kesr-i ḡāf ile ziyāfet ma' nāsına. Ve mef' ūl-i evveli olan هم zāmīri اخوه'ye rāci' dūr. Ma' nāsı biz ihveye ziyāfet iderüz dimekdür. Ve bu mişillide mīm'üñ zammesini işbā' lüḡatdūr. Ve bunı İbn-i Keşīr ḡirāat eyledi. Yāḡūd zarūret-i vezn içündür.

لهذميات نقريهيم, لهذميات feth-i lām ve sūkūn-ı hā ve feth-i zāl-i mu' ceme ile ve kesr-i mīm ve teşdid-i yā ile لهذميه' nūñ cem' idür. لهذم esinnden ḡāṡī' olana dirler. Pes لهذميات ile murād esinne-i ḡāṡī' aya mensüb olan ṡa' nāt u cerāḡatdur. Yāḡūd esinnenüñ kendüdüdür. Burada esinne irādesi evveli ve āḡiridür. Ve لهذميات'da olan nisbet-i aḡmerīde olan nisbet gibi mübālaḡa içündür.

نقدبها maħallen mañşüb لهذميات kelimesinüñ na‘tidür. نقد, نقد dan me‘hüz [101a] şîga-i mütekellim me‘a ğayrihîdür. قد teşdîd-i dāl-i mühmele ile қағ ma‘nāsına. بها, نقد ye müte‘allıkdur. Ve zamîri لهذميات a‘ā’iddür.

ماکان ilā āhîrihî نقد’nüñ mef‘ūlidür. ما mevşüldür. كان’nüñ ismi olan zamîr-i müstekinn ما-i mevşüle ‘ā’iddür.

كل زراد maħallen mañşüb كان’nüñ haber-i mañşübiyyesidür. Ve كان me‘a ismihî ve haberihî mâ-i mevşülün şılasıdur. خاط, خيط dan me‘hüzdü. Şîga-i mâzîdür. Dikdi dimekdür. خاط, عليه ye müte‘allıkdur. Zāmîri ihveye ‘ā’iddür. كل زراد, خاط’nuñ fā‘ilidür. زراد lafzen ve ma‘nen نَسَاجُ زَرْدِ الدَّرْعِ dinilür. Dir‘i serd ü nesc itdi dimekdür. Hafî buyrulmaya نَقْرِيْمَ kelimesinüñ mef‘ūl-i şānîsi olan لهذميات, نَقْرِي’nüñ isti‘āre oldığına karînedür. Zîrā قَرَى maṭ‘ūma nisbetle olur. Pes teşbîhde mübālağa için ta‘nı efrād-ı kırādan ferd kı olup bir şey’ün bātına ittişālî hāmî‘i ile ta‘nı kırāya teşbîh eyleyüp kırānuñ ismini ta‘na itlāk eyledi. Şoñra kırā müştakḳ eyleyüp نَقْرِيْمَ didi. Ve لهذميات isti‘āreye kırāna olmaḳ için نَقْرِيْمَ i لهذميات’a nisbet itdi.

Ma‘nā-yı beyt: Ol ihveye ta‘nāt ü cerāhātî yāhūd esinnenüñ kendüni şıyānet iderüz. Öyle esinne ki anuñla ol ihve üzerine her nessācuñ dikdigi ya‘nî giydikleri dir‘i қағ iderüz.

171.

عَمْرُ الرَّدَاءِ إِذَا تَبَسَّمَ ضَاجِغًا
عَلَقْتُ بِضِحْكَتِهِ رِقَابُ الْمَالِ

Bu beyt baħr-ı kāmîlün ḍarb-ı şānî maḳtū‘ında ızmar cā’iz olan ebyātdandır.

Тақтӣ‘i غمرردا müstef‘ilün muzmar ءإذاتبس mütefā‘ilün سمشاحن mütefā‘ilün sālîmedür. غلقتبضح mütefā‘ilün كتهيرقا mütefā‘ilün بلمالى mef‘ūlün muzmar/maḳtū‘dur.

Қа‘или Күсеййир ‘Azze nām şā’irdür. Күсеййир кеşirün taşġiridür. Buña şāhib-i ‘Azze dirler.

كثير العطا, غمرالرداء, غمرالرداء هو غمرالرداء dimekdür. Taqđiri mübtedā'-i maḥzūfuñ haberidür. Taqđiri dimekdür. ردا kesr-i rā-i [101b] mühmele ve medd ile şevbdür ki lübs olunur. ردا عطا için isti'āre olındı. Zīrā cāmi' 'aṭā şāḥibinüñ 'ırzını ḥıfz u şıyānet ider¹⁰¹. ردا ğubār u denāyisden şāḥibinüñ üzerine ilkā olınan şey'den ḥıfz u şıyānet itdiği gibi. Ve qarīne-i isti'āre siyāḳ-ı kelāmdur. Ya'nī إذا تبسم ضاحكا kavlidür. Ve غمر'ı tecrīd olmaḳ üzere qarīne olarak zıkr eylemedi. Zīrā غمر mā-i keşir ma'nāsınadır. Pes غمر'ı عطا'ya muzāf idüp غمر ile keşir murād eyledi ve عطا'nuñ keşret ile vaşfi şāyi' ü müte'āref olup ردا olmadı. 'Allāme Zemaşseri dimiş ki eger şā'irüñ қаşdı tecrīd olmayup terşih olaydı ردا سابق dir idi. Zīrā ردا سيع ü سعه ile mevşuf olup keşret ile mevşuf olmaz. Burada cemī' şurrāḥuñ zıkr eyledikleri budur. Aṭvelde dir ki Qāmūsda taştir olındığına göre غمر şıyābdan sābiğ ü vāsi' olandır. Ve غمر muṭlaḳ mā-i keşirdür. Pes ردا'ya muzāf olan غمر tevşihe eşbehdür. Şuña bināen ki egerçi غمر'u keşrete ḥaml olınsa mādan tecrīde muḥtāc olur ve burada bir nükte vardır ki üzerine tenbīhden lābüddür. Ol nükte budur ki kaçan müste'ārun leh için iki mülāyim müctemi' olsa eḥadūhumā qarīne için mi ta'yin ider. Yāḥūd sāmi'üñ iḥtiyārına ḥavāle olunup diledigini qarīne-i āḥeri tecrīd-i mi ider. Ba'zı efāzıl didiler ki irāde üzerine delāletde aḳvā olan qarīnedür. Āḥer tecrīddür. Biz dirüz ki қаnḳısı murād üzerine delāletde sebḳ iderse qarīnedür. Āḥer tecrīddür. Nice olmasun. Zīrā qarīne murād üzerine delālet itmek için naşb olınan şey'dür. Ve delāletde eḥad emreynüñ sebḳinden şoñra naşb-ı lāḥıḳuñ ma'nāsı olmaz. Pes buña göre غمر'uñ tecrīd olması ve bunda siyāḳ-ı kelām qarīne olması maḥall-i nazardur. Ve evceh olan mülāyim'in ü müctemi'inden her biri qarīne olmaḳlığa şāliḥ olursa qarīnedür. Bunuñla bile ki isti'āre-i [102a] mücerrededür. Ḥālbuki mücerrede ile müte'addidetü'l-qarīne miyānında teḳābül yoḳdur. Belki müte'addidetü'l-qarīne mücerrededür.

تبسم tefe' ülden şıḡa-i māzīdür. بسم ü تبسم ü ابتسام dıḥḳuñ eḳall ü aḥsenidür. Hevādīde dimiş ki ضاحكا şürü'da müsta'mel fi'lden müştāḳḳdur. Dıḥke şürü' idici dimekdür. Lākin Muṭavvelde bu ma'nānuñ تبسم fi'linden neş'et itdiği muşarraḥdur. Pes ضاحكا kavli تبسم'de müstekinden ḥāl-i mü'ekkededür. Ve ḥāl-i muḳayyede ḳılmaḳ da olur. Zīrā kerīmüñ tebessümi gāḥice maḳām-ı in'āmda olur. Ve encāḥ-ı su'āle 'alāmet olur. Ve gāḥice mücerred dıḥḳ için olur. Pes ضاحكا kavli mu'tī vü su'āle ve su'āle mucīb oldığı ḥālede tebessümden iḥtirāzdir. Ya'nī memdūḥ 'aṭāsından nāşī sā'illeri emvāline mütemellik ḳılan su'ālüñ icābetini irādesüz dıḥḳı ḥālindedir tebessüm itmege bāliğ oldı. Ve murād vāḳi'de

¹⁰¹ ider: -HE

Bu beytün kâ'ili ve tafşilan şerh ü beyânı mürür itdi. Burada tecrîd ü terşih cem' oldıklarına mişâldür.

Ḥafî buyrulmaya شاكى السلاح müste'ārun leh olan recül-i şucā' uñ vaşfidur. Pes müste'ārun lehde lâzım u mülāyimini müste'ārun minhü olan اسد'e muķārin kılmağa isti'āre-i tecrîdiyye dirler. Aşvelde didi ki eger muķazzib çok kere vaķāyi' de vāķi' olan kimesne ile tefsir olınsa bu daḡi tecrîd olur. Ammā kendüye laḡm u mey olınan ya' nî ġıdāsı laḡm olan kimesne ile tefsir olınsa terşih olup esede enseb olur.

لم تقلم له ليد اظفاره له müste'ārun minhü olan esed-i ḡaķıķınüñ vaşfidur. Pes müste'ārun minhü olan esed-i ḡaķıķınüñ lâzım u mülāyimini yine kendüye muķārin kılmağa isti'āre-i terşihıyye dirler. Aşvelde didi ki 'adem-i taķlīmüñ terşih olunmasında nażar vardur. Zırā esed 'adem-i taķlīm-i zıfer ile taķlīm şānından olan şey' vaşflanur. Eger 'adem-i taķlīm zıfer ile za'afuñ selbi irāde olınsa şürūḡı Keşşāfda مقلوم الاظفار za'āfdür diyecek yerde dinildigine göre esedden ve [103a] recül-i kavī-yi şucā' dan birine 'adem-i taķlīmüñ iḡtişāşı yokdur. O kadar var ki 'adem-i za'af ile vaşf-ı esede eḡaşşdur dinile.

173.

وَيَصْعَدُ حَتَّى يَطْرُقَ الْجَهْلُ
بِأَنَّ لَهُ حَاجَةً فِي السَّمَاءِ

Bu beyt baḡr-ı müteķāribüñ ḡarb-ı evvelindendür.

Taķtī' i ويصع fe'ül maķbüz دحتتا fe'ülün يطنل fe'ülün جهولو fe'ülün sālime بانن fe'ül maķbüz لهوفا fe'ülün جتنفس fe'ülün سماءى fe'ülün sālimdür.

Ḳā'ili Ebū Temmāmdur. Ḥālid bin Yezīd-i Şeybāniye inşā eyledigi kaşīde-i merşiyesindendür. Bu beyt ile Ḥālidüñ vālidini medḡ ve 'ulüvvini zıkr ü vaşf ider.

يصدع gibi şīġa-i muzāri'-i ma' rüfdür. Şu'ūd ider dimekdür. Fā'il-i müstetiri memdūḡa 'ā'iddür. حتى يطن صعودuñ ġāyetidür. يطن Muḡavvelde muzāri'-i ma' rüfladur. Ammā Aşvelde lâm-ı ibtidā ile şīġa-i māzī-yi ma' rüf oldıġını rivāyet-i meşḡureye nisbet itmişdür.

الجهول ref le يظن'nün fā' ilidür. جهول feth-i cīm ile şīga-i mübālağadır.

السماء memdūha 'ā'iddür. حاجة في السماء, حاجة ان'nün muḡaddem haberidür. Zamīri memdūha 'ā'iddür. حاجة ان'nün mu'ahḡar ismidür. في السماء, حاجة kelimesine müte'allıḡdur. Ḥafī buyrulmaya 'صعود'ı 'ulüvv-i ḡadr ve medāric-i kemāle irtikā için isti'āre eyledi. Pes şu'ūd müşebbeh-i 'ulüvv-i ḡadr ve medāric-i kemāle irtikā için isti'āre eyledi. Pes şu'ūd müşebbeh-i 'ulüvv-i ḡadr ve medāric-i kemāl-i irtikā müşebbehün bih olup şoıra 'ulüvv-i mekān u semāya irtikā üzerine binā olınan şey'e 'ulüvv-i ḡadr ve medāric-i kemāle irtikā üzerine binā eyledi. Ve lafz-ı جهول'de medḡde ziyāde mübālağa vardır. Zirā جهول'de memdūḡ için semāda ḡāceti varlığını ancak ceḡul ḡann iderligine işāret vardır. Ammā 'āḡil bilür memdūḡ için semāda ḡācet yokdur. Belki sā'ir kemālāt ile muttaşıfdur. Ve bu ma'nā ba'zıları üzerine ḡafī olandan olmaḡla memdūḡun 'ulüvvini vaşfda beytde taḡşir [103b] varlığını tevehhüm eyleyüp eşyāyı bilmekte kāmilü'l-cehle bu ḡanni işbāt eyledi.

Ma'nā-yı beyt: Daḡi memdūḡun ol rütbe 'ulüvv-i ḡadri ve medāric-i kemāle irtikāsı vardır ki ḡattā ziyāde cāhil olan kimesne memdūḡ için semāda ḡācet vardır ḡann ider. Zekī 'ārif nerede ḡaldı zekī 'ārif bi'l-evleviyye bilür.

174.

قَامَتْ تُظَلِّلْنِي وَ مِنْ عَجَبِ
شَمْسٌ تُظَلِّلْنِي مِنَ الشَّمْسِ

Taḡḡi' i mürür itdi. Ḥafī buyrulmaya bu beyti tekrār irāddan murād bunda olan ta'accüb-i teşbīh unudıldığından ötüri binā' ḡılan şey'i 'ulüvv-i ḡadr üzerine binā' mişillidür.

175.

لَا تَعْجَبُوا مِنْ بَلَا غَلَّاتِهِ
قَدْ زُرَّ أَرْزَارُهُ عَلَى الْقَمَرِ

Taḡḡi' i mirāren mürür itdi. Bu beyti tekrārdan ḡaraḡı bunda olan ta'accübden nehy daḡi teşbīhün şenāsı bundan ötüri 'ulüvv-i mekān üzerine binā' olınan şey'i 'ulüvv-i ḡadr

üzerine binā' mişillidür. Eger teşbîhi tenâsı ve inkârı kaçd alınmayadı naşb u ta' accübden nehy için cihet olmaz idi.

176.

هِيَ الشَّمْسُ مَسْكُنُهَا فِي السَّمَاءِ
فَعَزَّ الْفُؤَادَ عَزَاءً جَمِيلًا

177.

فَلَنْ تَسْتَطِيعَ إِلَيْهَا الصُّعُودَ
وَلَنْ تَسْتَطِيعَ إِلَيْكَ النَّزُولَ

Bu iki beyt baır-ı müteķāribüñ ğarb-ı evvelindendür.

Taķtī' i هیئشم fe'ülün سمسك fe'ül maķbūz نها فس fe'ülün سمائی fe'ülün sālīme فعزل fe'ülün یهص fe'ülün تطیع fe'ülün فلنتس fe'ülün سمیل fe'ülün عزان fe'ül maķbūz فاءاد fe'ül maķbūz ولسنن fe'ülün تطیع fe'ül maķbūz لیکن fe'ülün نزولا fe'ülün sālīm. صعودا fe'ülün sālīme ولسنن fe'ülün تطیع fe'ül maķbūz ولسنن fe'ülün sālīm.

Ķā'ili ' Abbas bin Aħnefdür.

هی žamīri mübtedā' olup ğabībeye 'ā'iddür.

الشمس mübtedā'nuñ ğaberidür.

ممسك mübtedā'-i sānīdür. Žamīri شمس'e rāci' dür.

السماء ğaberidür. Mübtedā'-i sānī me'a ğaberihī الشمس'nuñ na'tidür. Yāħūd الشمس'den ğāldür.

فعز azāba [104a] ğaml itdi dimekdür.

عزاه fetħ-i ' ayn-ı mühmele ve zā-yı medd ile şabr ma' nāsınadır.

الفواد, فعز' nūñ mef' ūlidür. عزاء mef' ūl-i muṭlaq mevzi' indedür. Şabren dimekdür.

جميلا, عزاء kelimesinüñ na' tidür.

فلن تستطيع da olan fā ta' liliyyedür. Ve bu beyt-i şānī الفواد فعز kavlini ta' lil içündür.

لن تستطيع şīga-i ḥiṭābdur. Sen istiṭā' at idemezsun dimekdür. Evvelki تستطيع' nūñ fā' ili انت' dūr ve ikinci تستطيع' nūñ fā' ili شمس'e rāci' olan zamīrdür.

اليها ve اليك' de 'āmil eger maşdar üzerine zarfuñ taqḍimi tecvīz olunursa ba' delerinde olan maşdardur. Eger tecvīz olunmazsa 'āmil maḥzūfdur. Zāhir ya' nī الصعود ve النزول ol 'āmili tefsīr ider. Yāḥūd اليها zāhire ya' nī الصعود kavline müte' allıkdur. Zamīri شمس'e 'ā'iddür.

لن تستطيع' nūñ müstetiri شمس'e 'ā'iddür. Yāḥūd اليك zāhire ya' nī النزولا kavline müte' allıkdur. Ḥafī buyrulmaya هي الشمس teşbīhdür. İsti'āre degildür. Ḥālbuki teşbīhde aşl olan müşebbehi i' tirāf vardır. Bunuñla bile şā' ir kelāmı fer' olan müşebbehün bih ya' nī şems üzerine binā eyledi. Ne kadar müşebbehün bih aqvā vü a' ref ise taḥkīk müşebbeh ğaraż kendüye 'avdet ve nefy ü işbāt ile kelāmı maqşūd oldığı cihetden aşldur. Ḥāşılı min ciheti'l-aşāle müşebbehün zikrini tayy u kelām andan ḥālī kılınup ḥadīs ü kelām müşebbehün bihe naql olındı. Ve ba' zı eş'ār-ı 'Acemde edāt-ı teşbīhi taşriḥ ile bile ta' accübden nehy vāqı' oldı.

آن زلف مشکبار بران روی چون بها * کر کتھست کوٹھی از وی عجب مدار
شبدر بہار میل کندسوی کوٹھی * آن زلف چون شب آمدآن روی چون بہار

ya' nī ol bahār gibi olan ruşsār üzere müşk-bār olan zülf eger kütēhdür ol kütēhlikden ta' accüb itme. Ma' lūmdur ki gice bahārda kütēhi kışar cānibine meyl ider. Ol zülf daḥi teşbīhde şeb [104b] gibi geldi. Ve ol ruşsār bahār gibi geldi. Bu ma' nāda olan 'azābet ve melāḥat Ḥafī buyrulmaya.

Ma' nā-yı beyt: Ol ḥabībe meskeni semāda olan şemsdür. Ya' nī şems gibidür. Böyle olunca sen ḳalbiñi şabra ḥaml eyle. Şabr-ı cemīl olmaḳ eyle. Zīrā sen ol şemse şu' ūda elbette ḳādir olamazsun ve ol şems daḥi saña nüzüle elbette ḳādir olamaz. Ḥāşılı senüñ aña anuñ

saña vuşlatıñuz müyesser degildir. Hemān ol saña şems gibi cemālūñ gösterür sen de görür
kanā‘ at idersün.

178.

وَإِذَا الْمَنِيَّةُ أَنْشَبَتْ أَظْفَارَهَا
أَلْقَيْتَ كُلَّ تَمِيمَةٍ لِاتَّنَفَعُ

Bu beyt baħr-ı kāmīlūñ ebyāt-ı zihāfātındandır.

الفيت كل المنيّة انشابت اظفارها المنيّة انشابت اظفارها المنيّة انشابت اظفارها
المنيّة انشابت اظفارها المنيّة انشابت اظفارها المنيّة انشابت اظفارها

Bu beyt Ebū Zü‘eyb Hūzelīnūñ bir qaşīde-i tavīlesindendir ki bir senede beş nefer evlādı
tā‘ ūndan rihlet-kerde-i dār-ı beķā oldıklarında merşiyelerinde nazm eylemişdür.

إذا şartıyyedir.

انشاب ile teķavvī-yi hükme dālle olan cümle-i fi‘ liyye yāhud cümle-i ismiyyeye muzāf
olmuşdur.

منيّة aşlında mebī‘ vezni üzere şıfatdur. Me‘ħazi المنى şey’i taķdīr eyledi dimekdir.
Şoñra ‘örfen mevte naķl eyledi. Zīrā mevt Allāhü te‘ālānuñ taķdīriyle gelir. Tā’sı
vaşfiyyetden ismiyyete naķl içündür.

انشابت şīġa-i māzīdür. Batırdı dimekdir. Fā‘ il-i müstetiri منية’ye ‘ā’iddür. انشاب
i‘ lāķ ma‘ nāsına.

انشابت, اظفارها kelimesinūñ mef‘ ūlidür ve zamīri منية’ye ‘ā’iddür¹⁰².

الفيت şīġa-i muħātabdur. Bulduñ dimekdir. وجدت ma‘ nāsına.

¹⁰² انشاب batırmaķ i‘ lāķ ma‘ nāsına.

انشابت, اظفارها kelimesinūñ mef‘ ūlidür ve zamīri منية’ye ‘ā’iddür: -HE

كل تميمة , الفيت ,كل تميمة mef'ül-i evvelidür. لاتتفع mef'ül-i s̄an̄isidür. فتهـi tā-i müsennāt-i fevkiyye ile şol 'avāzedür ki 'Arab zu'mlarında āfet-i 'ayn u cinden hıfz için şıbyānuñ gerdenlerine ta'lik iderler ve ehl-i cāhiliyye buña tamām devādur diyü i'tikād iderler idi. Bundan Resül-i Ekrem *şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi vesellem* Hāzretleri nehy buyurup من علق له تميمة فلا اتم الله له diyü buyurdular. Ba'zılar هـeze vü mühre ya'nī boncukdur dimiş. [105a] Hāfi buyrulmaya beytde isti'āre-i mekniyye yā metrük olan lafz-ı سبع'dur yāhūd lafz-ı منيه'dür. Yāhūd ihtilāf-ı mezāhibe göre سبع'ye teşbīh muzmardur. Ve bunlaruñ cemī' sine göre اظفارها kavli mekniyyenüñ qarānesidür. Bu Hevādīnüñ taqrīridür. Ammā metn ü Muhtaşaruñ taqrīri budur ki neffā' vü zarrāruñ miyānını min ğayr-i tefriķa nüfusuñ ķahr u ğalebe ile iġtiyāl ü ihlākinde hezli kendü nefsinde منيه'yi سبع'a teşbīh idüp سبع'a iġtiyāl-i mezbūrānsız kāmil olmayan اظفار'ı teşbīhde mübālağayı taḥķiķden öturi منيه'ye işbāt eyledi. Pes منيه'yi سبع'a teşbīh isti'āre bi'l-kināyedür. Ve اظفار'ı منيه'ye işbāt isti'āre-i taḥyīliyedür.

Ma'nā-yı beyt: Kaçan mevt tırnaķlarını bir şey'e batırsa cemī' 'avāzeyi nef' virmez bulursun. Hāşılı mevt bir şey'i gidermek için aña miḥlebini batırsa orada ḥiyel bātıla olur. Hikāyet olunur ki Mu'āviye bin Sufyān ḥasta olduķda Ḥasan bin 'Ali *rağıya'llāhu 'anhumā* efendimiz Hāzretleri mezbūruñ 'ıyādesine gelmişdi. Pes Mu'āviye Hāzret-i Ḥasanuñ kudūmini gördükde ķalkup oturdu. Ve izhār-ı tecellüd idüp bu Zü'eyb Hūzelinüñ ķaşıde-i merşiyesinden bu beyti okudu. Beyt

وَتَجَلَّى لِلشَّامِيِّينَ أُرِيهِمْ * أَنِّي لِرَيْبِ الدَّهْرِ لَا أَنْضَعُ

Ma'nāsı: şeāmetlere tecellüdüm sebebiyle zann olunurum ki taḥķiķ ben ḥavādiş-i rüzgār ile za'if ü maḥzūn olur degilüm dimekdür. Pes الناصر الجواب الحاضر میشدāķınca Ḥasan *rađıya'llāhu te'ālā 'anhu* Hāzretleri muķābelesinde yine ķaşıde-i mezkūreden 'ale'l-fevr bu beyti ya'nī şerḥ eyledigüm beyti inşād buyurdular.

179.

وَلَيْنَ نَطَقْتُ بِشُكْرِ بَرِّكَ مُفْصِحًا
فَلَيْسَانُ حَالِي بِالشُّكَايَةِ أَنْطَقُ

Bu beyt baḥr-ı kāmilüñ đarb-ı evvelindendür.

فلسانها mütefā' ilün ركمفصحن mütefā' ilün بشكربر mütefā' ilün ولننطق و Taqṭī'i mütefā' ilün [105b] لييششكا müstef' ilün يتانطقو mütefā' ilün sālimdür.

Ḳā'ili 'Utbīdür.

ولئن şartıyyedür.

نطقت fi'l ü fā' ildür.

بشكر بر kesr-i bā-i muvahḥade ile iḥsān ma' nāsınadır. برك izāfet iledür. برك يشكر برک müte'allıḳdur. برك يشكر برک müte'allıḳdur.

مره مفصحا Muḫhir ma' nāsına. مفصحا ism-i fā' ildür. مفصحا nün fā' ilinden ḥāldür. مره مفصحا de rivāyet olunmuşdur.

فلسان'da olan fā şartıñ cevābıdır. Ḥafī buyrulmaya mıṣrā'-ı evvel teceddüd ü ḥudūşe delālet iden cümle-i fi'liyye-i şartıyye ve mıṣrā'-ı şānī devām u istimrāra delālet iden cümle-i ismiyyete cezā'iyye olur. فلسان حالی mübtedādür.

بالشكايه أنطق'ya müte'allıḳdur. Ḥafī buyrulmaya şā'ir ḥāli maḳşūd üzerine delāletde insān-ı mütekellime teşbīh eyledi. Ve bu isti'āre bi'l-kināyedür. İnsān-ı mütekellimün delāletiniñ mā-bihī'l-kıvām ve'n-nizāmı olan lisān-ı ḥāle işbāt eyledi. Ve bu işbāt isti'āre-i taḥyīliyyedür.

Ma'nā-yı beyt: Eger ey memdūḥ. Senün mücedded ü nedret üzere olan birr ü iḥsānuñ şükürini muḫhir oldıgum ḥāalde nuṭḳ u tekellüm itsem lisān-ı ḥālüm itdigün esā'etden nāşī şikāyeti eñtaḳdur. Ya'nī müstemirrü'n-nuṭḳdur. Şā'irün bu beytinden murādı memdūḥ-ı muḥātabuñ kendüye esā'et-i dā'ime ve 'alā sebīli'n-nedret iḥsān itdigini beyāndur. Zīrā beytde istimrār cūd u devām-ı esā'etine ve nedret-i iḥsānına delālet iden elfāza ri'āyet idüp şartı teceddüd ü ḥudūşe dālle olan cümle-i fi'liyye ve cezā'-i devām u istimrāra dālle olan cümle-i ismiyye getürdi.

صَحَا الْقَلْبُ عَنْ سَلْمَى وَأَقْصَرَ بَاطِلُهُ
وَعُرِّي أَفْرَاسُ الصَّبَا وَرَوَّاحِلُهُ

Bu beyt baħr-ı ʔavılũn ɗarb-ı ſānīsindendür.

Taḳṭī'i i ṣḥaql fe' ülün بعنسلما mefā' ilün واقص fe' ül maḳbūz رباطله mefā' ilün maḳbūza وعرر fe' ül maḳbūz يافراسص mefā' ilün صباو fe' ül maḳbūz رواجه mefā' ilün maḳbūz.

Bu beyt Züheyr bin Ebī Sülmānuñ ʔaṣīdesinũñ maṭla' ıdur. Hıfı buyrulmaya bu beyt beytān-ı mezburān [106a] gibi isti'āre bi'l-kināye ve isti'āre-i taḫyīliyyeye mişāl oldığından ğayri isti'āre-i taḫḳīkiyyeye de muḫtemel mişāldür. İnşā'allāhü te'ālā taḫḳik olınsa gerekdür.

صا sekrũñ ḫilāfı olan صو'dan me'ḥūz ſīġa-i māzı-yi ma' rüfdür. Ve burada mecāzen سلا ma' nāsınadır. سلا عن الحب سلوة dinilür. Dostluđdan kesilmeklikle kesildi ve muḫabbetden ḫurũc itdi dimekdür.

القلب, صا'nuñ fā' ilidür. Ammā Aṭvelde صا'ya zehebe ma' nāsını virüp صو'uñ mülāyimi olaraq القلب'nuñ üzerinde muzāf taḳdīr idüp هوى القلب ذهب سكر dimiſdür.

عن سلمى, صا'ya müte'allığdır. Aṭvelde zehebenũñ fā' ilinden ſadedũñ mülāyimi bir ḫāl gözedüp معرضا عن سلمى diyüp معرضا kelimesine ta'alluğ itdürmiſdür.

عن حب سلمى fetḫ-i sīn-i mühmele ile a'lām-ı nisādandır. Mezesterī muzāf taḳdīr idüp عن حب سلمى dimekdür didi. Bu mıſra' da daği isti'āre bi'l-kināye ve taḫyīl vardır ki سكران'ı teſbīh ve سكران'uñ mülāyimi olan صو'ı قلب'e iſbāt eyledi.

واقصر, صا üzerine ma' tũfdür.

باطله ref' le اقصر'nuñ fā' ilidür. Ve zamīri قلب'e rāci' dür. سلمي, باطلهاقصر. سلمي'nuñ muḫabbetinũñ levāzımından olan ḳalbũñ bāṭlı nihāyete resīde oldı dimekdür. اقصر و قصر و تقاصر dinilür.

Nihāyete resīde oldu ve tükendi dimekdür. Bu ma' nāya göre kelimedede ḥazf olmaz ve ma' nā da zāhirdür. واقصر عنه dinilür. Andan 'āciz oldu dimekdür. Buña göre taqdir واقصر عنه باطله dimekdür. Pes bu taqdirce lā-maḥālete kelāmda ḳalb vardur. Zīrā 'āciz ḳalbdür. Bāṭıl degildir. Zīrā 'aciz ihtiyār şānından olana nisbet olunur. Bu Aṭvelüñ taqrīridür. Ammā Muṭavvelde واقصر عن الشيء dinilür. Şey'ün üzerine ḳādir iken şey'den imtinā' eyledi ve şey'i ḥālī üzerine terk eyledi dimekdür didi. Ba' zılar قصر عنه dinilür şey'den 'āciz iken şey'den imtinā' eyledi dimekdür dimiş. باطل القلب ḳalbün hevāya [106b] meyl ü meyelānına ve sāvīsine ve shevātına dirler.

و عرى, وعريه'den me'ḥūz şīga-i mechūldür. عريه dinilür. Anı libāsdan 'ārī ḳılsa.

افراس الصبي, عرى'nün mef'ül-i mā lem yüsemme fā' ilesidür.

و رواحله üzerine ma'tūfdur ve zamīri صبى'a 'ā'iddür. Ḥafī buyrulmaya Züheyrün murādı zamān-ı muḥabbetde irtikāb itdiği cehl ü 'aynī ya'nī azğunluğu terkinini ve irtikāb itdiği şey'ün mu'āvedesinden daḥi i' rāzını beyān itmek oldısa Züheyr kendü nefsinde صبى bī-ḥacc ü ticāret gibi kendünden vaṭar u ḥācet ḳazā olup ālātı terk olınan cihāt-ı mesīrden bir cihete teşbīh eyledi. Ve burada vech-i şebēh ol mesīre de mühlikeden mebālī ma'rekeden muḥteriz olmayarak iştiğāl-i tām ve mesālik-i şa'beye rükūpdur. Bu nefste muzmar olan teşbīh isti'āre bi'l-kināyedür. Şoñra tilke cihet muḥtaşar olan şey'ün ba' zısı ki cihet-i mesīr ü seferün ḳıvām u nizāmı kendüyle olan افراس u رواحل u صبى'ye işbāt eyledi. Ve bu افراس u رواحل u صبى'ye işbāt isti'āre-i taḥyīliyyedür. Pes bu taqdire göre صبى cehle meyl ma'nāsına olan صبوه'dan me'ḥūz olup fetḥ-i şād ile olan صبا'dan me'ḥūz degildir. Semī'a semā'an gibi şabiye şabāun dinilür. Şıbyān oynadı dimekdür. Bundan böyle Züheyrün irādesinde iki ihtimāl daḥi vardur. İhtimālinün biri Züheyrün افراس u رواحل ile murādı nüfusun devā'ı ve shevātı ve istifā'-i lezzātında nüfusa ḥāşıla olan ḳuvā ola. Ve biri Züheyrün افراس u رواحل ile murādı vaḳt ü evān şaby u 'unfūvān şebābuñ ḡayride ḡayy u azğunluḳdan ezkere kendü ile muāḥaza olınan māl u menāl u a'vān gibi esbāb ola. Pes bu iki ihtimāle göre افراس u رواحل'ün isti'āresi isti'āre-i taḥḳīḳiyye olur ki evvelkine göre ma'nāsı 'uḳalā vü nuḳalā ikinciye göre ma'nāsı ḥassā taḥaḳḳuḳ itdiginden ötürü.

Ma'nā-yı beyt: [107a] Sülmādan mu'riz oldığı ḥālde ḳalbün hevāsınun sekri gitdi ve ḳalbün hevāya meyl ü meyelānı nihāyete resīde oldu ve tükendi. Ve şıbyānün efrās u

revāhili ʿuryān oldu. Yaʿnī Sūlmānuñ muḥabbetinde irtikāb olınan cehl ü ğayy terk olındı. Ve buña muʿāvededen iʿrāz olındı. Yāḥūd nüfusuñ devāʿı shevātı ve istifāʿ-i lezzātda ḥāşıla olan kuvāsı terk olındı. Yāḥūd Sūlmānuñ muḥabbetinde azğunluğa esbāb olan māl u menāl u aʿvān terk olındı.

181.

الصَّارِبِينَ بِكُلِّ أَيْضٍ مَّخْذَمٍ
وَالطَّاعِينَ مَجَامِعِ الْأَضْغَانِ

Bu beyt baḥr-ı kāmīlūñ ebyāt-ı ziḥāfātındandır.

Taḫṭīʿi اضاربي müstef ilün muzmar نكلاب mütefāʿ ilün يضمخمن mütefāʿ ilün sālime
المستف ilün muzmar مجامع المضغاني mef ʿülün maṭvī vü muzmardur.

Ḳāʿili ʿAmr bin Maʿdikerib Zeydīdür. Ve bu beyt kināyedir. Maʿnā-yı vāḥidden ʿibāretdür didigine mişāldür.

اضاربيye müteʿallıḳdur. ابيض ḡayr-i munşarīfdür. سيف ابيض şadʿı maşḳül olan seyfe dirler.

مخزم kesr-i mīm ile ve sükün-ı ḥā-i muʿceme ile ve fetḥ-i zāl-i muʿceme ile seyfi ḳāṭiʿ maʿnāsına. ابيض şıfat vāḳiʿ olmışdur.

الطاربين, والطاربين üzerine maʿtūfdur.

الطاربين, الطاعين nūñ mef ʿulidür. مجامع, مجمع kelimesinüñ cemʿ idür. اضغان, ضغن kelimesinüñ cemʿ idür. Ḥafī buyrulmaya مجامع izāfetle muḳayyed lafz-ı vāḥiddür. قلوب dan kināyedür. Pes مجامع الاضغان, قلوب dan kināye maʿnā-yı vāḥiddür.

Maʿnā-yı beyt: Anlar ḳāṭiʿ olan her seyfi ebyaz-ı maşḳül ile riḳāb-ı aʿdāyı ḍāriblerdür. Daḡi anlar mecāmiʿ -i aḥḳād olan ḳulüb-ı nāsı esinne vü elsine ile ṭāʿ inlerdür.

إِنَّ السَّمَاحَةَ وَالْمُرُوءَةَ وَالنَّدَى
فِي قُبَّةٍ ضُرِبَتْ عَلَى ابْنِ الْحَشْرَجِ

Bu beyt baħır-ı kāmildendir.

Taħṭī' i anisma müstef' ilün muzmar [107b] تونداى mütefā' ilün حتولمرو mütefā' ilün salime
فيقبتن müstef' ilün muzmar ضربتعلب mütefā' ilün نلحشرجى müstef' ilün muzmardur.

Ḳā'ili İbn-i Ziyād A' cemdür. Abdullāh bin Ḥaşrecüñ ḥaḳḳında dimişdür.

السماحة naşb ile ان'nün ismidür. سماحت kerem ma' nāsınadır. Cūd ma' nāsına degildür. Zīrā
nidā taṭvīl olmaḳ lāzım gelür. Hevādīde سماحت şıdḳ-ı lisān ve def' -i ezā-yı cīrān ve ihvāna
ihsāna dirler didi. İbn-i Anbārī dimiş ki سماحت 'aṭāda suhūletdür ve ندى i' ṭā ile seḥādur.
Mecmū'ı birbirine müteḳāribdür. Ḥaḳḳ olan bunun emşālī te' āṭuf ancaḳ mediḥde tevkīd ü
mübālağayı ifāde içündür.

المروة, السماحة üzerine ma' ṭūfdur. مروة zamm-ı mīm ve rā-i mühmele ve teşdīd-i vāv ile ve
ibḳā-i hemze ile de insāniyyet ma' nāsınadır. Muṭavvelde kemāl-i recūliyyet ma' nāsına
didi. والندى yā ḳurbına yā bu' dına ma' ṭūfdur.

قبة في قبة كائن كائن muḳadder في قبة dimekdür. Ve bu ان'nün
ḥaberidür. قبة zamm-ı ḳāf ve teşdīd-i bā-i muvaḥḥade ile ḥaymeden büyük ḥaymedür ki
padişāhāna maḥşūşdur. Buña otaḡ dirler. Hevādīde قبة binā'dan bir nev' dür. Cem' i قيب ve
قباپ gelür didi.

ضربت şīḡa-i mechūldür. Fā' il-i müstekinni قبه 'ye 'ā'iddür ve ضربت ilḥ. في قبة'nün na' tidür.

على ابن الحشرج, ضربت fi' line müte' allıḳdur. حشرج ca' fer vezni üzere bir recülün ismidür.

Ma' nā-yı beyt: Taḥḳīk semāḥat u kerem ü insāniyyet ü kemāl-i recūliyyet ü cūd bir
ḳubbede olıcdur ki ol ḳubbe İbn Ḥaşrecüñ üzerine ḍarb u binā' olındı. Şā' irün murādı İbn

Haşrecün şıfat-ı mezkûreye ihtisâsını işbât ve İbn Haşrec bu şıfata münhaşır ve muhtaşdur diye taşrihi terk ü kinâyeye meyl idüp şıfat-ı mezkûreyi İbn-i Haşrecün üzerine mağrûbe olan kıbbede kıldı. Hâşıl-ı ma' nâ bu oldu ki İbn-i Haşrecün semâhatı vardır yâhüd semâhat İbn-i Haşrecündür. Yâhüd İbn-i Haşrec [108a] semâhatlü oldu. Yâhüd İbn-i Haşrece semâhat hâşıl oldu yâhüd İbn-i Haşrec semâhatlüdür.

183.

أَوْ مَا رَأَيْتَ الْمَجْدَ أَلْقَى رَحْلَهُ
فِي آلِ طَلْحَةَ ثُمَّ لَمْ يَتَّحَوْلِ

Bu beyt baħr-ı kâmilün ğarb-ı evvelindendir.

Fiâl Talḫe mütefa' ilün müstef' ilün mużmar قارحله müstef' ilün mużmar فىآل طل müstef' ilün mużmar حتملم mütefa' ilün يتحولو mütefa' ilün sālimdür.

Ḳā'ili Buħturidür.

ma' nāsına, علمت, رايته, Ya' nî istifhām-ı iḳrār'idür. رايته, dimekdür. او ماريته

iqāmetinden, القا, فى رمله, mef' ūl-i şānīsidür. فى رمله, mef' ūl-i evvelidür. رايته'nün, naşb ile meġd

ya müte'allıkdur. فى رمله, فى آل طلحة

murād irtiḫāldür. تحول, ile murād, 'ā'iddür. 'e' meġd il-i müstekinni, فى آل طلحة

Ma' nā-yı beyt: Taḫḫik bildik ki mecd ü şeref āl-i ṭalḫada iqāmet itdi ve cenāblarından irtiḫāl itmedi.

هذا آخر ما وقفنا عليه من شرح أبيات البيان مع بيان ما فيها من الغرائب والبدايع * ونسئله التوفيق لا خنتام شرح أبيات
البدیع * والحفظ من العيوب الظاهرية والباطنية والموانع * إلهي هب لنا العصمة والمعصومية الدائمتين سببا وذريعة

إلى كمال اتباع أجل الشرايع * وبصرنا بجاه * جيبك في أنوار العمل بأسرار المعارف والبدائع * واحرسنا عن السنة
ذوي الأضغان من أنباء الزمان في الوقائع *

[108b]İbtidā-i şevāhid-i ilm-i bedī' fi'ṭ-ṭibāk-i el-müsem mā bi't-tedbiç

184.

تَرَدَّى ثِيَابَ الْمَوْتِ حُمْرًا فَمَا أَتَى
لَهَا اللَّيْلُ إِلَّا وَهَى مِنْ سُنْدُسٍ خُضْرُ

Bu beyt baḥr-ı ṭavīlūñ ḍarb-ı evvelindendür.

Taḳṭī'i terdda fe'ülün ثيابمو mefā'ilün تحمرن fe'ülün فما اتى mefā'ilün maḳbūza لهلى fe'ülün
لالاوه mefā'ilün يمنسن fe'ülün دسنخضرو mefā'ilün sālimdür.

Ḳā'ili Ebū Temmāmdur. Ebū Nehşel Muḥammed bin Ḥümejd şehīd oldıḳda aña mersiyeyledigi ḳaşīdesindendür.

تردى fi'l-i māzī-yi gā'ibdür. Müstetiri Ebū Nehşele 'ā'iddür. 'ترديت الثوب' den me'hūzdür.
توبى ridā aḳz eyledüm ve ridā kıldum dimekdür.

الموت naşb ile تردى nuñ mef'ülidür. Muṭavvelde الموت ile murād dem ile ḳarışıḳ şiyābdur didi. Şāriḥ-i ebyāt-ı Miftāḥ¹⁰³ الموت ile murād ekfāndur dimiş. Aṭvelde didi ki الموت ile murād ol ثياب'dur ki içinde ola demek olup izāfet ednā mülābese için olur. Ve yine şaḥīhdür ki الموت ile murād memdūḥuñ bedenine dima'-i şehādet ḳarışup ol dimā' giydigi şiyāb gibi ola. Buña göre mevte izāfetūñ nüktesi gūyā şiyāb-ı mezkūreyi aña mevt ilbās eyledi ki mevtūñ gelmesiyle ol şiyābı giydi ve şevbūñ cem'i olan şiyābı ityānında nükte memdūḥuñ cerāḥatinūñ ta'addüdine işāretdür ki ḥattā aña her cerāḥat bir şevb-i aḥmer ilbās itdi.

حمرا naşb ile ثياب الموت'den ḥāldür. حمرا, حمr'uñ cem'idür.

¹⁰³ Muṭavvelde الموت ile murād dem ile ḳarışıḳ şebātdur didi. Şāriḥ-i ebyāt-ı: -HE

فما' da mā nāfiyedür.

لها'nüñ lām'ı علی ma' nāsınadur. Zāmīri şiyāba 'ā'iddür.

الليل ref' ile اتى'nüñ fā' ilidür.

وهى ثياب' a rāci' mübtedādur.

سندس haberidür. من سندس sīn ü dāl-i mühmeleteynüñ zammı ve miyānında sükün-ı nūn ile mu' arbedür. Dībānuñ incesine dirler.

خضر Ḥaṭībden menkūl ḥāşiyede lafzen merfū' haber ba' de haberdür. Zīrā kavāfi-yi қаşide ḥareke-i zamm üzere mebniyedür dimiş ve 'örfe muvāfiq u vāzih olan خضر lafzen merfū' mübtedā-i maḥzūfuñ haberı olup cümlesi سندس lafzına şıfat olmağdur. Beyzāvī dimiş ki خضر zamm ile اخضر' uñ cem' idür. sevāda qarīb beyāz u sevād miyānında bir levndür.

Ma' nā-yı beyt: Ebū Nehşel dimā' ile maḥlūṭa [109a] şiyābı yāḥūd dimā' ile muleṭṭaḥa ekfānı ki anuñ şiyābıdur. Yāḥūd nefsi dimā' ı hamr olduğı ḥālde ridā kıldı. Pes bunlaruñ üzerine yāḥūd tilke'd-dimā' uñ üzerine bir gice gelmedi ve bir gün geçmedi meger ol şiyāb yāḥūd ol dimā' sündüs-i ḥaḍrdandur. Yāḥūd sündüs-i cennetden ḥaḍrdur. Ya' nī ol gün ol şiyāb-ı mezķüre yāḥūd ol dimā' uñ yerine ḥilel-i cennet ilbās olındı. Ḥaṭī buyrulmaya burada hamr ile ḥaḍr cem' olunup şiyāb-ı hamrdan maḥşad yā katldür yāḥūd naşb-ı seyfdür. Ve ḥaḍrdan maḥşad ḥayāt-ı ebediyye olan duḥūl-i cennetdür. Yāḥūd lezzāt-ı cennetdür. Pes lezzet ü naşb ü katl ü ḥayāt mütezaddātdur. Pes beyt kināye ḳabīlindendür. Buña tedbīcū'l-kināye dirler. Tedbīc Ḳāmūsda olduğına göre dībāc ile tezyīndür. Düstürda olduğına göre muṭlaḳa tezyīndür. Muṭavvelde didi ki ديج المطر dinilür. Maṭar arzı tezyīn eyledi dimekdür. Ve bunlar ma' nā-yı iştīlāḥisine münāsibdür. Iştīlāḥda medḥ ü ḡayr-i medḥde min ciheti'l-ma' nā kināye yāḥūd tevriye қаşdı için elvān zīkr olunmağdur. Bu mişalde ta' rīf tedbīcde olan elvān ile murād mā-fevḳa'l-vāḥid olduğına tenbīh vardur. Ammā tedbīḥ ḥā-i mühmele ile ma' nā-yı iştīlāḥisine 'adem-i münāsebetinden ḡayri kütüblerde mażbūṭ degildür.

لَا تَعْجَبِي يَا سَلْمَ مِنْ رَجُلٍ
ضَحِكَ الْمَشِيبُ بِرَأْسِهِ فَبَكَى

Bu beyt baħr-ı kāmīlūñ ğarb-ı rābi' indendür.

Taġġī' i لاتعجبي müstef' ilün mużmar من ياسلم müstef' ilün mużmar رجلن fa' lün ħazze ضحك
mütefā' ilün ببرأسه mütefā' ilün فبكا fa' lün eħazzdür.

Ķā'ili Di' bil nām şā' irdür. Di' bil zibric vezni üzeredür. Ve bu Ĥuzā' i-yi Rafizidür.

ياسلم ya mer'enūñ ismidür. Yāħūd ism-i imre'e olan Selmādan muraħħamdur. Yāħūd murād
'uyūbdan sālīme dimekdür. Buña göre سلم, سالمه'de müsta'mel selāmet ma'nāsına olur.
Recül ile şā'ir kendüni murād ider. Kendüye vaşf bi'l-cümle mümkün olsun için
kendünden recül ile [109b] ta' bir eyledi.

ضحك المشيب'de المشيب ref' le ضحك'nüñ fā' ilidür. مشيب, شيب gibi şa'ra ve beyāz şa'ra dirler.
Tanşışde zamm-ı mīm ile zabt idüp پيرشدين ile tefsir eyledi. ضحك'yi Muṭavvelde zühür-ı tām
ile zühür itdi diyü tefsir itdüp ضحك'i zühür-ı tāmndan kināye kıldı. Zīrā مشيب'ün zühür-ı
tāmı yā şāhibini nāsa muđħike kılmak iledür. Yāħūd dıħk şefeteynūñ mestürātından ħafī
olanūñ zühürını istilzām iledür. Burada şeyħüm 'Allāmetü'd-dünyā Ebu's-Şafā eş-Şeyħ
İbrāhim el-Ĥalebī medda'llāhu zılālehū buyurdılar dıħk ile şeyb-i re's arasında
münāsebetdür ki şeyb-i re's beyāz oldıġı gibi diş daġı beyāzdur. Binā'en'aleyh dıħk
ķavlini iħtiyār eyledi.

برأسه'de olan bā zarfiyye olup ضحك'ye müte'allıķdur.

فبكا'nüñ fā' ili müstetiri recüldür. Mışrā'-ı şānī recülün şıfatıdır.

Ma'nā-yı beyt: Güyā bu recülün aġlamasından Selmā ta' accüb ider idi. Aña cevāb virüp
dir ki. Ey Selmā. Ta' accüb eyleme. Bir recülden ki anuñ başında meşib zühür-ı tām ile
zühür itdi. Pes ol recül mevti tezekkür ile yāħūd zamān-ı şebāba te'essüf ile aġladı. Bu

ma' nā Muṭavvel ü Aṭvelden müstefāddur. Ammā şāriḥ-i ebyātuñ virdigi ma' nā budur ki. Ey ḥabībe. Recül-i şabbuñ tağayyür-i ḫālinden ta' accüb eyleme. Anuñ tağayyür-i ḫālī bed' degildir. Zirā bir kimesne meşākḫ-ı ḥubbdan benüm mübtelā oldıguma mübtelā olsa lā-maḫāle ḫālī tağayyür ider. Ḥafī buyrulmaya zuhūr-ı şeyb ile bükā miyānında teqābül yokdur. Belki miyānlara telāzüm olmaḫ ḫurbīdür. Lākin dıḫkuñ ma' nā-yı ḫaḫīḫīsī ile bükānuñ miyānında teqābül vardur. Buña ihām-ı tezād tesmiye olunur. Zirā ḡayr-i müteḫabileyn olan ma' neyeyn-i mezkūreyn iki lafz ile tağyir olındılar ki şöhrefiyle bile¹⁰⁴ ma' neyeyn -i ḫaḫīḫeyn yāḫūd mecāzeynleri miyānında tezādı ihām iderler. Mümkündür ki meşībüñ dıḫkı ile murād sürürü ola. Ḳuvvet ü galebesinden sürür iden recüle meşībī teşbihden ötüri. Ve bükā ile murād ḫūzn ola. Pes bu ḫinde aşl ṭibāḫdan olur. [110a]

186.

مَا أَحْسَنَ الدِّينَ وَالْدُنْيَا إِذَا اجْتَمَعَا
وَأَفْبَحَ الْكُفْرَ وَالْإِفْلَاسَ بِالرَّجُلِ

Bu beyt baḫr-ı basīṭüñ ḍarb-ı evvelindendür.

واقبل واقبل fa'lün maḫbūne تعما müstef'ilün دنیاذج fā'ilün دینود مااحسن müstef'ilün Takṭī'i mefā'ilün maḫbūn افسر فā'ilün كقول müstef'ilün رجلی fa'lün maḫbūndur.

Ḳā'ili Ebū Dülāme nām şā' irdür.

ما' nāsına ve mübtedādur. Şey' ma' nāsına ve mübtedādur. Ve mübtedā olması ma' nā-yı ta' accübī tazammunından ötüridür. Ḥaşn şīğā-i māzīdür. Şoñra ta' accübe naḫl olındı.

Ma' nāsı ne müte' accib şey'-i ' aḫīm'dür ki dīnī ḫasen kıldı dimekdür. ما' nāsı ne müte' accib şey'-i ' aḫīm'dür ki dīnī ḫasen kıldı dimekdür. ما' nāsı ne müte' accib şey'-i ' aḫīm'dür ki dīnī ḫasen kıldı dimekdür. ما' nāsı ne müte' accib şey'-i ' aḫīm'dür ki dīnī ḫasen kıldı dimekdür. ما' nāsı ne müte' accib şey'-i ' aḫīm'dür ki dīnī ḫasen kıldı dimekdür.

¹⁰⁴ muğyīn-i mezkūrīn iki lafz ile tağyir olındılar ki şöhrefiyle bile: -HE

بالرجل, اجتماعا, müte‘allıkdur. Aṭvelde dir ki recül zıkrı tağlîbdür. Yāhūd ḥadîş-i mer’e bi-ṭarîķi’l-ülā ma‘lūmdur ki kaçan recül kemāl-i recüliyyetiyle کفروافلاس’uñ ḳubhını def‘ eylemeye. Mer’e noḳşānıyla nice def‘ idebilir.

Ma‘nā-yı beyt: Kaçan dîn-i İslām ve dūnyā ve māl bir recülde ictimā‘ itse ne müte‘accib şey’-i ‘azîmdür ki bunları ḥasen ḳıldı. Ve küfr ü iflās u faḳr ictimā‘ itse ne müte‘accib şey’-i ‘azîmdür bunları ḳabîḥ ḳıldı. Şā‘ir muḳābele ṭarîķi üzere evvelā üç şey’ ityān idüp ba‘de tertîb üzere her birinüñ muḳābilini getürüp ḥüsnü ḳubḥa dîni küfre dūnyāyı iflāsa muḳābil ḳıldı.

187.

كَالْقِسِيِّ الْمُعْطَفَاتِ بِلِ الْأَسْهَمِ
مَبْرِيَّةً بِلِ الْأَوْتَارِ

Bu beyt-i müdevver baḥr-ı ḥafîfüñ beyt-i teş‘ işindendür.

Тақти‘i калқисил fā‘ ilātün meṭṭafa mefā‘ ilün teblās fe‘ ilātün maḥbūn هممبرى fe‘ ilātün maḥbūn meṭṭafa ilün maḥbūn اوتارى meṭṭ ulün müşā‘‘aşdur.

Ḳā‘ili Buḥturī nām şā‘irdür. Ża‘f u ḥüzāl ü naḥāfetde ibilüñ şıfatında dimişdür.

كالقسي mübtedā-i maḥzūfuñ ḥaberidür. Тақдирі айл мзкоре калқиси dimekdür. Kesr-i ḳāf u sîn ile قوس kelimesinüñ cem‘ idür.

المعطفات, القسي, [110b] meṭṭafa teḳşiri ifāde iden teşdîd-i ṭā-i mühmele ile menḥiyyāt ma‘nāsına. عطف العود وعطفه dinilür.

‘Avdi menḥi eylese بل الاسهم cerr ile القسي üzerine ma‘ṭūfdur. سهم kelimesinüñ cem‘ idür.

مبرية naşb ile اسهم’den ḥāldür. مبرية, مبراء, me’ḥūz ism-i meṭṭ uldür. مبراء anı yondı dimekdür.

اوتار, وتر kelimesinüñ cem' idür. Kiriş-i zih ma' nāsına.

Ma' nā-yı beyt: Ol ibil za' af u hüzal u naḥāfetlerinden nāṣi egilmiş yaylar gibidür. Belki yönelmiş oldığı ḥalde olan oklar gibidür. Belki yayların kirişleri gibidir. Bu mişilliye mūrā' ātü'n-naẓīr dirler. Şā' ir birbirine münāsib olan قسى u اسهم ü اوتار 'ı cem' eyledi. Ḥafi buyrulmaya ibilün hüzalde tenezzül ü inḥiṭāṭına işaretden ötüri evvelā انحناده قسى 'ye ba' de مبرية اسهم 'ye ba' de اوتار 'e teşbīh eyledi ki birbirinden za' ifdür. Ve evvelki teşbīhinde ba' de ikinci teşbīhinde ḥaṭāsına tenbīhden ötüri بل-ı ızrābiyye getürdi.

188.

إِذَا لَمْ تَسْتَطِعْ شَيْئًا فَدَعُهُ
وَجَاوِزُهُ إِلَى مَا تَسْتَطِعُ

Bu beyt baḥr-ı hezecedendür. Lākin Fāriside isti' māl gibi müseddes-i maḥzūf isti' māl eylemişdür.

İf i Taḫṭī' i تس إذا لم تس mefā' ilün تطعشئين mefā' ilün فدعه fa' lün maḥzūfdur. وجاوز هو mefā' ilün الامانس تطيعو fa' lün maḥzūfdur.

Ḳā'ili ' Amr bin Ma' dīkerib nām şā' irdür.

استطاع الامر إذا لم تستطع dinilür. Ol emri muḥtemel oldı ve aña ṭāḳat getürdi dimekdür.

شيئا لم تستطع, kelimesinüñ mef' ulidür.

فدعه cezā-i şarṭdur. Žamīri شيئاً lafzına ' ā' iddür.

وجاوزه, taḫdīrindedür. Žamīri شيئاً lafzına ' ā' iddür.

إلى ما تستطع, kelimesinüñ mef' ul-i şānīsidür.

Bu beyt irşâda mişâldür. İrşâd lügatde hazırlamak i' dâd ma' nâsınadır. Buña göre vech-i tesmiye mütekellim-i âherde gelmezden ol gelecegi hazırladığından dinilmişdür. Muṭavvelde dimiş ki irşâd raḳībūñ ṭarīḳi naşbıdır. Velel buña müsâ' ade ider. Daḳi vech-i münâsebet muḫâṭabı ' acze munṭazır [111a] ve raḳīb kılmak dimek olur. İşlâḫda fıkradan ve beytden ḳable'l-' acz ' acze delâlet iden şey'i kılmakdır. Eger revî bilinür ise buña ba' zılar teshîm tesmiye itdiler. Teshîm lügatde sehmden me' ḫūz naşib ma' nâsınadır. Buña göre vech-i tesmiye mütekellim-i kelâma ḫüsnden naşibini i' tâ itdigidinden dinilmişdür.

Ma' nâ-yı beyt: Ne zamân bir şey'e ki taḫammül idemeyesün ve tākāt getüremeyesün. Ol şey'i terk eyle. Ol şey'den muḫtemel oldığıñ ve tākāt getürdigün şey'e git.

189.

قَالُوا اقْتَرِحْ شَيْئًا نُجِدْكَ طَبَّخَهُ
قُلْتُ اطْبُخُوا لِي جَبَّةً وَقَمِيصًا

Bu beyt baḫr-ı kâmilün ḍarb-ı şânî maḳṭū' indandır.

Taḳṭi' i falṭarḥ müstef' ilün mużmar شَيْئًا نَجِدْ müstef' ilün mużmar لكطبخه mütefā' ilün sālime قلت اطبخوا لي جبنة وقميصا müstef' ilün mużmar ليجيبتن mütefā' ilün وقميصا fe' ilātün maḳṭū' dur.

Ḳā'ili Ebū Raḳa' maḳ nām şā' irdür.

قالوا'nun fā' ili mużiflere ' ā'iddür.

اقتراح ifti' âlden şığa-i emrdür. Aña min ğayr-i tefekkür su'âl itdüm dimekdür. Ve bu güne su'âl miyân-ı aşdıḳâda olur. Ammâ Muṭavvelde اقترح عليه شَيْئًا dinilür. Ol şey' aña min ğayr-i reviyet su'âl eyledüm ve 'alâ sebîli't-taḫakküm ve't-teklîf ṭaleb eyledüm didigi iki ma' nâyı biri birine ḳarışdurmakdır. Zîrâ اقتراح Şiḫâḫda olduğına göre min ğayr-i reviyetde su'âl ma' nâsına gelür. Buña binâ'en ki طبخ اجاده teklîf ü taḫakküme tavaḳḳuf itmesi lâyıḳ degildür. Belki mücerred işâret ile taḫḳîḳ itmesi lâyıḳdur. اقتراح ibtidâ' ma' nâsına da gelür. Beytün buña daḳi ihtimâli olup dimek olur ki su'âl ibtidâ' ile vusûli mu' tād olmayan mişilli şey'i su'âl eyle. Ḥafî buyrulmaya bu ma' nâ sâ'ilün

emrine inkıyād da eblağdur. Su'ālī mu'tād olmayan mişilli şey'i emrine inkıyāddan 'Allāme Sa'd bundan zühūl idüp اقتراح شیئی ابتداء'dan degildir. Zīrā münāsib olmadığı hafī degildir didi. اقتراح شیئا emrinūñ mef' ulidür.

نجد zamm-ı nūn ile mütekellim me'a gayrihī şığasıdır. Ve emrūñ [111b] cevābı olmağ üzere meczūmdur. اجاده'den me' hūzdür. Taḥsīn ma'nāsına. Ve bu rivāyet ü dirāyetūñ muḳtezāsıdır. Ne kadar نجد vecdden olup vech-i şihhat olursa da لك, نجد kelimesine müte'allıkdur.

طبخه نجد kelimesinūñ mef' ulidür.

طبخوا cümlesi maḳūl ḳavldür. اطبخوا zamm-ı bā ile ḳatele bābından emrdür. خيطوا ma'nāsına. Şā'ir cübbesinūñ ḥıyātasını lafz-ı طبخ ile zikr itdiği ḥıyāta-i tabḥ ta'am şoḥbetinde olduğından ötüri buña müşākele dirler. Müşākele lügatde muvāfaḳat ma'nāsınadır. Ve münāsebet zāhirdür. İştulāḥda gayrūñ lafzıyla bir şey' zikr itmekdür. Ol şey' gayrūñ şoḥbetinde vuḳū'ı vaḳtinde Aṭvelde didi ki ḥıyāṭadan tabḥ ile ta'bīrinūñ nüktesi tabḥ ile ikrām anlarūñ ḳatında mergūb u şānlarına şāyān olmağın ḥıyāṭayı tabḥa teşbihden ötüri ta'bīr eyledi. Zīrā anlar نجدلك طبخه dimekdür. Ma'lūm oldı ki şā'ir için tabḥa rağbet itdiler. Şā'ir de şüret-i tabḥı taşvīr ile anları ḥıyāṭaya terğīb eyledi. Pes bu taḳrīrdən müşākele ma'nāda ne olduğ zāhir oldı. Böyle olunca şudūr-ı ḳāşırinde vesvese viren şey' ki müşākele elfāzı tecāvüz itmez. Ḥaḳḳı muḥassināt-ı lafzıyyeden 'add olunmağdur.

Ve اقتراح ibtidā' ma'nāsına olmasına eşedd-i mülāyemetle mülāyimdür. Zīrā tabḥ-ı cübbe ve tabḥ-ı ḳamīş su'ālī ašlā mesmū' olmayan su'āl-i mübtede'dür. Didikleri muzmaḥil oldı.

Ma'nā-yı beyt: Didiler ki ne gūne şey'. Min gayr-i revıyyete ve min gayr-i tefekkūr istersün. Saña anuñ tabḥını güzel idelüm. Ben de didüm ki benüm için ekl ü şürbe müte'allıḳ bir şey' lāzım degildir. Hevā ḡayet şovuḳdur. Bir cübbe ve bir ḳamīş tabḥ idinüz ya'nī dikünüz dimekdür.

إِذَا مَا نَهَى النَّاهِي فَلَجَّ بِي الْهَوَى
أَصَاخَتْ إِلَى الْوَأَشِيِّ فَلَجَّ بِهَا الْهَجْرُ

Bu beyt baħr-ı ʔavilũn ɗarb-ı evvelindendür.

اصاخت mefā' ilün maħbūza بيلهوى mefā' ul maħbūz فلجج mefā' ilün نهناهى fe' ülün إذا ما Taqṭī' i fe' ülün mefā' ilün. [112a]

Ḳā'ili Buħturīdür. Mütevekkil Billāhuñ veziri olan Fetħ bin Hākānı medħ eyledigi ʔaṣīdesindendür.

إذَا مَا نَهَى النَّاهِي fi' l-i şartdur. Ve mā zā'idedür. نهى ṣīga-i māzīdür. Men' eyledi dimekdür. نهى, نهى'nüñ fā' ilidür. Ve sibāk ʔarīnesiyle taqḍiri عنها dimekdür.

فلج şarta müferrağdur.

هوى aşğ u muħabbet ma' nāsina. Ta' rīfi muzāfun ileyħden 'ıvağdur. Taqḍiri هواها dimekdür. Zamīri maħbūba 'ā'iddür.

اصاخت الى الواشى şartuñ cezāsıdur.

فلج بها الهجر cezāya müferrağdur.

اصاخه me' hūzür. Kulak tutdı ya' nī dinledi dimekdür. Kulak tutmağ istimā' ma' nāsina. Müstetiri maħbūbeye 'ā'iddür.

واشى, واشى den müştakğ şıfatdur. Nemmām ʔovucu olana dirler. Kelāmına zīynet ü revnağ virdiginden dinilmişdür.

فلج de bu ma' nāyadur. Müläzemet itdi dimekdür.

بها'de olan zamīr maḥbūbeye 'ā'iddür. Ve لهج'nün mef'ülidür. هجر fā'ilidür. هجر feth-i hā ile ve sükün-ı cīm ile iftirāk ma'nāsınadır.

Ma'nā-yı beyt: Ol maḥbūbenün ḥubbından nehy ü men' idici beni nehy ü men' itdiği hinde anuñ 'aşkı ve muḥabbeti mülāzemet itdi. Bunda nehy ü men'-i 'amel idemedi. Daḥi ol maḥbūbe nemmāma kulaḥ ṭutdı. Ya'nī nemmāmuñ miyānemüzde bürüdet ü iftirāka dāll olan iftirāsını istimā' idüp taşdıḳ itdi. Bu sebebden aña hecr ü iftirāk ve benden tebā'ud-ı mülāzemet itdi. Bunda vāşinün vişāyesi 'amel itdi. Pes şā'ir şart ile cezāda vāḳi' nāhīnün nehy u maḥbūbenün vāşīye işāḥası ya'nī vāşinün sözini istimā' miyānını her birleri hevā vü hecrün mülāzemetleri üzerlerine tertīb itmede müzdevic ḳıldı. Buña müzāvece dirler. Müzāvece lügatde izdivāc ma'nāsınadır. İşılāḥda şartla cezāda vāḳi' iki ma'nānuñ miyānını her birleri şey'-i āḥerün üzerine tertīb itmede müzdevic ḳılmaḳdır. [112b]

191.

قَفُّ بِالْدِّيَارِ الَّتِي لَمْ يَعْفُهَا الْقَدَمُ
بَلَىٰ وَغَيْرَهَا الْأُرُوحُ وَالْدِّيَمُ

Bu beyt baḥr-ı basīṭün ḍarb-ı evvelindendür.

بلوغى müstef'ilün رلتى fā'ilün يعفول müstef'ilün قدمو fa'lün maḥbūne mefā'ilün maḥbūn يرهل fa'lün maḥbūn ارواحود müstef'ilün ديمو fa'lün maḥbūndur.

Ḳā'ili Zūheyr bin Ebī Sūlmādur. Hüzeym bin Sinānı medḥ eylediği ḳaşidesinin maṭla'idur.

قف vuḳūf ile nefsine emrdür. Yāḥūd her ḥiṭāba şāliḥ olana emrdür.

بالديار'da olan bā fi ma'nāsına قف kelimesine müte'allıḳdır. ديار, دار'un cem'idür.

المى لم يعفها القدم cümlesi بالديار'un şıfatıdır. يعف maḥv u münderis ider dimekdür. Şīḡa-i muzāri'dür ve zamīri mef'ül-i ديار'a 'ā'iddür. القدم, يعف'nün fā'ilidür. قدم'den murād teḳādüm-i 'ahd ve teṭavül-i zamāndur.

وغيرها'de olan vāv zā'idedür. Ba'zılar 'atıfedür dimiş. Aţvelde dimiş ki بلى'dan sonra bir maḥzūf üzerine ma'tūfdur. Pes bunda vāv'ı ziyāde kılmāğa bir dā'î yoḡdur. بلغيرها kuvvesinde kılmāğa daḡi bir dā'î vü sebep yoḡdur.

الارواح, الاروح, ريح, اروح kelimesinüñ 'alā ḡayr-i kıyās cem'idür. رباح u رباح gibi. Şihāḡda ḡāḡice ارواح üzerine cem'lenür. Zīrā aşlı vardur mā-ḡablinüñ kesriyle رباح da ḡalb olunur. Ve ارواح da kesr-i zā'il oldı ve yā'yı ibḡā iden روح'uñ cem'i olan ارواح'a iltibāsuñ ref'ini ḡaşd eyledi dimiş.

الديم, الارواح üzerine 'atf olunur. ديم kesr-i dāl-i mühmele ve fetḡ-i yā-i müsennāt-i taḡtiyye ile kesr-i dāl-i mühmele ile ديمه'nüñ cem'idür. ديمه ra'd u berḡsiz muḡlaḡā dā'im olan maḡara dirler. Yāḡūd beş gün yā altı gün yā yedi gün yā bir gün bir gice yāḡūd eḡalli şelāşe nehār yā şelāşe leyl dā'im olan maḡara dirler.

Ma'nā-yı beyt: Sen maḡbūbenüñ diyārında vuḡūf eyle ki anı teḡāvül-i zamān ve teḡādüm-i 'ahd ü evān münderis itmemişdür. Şoñra şā'ir bu kelāmını nakz idüp dir ki belī ol diyārı riḡler ve maḡar-ı dā'imler taḡyir itdi idi. Bunda nükte budur ki şā'ir taḡayyür [113a] ü tedellühini vü ke'ābe vü ḡüznini izḡardur. Güyā şā'ir ḡayretinden nāşī min ḡayr-i şu'ūr ola taḡḡiki olmayan şey'le ḡaber virüp ba'de ba'zı ifāḡat ile fā'ik olup kelām-ı sābıḡını mısra'-ı sānī ile nakz eyledi. Buña rücu' tesmiye olunur. İşḡilāḡda bir nükteden ötüri naḡzla kelām-ı sābıḡa 'avdetdür.

192.

إِذَا نَزَلَ السَّمَاءُ بِأَرْضِ قَوْمٍ
رَعَيْنَاهُ وَإِنْ كَانُوا غَضَابًا

Bu beyt baḡr-ı vāfirüñ ḡarb-ı evvel maḡḡūfindandur¹⁰⁵.

Taḡḡi' i إذا نزلس müfā' aletün سماءبار müfā' aletün ضقوم fa'lün maḡḡūfe رعيناهو mefā' ilün ma' şüb وان كانوا mefā' ilün ma' şüb غضابا fe' ülün maḡḡūfdur.

¹⁰⁵ maḡḡūf: maḡḡū' -HE

Ḳā'ili Cerīr nām šā'irdür dimişler lākin ḥaḳḳolan mu' avvidü'l-ḥükemā ile şehīr Mu'āviye bin Melik bin Ca'ferdür.

السما, نزل, النمل, سما ile murād mücāveret 'alāḳasıyla maḥardur.

موم, يارض قوم, نزله, ye müte'allıḳdur. Sebebiyyet 'alāḳasıyla رعيناه 'da سما'ya rāci' olan zamīr ile murād beytdür. Buña istiḥdām dirler. İştīlāḥda bir lafzuñ iki ma'nāsı olup biri kendü ile murād ve biri kendüye 'ā'id zamīr ile murād olunmaḳdur. Yāḥūd ol lafzuñ kendüye rāci' iki zamīri olup biriyle bir ma'nāsı ve biriyle āḥer ma'nāsı murād olunmaḳdur. Evvelkinüñ mişāli bu beytdür. İkincinüñ mişāli beyt-i ātidür.

Ma'nā-yı beyt: Ne zamān bir ḳavmüñ arzına yağmur yağsa ot bitürür. Ol ot ile ḥayvānlarımızı otladırız. Ne ḳadar ol ḳavm ḡazbān olursa da. Aṭvelde dir ki zāhir olan šā'irüñ bu beytden murādı ḳavmini sā'ir aḳvām üzerine ḡalebe vü ḳudret ü cür'et ile vaşfdur. Lākin bu maḳām ba'zı a'lāmdan böyle mesmū' oldı ki bu beyt Allāhü te'ālānuñ 'ibādı ḥaḳḳında ḳudret-i in'āmını izhārdur. Ne ḳadar ol 'ibādu'llāh Allāhü te'ālāya šākirīn degiller ise de. Pes buña göre ma'nā-yı beyt böyle demek olur ki Allāhü te'ālā arzı terbiye ve ol arzdān ra'y itdürmeklerine šāliḥ olmak için semā vü maḥarı arz-ı ḳavme inzāl eyledi. Ne ḳadar anlar ḡazbān u ḡayr-i šākirīn ise de. [113b]

193.

فَسَقَى الْعُضَا وَالسَّاكِنِيهِ وَإِنْ هُمْ
شَبَّوْهُ بَيْنَ جَوَانِحِي وَضُلُوعِي

Bu beyt baḥr-ı kāmīlūñ ḍarb-ı šānī maḳṭū' indandur.

شيبوهي سالىمة هوانهمو muzmar ولساكنى ولساكنى mütefā' ilün فسقلغضا Taḳṭī' i mütefā' ilün mütefā' ilün mütefā' ilün ولسوعى ولسوعى fe' ilātün maḳṭū' dur.

Ḳā'ili Ebū 'Ubāde Buḥturīdür.

فسقى'nun zamir-i müstetiri Allāhü te'ālāya rāci'dür. Ve bu şîğa du'ādur. Şuvarsın dimekdür.

الغضا, فسقى'nun mef'ulidür. غضا serî'ü'l-ihtirāk bir nev'-i şecerdür ki ba'ir ekl ider. Muğaylān didikleridür. Ve ba'zılar ramād ile pūşide olınsa nārı kırk gün muntafi olmayan bir şecere dirler dimiş.

والمساكنيه'ye غضا'ya rāci' olan zamir-i mecrür ile murād maḥāliyet 'alāqasıyla şecere-i ḡadā olan mevzi' ü mekāndur.

Ve شبوه'da غضا'ya rāci' olan zamir ile murād mücāveret ü sebebiyyet 'alāqasıyla şecere-i ḡadādan ḥāşıla olan nārdur.

وهم'de ان vaşliyyedür. هم'nun mīm'i zarūret-i şî'r için mazmūm oqunmalıdır. شبوه yaqdılar dimekdür. ان-i vaşliyyenun medḥūlini müfessirdür.

جوانح'nun cem'idür. Şadruñ kemükleri taḥtında olan dıl'un ismidür.

ضلع, ضلع kelimesinun cem'idür. Zahrını veli iden kemüklerdür. جوانح ü ضلع'un beyinde murād 'illetdür. Ve nārı hevāda ve 'aşq-ı şedidde isti'āre eyledi.

Ma'nā-yı beyt: Allāhü te'āla ḡadā nām şeceri şuvarsun ve ol şecerun mekānında sākin olanları isḡā itsün. Ne kadar ol sākin olanlar ol şecerden ḥāşıla olan nārı benüm cevāniḥ ü dūlū'um arasında yaqdılar ise bile şā'irun du'āda saḳiyā ile qaşdı Allāhü te'ālā med'uvvı lehū murād itdigi şey'de ve nemā vü nezāretinde medd ü dā'im itsün dimekdür.

194.

كَيْفَ أَسْأَلُ وَأَنْتِ حِفْءٌ وَعُصْنٌ
وَعَزَّالٌ لِحُظًا وَقَدْأَ وَرْدُفًا

Bu beyt baḥr-ı ḥafifun ḍarb-ı evvelindendür.

Taḳṭī' i kifaslu fā' ilātün وانت حق mefā' ilün maḥbūn فنو غصنن fā' ilātün sālime و غزالن fe' ilātün maḥbūn لحظنوقد müstef' ilün şaḥīḥ دنوردفا fā' ilātün [114a] sālimdür.

Ḳā'ili Ebū Ḥayyūs nām şā'irdür. Ḥayyūs hā-i mühmele ve zamm-ı yā-i müşennāt-ı taḥtiyye ve āherinde mu' ceme ile tennūr vezni üzeredür. Ve Ḥayyūs Ṭaberānīnün şeyhidür. Künyesi İbn-i Rızḳu'llāhdur.

كيف burada istifhām-ı inkārī içündür.

Ve اسلو şīḡa-i mütellim vahdedür. سلاه ve سلاعه dinilür. Anı unuttı ve andan unutma vāḳi' oldı dimekdür. Pes كيف اسلو nuñ ma' nāsı seni nice unuttı dimek olur.

وانت de olan vāv ḥāliyedür. انت mübtedādur.

حقف haberidür. حقف kesr-i hā-i mühmele ve sükün-ı ḳāf ile müstedir olan remel-i 'azīmdür. Ve istidārede buña kefel teşbih olunur¹⁰⁶.

وغصن, حقف üzerine ma' tūfdur.

وغزال yā ḳurbına yā bu' dına 'aṭf olunur.

لحظا, غزال'ün temyīzidür.

وقدا, غصن kelimesinün temyīzidür.

ردفا, حقف kelimesinün temyīzidür.

Ma'nā-yı beyt: Nice senün ḥubbuñdan çıkarum ve nice seni unudurum. Ḥālbuki sen ridf yönünden 'azīmsün ve ḳadd ü ḳāmet yönünden ḡuşsun. Ve laḡz u ḥüsn-i 'ayn yönünden ḡazālsun. Bunda neşr-i 'alā ḡayr-i tertibi'l-leff vardur. Ya'nī şā'ir evvelā حقف u غصن u غزال'ı cem ü leff eyledi. Ba'de min ḡayr-i tertibi'l-leff neşr idüp غزال'ı لحظ'a غصن'ı قد'e غزال'ı لحظ'a redd eyledi.

¹⁰⁶ olunur: -HE

195.

عَلِمْتَ يَا مُجَاشِعَ بْنَ مَسْعَدَةَ

196.

إِنَّ الشَّبَابَ وَالْفَرَاعَ وَالْجَدَةَ

197.

مُفْسَدَةٌ لِلْمَرْءِ أَى مُفْسَدَةَ

Bu üç beyt baħr-ı recezũñ meşŕũrındandır.

Taĸŕĩ‘i علمت يا مجاشعب mefā‘ ilũn maħbũn مجاشعب mefā‘ ilũn maħbũn نمسعه mefā‘ ilũn maħbũne ve maħbũn انتشبا müstef‘ ilũn بولفرا mefā‘ ilũn maħbũn غولجده mefā‘ ilũn maħbũne ve maħbũn مفسدتن müfte‘ ilũn ماڤڤى للمراء müstef‘ ilũn يمسده mefā‘ ilũn maħbũne ve maħbũndur.

Bunlaruñ ĸā‘ili Ebu‘l-‘Atāhiyye nām šā‘irdür. Aŕvelde dir ki ‘Atāhiyye kerāhiyye vezni [114b] üzere Ebũ İřhaĸ Muħammed bin İsmā‘il bin Süveydüñ laĸabıdır. Şāħib-i ĸāmũs dir ki Ebu‘l-‘Atāhiyye Ebũ İřhaĸuñ laĸabıdır. Künyesi degildür. Cevherĩnüñ vehmi Aŕvelde dir ki bu söz ĸarĩbdür. Meşhũra muħālifdür ki laĸab eb ü ibn ü umm ü bint ile muşaddar olmaz ve cemĩ‘ ilm-i laĸab gibidür. Böyle olunca Ebu‘l-‘Atāhiyye künyedür.

مجاشع ism-i fā‘ildür. Muħāŕabuñ ‘alemidür.

الشباب hayyiz-i ‘ilmde olmaĸla hemze’nüñ fethi vācib olur. Aŕvelde dir ki beyt-i eř‘ār-ı meşhũreden olup Ebu‘l-‘Atāhiyye tazmĩn itmiř ola. Bu taĸdĩrce kesr ile ĸirā‘at olinsa maźarrat yoĸdur.

والفراع naşb ان’nüñ ismi üzerene ma‘ŕũfdur. فراغ Aŕvelde hevāya ittĩbā‘dan māni‘ olan řuĸulden ĸalāřdur dimiş. Ba‘zılar فراغ hevā vü ‘ařĸdan mevāni‘üñ intifāıdır dimiş.

والجده naşb ile yā kırbına yā bu‘dına ‘atf olunur. جده ‘ide vezni üzere istiğnā ma‘nāsınadır. وجد في المال وَجْدًا وَجْدًا وَجْدَةً dinilür. İstiğnā eyledi dimekdür. Ba‘zılar غنا, وجد ma‘nāsınadır dimiş. Lākin erbāb-ı firaqdan degil imiş.

مفسده Muṭavvelde şāhibini fesāda da‘vet iden şey’e dirler didi. Ba‘zılar fesāda menşe’ü mevzi’ü dā‘î vü sebebe dirler dimiş. Aṭvelde مفسده maşlaḥa vezni üzere olup maşlaḥanuñ zıddıdır didi.

مفسده, للمراء müte‘allıqdur. Bunda taglīb vardır. Yāḥūd eşyā’-i müte‘addidenüñ mer’eye mefsede olması bi-tarıki’l-evlā bilinür.

مفسده ای مفسده-i ‘azīme dimekdür. مفسده’nün şıfatıdır. مفسده ای مفسده taqḍirindedür. Buña cem‘ dirler. İştılāḥda ḥükmdde ya‘nī maḥkūm-ı vāḥidde müte‘addidüñ beyni cem‘ olunmaqdur. Burada شباب u فراغ u جده’nün مفسده’e ya‘nī فساد’a sebep olmaqlıqda cem‘ olındığı gibi.

Ma‘nā-yı beyt: Ey Mücāşī‘ bin Mes‘ade. Şebāb u ‘aşkuñ mevānī’inüñ intifāsı ve istiğnā kişiyi ne gūne fesād-ı ‘azīme dā‘î vü sebep oldığını bildüñ.

198.

مَا نَوَالِ الْعَمَامِ وَقَتَ رَبِيعِ
كَنَوَالِ الْأَمِيرِ يَوْمَ سَخَاءِ

[115a]199.

فَنَوَالِ الْأَمِيرِ بَذْرَةَ عَيْنِ
وَنَوَالِ الْعَمَامِ قَطْرَةَ مَاءِ

Bu iki beyt baḥr-ı ḥafifüñ ebyāt-ı ziḥāfātındandır.

Taḳṭī‘i مانوالل fā‘ilātün غماموق mefā‘ilün maḥbūn تربيين fe‘ilātün maḥbūne فنوالل fe‘ilātün maḥbūn اميريد mefā‘ilün maḥbūn مسخاءى fe‘ilātün maḥbūn فنوالل fe‘ilātün maḥbūn اميريد

mefā'ilün maḥbūn غمامقط mefā'ilün fe'ilātün maḥbūn ونوال fe'ilātün maḥbūne تعينن maḥbūn رتماءى fe'ilātün maḥbūndur.

Ḳā'ili Reṣīdū'd-dīn Vaṭvaṭdur.

gibi 'aṭā نائل ü نول ,نوال ma' nāsına. leyse ma' nāsına. نوال الغمام ma' nāsınadır. شهاب seḥāb ma' nāsına غمامه'nüñ cem'idür. Seḥāb seḥābenüñ cem'i olduğu gibi.

ربع ربيع ikidür. Biri şol faşıldur ki anda envār ü ezhār peydā olur ve biri şol faşıldur anda eṣmār yerişür.

ما'nuñ haberidür. كنوال الامير

امير'ün yevm-i faḫrıdur. Kesret-i sā'iline kemāl-i bezlinden ötüri.

فنونال الامير mübtedādur. İzāfet-i lāmiyye olmağla istiğrāḳa ḥaml olunup emīrūñ cemī' nevālī dimek olur.

مؤبدانؤñ haberidür. بدرة عين dan murād dirhem ile memlū' keçi yavrusunuñ derisidür. Zīrā بدرة keçi yavrusunuñ derisine dirler. Muṭavvelde عين بدرة on biñ dirheme dirler didi. Ve Şihāḫda daḫi böyledür. Lākin Ḳāmūsda بدره on biñ dirhemüñ ismi olduğunu inkār idüp بدره ancak cildetü's-saḫledür diyü taşriḫ eyledi.

ونوال الغمام mübtedādur.

قطره ماء haberidür.

Ma' nā-yı beyt: Seḥābuñ vaḳt-i rebī' de olan 'aṭası gibi degıldür. Zīrā emīrūñ 'aṭası on biñ dirhemdür. Ve seḥābuñ 'aṭası bir ḳatre mādur. Buña tefriḳ dirler. İştılāḫda nev' -i vāḫidden iki nevālūñ miyānını iḳā' dur. Burada nev' -i vāḫidden iki nevālūñ miyānını mütebāyineyn olan bedre ve ḳatreyi iḳā' ile tefriḳ gibi. [115b]

والتد ref ile عير الحى üzerine ma' tūfdur. وتد mıh ma' nāsına.

هذا mübtedā عير الحى 'ye rāci' dür.

خسف fetḥ-i ḥā-i mu' ceme ve sükün-ı sîn-i mühmele ile züll ma' nāsınadır.

مربوط mübtedānuñ haberidür.

رمة zamm-ı rā-i mühmele ve teşdîd-i mîm ile kendü ile ربط'dan ḥalāş sehl ü asān olan cebel-i bālîye kıt'asına dirler. Yāḥūd رمة başdan ayağa degin tamāma dirler. ذهب فلان برمته dinildiği gibi. Evvelki ma'nāya göre برمته [116a] ربط'un şılası olur. İkinci ma'nāya göre الخسف'nün şılası olup مربوط على الخسف مربوط Ve 'alā kile't-taḥdîreyn رمة'nün zamîri عير'e 'ā'iddür.

وذا, وتد, وذا e rāci' dür.

يشج şîḡa-i muzāri' -i mechūldür. Daḡḡ olunur ve başı daḡḡ ile şaḡḡ olunur dimekdür.

يرثى şîḡa-i muzāri' -i ma' rūfdur. Rikḡat ü merḡamet itmez dimekdür.

Aṭvelde dir ki له'de olan zamîr وتد e 'ā'iddür.

يرثى, احد müşterekdür. Pes evlā olan له'nün zamîri her birisi için kılnup ربط فلا يرثى kavli u شج'e müteferri' kılna. Ve bu da ḥafî degildür ki هذا, وذا ne ḡadar müşārün ileyhden bir şey' ile müte'ayyin degiller ise de lākin ḥükm-i mezkūr bunlardan her biriyle bile ḡayre işāret üzerine ḡarînedür. Zîrā ربط, عير'e ve وشد, شج'e mülāyim olur. Bunuñla Muṭavvelde zıkr olınan su'āl mündefi' olur. Su'āl budur ki هذا, وذا ḡarîbe işāretdür. Mütesāvîlerdür. Pes iḡtimāldür ki bunlardan her biri عير'e ve وتد'e işāret olup ta'yîn taḡaḡḡı itmeye. Ve bu taḡdîrce beyt leffü neşr ḡabîlinden ola. Muṭavvelde bu su'āle āḡer cevāb ile cevāb virilüp dinildi ki tesāvî müsellemedegildür. Belki ḡarf-i tenbîhde ḡurb eḡall oldığına imāl olup tenbîh ما'ya muḡtāc olmaḡla işāret عير'ye olur. Ve eger teslim olunup هذا, عير, وذا, وتد, وذا e 'ā'iddür. Yine ta'yîn ḡāşıl olur. Ḡāyetü mā fi'l-bāb

ta' yin muhtemeldür. Bu mişilli leff ü neşr de yoqdur. Mezesteri dimiş ki هذا على الخسف qavli su'āl-i muqaddere cevābdur. Güyā su'āl olındı ki ezell olanlaruñ hāli ne keyfiyyetledür. Cevābında dinildi ki şunuñ hāli şöyle ve bunuñ hāli böyledür.

Ma' nā-yı beyt: Bir kimesne zulm ile bile iķāmet itmez. Ya' nī zulme taħammül itmez. Öyle zulm ki anuñla ol kimesne qaşd olunur. İllā iki zelil taħammül ider. Biri qabilenüñ ħimāridur. Ve biri veteddür. Zirā qabilenüñ ħimāri bir kıt'a a ħabl bāliyyesiyle züll üzere merbūtdur. [116b] Veted daħi başı daqk ile şaqq olunur. Bir kimesne aña merħamet itmez. Ĥāşılı bu ikisi zulme taħammül iderler dimekdür. Şā'ir burada عير ve وتد'i zıkr idüp evvelkine göre ħasf ile olan ربط'ı muzāf ve ikinciye ta' yin üzere شج'i muzāf eyledi. Buña taqşim dirler. İşlāħda müte' addidi zıkr idüp soñra 'ale't-ta' yin müte' addidüñ her birine bir şey' muzāf kıılmaqdur. Taqşimüñ aħşar olan ta' rīfi budur ki müte' addidi zıkr ba' de her birine bir şey' ta' yindür.

202.

فَوْجُهُكَ كَالنَّارِ فِي ضَوْئِهَا
وَقَلْبِي كَالنَّارِ فِي حَرِّهَا

Bu beyt baħr-ı ħafifüñ ħarb-ı şāliş maħzūfındandır.

Taqṭī' i فوجُهُكَ mefā' ilün meşkül كِنَارِ فِي ضَوْئِهَا müstef' ilün fā' ilün maħzūfe وَقَلْبِي mefā' ilün meşkül كِنَارِ فِي حَرِّهَا müstef' ilün fā' ilün maħzūfdur.

Tanşışde baħr-ı müteķāribdendür. Baħr-ı ħafifden didikleri qalem-i nāsiħden sehvdür didi. Qā'ili Reşidü' d-din Vaṭvaṭdur.

فوجُهُكَ mübtedādur.

كِنَارِ ħaberidür.

فِي ضَوْئِهَا zamir-i nāra 'ā'iddür. Mışrā' -ı şānīnüñ i' rābı bunuñ gibidür.

Ma'nā-yı beyt: Ey maḥbūbe. Senūñ yüzūñ nār gibidür ḍav'inde ve benüm ḳalbüm nār gibidür ḥarāretinde. Şā'ir ḳalbini ve maḥbūbesinūñ vechini nār gibi olmaḳda cem' eyledi. Şoñra beynlerini tefrīḳ idüp vechde ve vech-i şebahi ḍav' ve leme'an-ı ḳalbde ḥarāret ü iḥtirāḳ eyledi. Buña cem' me'a't-tefrīḳ dirler. Işılāḥda iki şey'i bir ma'nāya idḥāl idüp ve idḥālūñ cihetlerinūñ miyānını tefrīḳ itmekdür.

203.

حَتَّى أَقَامَ عَلَى أَرْبَاضِ خَرَشَنَةَ
تَشَقَّى بِهِ الرُّومُ وَالصُّلْبَانُ وَالْبَيْعُ

Bu beyt baḥr-ı basīṭūñ ḍarb-ı evvel maḥbūnındandır.

Taḳṭī'i iḥtāfa müstef' ilün meḳāfa lün maḥbūn arıbaḍır müstef' ilün şentn fa' lün maḥbūne teşqı müstef' ilün romovs fā' ilün ḍalbanol müstef' ilün biyco fa' lün maḥbūndır.

Ḳā'ili Ebu'ṭ-Ṭayyibdür. Seyfü'd-devleyi medḥ eyledigi ḳaşıdesindendir.

Ḥı Aṭvelde dir ki beyt-i sābıḳda ḳad meḳānab üzerine 'aṭf içündür. Muṭavvelūñ ibāretinūñ iḥām itdigi gibi beyt-i [117a] sābıḳda olan ḳad fi' line müte'allıḳ ḥarf-i cer degıldür. Zīrā cār fi' le dāḥil olmaz. aḳame'nūñ fā' il-i müstetiri Seyfü'd-devle nām memdūḥa rāci' dür.

İḳāmet teslīṭ ma'nāsını tazammunından ötüri ḳalı ile ta' diye itdirüp arıbaḍı didi. Aṭvelde dir ki aḳam lafzını ḥaṭṭe lafzı üzerine iḥtiyārınūñ nüktesi budur ki iḳāmet memdūḥūñ fetḥ-i ḳılā' vü ḥuşūnda 'azminūñ taşmīmi üzerine işāretdür. Ḥattā memdūḥ ol ḳılā' vü ḥuşūnūñ eṭrāfında fetḥ olıncaya dek müfāraḳat itmeyip tavaṭṭun u iḳāmet ider dimekdür. Muḥārebe-i ḥuşūnda ehl-i cūr'etün şānı isti'lā olmaḳla ma'nā-yı isti'lāyı tazmīnden ötüri arıbaḍı didi. Ve bu tazmīn teslīṭ tazmīninden evlādur. arıbaḍ, ribḍ kelimesinūñ cem'idür. Medīnenūñ mā-ḥavli ma'nāsınadır. Aṭvelde sūr ma'nāsınadır dimiş.

deḥrece vezni üzere bilād-ı Rūmdan bir beldedür.

aşlı üzerinedür. Böyle olunca ما زرعوا , ما جمعوا kavline muvāfaqata mürā'âden ötürüdür. Yāhūd anları menzile-i ğayri'l-uqālāya tenzīl ile ihānetden ötürüdür didiklerine hācet kalmaz. Ve نکحوا kavlinde taġlīb vardır. Ya' nī nikāh idene evlenene dimekdür. Eger نکحوا hāli üzerine terk olınsa nisālarından Şabiyyeye şāmil olur.

ما يقابلی , ما ولدوا kavriyesiyle zükürdan dimekdür. Eger ولدوا mechül kıra'at olınsa kendülerinden toġan demek olup zükūra maḥşuş olur idi.

ما زرعوا , والنار dımeğ olup anlarıñ eşcārları qadrūñ taḥtında iḥrāq içündür ve merzū' ātı ḥabḥ içündür dimekdür. Yoḥsa eşcārlarını iḥrāqa ve merzū' ātını tazýi' itmege ḥaml itmek kaşdı fetḥ-i ḥışn olana münāsib degıldür. Belki ehl-i ḥışna ızrār ile māni' ve fetḥ-i ḥışndan ' aciz olanıñ şānidur.

Ma' nā-yı beyt: Rūmuñ nikāh itdikleri ya' nī zevcātı seby oldılar. Toġurdıkları ya' nī evlādı katlı olındılar. Ve cem' itdikleri ya' nī malları nehb olındı. Ve zer' itdikleri ya' nī ekinleri ve eşcārları nār için oldı. Ya' nī yağıldı. Buña ya' nī evvelā icmāl şāniyen tafşil ü taqşime [118a] cem' me' a't-taqşim dirler. İştılāḥda müte' addıdi bir ḥükmüñ taḥtında cem' idüp soñra taqşim itmekdür. Yāhūd müte' addıdi taqşim idüp soñra bir ḥükmüñ taḥtında cem' itmekdür. Evvelkinüñ ya' nī cem' kable't-taqşimüñ mişāli beytān-ı mezbūrāndur. Ammā ikincinüñ yā' nī taqşim kable'l-cem' üñ mişāli beytān-ı ātiyāndur.

205.

قَوْمٌ إِذَا حَارَبُوا ضَرُّوا عَدُوَّهُمْ
أَوْ حَاوَلُوا النَّفْعَ فِي أَشْيَاءِهِمْ نَفَعُوا

206.

سَجِيَّةٌ تِلْكَ مِنْهُمْ غَيْرُ مُحَدَّثَةٍ
إِنَّ الْخَلَائِقَ فَاَعْلَمُ شَرُّهَا الْبِدْعُ

Bu iki beyt baḥr-ı basīṭüñ ḍarb-ı evvel maḥbūnındandır.

اوحوالو fa' lün maḥbūne وهو müstef' ilün ضررواعدو fā' ilün حاربوا müstef' ilün قومنا إذا Taḫṭī' i müstef' ilün نفعي fā' ilün اشياهم müstef' ilün نفو fā' ilün سجيتن mefā' ilün تلكم fā' ilün بدعو müstef' ilün لمشرهل fa' lün اقفع müstef' ilün انلخلا fa' lün ماḥbūn دثن müstef' ilün همغيرمح fa' lün maḥbūndur.

Bu iki beyt Ḥassān bin Şābit *raḍiya'llāhu 'anhumuñ* ḳavl-i şerīfidür. Ḳavm-i Ḡassāni ḡalebe ile vaşf ider.

قوم mübtedā-yı maḥzūfuñ ḡaberidür. Taḫḍiri قومم dimekdür.

حاولوا ma' nāsına. Ma' nā-yı me'ḡazi محاوله'dür. Ṭaleb ma' nāsına¹⁰⁸.

هم حاولوا, في اشيا هم شيعه ma' nāsına enşār u etbā' اشياع. müte'allıḡdur. ye حاولوا, في اشيا هم cem'idür.

سجيه, تلك'nüñ ḡaberidür. Ṭabī'at u ḡalḡ ma' nāsına bir şıfatdur ki insān anuñ üzerine mecbūldür.

تلك mübtedādur. Ḥaslet-i mezkūreye ya' nī a' dāya mażarrat evliyāya menfa' ate rāci' dür.

محدثه, سجيّه'nüñ şıfatıdur. Mevşūf ile şıfat miyānını mübtedā faşl itmişdür.

خلائق, خلائق'nüñ cem'idür. Ṭabī'at u ḡulḡ ma' nāsına yāḡūd nās ma' nāsınadır. Evvelkine ḡöre شرها البدع ḡavli zāhir üzeredür. İkinciye ḡöre ḡazf-ı muzāf ile شرها صاحب البدع dimek olur.

فاعلم kelimesi ان'nüñ ismi ile ḡaberi arasında fā ile cümle-i mu'tarızadır. 'ineb vezni üzere olup ḡikmet [118b] vezni üzere olan بدعه'nüñ cem'idür. daḡi 'ilm vezni üzere olan بدع kelimesinüñ cem'idür. şol emrdür ki evlā bulına. Ve dāinde ba'de'l-istikmāl vāḡi' olan ḡadeş ma' nāsına da gelür. Yāḡūd nebī-yi mükerrem *şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi vesellemden* şonra müstaḡdeş olan ehvā vü a'māldür. Burada münāsib evvelkidür. Pes ma' nā-yı şāniye tefrī' idüp müstaḡdeşātdan mecāz ḡılmaḡa ḡācet ḡalmaz. Muṭavvelde

¹⁰⁸ Ma' nā-yı me'ḡazi محاوله'dür. Ṭaleb ma' nāsına: -HE

oldığı gibi. ان الخلائق فاعلم شرها البدع olduğu gibi. Ya' nī bunlar kudret-yāb oldukları şey' üzerine şābit ve bunlarda nef' u zarr ṭabī' i ğayr-i muhdeşdür dimekdür. Lākin خلائق nās ma' nāsına olduğına göredür.

Ma' nā-yı beyteyn: Bir kavim ne zamān cenk itseler düşmanlarına zarar virürler. Ya' nī ğālib olurlar yāhūd etbā' u enşārlarına nef' ü fā'ideyi isteseler nef' ü fā'ide virürler. Bu haşlet ol kavimden ğayr-i muhdeşe bir ṭab' iyyetdür. Zīrā ma' lūmuñ olsun ki ṭabī' atlerüñ şerri mübteda' āt u muhdeşātdur. Ṭabī' at-i muhdeşenüñ devāmı yokdur yāhūd nāsuñ şerri şāhib-i bid' atdur. Ḥassān *rađiya'llāhu 'anhu* bu beytde ḫāl-i kavmi zurr-ı a' dā ve nef' -i evliyāya taqsīm idüp evvelā ḫālet-i maqsūmeyi ṭabī' atde cem' eyledi.

207.

سَأَطْلُبُ حَقِّي بِالْقَنَاءِ وَمَشَايِخِ
كَأَنَّهُمْ مِنْ طَوْلِ مَا التَّمُّوا مُرْدُ

208.

ثَقَالٌ إِذَا لَأَقُوا خِفَافٌ إِذَا دُعُوا
كَثِيرٌ إِذَا شَدُّوا قَلِيلٌ إِذَا عُدُّوا

Bu beytler baħr-ı ṭavīlün ḍarb-ı evvelindendür.

Ṭaḫṭī' i ساطل mef' ūl maḫbūz بحقيقيل mefā' ilün قناو fe' ūl maḫbūz مشايخ mefā' ilün maḫbūza ثقال mef' ūl maḫbūz همومنطو mefā' ilün لملت fe' ūl maḫbūz ثمو mefā' ilün sālimdür. ثقال fe' ūlün إذا لاقوا mefā' ilün خفافن fe' ūlün إذا دعو mefā' ilün maḫbūza كثيرن fe' ūlün إذا شدوا mefā' ilün قليلن fe' ūlün إذا عدو mefā' ilün sālimdür.

Bu beytlerin ḳā'ili Ebu't-Ṭayyibdür. 'Ali bin Muḫammed bin el-Mükrim Temīmīyi medḫ [119a] eylediği ḳaşıdesindendür.

بالقنا ḥazf-ı muzāf tarīki üzere القنا takdīrindedür. Ba‘ zılar rivāyet-i şaḥīḥa fā ile فتى olup nefinden kināyedür diyüp مشايخ’den murād ḳavm ü aşḥābidür dimiş. امرد, مرد’nüñ cem‘ idür. Gūyā anlaruñ liḫyeleri görünmediginden mürd olmışlar.

التثام cenkde ağza ve burna liṣām ḳoymaḳdur ve bu ‘ādet ‘ Arabdandır.

هم ثقال medḥ üzere merfū‘ olup مشايخ ḳavlinüñ şıfatıdır. Takdīri ثقال kesr dimekdür. Bu mişilli maḳāmda mübtedā’ı ḥazf ḳā’ide-i müstemirredür. Ba‘ zılar ثقال kesr ile مشايخ’den bedeldür dimiş. Aṭvelde kesr ile مشايخ’üñ şıfatıdır didi. Ve bunlaruñ şaḳliyle murād düşmen ile mülākāt vaḳtinde düşmene ḡalebe ider. Mīzānda ḥafif üzere şaḳilüñ ḡalebesi gibi.

ما ناسا, لاقوا ma‘ nāsına.

خفيف, خفاف cem‘ idür. Ḥaber ba‘de ḥāberdür. كثير ve قليل daḫi böyledür. Bunlaruñ ḫıffetlerinden murād mühimme kifāyete ve mülimmi def‘e da‘vet olındıkları vaḳtde icābete sür‘atleridür.

Ve كثير müfred ü cem‘ beyinde müşterekdür. كثير yerine كثير lafzını ihtiyārda nükte budur ki anlar keşretlerinde bir ḫüsn-i nizām bir tevāfuḳ-ı iltiyām üzeredür ki emr-i vāḫid taḫayyül olınurlar ve كثر ile vaşfında nükte budur ki ḫamleleri ḫininde her birinden āsār-ı keşir şādire olur. İştirāk-i mezkūrede قليل daḫi böyledür.

شدوا’nuñ şılası maḫzūfdür. Takdīri شدوا على العدو dimekdür. شدوا عليه dinilür. Anuñ üzerine ḫamle eylese إذا kelimesi mevāzi‘-i erba‘ada mā-ḳabllerinüñ zarfidür.

Ma‘ nā-yı beyteyn: Ḥaḳḳumı şübbān-ı ḳanā yāḫūd fetā ve ḳavm ü aşḥābum ile ṭaleb iderüm. Gūyā ol ḳavm ṭül-i iltisāmılarından emretlerdür. Ve ol ḳavm ne zamān cenk itseler a‘dā üzerine şiddet ü ṭā’atleri için ve liḳā üzere şübbānları için şaḳillerdür. Ve ne zamān kifāyete mühimm ve defā‘-i mülimme da‘vet olınsalar icābete sür‘at idici ḫafiflerdür. [119b] Ve ne zamān a‘dā üzerine ḫaml eyleseler anlardan her biri cemā‘at maḳāmına ḳā’im olduğından keşirlerdür. Ve ne zamān ‘add olınsalar ḳalillerdür. Şā’ir şübbān-ı

ḳanānuñ aḥvālını ve aḥvāl-i meşāyiḫi zıkr idüp şoñra bunlardan her birine münāsib olan şey'ı muzāf eyledi. Bu daḫi taḳsım ḳabīlindendür.

209.

وَشَوْهَاءَ تَعْدُو بِي إِلَى صَارِخِ الْوَعَى
بِمُسْتَلْمٍ مِثْلِ الْفَنِيْقِ الْمُرْحَلِ

Bu beyt baḫr-ı ṭavīlūñ ḳarb-ı şānīsındendir.

Taḳṭī'i وشوها fe'ülün اتعدوبى mefā'ilün الى صا fe'ülün رخلوغا mefā'ilün maḳbūza بمستل
fe'ülün ءمنمئلل mefā'ilün فنيقل fe'ülün مرحلى mefā'ilün maḳbūzdu.

Ḳā'ili İmām bin Mālikūñ ḡazvına ḡöre Zü'r-rimme Ğaylān bin 'Uḳbedür.

شوها'de olan vāv rubbe ma'nāsına. شوها medd ile ḳabīḫü'l-manzar ferese dirler. Şıfat-ı maḫmūdedür. شاهت الوجوه'den me'ḫūzdür. وجوه ḳabīḫa oldı dimekdür. Ağzınıñ yanı ya'nī āvurdı ve minḫarını bol yāḫūd kendüye şedā'id-i ḫarb işābet itdiginden ḳabīḫü'l-manzar olmış.

تعدوبى beni sür'at ile ḡötürür dimekdür. Ve بى'de olan bā mülābese içündür.

الوغي صارخ في اليزافه da olan izāfet في ma'nāsınadır. اليزافه صارخ dimekdür. اليزافه صارخ müsteḡiş ya'nī yardım ṭaleb idici dimekdür. وغي fetḫ ile ḫarb u cenk ma'nāsına. Ḳarbde şavt oldıḡından dinilmişdür.

بمستلم den bedeldür. Ve bu بى'den tecrīddür. Bā'sı muşāḫabet ü ma'ıyyet ma'nāsınadır. مستلم ism-i fā'ıldür. Lāme giyici ya'nī dır' giyici dimekdür.

مثل الفنيق kesr-i lām ile شوها kelimesinūñ şıfatıdır. فنيق fe'il vezni üzere ehlinūñ 'indeinde faḫl-i mükerremdür ki binilmemiş ve yük ḳonulmamış ola.

مرحل ism-i mef'ıldür. Mekānından ayrılınmış ve bir beldeden bir beldeye gönderilmiş deveye dirler.

Ma' nā-yı beyt: Mükerrerem ü muraḥḥal faḥl miṣilli çok ḳabīḥü'l-manṣar feres vardur ki baña mülābis ve benden bedel lābis dir'a muṣāḥib oldığı [120a] ḥālde cenkde yardım ṭaleb idiciye sür'at ile getürür. Ya'nī ben lābisü'd-dır'ı ve ben bahādırı öyle cenk-bāz olan feres cenkde imdād ṭaleb idenlere beni sür'at ile götürür. Şā'ir ḥarbe isti'dād ile ittişāfında mübālağa idüp kendünden lābis-i dır'ı bir müste'id-i āḥeri intizā'eyledi. Buña tecrīd dirler. İştılāḥda şıfat şāḥibi bir emrden tilke's-şıfat kendüye mümāşil bir emri intizā'itmekdür. Şıfat şāḥibi olan emrde olan şıfatuñ kemālinde mübālagadan ötüri ve bu tecrīdüñ aḳsāmı vardur. Biri müntezi'de bā-i muṣāḥebetüñ duḥūliyle olup bu beytde oldığı gibi ve biri bir ḥarf tavassuṭ itmeksizin olur. فلن بقیت beytinde oldığı gibi. Ve biri insān nefsine ḥiṭāb itmek ile olur. ياخيرمن beytinde oldığı gibi. Ve biri kināye ṭarīḳi ile olur. ياخيرمن beytinde oldığı gibi.

210.

فَلْنُ بَقِيْتُ لَأَرْحَلَنَّ بَعْرُونَ
تَحْوِي الْعَنَائِمَ أَوْيَمُوتَ كَرِيمٌ

Bu beyt baḥr-ı kāmīlūñ ḍarb-ı şānī maḳṭū'ındandur.

Taḳṭī'i فلانبقی mütefā'ilün تارحلن mütefā'ilün بعرون mütefā'ilün sālime تحولغا mütefā'ilün muzmar اماويمو mütefā'ilün تکریمو fe'ilātün maḳṭū'dur.

Ḳā'ili Ḳatādetü'bnü¹⁰⁹ Mesleme-i Ḥanefīdür. Ve bu beyt ḥamāsīdür.

لئن'de olan lām ḳasem-i maḥzūfuñ tavṭi'esidür.

Ve لارحلن'de olan lām ḳasem-i maḥzūfuñ cevābıdur. Taḳṭīri لارحلن بقیت لئن والله dimekdür. رحل men' gibi intiḳāl eyledi dimekdür.

¹⁰⁹ Ḳatādetü'bnü: 'İbādetü'bnü HE

بِكْفٍ مِنْ بَخْلٍ kelimesinin şifadır. Yāhūd يَشْرَبُ'ye müte'allıktır. ولا يشرب cümlesi kendünde ma'nā-yı mef'ul olduğundan münādādan hāldür didiler.

Ma'nā-yı beyt: Ey ma'niyeye rüküb idenün hayırlısı. Dağı bağıl olanın eliyle ke's nüş itmez. Ya'nī cevād u kerīm eliyle nüş ider kimesnenün hayırlısı. Aşvelde dir ki şā'ir 'alā tarīki'l-kināye memdūhdan bir cevād intizā' idüp ol cevādun eliyle ke's içdiğini zıkr ü ifāde itdi. Zīrā bağıl eliyle içmedi dinilse cevād eliyle içdi demek olur. Ve bu cevād u kerīmden murād memdūhün [121a] kendüdür. Zīrā kişi kendü eliyle içer. Bunda iki vech ile bağıl vardır. Biri bağıl ile kerīmün miyānında vāsıtanun şübütundan ötüri. Bağılun eliyle şürbi nefy-i kerīmün eliyle şürbi müstelzem degildir. Ve bu irād-ı istilzām mu'avenet-i maḳām iledür diyü def' olındı. Ve biri kerīm eliyle şürbi zālike'l-kerīmün nefsine isnād kendünden bir kerīm-i āheri intizā'ı muḳtezi degildir. يا من يشرب بكف kavlimuzden şahş-ı āherün intizā'ını muḳtezi degildir. يا من يشرب بكف kavlimuzden iktizā itmediği gibi. Pes tecrīd sözi şābit oldı. Bu eelden eger hiṭāb nefsine dağı olursa yine tecrīddür. Ve illā tecrīd degildir. Belki memdūh bağıl olmamadan kināyedür dinildi. Böyle olunca Şāhib-i Muṭavvelün irādı vārid olmaz. Irādı budur ki bunun kināye olması tecrīd olmasına münāfi degildir. Ve eger hiṭāb nefsine olursa لاخيل عندك beytinde olan tecrīd kısmından olur.

212.

لَا خَيْلَ عِنْدَكَ تُهْدِيهَا وَلَا مَالٌ
فَلْيُسْعِدِ النَّطْقُ إِنْ لَمْ تُسْعِدِ الْحَالُ

Bu maṭla' bağır-ı basitün darb-ı şānīsindendür.

فليسعدن فإلن ماو müstef' ilün دكته fa'lün maḳbün ديهاولا müstef' ilün فإلن ماو fa'lün maḳtū'a فليسعدن müstef' ilün نطقان fā'ilün لمتسعدل müstef' ilün فإلن ماو fa'lün maḳtū'a dur.

Ḳā'ili Ebu't-Ṭayyibdür.

Ba'zılar مال 'inde'l-'Arabda deveye ıtlāk olunur. Taḥṣiṣüñ nüktesi ne olduğunu nümāyān degildür dimiş¹¹⁰.

عندك insān nefesine ḥiṭābdur.

Ve تهديها bu daḥi ḥiṭābdur. Zamīri خيل'e 'ā'iddür.

حال mü'enneṣ-i semā'idür. Murād ğinādur. حال 'ākıbet gibidür. Ne zamān ki ıtlāk olinsa ḥāl ḥüsne murād olunur.

Ma'nā-yı beyt: Ey nefis. Senüñ ḳatuñda ḥayl yoḳdur ki memdüḥa hediye idesün ve māl yoḳdur ki hediye ve i'tā idesün. Böyle olunca memdüḥuñ medḥinde nuṭḳ u fikr saña müsā'ade itsün. Eger ḥāl ü ğināñ müsā'ade itmezse ya'nī sen şā'irsün ḥayl ü māl hediyesine ḳādir degilsün. Bārī şı'r ile [121b] medḥ ü şenā eyle demek ister. Ḥafı buyrulmaya Muṭavvelde olduğu üzere burada ḥālden ğinā irāde olındı. Aṭvelde ḥālden faḳr irāde idüp faḳr ihdāyā müsā'ade itmez. Belki ğinā müsā'ade ider diyü ma'nā virüp pes hāl-i ğinā ile tefsir cedir degildür. Zāhir olan faḳr ile tefsirdür. Ve is'ād-ı nuṭḳı 'adem-i ihdāda 'özü üzerine ḥaml itmek lāzımdur dimiş. Pes güyā şā'ir faḳd-ı ḥayl ü mal ü ḥālide kendü mişilli bir şahşı intizā' u tecrīd eyledi.

213.

فَعَادَى عِدَاءَ بَيْنِ ثَوْرٍ وَنَعَجَةٍ
دِرَاكًا فَلَمْ يَنْصَحْ بِمَاءٍ فَيُغْسَلِ

Bu beyt baḥr-ı ṭavīlün ḍarb-ı şānīsindendür.

Taḳṭi'i فعادى fe'ülün عداةنبى mefā'ilün نثورن fe'ülün ونعجتن mefā'ilün دراکان mefā'ilün فليمنصح fe'ülün فليغسل mefā'ilün

Ḳā'ili İmru'u'l-Ḳaysdur. Bir feresi vaşf ider ki ne ḳadar ḳoşdurılsa terlemez ve bu şıfat-ı feresde şıfat-ı memdüḥadur.

¹¹⁰ dimiş: -HE

سُورِ فَعَادَى sūr' at eyledi dimekdür. Fā' ili feresdür.

عداء ,عادى'nün mef'ül-i muṭlaqıdır. عداء kesr ü medd ile ʔarık-i vāḥidde biri biri ardınca helāk olan iki Őayduñ miyānında muvālātdur.

ثور baqar-ı vaḥŐinüñ erkegidür.

نعجه baqar-ı vaḥŐinüñ diŐisinin ismidür.

دراكا mütetābian mā' nāsına.

فلمينضح terlemez dimekdür. نضح aşlında Şuyu reŐ itmekdür.

فيغسل Őıĝa-i mechül meczūmdur. ينضح üzerine ma'ṭūfdur. Ammā lām'uñ taḥrīki kāfiye-i muṭlaqa oldıĝından ötüridür. فيغسل kavlinüñ fā'idesi mübālaĝayı ḥadd-i imkāndan 'ādeten ḥurūcdan ḥıfzıdır. Zırā 'adem-i naḍḥ ḥadd-i 'ādetden ḥāricdür. Lākin 'adem-i ĝasli müsta'kıb olan 'adem-i naḍḥ ḥadd-i 'ādetde dāḥıldür.

Ma'nā-yı beyt: Ol feres serī'ü's-seyr olan baqar-ı vaḥŐinüñ diŐisi ve erkegi arasında mütetābi'an sūr' at itmeklik ile sūr' at eyledi ve bir kaṭre terlemedi. Ve teri ile ĝasl olunmadı ya'nī ne az ne çok terler dimekdür. Pes Őā'ir feresini mızmar-ı vāḥidde Őevr ü na'ceye [122a] derk idüp terlemez diyü iddi'ā eyledi. Ve bu 'aqlen vü 'ādeten mümkün olan mübālaĝa-i maḥbūledendür. Buña tebliĝ dirler.

214.

وَنُكْرِمُ جَارَنَا مَا دَامَ فِينَا
وَنُتْبِعُهُ الْكِرَامَةَ حَيْثُ مَا لَأ

Bu beyt baḥr-ı vāfirüñ ḍarb-ı evvel maḥṭūfindandır.

وَنَتَّبِعُهُلْ maḥṭūfe fe'ülün مفيئا ma'Őüb mefā'ilün رنامادا mütefā'ilün ونكرم جا Takṭi'i müfā'iletün كرامتى müfā'iletün شمالا fe'ülün maḥṭūf.

Ḳā'ili ' Amr bin Eyhem-i Tağlibīdür.

نكرم, جارنا me'f ülidür.

ونكرم teceddüde delālet ider.

مادام da ما maşdariyye ve ḳablinde ism-i zamān maḥzūfdur. Taḳdīri مدة دوامة dimekdür.

نتبعه, اتبع dan me'ḥūzdür. نرسل ma' nāsına.

كرامه aṭā vü iḥsān ma' nāsına.

مالا da olan elif işbā' içündür. مال, ميل'den me'ḥūz fi'l-i māzīdür. Meyl eyledi dimekdür.

Ma' nā-yı beyt: Biz cārımuza eger ikrāmı tecdīd iderüz. Mādāmki buyūtımızdadur yāḥūd civārımızdadur. Cārımız ḳanḳı maḥalle meyl iderse ve giderse ve iḳāmet iderse daḥi anuñ eşerince iḥsān u ' aṭāyı vaḳt vaḳt irsāl iderüz. Pes şā'ir cāra ikrāmda bir ḥadde bülūgını iddi'ā eyledi ki cārı nereye giderse eşeri üzere kerāmet ü ' aṭāyı ittibā' u irsāl iderüz didi. Bu ne ḳadar ' aḳlen mümkün ise ' ādeten degildür ve buña iḡrāḳ dirler. ' Ālim-i Şamedānī Sa'dü'd-dīn Taftazānī buña ' ādeten mümkün degil ' aklen mümkündür didikleri fi zamāninā ' aḳlen mümteni' a mülḥaḳdur dimiş.

215.

وَأَخَفَّتْ أَهْلَ الشَّرِكِ حَتَّىٰ إِنَّهُ
لَتَخَافُكَ النُّطْفُ الَّتِي لَمْ تُخْلَقْ

Bu beyt baḥr-ı kāmīlūñ ebyāt-ı zihāfātındandır.

لتخافكن نانو müstef' ilün muzmara تاخفت اهل الشركحت müstef' ilün muzmar واخفتاه müstef' ilün muzmardur. لم تخلقى müstef' ilün muzmardur. نطفلتى müstef' ilün muzmardur.

Ḳā'ili Ebū Nūvasdur. Bunuñla Reşīdi medḥ ider.

اخفت havfa düşürdüñ dimekdür.

اهل الشرك, اخفت'nüñ mef' ulidür.

انه'de olan zamir şana raci' dür.

لتخافك, ان'nüñ haberidür. [122b] Ve lām lām-ı ibtidādur. تخافك'de hazf-ı işāl vardur. Taqdiri تخاف عنك dimekdür.

نطف, تخاف'nüñ fā' ilidür ve نطفه'nüñ cem' idür.

التي لم تخلق, نطفه kelimesinüñ şıfatıdır.

Ma'nā-yı beyt: Ey memdūh. Sen ehl-i şirki havfa düşürdüñ. Hattā taḥkīk-i şān halk olınmayan nuḥfeler senden korkdı. Pes şā'ir memdūhdan nuḥfe-i ğayr-i maḥlūka havf ider diyü iddi'ā eyledi. Ve bu 'aqlen ve 'ādeten mümteni' dür. Ve buña ğulüvv dirler.

216.

عَقَدْتُ سَنَابِكُهَا عَلَيْهَا عُنْبِرًا
لَوْ تَبَغَّيْتُ عَنْقًا عَلَيْهِ لَأَمَكْنَا

Bu beyt baḥr-ı kāmilüñ darb-ı evvelindendür.

لو تبتغي i Taḥtī' i سنا عقدت mütefā' ilün بكها على mütefā' ilün هاعشرين müstef' ilün muzmara لوتبتغي müstef' ilün muzmar عنقن على müstef' ilün هلامكنا mütefā' ilün sālimdür.

Ḳā'ili Ebu'ṭ-Ṭayyibdür. Bunuñla Bedr bin 'Ammārı medḥ ider.

عقدت baġladı ve tıtdı dimekdür.

سَنَابِكُهَا kelimesinin fā' ilidür. سَنَابِكُ zamm-ı sîn-i mühmele ve sükûn-ı nûn ve zamm-ı bā ile olan سَنَبِكُ kelimesinin cem'idür. Feresün ırnağına dirler. Aşvelde ırnağıñ tarafına dirler didi. Ve سَنَابِكُ'nün zamiri efrās-ı ciyāda rāci' dür.

علي رأسها taqdīri olup ol ciyāduñ başı üzere dimek olur.

عَثِيرَا kelimesinin mef' ulidür. عَثِير kesr-i 'ayn-ı mühmele ile gubār ma'nāsınadır. 'Allāmenün Miftāh Şerhinde olan leṭā'ifinden ba'zı dir ki عَثِير gubardur. Burada 'ayn feth olunmasun dimiş.

'Ālim-i Rabbānī Sa'dü'd-dīn Taftazānī Muhtaşarında dir ki bundan daḡi elṭafı budur ki sevğ-i Bağdādda bir kaçırıcı kaçırını sürüp gider iken kaçır zartā çekdi. Meger dārü'l-każā 'udülünden ba'zısı orada ḡazır idi. Kaçırıcı kaçırın zartasını işitdiği gibi de 'b ü 'ādetleri üzere بلحية العدل didi. عدل kesr-i 'ayn ile dengün bir tarafına ve bir şaqqına dirler. Derḡal ba'zı zurefā افتح العين didi. Ya'nī gözini aç 'udülde olan mevlā bunda didi. [123a] Ve 'Ālim-i Rabbānī Sa'dü'd-dīn Taftazānī dir ki ve yine bu kaçıldendür. Benüm kaçidelerimün birinde vāқи' oldı.

217.

عَلَا فَاصْبِحْ يَدْعُوهُ الْوَرَى مَلِكًا
وَرَيْنَمَا فَتَحُوا عَيْنًا رَأَوْا مَلِكًا

Bu beyt baḡr-ı basıñın çarb-ı evvelindendür.

Taḡṭi' i فاصصا mefā'ilün maḡbūn بحيد fa'lün maḡbūn عوهلورى müstef'ilün ملكا fa'lün maḡbūne ورينما mefā'ilün maḡbūn فتخوا fa'lün عيننراو müstef'ilün maḡbūne ملكا fa'lün maḡbūn.

علا zamiri memdūḡa 'ā'iddür. 'Ālī oldı dimekdür.

فاصصا de olan فاصصا atıfedür. 'Atf-i mürādif kaçıldendür. اصصح, صار ma'nāsınadır.

يدعوه tesmiye ider dimekdür. Žamiri memdūḥa rāci' dūr.

ورای nās ma' nāsına.

ملك kesr-i lām iledür.

ريثما bir vaḳtden soñra dimekdür.

راوا, رؤيه'den me'hūzdür. Gördiler dimekdür.

ملك fetḥ-i lām iledür. Bu beytüñ ma' nāsı ol cemī' nās-ı melik tesmiye ider oldı. Ve bu nās bir vaḳtden soñra gözlerini açdılar. Melik-i mezkūrı melek gördiler. Ya' nī ملك lafzınıñ 'ayne'l-fi' li lām'dur. Kaçan fetḥ-i lām ile okunsa melek olur. Bu maḳāma münāsib olandır ki benüm aḫḫābumdan ba' zısı ekḫeriyā ḫarekātı fetḫa tarafına imāle idenlerden idi. Baña bir kitāb getürdi. Aña didüm ki bu kitāb kimindür. Ol daḫi fetḥ-i 'ayn ile mevlāmuz 'Amruñdur didikde meclīsede ḫāzır olanlar güldiler. Ol daḫi güldüklerinüñ sebebini bilmek içün ve tarīḫ-i şavāb gösterilmek içün baña nazar itdikde ben de gözümü yumdum ve zamm eyledüm. Maḫşūdı añladı ve meclīsede olanlar tarafa 'add eylediler.

يتبعى taḫallüb ma' nāsına. Žamiri ciyāda rāci' dūr.

عنقا, تتبعى'nüñ mef' ūlidür. Ve عنق bir dürlü yürüyüşe dirler. Aḫvelde ibil ü dābbeye maḫşūş seyr-i serī' dūr dimiş.

عليه'de olan žamir عثير'e rāci' dūr. Aḫvelde عليه'nüñ žamirini maḫşūda ircā' idüp ای علی ذلك ile tefsir eyledi.

لامنا'da olan elif işbā' u ıtlāḫ içündür. [123b] Fā' ili عنق'a rāci' dūr. Aḫvelde امنا'yı tekşir içün teşniyye-i i' tibār idüp maḫāma münāsib olan da budur didi.

Ma' nā-yı beyt: Ol ciyāduñ ırnaḫları başları üzere ḡubārı tıtdı ve baḫladı. Eger ciyād-ı mezkūre ol ḡubāruñ üzerinde yürümek dileseler yürümek mümkündür. Pes şā' ir ḫavāfir-i

Ma' nā-yı beyt: Baña taḥayyül olunur ki ya' nī taḥayyül iderüm ki ya' nī ḥayālüme vāḳi' olur ki zülmet-i leyde yıldızlar mesāmīr ile mıḥlandı. Mekānından zā'ıl olmamaḳ için muḥkem oldu ve gözümüñ ḳapaḳları daḫi kirpiklerümle ol gice ṭül-i seherümden ötüri yıldızlara [124a] bağlandı. Ve bu 'aḳlen ve 'ādeten emr-i mümteni' dür. Lākin taḥayyül-i ḥasendür ve يخيل lafzı daḫi ḥüsnini ziyāde idüp şıḥḥate taḳrīb iden şey' dendür.

219.

أَسْكُرُ بِالْأَمْسِ إِنْ عَزَمْتُ عَلَى
الشُّرْبِ عَدَا إِنْ دَا مِنْ الْعَجَبِ

Bu beyt-i müdevver baḥr-ı münserihüñ ḍarb-ı evvelindendür.

Taḳṭī' i شربغن müfte' ilün maṭvī علس müfte' ilün maṭvī امساع müfte' ilün maṭvī اسكر بل müfte' ilün maṭvī انذام müfte' ilün maṭvī نلعجبي müfte' ilün maṭvīdır.

Ḳā'ili nā-ma' lümdur.

ان دامن العجب ان دامن العجب ان دامن العجب ان دامن العجب ان دامن العجب
Zirā kelām tamām oldu idi. Bunuñla tezyīl eyledi dimiş.

Ma' nā-yı beyt: Yarın şarāb içmege bu gün 'azīmet eylesem dün sarḥoş olurum. Taḥḳīḳ bu ḥālet-i 'acīb dendir. Bu daḫi hezl ü ḥilā' a maḥrecine iḥrāc olınandır.

220.

حَلَفْتُ فَلَمْ أَتْرِكْ لِنَفْسِكَ رَيْبَةً
وَأَلَيْسَ وَرَاءَ اللَّهِ لِلْمَرْءِ مَطْلَبُ

Bu beyt baḥr-ı ṭavīlün ḍarb-ı şānīsindendür.

Taḳṭī' i حلفت fe' ul maḳbūz فلم اترك mefa' ilün نفس fe' ul maḳbūz كريتن mefa' ilün maḳbūza
وليس fe' ul maḳbūz وراء الله للمرء مطلب mefa' ilün maḳbūzdur.

Bunuñ ve mā-ba‘ dında olan ebyātuñ Kā’ili Nābigadur. Fi’l-aşl Melik-i ‘Irāk olan Nu‘ mān bin el-Münzirüñ şā‘ iri olup Şāmda Āl-i Cufneye gidüp anı medh itmiş idi. Ba‘ zı nemmām Āl-i Cufne tarafına zehābını ve Āl-i Cufneyi medhini ve seni Āl-i Cufneye ğybet itdi diyü iftirā itmekle andan nefsinı teberri idüp i‘ tizārāne bu қаşıdeyi ifşā vü taraf-ı mülūkānesine ihda itdi.

ريبة kesr-i rā-i mühmele ile şekk ü gümān ma‘ nāsına.

وليس’de olan vāv hāliyedür.

وراء الله ليس’nünñ haberidür. İsmi olan مطلب üzerine taqđim olınmışdur. وراء ğayr ma‘ nāsına ve quddām u naqīzī ma‘ nāsına da gelür azdāddandur. Ba‘ zılar quddām u naqīzī beyinde [124b] iştirāk-ı ma‘ nevī ile müştarekdür. Ezdāddan degildür dimişler. Ba‘ de ma‘ nāsına da gelür.

Ve mışra‘-ı şānī ¹¹¹ مرمى وراء الله ليس hadiṣ-i şerīfinden muqtebestür. Ve bu hadiṣ-i şerīfi Kādī ‘Iyāz Meşāriḳ Şerhinde ve İbn-i Eşir Nihāyede rivāyet idüp وراء kelimesini ba‘ d u mermiyi maṭlab ma‘ nāsına koyup bir tālīb Allāhü te‘ ālanuñ ba‘ dında bir maṭlabı yoqdur. Zirā ‘uḳūl orada vāqıfe vü mütehayyiredür. Böyle olunca Allāhü te‘ ālanuñ ma‘ rifetinüñ ve aña imānuñ verālarında remy ü қаşd olınacaḳ bir ğāyet yoqdur dimişler.

Ma‘ nā-yı beyt: Senüñ nefsiñe şekk ü raybi terk itdüm. Bāḳī ḳomadum diyü ḳasem itdüm. Nice kāziben Allāhü te‘ ālaya taḫlīf olunur. Hālbuki kimsenüñ Allāhdan ğayri maṭlabı yoqdur. Zirā imānda a‘ zām-ı meṭālib Allāhü te‘ ālādur.

221.

لئن كُنتَ قد بُلِّغْتَ عَنِّي جِنَايَةً
لَمُبْلِغِكَ الْوَأْتِي أَغْشُ وَأَكْذِبُ

Taqṭī‘i لانكن fe‘ ulün تقدبللغ mefā‘ ilün تعنى fe‘ ulün جنائين mefā‘ ilün maḳbūza لمبل fe‘ ul maḳbūz اغلواشى mefā‘ ilün اغشش fe‘ ul maḳbūz واكذبو mefā‘ ilün maḳbūzdur.

¹¹¹ Allah’tan başka duaya icabet edecek (yardım edecek, kabul edecek) yoktur.

والله لئن كنت dimekdür. Taḳdīri لئن كنت de olan ḳasem muḳmara tavṭi'e içündür. Taḳdīri

جنایه dirāye vezni üzere zenb ma' nāsınadır. Lākin burada murād ğıybet dimekdür.

لمبلغك' de lām muḳmar olan ḳaseme cevābdur ve mübtedādur. Haberī اغش'dür. لمبلغك' den mef' ul-i ṣānī maḳzūfdur. Taḳdīri لمبلغك جنایه dimekdür.

واشی nemmām ma' nāsına.

اغش ism-i tafḏıldür. غش dinilür ḫā'in olsa. Burada mufaḏḏalun 'aleyh maḳzūfdur. Taḳdīri اغش من كل غاش dimekdür.

وأكذب اغش üzerine ma' ṭūfdur. Bundan daḫi mufaḏḏalun 'aleyh maḳzūfdur.

Ma' nā-yı beyt: Vallāhi eger cināyet ü ğıybet benden taḫḳīḳ saña teblīğ olunur oldı ise taḫḳīḳ saña teblīğ iden nemmām ziyāde ḫā'in ve ziyāde kāzıbdür. [125a]

222.

وَلَكِنِّي كُنْتُ اِمْرَةً لِي جَانِبٌ
مِنَ الْاَرْضِ فِيهِ مُسْتَرَادٌ وَمَذْهَبٌ

منلار يجانبون mefā' ilün maḳbūza fe' ul maḳbūz رائل mefā' ilün ننيكنتم fe' ulün ولاكن taḳṭi' i mefā' ilün maḳbūzdan mefā' ilün ضفيهمس fe' ulün ومذهب mefā' ilün maḳbūz وترادن mefā' ilün

واشی لکننی ḳavli لمبلغك ḳavlinüñ ma' nāsından istidrākdur.

جانبارض'dan murād Şām-ı Cennet-meşāmdur.

فيه'de olan zamīr جانب'e rāci' dür.

مستراد rızḳı taleb için tereddüd olınan mevzi' dür. Ba' zılar iḳbāl ma' nāsına dimiş.

مذهب hācāt için mevzi‘-i zehābedür.

Ma‘nā-yı beyt: Velākin ben bir kimesneyüm ki baña arzdan bir cānib vardır. Öyle cānib ki anda rızqı taleb mevzi‘i vardır. Yāhūd anda iqbāl vardır ve hācāt için mevzi‘-i zehāb vardır.

223.

مُلُوكٌ وَإِخْوَانٌ إِذَا مَا مَدَّحْتُهُمْ
أَحْكَمُ فِي أَمْوَالِهِمْ وَأَقْرَبُ

Taḳṭī‘i ملوكن fe‘ülün واخوانن mefā‘iletün إذاما fe‘ülün مدحتهم mefā‘ilün maḳbūza احك fe‘ül maḳbūz مفياموا mefā‘ilün لهمو fe‘ül maḳbūz اقرربو mefā‘ilün maḳbūzdur.

ملوك bedel-i iştimāl tarīḳiyle cānibden bedeldür.

واخوان ملوك üzerine ma‘ṭūfdur. Yāhūd ملوك ü اخوان ibtidā‘iyyet üzere merfū‘dur. Ḥaberi maḳzūfdur. Taḳḍiri ملوك و اخوان في ذلك الجانب ملوك و اخوان ile Āl-i Cūfneyi murād ider. Zīrā anları medḥ eyledi ve anlar Şāmda idi.

احكم zine-i mechül üzeredir. Ḥākim ü mutaşarrıf kılınurum dimekdür. Teşdīd ile حكمة den me’ḥūzdür. Taşarruf u ḥükmi aña tefvīz itdüm dimekdür.

واقرب احكم üzerine ma‘ṭūfdur. Refi‘ü’l-mertebe kılınurum dimekdür.

Ma‘nā-yı beyt: Ol cānibden bedel benüm için pādişāhlar ve ihvān vardır ki yāhūd ol cānibde mülük u ihvān vardır ki kaçan anları medḥ eylesem mallarında diledigüm gibi taşarruf iderüm ve ‘indlerinde refi‘ü’l-mertebe kılınurum.

224.

كَفَعَلِكَ فِي قَوْمٍ أَرَاكَ أَصْطَنَعْتَهُمْ
فَلَمْ تَرَ هُمْ فِي مَدْجِهِمْ لَكَ أَذْنَبُوا

[125b] Taḳṭī' i كفعل fe' ul maḳbūz كفيقومن mefā' ilün اراكص fe' ulün طنعتهم mefā' ilün maḳbūza
فلمت fe' ul maḳbūz مد رهمفي mefā' ilün جهمل fe' ul maḳbūz كاذنبو mefā' ilün maḳbūz dur.

كفعلك senüñ işledigün gibi انت نفعل ma' nāsına.

اصطنعتهم anlara ihsān ve anlara terbiye eyledün dimekdür. اصطنعه dinilür. Aña ihsān ve aña
terbiye eyledi dimekdür. Aṭvelde dir ki evlā olan فلم ترهم ,اراءة'den mechül kılınmaḳdur.
Zirā anları müznibin ḡannı nefy olur. Zirā ḡann olınan yerde ḡannı nefy 'ilmi nefyden
idhāldür.

Ma'nā-yı beyt: Senüñ ḡavmine fi'lüñ gibi ki senüñ anlara itdigün ihsānuñı gördüm. Zirā
sen anları medhlerinde saña günāh itdiklerini görmedün. Ey memdüh. Baña in'ām u ihsān
idici Āl-i Cufnenün medhi üzere baña lev m ü 'itāb itme. Seni medh idüp ihsān itdigün
ḡavme 'itāb itmedigün gibi. Ve bu ḡuccet fuḡahānuñ ḡıyās didikleri temşil ṭarīḡi üzeredür.
Bunu ḡıyās-ı istiḡnā'ı şüretine daḡı reddi mümkündür. Taḡriri eger benüm Āl-i Cufneyi
medhüm zenb olaydı zālike'l-ḡavmüñ de seni medhi zenb olurdu. Lākin lāzım bāṭıl melzüm
daḡı bāṭıldur. Buña iştilāḡ-ı ehl-i bedi' de mezḡeb-i kelāmī dirler.

225.

لَمْ تَحْكِ نَائِكَ السَّحَابُ وَإِنَّمَا
حُمَّتْ بِهِ فَصَبَّيْهَا الرُّحَضَاءُ

Bu beyt baḡr-ı kāmilün ḡarb-ı şānīsindendür.

Taḳṭī' i لمتحكنا müstef' ilün muḡmar الكسسا mütefā' ilün بواننما mütefā' ilün sālime حممتي
müstef' ilün muḡmar فصبيها mütefā' ilün رخصاؤ fā' ilātün maḳṭū' dur.

Ḳā'ili Ebu't-Ṭayyib Mütenebbidür.

لمتحك müşābih olmaz dimekdür.

نائل nevl gibi 'aḡā ma' nāsınadır.

سحاب feth-i sîn ile¹¹² سحابه'nün cem' idür. Lâkin isti' mâli تمر u تمره gibidür.

حمت şîğa-i mechûldür. Zâmîr-i merfû'ı سحاب'a 'ā'iddür. الرجل حم dinilür. Maḥmûm oldu dimekdür. Ve zâmîriyye نائل'e râci' dür. Ve bâ'sı bâ-i sebebiyyedür.

فصبيها de صبيب mañşûb ma' nâsınadur ve mañşûb maṭar ma' nâsınadur. Ve zâmîri سحاب'a [126a] 'ā'iddür.

رحضاء zamm-ı rā ve feth-i ḥā-i mühmeleteyn ve ḍād-ı mu' ceme ve medd ile ḥummānuñ eşerinden ḥāşıl olan ' araḫ ma' nâsınadur. Maṭarı ' araḫa teşbîh-i mü'ekked ile teşbîh eyledi.

Ma'nā-yı beyt: Ey memdūḥ. Senüñ ' aṭāña şehāb beñzemez. Ancaḫ şehāb ' aṭāñ sebebiyle maḥmûme oldu. Zîrā şehābdan munşabb olan maṭarı ḥummānuñ teridür. Ḥāşılı senüñ ' aṭā vü iḥsānuñ bir rûtbe-i keşîrdür ki şehāb infî'ālinden maḥmûme olup ḥummāsından nāşî terler. Yoḥsa şehābuñ cūd u şehāsından degildür demek ister. Pes şehābdan maṭaruñ nüzûli bir şıfat-ı şābitedür ki anuñ için ' âdetde ' illet-i zāhire olmaz. Şā'ir ise memdūḥuñ ' aṭası sebebiyle ḥādîşe olan ḥummāsınuñ teridür diyü ta'lîl ider. Buña ḥüsn-i ta'lîl dirler. İştîlâḥda ğayr-i ḥaḫîkî bir i'tibār-ı laṭîf ile bir şıfat için ' illet-i münāsibe iddi'ā olunmaḫdur. Bu da dört kısmdur. Zîrā kendü için ' illet-i münāsibe iddi'ā olınan şıfat yā şābitedür üzerine beyān ḫaşd olunur. Yā ğayr-i şābitedür işbâtı irāde olunur. Evvelkisi yā ol şıfat için ' âdetde ' illet-i zāhire olmaz. Bu beytde oldığı gibi. Yāḥūd ' illet-i mezkûrenüñ ğayrı illet-i zāhire¹¹³ olur. مابه قتل اعدايه beytinde oldığı gibi. Ve şıfat ğayr-i şābitede yā mümkünedür. يا واشيا beytinde oldığı gibi. Yā ğayr-i mümkünedür لولم تكن beytinde oldığı gibi.

226.

مَابِه قَتْلُ اَعَادِيهِ وَلَكِنْ
يَنْقِي اِخْلَافَ مَا يَرْجُو الدَّنَابُ

Bu beyt baḫr-ı remelün ḍarb-ı evvelindendür.

¹¹² sîn ile: -HE

¹¹³ olmaz. Bu beytde oldığı gibi. Mezkûrenüñ ğayrı ' illet-i zāhire: -HE

Тақтӣ i мабھیқт fā ilātūn لاعادی fā ilātūn маҳбӯн هولакн fā ilātūn маҳбӯне اخ بنتقى fā ilātūn
فā ilātūn جذنابو fā ilātūn سālimdūr.

Қā`ili Ebu`ṭ-Ṭayyibdūr.

اعداء, اعدا'nuñ cem' idūr. اعدا, عدو kelimesinüñ cem' idūr.

مخلاف kesr ile maşdardur. Mef' ūline muzāfdur. Ḥulf-ı va' d bir şey'i söyleyüp istikbāle anı
işlememekdür.

ذنب, ذناب kelimesinüñ cem' idūr. Mehmūz u ğayr-i mehmūz isti' māl olunur.

Ma' nā-yı beyt: Ol memdūḥ ile düşmenlerini қatl itmek yokdur. Ya' nī düşmenlerini қatl
itmez idi. Velākin ol memdūḥ zi'blerüñ ricā itdigi nesneye ḥulf-ı va' d itmeden ihtirāz ider.
[126b] Pes şā' ir lūḥūm-ı қatlanuñ tenāvūlini ricā iden zi'ābuñ ricālarını ihlāf-ı va' dden
ihtirāz ile қatl-i e' ādiyi ta' līl eyledi. Ammā burada ' illet-i zāhire e' ādinüñ mażarratlarını
def' itmek idi. Bu maḳūleye ḥūsn-i ta' līl dirler. Hevādīnüñ taḳrīri budur. Ammā
Muḥtaşarda olan taḳrīri pes ' ādetde a' dāyı қatl itmek mażarratlarını def' ü memleketi
münāza' alarından şafvet içündür. Şā' irüñ zīkr eyledigi nesneden ötüri degildür. Şā' irüñ
zīkr eyledigi budur ki ṭabī' at-i kerem memdūḥa ğālib ve ricā idenlerüñ ricāsınuñ şıdқına
memdūḥuñ muḥabbeti memdūḥı düşmenlerinüñ қatline bā' isdür. Ve memdūḥ bilür ki
ḥarbe teveccūh itse zi'āb қatl olınan düşmenlerüñ luḥūmıyla rızқlarını ittisā' ını ricā
iderler. Ve bu memdūḥı kemāl-i cūd u seḥā ile vaşf zımnında kemāl-i şecā' at ile vaşfdur.
Ḥattā bu şecā' at ḥayvanatı ' ucme daḥi zāhir oldı demek ister.

227.

يَا وَاشْيَا حَسُنْتَ فِينَا إِسَاءَتُهُ
نَجَّى جَدَارِكَ إِنْسَانِي مِنَ الْغَرَقِ

Bu beyt baḥr-ı basīṭüñ ḍarb-ı evvelindendür.

Taḫṭī'i يواشين müstef' ilün حسنت fa'lün maḥbūn اسا müstef' ilün نتهو fa'lün maḥbūne
müstef' ilün ركان fa'lün maḥbūn سانی مثل müstef' ilün غرقى fa'lün maḥbūndur.

Ḳā'ili Müslim bin Veliddür.

nemmām ma'nāsına. Aṭvelde واشى sulṭāna veşy ü sa'y u nemmāmlık idene dirler
dimiş. Ba'zılar واشى kizbini tezy'in iden kimesnedür dimiş.

فى حقنا Taḫḍiri muzāf maḥzūfdur. فى حقنا Taḫḍiri حسنت فى واشى, سىفتى فى.

اساءته, اساءت kelimesinün fā'ilidür. Ve zamīri واشى 'ā'iddür. Ve burada muḥātabdan
gā'ibe iltifāt olur. Aṭvelde اساءت'den murād اساءت'i ḳaşd olınan şey'dür. Yāḥūd ḥadd-i
zātında اساءت'dür dimiş.

نجى حذارى ta'lil mecrāsına cārī-yi istināfdur. نجى, نجاه'dan müştakḳ şīga-i māzīdür.
Ḳurtardı dimekdür. Fā'ili حذارى'dür. حذارى'de olan izāfet maşdaruñ mef'ūline [127a]
ḳabilindendür. Ve fā'ili metrūkdür. Ve taḫḍiri حذارى ايلى dimekdür. Aṭvelde محاذرتك ile
tefsīrinden soñra حذارى منك diyü taḫḍir idüp حذاره منه حطيك kavli buña delālet ider. Ve
Sa'dü'd-dīnün حذارى ايلى حذار taḫḍiri حذار'ın binesihī ta' diyesine delālet ider dimiş.

انسان عىنى Taḫḍiri nemmām ileyh ḥazf olınmışdur. Taḫḍiri انسان عىنى
dimekdür. Aṭvelde dir ki انسان'de olan izāfet istiḡrāḳiyyedür. Taḫḍiri انسان عىنى
dimekdür.

من الغرق, نجى ya müte'allıḳdur.

Ma'nā-yı beyt: Ey nemmām. Saña nidā iderüm. Öyle nemmām ki bizüm ḥaḳḳımızda
senün isā'et ü şānuñ güzel oldu. Zīrā senün ḥavfuñ beni bükādan men' eyledi ve insān-ı
'aynumı dumū' içre ḡarḳdan taḥlīş eyledi. Vaḳṭā ki ḥüsn-i isā'et vāşī-yi 'ādet mümteni'
oldısa anuñ illetini beyān eyledi ki حذارى نجى kavlidür. Pes vāşīnün isā'etini istiḥsān
mümkündür. Lākin isā'et-i mezkūre nāsuñ istiḥsān itmedigi şey' olup şā'ir nāsa muḥālefet
idüp vāşīden kendünün ḥavfı insān-ı 'aynını dumū' da ḡarḳdan taḥlīş itdi. Zīrā bükāyı anuñ
ḥavfindan terk eyledi. Buña ḥüsn-i ta'lil dirler. Su'al olırsa münāsib olan nefsinı

gelmez. Belki انتطق mantıqayı şedd ü bend itdi ma‘nāsına gelir. Ve Cevzā’nuñ mantıqaya ve niṭāqa münāsebeti yoqdur. Böyle olunca Cevzā’nuñ niyeti memdūḥuñ ḥıdmetidür. Ve bu şıfat ğayr-i mümkindür.

Ma‘nā-yı beyt: Eger Cevzā’nuñ niyeti memdūḥuñ ḥıdmeti olmayaydı ol Cevzā’nuñ üzerinde ‘akd-i mantıqı görmez idük. Pes Cevzā’nuñ niyeti memdūḥuñ ḥıdmeti olması işbātı kaşd olınan şıfat-ı ğayr-i mümkindür. Bu daḥi ḥüsn-i ta‘lilden bir nev‘dür. [128a]

229.

رُبِّي شَفَعْتُ رِيحَ الصَّبَا بِنَسِيمِهَا
أَتَى الْمُرْنَ حَتَّى جَادَهَا وَهُوَ هَامِعٌ

230.

كَأَنَّ السَّحَابَ الْغُرَّ غَيَّبَتْ تَحْتَهَا
حَبِيبًا فَمَا تَرَقَّى لَهُنَّ مَدَامِعٌ

Bu beyteyn baḥr-ı ṭavīlūñ ḍarb-ı şānīsindendür.

Taḳṭī‘i رينش fe‘ül maḳbūz فعتر يحص mefā‘ilün صباح fe‘ül maḳbūz نسيمها mefā‘ilün maḳbūza سحابلغر fe‘ülün كاننس mefā‘ilün ماḳbūzدهامعو fe‘ülün دهاوه mefā‘ilün نحتاجا fe‘ülün اتلمز mefā‘ilün رغييب fe‘ülün نحتها mefā‘ilün maḳbūza حبيب fe‘ülün فماترقى mefā‘ilün لهنن fe‘ül maḳbūz مدامعو mefā‘ilün maḳbūz.

Ḳā’ili Ebū Temmāmdur.

رُبِّي, ريو’den müştakḳdur. Rütbe ve mekân-ı mürtefi‘ ma‘nāsına. ربي ḳavlinüñ irtifā‘ında iki ihtimāl vardır. Yā mübtedā-i maḥzūfuñ ḥaberi olup taḳḍiri ربي تلك الديار dimek olur. Yāḥūd ḥaberi maḥzūf mübtedā olup taḳḍiri ربي في تلك الديار dimek olur.

شفاعه, شفعت’den müştakḳdur. Ba‘zı ṭalebenüñ ḳann itdigi üzere zamm ma‘nāsına degildir.

نسيم الريح هبوبي. Taḥrīk itmesidür. Nefs-i rīḥe de ıtlāk olunur. Lākin fi'l-aşl maşdardur. Burada murād budur. ma' nāsınadır. Şeḫāb ma' nāsına.

جود'dan me'ḥūzdür. جود 'azīmü'l-kaṭr olan maṭar ma' nāsınadır. جود'da olan zāmīr حتى انظرها ma' nāsı حتى جودها 'ā'iddür. رَبِّي ye 'ā'iddür. تا ياغديرا dimekdür.

وهو kelām-ı sābıqdan münfehim olan maṭara 'ā'iddür.

سابع sā'il ma' nāsınadır.

سحاب müfred ü cem' a ıtlāk olan ism-i cinsdür. Ba' zılar سحابه kelimesinüñ cem' idür dimiş.

الرغر , الغر üñ cem' idür. Murād ماطره كثيرة الماء olan şeḫābdur. Zirā eşref-i şaḫūbdur.

تحتها zāmīr-i hā beyt-i sābıqda mürür iden رَبِّي ye 'ā'iddür.

حبيبيا üñ mef' ūlidür.

ترقى'nüñ aşlı hemze ile ترقاء olup zarūret-i vezn içün taḥfif olındı. Ma' nāsı sākin olur dimekdür. [128b] وَلَهُنْ zāmīri سحاب'a 'ā'iddür.

مدمع , مدمع kelimesinüñ cem' idür. Göz 'ayn ma' nāsınadır. Ve gāhice مدمع ile gözyaşı مدمع murād olunur. Ve burada murād budur.

Ma' nā-yı beyteyn: Tilke'd-diyār yāḥūd tilke'd-diyārda mekân-ı mürtefi' ler vardır. Rīḥ-i şabā hübūbi i'ānetiyle yāḥūd şabānuñ kendü ol mekân-ı mürtefi' üñ riyāzı içün şeḫā-i şefā'at itdi. Ya' nī şevḫ viridi. Tā maṭar-ı keşiri emṭār ide. Ya' nī yağdı. Ḥālbuki şeḫāb sā'ildür. Güyā keşirü'l-maṭar olan şeḫāb keşret-i emṭārından ol mekân-ı mürtefi' üñ taḥtında ḥabībini gā'ib itdiler. Pes bu eelden şeḫābuñ dumū'ı sākine olmadı. Ya' nī gözlerinüñ yaşları dinmedi. Aṭvelde seyelānuñ dem'a nisbeti cereyānuñ nehre nisbeti gibidür. Ve şeḫābuñ dumū' inüñ 'adem-i sükūnı burada yā ḥaberidür. Zāhir olan da budur. Yāḥūd seyelān ile rübāyı def' idüp taḥte'r-rübā maḥbūbesini bulmaḫdur didi. Muṭavvelde

dir ki ba‘zı nükkād dimiş ki kavm bu beyti tefsir idüp didiler ki habib ile nefsinı murād ider ve bilmem bu tefsirün vechi şā‘ir-i kaşidenün maṭla‘ına mülāyemet kaşid itmesidür. Ve maṭla‘-ı kaşide

أَلَا إِنَّ صَدْرِي مِنْ عَزَائِي بِلَاغٍ * عَشِيَّةً شَاقَتْنِي الدِّيَارُ الْبَلَاغُ

’dur. Aṭvelde dir ki bu nākidün istifsārınun vechi nefsenden habib ile vech-i ta‘bırden istikşāfdur. Ve bunı Şāhib-i Muṭavvelün zıkr itdigi ifāde istemez ve bunun vechi budur ki sehābuñ habibi isāle-i miyāhda sehāba mağib olmaqlıdır.

231.

أَحْلَامُكُمْ لِسَقَامِ الْجَهْلِ شَافِيَةٌ
كَمَا دِمَاءُكُمْ تَشْفِي مِنَ الْكَلْبِ

Bu beyt baḥr-ı basīṭün ḍarb-ı evvelindendür.

Takṭī‘i i ḥlāmکم احلام müstef‘ ilün لسقا fa‘lün maḥbūn ملجھلشا müstef‘ ilün فیتن fa‘lün maḥbūn کما دما ما دامد mefā‘ ilün maḥbūn کمءک fa‘lün maḥbūn منل تشفي müstef‘ ilün کلبی fa‘lün maḥbūndur.

Ḳā‘ili Kümeytdür. Ehl-i beyti medḥ itdigi kaşidesindendür.

ḥlām fi‘l vezni üzere olan ḥlm kelimesinün cem‘idür. ‘Aql u re‘y [129a] ma‘nāsına. Ḳufl vezni üzere ḥlm kelimesinün cem‘i degıldür. Zirā ḥlām rü‘yā ma‘nāsınadır.

ḳlb fetḥ-i lām ile feres vezni üzere. ḳlb, ḳlb’ün ya‘ni ḳuduz köpegün ‘azzından insāna ḥādiş olan şibh-i cünündür. ḳlb şol ḳlb’dür ki lühüm-ı nāsı eklden kendüyi şibh-i cünün aḥz idüp ne zamān insānı ‘azz itse insān kelbe ya‘ni şibh-i cünūna uḡrār ve dirler ki birini ‘azz itse nübāḥ-ı kelb gibi nübāḥ ider. Pes aña yedi gün teraḳḳub olınur ki egerçi ḥilḳat-i kilāb üzere tebevvl iderse ber’ gelür. Ve illā ‘Arabun zu‘mlarında ölür ve dirler ki buña dem-i meliki şürbden te‘şirli devā olmaz.

Ma‘nā-yı beyt: Sizün ‘uḳūl ü re‘ylerinüz seḳām-ı cehle şifā viricidür. ‘İlm-i tām ve ‘aql-ı kāmil ile vaşfladı. Sizün demlerinüz kelbden şifā virdigi mülük u eşrāf olmaqlıqlarıyla vaşf

eyledi. Hāşılı ‘uḳūl-i rāciḥa erbābıñuz. Zīrā ‘uḳūlīñüz nāsda mütemekkin cehlūñ seḳāmına şifā virür. Ve izāle ider ve siz mülük u eşrāfsıñuz. Zīrā dimāñuz kelb-i kelebūñ ‘azzasından şifā virür. Aṭvelde dir ki Ḥaṭīb seḳām-ı cehle ‘uḳūllerinūñ şifāsıyla vaşfi üzere dā’i kelbden dimālarınūñ şifāsıyla vaşfını tefrī‘ eyledi. Ve biz dirüz ki ahlām u ‘uḳūllerini dimā-i menzilesinde kıldı. Zīrā ḥayāt-ı ‘āḳil ‘aḳl iledür. Ḥayāt-ı ḥayvān dem ile oldığı gibi ve cehl keleb menzilesindedür. Gāhice a‘dā-i ehl-i beyte ve dimālarını fāşıdlara ‘ārız olur. Zīrā ‘adā-i kilāb silkindedür. Anlarūñ dimālarıyla istişfā iderler. Zīrā ṭaleb-i dünyāda münhemiklerdür. Ve taḥḳīḳ bunlarūñ ḥaḳlarında kelām-ı nübüvvet vārid oldı. الدنيا جيفة و طالها كلاب su’āl olunursa zāhir olan kelbden dimālarınūñ şifāsıyla vaşfları üzerine seḳām-ı cehlden ‘uḳūllerinūñ şifāsıyla vaşfi tefrī‘dür. Zīrā anı müşebbehün bih kıldı ve müşebbeh müşebbehün bihe mülḥaḳdur. Cevāb budur ki belā bu zāhir olandur. Pes kelāmuñ tevcihinūñ ḡāyeti müşebbehün bihi [129b] zıkr müşebbehün zıkrinūñ fer‘ idür. Zīrā ḥālını beyāna edelldür ve kelāmda müşebbehün bihūñ işbātı müşebbehi işbātđan şöñradur. Buña tefrī‘ tesmiyesi işbātı işbāt üzerine tefrī‘ olındığından ötüridür. Tefrī‘ işılāḥda bir emrūñ müte‘allıḳına bir hükmūñ işbāt olınmasıdır. Zālike’l-ḥükm zālike’l-emrūñ müte‘allıḳ-ı āḥerine işbātđan şöñra.

232.

بُنَاةٌ مَكَارِمٍ وَأَسَاةٌ كَلِمٍ
دِمَاءُكُمْ مِنَ الْكَلْبِ شَفَاءُ

Bu beyt baḥr-ı vāfirūñ ḍarb-ı evvelindendür.

Taḳṭī‘i بناتمكا müfā‘aletün رمنواسا müfā‘aletün نكلمن fe‘ülün maḳṭūfe دماءكم müfā‘aletün منكلابش müfā‘aletün شفاءو fe‘ülün maḳṭūfdur.

Ḳā’ili Ebu’l-Ferac Ḳāsım bin Ḥanbel-i Ḥamāsīdür. Ba‘zılar Ḥuṭay’edür dimiş. Bu beyt daḡi tefrī‘e mişāl olmada beyt-i sābıḳuñ ‘aynıdır.

بناة zamm-ı bā-i muvaḥḥade ile بنای’nūñ cem‘ idür. رواة, راوی’nūñ cem‘ i oldığı gibi.

مكارم, مكرمه’nūñ cem‘ idür.

كتائب, كتيبه'nün cem' idür. 'Asker ü ceyš ma' nāsına.

Ma'nā-yı beyt: Anlarda taḥkīk süyūflarınıñ ğayri 'ayb yoqdur. Anlaruñ süyūflarında muḍārebe-i cüyüşdan kesrler vardur. Hāşılı anlarda ašlā 'ayb yoqdur. İllā şu 'ayb vardur ki anlaruñ süyūfları muḳāra'a-i cüyüşdan meflūdür. Pes bu 'ayb degildür. Belki bu nihāyet medḥdür ve buña te'kīdü'l-medḥ bimā-yüşbihü'z-zemm dirler. Zirā غير ان سيوفهم kavli mā-ba' dında gelenüñ zemm oldıgını ihām ider. Pes mā-ba' dında gelen medḥ oldıgından medḥi te'kīd eyledi.

234.

هُوَ الْبَدْرُ إِلَّا أَنَّهُ الْبَحْرُ زَاخِرًا
سِوَى أَنَّهُ الضَّرْعَامُ لَكِنَّهُ الْوَبْلُ

Bu beyt baḥr-ı ṭavīlūñ ḍarb-ı evvelindendür.

Тақтӣ'и ҳолид fe' ulün راللان mefā' ilün نهلیج fe' ulün رزاخرن mefā' ilün мақбуза fe' ulün سوان mefā' ilün نهضضرغا mefā' ilün ملاکن fe' ulün نهلوبلو mefā' ilün sālimdür.

Ḳā'ili Bedī'ü'z-zamān Ebu'l-faẓl Hemedānīdür. Hālef bin Aḥmed es-Sicistāniyi medḥ ider.

زخر الوادي زخر den ḥāldür. زخر keşirü'l-mā' vü mümteḷi ma' nāsına ism-i fā'ildür. Mā ile imtilā oldı dimekdür.

سوى من قريش, سوي de olan بيده gibi istiṣnā içündür. Ve burada istiṣnā-i munḳaṭı' dur.

ضرعام kesr-i ḍād ile esed ma' nāsına. Lākin burada istiṣnānuñ fā'idesini ifāde ider. İstidrākdür.

Ve انه vü لکنه de olan zamīrler memdūḥa rāci' lerdür.

وبل fetḥ-i vāv ve sükūn-ı bā-i muvaḥḥade ile 'azimü'l-ḳaṭr olan maṭar ma' nāsına. [130b]

Ma'nā-yı beyt: Memdūh ḥüsn ü cemālde bedrdür. O kadar var ki keşret-i 'ilmde keşirü'l-mā' vü mümtelī olduğu ḥālde deryādur. Bundan ğayri ol memdūh cür'et ü şecā'atde eseddür. Lākin ol memdūh menfa'at u sehāvetde 'azīmü'l-kaṭr olan maṭardur. Buña daḡi te'kidü'l-medḡ bimā-yüşbihü'z-zemm dirler. Zīrā istidrāk-i istiṣnā mecrāsına cārīdür.

235.

نَهَبْتَ مِنَ الْأَعْمَارِ مَالُو حَوَيْتَهُ
لَهْنَتِ الدُّنْيَا بِأَنَّكَ خَالِدٌ

Bu beyt baḡr-ı ṭavīlūñ ḡarb-ı sānīsindendür.

Taḡṭī'i neḡbet fe'ül maḡbūz مناعما mefā' ilün رمالو fe'ülün حوینهو mefā' ilün maḡbūza لهنن fe'ül maḡbūz اندنیا mefā' ilün بانن fe'ül maḡbūz كخالو mefā' ilün maḡbūz dur.

Ḳā'ili Ebu'ṭ-Ṭayyibdür. Seyfü'd-devleyi medḡ eylediġi ḡaşıdesindendür.

من الأعمار, أعمار, عمر'uñ cem'idür. Ve نهبت'e müte'allıḡdur. مالو حوینته, من الأعمار Müddet-i ḡayāt ma'nāsına. Ve ما mevşüledür. Şılası cümle-i şarṭıyyedür.

جمعته, حوینته dimekdür.

هننت şīġa-i māzī-yi mechöldür.

خالد, يخلدخال, den me'ḡūz ism-i fā'ıldür.

Ma'nā-yı beyt: A'mārı ya'nī a'mār-ı küffārı yaġmā eyledüñ. Eger a'mārı cem' eyleyeydüñ ya'nī dünyāda muḡalled ḡalur idüñ. Taḡḡıḡ dünyā senüñ ḡulüduñ ile tehniyyelenür idi. Ve mesrūr ḡılınur idi. Şā'ir şecā'atde nihāyet ile memdūḡı medḡ eyledi. Ve ḡatillerinüñ 'ömrlerinüñ vārişi ḡılıp muḡalled ḡalur idi. Ve memdūḡuñ medḡini dünyānuñ şalāḡ u niżāmına sebep olmasına müstetbi' ḡıldı. Ve 'Ali bin 'İsā er-Reb'ibu beytde medḡden iki vech-i āḡer daḡi vardur didi. Biri memdūḡ a'mārı neḡb itdi emvālī itmedi. 'Ulüvv-i himmetüñ muḡtezāsı daḡi budur. Ve bu vech a'mārı zıkre taḡşış ü emvālden a'rāzdan

mefhūmdur. Ma' lūmdur ki nehb emvāle lāyık idi. Bülegā bunı muḥaverāt u ḥiṭābiyyātda i' tibār iderler. Ne qadar e'imme uşul i' tibār itmez ise. Ve biri memduḥ e' ādiyi [131a] ḳatlinde zālīm degildür. Eger zālīm olaydı ḥulūd ile dūnyā mesrūr olmaz idi. Buña istitbā' dirler. İştilāḥda şey' -i āḫer ile medḫi müstetbi' olur vech üzere şey' i medḫdür.

236.

أَقْلَبُ فِيهِ أَجْفَانِي كَأَنِّي
أَعْدُّ بِهَا عَلَيَّ الدَّهْرَ الذُّنُوبَا

Bu beyt baḫr-ı vāfirūñ ḍarb-ı evvel maḳṭūfindandır.

Taḳṭī' i اعدديها maḳṭūfe fe' ulün maḳṭūfe كانني fe' ulün maḳṭūfe هاجفاني müfā' aletün اقلبي müfā' aletün أعدديها عددهرذ müfā' aletün ذنوبا fe' ulün maḳṭūfdur.

Ḳā' ili Ebu'ṭ-Ṭayyibdür. Bunuñla ' Ali bin Sebbār bin Mükerraemi medḫ ider.

فيه' de olan zamīr ebyāt-ı sābıḳada 'ā' iddür.

أجفان faḫr vezni üzere olan جفن kelimesinüñ cem' idür. A' lā vü esfelde göz қаpağına dirler.

اعد muzāri' -i mütেকellim şīḡasıdur. عدت الشيء' den me' ḥūzdür. Şey' i iḥsā eyledüm dimekdür.

بها' de olan zamīr أجفان' a 'ā' iddür. Taḳṭīri بتقليبها dimekdür. Eger به diyeydi 'e rāci' olup izḫār olur idi. Ve saña cā' izdür 'اقلب' den müstefāde olan 'تقليبان' e rāci' ḳılasun.

هل اتى على دهريه' de olan zamīr 'ālem-i vüçüdinüñ mebdē' inden inḳizāsına degin müddetüñ ismidür. ¹¹⁴ناش من الدهر الانسان' celilinde oldıḡı gibi. Şoñra bunuñla müddet-i keşīreden ta' bīr olındı. Zamān bunuñ ḥilāfinadur. Zīrā müddet-i ḳalīleye vāḳi' olur. Müslimüñ Ebū Hüreyre *raḍiya'llāhu te'ālā* 'anhudan taḫrīc eylediḡi ¹¹⁵الدهر فالدهر هو الله' ḥadıṡ-i

¹¹⁴ Gerçekten insan üzerinden öyle uzun bir süre gelip geçti. (İnsan (Dehr) 1)

¹¹⁵ Zamana küfretmeyin çünkü zamanın yaratıcısı benim.

şerîfinün sebebi budur ki ‘ Arab dehri zemm idüp nevâzil ü havâdiş katında sebb iderler idi. Ve eş‘ arlarında daği getürürler idi. Pes Resül-i Ekrem *şalla’llāhu te‘ālā ‘aleyhi vesellem* zemm ü sebbinden anları nehy buyurup bu eşyānuñ fā‘ ili Allāhü te‘ālādur diyü buyururlar idi. Kezā fi’n-Nihāye.

الذنوبا’da olan elif elif-i işbā‘ dur.

Ma‘nā-yı beyt: Ben zālike’l-leylde gözümün kapaqlarını taqlīb iderüm. Güyā ben ol ecfān ile ya‘nī ecfānuñ taqlībiyle ya‘nī seherün imtidādıyla [131b] dehrün üzerine zünübü ta‘dād iderüm. Pes şā‘ir leyli tül ile vaşf idüp dehrden şikāyeti tazmīn eyledi. Buña idmāc dirler. İdmāc lügatde şevbün içine bir şey’ leff itmekdür. ‘Örfde medh ü gayr olsun bir ma‘nāya sevğ olınan kelāmuñ ma‘nā-yı āheri tazmīndür.

237.

خَاطَ لِي عَمْرُو قَبَا
لَيْتَ عَيْنِيهِ سَوَاءُ

238.

قُلْتُ بَيْنَا لَيْسَ يُدْرَى
أَمْ مَدِيحٌ أَمْ هَجَا

Bu iki beyt baħr-ı remelün ğarb-ı sādīs meczū’/maħzūfindandır.

Taqtī‘i عم خاطلى fā‘ilātün رنقبا fā‘ilün meczū’/maħzūfe لیت عینی fā‘ilātün هيسوا fā‘ilān maħzūf قلتينین fā‘ilātün ليسيدرا fā‘ilātün meczū’/sālīme اممدیحن fā‘ilātün ام هجا fā‘ilün maħzūfdur.

Ķā’ili Beşşār bin Bürd nām şā‘irdür. Bunı ‘Amr nāmında bir a‘ver ħayyāt ħaĳķında dimişdür.

Pes *لَيْتَ عَيْنِيهِ سَوَاءُ* kavli iki şey’e ihtimālī vardır. Biri gözlerinün ibşārda ikisinün müsāvi olmaĳlığını temennīdür. Ve biri gözlerinün ‘amāda ikisinün müsāvi olmaĳlığını

temennîdür. Evvelkisi du‘ā’ ile olur. İkincisi du‘ā’-i ‘aleyh olur. Buña tevcih dirler. Muhtemelü’z-ıddeyn daği dirler. İştilâhda vecheyn-i muhtelifeyn muhtemel olan kelâmı irād itmekdür.

Ma‘nā-yı beyteyn: Benüm için ‘ Amr kabā vü kaftān dikdi. Ne olaydı iki gözleri berāber olaydı. Bir beyt söyledüm bilinmedi mehd midür yoğsa hicv midür.

239.

إِذَا مَا تَمِيمِيٌّ أَتَاكَ مُفَاخِرًا
فَقُلْ عُدَّ عَنْ دَا كَيْفَ أَكُّكَ لِلضَّبِّ

Bu beyt baħr-ı tavilün ğarb-ı evvelindendür.

Tağtî‘i idāma fe‘ülün تميميين mefā‘ilün اتاك fe‘ülün mağbūz مفاخرن mefā‘ilün mağbūza فقلعد fe‘ülün دعنداكى mefā‘ilün فاكل fe‘ül mağbūz كلضبيبي mefā‘ilün sālimdür.

Ķā‘ili Ebū Nūvās nām şā‘irdür. Bunuñla Temim ü Esed kabilelerini hicv idüp kağtān ile iftiħār ider.

idāma‘da ما zā‘idedür. Ve idā edatı اتاك‘ye musallağdur.

تميمي, اتاك‘nün [132a] fā‘ilidür. Temim bin Murre mensüb dimekdür.

مفاخرا, اتاك‘nün fā‘ilinden ħāldür.

عد dāl-i müşeddide ile fi‘l-i emrdür. Tecāvüz eyledi dimekdür. Şadru‘l-Efāzil dir ki عن دا kavli ‘inde‘l-Meberred andan ğayriye inşirāf eyle dimekdür.

دا, مفاخرا kelimesinün dāl oldığı faħħār u mufāharete işāretdür.

كيف kavli اكلك‘den ħāberdür.

feth-i dād-ı mu‘ceme ve teşdīd-i bā ile Fārisīde susmār didikleridür. Türkīde keler dirler.

Ma‘nā-yı beyt: Ne zamān saña Temīmi mufāḥir oldığı ḥālde gelse saña aña şu mufāḥaretinden geç diyü söyle. Ḍabbı eklün ne keyfiyyetledür ya‘nī şecā‘at ü bahādırlıḳ ile faḥri bırak. Ḍabbı ne gūne ekl idersün aña baḳalum dimekdür. Türkīde dinilür ki filān Kürd gelüp yine şecā‘at ile mufāḥaret iderse ol mufāḥareti bırak başalı naşıl yirsün aña baḳalum di. Buña hezl dirler. La‘b ma‘nāsına naḳīzi ceddür.

240.

أَيَا شَجَرَ الْخَابُورِ مَالِكٍ مُورِقًا
كَأَنَّكَ لَمْ تَجْزَعْ عَلَى ابْنِ طَرِيفٍ

Bu beyt baḥr-ı ṭavīlün ḍarb-ı sālīşindendür.

Taḳṭī‘i اياش fe‘ül maḳbūz جرلخابو mefā‘ilün رمال fe‘ül maḳbūz كمورقن mefā‘ilün maḳbūza كان fe‘ül maḳbūz كلمتجزع mefā‘ilün علبن fe‘ül maḳbūz طريفي fe‘ülün maḥzūfdur.

Ḳā‘ili Leylā binti Ṭarīfdür ki buña Ḥāriciyye dirler. Ḳarındaşı Velīde merşīye ider. Ḥabur Diyārbekir nāḥiyelerinden birinün ismidür.

مالك‘de olan ما istifhāmiyye olup maḥallen merfū‘-ı mübtedādur. لك ḥaberidür. Ve ‘āmili ma‘nā-yı fi‘ldür. Taḳḍīri اى شان واية صنعة حاصل لك dimekdür.

مورقا ism-i fā‘il olup ḥāliyyet üzere manşūbdur dimişler. اورق الشجر‘den me‘ḥūzdür. Şecer tāze varaḳ şaḥibi oldı dimekdür.

لم تجزع cümlesi كان‘nün ḥaberidür.

Ma‘nā-yı beyt: Ey şecer-i Ḥabur. Saña tāze varaḳ şaḥibi olmaḳ yoḳ mıdır. Güyā sen İbn-i Ṭarīf üzerine cez‘ itmiyorsun. Pes Ḥāriciyye bilür ki şecer İbn-i Ṭarīf üzerine cez‘ itmez. Lākin tecāhül idüp şekke dāl olan كان‘yi isti‘māl eyledi. Buña tecāhül-i ‘arīf dirler.

Işılâhda ma' lümü ğayr-i ma' lüme [132b] misâkına bir nükteden ötüri sevkdür. Kavlı-i Hâriciyyede şecere cez' itmeyorsun diyü tevbîh gibi yâhüd muṭlaqâ cez' itmeyene tevbîh gibi. Aṭvelde dir ki tecâhül كَأَنَّك ilh. qavline hâş olur degildür. Belki mürîk olmağ sebebinden istifhâmda da olur. Pes Hâriciyye bilür ki sebep bunı muḳtezâ-yı faşl u vaḳtdür. Eşbeh olan beyt-i tedellühden olmağdur.

241.

أَلْمُعُ بَرَقَ سَرَى أَمْ ضَوْءٌ مِصْبَاحٍ
أَمْ ابْتِسَامَتُهَا بِالْمُنْظَرِ الضَّاحِي

Bu beyt baḥr-ı basîṭüñ ḍarb-ı sânisindendür.

Taḳṭî' i المعبر mefâ' ilün maḥbün قنسى fâ' ilün ام ضوء مص müstef' ilün باحى fa' lün maḳṭû' a ام
بئسا mefâ' ilün maḥbün متها fa' lün بلمنظر ضاحى müstef' ilün ضاحى fa' lün maḳṭû' dur.

Ḳâ'ili Buḥturîdür. Mütevekkil Billâhuñ vezîri Fetḥ bin Hâḳānîyi medḥeyledigi ḳaşîdesinüñ maṭla' idur.

المع'de olan hemze istifhâm içündür. لعم leme' ān u dıraḥşiden ma' nāsına.

برق leme' ānu's-seḥāb ma' nāsına.

سرى kelimesinüñ şıfatıdur.

ضوء نور قوي, أم ضوء مصباح de isti' māl olındığından ضوء ile ta' birde iktifâ idüp āḥer vaşf ile vaşflamadı. Lâkin şâyeste olan ضوءمصباح ı leylde olmağlığıyla vaşf itmek idi.

منظور, منظر ma' nāsına mevşūf-ı maḥzūfuñ şıfatıdur. Taḳḍîri فممنظور dimekdür.

ضاحى ḍād-ı mu' ceme ve ḥā-i mühmele ile ism-i fâ' ildür. Zāhir ma' nāsına. ضاحى الطريق den me' ḥūzdür. Zāhir oldı dimekdür.

Ma' nā-yı beyt: Gice ile yürürken berķuñ leme' ānı mıdur yoħsa ol maħbūbenüñ zāhir olan fem-i manzūrına mülābis ibtisām u tebessūmi midür. Şā'ir maħbūbenüñ ibtisām u tebessūmini belki dişlerinüñ nūrını medħde iṭrā vü mübālağa idüp ibtisām ile lem' -i berķ ve zav' -i mişbāħuñ miyānını fark itmedi ve ibtisāmını berķ u zav' a teşbih eyledi.

242.

وَمَا أَدْرَى وَسَوْفَ إِخَالُ أَدْرَى
أَقْوَمُ آلِ حِصْنٍ أَمْ نِسَاءُ

Bu beyt baħr-ı vāfirüñ ğarb-ı evvelindendür.

Taḳṭī' i وما ادرى وma adrı mefā' ilün [133a] ma' şüb اħa وسوف müfā' aletün لادرى fe' ülün maḳṭūfe اقومنا mefā' ilün ma' şüb لحصننا mefā' ilün ma' şüb نساء fe' ülün maḳṭūfdur.

Ḳā'ili Züheyr bin Ebī Sülmādur.

إخال mütekellimüñ hemzesinüñ kesriyledür. Efşah olan da budur. Ammā Benū Esed fetħ-i hemze ile oğurlar. Lügat-i zāhir-i kıyās olan da budur. إخال, أظن ma' nāsına. Ve bu إخال kelimesi سوف ü ادرى' nün maşħūbı miyānında mülķā vü mu' tarızdur.

قوم' den murād ricāldür. Zīrā ḳavm ricāle ħāş olur.

إخال zāhir olan elif lām ile الحصن آل dimek idi. O ḳadar var ki şā'ir taḳṭīr içün آل' üñ tenkīrini murād eyledi.

Şāħib-i Muṭavvel dir ki bunda ḳavm-i ricāle ħāş olduğına delālet vardur. Aṭvelde dir ki bunda baħş vardur. Zīrā ricāl ü nisādan müctemi' üñ muḳābelesi nisā-i şırfe ile şāħih olur.

Ma' nā-yı beyt: Daħi ben bileydüm ḳarīben bilürdüm. Zann iderüm Āl-i Ḳısn ricāl midür yoħsa nisā mıdur.

بِإِلَهِ يَا طَيِّبَاتِ الْقَاعِ قُلْنَا
لَيْلَى مِنْكُمْ أَمْ لَيْلَى مِنَ الْبَشَرِ

Bu beyt baħr-ı basīfūñ ğarb-ı evvelindendir.

Tağṭī' i بلاهيا müstef' ilün طبيا fa' lün maħbūn تلقاعل müstef' ilün لنا fa' lün maħbūne ليلايمنل müstef' ilün بشرى fa' lün maħbūndur.

Ķā'ili Ĥuseyn ' Abdullāhdur. Ba' zılar Zü'r-rimmenūñdür ve ba' zılar ' Arcinūñdür ve ba' zılar Mecnūnuñdur dimişler.

فطيات feteyāt vezni üzere sükūn-ı bā ile olan ظبي kelimesinūñ cem' idür.

قاع arzdan müstevī olana dirler. Evvelā Leylāyı nefesine izāfetde sāniyen ismiyle taṣrihinde istilzāz vardır. Zāhiri mevzi' -i mużmara vaż' gibi. Aṭvelde dir ki Leylāyı nefesine izāfetūñ nüktesi Leylā-yı meşhūre olmadıĝı bilinsün içündür.

أم ليلي da 'adem-i izāfetūñ nüktesi izāfet-i sābıqadan soñra iltibās olmadıĝındandır. Ĥafī buyrulmaya Leylānuñ zabyātdan olmasıyla beşerden olmasında tereddüd yā Leylānuñ 'ayneyninūñ ĥüsn-i sevād u beyāzındadır. Yāħūd teneffür ü vaħşetindedür. [133b]

Ma' nā-yı beyt: Müstevā-yi arzuñ zabyaları size yemān virirüm ki bize söyleyiñüz. Leylā sizden midür yoħsa Leylā beşerden midür. Buña ĥubbdā tedellühden ötüri tecāhül-i 'ārif dirler¹¹⁶. دلّه taħrīk ile hemm ü ğamdan fuāduñ zevbidür. دلّه العشق تدليها فتدله dinilir. 'Aşĝ anı zevb itdi dimekdür.

قُلْتُ نَقَلْتُ إِذْ أَتَيْتُ مَرَارًا

¹¹⁶ Buña ĥubbdā tedellühden ötüri tecāhül-i 'ārif dirler: -HE

ثلثت hedm itdūñ dimekdür. قد ثل عروشهم dinilür. ‘İzzetleri gitse ve hâllerin perîşân u perākende olsa.

ان يقتلوك ان şartınuñ cevābı maḥzūf olup ‘illeti olan فقد ثلثت ilh. anuñ yerine nā’ibdür. Taḳdīri ان يقتلوك فلا تتفخروا لانك فقد هدمت عروش عزهم ومجدهم بقتل سيد هم عتبة بن الحارث بن شهاب dimekdür.

Ma‘nā-yı beyt: Eger seni ḳatlı iderler ise taḥḳīḳ sen anlarıñ ‘urūş u büyütlarını hedm itdūñ. Re’isleri olan Ḥārīş bin Şihābuñ oğlu ‘Utbeyi ḳatlı itmek ile. Buña iṭṭirād dirler. Işılâḥda [134a] memdūḥuñ yāḥūd ğayrisinüñ ve abāsınuñ esmāsını min ğayr-i tekellūf tertīb-i vilādeti üzere getürmekdür.

246.

مَامَاتٍ مِنْ كَرَمِ الزَّمَانِ فَإِنَّهُ
يَحْيَى لَدَى يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ

Bu beyt baḥr-ı kāmīlūñ ḍarb-ı maḳṭū‘ında ızmār cā’iz olan ebyātdandır.

Taḳṭī‘i مامات من müstef‘ilün mużmar كرمزما mütefā‘ilün نفا ننهو mütefā‘ilün sālīme دا يحيى لدا müstef‘ilün mużmar يحيي بن عبد الله müstef‘ilün mużmar ملافى mef‘ülün maḳṭū‘ /mużmardur.

Ḳā’ili Ebū Temmām nām şā’irdür. Ebu’l-Ġarīb Yaḥyā bin ‘Abdullāhı medḥ eyledigi ḳaşidesindendir.

ما mevşüledür. من, ma’yı beyān içündür. ما-i mevşüle me‘a’ş-şılātihī mübtedādur. Ḥaberi fā ile maşdar olan cümledür. Aṭvelde dir ki cā’izdür ki ما nāfiye ve من zā’ide ve فانه ḳavli ta‘līl ḳılına.

يحيى, ḥıyī dan fi‘l-i mużārī‘-i ma‘lūm müfred müzekkerdür. Yaḥyā bin ‘Abdullāhdan murād Ḥārūnu’r-Reşīdūñ vezīri Ca‘fer Bermekīnūñ birāderidür. Bu daḥi Ḥārūnu’r-Reşīde vezīr olmuşdur. Bunlar kerem ile nām-dār idiler.

Ma‘nā-yı beyt: Kerem zamānından şol şey’ ki oldı. Taḥḳīḳ ol kerem dā’imā Yaḥyā bin ‘Abdullāh Bermekīnūñ ḳatında diri olur zīrā kerīmdür. Aḳsām-ı keremden bir ḳısmı

ölmege kıomaz. Şāhib-i Muṭavvelūn ta‘līli budur ki zīrā kerīmdür. Keremi ihyā vü tecdīd-i kerem ider. Bizüm zıkr itdigimüz eblağdur. Fefhem. Ve Şāhib-i Muṭavvelūn tevcihine göre eger tecdīd-i kerem kıılınsa bunda mezīd-i mübālağa ve luṭf olur. Zīrā kerem muḳtezāsınca kerem meyyite vücūd hibe ider. İki Yaḥyānuñ miyānında cinās-ı tāmđan müstevfā vākı‘ olmuşdur. Müstevfā lügatde şol şey’dür ki ḥaḳḳı bi’t-tamām i‘ṭā olına. İştīlāḥda lafzān-ı müttefiḳānuñ nev‘inden olmaḳlığıdır.

247.

إِذَا مَلِكٌ لَمْ يَكُنْ ذَاهِبَةً
فَدَعُهُ فَدَوْلَتُهُ ذَاهِبَةً

Bu beyt baḥr-ı müteḳāribūñ ḍarb-ı sālīşindendür.

فَدَوْلٌ fe‘ ūl maḳbūz فَدَعُهُ fe‘ ūl maḳbūz هَبَهُ fe‘ ūl maḳbūz لَمْ يَكُنْ fe‘ ūl maḳbūz إِذَا fe‘ ūl maḳbūz تَهْوَدَا fe‘ ūl maḳbūz [134b]

Ḳā’ili Ebu’l-Feth el-Büstīdür. Büste mensūbdur. Büst zamm ile Sicistānda beldedür.

إِذَا ملك ilḥ. şartdur. Cevābı فَدَعُهُ kavlidür. زَاهِبٌ müfessir oldığı لَمْ يَكُنْ muḳadderūñ ismidür. ملك kesr-i lām ile pādişāh ma‘nāsınadır.

Evvelki ذَاهِبٌ, ذَا ile هَبَهُ’den mürekkebdür. ذَا ḥālet-i naşbda elif ile şāhib ma‘nāsınadır. هَبَهُ bilā-‘ıvaż olan ‘aṭāya dirler. ذَاهِبٌ mürekkeb لَمْ يَكُنْ muḳadderūñ ḥaberidür.

ذَاهِبٌ ve ذَاهِبٌ يَذْهَبُ, ذَاهِبَةٌ dan emrdür. ¹¹⁷ ذَاهِبَةٌ dan emrdür. İkinci ذَاهِبَةٌ, ذَاهِبَةٌ ve ذَاهِبَةٌ dan me’ḥūz ism-i fā’il müfred-i mü’enneşdür. Egerçi evvelki ile ikincinūñ āḥirleri sākin oḳunursa şūret-i kitābda müsāvīdür. ذَاهِبَةٌ’ün zehābı ‘adem-i beḳāsından kināyedür. Buña cinās-ı terkībden müteşābih dirler. İştīlāḥda eḥadühümā mürekkeb olan lafzān ḥaṭṭda müttefiḳān olmaḳdur.

¹¹⁷ Burada müellif ya da müstensihin hatası vardır. ذَاهِبَةٌ kelimesi ذَاهِبَةٌ dan değil ذَاهِبَةٌ kökünden türemiştir.

Ma' nā-yı beyt: Ne zamān bir pādişāh hibe vü ' aṭā şāhibi olmasa anı terk eyle ve aña iltifāt eyleme. Zīrā anuñ devleti gidicidür. Bākiyye degildür. دوله fetḥ-i dāl ile ' aql ma' nāsına ve zamm ile māl ma' nāsınadır. Bu beytde kereme qandırma ve istignā ile emr vardır.

248.

كُلُّكُمْ قَدْ أَخَذَ الْجَامَ وَلَا جَامَ لَنَا
مَا الَّذِي ضَرَّ مُدِيرَ الْجَامِ لَوْ جَامَ لَنَا

Bu iki beyt-i müdevver baḥr-ı remel-i meczū 'uñ ḥabn vāqı' olan ebyāt-ı zihāfātındandır.

Taḳṭı' i قَدْ كَلِمًا فَآءِ اِلَاتُونَ اَخَذَلَا فِ اِلَاتُونَ مَاهْبُونِ مَوْلَا فِ اِلَاتُونَ مَاهْبُونَ مَلْنَا فَا لُونَ مَاهْبُونَ/مَاهْبُونَ ضَرَّ مَلْدَى فَا اِلَاتُونَ رَمْدِيرَل فِ اِلَاتُونَ مَاهْبُونِ جَام لَوْ جَام لَنَا فَا لُونَ مَاهْبُونَ/مَاهْبُونْدُر.

Ḳā'ili Ebu'l-Fetḥ el-Büstīdür.

كلم mübtedādur. قَدْ اَخَذَ الْجَامِ cümlesi haberidür. Ve كل lafzı bi-ḥasebi'l-maḳām istiḡrāḳ için isti' māl olunur. ¹¹⁸ عن رعيته

لَا جَامَ لَنَا دِيمَكْدُرُ لَا جَامًا خَوْذ لَنَا تَاḲْدِيرِي لَا جَامَ لَنَا

جَامِ مَالِدَى اِسْتِفْهَامِ-ي قَدْ اَخَذَ الْجَامِ ye mülāyim olsun için ne ḳadar fi' l-i 'āmı taḳdīr eşya' ise inkārīdür. لَوْ تَمْنَى Aña [135a] bir şey ' zarar virmez dimekdür.

مَدِيرِ الْجَامِ mevzi' -i mużmar maḫarı vaż' ḳabīlindendür. Ve bu şı're min ḡayr-i nükte maḳbūldür. Nüktenüñ vücūbı ancaḳ neşrde olur. مَدِير , اِدَار , يَدِير , اِدَارَة ism-i fā' ildür.

Evvelki لَنَا جَامِ züccāc u fiḏḏadan ḳadeḥ ma' nāsına olan جَام ile لَنَا dan mürekkebdür. İkinci مَلْنَا mef' ūline muttaşıl fi' ldür. Bize cemīl ile mu' āmele itdi ve bizüm ile ' işreti güzel itdi dimekdür. Buña cinās-ı mürekkebden mefrūḳ dirler. Lafzānuñ ḥaṭṭda iftirāḳından yāhud lafzān u ḥaṭṭānuñ müteşābihde iftirāḳından ötüri mefrūḳ tesmiye olındı.

¹¹⁸ Hepiniz çobansınız ve maiyetiniz altındakilerden sorumlusunuz.

Ma'nā-yı beyt: Her birinüz kadehi aldı hālbuki bizüm kadehimüz yokdur. Ne gūne şey' cāmı idāre idiciye ya'nī sāķīye zarar virür idi. Ne olaydı bize cemīl ile mu'āmele ideydi. Ya'nī bizüm ile 'işreti güzel ideydi ve bizi isķā ideydi. Bir şey' aña zarar virmez idi. Bu muhātabına 'iķābdur ve bu beytde şā' irün hıramānı üzerine taķassür vardır.

249.

يَمْدُونُ مِنْ أَيْدٍ عَوَاصٍ عَوَاصِي
تَصُولُ بِأَسْيَافٍ قَوَاضٍ قَوَاضِبِ

Bu beyt baħr-ı taviľün ğarb-ı şānīsindendir.

Taķtī' i yمدو fe' ulün نمنايدن mefā' ilün عواصن fe' ulün عواصمن mefā' ilün maķbūza fe' ul تصول fe' ul maķbūz باسيفن mefā' ilün قواضن fe' ulün قواضبي mefā' ilün maķbūzdur.

Ķā'ili Ebū Temmāmdur. Ebū Dülef nām kimesnenün ħaķķında dimiřdür.

بجرون يمدون yāħūd ma' nāsınadır.

أيد من' de ziyāde olup yمدونه'nün mef' uli mevķi' inde vāķi' olmiřdur. Aħfeř mezħebi budur. Yāħūd من teb' iz iĉündür. هز من عطفه وحرك من نشاطه. Yāħūd من أيد من mevřuf-ı maħzūfuñ řıfatıdır. Taķdīri من ايد يمدون سواعد dimekdür. Aŗvelde dir ki أيد بعض من أيد dimekdür. Zīrā ħarb u i' māl-i seyf ancaķ yed ile olur. Pes seyfi medd ider. Eydinün ba' zıyla medd ider. Pes yine Aħfeř İcābda من kelimesinün ziyādeligini tecvīz ile bile burada [135b] zā'ide kılmaĝa rāzı olmaz. Zīrā buña bir dā' i yokdur. Pes من kelimesini Aħfeřün mezħebine göre zā'ide kılmaķ rāzı olmaz. Zīrā buña bir dā' i yokdur. Pes من kelimesini Aħfeřün mezħebine göre zā'ide kılmaķ yāħūd Sa' dü'd-dīne göre من kelimesini ziyāde olmaĝdan ħıfz cihetinden ايد يمدون سواعد من ايد taķdīri ma' nā-yı laţıfden zühül ve řarıķ-i ħanīnden 'udüldür. Ve Sa' dü'd-dīnün ma' tūf taķdīrine muķābil zıkr eyledi. يمدون سواعد من ايد taķdīriyle bile من kelimesine teb' iziyyedir. Zīrā سواعد ba' z eydidür. من teb' iziyyeyi ism kılmaĝa mebnīdür. Zemahşeri bunı Keşşāfda taşriħ idüp هذا مما استخرخته didiĝi sözidir.

عواصم ,عصاه بالعصا وبالسيف ,عواصم
den me 'hūz ism-i fā' il olan عصيه 'nūñ cem' idür. 'Aşā vü seyf ile
darb itdi dimekdür.

عواصم ,عصمه den me 'hūz ism-i fā' il olan عاصمه kelimesinüñ cem' idür. Anı hıfz itdi
dimekdür. عواصم kelimesinüñ عواصم kelimesinden ziyāde bir mīm olmağla buña cināsdan
muṭarraf dirler.

تصلو'nüñ tahtında müstetir olan zamīri ايد kelimesine 'ā'iddür. Ve i' rābdan maḥallen
manşüb ايد kelimesinüñ şıfatıdır ve صوله'den me 'hūzdür. Ḥamle itmek dimekdür.

بأسياف da ,تصلو'ye müte' allıkdur. أسياف fetḥ-i hemze ile سيف'üñ cem' idür.

قواض ,قواضيه'nüñ cem' idür. Ḥākime ma' nāsına قضيه'den me 'hūz kıṭ' a ma' nāsınadır.

قواضب ,قواضيه'nüñ cem' idür. Qāṭı' a ma' nāsına. Ve āhirinde olan ziyāde tenvīne 'adem-i
i' tidāddan ötürüdür.

Ma'nā-yı beyt: Anlar ellerini medd iderler. Öyle eller ki a'dāyı ḍāribler ve dostānı
ḥāmilerdür. Ve aḥbābı ḳatlı ile ḥākime ve eşyāyı ḳāṭı' a olan süyūf ile aḳrān-ı şüc'ān
üzerine şavle vü ḥamle ider.

250.

لَا حَ أَنْوَارُ الْهُدَى مِنْ
كَفِّهِ فِي كُلِّ حَالٍ

Bu beyt baḥr-ı remelüñ darb-ı ḥāmīs meczū'ındandır.

قواض ,قواضيه'nüñ cem' idür. Taḳṭı' i انوا لاح fā' ilātün من رالهدى من fā' ilātün meczū' في كففه في [136a] كلالى fā' ilātün
mezczū' dur.

Qā'ili ma' lūm degıldür.

Ma'nā-yı beyt: Tahkik bükā miyān-ı dūlū' da olan hırkat-i Ʒalbe yāhūd mutlaƷa hırkate ŷifādur. Hānsādan bu kelām birāderi ŷaħra keŷret-i bükāsı üzerine lā'imi redd ve anlara cevābdur. Ba' zılar ŷaħra ol rütbe bükā eyledi ki 'ayneyni beyāz oldu didiler.

252.

سَرِيْعٌ إِلَى ابْنِ الْعَمِّ يَلْطُمُ وَجْهَهُ
وَلَيْسَ إِلَى دَاعِي النَّدَى بِسَرِيْعٍ

Bu beyt baħr-ı Ʒavilūñ Ʒarb-ı ŷāliŷindendür.

TaƷtī' i سرِيعِن fe' ulün البنلعم mefā' ilün مِلْطُ fe' ul maƷbūz موجهو mefā' ilün maƷbūza وليس fe' ul maƷbūz الاداعن mefā' ilün نداب fe' ul maƷbūz سرِيعو fe' ulün¹²⁰ maħzūfdur. [136b]

Ʒā'ili Delā'ilü'l-İ' cāzda olduƷına göre UƷayŷirdür. İsmi Muğire bin ' Abdullāh bin Esved Esedī-yi İslāmīdür. Ba' zılar Ebu'r-RuƷayŷdur demiŷ.

سرِيع mübtedā-i maħzūfuñ ħaberidür. TaƷdīri هوسرِيع dimekdür. Hāzfinuñ nüktesi lisānını andan taħhīr ve anı zikr itmek lāyık-ı cedīr olmadıƷı iŷ' ārdur.

وجهه سرِيع يَلْطُمُ وَجْهَهُ kelimesinūñ fā' ilinden ħāldür. Ba' zılar istināfdur ya' nī su'āl-i muƷaddere cevābdur. TaƷdīri saħna ne iŷledi ve ne yaptı dinildikde يَلْطُمُ وَجْهَهُ ya' nī keff-i maftūħa ile Ʒarb ider diyü cevāb virdi demiŷ. Lākin ħoŷ degildür. هوجه' nūñ zamīri عم' ابن' e ' ā' iddür.

داعِي Ʒālib ma' nāsına.

ندى veznen ve ma' nen ' aƷā gibidür. Ba' zılar ندا' dan burada murād nuŷretdür demiŷler.

Ma'nā-yı beyt: Ol kimesne ' ammīsinūñ ođlunuñ yüzine keff-i meftūħa ile urur olduƷı ħāldede serī' dūr. Hālbuki ' aƷā vü nuŷret Ʒālibine ' aƷā virmeye ve nuŷret itmeye serī' degildür. ŷadr-ı beytde ve āħirinde olan serī' miyānında reddü'l-' acz ' ale' ŷ-ŷadr vardur. Bu beytūñ tamāmı

¹²⁰ fe' ulün: -HE

253.

حَرِيصٌ عَلَى الدُّنْيَا مُضِيعٌ لِدِينِهِ
وَلَيْسَ لِمَا فِي بَيْتِهِ بِمُضِيعٍ

حريص kelimelerinin i' rābı سريع kelimesinin i' rābı gibidür.

ليس'inin ismi ve دينه ve بيته'de olan zamir mehcüvve raci'dür. Ma'nası yine ol kimesne cemî' dünyāya harışdür. Dînini zāyi' idicidür. Hālbuki hānesinde malın zāyi' idici degildür dimekdür.

الدنيا kavlinde muzāf taqdîr olındı. Bu beytde daği reddü'l-'acız 'ale's-şadr vardur. Mezesteri bu iki beytün sebep ü vürüdını böyle naql ider ki şā'ir-i şāhib-yesār fakîr olup bir mal-dāruñ 'ammizādesi idi. Ahyānen gidüp andan su'āl ider idi. Ol daği mele'-i nāsda men' idüp saña çok mal virdüm lākin sen mālāya'niye şarf itdün. Fî-mā-ba'd saña bir şey' virmem didi. Pes şā'ir nās içre zemm idüp andan şikāyete aġāz itdi. Ol daği ġāzab-nāk olup şüretine bir laṭme urmaġla bu iki beyti inşā eyledi. [137a]

254.

تَمَتَّعَ مِنْ شَمِيمٍ عَرَارٍ نَجْدٍ
فَمَا بَعْدَ الْعَشِيَّةِ مِنْ عَرَارٍ

Bu beyt baħr-ı vāfirün çarb-ı evvelindendür.

Takṭî'i temtemen mefā'ilün ma'sūb عرا شميم müfā'aletün رنجدن fe'ülün maḳṭūfe فما بعدل mefā'ilün ma'sūb عشية من عراري fe'ülün maḳṭūfdur.

Ḳā'ili Ebu's-Şimmetü'bnü 'Abdullāh el-Ḳuşeyrî nām şa'irdür. Şimme himme vezni üzeredür.

تمتع emrdür. Telezzüz eyle dimekdür. Şā'ir refiķine ḥiṭāb ider. من ve با ile isti'māl olunup dikā ve dikā dinilür. İntifā' itdüm dimekdür.

من شميم'de olan من با ma' nāsınadır. شمه, يشمه'den شم gibi maşdardur. Ekseri fa' il vezni üzere gelen maşdar-ı aşvâtda olur. Şahil ü şahiḥ gibi ve ğadîr ü nekîr gibi.

عرار feth-i ' ayn-ı mühmele ile râyiḥa-i ṭayyibeli yumuşak şaru güldür. Müfredi عراره'dür.

نجد feth ü sükûn-ı cîm ile bilâd-ı ' Arabdandır.

فما'da olan فā تمتع ile emrûn ta' lîlidür. ما ليس ma' nāsınadır. ما'nun ḥaberi zarfdur. Ve ismi عرار'dur. Ve من zā'idedür.

العشبية'nün ta' rîfi ahd-i ḥāricî yāḥūd istiġrāk-ı cins içündür.

Ma' nā-yı beyt: Ey refiḳüm. Arz-ı Necdün râyiḥa-i ṭayyibeli yumuşak şaru gülini şemle telezzüz eyle. Zîrâ böyle ḳoḳusuyla telezzüz idecek şaru gül ' aşyeden şoñra yoḳdur. Beytün lafzı ḥaber ma' nāsı telehhüfdür.

255.

وَمَنْ كَانَ بِالْبَيْضِ الْكَوَاعِبِ مُغْرَمًا
فَمَا زِلْتُ بِالْبَيْضِ الْقَوَاضِبِ مُغْرَمًا

Bu beyt baḥr-ı ṭavîlün ḳarb-ı şānīsindendir.

فما زلت بمغرما fe' ul maḳbüz mefā' ilün قواع بببيضل fe' ulün ومن كان fe' ulün قواض بببيضل mefā' ilün فمأ زلت بببيضل fe' ul maḳbüz mefā' ilün بمغرما fe' ul maḳbüz قواض بببيضل mefā' ilün

Ḳā'ili Ebū Temmāmdur. Muḥammed bin Yūsuf Ṭā'iyi medḥ eylediġi ḳaṣīdesinün maṭla' idur.

بيض kesr-i bā-i muvaḥḥade ile بيضة'nun cem'idür. Cāriye ma' nāsına. Ba' zılar mevşūfe-i maḥzūfenün şıfatı ḳılıp taḳdîri بانساء البيض dimekdür dimiş.

كعبة, كواعب kelimesinin cem'idür. Henüz memesi nühüd ü irtifā'a başlamış [137b] cāriyeye dirler.

مغرم muşhaf vezni üzere غرام'dan me'ħuz mūli' ü ħarīş ma'nāsına. Aţvelde dir ki مغرم esirü'l-ħubb ma'nāsına dağı burada gelür. İkisi de ħasendür.

ماإنا مغرم بهن لاني مغرم بالسيوف Tağdiri dimekdür. Ve şart-ı muċaddere cevābdur. Tağdiri dimekdür.

بيض kesr-i bā-i muvaħħade ile أبيض kelimesinin cem'idür. Seyf ma'nāsına. Aţvelde süyüf-ı maşķüle-i maħdūdeden kināyedür dimiş. Tanşışde dimiş ki ببيض maşķüle vü berīka ma'nāsına olup mevşüfe-i maħzūfenün şıfatıdır. Tađdiri dimekdür.

قواضب, قاضبة'nün cem'idür. Ķāṭı' ma'nāsına.

Ma'nā-yı beyt: Dağı şol kimesne ki henüz memeleri ağarşaklanmış cāriyelere muğrem ü 'aşık oldı ben anlara ħarīş ü muğrem ü esirü'l-ħubb olmam. Zirā ben süyüf-ı ħāṭı'alara muğrem u ħarīş olmadan zā'il olmam dimekdür. Bu beyt lafz-ı āđir mısra'-ı şānīnün şadrında oldığına mişāldür.

256.

وَإِنْ لَمْ يَكُنْ إِلَّا مُعَرَّجَ سَاعَةٍ
قَلِيلًا فَإِنِّي نَافِعٌ لِي قَلِيلًا

Bu beyt baħr-ı tavīlün ħarb-ı şānīsindendür.

قليل جساتن mefā'ilün maċbūza fe'ül maċbūz معرر mefā'ilün maċbūz fe'ülün وان لم Taċṭı'i قليلا فانني mefā'ilün maċbūz فليلها fe'ülün فعلى mefā'ilün maċbūz.

Ķā'ili Zü'r-rimmedür.

Bu beyt-i mükerrerüñ biri mıṣrā'-ı ṣānīnūñ ṣadrında oldığına miṣāldür. Ve bu beytün evveli

257.

أَلَمَّا عَلَى الدَّارِ الَّتِي لَوْ وَجَدْتُهَا
لَهَا مَا كَانَ وَحْشًا مَقْبِلُهَا

Lehamaka fe'ülün behaa mefā'ilün maḳbūza veجدتها fe'ülün لتيلو mefā'ilün عدارل fe'ülün الما Taḳṭī'i mefā'ilün مقبلها fe'ülün نوحشن mefā'ilün maḳbūzdur.

Lehamaka fe'ülün behaa mefā'ilün maḳbūza veجدتها fe'ülün لتيلو mefā'ilün عدارل fe'ülün الما Taḳṭī'i mefā'ilün مقبلها fe'ülün نوحشن mefā'ilün maḳbūzdur. [138b] teşniyyesidür. Azacıḳ nüzül idiñüz dimekdür. Hiṭāb kendünün beraberince olan iki dostlarınadır. Dā'imā 'Arabun 'ādetlerindendür. İkiye hiṭāb idüp خلیلى dirler. Aṭvelde dir ki teşniyye me'mūruñ ta'addüdi içündür. الما على الدار uñ taḳḍiri dimekdür. Fefhem.

ma nāfiyyedür. Ma nāfiyyedür.

Aṭvelde مقلها diyü tefsir idüp ism-i mekān ḳılmıṣdur ve zamiri 'ā'iddür. Ammā ğayrileri maṣdar mīm'i قیلوله ma'nāsınadır dimiṣ. Ḳaylūlede ya'nī niṣfu'n-nehārda uyumaḳdur.

Ma'nā-yı beyt: Ey dostlarum. Benüm ile me'ān azacıḳ nüzül idiñüz ṣol dār üzerine ki eger anda ehlini bulsam anda ḳaylūle vaḥṣī olmaz idi. Belki üns olur idi dimekdür. Ḥafī buyrulmaya ḳaylūle ol dār ehlinün tena'um u şerefinden kināyedür. Zīrā 'Arabda ehl-i şervet ḳaylūle ile istirāḫat ider. Ehl-i mihnet bunuñ ḫilāfinadır. Zīrā ehl-i mihnet ḳaylūlede sa'y u şuğle mübtelādür.

258.

دَعَانِي مِنْ مَلَامِكُمْ سَفَاهًا
فَدَاعِي الشُّوقِ قَبْلُكُمْ دَعَانِي

Bu beyt baħr-ı vāfirūñ ğarb-ı evvel maġtūfindandır.

فداعششو maġtūfe سفاهن müfā' aletün ملامكما mefā' ilün دعانی من Taġtī' i
mefā' ilün ma' şüb ققبلكما müfā' aletün دعانی fe' ülün maġtūfedür.

Ķā'ili Ķāđi Errecānīdür. Sa' d el-Melik nām bir vezīri medħ ider.

دعانی ma' nāsına melāmet gibi اترکاني emrinūñ teşniyyesidür. دع beni terk idinüz dimekdür. maşdardur.

سفاها temyīziyyet üzere maşūbdur. سفاه ħıffet ü kılllet-i ' aġl ma' nāsınadır.

فداعی الشوق da fā ta' liledür. داع' nūñ aşlı داعی idi. İzāfet ile yā ħazf olınmışdır. Bā' iş
ma' nāsına. شوق ' aşġ ma' nāsına.

دعانی şوق' nūñ ħaberidür. دعا' dan me' ħūzdür ve fi' l-i māzī müfred-i müzekker
ġā'ib olan دعا ile nūn-ı viġāye ve yā-i mütekellimden mürekkebdür. Bu beytde mütecānis
āħir-i mışrā' evvelūñ şadrına [139a] olana mişāldür. Pes cinās دعانی ve دعانی miyānında
cinās-ı terkībdür. Zīrā ikisi de mürekkebdür.

Ma' nā-yı beyt: Ey iki kimse. ħıffet ü kılllet-i ' aġl cihetinden itdiginüz melāmetinüzden
beni terk idinüz. Zīrā sizden evvel şevġ u ' aşġnūñ bā' işi beni çağırđı idi. Böyle olunca
melāmetinüz ' abeş olur. Zīrā iş işden geçdi dirler.

259.

وَإِذَا الْبَلَابِلُ أَفْصَحَتْ بِلُغَاتِهَا
فَأَنْفِ الْبَلَابِلِ بِأَحْتِسَاءٍ بَلَابِلِ

Bu beyt baħr-ı kāmīlūñ ğarb-ı evvelindendir.

فنفلبلا mütefā' ilün بلغاتها mütefā' ilün بلافصحت mütefā' ilün وإذا البلا Taġtī' i
müstef' ilün muzmar بلبحتسا mütefā' ilün ابلا بلى mütefā' ilün sālīmdür.

Ḳā'ili Ebū Manşūr ' Abdü'l-melik Se'ālibīdür.

Evvelki بلابل, بلبل kelimesinüñ cem' idür. ' Anāşır u ' unşur gibi. Ve bu beyne'n-nās meşhūr olan ' andelibdür.

أفصحت, فصاحت ile tekellüm eyledi dimekdür. Ve mecāzen terennüm ü tegannī eyledi dimekdür.

بلغاتها'de olan bā تكلم ma' nāsına olan أفصح'nuñ şılasıdır. تكلم بالشى'de olan bā تكلم'nuñ şılası olduğı gibi. Yāhūd الصبح أفصح'dan me'hūz zuhr ma' nāsına olup bā ta'diye ma' nāsına olur. Zamīri بلابل'e 'ā'iddür. Pes بلغاتها ol بلابل'e maḥşūş lügat ile dimekdür. Ve mecāzen lisānlarıyla dimekdür. لغات, لغة kelimesinüñ cem' idür. لغة me'āniye mevzū'a olan elfāzdir.

إنفاء, ينفى, أنفى, فانف'dan me'hūz emrdür.

İkinci بلابل, بلبال kelimesinüñ cem' idür. بلبال Muḥavvelde fetḥ-i bā ve sükūn-ı lām ile ḥūzn ma' nāsına didi. Lākin Şāḥib-i Ḳāmūs bunu بلبله gibi kırup بلبال şiddet-i hemm ü vesvās ma' nāsınadır didi.

بلابل'nuñ cem' idür. بلبله zamm-ı bā ve sükūn-ı lām ile muzāfun ileyh olan بلابل'nuñ cem' idür. بلبله zamm-ı bā ve sükūn-ı lām ile içinde ḥamr olan ibriḳ ü kūz ma' nāsınadır. Ammā burada murād zikrū'l-maḥāl irādetü'l-ḥāl ḳabīlinden olup nefis-i ḥamrdur. احتسا حسا المرق واحتساء dinilür. Şürbe ma' nāsına. Ve burada mütecānis-i āherden ḥaşvde olan بلابل'dür.

Ma'nā-yı beyt: Ne zamān bülbüller kendülere [139b] maḥşūşa lügatleriyle feşāḥat ile tekellüm ü feryād ya' nī lisānlarıyla terennüm ü tegannī eyleseler yāhūd lügatleri izḥār idüp naḡmelerinüñ iḥtilāfından ötüri lügat-i müte' addide ile mütekellime olsalar sen de şarābları içmek ile ḥūznleri nefy eyle dimekdür. Murādı ifşāḥ-ı belābilden ḥādiş olan belābili nefydür. Zīrā şavt-ı laṭif aḥzān-ı hevāyı taḥrīk ider ve maḥşūdı çok çok ḥamrı şürb ile ḥūzni nefy itmekdür.

فَمَشْغُوفٌ بِآيَاتِ الْمُنَّانِي
وَمَقْتُونٌ بِرَنَاتِ الْمُنَّانِي

Bu beyt baħr-ı vāfirūn ğarb-ı evvel maġtūfindandır.

Taġtī' i fəməşġufən mefā' ilün ma' şüb mefā' ilün ma' şüb مثنى fe' ülün maġtūfe ومفتونن mefā' ilün ma' şüb مثنى mefā' ilün ma' şüb مثنى fe' ülün maġtūfdur.

Ķā'ili Maġāmāt şāhibi Ħarīrīdür. Ķırġ sekizinci maġāmda irād ider. 'Işām-ı Muġaġġiġ Aţvelde dir ki Ħarīrī bu beyt ile ehl-i Başrayı vaşf idüp dimek ister ki ba' zılar şāliħadır. Tilāvet-i Ķur'ān ve me' ānīsini te'emmül ile meşġüllerdür. Ve ba' zıları ehl-i neşātdur. Ālāt-ı neşāţ ile meftūnlardur. Zāhir olan ma' nā budur. Bu daħi ihtimāldür ki Başranuñ sükkānından ehl-i Ħaġġı tafşil olup ma' nā dimek ola ki ehl-i Başranuñ ba' zıları zühħāddur Ķur'ān-ı 'Azīmü's-şān ile meşġüllerdür ve ba' zıları ehl-i vecddür aşvāt-ı tayyibe meftūnlardur. Nitekim ehl-i vecdün şānı budur.

فمَشْغُوف' de olan fā tafşiliyyedür.

مثنى fetħ-i mīm ile cem' -i مثنى. Ķur'ān ma' nāsınadır. Yāħūd Ķur'āndan merre ba' de uħrā teşniyye kılandır. Yāħūd Elħamdülillāhdan Berā'et süresine dekdür. Yāħūd tuvāl olan sürenüñ dünı ve mufaşşal olan sürenüñ fevġi olan her bir süredür. Yāħūd süre-i Ħacc u Ķaşaş u Neml ü 'Ankebüt u Enfāl u Meryem ü Rüm u Yāsīn ü Furġān u Ħicr u Ra' d u Sebe' vü Melā'ike vü İbrāhim ü Şād u Muħammed ü Loġmān u Zuħruf u Mü' min ü Secde vü Aħġāf u Cāsiye [140a] vü Duħān u Aħzabdur.

مفتونن maħrūk ma' nāsına. İħrāk ma' nāsına olan مفتح'den me' ħūz ism-i mef' üldür. Yāħūd i' cāb ma' nāsına olan مفتح'den me' ħūz mu' ceb ma' nāsınadır. Yāħūd cünün ma' nāsına olan مفتح'den me' ħūz mecnün ma' nāsınadır.

رنة, رنات cem' idür. رنة bir vezn-i ħinne enīn-i şavt ma' nāsınadır.

İntehâ kelâmu'l-fâzıl ammâ 'Allâme Sa'd Muṭavvelde مثنى'den murâd mezâmîr ya'nî mişkâllerdür didi. Buña göre

Ma'nâ-yı beyt: Ehl-i Başranuñ ba'zıları âyât-ı Qur'âniyyeyi tilâvete ḥarîş ve ba'zıları mişkâllerüñ her biri ḳamışlarınuñ nağmelerine meftündür demek olur. Şerḥ-i Mesâlikde mütecâniseynüñ evvelkisi Qur'an-ı 'Azîmü's-şândur. İkincisi مثنى kelimesinüñ cem'idür. مثنى dan me'hûz ism-i mef'uldür. İki tākdan mürekkeb muzmâr ma'nâsına. مَشْغُوفٌ mûli' ma'nâsına mübtedâ-i maḥzûfuñ ḥaberidür. Meftün daḥi böyledür. Takdîri فبعض الجيران مشغوف وبعضهم مفتون dimekdür. Maṭarrizî evvelki مثنى fâtiḥatü'l-kitâb ve iki yüz süverüñ mâ-dünıdır. مثنى مثناة'nüñ cem'idür. مثنى'den me'hûzdür dimiş. İbn-i Anbârî ikinci مثنى evtâr-ı 'idândur dimiş.

261.

أَمَلْتُهُمْ نَمَّ تَأَمَّلْتُهُمْ
فَلَاحَ لِي أَنْ لَيْسَ فِيهِمْ فَلَاح

Bu beyt baḥr-ı seri'üñ ḍarb-ı evvelindendür.

Taḳṭî'i املمتهم müstef'ilün ṭmmtam müfte'ilün maṭvî ملتهم fâ'ilün maṭviyye/meksûfe فلاح لی mefâ'ilün maḥbûn انليسي müstef'ilün همفلاح fâ'ilât maṭvî/mevḳûfdur.

Ḳâ'ili Ḳâḍî Errecânîdür. Errecân bilâd-ı Fârisdendür. Şemsü'l-mülk nâm vezîri medḥ eyledigi ḳaşîdesindendür.

املمتهم bâb-ı tef'ildendür. امل gibi recâ ma'nâsınadır.

تأمل müstebîn olanuñ nazarı ma'nâsınadır. Mütecâniseynüñ evvelkisi fâ-i 'atf ile zuhûr ma'nâsına لوح kelimesinüñ mâzîsi olan لاح dan mürekkebdür. İkinci fâ ile ism-i müfreddür. Necât u fevz ma'nâsına.

Ma'nâ-yı beyt: Anlardan recâ eyledüm. Şoñra ḥâllerine nazâr ve ḥâllerini [140b] tefekkür itdüm. Der-' aḳab baña zâhir oldı ki anlarda necât u felâḥ yoḳdur.

ضَرَائِبُ أَبَدَعَتْهَا فِي السَّمَاحِ
فَلَسْنَا نَرَى لَكَ فِيهَا ضَرِيْبًا

Bu beyt baħr-ı müteķāribüñ ğarb-ı evvelindendir.

نرال fe' ülün فلسنا fe' ülün sālīme سماحی fe' ülün لها فس fe' ülün بابدع fe' ül maķbūz ضراء fe' ül maķbūz i Taķṭī' i
fe' ül maķbūz كفيها fe' ülün ضريبا fe' ülün sālīmdür.

Ķā'ili Buħturī. Ħadā'ikda ķā'ili Riķā ile ma' ruf Aħmed Sırrī Mevṣıldür dimiş.

ضرائب, ضريبة'nün cem'idür. ضريبة tabī' at ma'nāsınadır. Recül için ğarb olına ve recül anuñ üzerine mecbül ola. Burada murād budur. Ğarb-ı meşel ma'nāsına da gelür. Bu da mısrā'-ı şānīnün āħirinde olan ضريب'ün ma'nāsıdır. Ve bunuñ ikisi de ضرب'dan müştakķdur ki درهم ضرب dinilür. Maşuğ ma'nāsına yāħūd ğalt ma'nāsına olan ضرب'dan müştakķdur ki ضرب الشيء بالشيء dinilür. Şey'i şey'e ğarışdursa. Ammā ضريب-i şānī ضرب بالقдах'dan müştakķdur. Ve aşlı ضرب قдах da meşeldür. Biri şīga-i ma' ruf üzere ma' rüfdür.

لك, نرى kelimesine müte'allıķdur.

فيها, ضريبا'den ğaldür.

نرى'nün mef' ulidür. Ħāl zi'l-ğāl üzerine taķdīmi nekāreti içündür. Buña göre نرى tabaşşur ma'nāsına olur. Egerçi فيها, نرى'nün mef' ul-i şānīsi olup ihtimām için taķdīm olınmış olursa نرنعلم ma'nāsına olur. Eblağ olan نرى, نظن ma'nāsına mechül olmaķdur.

Ma'nā-yı beyt: Ey memdūħ. Semāħat u seħāvet ü envā'-ı keremden olan tabī' ilerini ibdā' u iħtirā' eyledüñ. Pes bizler ol tabī' atlerde olıcı oldıđı ğalde saña mişl görür degilüz. Yāħūd bizler ol tabī' atlere mişl bilmezüz.

إِذَا الْمَرْءُ لَمْ يَخْزُنْ عَلَيْهِ لِسَانَهُ
فَلَيْسَ عَلَى شَيْءٍ سِوَاهُ بِخَزَانٍ

Bu beyt baħr-ı ʃavilün ʃarb-ı evvelindendür.

Flis mefā' ilün maḳbūza leŝanehu fe' ul maḳbūz عليه mefā' ilün me' ulün Taḳṭī' i adlmer fe' ul maḳbūz علی شنن mefā' ilün suwa fe' ul maḳbūz [141a] بخزانی mefā' ilün sālimdür.

Ḳā'ili İmru' u'l-Ḳays.

عليه ,لسان ,dan ḥāldür.

خزان ,خزانه ,den me' ḥūz şīga-i mübālağadır. Ziyāde ḥıfz idici ve süküt idici dimekdür. لسان ,un ḥūzn ü ḥıfzı sükütüden kināyedür. Ve bu menfinün mübālağasıyla nefyün mübālağasını ƙaşd eyledi. ¹²¹ وما الله بظلام للعبيد¹²¹ gibi.

Ma' nā-yı beyt: Ne zamān bir kimesnenün kendü üzerine zarar virici olduğı ḥāldede lisānı ḥıfz u imsāk olınmasa kendünün ğayri bir şey' i ve bir kimse üzerine zarar virici olduğı ḥāldede ol lisān mübālağa ile maḥfūz degildir. Ya' nī kendü nefsine zararlı nuḳḳdan süküt itmese kendünün ğayriye zarar viriciden ašlā süküt itmez dimekdür. ' Abdü'l-ḳādir Bağdādī Şevāhid-i Rażinün şerḥinde bu beyte şöyle ma' nā virür ki ne zamān ki kişi kendü lisānını imsāke ve ğayriden sırrını ketme ḳādir olmasa ğayrisi dağı eşyādan bir şey' de anı ḥāfız olmaz. خزن ile خزان min ciheti' l-iştiḳāḳ ašl-ı vāḥid olan خزن kelimesine rāci' dür.

لَوْ اخْتَصَرْتُمْ مِنَ الْإِحْسَانِ زُرْتُمْ
وَالْعَدْبُ يُهْجَرُ لِلْإِفْرَاطِ فِي الْخَصْرِ

Bu beyt baħr-ı basitün ʃarb-ı evvelindendür.

¹²¹ Allah kullarına zulmedici değildir. (Fussilet 46)

Taḳṭī' i mefā' ilün maḥbūn احسانزr fā' ilün müstef' ilün fa' lün maḥbūndur.
müstef' ilün جرالل fa' lün maḥbūn افراطل müstef' ilün خصر fa' lün maḥbūndur.

Ḳā'ili Ebu'l- 'Alā' Ma' arrīdūr.

me'ḥaz-i aḳrebe sālik oldum dimekdūr. İhtişār-ı kelām daḡi bundandur.
Ḥaḳīḳī ma' nā bāḳī ḳaldıḡı ḡalde lafzuñ taḳlīli üzere iḳtişārdur.

إحسان ma' rūfdur.

زرتكم zamme-i mīm' i işbā' ile ḳirā'at olınmalıdır.

عذب fetḡ ba' de sūkūn ile mā-i ṭayyibdür.

هجر terk ma' nāsına.

مخر mu' ceme vü mühmele vü taḡrik ile bürüdet ma' nāsına. Kesr-i 'ayn ile bārid
ma' nāsınadır. Bu beytde [141b] ḡüsn-i ta' līl vardır.

Ma' nā-yı beyt: Eger iḡsānıñuzı ihtişār iderseñüz sizi ziyāret iderüm. Zīrā ṭatlı şu bürüdetde
ifrāṭı içün terk olunur. Bu beytde şibh-i iştiḳāḳ vardır.

265.

فَدَعِ الْوَعِيدَ فَمَا وَعَيْدُكَ ضَائِرِي
أَطْنِينُ أَجْنَحَةَ الدُّبَابِ يَضِيرُ

Bu beyt baḡr-ı kāmīlūñ ḡarb-ı şānī maḳṭū' indandur.

اطنيناج دكضائري mütefā' ilün فما وعى mütefā' ilün فدلعوى Taḳṭī' i
mütefā' ilün نحنذبنا mütefā' ilün بيضيرو fe' ilātün maḳṭū' dur.

Ḳā'ili 'Abdullāh bin Muḥammed bin Ebī 'Uyeyne Mühellebīdür. Naḳl olunur ki 'Ali bin Muḥammed bin Ca'fer bin Muḥammed bin 'Ali bin el-Ḥuseyn bin 'Ali *raḍıya'llāhu te'ālā* 'anhu Ḥazretleri bu 'Abdullāhı mubīzanuñ zuhūrında kendüye nuşret içün da'vet eyledikde icābet itmedi. İmām-ı müşārün ileyh Ḥazretleri daḫı teva'ud buyurdıkda mezbūr daḫı bu beyti didi.

دع ma' nāsına emrdür. اترك

وعيد mef' ulidür. وعد şerde وعيد ḫayrda isti' māl olunur. وعيد taḫvif ma' nāsına.

ضائر u ضار ism-i fā' ildir. زائر u زار bir ma' nāyadur.

أطنين de istifhām-ı inkārī içündür. طنين şadā vü şavt ma' nāsınadur. Ba'zılar bāng-i meges ma' nāsınadur dimiş.

اجنحه u جناح cem' idür. الذباب'ye izāfetinde naẓar vardır. Zīrā her zebābuñ iki cenāhı vardır.

Ma' nā-yı beyt: Ey kimse. Va'id ü taḫvifī terk eyle. Zīrā senüñ va'id ü taḫvifüñ baña zarar virici degildür. Görmez misün zübābuñ cenāhlarınuñ şadā vü şavtı zarar virür mi. Ya'nī virmez. Mışrā'-ı şāniye irsāl-i meşel dirler. Mümā ileyhüñ tehdīdini istiḫkārda ve şānına 'adem-i mübālātda şavt-ı zübāba teşbīh eyledi. ضائر ile يضير miyānında cinās-ı iştiḳāk vardır.

266.

وَقَدْ كَانَتْ الْقَوَاضِبُ فِي الْوَعَى
بَوَاتِرَ فَهَى الْأَنْ مِنْ بَعْدِهِ بُرُ

Bu beyt baḫr-ı tavīlūñ ḍarb-ı evvelindendür.

Taḳṭī' i وقدكا fe' ulün ننتليضل mefā' ilün قواض fe' ul maḳbūz بفلوغا mefā' ilün maḳbūza [142a]
بوات fe' ul maḳbūz رفهلا mefā' ilün منبع fe' ulün دهبترو mefā' ilün sālimdür.

Ḳā'ili Ebū Temmāmdur. Muḥammed bin Nehşelūn şehādeti ḥininde merşiye eylediđi ḳaşıdesindendür.

بیض, أبيض'un cem' idür. Seyf ma' nāsına.

قواضب, فاضبه'nün cem' idür. Ḳāṭı' ma' nāsına.

في الوغى , بواتر kelimesine müte'allıḳdur. وغى feth-i vāv ve ğayn-ı mu'ceme ile ḥarb ma' nāsına.

بواتر feth-i bā-i muvaḥḥade ile باتر'nün cem' idür. Ḳāṭı' a ma' nāsına.

فهى'nün hā'sı vezn için sākin ḳılınmışdur.

الآن, بتر'un ḳarfıdur. بتر zamm-ı bā-i muvaḥḥade ile ve sükün-ı tā-i müşennāt-ı fevḳiyye ile بتر kelimesinün cem' idür. بتر, بتراء kelimesinün mü'ennesidür. أبتر aşlında her ḳuyruđı kesilmişe dinilür idi. Şoñra her nāḳışa dinildi. Bundan fehm olındı ki mülḥefin ḳat' ma' nāsına olan بتر'den müştakḳ imiş.

في, من بعد'un bütürinün ibtidāsı için beyāndur. Yāḥūd الآن'dan bedeldür. Eger في, من بعد ma' nāsına ḳılınursa.

Ma'nā-yı beyt: Daḫi taḥḳıḳ cenkde süyüf-ı ḳāṭı'alar memdūḥun ḥüsn-i isti'māliyle ḳāṭı'adırlar. Pes ol süyüf-ı ḳāṭı' a memdūḥun şehādetinden şoñra nāḳışlardur. Ebterlerdür. Zırā memdūḥun isti'māli gibi isti'māl idicisi ḳalmadı.

267.

فَهُوَ يَطْبَعُ الْأَسْجَاعَ بِجَوَاهِرِ لُفْطِهِ
وَيَقْرَعُ الْأَسْمَاعَ بِزَوَاجِرِ وَعْظِهِ

Bu iki fıḳra Maḳāmātdan maḳāme-i ūlāda Ḥarīr'inün kelāmıdır. Burada tarşī' a mişāldür. رضع التاج والسيف dinilür cevāhir ile ḥallilendürse. Aṭvelde taḥliye vü neşātdan ıştılahda naḳl

olındı. Ve münāsebet zāhiredür didi. İştılāhda aḥdü'l-ḳarīneteynde yā ekşerinde olan elfāz-ı ḳarīne-i uḥrādan vezn ve taḳfiyede muḳābili mişilli olsa aña tarşī' dirler. Pes ḳarīne-i şānīyede olan elfāzuñ cemī'isi ḳarīne-i ūlādan muḳābil olan elfāzuñ cemī'isine muvāfiḳdur. Ammā فهو lafzı ḳarīne-i şānīyeden aña bir şey' muḳābil olur degildür. Ve eger الإذنان الأسماع بدلى الإذنان [142b] dinileydi şānīyede olanuñ ekşerī ūlādan muḳābil olana muvāfiḳ olup aña mişāl olur idi.

يطبع يعمل ma' nāsınadır. طبع السيف والدرهم والجرة من الطين dinilür. Bunları 'amel itdi ya' nī işledi dimekdür.

اسجاع naşb-ı يطبع nuñ mef'ūlidür. اسجاع fetḥ-i hemze ile سجع kelimesinüñ cem'idür. Ḳāmūsda هو الكلام المقفي او موالاة الكلام على روى ile ta' rīf olunmuşdur. Aṭvelde dir ki سجع kelime-i aḥīrenüñ kendüsine ıtlāḳ olunur. Ve Sekkākidēn naḳl olınan kelāmuñ zāhiri de budur. Pes burada اسجاع'dan murād kelimāt-ı muḳaffayāt olur.

جواهر لفظه, بجواهر لفظه ye müte'allıḳdur. جواهر, جوهر üñ cem'idür. جوهر her tāşdur. Andan bir şey' istiḥrāc olunur. Anuñla intifā' olunur. لفظه ye izāfeti müşebbehün bihün müşebbehe izāfeti ḳabīlindendür. لفظه nuñ efrādı müte'addidi irāde mevzi'indedür. Zirā لفظ aşlında maşdardur.

ويقرع يطبع üzerine ma' tūfdur. Daḳḳ ider dimekdür.

اسماع naşb ile يقرع nuñ mef'ūlidür. اسماع, اسمع uñ cem'idür. Eger اسماع maşdar olursa müte'addidi irāde ile bile efrādını irāde şaḥīḥ olur. Allāhü te'ālānuñ على قلوبهم وعلى ختم الله غشاوة¹²² kavlı-i şerīfinde oldığı gibi. O ḳadar var ki اسماع uñ cem' olmasını icāb u iḳtizā ider.

يزواج وعظه يقرع ye müte'allıḳdur. زواج, زاجر üñ cem'idür. Māni' ma' nāsına.

Ma' nā-yı terkīb: Pes ol Ebū Zeyd Sürūcī mānend-i cevāhir kelimāt-ı muḳaffayāt yapar. Ve melāhī vü menāhiden men' idici ḡalaṭ¹²³ u naşīḥat ile sem' leri daḳḳ ider.

¹²² Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir gözlerinin üzerinde bir de perde vardır. (Bakara 7)

¹²³ ḡalat: va' z Yz A 447

تَجَلَّى بِهِ رُشْدِي وَأَثَرْتُ بِهِ يَدِي
وَفَاضَ بِهِ ثَمْدِي وَأُورَى بِهِ زَنْدِي

Bu beyt baħr-ı ʔavilũn ɗarb-ı evvelindendür.

Taġṭī' i taġla fe' ūlũn beyrşdı mefā' ilũn waθrt fe' ūlũn beyydı mefā' ilũn maġbūza faş fe' ūl maġbūz mefā' ilũn beyrşdı mefā' ilũn waury fe' ūlũn beyrşdı [143a] mefā' ilũn sālimdür.

Ķā'ili Ebū Temmāmdur. Bunuñla Naşr bin Maşşūrı medħ ider.

تجلی tefe' ūlden zāhir oldı dimekdür.

رشدی, تجلی nuñ fā' ilidür.

اثری الرجل. Emvāli keşir oldı dimekdür. me'ħūz şığa-i māzıdür. den me'ħūz, waθrt

اثرت, یدی kelimesinũñ fā' ilidür.

فاض yā ħurbına yā bu' dına ma' ħūfdur.

فاض, ثمدی nuñ fā' ilidür. kesr-i şā-i müşelleşe ile fi'l-aşl mal-i ħalil ma'nāsına idi. Şimdi bunuñla burada mal-i ħalil irāde olındı. Ķāmūsda fetħ ü taħrık ile mal-i ħalil ma'nāsınadır ve kendü içün madde yoġdur didi. Dīvānda ve Şıħāħda yine fetħ ile gelmişdür.

أورى şığa-i māzıdür.

أورى, زندی nuñ fā' ilidür. vezni üzere الزند dinilür. Anuñla ħaġmāġuñ āteşi çıġdı dimekdür. اوريته, اوريته, استوريته mecmū'ı bir ma'nāyadır. Pes زندی به زندی ma'nası anuñla zendimũñ āteşi çıġdı dimekdür. Zırā ef'ale fe'ale ma'nāsına gelür. Ammā Muṭavvelde hemzesini şayrūret içün ħılup صارزاوردى ile tefsir eyledi. Bu daħi ħıyās ile

ķavldür. Zîrā kütüb-i lügatda اوری şayrûret ma‘nāsına ķılmaq mümkündür. Buña göre ma‘nā anuñ sebebiyle zendīm kendü nefsenden âteşi iħrâc eyledi demek olur. Ve ba‘zılar اوری kelimesini taşħif idüp zamm-ı hemze ve kesr-i rā ile اوریتالزند’den ya‘nî if’âlden muzâri‘-i mütekellim ķıldı. Bu ise rivāyetüñ ğayri vü zāhir dirāyetüñ ħilāfıdır. واری به واری maḥlûbe zaferden ‘ibāretdür. Ve dört mevzi‘ de به zamîri beyt-i sābıķda mezkûr نصر’a ‘ā’idlerdür ve bā’sı sebebiyyedür.

Ma‘nā-yı beyt: Memdūħum Naşr sebebiyle ‘aql u rüşdüm zāhir ü hüveydā oldı. Ve yine anuñ sebebiyle yedüm emvāl-i keşîre şāħibi oldı ve yine anuñ sebebiyle mal-ı ķalîlüm fā’iz ü zā’id oldı ve yine anuñ sebebiyle maḥlûbe zafer buldum. Ve beyt-i sābıķ [143b]

269.

سَأَحْمَدُ نَصْرًا مَا حَيَّيْتُ وَإِنِّي
لَأَعْلَمُ أَنْ قَدْ جَلَّ نَصْرٌ مِّنَ الْحَمْدِ

Taḥḥî‘i ساحم fe‘ül maḥbûz دنصرنما mefā‘ilün حییت fe‘ül maḥbûz واننی mefā‘ilün maḥbûza لاعل fe‘ül maḥbûz مانقدجل mefā‘ilün لنصرن fe‘ülün منلحمدی mefā‘ilün sālimdür.

Ma‘nā-yı beyt: Ĥayâtda olduķca memdūħum Naşra ĥamd iderüm. Ve taḥḥîķ bilirüm ki Naşr mezkûr eyledigüm ĥamdden celîl ü ‘azîm oldı.

270.

تَدْبِيرٌ مُّعْتَصِمٌ بِاللَّهِ مُنْتَقِمٌ
لِلَّهِ مَرْغَبٌ فِي اللَّهِ مَرْغَبٌ

Bu beyt baħr-ı basîḥüñ ğarb-ı evvelindendür.

Taḥḥî‘i müstef‘ilün تصمن fa‘lün maḥbûn بلاهمن müstef‘ilün تقمن fa‘lün maḥbûne تدبیرمع müstef‘ilün تغبن fa‘lün maḥbûn فلاهمر müstef‘ilün تقبی fa‘lün maḥbûndur.

Ḳā'ili Ebū Temmāmdur. Mu' taşım Billāh bilād-ı Rūmdan 'Ammūriyyeyi feth itdigi hinde medhinde didigi ḳaṣidesindendir. 'Ammūriyye feth-i 'ayn-ı mūhmele ve teṣḳid-i mīm-i maẓmūme ve teṣḳid-i yā ile bilād-ı Rūmdan bir beldenūñ ismidür.

Muṭavvelde dir ki تديبر معتصم بالله mübtedādur. Ḥaberi beyt-i ṣāliṣ olan

لَمْ يَرْمِ قَوْمًا وَلَمْ يَنْهَدْ إِلَى بَلَدٍ * إِلَّا تَقَدَّمَ جَيْشٌ مِنَ الرُّعْبِ

ḳavlidür. Ammā ebyāt ṣāriḫi معتصم تديبر mübtedā-i maḥzūfuñ ḫaberidür. Taḳḳdiri فتاح عموريه ile معتصم بالله dimekdür dimiş. Bu ḫoşdur. تديبر 'āḳıbet-i umūri tefekkürdür¹²⁴. Bu cā'izdür ki memdūḫ irāde olına. Buña göre 'alemi isti' māl olunur. Ve bu taḳḳdirce mā-ba' dıyla maḥzūf bedele ḫaml olunur. Ve cā'izdür ki her معتصم بالله irāde olına. Buña göre ḳillet üzere nekreyi 'umūmda isti' māl olur. Bu taḳḳdirce mā-ba' dında olan evṣāf ile mevṣūf olur.

مرتقب ifti'ālden ism-i fā'ildür. Allāhü te'ālānuñ rızvān u rızāsına muḳarreb olan şey'e raġbet idici dimekdür.

مرتقب ifti'ālden ism-i fā'ildür. Allāhü te'ālānuñ ṣevābına muntazır 'ıḳābından ḫā'if dimekdür. Pes bu ma'nāya göre مرتقب lafzınuñ mef'ūli maḥzūf olup taḳḳdiri مرتقبه dimekdür. Ebyāt ṣāriḫi dir ki مرتقب ḫā'if [144a] ma'nāsınadır. Zīrā ḫā'if 'ıḳāba teraḳḳub u tevaḳḳu' ider. امره فلان لابقبالله في اموره dinilür. Allāhü te'ālānuñ 'ıḳābına naẓar idüp muntazır olma ve başını muṣıbetden ḳaldırmaz dimekdür.

Ma'nā-yı beyt: Feth-i 'Ammūriyye Mu' taşım Billāhuñ tedbīridür. Yāḫūd ḫalīfenūñ tedbīridür. Öyle ḫalīfe ki Allāhü te'ālā mu' taşım ve ḫablini müstemsikdür. Ve Allāhü te'ālā için a'dāsından intikām alıcıdır. Ve Allāhü te'ālānuñ rızāsına muḳarrib olan şey'e raġbet idicidir. Ve Allāhü te'ālānuñ ṣevābına muntazır ve 'ıḳābından ḫā'ifdür. Ḥafī buyrulmaya ṣaṭr-ı evvel ki معتصم بالله منتقم 'dur. Mīm üzerine mebniye-i sec'adur. Ve ṣaṭr-ı ṣānī ki الله مرتقب في الله متقب ki Bā üzerine mebniye-i sec'adur. Ve bunlardan her biri sec'de āhere muḫālifdür. Buña taṣṭir dirler. 'Ālim-i Rabbānī Sa'dü'd-dīn Taftazānī Muṭavvelde dir ki sec' nazmda cereyān itmekle taṣṭir' tesmiye olunan daḫi sec' aḳsāmından taṣṭir' 'arūzı ḳarbuñ taḳfiyyesi gibi muḳaffaten ḳılmağa dirler. 'Arūz beytūñ mıṣrā'-ı

¹²⁴مرتقب 'āḳıbet-i umūri tefekkürdür: -HE

evvelinüñ āhiridür. Darb beytüñ mısrā‘ -ı şānīsiniñ āhiridür. İbn-i Eşir demiş ki taşri‘ yedi merātibe munkasım olur. Evvelkisi her mısrā‘ ma‘nāsı fehm olunmağda fī zātihī müstaķil olmağdur. Buña taşri‘ -i kāmīl dirler. İmru ‘u’l-Ḳaysuñ ḳavli gibi.

أَفَاطِمُ مَهَلًا بَعْضَ هَذَا التَّدَلُّلِ * وَإِنْ كُنْتُ قَدْ أَرَمَعْتِ هَجْرِي فَأَجْمَلِي

İkincisi mısrā‘ -ı evvel şāniye muhtāc olmaya. Ḳaçan mısrā‘ -ı şānī gelse evvele murtabıḡ gele. Yine İmru ‘u’l-Ḳaysuñ

فَقَا نَبْكَ مِنْ ذِكْرِي حَبِيبٍ وَمَنْزَلٍ * بِسِفْطِ اللُّوَا بَيْنَ الدَّخُولِ فَحَوْلِ

ḳavli gibi.

Üçüncüsü iki mısrā‘ lar bir ḡayşiyetde olmağdur ki her birini āherüñ mevzi‘ ine vaz‘ şaḡiḡ ola. İbn-i Ḥaccāc-ı Bağdādiniñ

مِنْ شُرُوطِ الصَّبُوحِ فِي الْمَهْرَجَانِ * حِفَّةُ الشَّرْبِ مَعَ خُلُوءِ الْمَكَانِ

ḳavli gibi.

Dördüncü mısrā‘ -ı evvelün ma‘nāsı şānī ile fehm olına. Buña taşri‘ -i nāḳış dirler. Ebu‘t-Ṭayyibüñ [144b]

مَعَانِي الشَّعْبِ طَيْبًا فِي الْمَعَانِي * بِمَنْزِلَةِ الرَّبِيعِ مِنَ الزَّمَانِ

Beşinci taşri‘ iki mısrā‘ larda lafza-i vāḡide ile olur. Buña taşri‘ -i mükerrer dirler. Zīrā lafza yā mısrā‘ eynde mütteḡidetü’l-ma‘nādur. ‘Ubeyd nām şā‘irüñ ḳavli gibi.

فَكُلُّ ذِي غَيْبَةٍ يُؤُوبُ * وَغَائِبُ الْمَوْتِ لَا يُؤُوبُ

Ve bu min ciheti’d-derece enzeldür yāḡūd mecāz oldığından muḡtelifetü’l-ma‘nādur. Ebū Temmāmuñ

فَتَى كَانَ لِلْعَفَاةِ وَمَرْتَعًا * فَأَصْبَحَ لِلْهُنْدِيَّةِ الْبَيْضِ مَرْتَعًا

ḳavli gibi.

Altıncısı mısrā‘ -ı evvel bir şıfat üzerine mu‘allaḡ ola ki ol şıfatuñ zıkrı şāniniñ evvelinde gele. Buña ta‘liḡ dirler.

أَلَا يَا أَيُّهَا اللَّيْلُ الطَّوِيلُ أَلَا أَنْجَلِي * بِصُبْحٍ وَمَا الْإِصْبَاحُ مِنْكَ بِأَمْتَلِي

ḳavli gibi ki mısrā‘ -ı evvel ṣıḡ’a müte‘allıḡdur. Bu ḡāyet mu‘ayyebdür.

تلك, ان'nün ismidür. قنا'ya işāretdür.

ذوابل ان'nün haberidür. ذوابله, ذوابله'nün cem' idür. Yābis ma' nāsına nāzırūñ zıddıdır. Nisā'yı hüsn-i 'aynda evvelā mehāya teşbīh idüp soñra kıadd ü kıāmetde kıanāya teşbīh eyledi. Zübülleri ile istidrāk idüp nisā'-i hüsnāda zübül yoķdur nevāđirdür didi. Hıfı buyrulmaya iki mışrā' uñ elfāzı ها vü تلك'den ğayrı birbirine mütevāzinedür. Buña mümāşele dirler.

Ma'nā-yı beyt: Şā'ir nisā'-i meħābibi vaşf idüp dir ki ol nisā'-i hüsnā ānise vü mūniselerdür. Baķar-ı vaħşī gibi ũrkek degillerdür. Ve ol nisā'-i hüsnā kıadd ü kıāmetde kıanātü'l-ħaṭṭ gibidür. O kıadar var ki ol kıanā yevābisdür. Ammā nisā'-i hüsnā nevāđır u tāzelerdür. Anlarda zübül yoķdur.

272.

فَأَحْجَمَ لَمَّا لَمْ يَجِدْ فِيكَ مَطْمَعًا
وَأَقْدَمَ لَمَّا لَمْ يَجِدْ مِنْكَ مَهْرَبًا

Bu beyt baħr-ı ṭavīlūñ đarb-ı şānīsindendür.

واقد وافتد كطمعن يفءلن يفءف مفاءلن ماكبؤزا وافتد مفاءلن ماكبؤز لما لم يفءف فاحج يفءلن ماكبؤز وافتد مفاءلن ماكبؤز لما لم يفءف من يفءف مفاءلن ماكبؤز.

Ķā'ili Buħturīdür. Feth bin Hāķānı medħ itdigi kıaşıdesindendür.

اسء ile mübārezesini zıkr ider ve mümāşile-i tāmmeye mişāldür. Ya'nī iħde'l-ķarīneteynde olan [145b] cemī' elfāz-ı uħrādan cemī' muķābilī mişillidür. Ammā beyt-i sābıķ iħde'l-ķarīneteynde olan elfāzuñ ekşeri āħerden muķābilī mişilli oldığına mişāldür. هاتا vü تلك'nün 'adem-i temāşülinden ötüri يفءف لم يفءف, اءجم لم يفءف, اءدم لم يفءف'de olan zāmā'ir-i müstekinne memdūħuñ mübāreze itdigi اسء'e rāci' dür.

ءجم, اءجم'dan me'ħūz şīğa-i māzī-yi ma' rūfdur.

فیفءف ve مفءف ikisi de memdūħa ħıṭābdur.

ḥayṣiyyetle vaḍ' dur ki āhirinden bed' olup evvele seyr olınsa ḥāşılı bi-‘aynihī kelām-ı evvel olur. Beyt-i mezkūr gibi. Zīrā تَدْوَمُ'nün mīm'inden مَوَدَّتْه'nün mīm'ine degin 'ale't-tevālī ḥurūf ile nuṭḡ itseñ kelām bi-‘aynihī مَوَدَّتْه'nün mīm'inden تَدْوَمُ'nün mīm'ine degin kırā'at itdigün gibi olur. Ve ḳalbün nazma iḥtişāşı yoḡdur. Neşrde de cārī olur. كَلَّ فِي فَلَكَ ve رَبِّكَ فَكَبْرٌ gibi. Ve bu ḳalbün envā'ı vardır. Evvelkisi ḳalbü'l-ba'z'dur. Şārī' şā'ir ḳarīb ḳarīb rāḡib ḡurāb gibi¹²⁵. İkincisi ḳalbü'l-külldür. Derb berd gibi. Üçüncüsü ḳalb-i müstevīdür. Beyt-i mezkūr gibi.

Ma'nā-yı beyt: Ol dostuñ meveddet ü maḥabbeti her hevl ü faz' u ḥavf için dā'im olur. Her bir dostuñ meveddet ü maḥabbeti dā'im olur var mıdır. Yoḡdur demek olur.

274.

أَرَانَا الْإِلَهَ هَلَالًا أَنْارًا

Bu mışrā' baḥr-ı müteḳāribün ḡarb-ı evvelindendür.

Taḳṭī' i ارانل fe'ülün الاله fe'ül maḳbūz هلالن fe'ülün انارا fe'ülün sālim.

ḳalb-i mecmū' beytde oldıḡı gibi mışrā' da daḡı oldıḡına mişāldür.

ارانا'da olan ارى'nun mef'ül-i evvelidür.

الاله ref' ile ارى'nun fā' ilidür.

هلالا, ارى'nun mef'ül-i şānīsidür.

انار if' ālden şīḡa-i māzī-yi müte'addīdür. Elifi iṭlāḳ içündür. هلالا kelimesinün na' tidür.

Ma'nā-yı mışrā' : Allāhü te'ālā Ḥāzretleri bize 'ālemi nurlandıran hilālī gösterdi.

¹²⁵ gibi: -HE

يَا خَاطِبَ الدُّنْيَا الدُّنْيَا إِنَّهَا
شَرَكُ الرَّدَى وَقَرَارَةُ الأَكْذَارِ

Bu beyt baħr-ı kāmīlūñ ebyāt-ı zihāfātındandır.

Şarkırda شَرَكُ الرَّدَى mütefā‘ ilün şālime يتاننها mütefā‘ ilün müzmar دنيدينى müstef‘ ilün یاخاطب Taqṭī‘ i mütefā‘ ilün mütefā‘ ilün اكارى mütefā‘ ilün وقرارتل [146b]. mef‘ ülün müzmar/maḳṭū‘.

Ḳā’ili Ḥarīrīdür. Yigirmi üçünci maḳāmesinde getürmişdür.

خاطب ism-i fā‘ ildir. Nikāḥ taleb idiciye dirler. خطبة المرأة kesr ile dinilür. Mer’eye nikāḥ taleb itdi dimekdür. Ammā zamm ile خطبه mev‘ iẓa ma‘ nāsına. Fā‘ iline خطيب dirler.

الدنيا, الدنيه nuñ na‘ tidür. Dünye-i ḥasise ma‘ nāsına.

انها da ism-i ان olan zamīr دنيا’ya rāci‘ dür.

شرك الردى ref -i izāfetle ان’nuñ haberidür. فثها ile tarīḳ yāḥūd ḥıbāle ya‘ nī zabye için tuzakdur. Dām ma‘ nāsına. ردى veznen reḥā gibi helāk ma‘ nāsına.

كدر, اكار. fetḥ-i ḳāf ile maḳret ma‘ nāsına. قراره fetḥ-i ḳāf ile maḳret ma‘ nāsına. وقراره الاكار cem‘ idür. kesr-i dāl ile şafvetüñ zıddıdır.

Ḥafī buyrulmaya bu beyt teşri‘ a mişāldür. Teşri‘ iştilāḥda beyti iki ḳāfiye üzerine binā itmekdür. Buña tevşih ve zü’l-ḳāfiyeteyn daḫi dirler. Pes bu beytüñ iki ḳāfiyesi vardır. Biri ردا’dur ve biri دار’dur. Ḳanḳısının üzerine vaḳf itseñ ma‘ nā-yı beyt şaḫih olur. Muḥaşşal kelām bu baħruñ toḳuz ḍarbi vardır ve bu ḳaşıde on beytdür. İki ḳāfiye üzerine inşā olunmuşdur. Evvelkisi elif’dür. İkincisi rā-i meksüredür. Pes rā-i meksüreye baħr-ı kāmīlūñ ḍarb-ı şānisinden olur. Zirā bu taḳdire ḳaşıdenüñ eczāsı müseddese ve ḍarbi maḳṭū‘dur. Ḳaṭ‘ u terk-i sākinini ḥazf ve mā-ḳablini iskāndur. Mütefā‘ ilün cüz’inüñ nūn’ını ḥazf ve

lām'ımı iskān gibi. Ve elif'e göre baħr-ı kāmīlūñ ğarb-ı şāminindendür. Zīrā bu tağdīrce murebbe'atü'l-eczā' sālīmetü'd-ğarb olur.

Ma' nā-yı beyt: Mer'e mānend olan dūnyā-yı deniyye ve ħāsīsenūñ nikāħını taleb idici saña nidā iderüm ki taħķīķ dūnyā-yı deniyye helāk tuzagıdır. Maķre-i ğarārātdur. Murādı dūnyā-yı deniyyeden i' rāz u nefret eyle dimekdür. Ĥafī buyrulmaya isti'āre bi'l-kināye tarīķi üzere dūnyāyı imre'eye teşbih idüp isti'āre-i taħyīliyye tarīķi üzere imre'enūñ mülāyimi olan ħıtbeyi dūnyāya işbāt eyledi. [147a]

276.

سَأَشْكُرُ عَمْرًا إِنْ تَرَاحَتْ مَنِيَّتِي
أَيَادِي لَمْ تُنْمَنَنَّ وَإِنْ هِيَ جَلَّتْ

277.

فَتَى عَيْرٌ مَحْجُوبٍ الْغِنَى عَنْ صَدِيقِهِ
وَلَا مُظْهِرِ الشُّكْوَى إِذَا النَّعْلُ زَلَّتْ

278.

رَأَى حَلَّتِي مِنْ حَيْثُ يَخْفَى مَكَانُهَا
فَكَانَتْ قَدَى عَيْنِيهِ حَتَّى تَجَلَّتْ

Bu ebyāt-ı şelāşe baħr-ı tavīlūñ ğarb-ı şānīsindendür.

Tağti'i ساشك fe'ul maķbūz ان ر عمران mefā'ilün تراخت fe'ulün منييتي mefā'ilün maķbūza اياد fe'ul maķbūz يلمتمنن mefā'ilün وان fe'ul maķbūz يجللتي mefā'ilün maķbūz فتنغي fe'ulün هرششكوا fe'ulün ولامظ mefā'ilün ماķbūza صدیقیه fe'ulün غناعن mefā'ilün ر محجوبل mefā'ilün اذنعنن fe'ulün لزللتی mefā'ilün ماķbūz راخل fe'ulün لتيمنحی mefā'ilün ثيخفا fe'ulün هجتتا mefā'ilün تجللتي fe'ulün هجتتا mefā'ilün قذاعيني fe'ulün فكانت mefā'ilün ماķbūza مكانها mefā'ilün maķbūza maķbūz dur.

فتى چۇنكى أيداي, عمرو'da mübālağa itdiginden gūyā kimdür diyü su'āl vārid olup فتى ile cevāb virdi. فتى mübtedā-i maḥzūfuñ haberidür. Taḳdīri هوفتى dimekdür. فتى bu şifāt-ı kerīme ile muttaşif olan şābbe dirler. Ve bu şifātuñ şebāb ile ictimā' ı ağrebdür. Yāḥūd saḥī vü kerīmdür. Zīrā فتى bu ma' nāya gelür.

العنا kesr-i gāyn-ı mu' ceme ile faḳruñ zıddıdır. Aṭvelde عنا'nuñ mal ile terādūfını عناية ile ifāde idüp ya' nī فتى'nuñ malı maḥcūb olur degildür didi.

عن صديقه غير محبوب, عن صديقه Ya' nī gīnā vü mal fetānuñ şadīqından memnū' olur degildür. [148a] Ya' nī صدیق'ı malından kemāl-i intifā' ile intifā' ider.

مظهر kesr ile غير محبوب üzerine ma' fūfdur. مظهر meşhūre göre¹²⁶ ism-i fā' ildir. Ammā محبوب lafzına eşbeh olan ism-i mef' ul kılinup merfū' ina ya' nī الشكوى'ya muzāf olmaḳdur.

زلت به القدم وزلت به زلت ü miḥnetüñ nüzūlinden ve kişiyi imtiḥāndan kināyede زلت به القدم وزلت به زلت dinilür. Pes زلت الشكوى إذا النعل زلت زلت زلت şekvāyı izhār ider degildür. Belki şabr ider dimekdür.

Ma' nā-yı beyt: Taḥkīḳ şadīka memdūḥuñ menāfi' iyle intifā' ider. Aşlā mażarrıyla tazarrur itmez ki ḥattā mażarrıyla maḥzūn ola. Zīrā memdūḥuñ mażarrı ihfā ider izhār itmez. Ve زلت النعل زلت زلت şadīqından 'ibāret kıılmaḳ da mümkindür. Taḳdīri زلت النعل بالصدیق وابتلى الصدیق dimek olup ma' nā dimek olur ki şiddīḳ vebālini def' de ta' bīnuñ şıḳleti ve ḥāletüñ işlāḥıyla ibtilādan şekvāyı izhār ider degildür. Eblağ olan ta' mīmidür. Ve eger زلت الشكوى şadīk'ı adem-i ihtiyācından ötüri ibtilāsı katında şekvāsını izhār itmez. Zīrā memdūḥ şadīqınuñ ḥāline kemāl-i mūrā' atından şadīk izhār-ı şekvāya muḥtāc olmaz. Ḥafī buyrulmaya bu ma' nānun mā-ba' dına ziyāde irtibātı vardur. Ne ḳadar bundan bu ma' nāyı fehmden ev' -i ḥafā daḥi var ise.

خلى فتى'nuñ mef' ul idür. خلة fetḥ-i ḥā-i mu' ceme ile ḥācet ü faḳr ma' nāsınadır. Meşelde خلة فتى sirḳa ma' nāsına. Pes خلة فتى şirḳa ma' nāsı murād idersün ol ma' nāya ḥaml

¹²⁶ göre: -HE

eyle. بِمَكَانِهَا ile murād eyle. بِمَكَانِهَا خِفا مكان الشئى. Şey'ün hafāsında mübālağadır. Yāhūd بِمَكَانِهَا ile murād kele'nün vücūdidur. Ya' nī memdūh ḥālime kemāl-i [148b] teraqqī için ḥācetūmi kendünden ihfā itdigüm mekānda görür dimekdür.

قدى 'alā vezni üzere göze dāhıl olan şey'dür ki göz anuñla müte'ezzi olur. Muṭavvelde göze mülāzım olan dā' gibi olan şey'dür didi. İhtimāldür ki gözlerinün ḳazāsı 'adem-i ḡafletden kināye ola ve yine ihtimāldür ki gözleri ḳazā ile meşgule ola. ḳazāsından ḡaflet itmedigi gibi. Ḥafī buyrulmaya ḥarf-i revī tā'dur. Ve bu tā'dan evvel olan müşeddede-i meftūhayı iltizam itdi ki şı'rde lāzım degildir. Belki zillet ü müddet ü ḡayriyle tamām olur idi. Pes burada mültezim üç şey'dür ki anlardan bir şey' lāzım degildir. Biri fetḫa ve biri lām ve biri teşdiddür. Bu taḳrīrāt u me' ānī Aṭvel şāhibinüñdür. Ammā Muṭavvelde ebyāt-ı şelāseye şu vechle ma' nā virüp dir ki memdūhum olan ' Amra şükr iderüm. Eger mevtüm terāḫī iderse ya' nī ölüm baña mehel virürse ' Amrdan bedel ' aṭāyāsına şükr iderüm. Öyle ' aṭāyā ki ḳat' olunmadı ve minnet ile muḫtelif olmadı. Ne ḳadar ' aṭāyā-yı ' aṭāyā olursa ol ' Amr bir fetā vü şābbdur ki şadīḳından ḡınā vü malı maḥcūb u memnū' olur degildir. Ve yine öyle fetā ki kendüye ḥavādiş-i zamāndan belāya nāzile olup şiddete mübtelā olsa şikāyeti izḫār idici degildir. Ve yine öyle fetā ki benüm faḳr u ḥācetūmi gördi. Şol ḥayṣıyyetden faḳr u ḥācetüm ki mekānı ḥafī olur. Ya' nī ol faḳr u ḥācete taḥammül ile anı ben setr iderüm. Pes benüm faḳr u ḥācetüm ol fetānün gözlerinün ḳazāsı oldu. Tā faḳrum münkeşif ü zā'il olıncaya dek. Ya' nī fetā ' aṭāyāsıyla faḳrumı ıslāh ile münkeşif olıncaya dek. Ḥāşılı fetānün ḫüsn-i ihtimāmından emr-i mülāzım gibi ḳılup ıslāḫıyla faḳrumı def' eyledi. Ḥafī buyrulmaya ḥarf-i revī tā'dur ve ebyātta tā'dan ol lām-ı müşeddede-i meftūha getürdi. Ve bu sec' taḫḳik itdiginden ötüri mezḫeb-i [149a] sec' de lāzım degildir. جلت ve مدّت ve انشقت gibi.

279.

إِذَا أَنْتَ لَمْ تُنْصِفْ أَخَاكَ وَجَدْتَهُ
عَلَى طَرْفِ الْهَجْرَانِ إِنْ كَانَ يَفْعَلُ

280.

وَيَرْكَبُ حَدَّ السَّيْفِ مِنْ أَنْ تَضْيِمَهُ
إِذَا لَمْ يَكُنْ عَنْ شَفْرَةِ السَّيْفِ مَرْحَلُ

Bu iki beyt baħr-ı ıav̄ilũ ğarb-ı ŗān̄isindendir.

علاط mefā' ilũ maħbũza وجدتهو mefā' ilũ maħbũz fe' ūl اءاك mefā' ilũ تلم تنصف fe' ūlũن اذا ان Taħı' i fe' ūl maħbũz ويرك mefā' ilũ maħbũz نيعقلو fe' ūlũن نانا mefā' ilũ رفلهجرا fe' ūl maħbũz يكن عن شف اذا fe' ūlũن لم mefā' ilũ maħbũza تضيمهو fe' ūlũن فمنا mefā' ilũ بحددسى mefā' ilũ فمزحلو fe' ūlũن رتسى mefā' ilũ maħbũzdur.

Ķā'ili Ma' n bin Evs Müzenidür.

adl ma' nāsınadır. 'انصاف' dan me' ħũz neh-y-i muħāıabdur. لم تنصف,

أءاك elif ile manşũb لم تنصف kelimesininũ mef' ūlidür. Ve 'أء' dan murād uħuvvet-i ŗadāıat yāħũd uħuvvet-i nesebdür.

fi' l-i muħāıabdur. Ve اذا ŗarınıũ cezāsıdur. Zamir-i mef' ūli اءاك lafızına rāci' dür. وجدته

kelimesine müte' allıı 'وجدت' nũn mef' ūlũn bihi ğayr-i ŗariħidür. Ve burada طرف' dan murād ŗaraf-ı ma' nevıdür ŗürı degildür.

أءاك kavli ان كان يعقل kavlinũn ğaydıdur. Eger zılmũnden ŗoıra birāderininũ 'aıılı bāıı olursa dimekdür. Bunda senũn zılmũnle mecnũn olurlığa ve hicrān ile 'aıılı bāıı olurlığa iŗaret vardır.

یركب حد السیف ile ğatl olınmaıılığa rāzı olur dimekdür. Yāħũd ğatl menzilesinde olan ŗey' i irtikāb ider dimekdür. Muıavvelde dir ki ğadd-i seyfe rükũb ile murād taııı' -i seyf ile taııı' ü te' ŗir ile mü' eŗŗer olan umūra taħammũl itmekdür. Ve bunuıla murādı ğarb-i mevte ŗabrdur.

من ان تضيمه senũn birāderiıne zılmũn eclinden dimekdür. Bu taıııre من ecliyye olur. Ba' zılar من lām ma' nāsına ta' lıl yāħũd nisbet için diyüp ğadd-i seyfe rükũb ider. Zılmũn sebebiyle dimekdür dimiŗ. [149b] Muıavvelde من أن تضيمه 'یركب حد السیف' den bedel ğılup من kelimesini bedel için ğılımıŗ.

عن شفرة السيف , عن شفرة fetḥ-i ṣ̄in-i mu‘ceme ve sükün-ı fā ve fetḥ-i rā ile seyfüñ ḥaddine dirler.

مزلح , مزلح kelimesinüñ ismidür. fetḥ-i mīm ve sükün-ı zā ve fetḥ-i ḥā-i mühmele ile meb‘ad ma‘nāsınadır. Men‘ bābından زحلا زحلا dinilür ba‘de ma‘nāsına.

Ma‘nā-yı beyteyn: Ne zamān sen birāderüñe ‘adl ü inṣāf itmeyesüñ ya‘nī ‘atā-yı nıṣfe itmeyüp ḥuḳūḳını tevfiye itmeyesüñ eger birāderüñ ‘āḳil ise anı ṭaraf-ı hicrān ya‘nī iftirāḳ ṭarafında bulursun. Ya‘nī senüñ için hicret idici ve senüñle olan muāḥātını mütebeddil bulursun. Ve birāderüñe ḳulm itdigüñ eclinden seyf ile ḳatlı olınmaḳlıḡa rāzı olur. Yāḥūd ḳatlı menzilesinde olan şey’i irtikāb ider. Eger ḥadd-i seyfdən ḳulmi ḳabülüñ ḡayri meb‘ad olmaz ise beyt-i ṣ̄ānīnüñ Muṭavvelde ve Muḥtaṣarda virilen ma‘nāsı senüñ birāderüñ ṣ̄edā’ide taḥammül ider. Te’ṣīr-i süyüf kendüsünde te’ṣīr iden taḳṭī’-i süyüf kendüyi taḳaṭṭu‘ iden gibi ṣ̄edā’ide taḥammül ider. Senüñ aña ḳulmünden bedel eger ḥadd-i seyfe rükūbdan ve meṣāḳḳa taḥammülden meb‘ad olmaz ise Ḥafī buyrulmaya ṣ̄i’ri ihvān ile mudārāta ḥeṣṣ ü anlar ile ḡalaṭından tecennübdür. Ve illā ṣ̄adīḳ u ḳahīr ḳalmaz. Bunda ziyāde mübālaḡa ile ¹²⁷ لَعْمَرُكَ مَا أَدْرَى وَإِنِّي لَأَوْجَلُ * عَلَى أَيِّنَا تَعْدُو الْمَنِيَّةُ أَوْلُ Naḳl olunur ki ‘Abdullāh bin ez-Zübeyr Mu‘āviyeye geldi. Bu iki beyti inṣād u ḳirā’at eyledi. Mu‘āviye ‘Abdullāh bin ez-Zübeyre يا ابا بكر لقد شعرت بعدى يا ابا بكر didi. Ya‘nī Mu‘āviye ‘Abdullāh bin ez-Zübeyre benden ṣ̄oñra ve beni görmeyeli ṣ̄i’ri aḥḳz itmişsun ve ṣ̄ā’ir olmuşsun Ey Ebū Bekr didi. Bundan ṣ̄oñra ‘Abdullāh bin ez-Zübeyr Mu‘āviyenüñ meclisinden mufārāḳat itmez oldu. Ḥattā bir gün Ma‘n bin Evs Müzenī geldi ve Mu‘āviyenüñ [150a] meclisine duḡul idüp evvelā

لَعْمَرُكَ مَا أَدْرَى وَإِنِّي لَأَوْجَلُ * عَلَى أَيِّنَا تَعْدُو الْمَنِيَّةُ أَوْلُ

ḳaṣīdesini tamām olincaya daḳ Mu‘āviyenüñ ḥuzūrında ḳirā’at ü inṣād eyledi. Meger bu iki Ma‘n bin Evsüñ ḳaṣīdesinde vār imiş. Mu‘āviye ‘Abdullāh bin ez-Zübeyre dönüp bu iki beyt benümdür diyü baña ḡaber virmedüñ mi didi. ‘Abdullāh bin ez-Zübeyr daḡı bī-mühābā lafz u ma‘nā Ma‘n bin Evsüñdür didikden ṣ̄oñra Ma‘n benüm sūt ḳarındaşumdur. Ben anuñ ṣ̄i’rine andan eḡaḳḳum didi. Maḳṣūdı kemāl-i ittiḥādlarını beyān olsa gerekdür. Ḥafī buyrulmaya iṣṭilāḥ-ı bedī’de ḡayrūñ ṣ̄i’rinüñ cemī’ lafz u ma‘nāsını min ḡayr-i taḡyīr aḡḳa nesh u intihāl tesmiye iderler. Ve bu ḡāyet ile mezmūmdur. Zīrā ‘avām u ḡavāṣuñ

¹²⁷ Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. (Âl-i İmrân 159)

bildigi sirkat-i maḥzadur. Nesh lügatde ibtāl ma‘nāsınadur. İntihāl şā‘irüñ ğayrūñ şı‘rini kendüye nisbet ü benümdür diyü iddi‘ā itmege dirler. Ve yine Ḥafī buyrulmaya muṭlaqā aḥz ü sirkat ile müsem mā olan iki nev‘dür. Biri zāhirdür ki ancak nesh u intihāle ve igāre vü meshe maḥşūşdur. Ve biri ğayr-i zāhirdür ki ancak zıkr-i ātī ilmām u selhe maḥşūşdur.

281.

دَعِ الْمَكَارِمَ لَا تَرْحَلْ لِبُغْيَتِهَا
وَاقْعُدْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الطَّاعِمُ الْكَاسِي

282.

ذَرِ الْمَائِرَ لَا تَنْذَهَبْ لِمَطْلَبِهَا
وَاجْلِسْ فَإِنَّكَ أَنْتَ لِأَكْلِ اللَّائِسِ

Beyt-i evvel ü beyt-i şānī baḥr-ı basīṭüñ ḍarb-ı şānīsindendür.

Taḳṭī‘i دعلمكا mefā‘ilün maḥbūn لا fa‘lün maḥbūn ترحلبغ müstef‘ilün fa‘lün maḥbūne ذرلما‘ fa‘lün maḥbūne تظاعلم müstef‘ilün fa‘lün maḥbūn كاسى fa‘lün maḥbūne واجلس فان fa‘lün maḥbūne تذهبلط müstef‘ilün fa‘lün maḥbūne لايها fa‘lün maḥbūne نكنا fa‘lün maḥbūn نكنا fa‘lün maḥbūn تلاكلك müstef‘ilün fa‘lün maḥbūn لابس fa‘lün maḥbūne dur.

Beyt-i evvelüñ kā‘ili Ḥuṭay’e nām şā‘irdür. Zeberkānı hicv itdigi ḳaşīdesindendür. Ve miyānlarında olan oldı. Bir ğün Ḥazret-i ‘Ömer raḍıya’llāhu ‘anhu bu beyti ğördi. Zeberkāna isti‘dā idüp seni hicv ideni ğörmeyüm seni medḥ ideni ğöreyüm didi. Der-‘aḳab Ḥazret-i Ḥasāndan su‘āl itdiler. Anı hicv itdi didikde Ḥazret-i ‘Ömer daḥi üzerine sulḥ idüp ḥabs itdi. Bu ḳışsa Ağānīde mezkūrdur. Beyt-i şānī evvelüñ min ciheti’l-ma‘nā ‘aynıdur. Ğüyā Ḥuṭay’enüñ ḳavlinüñ cemī‘ ma‘nāsı cemī‘ lafzıyla nazmını tağyīr itmeksizin aḥz idüp hemān ekşer kelimesini mürādifine ibdāl [150b] ile tağyīr eylemiş. Bu daḥi ḳısm-ı evvel gibi mezmūmdur.

Bu beyt baħr-ı ʔavılũn ɔarb-ı ſānīsindendür.

ȦqıȦı'ı i wuqun fe' ulün veħıı beħa mefā' ilün علی fe' ul maqbuż مطیهم mefā' ilün maqbuza بقولو
fe' ulün نلاتهك mefā' ilün اسنو fe' ul maqbuż تجملى mefā' ilün maqbuздur.

Qā'ili İmru'u'l-Qaysdur.

Ȧrafı bu beyti qaşıde-i dāliyyesinde irād idüp faqaȦ temel yerine تجلد lafzını irād itmişdür.
Ȧrafı bu beyti qaşıde-i dāliyyesinde irād idüp faqaȦ temel yerine تجلد lafzını irād itmişdür.
Ȧrafı bu beyti qaşıde-i dāliyyesinde irād idüp faqaȦ temel yerine تجلد lafzını irād itmişdür.
Ȧrafı bu beyti qaşıde-i dāliyyesinde irād idüp faqaȦ temel yerine تجلد lafzını irād itmişdür.

beħa'de olan zamir menāzile raci' dür.

Zevzenı dir ki wuqofa ħāliyyet üzere manşubdur. wuqof, wuqof uñ cem'idür. Rükü' raki' uñ ve
şühüd şahidüñ ve sücüd sācidüñ cem'i oldığı gibi. muraqib, muraqib ma'nāsınadır. Vāħidesi
muraqib'dür. Ve ası fıruḥa. Ve ası mef' ulün leh olmaq üzere manşubdur.

temel ile murād şabr ile tecemmüldür.

Ma'nā-yı beyt: Ol menāzilde aşħābum benüm için maḥıyyelerini vāqıf oldıkları ħāle baħa
farı-ı ħüznden helāk olma ve şabr ile mütecemmil ol dirler idi.

284.

مَنْ رَاقِبَ النَّاسَ لَمْ يَظْفَرْ بِحَاجَتِهِ
وَفَازَ بِالطَّيِّبَاتِ الْفَاتِكُ اللَّهْجُ

285.

مَنْ رَاقِبَ النَّاسَ مَاتَ هَمًّا
وَفَازَ بِاللَّذَّةِ الْجِسُورُ

Beyt-i evvel baħr-ı basītüñ ğarb-ı evvelindendür.

وفازبط وفاضبف fa' lün maħbüne جتهى müstef' ilün يظفربحا fā' ilün ناس لم müstef' ilün من راقين من راقين Taḳṭī' i müstef' ilün تلفاتكل fā' ilün طبيبا müstef' ilün لهجو fa' lün maħbündur.

Beyt-i šānī baħr-ı basītüñ meczū' maḳṭū' 'arūz u ğarbında ğabn vāḳi' olan ebyātındandır.

وفازبل وفاضبف mefā' ilün وفاضبف maħbün تهمن fa' ilün ناسما müstef' ilün من راقين من راقين Taḳṭī' i müstef' ilün جورو fe' ulün maḳṭū' maħbündur.

Beyt-i evvel Beşşaruñ ḳavlidür ve beyt-i šānī Selm Ḥāsirüñdür. Selm fetħ-i sīn ve sükün-ı lām iledür. Ḥāser ḥā-i mu' ceme iledür. Ḥāsir ile tesmiye olındığına dört [151b] vecih taħrīr olınmışdır. Evvelkisi ticāretinde ḥüsrānından ötüri Ḥāsir tesmiye olındı. İkincisi Esāsda naḳl olunur ki Selmüñ irşen bir muşħafı var idi. Anı bey' idüp şemenine ğarb içün bir 'ūd olmağla Ḥāsir tesmiye olındı. Üçüncüsü bir muşħafı var idi anı bey' idüp şemenine dīvān-ı şı' r aldığından Ḥāsir tesmiye olındı¹²⁸. Dördüncüsü emvāl-i keşire ve eşyā'-i vefiresi var idi. Ezmine-i ḳalīlede mecmū' ını tebzīr ü itlāf itdiginden Ḥāsir tesmiye olındı.

Bu beyt ve beyt-i šānī iğāre vü mesħe mişāldür. İğāre vü mesħ iştīlāħ-ı bedī' de naẓm-ı lafzı tağyīr ile bile cemī' lafzı yāḥūd ba' zı lafzı aħz itmekdür. Bu daħi üç kısmdur. Zīrā šānī yā evvelden eblağ yāḥūd evvelden dūn yāḥūd evvelüñ mişli olur. Eger šānī evvelde bulunmayan ḥüsn-i sebk yā iḥtişār yā izāḥ yā ziyāde-i ma' nā gibi bir faẓīlete iḥtişāşdan ötüri evvelden eblağ olursa šānī memdūħ-ı maḳbūldür. Beşşār ve Selmüñ ḳavilleri gibi. Beşşaruñ beyti evvel ve Selmüñ beyti šānīdür. İnşā'allāħü te' ālā beyt-i šānīnün memdūħ u maḳbūl olmasının vechi beyt-i šānīnün ma' nāsından şoñra beyān olunur.

وفاقب fā' il-i müstetiri من-ı mevşüle 'ā'iddür. Muṭavvelde Esāsdan naḳl idüp dir ki رقبه vü رقبه dinilür. Andan ḥāzer ü ḥavf itdi dimekdür. Zīrā ḥā'if ' iḳāba teraḳḳub u tevaḳḳu' ider. Aṭvelde dir ki راقب, خاف ma' nāsına. فيأمره. راقب الله dinilür. Filān kimesne kendü emrinde Allāħdan ḳorḳdı dimekdür. Me'ālde ikisinün kelāmları birdür.

عن الناس nez' -i ḥāfızıyyet üzere manşūb راقب'nün mef' ulidür. Taḳṭīri عن الناس dimekdür.

¹²⁸ Üçüncüsü bir muşħafı var idi anı bey' idüp şemenine dīvān-ı şı' r aldığından Ḥāsir tesmiye olındı: -HE

لم يظفر, من-i mevşülenüñ cevābıdır. Ve müstetiri mevşüle ‘ā’iddür.

لم يظفر, بحاجته müte‘allıkdır. بحاجته de olan zamir من-i mevşüle ‘ā’iddür.

وفاز de olan vāv istināfiyedür. فاز, فوز’den me’hūz māzīdür.

بالتطيات, فاز’ye müte‘allıkdır. Aşvelde dir ki بالتطيات de olan elif lām muzāfun ileyhdn ‘ıvazdır. Taşdiri الرزق بطيات [152a] dimekdür. Güyā¹²⁹ ما رزقناكم 129 ayet-i kerīmesinde olana işāretdür.

الفاتك ref ile فاز’nüñ fā’ ilidür. فاتك fā vü kesr-i tā-i müşennāt-ı fevkiyye ile ism-i fā’ ildür. Şücā’ u şattāle dirler. Aşvelde cerī olan şücā’ a dirler didi.

لهج ref ile الفاتك’nüñ na’ tidür. لهج feth-i lām ve kesr-i hā ile şıfat-ı müşebbehdür. Şatle vülū’ u hırşı olan kimesneye dirler. Aşvelde iğrā itdigi emre muvāzıb olan kimesneye dirler didi.

هما, من-i mevşülün cevābıdır. هما kelimesinün naşbı yā mef’ülle yā temyiziyyet üzeredür. هم hüzn ma’ nāsına.

باللذة, فاز’ye müte‘allıkdır. لذت inde’l-müdrık kemāl-i hayr olan şey’e neyl ü idrākdür.

الجسور ref ile فاز’nüñ fā’ ilidür. جسور feth-i cīm ve zamm-ı sīn ile şedīdetü’l-cür’et olana dirler. Ba’ zılar cerī olana dirler dimiş.

Ma’ nā-yı beyt-i evvel: Nāsdan havf iden kimesne hācet ü maşlabına zafer bulmaz maşrūm olur. Ammā tayyibāt-ı rızqa ve müstelzāta zafer-yāb olan şücā’ u şattāl olan kimesnedür. Hāşılı nās üzerine tecāsür iden kimesne tayyibāt u müstelzāta zafer-yāb olur.

Ma’ nā-yı beyt-i şānī: Nāsdan havf iden kimesne hemm ü hüzn yöninden helāk olur ve şedīdetü’l-cür’et olan lezzete zafer-yāb olur. Hāfi buyrulmaya beyt-i şānī beyt-i evvelden

¹²⁹ Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz ve helāl olanlarından yiyin. (Tahā 81) (Âyetin başında يالها الناس bulunmamaktadır. Şârih burada sehven yazmış olabilir.)

sebk yönünden ecveddür. Zîrâ hüznünden ölmek hâcete ‘adem-i zaferden eblağdur. Ve lafz yönünden aḥşardur. Bu zâhirdür.

286.

هَيْهَاتَ لَا يَأْتِي الزَّمَانُ بِمِثْلِهِ
إِنَّ الزَّمَانَ بِمِثْلِهِ لَبَخِيلٌ

287.

أَعْدَى الزَّمَانَ سَخَاوُهُ فَسَخَابِهِ
وَلَقَدْ يَكُونُ بِهِ الزَّمَانُ بَخِيلًا

Beyt-i evvel ve beyt-i şānī baḥr-ı kāmīlūñ ḍarb-ı şānīsindendür.

Taḳṭī‘leri لا هيهات müstef‘ilün müzmar يأتزما müstef‘ilün نيمثله mütefā‘ilün sālīme اننزما müstef‘ilün نيمثله mütefā‘ilün لنجيلو fe‘ilātün maḳṭū‘dur. اعدزما müstef‘ilün müzmar ولفديكو mütefā‘ilün نبهزما mütefā‘ilün فسخابه mütefā‘ilün نسخاءهو [152b] fe‘ilātün maḳṭū‘dur.

Beyt-i evvel Ebū Temmāmuñdur. Muḥammed bin Ḥumeyd ba‘z ğazavātında şehīd olduḳda merşiyesinde dimişdür. Beyt-i şānī Ebu‘ṭ-Ṭayyibūñdür. Şāḫib-i Ṭrabluş-şām olan Bedr bin ‘Ammārı medḫ itdigi ḳaşıdesindendür.

Ve beyt-i evvel beyt-i şānī iğāre vü meşḫūñ ḳısm-ı şānīsine mişāldür. Ya‘nī beyt-i şānī evvelde bulunan fażiletūñ fevātından ötüri belāğatda evvelūñ dünı olduḳına mişāldür. Böyle olan şānī mezmūm u merdüddur. İnşā‘allāhü te‘ālā beyt-i şānīnūñ taḳrīri eṣnāsında mezmūmiyyeti ne vechle olduḳı beyān olunur.

هيهات , بعد ma‘nāsına ism-i fā‘ildür ve müstetiri memdūḫa rāci‘dür.

بمثله 'memdūḥun na' tidür. الزمان ,لايأتى'nun fā' ilidür. Ve isnādı mecāz-ı 'aqlīdür. 'bمثله'de olan bā-i ta' diye 'لايأتى'ye mütē' allıkdur. Ve zamīri memdūḥa 'ā'iddür. إنالزمان ilā-āḥiriḥi 'adem-i ityānuḥ ' illetidür. الزمان ,إن'nun ismidür.

إن, لنجيل, بمثله 'memdūḥun na' tidür. الزمان ,لايأتى'nun fā' ilidür. Ve isnādı mecāz-ı 'aqlīdür. 'bمثله'de olan bā-i ta' diye 'لايأتى'ye mütē' allıkdur. Ve zamīri memdūḥa 'ā'iddür.

Ma'nā-yı beyt-i evvel: Memdūḥ ba' id oldı. Bizüm ile anuḥ miyānında mesāfe uzadı. Zīrā memdūḥ cennete vāşıl oldı. Ve cennet ile dünyā-yı deniyye arasında çok miqdār vardır. Lafz-ı haber ma'nā-yı taḥassüre mebnīdür. Ve bundan soḅra bizüm iḅün kendü ile tesellī me'mūl idecek bir şey' yokdur diyü taḥassürde ziyāde idüp zamān memdūḥ mişilliyi getürmez ki kendü ile tesellī olına didi. Ba'dehü zamānuḥ münfekḅ olmadıḅı ' illet-i ḅabī' iyyesi iḅün zamān mişlinüḥ 'adem-i ityānını ta'līl idüp zīrā taḥkīḅ-i zamān memdūḥ mişilliyeye baḅıldür didi. Ve bunda ḅāyet te'kīd-i bāliḅ olup ان vü lām ve cümle-i ismiyye eyledi. Ve bunuḅla bi-ḅarīḅi'l-ūlā¹³⁰ buḅli ifāde eyledi. Zīrā memdūḥ mişilliyi zamān-ı baḅīl olsa memdūḥ bi-ḅarīḅi'l-ūlā baḅīl olur ve ifāde-i istimrār buḅli-i zamān ile zamān-ı memdūḅdan evvel mişlini ityān itmedigine ve bunı ityān ḅārik-i 'āde [153a] oldıḅına işāret eyledi. Bu ma'nā vü taḅrīr Şāḅib-i Aḅvelüḅdür. Ammā Muḅavvel şāḅibi 'ḅehāt'nun zamīrini beyt-i sābıkda zıkr olınan nisyāna ircā' itmişdür. Beyt-i sābık

أَنْسَى أَبَانَصْرٍ نَسِيْتُ إِذْ نِيَّي * مِنْ حَيْثُ يَنْتَصِرُ الْفَتَى وَبُنْبُلُ

'dur. Buḅa ḅöre ma'nā dimeḅ olur ki memdūḅı benüm nisyānum ba' id oldı. Öyle memdūḅ ki zamān mişlini ityān itmez. Zīrā taḥkīḅ-i zamān mişlini ityānda baḅıldür. 'Abdü'l-ḅāḅir Mesā'il-i Müşķilede dir ki Şeyḅ Ebū 'Ali Fārisī dimiş ki bu beytde taḅşīr vardır. Zīrā bu mişillide ḅāraḅ mişli nefydür. Ya'nī memduḅ mişilli 'azīzdür. Yāḅūd memdūḅ mişilli olmaz. Pes mişlinüḥ faḅdınüḥ sebeḅi mişlini zamānuḥ buḅli ḅılınsa taḅkīḅ ḅāraḅa ḅālel virüp mişlinüḥ vüçüdını tevcīz itmiş olur. Ve bunı min ḅaysü ḅüve men' ider. Bu ḅadar belki zamānuḥ buḅli ḅaysiyyetinden mişlini zamān cevdet ider.

إن, لنجيل, بمثله 'memdūḥun na' tidür. الزمان ,لايأتى'nun fā' ilidür. Ve isnādı mecāz-ı 'aqlīdür. 'bمثله'de olan bā-i ta' diye 'لايأتى'ye mütē' allıkdur. Ve zamīri memdūḥa 'ā'iddür.

إن, لنجيل, بمثله 'memdūḥun na' tidür. الزمان ,لايأتى'nun fā' ilidür. Ve isnādı mecāz-ı 'aqlīdür. 'bمثله'de olan bā-i ta' diye 'لايأتى'ye mütē' allıkdur. Ve zamīri memdūḥa 'ā'iddür.

¹³⁰ evvelī: -HE

ففسخا'da olan fā' il-i müstetir zamīri memdūha 'ā'iddür. به'lerde olan zamīr memdūha 'ā'iddür.

الزمان يكون بخيلا' nün ismidür. خبريدür.

Ḥafī buyrulmaya Ebu't-Ṭayyibün mışrā'-ı şānisi Ebū Temmāmuñ mışrā'-ı şānīsinden me'ḥuzdür. Ne kadar miyānlarında fark olursa ki Ebū Temmām şarāhaten buḥli memdūḥ mişilliye müte'allık kıldı. Ebu't-Ṭayyib buḥli memdūḥuñ nefsine müte'allık kıldı. Zīrā tefāvütten bu miqdār aḥze münāfi degildür. Ba'zuñ tevehhüm itdigi gibi min küll-i vechin me'ḥuz ile me'ḥuz minhün ma'nāda ittiḥādları daḡi şart kılınmadı. Ve Ebu't-Ṭayyibün mışrā'ı Ebū Temmāmuñ mışrā'ından dündür. Ve İbn-i Cinnīnün zikr itdigi üzere beytün ma'nāsı dimekdür ki zamān memdūḥuñ seḡāsından seḡāyı ta'allüm idüp memdūḡi seḡā vü 'ademden vücūda iḡrāc eyledi. Eger zamānuñ memdūḡdan istifāde vü ta'allüm itdigi seḡāsı olmayaydı memdūḡi dünyāya iḡrācda baḡil [153b] olup kendü nefsi için beḡāsın taleb iderdi. Ve bu İbn-i Cinnīnün ma'nāsını İbn-i Fevricce tezyif idüp bu ma'nā te'vil-i fāsīd ü ġaraz-ı ba'iddür. Zīrā ġayr-i mevcūduñ seḡāsı 'adüvvi ile vaşflanmaz diyüp şöyle ma'nā virdi ki memdūḡuñ bu'd-ı vücūda seḡāsı zamāna tecāvüz idüp zamān daḡi memdūḡ ile üzerüme seḡā vü vişāliyle bizi is'ād eyledi. Ve 'ale't-taḡdīreyn bunda maḡām-ı māziye muzāri' i vaz'ı vaşmesi vardur. Zīrā Ebu't-Ṭayyibün kaşidesi zamān-ı memdūḡi baḡil oldu demek olup zārūret-i vezn için muzāri'e 'udül eyledi. İzāḡda taḡrīr olınan budur. Şāḡib-i Aṭvel dimiş ki ben dirüm ki izhar olan **ma'nā-yı beyt budur ki** memdūḡuñ seḡāsı zamāna tecāvüz eyledi. Ve memdūḡuñ seḡāsınuñ 'adüvvi ve tecāvüzi sebebiyle zamān daḡi seḡā itdi. Bu taḡdīrece به'nün zamīri 'adüvviye 'ā'id olup bā sebebiyyet ma'nāsınadır. Seḡānuñ şılası degildür. Buña göre ma'nā demek olur ki memdūḡ kendü ile olınan şey'i 'adüvvi ve tecāvüz sebebiyle zamāna seḡā itdi ve taḡḡik-i zamān memdūḡuñ seḡāsından şoñra seḡāyı baḡil oldu. Zīrā memdūḡuñ kendünden şoñra seḡāsı zamāna sārī olmaḡ için zamānı seḡā kıldı ki memdūḡ mişilliye seḡā ide. Şoñra Şāḡib-i İzāḡ didi ki ma'nā māzī üzere olması müsellemedegildür. Belki ma'nā dimekdür ki zamān ebeden memdūḡuñ helākini baḡil olup vech-i dehr üzere bāḡi kıla ve bu ma'nāyı zamān-ı memdūḡi seḡā itmedi diyü def eyledi. Ve seḡā ġayre bezl itmedür ki kendünün taḡt-ı taşarrufından bīrūn ola. Bu taḡdīrece zamān memdūḡuñ helākini semāḡat itmez. İḡtiyārınuñ ma'nāsı yokdur. Zīrā bū aḡbār ancak memdūḡuñ helākine ḡādir olan kimesnede müfiddür. Ve bu def a i'tirāz olınup dinildi ki taḡḡik zamān memdūḡi seḡā itmedi ki icād ile taḡt-ı taşarrufından çıḡa. Zira ḡaşılı

taşşıldır. Ammā zamānuñ ihlāk [154a] ile taşarrufı bākīdür. Ve zamān için ihlākı semāhat u buhl itmek vardır. Şāhib-i Muṭavvel Şāhib-i İzāhuñ bu i' tirāzından cevāb virüp dir ki bu ma' nā üzerine ḥamlüñ iḥtimālī zarar virmez. Zīrā bu ḥaml ile bile yine Ebū Temmāmuñ mısrā'ından edven ve Ebū Temmāmuñ mısrā'ı sebk yönünden ecveddür. Zīrā üzerine ḳarīne dālle zāhire olmayan muzāfuñ taḳdīrinden istiḡnāsı vardır. Buña binā'en beyti tefsīr idenlerden bir kimesne bu ma' nāya zāhib olmadı.

288.

لَوْ حَارَ مُرْتَادُ الْمَنِيَّةِ لَمْ يَجِدْ
إِلَّا الْفِرَاقَ عَلَى النَّفْسِ دَلِيلًا

289.

لَوْلَا مَفَارِقَةُ الْأَحْبَابِ مَا وَجَدْتُ
لَهَا الْمَنَايَا إِلَى أَرْوَاحِنَا سُبُلًا

Beyt-i evvel baḫr-ı kāmīlūñ ḳarb-ı şānīsindendür.

Taḳṭī'i loḥarmer müstef' ilün muzmar نادلمنى müstef' ilün muzmar يتلمجد mütefā' ilün sālime
اللفرا müstef' ilün قلعننفو mütefā' ilün سدليلا fe' ilātün maḳṭū' dur.

Beyt-i şānī baḫr-ı basīṭūñ ḳarb-ı evvelindendür.

Taḳṭī'i lolamfa müstef' ilün رقتل fa' lün احبابما müstef' ilün وجدت fa' lün maḫbūne لهلما
mefā' ilün بالالا fā' ilün ارواحنا müstef' ilün سبلا fa' lün maḫbūndur.

Beyt-i evvel Ebū Temmāmuñdur. Nūḫ bin ' Amrı medḫ eyledigi ḳaşīdesindendür. Ve beyt-i şānī Ebu't-Ṭayyibūñdur. Sa' id bin ' Abdullāh Anṭākīyi medḫ eyledigi ḳaşīdesindendür.

ḳar şīga-i māzīdür. Bir şey'e naḳar idüp der-'aḳab ḡaşy olsa ve sebīline hidāyet bulmasa
ḳar dinilür.

مرتاد zamm-ı mīm ve sükūn-ı rā ile taleb ma' nāsına olan ارتياد'dan me'hūz ism-i fā' ildir. Ve منية izāfeti من ma' nāsınadır. Ya' nī izāfet beyānımadur.

لم يجدالا الفراق kavli دليلًا kavlinden müsteşnādur.

على النفوس kavline müte'allıkdur.

لها'de olan zamīr منايا'ya 'ā'iddür ve منايا'dan hāldür. Ve bu سبلا'dan hāl kılna akrebdür. Ve الى ارواحنا [154b] Mef'ül-i şānī kelimesinüñ fā' ilidür. علمت yā وجدت ma' nāsınadır. Mef'ül-i evvelün üzerine taqđim olındı. Yāhūd işābet ma' nāsına. الى ارواحنا kavli hāldür. Nekāretinden ötüri şāhibi üzerine taqđim olındı. Ba' zılar لها لها kelimesinüñ cem'idür. منايا muzāf kılnı dimiş. لها halk üzerine müşrife olan lahmeye dirler. Bunu يدالمنايا rivāyeti te'yīd ider.

Pes Ebu't-Ṭayyib cemī' ma'nāyı ba' zı elfāz ile bile aḥz itdi. Mürādif-i منية olan فراق ve mürādif-i نفوس olan ارواح gibi. Ve Şāhib-i Muṭavvel mürādifi aḥz-i emr-i vāhiddin gayri yoḡdur. Ammā فراق u منية vü وجدان ba' zı elfāzı bi-'aynihī aḥz kabīlinden oldıḡı maḡall-i nazardur. Ḥafī buyrulmaya Ebu't-Ṭayyibüñ beyti efđaldür. Şol ḡayşiyetden ki منايا'nuñ ihtidāsını ارواح'a ḡaḡir itdi. Ammā Ebū Temmām فراق منية ı ḡayreti üzerine delīl kıldı. Ve ifāde itdi ki vişāl ile bile mevt olmaz. Zīrā mevte ṭarīḡ yoḡdur. İllā hāl-i firāḡda vardur.

Ma' nā-yı beyt-i evvel: Nüfūsı ṭālibe olan meniyye eger nüfūsüñ ihlākine ṭarīḡde taḡayyür idüp nüfūsa meniyye için tavaşşul-i mümkünde olmazsa meniyye için nüfūs üzerine delīl olmaz. İllā firāḡ olur.

Ma' nā-yı beyt-i şānī: Eger aḡbābuñ müfāraḡati olmayadı yed-i menāyā ervāḡımuza ṭurūḡ bulmazdı. Ḥafī buyrulmaya Ebu't-Ṭayyibüñ beyti şānīdür. Ve Ebū Temmāmuñ beyti evveldür. Şānī evvelün mişli oldıḡına mişāldür. Ve bu zemmden eb'addur. Lākin fażl evvelkidür.

290.

هُوَ الصُّنْعُ إِنَّ يَعْجَلَ فَخَيْرٌ وَإِنْ يَرِثُ
فَلَرِثُ فِي بَعْضِ الْمَوَاضِعِ أَنْفَعُ

291.

وَمِنَ الْخَيْرِ يُطَوُّ سَيِّبَكَ عَنِّي
أَسْرَعُ السُّحْبِ فِي الْمَسِيرِ الْجَهَامُ

Beyt-i evvel baħr-ı tavīlūñ ğarb-ı şānīsindendir.

Taḳṭī'i hoṣṣen fe' ulün eanיעל mefā' ilün faxir fe' ulün van یرث mefā' ilün flly fe' ulün
ṯfiיעל mefā' ilün moawazi mefā' ilün anعو fa' ilün maḳbūz dur.

Beyt-i şānī baħr-ı hafifūñ ebyāt-ı zihāfātındandır.

Taḳṭī'i wnlxy fe' ilātün maḳbūn rbwsi mefā' ilün maḳbūn bkenti fe' ilātün maḳbūne
asr esis fa' ilātün bflmsi mefā' ilün rjhamo fe' ilātün maḳbūndur.

Beyt-i evvel [155a] Ebū Temmāmuñdur. Beyt-i şānī Ebu't-Ṭayyibūñdur. 'Ali bin Aħmed
Ḥorasānīyi medħ eylediği ḳaşıdesindendir. Ve beyt-i evvel ü şānī ilmām u selħe mişāldür.
İlmām u selħ iştīlāħ-ı bedī'ide yalnız ma'nāyı aħz dur. Ve bu sirḳat ü aħzūñ nev'-i
şānīsindendir. Ya'nī ğayr-i zāhirindendir. Ve bu da iğār u mesh gibi üç kısm dur. Ya'nī
beyt-i şānī evvelden eblağ yā dūn yā mişlidür. Evvelkine mişāl bu iki beytlerdür.

ho zamiri şāndur.

الصنع mübtedādur. صنع zamm-ı şād-ı mühmele ve sükūn-ı nūn ile fi'l-i cemil ve ihsān
ma' nālarnadır.

يعجلفخبر ان cümle-i şartiyyesi mübtedānuñ haberidür. Ve aḥsen olan هو zihnde ḥāzıra olana ‘ā’id ve mübtedā ve الصنع haberi ve cümle-i şartiyye ibtidā-i kelām olmaḳdur. Ve bu Ebu’l-‘Alā’ Ma‘arrinüñ kelāmı gibidür.

هُوَ الْفَجْرُ حَتَّى مَا يَلْمُ خَيَالٌ * وَبَعْضُ صُدُورِ الزَّائِرِينَ وَصَالٌ

diyü envā‘-ı A‘rābdan bir nev‘-i laṭifdür. Buña e’imme-i A‘rābdan ezhān-ı rāziya āgāh u vāşıl olmadı.

يرث kelimesinin müstetiri الصنع’ya rāci‘dür. يرث, بيطو ma‘nāsına.

فليرث’de olan lām ibtidā’iyyedür. يرث, بيطو ma‘nāsına.

أنفع, فليرث’nün haberidür.

Ma‘nā-yı beyt-i evvel: Şān-ı sun‘ ve fi‘l-i cemī‘ ya‘nī memdūḥuñ iḥsānı eger ‘acele olup ‘acele üzerine vāşıl olursa ol ‘acele ḥayrdur. Ve eger baṭy olırsa baṭ’ı ba‘zı mevāzi‘de ‘aceleden enfa‘dur.

من الخير muḳaddem haber بطو’sınuñ mu’aḥḥar mübtedādur. بطى zamm-ı bā-i muvaḥḥade ve sükūn-ı ṭā-i mühmele ile إبطاء’dan isimdür. Te’aḥḥur ma‘nāsına.

سيب fetḥ ile ‘aṭā ma‘nāsına.

اسرع السحب mübtedādur. سحب zamm-ı sīn-i mühmele ile ve zarūret-i sükūn-ı ḥā-i mühmele ile سحب’uñ veyāḥūd سبحانه’nüñ cem‘ idür.

جهام mübtedānuñ haberidür. جهام fetḥ-i cīm ile kendünde mā olmayan seḥāba dirler.

Ma‘nā-yı beyt-i şānī: Ey memdūḥ. Senüñ ‘aṭā vü iḥsānuñ benden baṭ’ı ve te’aḥḥurı ḥayrdandır. Mişāli mesīrde seḥāblaruñ esre‘i şol seḥābdur ki anda mā yoḳdur. Ḥāşılı ‘aṭā vü iḥsānuñ benden [155b] te’ḥirini tereccī iderüm ki seḥāb gibi keşretine delālet ider. Ve seḥābdan ba‘zı cehāmdur. Ya‘nī içinde şu olmayandır. Ammā içinde su olan seḥīlü’ş-şey’

hāl-i ‘aṭā da böyledür. Pes Ebu’ṭ-Ṭayyibüñ beyti için şehāb ile ḍarb-ı meşel oldığı ḥayşiyetden maḳşūdı ziyāde beyāna şāmil olmağla Ebū Temmāmuñ beytinden eblağdur.

292.

وَإِذَا تَأَلَّقَ فِي النَّدَى كَلَامُهُ
الْمَصْقُولُ خَلَّتْ لِسَانَهُ مِنْ عَضْبِهِ

293.

كَأَنَّ أَلْسِنَهُمْ فِي النَّطْقِ قَدْ جُعِلَتْ
عَلَى رِمَاجِهِمْ فِي الطَّعْنِ خِرْصَانًا

Beyt-i evvel-i müdevver baḥr-ı kāmildendür.

مصقولل mütefā‘ ilün sālīme mütefā‘ ilün نكلامهل mütefā‘ ilün لقفيندى mütefā‘ ilün وإذاتال Taḳṭī‘ i müstef‘ ilün müstef‘ ilün من عضبه mütefā‘ ilün تلسانهو müstef‘ ilün muzmardur.

Beyt-i şānī baḥr-ı basīṭüñ ḍarb-ı şānī maḳṭū‘ indandur.

فانطقد müstef‘ ilün جعلت fa‘ lün maḥbūne müstef‘ ilün فنطقد müstef‘ ilün سنهم fa‘ lün maḥbūn mefā‘ ilün كاننال Taḳṭī‘ i müstef‘ ilün فططعنر müstef‘ ilün صانا fa‘ lün maḳṭū‘ dur. عارما mefā‘ ilün maḥbūn fa‘ lün maḥbūn حهمى

Beyt-i evvel Buḥturīnündür. Ḥasan bin Vehbīyi medḥ itdigi ḳaşıdesindendür.

Beyt-i şānī Ebu’ṭ-Ṭayyibüñdür. Sa‘ id bin ‘Abdullāh Anṭākīyi medḥ eyledigi ḳaşıdesindendür.

Ḥafī buyrulmaya beyt-i evvel ve beyt-i şānī ilmām u selḥüñ ḳısm-ı şānīsine mişāldür.

Ya‘ nī şānī evvelden dūn u mezmūm oldığına mişāldür. Ve bu da ḡayr-i zāhirdür.

تألق tefe‘‘ ülden şīğā-i māzīdür. Leme‘ ān itdi ve zāhir oldı dimekdür.

فى الندى 'تألق'ya müte'allıkdur. فى il vezni üzere eşraf-ı nâsa hâş olan meclise dirler. Kâmüsda kavmüñ meclisidür ki kavm anda olalar didi.

كلامه ref' le تألق'nuñ fâ' ilidür. Zamîri memdûha râci' dür.

المصقول ref' le كلامه'nün na'tidür. مصقول meclüvv ma'nāsına cilālanmış dimekdür. Ve kelām-ı مصقول'den murād kendünde iltibās olmayan vāziḥ u munaḳkaḥdur. Ve bu şadāsı izāle olınan seyf-i maşḳūlden müste'ardur.

خلت fi'l-i ḥiṭābdur. حسبت ma'nāsına.

لسانه naşb ile خلت'nün mef' ulidür ve zamîri [156a] memdûha 'ā'iddür.

من عضبه خلت'nün mef' ul-i şānisi olur. Ve zamîri memdûha 'ā'iddür. فثب feth-i 'ayn-ı mühmele ile ve sükün-ı dād-ı mu'ceme ile seyf-i ḳāṭı' ma'nāsına. Muṭavvelde dir ki bunda isti'āre bi'l-kināye vardur. Şol ḥayşiyetden ki kelāmı seyfe teşbih idüp aña تألق u صقاله'yi işbāt eyledi. Azfāri meniyyeye işbāt gibi. Ve yine bunda aña leme'ān u şaḳāleyi işbāt-ı taḥyil ve āḥeri terşihdür. Zirā taḥyil olmaz illā bir olur. Evceh olan dimekdür ki kelāmı kederden şāfi olan rıḳa teşbih idüp ol kelāmuñ maşḳūl olmaḳlığı ile kederden ḥulūşını irāde eyledi ve aña leme'ānı ve şā'ibe-i kederden ḥulūşı işbāt eyledi. Ve seyf-i ḳāṭı' maşḳūl gibi olan lisānından rıḳı zāhir ḳıldı. Ve lisānı seyfdan ba'z ḳıldı. Zirā lisān seyfüñ ucına müşābihdür ve lisānuñ vaşfını kemāl-i feşāhat ile tazmīn eyledi. Ve kelāmuñ māzī olması seyfinüñ ḳāṭı' olmaḳlığıdır ve şecā'at ile vaşfidur. Pes Ḥafı buyrulmaya Buḥturinüñ beytinüñ faẓl mücerred isti'āre-i taḥyiliyyeye şümüli degildür. Belki beytde teşbihāt-ı daḳiḳa ve istitbā'-ı latif daḫi vardur.

السنهم كان'nün ismidür. السن feth-i hemze ve sükün-ı lām ve zamm-ı sīn-i mühmele ile لسان'uñ cem' idür.

فى النطق da olan فى yine 'inde ma'nāsınadır dimişler.

طعن remḥ ile ḍarb itmekdir. Beynlerinde münāsebet faḳd-ı zarfiyyetdür.

جعلت müstetiri السنهم kelimesine rāci‘dür.

على رماحهم جعلت, kelimesine müte‘allıkdur.

في الطعن da olan في yine ‘inde ma‘nāsınadur dimişler.

خرصانا جعلت, kelimesinüñ mef‘ülidür. خرصان şecerüñ kaçbān u ağşānına dirler. خرصان rimāḥuñ esinnesine dirler. خرصان’uñ müfredi zamm ü kesr-i ḥā-i mu‘ceme ile ḥırşdur. Ḥalqa-i şağireye dirler dimişler.

Ma‘nā-yı beyt: Ol ne zamān eşrāf-ı nāsa ḥāş olan meclisde memdūḥuñ vāziḥ u munakkaḥ kelāmı leme‘ān itse lisānı nefāz [156b] u mezāsında kendünüñ seyf-i kātı‘ı zann idersün.

Ma‘nā-yı beyt-i şāni: Anlaruñ rimāḥlarınuñ farḥ u mezā vü nefāzından güyā nuṭk ‘indinde anlaruñ lisānları ṭa‘n ‘indinde rimāḥları üzere esinne kılandı. Böyle olunca nefāz da esinne-i lisānları gibi oldı. Murādı memdūḥuñ lisān-ı talākatini vaşfdur. Ḥafı buyrulmaya Ebu’ṭ-Ṭayyibüñ beyti Buḥturinüñ beytinden dündür. Zirā Ebu’ṭ-Ṭayyib تالِق u مصقول lafızlarınuñ ifāde itdiği isti‘āre-i taḥyiliyyeyi fevt itdi. Ve Ebu’ṭ-Ṭayyib teşbīhde şekke delālet iden كان’yi isti‘māl eyledi. Ammā Buḥturī رجحان’a delālet iden خلت lafzını isti‘māl eyledi. Aṭvelde dir ki Ebu’ṭ-Ṭayyibüñ beytinde mezīd-i mübālağa vardur ki beyt-i Buḥturide yokdur. Şol ḥayşiyyetle ki teşbīh-i maḳlūb ṭariḳiyle esinnelerini elsinelerine şebīḥ kıldı. Lākin bunuñla bile ki beyt-i Buḥturī kendünde olan keşret-i mezāyā sebebiyle Ebu’ṭ-Ṭayyibüñ beytinden eblağdur.

294.

وَلَمْ يَكْ أَكْثَرَ الْفِتْيَانِ مَالًا
وَلَكِنْ كَانَ أَرْجَبُهُمْ ذِرَاعًا

295.

وَلَيْسَ بِأَوْسَعِهِمْ فِي الْغِنَى
وَلَكِنَّ مَعْرُوفَهُ أَوْسَعُ

Beyt-i evvel baħr-ı vāfirūñ ğarb-ı evvel maḳṭūfindandır.

Taḳṭī' i لکننا fe' ulün maḳṭūfedür. ثرافتیا müfā' aletün ولم يك اك müfā' aletün ma' şüb نمانن fe' ulün maḳṭūfedür. ذراعا müfā' aletün نارجههم müfā' ilün ma' şüb fe' ulün maḳṭūfdur.

Beyt-i şānī baħr-ı müteḳāribūñ ğarb-ı şāliş maḳzūfindandır.

Taḳṭī' i ولكن fe' ulün maḳzūfe fa' l غنا fe' ulün عهملل fe' ul maḳbūz باوس fe' ul maḳbūz وليس fe' ul maḳbūz و نعره fe' ulün فهو او fe' ulün سعو fa' l maḳzūfdur.

Beyt-i evvel Ebū Ziyād A' rābīnūñdür. Beyt-i şānī Eşca' nām şāirūñdür. Ca' fer bin Yaḫyā- i Bermekīyi medḫ itdigi ḳaşīdesindendir.

Ḥafī buyrulmaya beyt-i evvel ve beyt-i şānī ilmām ü selḫuñ ḳısm-ı şālişine mişāldür. Ya' nī şānī evvelūñ mişli oldığına mişāldür. Bu da ğayr-i zāhirdür.

ايشل و لم يك idi. Keşret-i isti' mālinden cezmī ḫālinde nūn daḫi ḫazf olınmışdır.

فتيان kesr-i fā ve sūkūn-ı tā-i müşennāt-ı [157a] fevḳiyye ile فتا' nuñ cem' idür. Şehā ma' nāsına.

وما ان كان اكثرهم سواما rivāyet evvelūñ yerine mışrā'-ı evvelūñ yerine سواما rivāyet olınmışdır. سواما temyīziyyet üzere mañşūbdur. و سوام vü سائمه ibil-i rā' iyyeye dirler.

فلان رحب الباع والذراع ورحيب الباع والذراع Esāsü'l-Belāğada kan' nuñ ḫaberidür. naşb ile ارجبهم dinilür. Şehā dimekdür.

ذراع kesr-i zāl-i mu' ceme ile و ساعد u اصبغ و ساطى ile ساعد u ḫarafina varınca mirfaḳuñ ḫarafina dirler.

باع yedeynūñ medā miḳdārına dirler.

اوسعهم de olan zamīr

يَرُومُ الْمُلُوكُ مَدَى جَعْفَرٍ * وَلَا يَصْنَعُونَ كَمَا يَصْنَعُ

beytinde olan ملك'e 'ā'iddür.

معروفه naşb ile لكن'nüñ ismidür. أوسع haberidür. إhsān ma' nāsına. Zāmīri memdūḥa 'ā'iddür.

Ma'nā-yı beyt-i evvel: Ol memdūḥ mal cihetinden seḫālaruñ ekşerī olmadı. Velākin seḫālaruñ esahḫı ve ecvedidür.

Ma'nā-yı beyt-i şānī: Memdūḥ ğınāda mülūkuñ evsa'ı degıldür. Velākin ihsānı evsa'ı dur.

296.

فَلَا يَمْنَعُكَ مِنْ أَرْبٍ لِحَاهُمْ
سَوَاءٌ ذُو الْعِمَامَةِ وَالْخِمَارِ

297.

وَمَنْ فِي كَفِّهِ مِنْهُمْ قَنَاءٌ
كَمَنْ فِي كَفِّهِ مِنْهُمْ خِضَابٌ

Beyt-i evvel ve beyt-i şānī baḥr-ı vāfirüñ ḍarb-ı evvelindendür.

سواءندل fe'ülün maḫṭūfe لحاهم mefā'ilün ma'şüb كمنارين mefā'ilün ma'şüb فلا يمنع Taḫṭī'leri mefā'ilün ma'şüb عمامتول müfā'iletün خمارى fe'ülün maḫṭūfdur. ومن في كف mefā'ilün ma'şüb فهيمنهم mefā'ilün ma'şüb قناتن fe'ülün maḫṭūfe كمنفيكف mefā'ilün ma'şüb فهيمنهم mefā'ilün ma'şüb خضابو fe'ülün maḫṭūfdur.

Beyt-i evvel Cerīrūndür. Beyt-i şānī Ebu't-Ṭayyibūndür. Seyfü'd-devleyi medḫ eyledigi ḫaşidesindendür. Ḳabā'il-i 'Arabuñ ve benū Kilābuñ Seyfü'd-devleye itdikleri ḫuzū'larını zıkr ider.

فلا يمنع 'ayn'uñ sükūnıyla lafz-ı nehydür.

من أرب, فلا يمنعك, kelimesine müte‘allıkdur. [157b] أرب feres vezni üzere hācet ma‘nāsınadır.

لحاهم zamm u kesr-i lām ile olan لحيه’nün cem‘ idür.

سواء muḳaddem ḥaberdür.

ذوالعمامة mu‘aḥḥar mübtedādur. عمامة kesr-i ‘ayn-ı mühmele ile miğfer ü beyza vü başa şarılan şarığa dirler. Destār ma‘nāsına. عمامة’yi ma‘nā-yı evvel ü şāniye ḥaml eblağ ve ma‘nā-yı şālişe ḥaml evfaḳdur.

والخمار kesr-i ḥā-i mu‘ceme ile nisānuñ başlarına örtükleri şey’e dirler. Ḥafī buyrulmaya beyt-i şānide mıṣrā’-ı evvelün cümlesi ibtidā’iyyedür. Mıṣrā’-ı şānīnün cümlesi ḥaberıyyedür. Cerīrūñ recülden ذوالعمامة ile ta‘bīri Ebu’ṭ-Ṭayyibūñ recülden من في كفه قنّاة ta‘bīri gibidür. كف pençe-i dest ma‘nāsına. Ba‘zılar me‘a’l-eşābi‘ rahaya dirler diyüp bedeni ezādan keff itdiginden tesmiye olunmuşdur dimiş. Mürür itdi. قنّاة rumḥ ma‘nāsına. Ve mer’eden zātü’l-ḥımāriyla ta‘bīr كمن في كفه منهم خضاب ta‘bīri gibidür. خضاب kesr-i ḥā-i mu‘ceme ile ما يخضب به’nün ismidür. Fāriside¹³¹ reng-i māwī ma‘nāsına. Ba‘zılar muṭlaḳ renk ma‘nāsınadır dimiş. Ebu’ṭ-Ṭayyibūñ beytinde mezīd-i mübālağa vardır. Şol ḥaysiyyetden ki anlardan ḥarbe müteheyi yedinde ḥızāb olan mer’e-i mun’ime gibi kıldı. Zīra böyle olan mer’e ‘amel ü sa‘y üzerine mütemerrine ve ḥādime ve şedā’ide müteḥammile olan mer’eden az‘afdur. Ve bunda san‘at-ı tevcīh vardır. Zīrā beyt şecā’atle medḥe müteḥammildür. Şol tarīḳ ile ki anlardan elinde ḳanat olan üzerine ḥaml olına. Anlardan elinde ḥızāb olan kimesne gibi. Dem-i ḥaşmla telaṭṭuḥından ötüri. Ve bu beyt için bir ihtimāl daḥi vardır ki beyti teşābüh-i ma‘neyeynden iḥrāc ider. Ol ihtimāl budur ki anlardan keffinde ḳanat olan kimesnenün keffinde ol ḳanat ancak zīnetdür. Zīrā ol kimesne kendüyi ḥarbden keff itmekle keffinde ḳanatda ve zīnetden ḡayri bir fā’ide yokdur. ‘Ayniyle anlardan keffinde ḥızāb olan kimesne gibi ki ḥızāb ancak zīnetdür. [158a] Bu ne ḳadar za‘aflarına delālet iderse daḥi. Lākin nisā ile miyānlarında tesviyeye delālet yokdur. Ve İzāḥda dimiş ki beyteyn-i müteşābiheteynden eḥadühümā nesīb u ḡazal ve āḥeri medīḥ yāḥūd hecā yāḥūd iftiḥār yāḥūd ḡayr-i zālik olmaları seni ma‘rūr ḳılmasun. Zīrā şā’ir-i ḥazıḳ beyti nazm itmek için ma‘nā-yı muḥtelisi ḳaşd itdise beyti aḥfāda ḥile

¹³¹ Fāriside: -HE

idüp lafzını tağyir ve nev' inden ya' nî nesib yâhūd medih yâhūd ğayr-i zâlikden ve veznden ve kâfiyesinden şarf u 'udül ider.

Ma'nā-yı beyt-i evvel: Anların şakâlları seni hâcetden men' eylesün. Ya' nî hâcet ü maṭlabuñdan gerü kalma. Âherden taleb eyle. Anların şakâlları saña mâni' olmasun. Anlar şakallıdır. Ricâldendür diyü seni aldatmasun. Zîrâ i' mâme şâhibi ve ħımâr şâhibesi berâberdür. Ya' nî anların ricâl ü nisvânı za' afda seyyândur.

Ma'nā-yı beyt-i şānī: Anlardan ba' zılarının keffinde kanât olan kimesne anlardan ba' zılarının keffinde ħızâb olan gibi. Ya' nî anların keffinde kanât olanıyla keffinde ħızâb olanın za' afda farkı yokdur. Hâşılı ricâli nisâsından kalmaz dimekdür.

298.

سَلُّوْا وَأَسْرَقَتْ الدِّمَاءُ عَلَيْهِمْ
مُحَمَّرَةً فَكَأَنَّهُمْ لَمْ يُسَلُّوْا

299.

بَيْسَ النَّجِيعِ عَلَيْهِ وَهُوَ مُجَرَّدٌ
عَنْ غَمْدِهِ فَكَأَنَّمَا هُوَ مُغَمَّدٌ

Beyt-i evvel ve beyt-i şānī baħr-ı kāmildendür.

Taḳṭī'leri مَحْمَرْتَن سَلِّوْا مَفَا' İLETÜN رَقْتَدَدِمَا مَفَا' İLETÜN ءَعَلِيْهِمُو مَفَا' İLETÜN سَالِيْمَةَ مَحْمَرْتَن مُسْتَف' İLÜN مُزْمَار فَكَأَنَّهُمْ مُتَفَا' İLÜN لَمْ يَسَلُّوْا مُسْتَف' İLÜN مُزْمَارْدُر. مَيْسَنَجِي مُتَفَا' İLÜN فَكَأَنَّمَا مُسْتَف' İLÜN مَزْمَار عَنَّمَدِهِ مَفَا' İLETÜN سَالِيْمَةَ وَمَجْرَدُو مُتَفَا' İLÜN عَعَلِيْهُو مُتَفَا' İLÜN هُوْمَغَمْدُو مَفَا' İLETÜN سَالِيْمِدُر.

Beyt-i evvel Buħturīnūndür. İşāḳ bin İbrāhimi medh eylediği kaşidesindendür. Beyt-i şānī Ebu't-Ṭayyibūndür. Şücā' -ı Ṭā'iyi medh eylediği kaşidesindendür.

سلبه mā'ib-i fā'ili سلبه maddesi qarīnesiyle ثيابهم 'dür. ham zamīri قتلى 'ye 'a'iddür. [158b]

اشرفت şürük-ı şemse dāhil oldı dimekdür. Ba'zılar جفت ma'nāsınadır dimiş. Ba'zılar humretde gāyete bāliğa oldı ba'zılar humreti müştedde oldı dimekdür dimişler.

اشرفت le ref'le الدماء kelimesinün fā'ilidür.

محمرة gibi ism-i mef'uldür. الدماء, عليهم, كانه kelimesine müte'allıkdur. Kırmızılanmış dimekdür.

لم يسلبوا yine şığa-i mechuldür.

جفت ma'nāsınadır. ta'ibe vezni üzere

النجيع, النجيع feth-i nün ve kesr-i cīm ve sükün-ı yā ile sevāda mā'il olan deme dirler.

عليه, عليه 'ye müte'allıkdur. Ve zamīri seyfe 'ā'iddür.

هو de vāv hāliyedür. هو seyfe rāci' mübtedādur. مجرد haberidür.

عنغمه مجرد kelimesine müte'allıkdur. Ve zamīri seyfe rāci' dür. kesr ile benām-ı şimşir ma'nāsına. هو seyfe rāci' mübtedādur. مغمد haberidür.

Ma'nā-yı beyt-i evvel: Anlaruñ şiyābları selb olındı. Ve kan üzerlerinde muḥmerre oldığı hālde şürük-ı şemse dāhil oldı. Güyā anlar selb olınmadılar. Ya'nī şiyābları selb olınmadı. Zīrā mā'-i muşriķa anlara şiyāb menzilesinde olur.

Ma'nā-yı beyt-i şānī: Seyfüñ üzerinde dem qurudı. Hālbuki seyf gımdından mücerreddür. Güyā seyf gımdlanmışdur. Ḥafī buyrulmaya beyt-i şānīde ma'nā maḥall-i 'āḫere naql olındı. Böyle olunca beyt-i şānīnün ma'nāsı dem-i yābis seyfüñ gımdı menzilesindedür

غضابا , وجدت , غضابا mef' ul-i šānīsidür. kesr-i ğayn-ı mu' ceme ile غضبان kelimesinüñ cem' idür. ' İtāş ' atşān gibi.

واحد ان يجمع العالم في واحد kavli ليس'nüñ ismidür. من الله بمستنكر kavli haberidür. Ve بمستنكر'de bā zā'idedür. Ve عالم ile murād insāndur. Ve buña ' ālem-i şaġire dirler. واحد'den murād ' ālem-i kebīrdür ki felekdür¹³². Buña göre ma'nā Allāhü te'ālādan müstenker ü müsteb'ad degildür ki insān ve cemī' mevcūdı derün-ı felekde cem' ü ħalq eyleye.

Ma'nā-yı beyt-i evvel: Ne zamān benū Temīm saña ğažab itseler cemī' nāsı ğažab idiciler bulursun. Zīrā benū Temīm cemī' nāsuñ maqāmına qā'im olurlar.

Ma'nā-yı beyt-i šānī: ' Ālemi bir zātta cem' itmek Allāhü te'ālādan istib'ād olunur degildür. Ya'nī ' ālemdede olanuñ fezā'ilini bir zātta cem' itmek Cenāb-ı Qādir-i Muṭlaqa müstenker ü müsteb'ad degildür. Pes beyt-i šānī evvelden min ciheti'l-ma'nā eşmel olur. Zīrā evvel ba'zı ' āleme ya'nī nāsa muḥtaşdur. Šānī nāsa ve nāsuñ ğayrisine şāmildür. Bu daġi ğayr-i zāhirdür. Rivāyet olunur ki Hārunu'r-Reşid zamānında Bermekīnüñ keşret-i efdāl ve fart-ı ihsānı bāliġ ü vāşıl oldıġda tenkir idüp Bermekīnüñ ħabsiyle emr eyledi. Der-akāb Ebū Nūvās kendüye bu ebyātı taḥrīr eyledi.

قُولًا لِهَرُونَ إِمَامِ الْهُدَى * عِنْدَ اِحْتِفَالِ الْمَجْلِسِ الْحَاشِدِ
أَنْتَ عَلَى مَا بَكَ مِنْ قُدْرَةٍ * فَلَسْتَ مِثْلَ الْفَضْلِ بِالْوَاحِدِ
لَيْسَ مِنَ اللَّهِ بِمُسْتَنْكَرٍ * أَنْ يَجْمَعَ الْعَالَمُ فِي وَاحِدٍ

[159b] Hārunu'r-Reşid bu ebyātı qırā'at eyledükde Bermekīnüñ ıtlāqını emr idüp Ebū Nūvāsa ħil'at ilbās eyledi.

302.

أَجْدًا لِمَلَامَةٍ فِي هَوَاكِ لَذِيذَةٍ
حُبًّا لِذِكْرِكَ فَلْيَلْمُنِي النَّوْمُ

¹³² Felekdür: Kebirdür HE

أَجِبُّهُ وَأُجِبُّ فِيهِ مَلَامَةً
أَنَّ الْمَلَامَةَ فِيهِ مِنْ أَعْدَائِهِ

Bu iki beyt baħır-ı kāmildendür.

حَبًّا لَذِكْ مُتَفَا'İLÜN لَذِيدْتِنْ مُتَفَا'İLÜN مُتَفَا'İLÜN مُتَفَا'İLÜN سَالِيمَةً
مُتَفَا'İLÜN مُزْمَارِ رِكَفَلِيمِ مُتَفَا'İLÜN نَلْوُومِ مُسْتَفَا'İLÜN مُزْمَارِدُورِ
أَعْدَائِهِ مُتَفَا'İLُنْ مُتَفَاهِمِ مُسْتَفَا'İLُنْ أَنْتَلْمَلَا مُتَفَا'İLُنْ هَمَلَمْتِنْ مُتَفَا'İLُنْ وَاحْبِفِي
مُسْتَفَا'İLُنْ مُزْمَارِدُورِ.

Beyt-i evvel Ebu'ş-Şıyş nām şā' irüñdür. Ve bu Ĥamās'idür. Beyt-i şānī Ebu't-Ṭayyibüñdür. Seyfü'd-devleyi medħ eyledigi қаşāidesindendür. Bu iki beyt қалбе mişāldür. Bu daħi ġayr-i zāhirdendür.

الملامة, الملامة, النؤن, أجد, الملامة, mef' ul-i evvelidür.

الملامة, الملامة, في هواك, müte' allıķdur.

الملامة, النؤن, أجد, لذيدة, nünmef' ul-i şānīsidür.

الملامة, لذيدة, لذيدة, mef' ulün lehdür. Ve ملامت ile istilzāzuñ ' illetini beyāndur.

الملامة, لذكرك, müte' allıķdur.

الملامة, فليلمنى emri du' ā içüñdür. Zīrā levme münāsib olan ' alā sebīlū'l-ħuşūma ṭaleb itmekdür. Zīrā anlar andan ḥaṣṣī ider ve murād cemī' lā'im dimekdür. Maķām daħi buni iķtizā ider.

الملامة, لوم, [ile]¹³³ فليلمنى, nün fā' ilidür. لوم zamm-ı lām ve teşdīd-i vāv ile لائم kelimesinün cem' idür. Ṭālib ü ṭulleb gibi.

¹³³ [ile]: -HE

ناهله ru'y ma' nāsına olan kelimesine müte'allıkdır. نواهل, نواهل في الدماء نهل' den me'ḥūz ism-i fā' ildir. نهل evvel-i şürbdür. طير' ile vaşfi نهل üzerine müşārefe i' tibāriyledür.

اقامت fā' il-i müstetiri طير' a' ā' iddür.

مع الرايات, اقامت kelimesine müte'allıkdır. رايات, رايه kelimesinüñ cem'idür. Bayraq 'alem ma' nāsınadır.

كانها' de olan zamir طير' a' rāci' dūr.

Ma'nā-yı beyt-i evvel: Qatl itdigimiz a' dāmızuñ lühümündan taḥkīk qarīben ṭayr i' ām olınurlığına vāşiqa oldığı ḥalde ol ṭayrı āsar u a' lāmımızuñ üzerinde yāḥūd ḥalefimizde olıci oldığı ḥalde 'ıyānen görürsün.

Ma'nā-yı beyteyn-i āḥireyn: Taḥkīk memdūhuñ 'ıqbān gibi olan a' lāmı vaqt-i duḥāda dimā'-ı kutelāda nevāhil olan ya'nī evvelā şürb-i dimā' iden 'ıqbān-ı ṭayr ile mezallele oldı. Zīrā memdūḥ ḡazve çıksa 'ıqbān-ı qatl itdigi lühüm-ı kutelāyı ekl ü qānlarını içmek a' lām u rāyātınüñ fevkinde ṭayerān [161b] idüp mezallele olurlar. Öyle 'ıqbān-ı ṭayr ki rāyāt-ı ceş ile bile iḳāmet itdiler. Ve lühüm-ı kutelā ile i' ām olınuruz diyü i' timād idüp rāyāt-ı ceş mülāzemet eylediler. Ol ḡāyete dek ki ḡüyā ol 'ıqbān-ı ṭayr rāyāt ile bile tül u mülāzemet iḳāmetlerinden ceşüñ i' dāduñdan gibidür. O kadar var ki 'ıqbān-ı ṭayr muḳātele vü muḥārebe itmediler. Ḥafi buyrulmaya beytān-ı āḥirān beyt-i evvelden ba' zı ma' nāyı aḥz idüp ol ma' nāyı taḥsīn ü tezyīn iden şey' i kendüye muzāf kılınmışdır. Zīrā Ebū Temmām Efvehüñ راي عين ve ستمار ثقة ان kavillerinüñ ma' nālarından bir şey' qaşd eylemedi. Ya'nī Ebū Temmām Efvehüñ beytinüñ cemī' ma' nāsını aḥz itmedi. Belki ba' zı ma' nāsını aḥz itdi. Zīrā ṭayr ba' ide olsa müteḥayyile olup re'y-i ' ayn ile mer' iye olmaz ve ṭayruñ qurbı fursiyyet ü şecā' atı tevāḳku'-ı eclinden ötüri bu ma' nā-yı maḳşudı ya'nī anları şecā' at ile vaşfi ve qatl-i e' ādiye iḳtidārlarını ifāde ider. Şoñra ثقة ان ستمار diyüp ṭayrı ekl-i lühüm-ı a' dāya vāşiqa kıldı. Bu daḥi maḳşudı te' kīd ider. Ammā Ebū Temmām Efvehüñ راي عين ve ستمار ثقة ان kavillerinüñ ifāde eylediginden bir şey' qaşd itmedi. Lākin Ebū Temmām Efvehüñ üzerine Efvehden aḥz itdigi ma' nānuñ ba' zısını muḥassine ve müzeyyine olan ziyādātı ya'nī تقائل الا انها لم تقائل في الدماء نواهل kavlini حتى الرايات حتى اقامتمع الرايات حتى kavlini

كانهامعالجيش kavlini ziyāde eyledi ve bu envā‘-ı mezkūre maqbūledür. Eger beyt-i şānī evvelden aḥz olındığı bilinse cā‘izdür ki lafz-ı mu‘tāda yāḥūd ancaḳ mu‘tāda iki ḳā‘ilūñ ittifaḳları tevārūd-i ḥātır ḳabīlinden olup aḥzı min ğayr-i ḳaşd ittifaḳ ṭarīḳi üzere getürmiş ola. Nitekim İbn-i Miyādeden kendü nefsi içün inşād eylediği

307.

مُفِيدٌ وَمُتْلَفٌ إِذَا مَا أُتَيْتَهُ
تَهَلَّلٌ وَاهْتَزَّ اهْتِزَّازَ الْمُهَنْدِ

Beyti ḥaḳḳında naḳl ü ḥikāye olunur ki İbn-i Miyādeye bu beyt Ḥuṭay’e [162a] nām şā‘irüñdür. Benümdür diyü zāhib olmışsun dinildikde şimdi bildüm ki şā‘ir olmışum. Zīrā Ḥuṭay’enüñ ḳavline muvāfaḳat itmişüm. Me‘a hāzā işitmedüm didi.

Bu beyt baḥr-ı ṭavīlūñ ḍarb-ı şānīsindendür.

مفيد burada müstefid ma‘nāsınadır. مفيد ومتلاف bā‘is-i vücūd ile recüli vaşfda ‘Arabuñ muḥlif ü mütlif ḳavilleri gibidür. Mu‘avvelde متلاف kesr-i mīm ile malını ziyāde itlāf idici dimekdür didi.

تهلل طلاقة الوجه، تهلل ma‘nāsına olan me‘ḥūzudur.

مهند keskinlenmiş seyfe dirler. Yāḥūd Hindde yapılmış seyfe dirler.

Ma‘nā-yı beyt: Ol memdūḥ şecā‘ati sebebiyle malı istifāde idicidür. Ya‘nī istiḥrāc u cem‘ idicidür. Vücūd u seḥā sebebiyle mālī itlāf idicidür. Ne zamān ol memdūḥa gelsem ferahından vechi tehellül ü ṭalāḳat itdi. Ve seyfi muḥadded yāḥūd Hindde maṭbū‘ ve ma‘mül olan seyfüñ ihtizāz u teḥarrükü gibi teḥarrük eyledi. Fāzıl Ḥārizmī ve Seyrāmī didiler ki bu beytde memdūḥuñ ibtisām u ṭalāḳat-i vechi vaḳtinde daḥi meḥīb oldığını daḥi iş‘ār vardır. اهتز تهلل kelimelerini şīḡa-i māzī ile irādī taḥaḳḳuḳ vuḳū‘ını beyāndur.

308.

إِنْ كُنْتَ أَرْمَعْتَ عَلَيَّ هَجْرَنَا
مِنْ غَيْرِ مَا جُرْمٍ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ

309.

وَإِنْ تَبَدَّلْتَ بِنَا غَيْرَنَا
فَحَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ

Bu iki beyt baħr-ı serî' üñ ğarb-ı evvelindendir.

Tağġî'i an knt az müstef' ilün المعتلا müfte' ilün maṭvî hġrنا fâ' ilün maṭviyye/meksûfe من
müstef' ilün جرمنفصب müstef' ilün رنجميل fâ' ilât maṭvî/mevķûfdur. وان تبد mefâ' ilün
maħbûn دلت بنا müfte' ilün maṭvî غيرنا müfte' ilün maṭvî/meksûfe فحسبنا mefâ' ilün maħbûn
müfte' ilün maṭvî ملوكيل fâ' ilât maṭvî/mevķûfdur. لاه ونع

Ķâ'ili Ebu'l-Ķâsım Ĥüseyin bin Kâtibîdür.

أرمت fi'l-i muħāṭabdur. 'Azîmet itdüh dimekdür. كذا dinilür. Şunun gibi üzerüme
'azîmet itdi dimekdür. Min ġayr-i madde olan muzâf u muzâfun ileyh [162b] miyânında
zâ'idedir.

هجر fetħ ile zıddu'l-vaşldur.

جرم zamm-ı cîm ve sükûn-ı râ-i mühmele ile ġünâh zenb ma' nâsına.

فعلينا yâ mübtedâdur. Ĥaberi maħzûfdur. Yâ mübtedâsı maħzûf ħaberdür. Tağġîri
yâħûd فامرنا صبر جميل yâħûd أجل جميل'dür. صبر جميل kendünde ħalka şekvâ olmayan
şabrdur. صبح جميل kendünde 'itâb olmayan şafħa didikleri gibi. Ve هجر جميل kendünde
ġıybet olmayan hecre didikleri gibi.

الله üzerine 'azîmet itdigüm şey'de Allâhü te' âlâ bize kifâyet itdi dimekdür.

وَنَعْمَ الْوَكِيلُ de maḥşūş bi'l-medḥi maḥzūfdur. Taḳdīri هو نعم'dür.

Ma'nā-yı beyteyn: Eger sen bizüm min ğayri cürm hecr ü iftirāḳımuza 'azīmet idersün. Bizüm üzerimüze şabr-ı cemīl vardur. Yāḥūd bizüm emrimüz şabr-ı cemīl yāḥūd şabr-ı cemīl-i ecmeldür. Ve eger bizüm yerimüze ğayrimüzi tebdīl idersün. Allāhü te'ālā bize kifāyet ider ve vekīl olan Allāhü te'ālā ne güzel oldı. Ḥafī buyrulmaya bu beytān iḳtibāsa mişāldür. İḳtibās lügatde nārı aḥze ve 'ilmi istifādeye dirler. İştīlāḥda manzūm u menşūr olan kelām-ı Ḳur'ān yāḥūd ḥadīşden oldıġını iş'ār itmemek vechi üzere Ḳur'ān yāḥūd ḥadīşden bir şey' mutaḳammın olmaġa dirler. Burada فصبر جميل, نعم الوكيل, فحسبنا الله ونعم الوكيل gibi. Ve bu ta'rīf ile eṣnā-i kelāmda Allāhü te'ālā şöyle didi. Resūl-i Ekrem *şalla'llāhu 'aleyhi vesellem* şöyle didi. Ve ḥadīş-i şerīfde şöyledür dinilenden ihtirāz iderler. Ve Ḥaḫīb-i Dımışķi iḳtibāsa dört mişāl irād eyledi. Zīrā iḳtibās yā Ḳur'āndan yā ḥadīşdendir. Ve 'alā kile't-taḳdīreyn kelām yā manzūm yā menşūrdur. Kelām-ı menşūr mā ḥaḫnū fihimüzden olmamaġla terk olunup kelām-ı manzūmdan irād eylediġi iki mişāl taḫrīr olındı. Biri Ḳur'āndan iḳtibās olınana mişāldür ki zıkr olındı. Ve biri ḥadīşden iḳtibās olınan mişāldür ki zıkr-i ātī beytdür. Şāḫib-i Mu'avvel

تَجَرَدَ لِلْحَمَامِ عَنْ قَشْرِ لَوْلُو * وَالْبَيْسَ مِنْ تَوْبِ الْمَلَاَحَةِ مَلْبُوسًا
وَقَدْ جُرَدَ الْمُسَى لِتَرْبِيْنِ رَأْسِهِ * فَقُلْتُ لَقَدْ أَتَيْتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَى

[163a] beytlerinüñ şerḫinde dir ki bilinmesi vācib olandandır. İḳtibās üç kısmdır. Biri maḫbūldür ki ḫutab u mevā'ız u 'uhūdda olur. Ve biri mübāḥdur ki ġazel ü resā'il ü kışaşda olur. Ve biri merdūddur. Bu da iki nev'dür. Biri Allāhü te'ālā Ḥaḫretleri zāt-ı muḫaddesesine nisbet buyurdıġları şey'i ne'üzü bi'llāhi te'ālā bir kimesne kendü nefsine nisbet itmekdür. Ba'zı benī Mervān 'ummālinden şikāyete maḫla' olup

إِنَّا لِنَا إِيَابَهُمْ * ثُمَّ إِنْ عَلَيْنَا حَسَابَهُمْ

didigi gibi. Ve biri ne'üzü bi'llāhi te'ālā nazm-ı kerīmi ma'riz-i hezde taḫmīn itmekdür. Ba'zı maḫlūḳātuñ

أَوْ حَىٰ إِلَىٰ عَشَاقِهِ طَرَفَهُ * هِيَهَاتَ هِيَهَاتَ لِمَا نُوْعِدُونَ
* وَرَدَفَهُ يَنْطِقُ عَنْ خَلْفِهِ * لِمِثْلِ هَذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ

ḫavli gibi. Bunlar İmām Suyūḫī *ḫuddise sırıḫū* Ḥaḫretleri itḫānında İbn-i Ḥaccenüñ Şerḫ-i Bedī' iyyesinden naḫl buyurdıġları ve Bedī' iyye-i Ḥilyede daḫi bunuñ gibidir. Ve bizüm

meşrûhımız mübâh kabîlindendir. Zîrâ gâzel ‘Allāme-i Sa‘d Şerḥ-i Miftāhında taḥkîkine göre taşābî ü meveddāt-ı nisā ile iştiḥardur.

310.

قَالَ لِي إِنَّ رَقِيبِي
سَيِّئُ الْخُلُقِ فَدَارُهُ

311.

قُلْتُ دَعْنِي وَجْهَكَ
الْجَنَّةَ حُفَّتْ بِالْمَكَارِهِ

Bu iki beyt baḥr-ı remelüñ ḍarb-ı ḥāmisindendir.

Taḳṭī‘i ان قال لى ان fā‘ ilātün نرقيبى fe‘ ilātün meczū‘ maḥbūne سيبالخل fā‘ ilātün قفداره fe‘ ilātün meczū‘ maḥbūndur. قلت دعنى fā‘ ilātün¹³⁴ وجهكجن fā‘ ilātün meczū‘ تحففت fe‘ ilātün maḥbūn fā‘ ilātün meczū‘dur.

Ḳā‘ili Şāḥib bin ‘Abbāddur.

Beyt-i şānī müdevverdür.

قال’nüñ zamîr-i müstekinni ḥabîbe râci‘dür.

لى’nüñ mef‘ülidür.

ان’nüñ ismidür. Ḥaberi الخلق سىئىdur. ان’nüñ ismi ve ḥaberi قال’nüñ maḳūlidür.

وجهكالجنة حفت بالمكاره [163b] قلت’nüñ maḳūlidür.

¹³⁴ fā‘ ilātün: -HE

مداراة, مداراة' dan me'hūz'dür. مداراة nās ile mücāmelet ü mülāşaqa vü mülāyemet ü hūsn-i soĥbet ma' nāsına. Ve zāmīr-i mef' ūl رقيب'e rāci' dūr.

خفت الجنة بالمكاره و خفت النار بالشهوات¹³⁵ kavli خفت بالمكاره hadīs-i ŧerīfinden iĥtibāsdur. Bu hadīs-i ŧerīfi İmām Aĥmed ve Müslim ve Tirmīzī Enes rađıya'llāhu te'ālā 'anhudan taĥrīc eylediler. خفت anı maĥfūf u muĥāṭ kıldum dimekdür.

Ma' nā-yı beyteyn: Maĥbūb baña didi ki raĥībüm seyyiü'l-ĥulĥdur. Aña mudārā ya' nī aña mücāmelet ü mülātefe vü mülāyemet ü hūsn-i ŧoĥbet eyle. Ben de aña didüm ki beni terk eyle. Baña naŧīhat itme. Ben bilürüm ki baña mekārim ü ħabāyiĥ raĥībe taĥammül itmek lāzımdur. Zīrā senüñ vechüñ mekārim ile iĥāṭa olınmış cennetdür. Ve tālib-i cennet meŧāĥĥ-ı tekālīfden lāzımdur. Yāĥūd beni terk eyle ve beni raĥībe 'unfden men' eyleme. Zīrā senüñ vechüñ cennetdür. Öyle olan vech için mülāḳāt mekārihden lāzımdur. Ĥafī buyrulmaya iĥtibās iki kısmdur. Biri ŧol ŧey'dür ki anda muktebes ma' nā-yı aŧlīsinden naĥl olınmaya. Miŧālān-ı mezĥūrānda taĥaddüm iden gibi. Ve biri ŧol ŧey'dür. Anda muktebes ma' nā-yı aŧlīsinden naĥl olına. İbn-i Rūmīnüñ

312.

لَئِنْ أَخْطَأْتُ فِي مَدْحِكَ
مَا أَخْطَأْتُ فِي مَنْعِي

313.

لَقَدْ أَنْزَلْتُ حَاجَاتِي
بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ

Beytleri gibi. Ba' zılar bu iki beyt İsmā' il el-Ĥarāṭīsīnüñdür dimiş.

Bu iki beyt baĥr-ı hezecüñ ħarb-ı evvelindendür.

¹³⁵ Cennet nefse hoŧ gelmeyen ŧeylerle kuŧatılmış, cehennem de nefsin arzularıyla kuŧatılmıştır.

Taḫṭī'i mefā'ilün تقيمعى mefā'ilün kāma اخطأ mefā'ilün sālime تقيمدحى mefā'ilün sālime لان اخطأ mefā'ilün sālimdür. mefā'ilün رذيزرى mefā'ilün بوادنغى mefā'ilün sālime تهاجاتى mefā'ilün sālime لقد انزل mefā'ilün sālimdür.

şīḡa-i mütekellimdür. لئن de olan lām kısım-ı maḥzūfı tavṭi'e içündür.

şīḡa-i muḥāṭabdur.

şīḡa-i mütekellimdür.

Ḥafī buyrulmaya زرعىواد غير ذى قاصلى Cenāb-ı Rabbü'l-'ālemīnün Ḥazret-i İbrāhīm رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ¹³⁶ 'aleyhi's-selāmdan hikāye buyurdığı [164a] قاصلى-ى şerīfinden muḫtebesdür. Lākin Qur'ānda زرع غير ذى قاصلى ma'nası şuyı ve nebātı olmayan mekāndur. Ve bunı İbn-i Rūmī bu ma'nādan kendünde ḥayr u nef' olmayan Cenāb-ı muḥāṭaba naql eyledi.

Ma'nā-yı Beyteyn: Eger seni medḥümde ḥaṭā idersem beni def' ü men'de sen ḥaṭā itmezsün. Taḫḫīḡ ḥācāt u maḫşūdumı kendünde ḥayr u nef' olmayan Cenāb-ı muḥāṭaba inzāl eyledüm.

314.

قَدْ كَانَ مَا خِفْتُ أَنْ يَكُونَا
إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاجِعُونَ

Bu beyt baḥr-ı basīṭün ḍarb-ı maḫṭū' indandur.

Taḫṭī'i mefā'ilün müstef'ilün قفان ما Taḫṭī'i mefā'ilün müstef'ilün اننا الل fe'ülün يكونا fa'ilün خفت ان müstef'ilün لاه را fa'ilün جعونا fe'ülün.

¹³⁶ Ey Rabbimiz, ben çocuklarımdan bir kısmını senin Beyt-i Haram'ının yanında, ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. (İbrahim 37)

Ḥafî buyrulmaya lafz-ı muḳtebesde vezn yā taḳfiye için ba‘zı muḡārebenüñ ba‘zı aşḫābı veḑatı ḳatında didiḡi ḳavl-i mezkūrı gibi ki aşlı Ḳur‘ān-ı Celīlū‘ş-şānda **إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ** ¹³⁷رَاجِعُونَ‘dur.

كان ef‘āl-i tāmmedendür. وقعہ ma‘nāsına.

Taḳḑīrde olan ما mevşūledür. خفت‘nüñ taḳdīri olup منه zamīr-i ma‘ya ‘ā‘iddür.

ان يكونا راجعون‘da olan elifler ıtlāḳ içündür. يكون daḡı ef‘āl-i tāmmedendür. يقعہ ma‘nāsına.

Ma‘nā-yı beyt: Taḡḳīḳ kendünden ḡavf itdigüm şey‘ vāḳi‘ olmaḡlıḡla vāḳi‘ oldı. Ya‘nī ba‘zı aşḫābı fevt oldı. Taḡḳīḳ bizler daḡı anuñ gibi Allāḡü te‘ālāya rücū‘ idicilerüz.

315.

عَلَىٰ أَنِّي سَأُنشِدُ عِنْدَ بَيْعِي
أَضَاعُونِي وَأَيَّ قَتَىٰ أَضَاعُوا

Bu beyt baḡr-ı vāfirüñ ḑarb-ı evvelindendür.

Taḳḑī‘i اننى على meḑā‘ilün ma‘şūb سانشدعن müḑā‘aletün ديبعى fe‘ülün maḳḑūfe اضاعونى meḑā‘ilün ma‘şūb واييفتن müḑā‘aletün اضاعو fe‘ülün maḳḑūfudur.

Bu beytüñ mışrā‘-ı evveli Ḥarīrīnūñdür. Mışrā‘-ı şānisi ‘Arcīnūñdür. Ve bu ‘Arcī ‘Abdullah bin ‘Amr bin ‘Oşmān bin ‘Affān *raḑiya’llāhu ‘anhu*د. عرج fetḡ-i ‘ayn-ı mūhmele ve sūkūn-ı rā ile Mekke-i Mūkerreme ḑarīḳinde bir menzilüñ ismidür. Bu mışrā‘-ı şānī [164b] انشاد‘nüñ meḑ‘ūlidür. انشاد if‘ālden muzārī‘-i mūtekellim lafzı üzeredür. فārisīde شعر خواندن ile tefsīr olunur. Ve sīn‘i te‘kīd içündür. Ve ḡulāmdur.

على‘de olan mā-ḳābline müte‘allıḳdur.

¹³⁷ Biz şūpḡesiz (her şeyimizle) Allāḡ’a aidiz ve şūpḡesiz O’na döneceḡiz. (Bakara 156)

فتى mu'ahhar اضاعوا'nun mef' ulidür. Hafî buyrulmaya Maķāmâtda Ĥarîrî Ebû Zeyd Surûcînün bey' ine ta' arruz u taşaddî eylediği ğulâmuñ didiği sözi naql ü ĥikâye idüp dir ki Ey Ebû Zeyd. Beni bey' e taşaddî vü ta' arruz eyledün ve işledigini işledün. Anun üzerine taĥķik ħarîben beni bey' vaķtinde ben bu ħavli dirüm ve bu ħavl budur ki beni izâ' at itdiler ve ĥaĥķuma ri' âyet itmediler ve fityândan ħanķı fetâ-yı kâmilî böyle izâ' at itdiler. Ba' zılar bu mışrâ'-ı şānîyi Ümeyye bin Ebi's-Şaltuñdur ve tamāmı

316.

لِيَوْمِ كَرِيمَةٍ وَسِدَادِ نَعْرِ

ليوم'de olan lām'a lām-ı vaķt dirler. اضاعونى'ye müte' allıķdur.

كريمة kerîme vezni üzere esmâ'-i ĥarbdendür.

ساد ancak sîn-i mühmelenün kesriyledür. Ĥayl ü ricâl ile olan sedde dirler. Ve kifâyet miķdârı me' āşā da dirler. İbn-i ' Abbās rağıya'llāhu ' anhumādan rivâyet olunan إذا تزوج الرجل المرأة لدينها وجمالها كانه فيه سداد من عوز¹³⁸ ĥadîş-i şerîf-i i' cāz-redîfnde olduğı gibi. Ammā fetĥ-i sîn ile istikâmet ü şavâb u dîn ü rāhda ĥaddi tecāvüz itmeyüp rāĥ-ı rāste sâlik ü tâlib olmağa dirler. Ĥattā Nađr bin Şümeyl me'mün-ı ĥalifenün ĥuzûrında kelime-i mezbûreyi zıkr eyledigimiz vech üzere taşĥîĥ idüp seksân biñ dirheme nâ'il olduğı İbn-i Ĥalkānda tafşîlen meşûrdur.

نعر fetĥ-i şā-i müşelleşe ve sükün-ı ' ayn-ı mu' ceme ile fûrûc-ı büldândan mevzi'-i meĥāfeyi dirler.

Ma'nâ-yı beyt: Cenk vaķtinde ve mevzi'-i meĥāfeyi ĥayl ü ricâl ile sedd zamânında beni izâ' at eylediler ve ĥaĥķuma ri' âyet itmediler. Ve fityândan ħanķı fetâ-yı kâmilî böyle izâ' at eylediler. Ve bu beytden [165a] murâdı ħavminün izâ' atleri üzerine tendim ü taĥĥie ve ħavminden şikâyetdür. Hafî buyrulmaya ğayrün şî' rinden bir beyt yâ beytden ziyâde yâ bir mışrâ' yâ mışrâ' dan dün bir şey'i şî' rün mużamman olmaķlıđına tazmîn dirler. Burada Ĥarîrî ' Arcînün mışrâ' ını tazmîni gibi. Hafî buyrulmaya bir beytün ve beytden ziyâde

¹³⁸ Bir adam bir kadınla önce dini için daha sonra güzelliği için evlensin. Onun ihtiyacı olan şey istikamettir.

olanuñ tazmīnine isti‘ānet tesmiye olunur. Ve bir mıṣrā‘ uñ ve mıṣrā‘ dan dūnuñ tazmīnine ibdā‘ u refv tesmiye olunur. Ve yine tazmīnūñ ta‘rifinde bir kayd ziyāde idüp dirler ki eger tazmīn olunan şey’ ‘inde’l-büleğā meṣhūr degil ise ğayrūñ ũi‘rinden olduđına tenbīh lāzımdur. Ve eger meṣhūr ise tenbīhe iħtiyāc yođdur. Ve tazmīn aħz ü sirķatdan temyīz ider. Pes burada mıṣrā‘-ı ũānī ğayr-i meṣhūr olmađla tazmīnūñ tenbīhe muħtāc olan ķabīlindendür. Ammā tenbīhe muħtāc olmayan tazmīnūñ miṣāli

317.

قَدْ قُلْتُ لَمَّا أَطَّلَعْتُ وَجَنَاتُهُ
حَوْلَ الشَّقِيقِ الْعُضْرُ رَوْضَةً آسَى

318.

أَعْدَارُهُ السَّارِي الْعُجُولُ تَوَقُّفًا
مَافِي وَوُقُوفِكَ سَاعَةً مِنْ بَاسِ

Bu iki beyt baħr-ı kāmildendür.

Taķtī‘ i qđ qđt lm müstef‘ ilün mużmar ma aṭlعت müstef‘ ilün mużmar وجاتهو mütefā‘ ilün sālime müstef‘ ilün mużmar قلغضضرو müstef‘ ilün mużmar حولششقى mef‘ ülün maķtū‘ dur. مافي وقو mütefā‘ ilün sālime لتوقفن müstef‘ ilün mużmar سارلعجو müstef‘ ilün mużmar اعدارهنس müstef‘ ilün mużmar من باسى mef‘ ülün mużmar/maķtū‘ dur. فكساعتن mütefā‘ ilün

Mıṣrā‘-ı aħīr Ebū Temmāmuñdur. Aħmed bin el-Mu‘taṣıma inṣā eylediđi ķaṣīdesinūñ maṭla‘ indandur. Tamāmı mıṣrā‘-ı naķzı الأدراس dur. ‘İnde’l-büleğā meṣhūrdur. Binā‘en‘ aleyh tenbīh olunmamıṣdur.

لما ṭarafdur. Ĥīn ma‘ nāsına.

اطلع bāb-ı if‘ ālden ũīġa-i ma‘lūm mü‘enneṣdür. اطلع النخل dinilür. طلع‘ı ĥurūc itse. Maṭarrızı اطلع ekrem bābından lüğatdür. Eṣref ma‘ nāsına dimiṣ.

وجناته ref' le اطلعت kelimesinin [165b] fā' ilidür. وجنه kelimesinin cem' idür. وجنه haddinden irtifā' iden şey'dür. Böyle olunca zāhir olan وجنات ile murād yā mā-fevka'l-vāhiddür yāhūd eczādur.

حول الشقيق, اطلعت kelimesinin zarfidur. شقيق verd-i aħmere dirler.

الغضب, الشقيق'nün na' tidür. غض fetħ-i ğayn-ı mu' ceme ve āħirinde dāđ-ı mu' ceme ile tāze țarī ma' nāsına. Burada شقيق ile murād ħabībinün haddidür.

أس verd-i aħđara dirler. Ve bunuňla tāzenün vechi üzere nābit olan şa' rı murād ider.

اروضة, اطلعت ile muntaşıbdur. روضة bağçe dimekdür. Burada murād ħaţtıdur.

اعذاره de olan hemze nidā içündür. عذاره münādādur. Tađđiri باعداره dimekdür. Zamiri meliħe 'ā' iddür. عذار الرجل mevzi' -i ' izārında nābit olan şa' ra dirler.

السارى fi'l-aşl naşb ile olup cevāzen sākin kılınmışdur. Ba' zılar اعطالقوس باريها oldığı gibi zarūreten sākin kılınmışdur dimiş. Bunda yā-i şūr'inün vücudı teşdid ile سار kelimesine müşābih olmasun içündür dimişler. سارى, سارى dan me' ħūz'dür. سارى gice leyle yürümekdür. Ve عذار, السارى uñ şıfatıdur.

العجول fā' il ma' nāsına şıfat ba' de' ş-şıfatdur. Yāhūd te' kīd için şıfatıñ şıfatıdur.

ترقق fā vü káf ile ترفق'dan me' ħūz olup ' izāra vefk eyle diyü emr olur. Yāhūd káfeyn ile ترفق'dan me' ħūz olup ' izār-ı raķıķ ol diyü emr olur. ترفقت dinilür. Ķalbüm aña raķıķ oldı dimekdür. Ammā aşl olan nüşha-i توقف'dan me' ħūz توقفا olup ' izāra vuķūf eyle diyü emr olur. Burada murād budur. Ve aşlı nün-ı ħafife ile توقفن olup nün'ı vaķf için elif'e ĳalb olınmışdur. ¹³⁹ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ āyet-i celīlesi țarīķi üzere ve ' izāruñ vuķūfiyla murād ħadd-i maħbūbda şa' r¹⁴⁰ sür' atle bitmemekdür. Ve beyt-i aħīr i' rābdan maħallen mañşūb فلت'nün mef' ulidür.

¹³⁹ (A)nd olsun ki biz, onu perçeminden, o ğünahkār ve yalancı perçeminden tutup cehenneme sürükleriz. (Alāk 15)

¹⁴⁰ şa' r: -HE

Ma'nā-yı beyteyn: Vaqtā ki ḥabībūñ ve cenānı tāze kırmızı gül yanaqları eṭrāfında ās ravzası ya'nī [166a] āsa müṣābih olan ḥaṭṭı iẓhār itdise ey 'izārī. Ey 'izāretde sārī vü 'acele ile nābit olan ṣa'r. Saña nidā ider dirüm ki elbette tavaḳḳuf ile maḥbūbuñ 'izārında bitme ve nābit olma. Senūñ bir sa'at vuḳūfunda be'is yoḳdur.

Ḥarezmī böyle ma'nā viridi. Ammā Mevlānā Ḥaydar şöyle ma'nā virüp dir ki maḥbūbuñ 'izārı üzere 'acele ile sārī vü nābit olan ṣa'rı saña nidā iderüm. Bir sa'at tavaḳḳuf ile ve bi'l-küllīye 'acele itme. Zīrā sen mutazarrır olmazsun. Ve ben bu tavaḳḳufi senden şefā'at ü ricā iderüm. Ve mezheb-i mürüvvet ve müvāsātda saña vuḳūf vācib oldı¹⁴¹.

319.

إِذَا الْوَهْمُ أَبْدَى لِي لَمَّا هَا وَتَغْرَهَا
تَذَكَّرْتُ مَا بَيْنَ الْعَذِيبِ وَبَارِقِ

320.

وَيُذَكِّرُنِي مِنْ قَدَّهَا وَمَدَامِعِي
مَجْرَّ عَوَالِينَا وَمَجْرَى السَّوَابِقِ

Bu iki beyt baḥr-ı ṭavīlūñ ḍarb-ı şānīsindendür.

Taḳṭī' i adlue fe'ülün mabdalı mefā'ilün lamaḥa fe'ülün ve tğrha mefā'ilün maḥbūza fe'ülün tazkkr fe'ülün rniṣnqd fe'ül maḥbūz ve ydzk mefā'ilün maḥbūzdu. ve bārcı fe'ül maḥbūz eẓīb mefā'ilün ṭmābīnl mütefā'ilün deḥau fe'ül medamecī mefā'ilün maḥbūza meḡr fe'ül maḥbūz eualīna mefā'ilün meḡrs mefā'ilün suvābcı mefā'ilün maḥbūzdu.

Ḳā'ili Ebu'l-Iṣba' dur.

¹⁴¹Ḥarezmī böyle ma'nā viridi. Ammā Mevlānā Ḥaydar şöyle ma'nā virüp dir ki maḥbūbuñ 'izārı üzere 'acele ile sārī vü nābit olan ṣa'rı saña nidā iderüm. Bir sa'at tavaḳḳuf ile ve bi'l-küllīye 'acele itme. Zīrā sen mutazarrır olmazsın. Ve ben bu tavaḳḳufi senden şefā'at ü ricā iderüm. Ve mezheb-i mürüvvet ve müvāsātda saña vuḳūf vācib oldı: -HE

Ḥafî buyrulmaya tazmînüñ aḥseni aşluñ üzerine bir nükte ile ziyāde olandır. Ya‘nî şā‘ir-i şānînüñ şî‘ründe mużamman olan bir beyt yā bir mışrā‘ şā‘ir-i evvelüñ şî‘ründe bulunmayan nükte vü laṭifeyi müştemil olandır. Şāḥib-i Taḥbîrüñ zıkr olınan kavlinde olan tevriye ve teşbîh gibi. Tevriye işlāḥ-ı bedī‘ide ma‘nā-yı qarīb ve ma‘nā-yı ba‘īd olan bir lafzı zıkr idüp ma‘nā-yı ba‘īdini irāde itmege dirler.

أبدى şīḡa-i māzīdür. İzhār itdi dimekdür. Fā‘il-i müstekinni وهم’e rāci‘dür.

لماها māhūbenüñ şefeteynüñ sümre vü tarafı dimekdür. لما lām-ı müşellese ile şefenüñ şefeteynüñ dirler. Ve bu ‘inde’l-Arab müstaḥşenedür.

ناشبا naşb ile لماها ma‘tūfdur.

يذكرني dan me‘hūzdur.

مدمع, مدامع mā-ba‘dını beyān içündür. Ve zarūret taqḏim olınmışdur. مدمع, مدامع kelimesinüñ cem‘idür.

مجر naşb ile يذكرني’nüñ mef‘ūlidür. Ve fā‘ili وهم’e ‘ā’id olan zamīrdür. Ḥafî buyrulmaya
تَذَكَّرْتُ مَا بَيْنَ الْعَذِيبِ وَبَارِقِ * مَجْرًا عَوَالِينَا وَمَجْرَى السَّوَابِقِ

ḡavli Ebu‘ṭ-Ṭayyibüñ Seyfü‘d-devleyi medḥ eylediği ḡaşīdesindendür. [166b]

عذيب ve بارق iki mevzi‘üñ isimleridür.

ما بين, تذكر’nüñ yāḡūd, مجرى’nüñ zarfidur. Zarfuñ maşdar üzerine taqḏiminüñ cevāzı daḡi ma‘lūmdur. Ve cā’izdür ki مابين العذيب, تذكرت’nüñ mef‘ūli olup مجر عوالينا andan min ciheti’l-iştimāl bedel ola. عوالينا da عوال, عاليه’nüñ cem‘idür. Ḥanātuñ a‘lāsı yāḡūd re’si yāḡūd sinānı vely iden naşfidur.

Vāḥidīnüñ taḡrīrine ḡöre ma‘nā-yı maṭlā‘ budur ki memdūḡ ‘asker ile ‘Uzeyb ü Bāriḡ nām mevzi‘lerüñ miyānına nüzül ider oldılar. Ve rimāḡlarını fersānuñ muṭāridleri ya‘nî birbirlerine ḡamleleri ‘indinde cerr ider oldılar. Ve ḡayl üzerine müsābaḡa ider oldılar. Ve

bu şā'irūn tazmīninde 'Uzeyb ü Bāriḳ ile ma'nā-yı ba'īdlerini murād itdi. Zīrā عذیب kelimesini عذب kelimesinūn taşğiri kılup ḥabībenūn şefesini ḳaşd itdi. بارق ile برق'a müşābih olan dişini murād ider.

مايين العذيب وبارق ile rīḳını murād ider. Tebaḥtur-ı ḳaddini temāyül-i rumḥa ve 'ale't-tenābu' dem'inūn cereyānını ḥayl-i sevābıḳuñ cereyānına teşbīh eyledi ve bu tevriye vü teşbīh ile Ebu't-Ṭayyibūn üzerine ziyāde oldı. Pes bu tevriye vü teşbīhe göre **ma'nā-yı beyteyn dimek olur ki** vaḳtā ki tevehhüm-i ḥabībemūn sümre-i şefeteynini ve dişlerini izhār itdise ben de şefeteyn-i 'uzeybesi beyni ile berḳ gibi lāmi' olan dişler beyninde olan rīḳını tezekkür eyledüm. Ya'nī ḥāṭıra getürdüm ve yine tevehhüm-i rimāḥımuзуñ cerrini ve ḥayl-i sevābıḳuñ cerrini ya'nī ḥabībemūn rimāḥa müşābih olan ḳaddini ve ḥayl-i sevābıḳuñ cerrine müşābih olan dumū' umı baña izkār ya'nī ḥāṭıruma ihtār eyledi.

321.

أَقُولُ لِمَعْشَرٍ غَلَطُوا وَغَضُّوا
مِنَ الشَّيْخِ الرَّشِيدِ وَأَنْكَرُوهُ

322.

هُوَ ابْنُ جَلَا وَطَلَّغَ التَّنَائِيَا
مَنَى يَضَعُ الْعِمَامَةَ يَعْرِفُوهُ

Bu iki beyt baḥr-ı vāfirūn ḳarb-ı evvel maḳṭūfindandır.

منشيشير [167a] fe'ülün و غضضو müfā' aletün شرغلطو müfā' aletün اقول لمع Taḳṭī'leri mefā' ilün ma'şüb وان رشيد müfā' aletün كروهو fe'ülün maḳṭūfdur. هوا بنجلا müfā' aletün متايضعل müfā' aletün عمامتيع müfā' aletün ثنايا fe'ülün maḳṭū'a وطللاعث mefā' ilün ma'şüb رفوهو fe'ülün maḳṭūfdur.

Ḥafī buyrulmaya tazmīni ḳaşd olınan şey'ūñ ma'nā-yı kelāma duḡūli için tazmīnde taḡyir yesir-i zarūrīmüz da'ü's-şā'lebī olan bir Yahūdī ḥaḳḳında ba'zūñ ḳavl-i mezkūrı gibi. Pes beyt Süḥaym bin Veşil nām şā'irūn olup aşlı

أَنَا ابْنُ جَلَا وَطَلَّاعُ الثَّنَائِيَا
مَتَى أَضَعُ الْعِمَامَةَ تُعْرِفُونِي

İdi. Ol ba' z bu beyti maqşūda duḡūl için tarīk-i ğıybete taġyir eyledi. Ve bu aşluñ ma' nāsı 'ale't-taḡşil mürūr itdi.

معشر nāsdan cemā' at ma' nāsına.

غلطوا ğalaṭa düşdiler dimekdür.

اغضوا alçaqladılar ve munḡaṭṭ kıldılar. غض منه dinilür. Andan nāķış oldı ve andan munḡaṭṭ oldı dimekdür. Şeyḡden murād Yahūdīdür. Ve bunda tehekküm ü istihzā vardur. Bundan ötüri şeyḡi reşid ile vaşfladı ve bu şeyḡ lafzı ile 'alā sebīlü't-tehekküm ğaviyyeti murād ider.

وانكروه anı cāhil oldılar ve ġadrini bilmediler dimekdür.

ابن جلا ilḡ. cümlesi mübtedā ve ḡaber olup maḡūl-i ḡavl olur. Esāsü'l-Belāġada ابن جلا recül-i meşḡure dirler. Ma' nāsı bir kimesnedür ki emri vāzıḡ u meşḡur oldı dimekdür.

ثنايا, ثنيه'nüñ cem' idür. 'Aķabe ma' nāsına.

اطلاع الثنايا şa' āb-ı umūra rikāb olana dirler.

يضع العمامة متى يعرفوه anı ḡaķķ-ı ma' rifet ile bilürler dimekdür. يضع العمامة متى يعرفوه anı bilürler dimekdür. Mu' avvelde vaż'-ı عمامة'den murād عمامة'yi re'sden vaż' dur didi.

Ma' nā-yı beyteyn: Ma' şer-i ḡavme ben dirüm ki Şeyḡ Reşidüñ ḡaķķında ğalaṭa düşdiler ve rütbesinden ḡaṭṭ eylediler. Ve tenķiş eylediler ve ġadrini ḡaķķ-ı ma' rifet ile bilmediler. Ol

Şeyh Reşid ise [167b] şa‘āb-ı umūrı rikāb recül-i meşhūrdur. Ne zamān vechini setr itdigi niķābı buragursa anı bilürler. Bunların mecmū‘ı ol Yahūdiyi tehekküm ü istihzā’dur. Ve vechine niķāb kımak ‘Arabuñ kibārınunñ ‘ādetidür. Hattā Haccāc ‘Irāķa gelüp huṭbe kırā‘at idüp eşnā‘-i huṭbede

أَنَا ابْنُ جَلَا وَطَلَاغُ النَّبَا * مَتَى أَضَعُ الْعِمَامَةَ تَعْرِفُونِي

didikde ekşer-i vechi mütenekkir gibi ‘imāmesiyle mestūr idi.

324.

مَا بَالُ مَنْ أَوْلَهُ نُطْفَةٌ
وَجِيفَةٌ آخِرُهُ يَفْخَرُ

Bu beyt baħr-ı serī‘ünñ ḍarb-ı şānīsindendür.

Taḳṭī‘i ma bal man awluhu nutfatun wa ĵifatu ahiruhu yafkarun ma bal man maħbun ahiruhu wa ĵifatu ahiruhu yafkarun

Ḥafī buyrulmaya ‘aḳd bir sebīl-i iḳtibās olmayarak gerek Ḳur‘ān gerek ḥadīş gerek meşel gerek ğayr olan nesri nazm itmege dirler. Ebū ‘Atāhiyyenünñ ḳavl-i mezkūrı gibi ki Ḥazret-i ‘Ali raḍıya’llāhu ‘anhunñ ĵifatu ahiruhu nutfatu ahiruhu wa ĵifatu ahiruhu yafkarun ma bal man maħbun ahiruhu wa ĵifatu ahiruhu yafkarun

ma bal man maħbun ahiruhu wa ĵifatu ahiruhu yafkarun ma bal man maħbun ahiruhu wa ĵifatu ahiruhu yafkarun

man-i mevşūle muzāfdur.

ma bal man maħbun ahiruhu wa ĵifatu ahiruhu yafkarun

ma bal man maħbun ahiruhu wa ĵifatu ahiruhu yafkarun ma bal man maħbun ahiruhu wa ĵifatu ahiruhu yafkarun

Ma'nā-yı neşr: Taḥkīk ol kimesnenüñ ki fi' ilātı kabīha nehlātınuñ şimār-ı merārede ḥanzal gibi ola. Ya'nī āşār-ı efkārı fāsıde ola. Su'-i zann anı taḥayyülāt-ı fāsıde ve tevehhümāt-ı bāṭılaya ḳā'id olmadan zā'il olmaz. Mu'āvede vü mürāca'at itdiği tevehhümü daḫi anı taşdıḳ ider. Ve tevehhümü muḳtezāsı üzere 'amel ider.

326.

فَوَاللّٰهِ مَا اَدْرِيْ اَحْلَامُ نَائِمٍ
اَلْمَتُّ بِنَا اَمْ كَانَ فِي الرِّكْبِ يُوْشَعُ

[168b] Bu beyt baḫr-ı ṭavīlūñ ḍarb-ı şānīsındendür.

Taḳṭī'i فوللا fe' ulün همدادى mefā' ilün اعحلا fe' ulün منامن mefā' ilün ماكبوزا fe' ulün الممت mefā' ilün ماكبوزا fe' ulün بنامكا mefā' ilün نفررك fe' ulün بيوشعو mefā' ilün ماكبوزدور.

Ḳā'ili Ebū Temmāmdur. Ebū Sa'id Muḫammed bin Yūsufuñ medḫinde inşād eylediği ḳaşidesındendür. Bu beyt telmiḫe mişāldür. Telmiḫ iştılāḫ-ı bedi'ide feḫvā-yı kelāmda bir ḳışşaya yā bir şı're tilke'l-ḳışşayı yā şı'ri zıkr itmeksizin işāret itmekdür. Bu beyt ḳışşaya telmiḫ ve işāretdür. Ammā şı're telmiḫ ü işāret inşā'allāhü te'ālā zıkr olınsa gerekdür.

Ma'nā-yı beyt: Şā'ir irtihāl iden eḫıbbāya luḫūḳını ve zūlmet-i leyde cānib-i ḫazerden ḫabībinüñ şems gibi olan vechinüñ ṭulū'ını vaşf idüp şoñra bunı isti'zām u istiḡrāb u taḥayyür ü tevellüh cihetinden tecāhül iderek didi ki vallāhi bilmem nā'imüñ ru'yāsı mıdur ki bize mi nāzile oldı. Yoḫsa rekbede Yūşa' 'aleyhi's-selāmuñ redd ü vuḳūfını ṭaleb eylediği şems mi oldı. Ḥafī buyrulmaya bu beyt ile Mūsā'aleyhi's-selāmuñ fetāsı olan Yūşa' bin Nūnuñ ḳışşasına ve bunıñ şemsüñ vuḳūfını ṭalebine telmiḫ ü şāret itdi. Rivāyet olunur ki Yūşa' 'aleyhi's-selām cum'a günü cabbārīn ile muḳātele eyledi. Vaḳtā ki şems idbār ve anlar ile ḳıtālden ḳable'l-ferāḡ ḡaybūbet ider diyü ḫavf u sebt dāḫil olup sebtde Yūşa' 'aleyhi's-selāma anlarıñ ḳıtāli ḫelāl olmadıḡından Allāhü teālāya du'ā vü niyāz eyleyüp ḳıtāllerinden fāriḡ olıncaya dek Ḥaḳḳ te'ālā şemsi redd eyledi idi.

لَعَمْرُو مَعَ الرَّمْضَاءِ وَالنَّارِ تَلْتَضِي
أَرْقُ وَأَخْفَى مِنْكَ فِي سَاعَةِ الْكُرْبِ

Bu beyt baħr-ı ʔavilün ɗarb-ı evvelindendür.

Arq fe' ul arq fe' ul maqbūza mefā' ilün retlazi mefā' ilün fe' ulün fe' ulün mefā' ilün maqbūza arq fe' ul maqbūz mefā' ilün salimdür. mefā' ilün fe' ulün mefā' ilün maqbūz mefā' ilün salimdür.

Qā'ili Ebū Temmāmdür.

mübtedādür. [169a] عمرو da olan lām ibtidā'iyye yāħūd qasemiyyedür.

Arq me' ramza mübtedādan ħāl olmaqdur. fetħ-i rā-i mühmele ve sükün-ı mīm ile ħārre olan arza dirler. Anda qadem muħterik olur.

Arq me' ramza üzerine ma' tūfdur. عمرو üzerine ma' tūf degildir.

Arq me' ramza üzerine ma' tūfdur. عمرو üzerine ma' tūf degildir.

Arq mübtedānuñ ħaberidür. Arq me' ramza üzerine ma' tūfdur. عمرو üzerine ma' tūf degildir.

Arq me' ramza üzerine ma' tūfdur. عمرو üzerine ma' tūf degildir.

Arq me' ramza üzerine ma' tūfdur. عمرو üzerine ma' tūf degildir.

Ma'nā-yı beyt: ' Amr arz-ı hārreye ve yağan nāra muqārin olduğu hālde sa'at-i kereb ü hūznde senden erham u birr ü ihsān cihetinden senden eşeddür. Hāfī buyrulmaya bu beyt şî' re telmîhe mişâldür ki bunuñla baħr-ı basîť de beyt-i meşhûre işāret eyledi. Ve beyt-i meşhûr

328.

الْمُسْتَجِيرُ بِعَمْرِو عِنْدَ كُرْبَتِهِ
كَالْمُسْتَجِيرِ مِنَ الرَّمْضَاءِ بِالنَّارِ dur.

Bu beyt baħr-ı basîťüñ ğarb-ı şānî maqťû' indandur.

Taqťî' i المستجى müstef' ilün ربيع fa' lün maħbün رنعدنكر müstef' ilün بنهى fa' lün maħbüne
كالمستجى müstef' ilün رمنر fa' lün maħbün رمضاءبن müstef' ilün نارى fa' lün maqťû' dur.

مستجير müstağış ma' nāsınadur.

بعمرو الذى يستغيث عند كرتبه Taqđiri عند كرتبه 'ā'iddür. Taqđiri عند كرتبه
'de olan zamîr ism-i mevşûle 'ā'iddür. Taqđiri عند كرتبه dimekdür.
'dan murād Cessās bin Murredür.

Ma'nā-yı beyt: Şol zāt ki kürbet ü hūzni ğatında ' Amrdan istiğāşe idicidür. Öyle olan zāt nāra mülāşıķa olan arz-ı hārreden istiğāşe idici gibidür. Bu beytün sebab-i vürüdü [169b] icmālen şöyle naql olınur ki bir gün Cessās feresine rüküb idüp Küleybüñ ardına düşüp 'ale'l-ğafle başına bir oķ atdı. Der-' aķab Küleyb Cessāsa ey ' Amr baña bir şerbet vir helāk oluyorum didi. ' Amr daħi virmedi. Ol sa'at helāk oldı. Pes bu beyt ' Amruñ ğaķķında söylendi.

329.

قَفَا نَبْكَ مِنْ ذِكْرَى حَبِيبٍ وَمَنْزِلِ
بِسْفَطِ اللّٰوَى بَيْنَ الدَّخُولِ فَحَوْمَلِ

Bu beyt baħr-ı şavîlün ğarb-ı şānīsindendür.

بسقطل mefā' ilün maḳbūza و منزلى mefā' ilün حبين mefā' ilün كمن ذكرنا fe' ulün قفانبا Taḳṭī' i
fe' ulün فحول mefā' ilün فحوملى mefā' ilün maḳbuḏdur.

Ḳā'ili İmru' u'l-Ḳaysdur. Ḳaṣīde-i mu'allaḳasınuñ maṭla' idur. Ḥafi buyrulmaya ṣā'ir ü kātibe ṣāyeste olan budur ki kelāmından üç mevzī' de ya' nī ḥüsn-i ibtidā u taḥalluṣ u intihāda tefekkür idüp kelāmı tenāfir ü Őeklden ḡāyet bu' dda olup lafzen a' zeb ola. Ta' ḳīd ü taḳdīm ü te' ḥīrden ḡāyet bu' dda olup sebken aḥsen ola. Ya' nī cizāle vü metānet ü riḳkat ü selāsetde müteḳāribe ve me' ānisi elfāzına mütenāsibe ola. Ve tenāḳuḏ u imtinā' u muḥālefet ' örf ü ibtizālden sālim olup min ciheti'l-ma' nā eṣaḥḥ ola. Ma' lüm buyrula ki mevāzī' -ı Őelāṣenüñ evvelkisi ḥüsn-i ibtidādur. Ve bu ḥüsn-i ibtidā yā eḥibba vü menāzili tezkārda olur. İmru' u'l-Ḳaysuñ beytinde olduḡı gibi. Yā ḥüsn-i ibtidā vaṣf-ı diyārda olur. Ve medīḥde kendü ile teṣe' 'üm olnandan ictināb vācib olur. Ya' nī ḥüsn-i ibtidāda kendü ile tefe' 'ül olnanı irād lāzımdur. Ve eger teṣe' 'üm olan irād olırsa aña ḳubḥ-ı ibtidā dirler ve ḥüsn-i ibtidānuñ aḥseni maḳṣūda münāsib olan Őey' den ve maḳṣūda münāsib ile ibtidāya berā' at-i istihlāl tesmiye olınur. Bu da yā tehniyede veyā merṣiyededür.

قفانبا dan me' ḥūḏ emrdür. Ve ḥiṭāb iki Őāḥiblerinedür. Ba' zılar vāḥidedür. [170a] Lākin kelāmı işneynüñ ḥiṭābı maḥrecine iḥrāc itmiṣdür. Zīrā vāḥid cem' üzerine işneynüñ ḥiṭābını icrā' Arabuñ ' ādetindendür. Ve bunuñ vechi budur ki kiṣinüñ a' vānı iki olur. Biri ibilini ra' y ider ve biri ḡanemini ra' y ider. Ve yine refiḳasınuñ ednāsı üç olur. Pes işneynüñ vāḥid üzerine ḥiṭābı elsineleri bunuñ üzerine mürürından ötüridür. Ve cā' izdür ki bu teṣniyye ile murād قف قف dımeḳ olup tekrār-ı lafzı irāde üzerine dālle vü imāret olan elif ilḥāḳ olınmıṣ ola. Ebū ' Oṣmān Māzinī ¹⁴² رَبُّ ارْجَعُونِي āyet-i celīlesinde murād ارْجَعْنَارْ جَعْنَارْ جَعْنَارْ dür diyüp vāv-ı tekrār lafzı müṣ' ir ' ilm ü ' alāmet ḳıldıḡı gibi. Ba' zılar قفا ile te' ḳīd ṭarīḳi üzere ḳıfn murād idüp ve ḳıfna ḥamlen ḥālet-i vaṣlında elif' i nūn'a ḳalb itmiṣdür dimiṣ. Allāḥü te' ālānuñ ¹⁴³ لَنْسَفَعَنَّ ḳavlı-ı Őerīfinde vaḳt olındıḡda لَنْسَفَعْنَا didiḡüñ gibi.

نبكى muzāri' -i ma' lüm mütekellim-i me' a ḡayriḥi lafzı üzerinedür. Aṣlı نبكى olup emre cevāb vāḳi' oldıḡından cezm olındı.

¹⁴² Rabbim beni (dünya hayatına) geri döndür. (Mü' minün 99)

¹⁴³ Mutlaka Biz, onu perçeminden (alnından) yakalarız (sürükleriz). (Alāk 15)

يسقط, منزل lafzınıñ şıfatıdır. Ammā Tebrīzīnūñ zu‘mına göre منزل’e ta‘alluķı bir şey’ degildür. Zīrā ism-i mekān zamān gibi aşlā bir şey’de ‘amel itmez. سقط kesr ü sükūn ile kavmi kesilmiş ma‘nāsına.

لوی қағр ile الى gibi mu‘avvec-i kavmdür ki birbirine qarışmış ola.

دخول u حومل evvellerinūñ fetħiyle mevzi‘lerdür.

Ma‘nā-yı beyt: Ey iki yārānum. Tavaķķuf idiñüz. Ağlaşalum. Deħül ü Ĥavmel miyānında vāķi‘ olan sıķtı’l-livāda ĥabībi ve menzili tezķardan ötüri. Bi-sıķt’ul-livā yā menzile müte‘allıķ olup menzilūñ şıfatı olur. Yāħūd kıfāya müte‘allıķ olur.

330.

قَصْرٌ عَلَيْهِ تَحِيَّةٌ وَسَلَامٌ
خَلَعَتْ عَلَيْهِ جَمَالَهَا الْأَيَّامُ

Bu beyt baħr-ı kāmīlūñ ebyāt-ı ziħāfātındandır.

تاقتی‘i قصرنعلى müstef‘ ilün mużmar هتحيين mütefā‘ ilün وسلامو fe‘ ilātün maķtūfe خلعت على mütefā‘ ilün هجمالها mütefā‘ ilün ميامو mef‘ülün maķtū‘ [170b]/mużmardur.

Ķā’ili Eşcā‘ Sülemīdür. Hārūnu’r-Reşīdi medħ eylediği қаşīdesinūñ maţla‘ıdır. Ve bu beyt dāruñ vaşfında ĥüsn-i ibtidāya mişāldür.

قصر mübtedā’-i maħzūfuñ ĥaberidür. Taķdīri هو قصر dimekdür. قصر köşķ didikleridür.

عليه تحيه cümlesi du‘ā için i‘tirāzıdır. selām u beķā vü du‘ā ma‘nalarına.

الأيام, خلعت kelimesinūñ fā‘ilidür. جمالها mef‘ülidür. Ve جمالها’nūñ zamīri zarūret a‘ā’iddür. Esāsda خلع عليه dinilür. Şevbini çıkardı ve aña i‘tā eyledi ve anuñ üzerine tarħ eyledi. Ya‘nī ilbās eyledi dimekdür.

Ma'nā-yı beyt: Bir qaşr ki anuñ üzerine taħiyyet ü selām olsun. Öyle qaşr ki anuñ üzerine eyyām cemālını ilbās eyledi.

331.

مَوْعِدُ أَحِبَابِكَ بِالْفُرْقَةِ عُدُ

Bu beyt baħr-ı recezden meşūrdir.

Taħṭı'ı mo'edac müfte' ilün maṭvı babkıl müfte' ilün maṭvı ferqatı müfte' ilün maṭviyye vü maṭvıdır.

Ba' zılar recezden şadr-ı beyt tāmdu dimiş.

Ḳā'ili İbn-i Muḳātil Ḍarīrdür. Ṭaberistāna rāhı olan Dā'ı-yi Alevīye inşād eylediği qaşidesindendür. Ve bu beyt ḳubḫ-ı ibtidāya mişāldür. Yā'nı medihde kendü ile taṭayyür ü teşe'üm olandan ictinābı vācib olana mişāldür.

Ma'nāsı: Senüñ aḫbābınuñ va'di yārın firḳatı iledür. Ya'nı firḳatı va'd ider. Bunu Dā'ı-yi Alevī istimāc itdikde İbn-i Muḳātile mev'ud aḫbābuñ *يا أعمى ولك المثل السوء* didi.

332.

بُشْرَى فَقَدْ أَنْجَزَ الْإِقْبَالَ مَا وَعَدَا
وَكَوَّكِبُ الْمَجْدِ فِي أَفْقِ الْعُلَا صَعَدَا

Bu beyt baħr-ı basıṭüñ ḍarb-ı evvel maḫbūnındandır.

Taħṭı'ı buşra müstef' ilün anjız fā' ilün ma'iqbal müstef' ilün ve'ül mefā' ilün maḫbūn me'ül müstef' ilün fa' lün maḫbūndır.

Ḳā'ili Ebū Muḫammed Ḥāzındür. Şāḫib-i Abbāduñ kızınıñ veledine tehniye için inşād eylediği qaşidesindendür.

بشرى zamm ile ma' nen beşâret gibidür.

اقبال, ادبار'ın zıddıdır. Bu beyt [171a] berâ'at-i istihlâlün tehniyede olduğına mişâldür. Muhtemeldür ki كوكب مجد ile murâd mevlüd ola. Zîrâ mevlüd semâ'-i vecdün kevkebidür. Mecd semâ gibi kılnup aña kevkeb ya'nî mevlüd işbât olındı ve ufq-ı 'alâya şu'ûdıyla murad mevlüdün me'âlîye teraqqîsidür. Câ'izdür ki kevkeb-i mecd ile murâd mevlüdün tâli' i ola. Ve şu'ûdıyla murâd kuvveti ola. Ya'nî tâli' bu mevlüdün kudümüyla kavî oldı demek olur. Ve 'adâ vü şa' dâda olan elifler ıtlâk içündür.

Ma'nâ-yı beyt: Müjde olsun. Tahkîk iqbâl va' d itdigi şey'i incâz eyledi. Ve kevkeb-i mecd ufq-ı 'alâya şu'ûd eyledi.

333.

هِيَ الدُّنْيَا تَقُولُ بِمَلِّ فِيهَا
حَذَارِ حَذَارٍ مِنْ بَطْشِي وَفَتْكِ

Bu beyt baħr-ı vâfirün ğarb-ı evvel mağtûfindandır.

Tağtî' i هيددنيا mefâ' ilün ma'şüb بمل تقول müfâ' aletün ءفيها fe'ülün mağtûfe حذار حذار حذار مِنْ بَطْشِي وَفَتْكِ mefâ' ilün مِنْ بَطْشِي وَفَتْكِ müfâ' aletün fe'ülün mağtûfdur.

Ķâ'ili Ebu'l-Ferac Sâvidür. Âl-i Büveyhden Rüknu'd-devlenün oĝlı Faħru'd-devlenün merşiyesinde didigi Ķaşidesindedür. Ve bu beyt berâ'at-i istihlâlün merşiyede olduğına mişâldür.

هذه الدنيا, هي الدنيا, zamîr-i kışşadır. 'Utbî Şerħinde Necâtî-yi 'Acemî dimiş ki الدنيا, هي الدنيا, taĶdirindedür. Ve illâ ızmâr Ķable'z-zikr lâzım gelür. İhtimâldür ki الدنيا, هي'nün tefsîri olup taĶdîri الدنيا تقول illü. demek olur. Pes buña göre الدنيا mübtedâ haberî olur.

بملى, تقول ماşdar مى ile feth ile مى kesr-i mîm ile tolucaĶ miĶdâra dîrler. Ammâ feth ile مى maşdar مى de بملى فيها, taĶdîri دنیا şariħan söyler gizlü söylemez dimekdür. Ma'lumdur ki dünya için söylemek olmaz. Murâd tebdîl-i ebdâl ve taĶlîb-i aħvâl itmesidür.

feth-i bā-i muvaḥḥade ve sükün-ı t̄a-i mühmele ile aḥz-ı şedīd ma' nāsına.

حذر kesr üzere mebnī olup ism-i fa'ldür. احذر ma' nāsına. Ve tekrarı tehdīd içündür. [171b]

فتك feth-i fā ve sükün-ı t̄a-i müšennāt-ı fevkiyye ile baḡteten ve fecā'eten katle dirler. Ya' nī bir kimesne āḡerūñ üzerine 'ale'l-gafle gelüp şiddet ile katle dirler. Ve mışrā'-ı aḡire i' rābdan maḡallen mañşūb تقول'nūñ maḡūlidür.

Ma' nā-yı beyt: El-ķişša yāḡūd dūnyā şu dūnyādur ki yāḡūd dūnyā aḡzı ṭolusı benüm aḡz-i şedīdümnden ve baḡteten ḡatlümnden ḡazer ile ḡazer eyle dir.

334.

يَقُولُ فِي قَوْمِ صَحْبِي وَقَدْ أَخَذْتُ
مِنَّا السُّرَى وَخَطَى الْمَهْرِيَّةَ الْفُودِ

335.

أَمَطَّلَعَ الشَّمْسِ تَبَعِي أَنْ تَنُمَّ بِنَا
فَقُلْتُ كَلًّا وَلَكِنْ مَطَّلَعَ الْجُودِ

Bu iki beyt baḡr-ı basīṭūñ ḡarb-ı şānī maḡṭū' indandur.

Taḡṭī' i يقول في mefā' ilün maḡbūn قومنن fa' ilün وقد صحبى müstef' ilün اخذت fa' lün maḡbūn امطلعش müstef' ilün وخطل fa' lün maḡbūn مهرتيل müstef' ilün قودى fa' lün maḡṭū' dur. فقلتكل mefā' ilün maḡbūn شمستب fa' ilün غيانتام müstef' ilün مينا fa' lün maḡbūnedür. فقلتكل müstef' ilün لا ولا fa' ilün كنمطلعل müstef' ilün جودى fa' lün maḡṭū' dur.

Ḳā'ili Ebū Temmāmdur. ' Abdullah bin Ṭāhir ḡaḡḡında didigi ebyātdandur.

Ve bu beyt mevāzı'-ı şelaşenūñ ikincisi taḡalluşa mişāldür. Taḡalluş işılāḡ-ı bedī' ide kelām kendü ile ibtidā ve iftitāḡ olınan nesīb ya' nī vaşf-ı cemālden yāḡūd edeb ü iftiḡār ve

şikâyetden maḳṣûda eyitmege dirler. İbtidâ vü iftitâh olınan ile maḳṣûduñ miyânında mülâ'emet ü münâsebet ri'âyet olınmaḳ şartıyla beytân-ı mezbûrânda olduğı gibi.

لَقَوْلِ نُونِ مَعْفُ الْوَلِيِّ بَيْتِ-ي سَانِيدِن مِشْرَا-1 -1 evveldür.

مِشْرَا-1 zamm-ı kâf ve kesr-i mîm ile Ḥorasân ve bilâd-ı Ceyd miyânında bir şuḳ' -1 kebîrdür. Ve Endülüsde bir iḳlîmdür. Zarf-ı يَقُولِ ye müte' allıḳdur dimiş.

مِشْرَا-1 yerine bir rivâyetde صَحْبِي vâḳi' olmuştur. Lâkin مِشْرَا-1 rivâyetine göre مِشْرَا-1 miyânında olan şiddet-i tenâsüb ḥafi buyurulmasun. Ḥuşûşan sîn ü bâ'nuñ tenâsûbi ki eḥadühümâ âḫire munḳalib olur. Sâdis ü sâdide olduğı gibi. Hevâdide أَخَذْتُ السَّرِيَّ ya müsneddür. Ya' nî أَخَذْتُ kelimesinüñ fâ' ilidür. [172a] مَعْفُ الْوَلِيِّ maḳzûfdur. Taḳdîri أَخَذْتُ السَّرِيَّ مِنْ الْقَوِيَّ dimekdür.

مَعْفُ الْوَلِيِّ taḳdîr-i manşûb أَخَذْتُ kelimesinüñ mef' ulidür. قَوِيَّ قَوْتِ 'ün cem' idür. مِنْ أَخَذْتُ dinilür. Anı nâḳış kıldı dimekdür.

مَعْفُ الْوَلِيِّ gibi مَعْفُ الْوَلِيِّ maḳzûfdur. Gice ile yürimek ma' nâsına maḳzûd olduğı gibi isim de isti' mâl olunur. Süreyyâ ma' nâsına. Ve bu sebepten fi' li mü'enneş irâd olındı. Ammâ Benû Esed سَرِيَّ kelimesi سَرِيَّ kelimesinüñ cem' i kıldılar. مَعْفُ الْوَلِيِّ kelimesini مَعْفُ الْوَلِيِّ kelimesinüñ cem' i kıldıkları gibi.

مَعْفُ الْوَلِيِّ 'nün cem' idür. سُبْحًا vezni üzere iki ḳademlerüñ mâ-beynine dirler.

مَعْفُ الْوَلِيِّ üzerine ma' tûfdur. مِنْ üzerine ma' tûf degildir. مَعْفُ الْوَلِيِّ feth-i mîm ve sükûn-ı hâ ile ebû ḳabile olan Mehretü'bnü Ḥidâna mensûbe eyle dirler.

مَعْفُ الْوَلِيِّ 'nün şıfatıdır. مَعْفُ الْوَلِيِّ zamm-ı kâf ve sükûn-ı vāv ile müzekker ile mü'enneş miyânında müşterek cem' dür. Ḥamr u aḫmer ü ḥamrâ' gibi. مَعْفُ الْوَلِيِّ نَاقَةَ قَوْدَاءِ dinilür. Arḳası ve boynu uzun olsa.

مَعْفُ الْوَلِيِّ kelimesiyle manşûbdur. Bu taḳdîrce ḳıyâs üzerine ان' den câr maḳzûf olup مَعْفُ الْوَلِيِّ da olan bâ mef' ülün bihde ziyâde olur. مَعْفُ الْوَلِيِّ 'de olduğı gibi. Pes taḳdîri مَعْفُ الْوَلِيِّ بَانَ تَامَنَا dimekdür.

olur. Ya' nī bize imām u muḳtedā olmaḳlıḡla olur dimekdür. Yāhūd ان تؤم'nüñ tefsir eylediḡi fi'l ile mañşübdur. Bu taḳdirc e تؤم taḳaşşud ma' nāsına olup iki mef' üle müte' addi olur. Biri مطلع شمس'e 'ā'id olan zamir-i maḡzūfdur. Ve biri bā-i müte' addiyye ile mecrür olan zamirdür. Aṭvelde مطلع الشمس mübtedādur. Ḥaberi تبعي'dur dimiş.

كلا şaḡbını ved' u zecr ü men' u tenbīh içündür.

ولكن ابغمطلع الجود fi'l-i muzmar ile mañşübdur. Taḳdiri الجود dimekdür.

Ma'nā-yı beyteyn: Ḳumis nām mevzi'de olan¹⁴⁴ ḳavm ü aşḡābum söyler. Ḥālbuki taḡḳiḡ gice ile yürümekligüm [172b] Mehretü'bnü Ḥidāna mensūba zahr u 'unuḳı ṭavīl olan develerüñ ḡaṭveleri bizden ḳuvvetleri nāḳiş ḳıldı. Aşḡābum daḡi baña bizi ḳaşd itmek ile maṭla'-ı şemsiyi ṭaleb idersün didiklerinde ben de aşḡābumuñ ḳavlini redd ü men' idüp didüm ki sizüñ didiḡiñüzi ṭaleb itmem. Lākin maṭla'-ı cūd olan 'Abdullāh bin Ṭāhiri ṭaleb iderüm.

336.

لَوْ رَأَى اللهُ أَنَّ فِي الشَّيْبِ خَيْرًا
جَاوَرَتْهُ الْأَبْرَارُ فِي الْخُلْدِ شَيْبًا

337.

كُلَّ يَوْمٍ تُبْدِي صُرُوفَ اللَّيَالِي
خُلُقًا مِنْ أَبِي سَعِيدٍ غَرِيبًا

Bu iki beyt baḡr-ı ḡafifüñ ḡarb-ı evvelindendür.

Taḳṭi' i لورا fā'ilātün هاننفش mefā'ilün شبيخيرن fā'ilātün sālime جاورتهل fā'ilātün ابرارفل فليلالي müstef'ilün خلد شيبا fā'ilātün sālimdür. كل يومن fā'ilātün صرو müstef'ilün دنغريبيا fā'ilātün sālime خلقتمن fā'ilātün maḡbūn ابى سعى mefā'ilün maḡbūn فليلالي fā'ilātün sālimdür.

¹⁴⁴ olan: -HE

Ḳā'ili Ebū Temmāmdur.

Ve bu iḳtiḍāba mişāldür. İḳtiḍāb lügatde iḳtiṭā' u irtiḥāl ma' nāsınadır. İştılāḥda kelām kendü ile ibtidā vü iftitāḥ olınan şey'den ya' nī taḥalluşdan mülāyim ü münāsib olmayanına intiḳāle dirler. Ve bu iḳtiḍāb 'Arab-ı cāhilīnün mezhebidür. İmru' u'l-Ḳays ve Züheyr bin Ebī Sülmā ve Nābiġa ve A' şā gibi muḥāḍramīnün mezhebidür. Muḥāḍram şol şā' irdür ki Cāhiliyye vü İslāma derk ü vāşıl olmış ola. Lebīd ü Ḥassān ü Ka' b bin Züheyr ve Nābiġa-i Ca' dī gibi. حضرمه, محضره dan me' ḥūzdür. Şey'i beyn beyn ḳılmaġa dirler. Zirā ol şā' irün 'ömri maḥz-ı Cāhiliyye ve maḥz-ı İslāmī degildür. Ba' zılar dimiş ki ṭabaḳāt-ı şu' arā dördtür. Cāhiliyyün u Muḥāḍramün u Muḳaddimün u Muḥaddişündür. Pes Muḳaddimün Müslimānden şol zātıldur ki şadr-ı evvelde neş'et itdiler. Ferazdaḳ u Cerīr ü Zü'r-rimme vü Aḫṭal u Buḫturī gibi. Ve Muḥaddişün yine Müslimānden şadr-ı evvelde şoıra neş'et iden zātıldur. Ebu't-Ṭayyib ve Ebu'l- Alā Ma' arrī gibi. Ve erbāb-ı ṭabaḳātuñ cemī' sinün aḳvāliyle istişhād [173a] olınur. Ammā ṭabaḳa-i rābī' anuñ aḳvāliyle olınmaz. O ḳadar var ki ḳavleri rivāyetleri menzilesine ḳılınā. Ṭarīḳa-i Cāhiliyye üzere Muḥaddişinden 'add olınan Ebū Temmāmuñ ḳavl-i mezkūrı gibi.

Lügāt-ı beyteyn شيب şa' r-ı re'sün beyāzına dirler.

الأبرار, الجورته, البرك cem'idür. ير, خالقه dan me' ḥūzdür. Ḥāliḳına itā' at itdi dimekdür.

خلد devām-ı beḳā ma' nāsınadır. Şoıra mecāzen ḥāliyyet 'alāḳasıyla cennet de isti' māl olınur. ففي رحمة الله da oldıġı gibi.

الأبرار, شيبا dan ḥāldür. أشيب, شيب kelimesinün cem'idür. Ḥamr u aḫmer gibi. Lākin evvelinün kesri yā içündür. Ebyaz kelimesinün cem'i olan bīz gibi.

كليوم, تبدى ازfidur. تظهر, تبدى ma' nāsına.

صروف الليالى den murād ḥādişāt u nevā' ibidür.

Ma'nā-yı beyteyn: Eger Allāhü te'ālā taḥkīk şeybde ḥayrı göreydi ol şeybe ebrār-ı şeyb oldıkları hâlde cennetlere mücāvır olurlardı. Şübbān oldukları hâlde mücāvır olmaz idi. Lākin şeybe cennetde şübbān oldukları hâlde mücāvır olurlar. Şoñra iktidāb tarīkiyle bu ma' nādan ve bu kelāmdan mülāyim olmayanına intiḳāl idüp dir ki şurūf-ı ḥavādişāt-ı leyālī her gün Ebū Sa' idden ḥulḳ-ı ġarīb izhār ider. Ḥafī buyrulmaya 'adem-i ḥayriyyet şeybüñ aḥbārından her gün Ebū Sa' idüñ ḥulḳ-ı ġarībini dehrüñ şurūfını ibdā vü izhār itdiginı aḥbāra intiḳāl eyledi. Pes aḥbār-ı şānī evvele mülāyim olmadığından buña iktidāb dirler. Ḥafī buyrulmaya şeyb ḥayrı nefy itmek şer' de şeybüñ medḥ ü fazlı ḥaḳḳında vārid olana muvāfiḳ degildir. Şā' ir-i Müslimüñ ḥāline lāyık olan bu mişilliden ictinābdur.

338.

وَإِنِّي جَدِيرٌ إِذْ بَلَغْتُكَ بِالْمَنَى
وَأَنْتَ بِمَا أَمَلْتُ مِنْكَ جَدِيرٌ

339.

فَإِنْ تُؤَلِّينِي مِنْكَ الْجَمِيلَ فَأَهْلُهُ
وَإِلَّا فِإِنِّي غَادِرٌ وَشَكُورٌ

Bu iki beyt baḥr-ı ṭavīlüñ ḍarb-ı şālişindendür.

Taḳṭī' i واننى fe' ülün [173b] جديرناذ mefā' ilün بلغت fe' ül maḳbūz كيلنا mefā' ilün maḳbūz وانت fe' ül maḳbūz بما اممل mefā' ilün تمنك fe' ül maḳbūz جديرو fe' ülün ماḥzūfdur. فان تو fe' ülün جميل mefā' ilün لنيمنكل mefā' ilün فاهلهو mefā' ilün maḳbūza والا fe' ülün فانى غا mefā' ilün غادر وشكور fe' ül maḳbūz درنو fe' ül maḳbūz

Ḳā'ili Ebū Temmāmdur. Ḥaşib bin el-Ḥamīdūñ ḥaḳḳında didigi ḳaşidesinüñ intihā vü maḳṭa' idur. Ve intihā mevāzı' -ı şelaşenüñ üçüncisidür.

جدير ḥalīḳ u ḥafīḳ ma' nāsına.

منى mübtedānuñ cem' idür. Maṭlūb ma' nāsına.

تولنى, تعطنى ma' nāsına.

فاهله mübtedā-i maḥzūfuñ haberidür. Taḳdīri فانت أهله dimekdür.

ان تولنى, والى ma' tūfdur.

Ma'nā-yı beyteyn: Taḥḳīḳ ben ḥaḳīḳüm. Eger senden münā vü meṭālib ü emāniye vāşıl olsam ve sen daḥi benüm senden ümīd itdigüm şey'e ḥaḳīḳsün. Pes eger senden oldığı ḥālide cemīli i'tā idersen zālike'l-cemīli i'tāya sen ehilsün ve eger i'tā itmezsen benden şādır olan ibrāmdan beni şu men' de taḥḳīḳ ben saña ḡadr idiciyüm. Ve medīḥ ü ḳaşıdemi senden şādır olan ısfā' için yāḥūd 'aṭāyā-yı sābıḳadan ötüri saña şükr idiciyüm.

340.

بَقِيَتْ بَقَاءَ الدَّهْرِ يَا كَهْفَ أَهْلِهِ
وَهَذَا دُعَاءٌ لِلْبَرِيَّةِ شَامِلٌ

Bu beyt baḥr-ı ṭavīlūñ ḍarb-ı şānīsindendür.

Ḳā'ili Ma'arrīdür. Ba'zılar Ebū İşḥaḳ İbrāhim bin 'Oşmān bin Muḥammed el-Kelbiyyü'l-Ġaziyydür. Vüzerādan Nāşıru'd-dīn Ebū 'Abdullāh bin Mükerremi medḥ eylediği ḳaşıdesindendür dimiş. Ve bu beyt ḳaşıdesinūñ aḥsen-i intihā ve aḥsen-i maḳṭa'ıdur ki intihā-i kelāmı īzān u i'lām idüp ḥattā nefis için kelāmuñ māverāsına teşevvuḳ ḳalmaz. Bu intihāda müteḳaddimīnūñ 'ināyetleri ḳalīle olup müte'aḥḫirīn ri'āyetinde ictihād iderler idi. Ve buña ḥüsn-i maḳṭa' ve berā'at-i maḳṭa' tesmiye iderler idi. [174a]

كُهف cebelde olan ḡāre dirler. Ba'zılar beyt ma'nāsına olup melce' olan kimesne için isti'āre olunur.

برية ḥalk ma'nāsına fa'iledür. Mef'üle ma'nāsına dimiş.

Ma'nā-yı beyt: Ey ehlinūñ kehf ü emānı olan kimesne. Dehr durdıḳca dur. Ve bu bir du'ādur. Cemī' beriyeye şāmıldür. Ya'nī bu du'ā baña maḥşuş degıldür. Belki cemī'

beriyye bunda baña müşārik olurlar. Niçün bu du‘ā beriyyeye şāmil oldı. Zīrā mādāmki bākīsün beriyye emn ü ni‘ met u šalāh-ı hālde olurlar. Zīrā buña beķāñ sebebdür.

* هذا آخر ما ألقينا إلى جنابكم العالي من البدايع * من أفضال الصانع من الصنائع * ولو تأملتم فيها وجدتم سوى ما
برزن دقايق من الودايع * فلتنظر و فيها بعين الاعتبار * لتطلعوا على ما لا يحصى من الأسرار * واجتنبوا عن
التعصب والإنكار * على أني ما أثبت فيه إلا من * * فإنه يحرمكم عن مشاهدة رياض امتلأت من الأزهار * وعن أن
تجنبوا كلام العلماء الابرار * والأ سلاف الأخيار * اللهم بارك لنا فيما رزقت * ولا تضع أشجارا أورقت * ومتع
بظلالها الطالبين * وأذق من حلاوة ثمارها الخاضرين والغائبين * آمين يا واسع اللطف والكرم يارب العالمين *
* وتهياً لنا الفراغ من الإتمام على وفق المرام في يوم الاثنين العاشر من رجب المرجب سنة أربع وثمانين و مائه وألف
بمدينة الاسكدار التي كان مولدي فيها صانها الله تعالى عن الآفات والأكدار *
وكان الافتتاح في يوم الاثنين الحادي عشر من شهر ربيع الأول الواقع في السنة المزبورة بمحمية اسلامبول
* حفظنا الله تعالى وعصمنا فيهما مع أولادي وأموالي وأهلي وعيالي وأصحابي بطول العمر عن جميع الآفات
والعاهات والأمراض والهوم والغموم والوباء والبلاء والفناء *
* بحق كهيعص وبحق طه و يس و ص و بحق حمعسق [b174] وصلى الله على سيدنا محمد وعلى آله و صحبه
أجمعين * والحمد لله رب العالمين *
* قاله مؤلفه الفقير أبو العصمه مصطفى عصام الدين عمله الله تعالى بالألطف في كل حين *
فراغ قلم ذكريا وحضر بما هو الأولى في سنة رح ١١٨٦ ١٤٥

¹⁴⁵ Bu size aktardığımız en güzel ifade ve sanatkârın en güzel ürünlerinden sonuncusudur. Şâyet düşünerek bakarsanız vadilerden incelikler bulursunuz. Sayılamayacak sırlara muttali olmak için ibret nazarıyla bak. Taassub ve inkârdan ictinâb et, kaçın. Çünkü taassub ve inkâr insanı ağaçlarla ve hoş meyvelerle dolu bahçeleri seyretmekten alıkoyar. Ulemânın sözleri hakkında baġnazlıktan kaçın. Ben ancak seleften hayırların ve ebrârın yanında sabit durdum, onlardan faydalandım.

Ya Rabbî! Bize ihsan ettiġi şeyi mübarek kıl. Yaprak verdiġin ağaçları zayı etme, soldurma. Talipleri o ağaçların gölgelerinden nasiplendir. Onun meyvelerini şimdi yaşıyanlara hem de sonra geleceklere tattır. Ey lütfu ve keremi bol olan, ey âlemlerin Rabbi, kabul et.

Üsküdar şehrinde, 1184 senesinde, Receplerden bir Recep ayının onunda, Pazartesi gününde meramımızı uygun hale getirip, ferâġ tamamlamak için hazırlandık. Allah doğduġum şehri afetlerden ve kederlerden korusun.

Rebîülevvel ayının on birinde başladım. Sünnette İslambül vakıa olarak zikredilmiştir. Allah bizleri fenalardan, belalardan, vebadan, gamdan, kayıdan, hastalıklardan, salgınlardan ve tüm afetlerden uzun ömürlerle ashabımızı, evlâd u iyâlimizi, ehlimizi, mallarımızı korusun.

Kâf-Hâ-Yâ-‘Ayn-Sâd hakkı için, Tâ-Hâ hakkı için, Yâsîn, Sâd, Hâ-Mîm, ‘Ayn, Sîn, Kâf hakkı için. Beyitlerin müellifi Ebu’l-İsmet Mustafa İsâmeddîn –Allah amelini kabul etsin- birçok lütuflarla lütuflandırsın.

Bu feraġ kaydı Zekeriyâ’nın kaleminden 1187 tarihinde kaydedilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ET-TANSİSÜ'L-MUNTAZAR FÎ ŞERHİ EBYÂTİ'T-TELHÎS VE'L-MUHTASAR'IN İNCELENMESİ

3.2. Mustafa İsâmeddîn'in et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'da Takip Ettiği Şerh Metodu¹⁴⁶

Mustafa İsâmeddîn'in et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar, et-Tuhfetü'd-Dâriyye fî Şerhi Kasîdeti'l-Ensâriyye, Şerhi Kasîde-i Tantarâniyye, Şerhi Kasîdeti'l-Münferice, Şerh 'ale'l-Kasîdeti't-Tâiyye, Şerhi Beyt-i Hüsrev-i Dihlevî, Şerhü'l-'Afîf, Zâdü'l-'İbâd fî Şerhi Zuhri'l-Ma'âd (Şerhi Ebyât-ı Muhtasaru'l-Ma'ân Zâdü'l-'İbâd fî Şerhi'l-Kasîdeti'l-Busriyye el-Müsemmât bi-Zuhri'l-Me'âd 'alâ Vezn-i Bânet Su'âd), Şerhi Arûzü'l-Endelüsî ve eş-Şa'sa'atü'l-Kameriyye fî Şerhi'l-Kasîdeti'l-Mudâriyye adlı dokuz şerh çalışması bulunmaktadır¹⁴⁷.

Şerh eserlerinin geneline bakıldığında şârihin, beyitler yazıldıktan sonra ilk olarak beytin bahri ve sahibi hakkında bilgi verdiği görülmektedir. Beytin kime ait olduğu belirtildikten sonra taktî'i yapılmaktadır. Taktî' işlemi de bittikten sonra beyitteki kelimelerin izahının yapıldığı ana kısma geçilmektedir.

İsâmeddîn, beyitteki kelime ve kelime gruplarını sarf ve nahiv bilgisi doğrultusunda gramer kurallarına göre incelemektedir. Beytin gramer bakımından incelenmesi; kelimelerin çeşitlerinin, okunuşunun, hangi kökten geldiklerinin, hangi zaman ve şahsa tekabül ettiklerinin ifade edilmesinden meydana gelmektedir. Bu sırada sık kullanımı bulunmayan kelimelerin doğru telaffuzunu vermek maksadıyla bu kelimeleri “feth, kesr ve

¹⁴⁶ Doç. Dr. Sadık Yazar, 2009 yılında Mardin Artuklu Üniversitesi'nde düzenlenen V. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Harun Tolasa Hatırasına)'nda, “Mustafa İsâmeddîn Üsküdarî (ö. 1788)'nin Şerhleri ve Şerh Anlayışı” isimli bir bildiri sunmuştur. Henüz yayımlanmamış olan bildiriye ricamızı kırmayarak bizimle paylaşmıştır. Bu maddeyi yazarken bize yol gösterici olan bildiriye bizimle paylaştığı için Doç. Dr. Sadık Yazar'a teşekkür ederiz.

¹⁴⁷ Giriş bölümünde bu eserler ayrıntılı olarak tanıtılmıştır.

zamm” durumlarına göre ifade etmektedir. Ayrıca bu kısımda klasik şerh metinlerinin genelinde görüldüğü üzere birçok kelimenin lügat manasını vermektedir.

“Feth, kesr ve zamm” durumları belirtilmeyen bazı kelimelerin doğru telaffuzunu ise aynı vezinde başka bir kelimeyi zikrederek vermeye çalışmaktadır. Dilde sık kullanılan kelimelerde böyle bir durum söz konusu değildir. Bu kelimeleri direkt gramer bakımından incelemeye geçmektedir.

İsâmeddîn, kelimelerin izahını bitirdikten sonra “ma‘nâ-yı beyt” başlığı altında şerhin en önemli kısımlarından birine gelmektedir. Bu kısımda beytin en doğru ve anlaşılır anlamını kurmaya çalışmaktadır. Kelimelerin izahının yapıldığı kısmın yanı sıra bu kısımda da dil ve belâgat alanında söz sahibi olan âlimler ve bunların eserlerine sıkça vurgu yapılmaktadır. Farklı görüşlerin bir arada zikredilmesi eserlerin bir tartışma ortamında şerh edilmesini sağlamaktadır. Bu durum İsâmeddîn’in şerhlerinin sağlamlığını ve güvenilirliğini artırmaktadır.

Beyitte kullanılan edebî sanatlar beytin gramer bakımından incelendiği kısımda veya “ma‘nâ-yı beyt” kısmı içerisinde vurgulanmaktadır. Bazı edebî sanatların lügat ve ıstılah manaları hakkında da bilgiler verilmektedir. Çalışmamızın “İndeks” bölümünde et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'da ıstılah manaları verilen belâgat terimleri gösterilmiştir.

Çalışmamızın konusu et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar olduğu için şârihin şerh metodunu bu eser üzerinden örnekler göstererek daha belirgin hale getirmeye çalıştık.

Mustafa İsâmeddîn Efendi, Telhîs ve Muhtasar'daki beyitleri şerh ettiği et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar adlı eserine ilk önce bütün beyitlerin hangi bahirden, arûzdan ve darbdan olduğunu belirterek başlamıştır. Her beyitten sonra beytin bahir ve arûz bilgisi ifade edilmiştir. Bunun birbirine bağlı, birbiriyle alakalı olan beyitlerin herhangi birinde söylendiği durumlara da rastlamak mümkündür.

Bu beyt bahr-ı basîtüñ darb-ı şânî maqţû'ındandır (169a).

Bu beyt ve beyt-i âtî baħr-ı vâfirüñ ğarb-ı şānî meczû'ındandır (18b).

Bu iki beyt-i müdevver baħr-ı kâmilüñ ğarb-ı meczû' müreffelindendir. Lâkin beyt-i şānî ğarb-ı meczû' mużmar/müreffelindendir (71a).

Beytlerin bahirleri ve arûz bilgisi belirtildikten sonra beyitlerin taktî'i yapılmaktadır. Taktî' yapılırken beyitte geçen kelimeler tef'ilelere göre nasıl okunuyorsa öylece tekrar yazılmıştır. Arûz ilmine mahsus olan terimler de bahirlerin özelliklerine göre ifade edilmiştir.

Taktî'i تشاب fe'ül mağbûz هدمعيدا mefā'ilün mağbûz جراو fe'ül mağbûz مدامتى mefā'ilün mağbûza فممنت fe'ülün لمافلكا mefā'ilün سعيني fe'ülün يتسكيو mefā'ilün mağbûz فوللا fe'ülün ياممنعب fe'ül mağbûz جفون mefā'ilün ماڟبۇزا راسبلت mefā'ilün ماڟبۇزا تاشريو fe'ülün رتيكن mefā'ilün تاشريو mağbûzdur (83a).

Beytin taktî'i yapıldıktan sonra kim tarafından yazıldığı yani kâ'ili belirtilmiştir. Kim tarafından yazıldığı belli olmayan beyitlerde -[26], [115], [153] ve [219]- "kâ'ili nâ-ma'lûmdur" vb. ifadelerle rastlanmaktadır.

Bazı beyitlerde beytin yazarı hakkında ihtilafa düşüldüğü belirtilerek yine şurrâhın görüşlerine yer verilmiş böylece beytin yazarının kim olduğuna açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Beytin kim tarafından söylendiği ifade edildikten sonra kimin için söylendiği, nerede ve ne zaman söylendiği, hangi eserde yer aldığı gibi konulara da değinilmiştir.

Ķā'ili Ħuseyn 'Abdullāhdur. Ba'zılar Zü'r-rimmenüñdür ve ba'zılar 'Arcinüñdür ve ba'zılar Mecnūnuñdur dimişler (133a).

Ķā'ili Şe'ālebīdür. Sultān Maĥmūd bin Sebüktekin-i Sicistānı Ħalef bin Aĥmedden aĥz itdikte tehniyye için inşā' eylediği aşidesindendir (47b).

Ķā'ili Cirmī nām şā'irdür. Aşvelde Ħuzeymī ba'z havāşda Cerimī vāķi' olmuşdur. Leys nām oğluna merşiyeye idüp nefsinin şiddet-i ĥüzün ve muşibetine şabr ile vaşf ider. Tanşışde 'Arab-ı Şamuñ emiri olan Ebu'l-Heydām 'Āmir bin 'Ammāra merşiyeye eylediği aşide-i tavile-i bedi' asındandır didi (49b).

Bazı beyitler ihtiva ettiği belâgat terimlerine göre tekrar edilmiştir. Tekrar edilen beyitlerde anlatımın akışını bozmamak için beytin anlamı verilmemiştir. Lâkin ne için tekrar edildiği belirtilmiş ve ilkinde eksik kalan yer tamamlanmıştır.

Taḳṭî' i mürür itdi. Ḥafî buyrulmaya bu beyti tekrâr irâddan murâd bunda olan ta'accüb-i teşbîh unudıldığından ötüri binâ' kılan şey'i 'ulüvv-i ḳadr üzerine binâ' mişillidür.

Taḳṭî' i mirâren mürür itdi. Bu beyti tekrârdan ğaraẓı bunda olan ta'accübden nehy daḫi teşbîhüñ şenâsı bundan ötüri 'ulüvv-i mekân üzerine binâ' olınan şey'i 'ulüvv-i ḳadr üzerine binâ' mişillidür. Eger teşbîhi şenâsı ve inkârı ḳaşd olunmaydı naşb u ta'accübden nehy için cihet olmaz idi (103b).

İsâmeddîn Efendi'nin Telhîs ve Muhtasar'daki beyitleri şerh ederken beyitlerin tek tek künyesini verip taktî'ini yapıp kim tarafından ve kimin için söylendiğini belirttikten sonra en itina gösterdiği kısım; beyitlerde geçen kelime ve kelime gruplarının sarf ve nahiv bakımından izahlarının yapıldığı, anlamlarına açıklık getirildiği kısımdır. Şârih burada kelime veya kelime gruplarını tek tek incelemeye tabi tutmuştur. Sarf ve nahiv bakımından bu kelime veya kelime gruplarını izah etmiştir. Gerekli gördüğü yerlerde izahlarını ayet, hadis veya diğer kaynaklara yaptığı göndermelerle/atıflarla desteklemiştir.

Arapça yazılan mukaddime kısmında da belirtildiği gibi şârih beyitleri şerh ederken daha önce belâgat ile ilgili yazılmış olan ana kaynaklardan, tercüme ve şerh kaynaklarından yararlanmışır. Beyitlerde birçok esere atıf yapıldığı görülmektedir. Sırasıyla en çok Atvel, Mutavvel, Kâmûs, Tansîs, Sihâh, Hevâdî, Mu'avvel gibi eserlere atıf yapılmıştır.

Ma'nâ-yı beyt: Taḳṭîk semâyi ref' iden Allâhü te'âlâ bize bir beyt-i şeref binâ eyledi ki ol beytüñ de'âimi cemi' de'âim-i beytden aḳvâ vü atveldür. Ḥafî buyrulmaya ان الذى سمك السماء kavlinde mebnî-yi 'aleyh ḫaber ya'nî لنا بيتا بنى ḫaberi zevḳ-i selîm ḳatında rif'at u binâ cinsinden bir emir olduğına imâ vardır. Ammâ لنا بيتا الله dinilse bunun ḫilâfına olur. Ve yine bu ḫaber erfa' ü a'zâm cemi' binâ olan semâyi ref' iden zâtuñ fi'li olmağla beytinüñ binâsınun ta'zîmine ta'rîz vardır. Velhâsıl mücerred müsnedün ileyhi ism-i mevşûl ile irâd vech-i binâ-i ḫabere imâ degildür. Belki şân-ı ḫabere ta'zîm ile ta'rîze vesile ḳılınur. Burada olduğu gibi tafşîlen murâd iden Muṭavvel ü Aṭvele mürâcaat eyleye (22a).

Bazı kelimeleri sarf ve nahiv bakımından açıklarken de bu kaynaklara gönderme yapılmıştır. Bazı durumlarda iki veya daha fazla eser savundukları görüşe göre karşılaştırılmış; her ikisinin de görüşüne yer verilerek beytin şerhi ve anlamı genişletilmiştir.

قربوسه احتبى, قربوسه nuñ mef' ulidür ve zamiri ferese 'ā'iddür. قربوسه fetḥateyn ileddür. Ammā taḥfifi zarūret için olur. Lākin burada zarūret yokdur. Kāmūsda egerüñ cānibine dirler. جنوالسرج ma' nāsına didi ve Muṭavvelde مقدم السرج ile tefsir olındı. مقدم السرج egerüñ öñ қаşı dimekdür. Pes Kāmūsüñ tefsiri ile Muṭavvelüñ tefsiri me'âlde birdür. Ammā Şihāḥda yalnız serce dirler didi. Şihāḥuñ kelāmına binā' Aṭvelde Muṭavvelüñ tefsirine i' tirāz idüp muzāf taḳdīrine ḥācet yokdur didi. Ve Şāḥib-i Hevādī daḥi qarabūs ancaḳ serc ma' nāsına oldığına zāhib olup didi ki bu serci fereseñ başı ile cem' itmek ve 'nānını sercüñ ṭaraf-ı muḳaddeminüñ dāḥiline ya' nī öñ қаşına ilkā ile ḥāşıl olur. Ve ihtibāyı qarabūsa isnād mecāzdu. Gerek ihtibā ile ma' nā-yı maşdarı murād olınsun gerek maşdar ile ḥāşıla olan hey'et murād olınsun. Lākin taḥḳīḳ olan Kāmūs ve Muṭavvelinki taḥrīre ḥaḳīḳdür. Zirā ḳadīmden berü egerüñ öñ қаşı dizgin şarmaḡa ve қаşıma maḥall-i meşḥūr ve şadedde bundadur. Mecāzdan rehā-yāb olınuḡ بعناه احتبا'ya müte' allıḳdur. Ve zamiri ferese rāci' dür (97b).

فاض, فاض nuñ fā' ilidür. kesr-i şā-i müşelleşe ile fi'l-aşl mal-i ḳalil ma' nāsına idi. Şimdi bunuñla burada mal-i ḳalil irāde olındı. Kāmūsda fetḥ ü taḥrīk ile mal-i ḳalil ma' nāsınadur ve kendi için madde yokdur didi. Dīvānda ve Şihāḥda yine fetḥ ile gelmişdür (143a).

Belāgat ile ilgili eserlere başvuranın yanında birçok dil ve belāgat âlimine atıfta bulunulmuştur. Açıklanan terimlerde veya yukarıda zikredildiği gibi beytin anlamında dil ve belāgat alanında kıymeti haiz olan âlimlerin görüşüne başvurulmuştur. Eserlerde olduğu gibi burada da isimler karşı karşıya getirilmiş ve okuyucuya karşılaştırma yapma imkânı sunulmuştur. Şârih anlatmak, vurgulamak istediği noktaları âlimleri tanık göstererek açıklamaya çalışmıştır.

Ma' nā-yı beyt: Biz cārimuza eger ikrāmı tecdīd iderüz. Mādāmki buyūtumuzdadur yāḥūd civārimuzdadur. Cārimuz ḳanḳı maḥalle meyl iderse ve giderse ve iḳāmet iderse daḥi anuñ eşerince iḥsān u 'aṭāyı vaḳt vaḳt irsāl iderüz. Pes şā'ir cāra ikrāmıda bir ḥadde bülūḡımı iddi' ā eyledi ki cārı nereye giderse eşeri üzere kerāmet ü 'aṭāyı ittibā' u irsāl iderüz didi. Bu ne ḳadar 'aḳlen mümkün ise 'ādeten degildür ve buña iḡrāḳ dirler. 'Ālim-i Şamedānī

Sa'dü'd-dîn Taftazânî buña 'âdeten mümkün degil 'aklen mümkündür didikleri fi zamânina 'aklen mümteni' a mülhâkdur dimiş (122a).

'Allâme Zemaşerî Esâsda dimiş ki هيعه şol şayha vü şavtdur ki andan ferağ olunur. Vâşılı هاع, يهيع, den me'hûzdür. Korkdı dimekdür (96b).

'Âlim-i Rabbânî Sa'dü'd-dîn Taftazânî Muhtaşarında dir ki bundan dağı eltafi budur ki sevğ-i Bağdâdda bir çatırcı çatırını sürüp gider iken çatır zarta çekdi. Meger dârü'l-każâ 'udülünden ba'zısı orada hâzır idi. Çatırcı çatırın zartasını işitdiği gibi dâbb ü 'âdetleri üzere بلحية العدل didi. عدل kesr-i 'ayn ile dengün bir tarafına ve bir şakqına dirler. Derhâl ba'z zurefâ افتح العين didi. Ya'nî gözini aç 'udülde olan mevlâ bunda didi. Ve 'Âlim-i Rabbânî Sa'dü'd-dîn Taftazânî dir ki ve yine bu kabildendür. Benüm kaşidelerimün birinde vâkı' oldı (122b-123a).

'Abdü'l-kâdir Bağdâdî Şevâhid-i Razînün şerhinde bu beyte şöyle ma'nâ virür ki ne zamân ki kişi kendi lisânını imsâke ve gayriden sırrını ketme kâdir olmasa gayrisi dağı eşyâdan bir şey'de anı hâfız olmaz (141a).

Mustafa İsameddîn iki yerde, [1] ve [2]. beyitlerde şeyhimin şeyhi diye tarif ettiği Ahmed Melvî'yi; [57]. beyitte yine şeyhi İbrâhim el-Halebî'nin şeyhi olan es-Seyyid Aliyyü's-Sivâsî'yi şahit göstermektedir.

Ma'lûm buyurıla ki şeyhimün şeyhi Ahmed Melvî Muhtaşar dibâcesi şerhinde فلارض kavlinün fâ'sı aşında vâv idi. Şoñra Sa'düddîn tebdil eyledi diyüp beyte şöyle ma'nâ virür ki anların bize ya'nî kâse-i ser-şarı nüş idenlere nisbeti arzuñ nisbeti gibidür. Pes bizim anlara faşımız ke'sün arza olan fazlı gibidür ve bu kelâm-ı temşile işâret tarîkiyle hikâyedür. İsti'âre-i temşiliyye olmağda şahîh olur (3a).

Ammâ şeyhimün şeyhi Ahmed Melvî Muhtaşar dibâcesi şerhinde bu beyte şöyle ma'nâ virür ki zamân kendünde hayruñ zuhûrıyla sa'îd oldı. Ve zamân baña mañlûbımı iqbâl itdirmekle muvâfağat eyledi. Ve ümitvâr oldığum şey'in imâretinün zuhûrı karîb oldı. Ve me'mûl olınan şey' zamâna muvâfağat eyledi. Sa'âdetün zamâna ve müsâ'adenün iqbâle ve icâbetün âmâle isnâdları mecâz-ı aqlîdür ve murâdı zamânın ehliüdür. Ve münânın dünüvvi hażf-i muzâf kabîlinden olup zamânın dünüvidür ve ihtimaldür ki isti'âre-i mekniyye tarîkiyle sa'âdet ü iqbâl ü âmâli kendünden taleb olındığdan şoñra sa'îd ü müsâ'id ü mucîb olan insana teşbih itmiş ola ve ef'âl-i mezkûre taşyil olur (3b).

Ma'lûm buyrula ki bu fakîr 'İşâmü'd-dîn biñ yüz elli toğuz târihinde şeyhüm Ebu's-Şafâ 'Allâmetü'd-dünya eş-Şeyh İbrâhim el-Halebî meda'llâhu zıllhü Hażretlerinden Muhtaşar

me‘ānī kıraat ider iken buyurdılar ki şeyhüm ‘Allāme-i ‘Ālem es-Seyyid ‘Aliyyü’s-Sivāsī kudde sırruhūdan Cāmi‘-i Ezherde biñ yüz otuz toğuz tārīhinde Muhtaşar me‘ānī kıraat ider idüm. Bu beyte geldikde şahrāya مهمه tesmiyesini şöyle taqrir eylediler ki şahrāda sālīk olan kimesne kendüsini ve refiğini ‘adā vü hayvanātuñ gezend ü zararından muhāfaza idüp şadālarını istimā‘ itdirmemek için güftāre āgāz itdikce merreten ba‘de uhrā birbirlerine üsküt üsküt ma‘nāsına مهمه didiklerinden şahrāya مهمه tesmiye olınmışdur (38b).

İsâmeddîn, üç beyitte -[54], [185] ve [186]. beyitlerde- şeyhi Ebu’s-Safâ İbrâhim el-Halebî’yi tanık göstermiştir. Buralarda şeyhinden övgüyle bahsederken tanık gösterme yoluyla anlatımı güçlendirmiş, inandırıcılığını artırmıştır.

Ma‘nā-yı beyt: Bizler ya‘nī şol kimesneler ki şabāh vaqti yevm-i naḥīlde muḳātele için a‘dā üzerine bağıteten ve merreten ba‘de uhrā hücum eylediler. Ḥafī buyrulmaya bu taqrir eylediğüm şerḥ u ma‘nā şeyhüm ‘Allāmetü’d-dünyā Ebu’s-Şafādan Muhtaşar kırā‘at eylediğüm tārīhde ‘alā vechi’l-ittikān mesmū‘um olup tarḥ-efgen-i bevādi-yi nisyān olmasun için hāmiş-i Muhtaşara sebt ü ketb olınmış idi (36a).

المشيب de المشيب ref le ضحك’nuñ fā‘ ilidür. مشيب, شيب gibi şa‘ra ve beyāz şa‘ra dirler. Tanşışde zamm-ı mīm ile zabt idüp پيرشدين ile tefsir eyledi. ضحك’yi Muḫavvelde zuhūr-ı tām ile zuhūr itdi diyü tefsir itdüp ضحك’i zuhūr-ı tāmıdan kināye kıldı. Zirā مشيب’ün zuhūr-ı tāmı yā şāhibini nāsa muḫhike kıлмақ iledür. Yāḥūd dıḥk şefeteynün mestürātından ḥafī olanuñ zuhūrını istilzām iledür. Burada şeyhüm ‘Allāmetü’d-dünyā Ebu’s-Şafā eş-Şeyḫ İbrâhim el-Halebî *medda’llāhu zılālehū* buyurdılar dıḥk ile şeyb-i re’s arasında münāsebetdür ki şeyb-i re’s beyāz oldığı gibi diş daḫi beyāzdur. Binā’en‘aleyh dıḥk kavlini ihtiyār eyledi (109b).

المشيب’nuñ mef‘ülün bihidür. Ma‘nāsı ne müte‘accib şey’-i ‘azīmdür ki dīni ḥasen kıldı dimekdür. ما’nuñ ḥaberi mevḫi‘indedür. Bu taqrir şeyhümünden mesmū‘dur (110a).

Birçok dil ve belāgat âlimi ve şeylerinin yanı sıra kendi telif ettiği Şerhi Kasīde-i Bânet Suād adlı esere de gönderme yaptığı görülmektedir. Konunun daha iyi anlaşılması için veya daha kapsamlı incelenmesi için ismini verdiği esere başvurulması gerektiğini söylemektedir.

غول kelimesinün fā‘ ilidür. Zirā غول mü’enneş-i semā‘ idür. Bunu ‘Allāme Sa‘d aḥvāl-i müsnedün āḫirinde taqrir eyledi. Ve غول zamm ile isimdür. Cem‘i اغوال ve غيلان gelir. Meşābih Şerhinde bābü’l-fāl ve’t-ḫayrde ‘Allāme Beyzāvinün taqririne göre ‘Arab dirler ki

iderse qarinedür. Āher tecriddür. Nice olmasun. Zīrā qarīne murād üzerine delālet itmek için naşb olunan şey'dür. Ve delāletde ehad emrinün sebkinden sonra naşb-ı lāhıkuñ ma'nāsı olmaz. Pes buña göre عمر'ın tecrīd olması ve bunda siyāk-ı kelām qarīne olması maḥall-i nazardur. Ve evceh olan mülāyimīn ü müctemī'inden her biri qarīne olmaqlığa şālīh olursa qarinedür. Bunuñla bile ki isti'āre-i mücerrededür. Hālbuki mücerrede ile müte'addidetü'l-qarīne miyānında teḳābül yokdur. Belki müte'addidetü'l-qarīne mücerrededür (101a-102a).

Ma'nā-yı beyt: Kerem zamānından şol şey' ki oldı. Taḥḳīḳ ol kerem dā'imā Yahyā bin 'Abdullāh Bermekīnün katında diri olur zīrā kerīmdür. Aḳsām-ı keremden bir kısmı ölmege komaz. Şāhib-i Muṭavvelün ta'līli budur ki zīrā kerīmdür. Kerīmi ihyā vü tecdīd-i kerem ider. Bizüm zīkr itdigimüz eblağdur. Fefhem. Ve Şāhib-i Muṭavvelün tevcihine göre eger tecdīd-i kerem kılsa bunda mezīd-i mübālağa ve luṭf olur. Zīrā kerem muḳtezāsınca kerem meyyite vücūd hībe ider (134a).

İsāmeddīn Efendi'nin Telhīs ve Muhtasar'daki beyitleri şerh ederken en itina gösterdiği kısımlardan biri olan beyitlerde geçen kelime ve kelime gruplarının sarf ve nahiv bakımından izahlarının yapıldığı, anlamlarına açıklık getirildiği kısımda; beyitlerde bulunan bazı kelimelerin telaffuzunun doğru yapılmasına ve kelimelerin okunuşuna göre doğru yazılmasına özen gösterilmiştir.

Kelimeler izah edilirken bazen başka bir kelimenin vezni ile ifade edilmiştir: “تقى” *hedā vezninde taḳvā ma'nāsına (27b)*.” Bununla birlikte beyitte geçen bazı kelimelerin telaffuzunu doğru yapmak adına kelimeyi oluşturan harfler “feth, kesr ve zamm” bakımından izah edilmiştir. Böylece harekeli yazılmamış olan kelimelerin doğru telaffuz edilmesi sağlanmıştır. Bu durum eserin latinize edilmesinde de büyük kolaylık ve katkı sağlamıştır.

ثمد feth-i hemze ve sükün-ı şā-i müşeşsele ve zamm-ı mīm ile bir mevzi'ün ismidür. Burada murād budur. Ve hemze mīm'ün kesriyle daḫi mervīdür. Bu rivāyete göre Feyyūmī kühl-i esved didikleridür. Me'ādenī maşriḳda olur dimiş. Ba'z fukahā kühl-i İsfehānī budur dimiş. Cevherī kendü ile iktihāl olunan bir ḥacerdür dimiş. Ḳāmūsda Eşmūd Ahmed veznindedür ve mīm'i mazmūm olur dimiş (34b).

حشف feth-i ḥā-i mühmele ve feth-i şīn-i mu'ceme ile feres vezni üzere ḥurmānuñ ziyāde alcağı yāḥūd çekirdegi olmayan za'ifine yāḥūd yābis-i fāsidine dirler. Ammā fels vezni üzere ḥaşf ḳurı itmege dirler (85b).

Bazı beyitlerde, beytin kâ'ilini doğru anlamak ve telaffuz etmek için de bu yöntemle başvurulduğu görülmektedir.

Ḳā'ili Ebū Ḥayyūs nām šā'irdür. Ḥayyūs hā-i mühmele ve zamm-ı yā-i müşennāt-ı tahtıyye ve aherinde mu'ceme ile tennür vezni üzeredir. Ve Ḥayyūs Ṭaberānīnün şeyhidür. Künyesi İbn-i Rızku'llāhdur (114a).

İsâmeddîn yer yer eserde geçen şair, eser ve mekân isimleri hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. Bu konuda şârihlerin görüşüne başvurmuş ve diğer şerh kaynaklarında bu konuda belirtilen ifadelere göndermelerde bulunmuştur. Şerh kaynaklarındaki görüşleri birbiriyle karşılaştırarak en doğru bilgiye ulaşmaya çalıştığı düşünülmektedir. Bu yöntem beyitlerin şerh ve izahında anlaşılabilirlik noktasında önemli faydalar sağlamaktadır.

Ḳā'ili Ḥacl bin Naḍla nām šā'irdür. Ḥacl fetḥ-i hā-i mühmele ve sükün-ı cīm ile šā'ir-i mezbūrun ismidür ve benī Māzenün 'abdidür. Ṭansīde fetḥ-i cīm ve sükün-ı hā-i mühmele ile zabt itmişdir. Ammā Ḥacl yine fetḥ-i hā-i mühmele ve fetḥ-i cīm ile Resūl-i Ekrem *şalla'llāhu 'aleyhi vesellem* hazretlerinin a' māmundan Muğirenün laqabıdır (15a-15b).

Aṭvelde ve Muṭavvelde taḥrīr olduğına göre bu beytün Ḳā'ili 'Arcī nām šā'irdür. Ve bu 'Abdullāh bin 'Amr bin 'Oşmān bin 'Affāndur. 'Arc fels vezni üzere mühmeleteyn ve cīm ile ṭarīḳ-i Mekke'de bir menzildir. Šā'ir orada doğduğundan tesmiye olunmuşdur. Ammā Şihāḥda bu beytün Ḳā'ili Süḥaym bin Veşil nām šā'irdür demiş (65b).

غیل ḡayn-ı mu'cemenün fetḥiyle Ḳāmūsda taṣṭīr olduğuna üzere Yelemlem 'inde bir mevzi'ün ismidür. Ve Yemāmenün kurbında bir mevzi'dür. Benū Ca'd için bir vādīdür ve şu olan her mevzi'e diler.

Ve سند fetḥaları ile bu daḡi bir mevzi'ün ismidür. Ammā Mu'avvelde kesr ile غیل ve fetḥalarıyla سند Mekke ve Medīnenün miyānında mevzi'āndur didi (28b).

Beyitteki kelimelerin izahları yapıldıktan sonra İsâmeddîn Efendi'nin şerhindeki en önemli kısım beytin manasının verildiği "ma'nâ-yı beyt" kısmıdır. Bu bölümde de yer yer dil ve belâgat âlimlerine ve bu âlimlerin eserlerine atıflarda bulunulmuştur. Böylece beytin/beyitlerin en güzel ve en sağlam manası oluşturulmaya çalışılmıştır. Şârih beyitlerin manasını çoğu zaman kendisi vermiştir. Ancak dil ve belâgat eserlerini ve âlimlerinin görüşlerini hiçbir zaman göz ardı etmemiş hatta bu şekilde, karşılaştırarak kurulan anlamın

daha sağlam olacağını düşünmüş olmalıdır. Bunun yanında “ma‘nâ-yı beyt” kısmında da belâgat kaynaklarından sıkça yararlanılmıştır.

قدى ‘alâ vezni üzere göze dâhil olan şey’dür ki göz anuñla müte’ezzi olur. Muṭavvelde göze mülâzım olan dâ’ gibi olan şey’dür didi. İhtimâldür ki gözlerinüñ kaçâsı ‘adem-i gâfletden kinâye ola ve yine ihtimâldür ki gözleri kaçâ ile meşgule ola. Kaçâsından gâflet itmediği gibi. Ḥafî buyrulmaya ḥarf-i revî tâ’dur. Ve bu tâ’dan evvel olan müşeddide-i meftūhayı iltizam itdi ki şî’rde lâzım degildir. Belki zillet ü müddet ü gayriyle tamâm olur idi. Pes burada mültezim üç şey’dür ki anlardan bir şey’ lâzım degildir. Biri fetḥa ve biri lām ve biri teşdidür. Bu taḳrîrât u me‘ânî Aṭvel şâhibinüñdür. Ammâ Muṭavvelde ebyât-ı şelâseye şu vechle ma‘nâ virüp dir ki memdūḥum olan ‘Amra şükr iderüm. Eger mevtüm terâḥî iderse ya‘nî ölüm baña mehel virürse ‘Amrdan bedel ‘aṭâyāsına şükr iderüm. Öyle ‘aṭâyâ ki ḳat’ olunmadı ve minnet ile muhteliṭ olmadı (148b).

Ve İbn-i Cinninüñ zikr itdiği üzere beytün ma‘nâsı dimekdür ki zamân memdūḥun şehâsından şehâyı ta‘allüm idüp memdūḥı şehâ vü ‘ademden vücûda iḥrâc eyledi. Eger zamânun memdūḥdan istifâde vü ta‘allüm itdiği şehâsı olmayaydı memdūḥı dünyâyâ iḥrâcda baḥîl olup kendi nefsi için beḳâsın taleb iderdi. Ve bu İbn-i Cinninüñ ma‘nâsını İbn-i Fevricce tezyîf idüp bu ma‘nâ te’vîl-i fâsid ü ğaraḫ-ı ba‘iddür. Zîrâ ğayr-i mevcûduñ şehâsı ‘adüvvi ile vaşflanmaz diyüp şöyle ma‘nâ virdi ki memdūḥun bu‘d-ı vücûda şehâsı zamâna tecävüz idüp zamân daḥi memdūḥ ile üzerüme şehâ vü vişâliyle bizi is‘âd eyledi. Ve ‘ale’t-taḳdîreyn bunda maḳâm-ı mâzîye muzâri‘i vaz’ı vaşmesi vardur. Zîrâ Ebu’ṭ-Ṭayyibün ḳaşıdesi zamân-ı memdūḥı baḥîl oldu demek olup zarûret-i vezn için muzâri‘e ‘udül eyledi. İzâḫda taḳrîr olunan budur. Şâhib-i Aṭvel dimiş ki ben dirüm ki izhar olan **ma‘nâ-yı beyt** budur ki memdūḥun şehâsı zamâna tecävüz eyledi. (...) Soñra Şâhib-i İzâḫ didi ki ma‘nâ mâzî üzere olması müsellemedir. Belki ma‘nâ dimekdür ki zamân ebeden memdūḥun helâkini baḥîl olup vech-i dehr üzere bâḳî ḳıla ve bu ma‘nâyı zamân-ı memdūḥı şehâ itmedi diyü def’ eyledi. Ve şehâ ğayre bezl itmedür ki kendünün taḥt-ı taşarrufından bîrün ola. Bu taḳdîrece zamân memdūḥun helâkini semâḫat itmez. İhtiyârınun ma‘nâsı yokdur. Zîrâ bû aḥbâr ancak memdūḥun helâkine ḳâdir olan kimesnede müfiddür. Ve bu def’ a i‘tirâz olunup dinildi ki taḥḳîḳ zamân memdūḥı şehâ itmedi ki icâd ile taḥt-ı taşarrufından çıḳa. Zîrâ ḫâşılı taḫşîldür. Ammâ zamânun ihlâk ile taşarrufi bâḳîdür. Ve zamân için ihlâkı semâḫat u baḥl itmek vardur. Şâhib-i Muṭavvel Şâhib-i İzâḫun bu i‘tirâzından cevâb virüp dir ki bu ma‘nâ üzerine ḫamlün ihtimâli zarar virmez. Zîrâ bu ḫaml ile bile yine Ebü Temmâmun mişrâ’ından edven ve Ebü Temmâmun mişrâ’ı sebḳ yönünden ecveddür. Zîrâ üzerine ḳarîne dâlile zâhire olmayan muzâfun taḳdîrinden istiğnâsı vardur. Buña binâ’en beyti tefsîr idenlerden bir kimesne bu ma‘nâyâ zâhib olmadı (153a-154a).

Mustafa İ̇sâmeddîn beyitlerde geçen edebî sanatları tespit etmiş ve hangi beytin hangi edebî sanata veya belâgat terimine misal getirildiğini –çoğunlukla beytin manasının verildiği kısımda- açıklamıştır. Gerekli gördüğü bazı belâgat terimlerinin ise lûgat ve ıstılah manasını da açıklamıştır.

Bu beyt Şibh-i kemâl-i inķitâ‘a ve Şibh-i kemâl-i ittiŐâle mişâldür. Şibh-i kemâl-i inķitâ‘ ıŐıtlâhda cümle-i evveli cümle-i Őânıyyeden ‘aşı terk ile münķıta gibi olup cümle-i Őânıye evvelinüñ ğayrisi üzerine ‘aşı müvehhem iken Őânıye evvelıye ‘aşı olunmağa dirler. Ve bu Şibh-i kemâl-i inķitâ‘ dan ötüri bu faşla ķaŐ‘ tesmiye olunur (57a).

Pes Şâ‘ir ŐarŐ ile cezâda vâķi‘ nâhınüñ nehy u maĥbûbenüñ vâŐıye ıŐâĥası ya‘nı vâŐınüñ sözini istimâ‘ miyânını her birleri hevâ vü hecrüñ mülâzemetleri üzerlerine tertib itmede müzdevic ķıldı. Buña müzâvece dirler. Müzâvece Lûgatde izdivâc ma‘nâsmadır. İŐıtlâhda ŐarŐla cezâda vâķi‘ iki ma‘nânüñ miyânını her birleri Şey‘-i âherüñ üzerine tertib itmede müzdevic ķılmağdur (112a).

Yukarıda bölümler halinde ifade edilmeye çalışılan Şerh metotlarını bir arada görebilme imkânı sağlaması bakımından Mustafa İ̇sâmeddîn tarafından et-Tansîsü‘l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti‘t-Telhîs ve‘l-Muhtasar adlı eserde Şerh edilen üç beyit aşağıya aynen alınmıştır.

51.

تَطَّوْرَ لَيْلِكَ بِالْأَنْمَدِ
وَنَامَ الْخَلِيَّ وَلَمْ تَرْفُدِ

52.

وَبَاتَ وَبَاتَتْ لَهُ لَيْلَةٌ
كَلِيلَةَ ذِي الْعَائِرِ الْأَرْمَدِ

53.

وَدَّلِكَ مِنْ نَبَاءِ جَاءَنِي
وَحُبْرَتُهُ عَنْ أَبِي الْأَسْوَدِ

Bu ebyât-ı ŐelâŐe baĥr-ı müteķâribüñ ğarb-ı Őâlis maĥzûfindandır.

Taḫṭī'i تطاو fe'ül maḫbūz لليل fe'ül maḫbūz كبلات fe'ülün مدي fe'ül maḫzūfe ونامل fe'ülün لهولى fe'ülün وباتت fe'ül maḫbūz وبات fe'ül maḫzūf قدي fe'ülün ولم تر maḫbūz¹⁴⁸ fe'ülün خليى fe'ülün وذل fe'ül maḫzūf مدي fe'ülün عرلار fe'ülün تنلعا fe'ülün ماḫbūz كليل fe'ül maḫzūfe لتن fe'ülün كمنن fe'ül maḫbūz عنى fe'ülün ماḫzūfe وخبير fe'ülün تهوعن fe'ülün ودي fe'ül maḫzūfدور.

Bu ebyāt-ı şelāse İmru 'u'l-Ḳaysūn ḫaṣīde-i merṣiyesinde dıyü 'Allāme Şirāzī Şerḫ-i Miftāḫda zıkr ider.

تطاول tefā'ülden şīga-i māzī-yi ma'rūfdur. تطاول Tācū'l-Meşādirde كردنگشى كردن ile tefsīr olunmuşdur. تطاول عليه واستطال dinilür. İki de aña galebe itdi ve anı ḫahr itdi dimekdür. Ve medār-ı bāb-ı ziyāde üzerinedür.

ليلك tezkīr-i ḫiṭāb ile olmasıdır. Ne ḫadar nefsuñ ḫiṭābında te'nīs-i şāyi' ise ve buña delīl ولم ترقد tezkīr-i ḫiṭāb ile olmasıdır. [34b] Ve burada mütekellimden muḫāṭaba iltifāt vardur. Muḫteziyāt-ı zāhir لیلی demek idi. Ba'zılar ليلك 'alā ṭarīḫū't-tecrīddür iltifāt degildür dimiş. Ve buña Şerḫ-i Keşşāfda şöyle cevāb virildi ki tecrīd ile iltifāt miyānında münāfāt yokdur. Cā'izdür ki bir i'tibār ile tecrīd ve bir i'tibār ile iltifāt olur. Ve bu cevāb şöyle redd olındı ki tecrīdüñ mebnāsı müntezi' ile müntezi'un minḫūñ muḡāyirine mebnīdür ki ḫattā vaşfda mübālaḡa ḫaşd olınan şey' ānuñ üzerine terettüp eyleye. Ammā medār-ı iltifāt ittiḫād-ı ma'nā üzerinedür ki şüret-i āḫerīde irāde-i ma'nādan murād olınan şey' ḫāşıl olur. Fāzıl Yūmnī dir ki Ebū 'Ali ve İbn-i Cinnī ve İbn-i Eşīrūñ ليلك tecrīddür iltifāt degildür diyü ḫükmler bunı te'yīd ider. Ḥasan Çelebi merḫūm dir ki şavāb olan eger ليلك iltifāta ḫaml olunrsa tecrīd olmaz. Eger tecrīd 'add olunrsa iltifāt olmaz.

بالاتمد de olan bā fi ma'nāsına olup تطاولnūñ zarfidur. فتمد fetḫ-i hemze ve sükūn-ı şā-i müşelşe ve zamm-ı mīm ile bir mevzi'üñ ismidür. Burada murād budur. Ve hemze mīm'üñ kesriyle daḫi mervīdür. Bu rivāyete göre Feyyūmī küḫl-i esved didikleridür. Me'ādenī maşriḫda olur dimiş. Ba'z fuḫahā küḫl-i İsfehānī budur dimiş. Cevherī kendü ile iktiḫāl olınan bir ḫacerdür dimiş. Ḳāmūsda Eşmūd Ahmed veznindedür ve mīm'i mazmūm olur dimiş.

Ve نامda olan vāv ḫāliyedür yāḫūd تطاول üzerine 'āṭıfedür.

الخلی fe'ülün: -HE

ولم ترقد nevm ma'nāsına olan رقادdan me'ḫūz fi'l-i ḫiṭābdur. Buñunla nefsiñe ḫiṭāb ider.

¹⁴⁸ fe'ülün: -HE

بات giceledi dimekdür. Ve müstetiri nefesine ‘ā’iddür.

باتت, صارت ma‘nāsına.

له de olan zamīr nefse ‘ā’iddür.

ليلة kelimesinüñ ismidür. العائراارمد ذى كليله maḥallen manşüb باتت kelimesinüñ haberidür. Mezesterī له kelimesinüñ haberidür العائراارمدى ذى كليله maḥallen merfū‘ şıfatıdır didi. [35a] باتت de isnād-ı mecāzīdür. Bunuñla bile ki muḳayyeddür. Ve بات da isnād-ı ḥaḳīkī ve muḥlaḳdur. Böyle olunca beynehümāda ‘atf bi-ḥasebü’z-zāhir mütebāyinini āḥerūñ üzerine ‘atf olur. Bi-ḥasebi’l-ḥaḳīka muḳayyedi muḥlaḳ üzerine ‘atf olur. ‘Ā’ir gözüñ ḥāl-i veca‘ de atdığı ḳazā-yı vaḥiddür. العائرا, الارمدى ذى كليله şıfatıdır. Kesr ile رمد’den me’ḥūzdur. Gözi taḥrik itdi dimekdür. Ba‘zılar ‘ā’ir ü remed bir ma‘nāyadır ذى العائرا remed-i çeşm şāḥibi dimekdür dimiş¹⁴⁹. Murād ḳalaḳ u ıztırābda nefsinı ‘ā’ir-i ermed şāḥibine teşbih vardır. Ve gicesini ḫülde ‘ā’ir-i ermed şāḥibinüñ gicesine teşbihdür. O ḳadar var ki kelāmda aḥşār eyledi.

وذلك şu iki beytde mezkūr sū’-i ḥāle işāretdür. Yāḥūd teḫāvül-i leyl ve meşāḳḳdan zıkr olunana işāretdür.

نباء müfredātta zī-şān olan ḥabere dirler dimiş.

نباء cümlesi نباء kelimesinüñ şıfatıdır.

نباءه fi’l-i mechūldür. اعلمته ma‘nāsına. Zamīri نباء’e ‘ā’iddür.

عن ابى الاسود¹⁵⁰ خبرته, müte‘allıḳdur. Ba‘zılar bu ḥaberdan murād Ebu’l-Esvedüñ pederinüñ ḳatli haberidür didi. Şāḥib-i Tanşış dir ki kelime-i عن bu’d u mücāveze ma‘nāsınadır. ¹⁵¹ عن مواضعه ayet-i celīlesinde olduğu gibi. Yāḥūd من ma‘nāsınadır وما ينطق عن ¹⁵² ناسه kerīminde olduğu gibi. Yāḥūd bā ma‘nāsınadır. ¹⁵³ عن الهوى ayet-i kerīmesinde olduğu gibi. Ve Ebu’l-Esved’den murād bu haber-i sū’i muḥbirdür. Yāḥūd muḥbir عنه’dür. Ḥafī buyrulmaya ki bu ebyāt-ı şelāşede üç iltifāt vardır. Ammā beyt-i evvelde ḥikāyeden ḥiḫāba iltifāt vardır. Zīrā ḳıyās لیلی تطاول dimek idi. Bu

¹⁴⁹ dimiş: -HE

¹⁵⁰ -HE: عن ابى الاسود. نباء’e ‘ā’iddür. اعلمته ma‘nāsına. Zamīri نباء’e ‘ā’iddür.

¹⁵¹ kelimeleri yerlerinden oynatarak tahrif ederler. (Māide 13)

¹⁵² Kötülükleri (günahları) affeden (bağışlayan). (Şûrâ 25)

¹⁵³ O, hevādan (heves ile, kendiliğinden) konuşmaz. (Necm 3)

takrîr mürûr itdi ve beyt-i şânide hîṭâbdan ğaybete iltifât vardur. Zîrâ بات didi. Kıyâs ise hîṭâb olmağ üzere وبت idi.

ولم ترقد ile باتت لهو' de iltifât yoğdur. Zîrâ ikisi de mâ-sebâğlarınuñ zâhiri üzere cârilerdür. Ve beyt-i şâlişde ğaybetden hikâyeye iltifât vardur. Zîrâ جاءنى' de kıyâs جاء idi.

Ma'nâ-yı ebyât-ı selâşe: [35b] Ey nefis. Esmüd nâm mevzi' de leylüñ uzadı. Ya'nî memdûhuñ katli haberi mesmû' uñ olup hüznünden nâşî seher eylediginden giceñ uzadı. Hâlbuki hüznünden hâlî olan uyudu. Ey nefis. Sen uyumadıñ. Ya'nî memdûhınıñ katli haberi ile maḥzûn olmayan kimesne hâb-ı raḥatda oldu. Sen ise maḥzûn olduğından seher idüp uyumadıñ. Ve nefis beytütet itdi. Ve gice dağı nefis için kâlak u ıztırâbda remed-i çeşmi olanuñ gicesi gibi bet itdi. Ve betinde mezkûr olan sū'-i hâlün yâḥûd teṭâvül-i leyl ve zıkr olunan meşâğkuñ menşe'i memdûhınıñ katli haberindendir ki ol haber baña geldi ve ol haber aşlâ kızbe ihtimâli yoğdur. Zîrâ anı ben memdûhuñ oğı Ebu'l-Esvedden istimâ' itdüm. Ve bu ebyât-ı selâşenüñ lafzı haber ma'nâsı Esmüd nâm mevzi' de kendüye işâbet iden maḥn u şedâ'idden tefeccü' ü teveccü' dür.

3.3. İndeks

3.3.1. et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'daki Belâgat Terimleri İndeksi

Mustafa İsmâeddîn, et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar adlı eserinde beyitleri şerh ederken beyitlerin misal gösterildiği belâgat terimlerini ifade etmiştir. Bazı beyitlerde geçen belâgat terimlerin lügat ve/veya ıstılah manalarını vermiştir. Bazı beyitlerde ise sadece hangi belâgat terimine misal getirildiğine işaret etmekle yetinmiştir.

et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar adlı eserde geçen belâgat terimlerinin dizinini hazırladığımız bu bölümde; Mustafa İsmâeddîn'in lügat ve/veya ıstılah manasını verdiği terimin manasını et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar adlı eseri kaynak göstererek aynen vermeyi tercih ettik. İsmâeddîn'in lügat ve/veya ıstılah manasını vermediği belâgat terimlerinin açıklamasını da ilgili yerlerde kaynak belirtmek suretiyle kendimiz yazdık.

Belâgat terimlerinin hangi beyitlerde geçtiğini göstermek için sayfa numarasını değil beyit numarasını kullandık. Çalışmadan yararlanacaklara kolaylık sağlaması, aranan belâgat teriminin geçtiği yerin daha kolay bulunması amacıyla bu yöntemin daha etkili olacağını düşündük. Bu doğrultuda belâgat teriminin hangi beyitte geçtiğini göstermek adına beyit numaralarını belâgat teriminin ne anlama geldiğini ifade ettikten sonra koyu olarak köşeli parantez “[]” içinde vermeyi tercih ettik.

Ahız: Serikat-ı şî'riyye yani şîir hırsızlığı bir şairin başkasının şîirini kendisine nisbet etmesidir. Bunu serikat ve intihal denir. Bazı müellifler de bu iki kelime yerine daha yumuşak bir tabir olarak ahz (alıntı) terimini kullanmayı tercih etmişlerdir (Bulut, 2015: 376). [83], [102], [113], [150], [279], [280], [282], [289], [290], [291], [304], [305], [306]

Aḥz ü sirḳat: Aḥz u sirḳat ile müsemḡā olan iki nev' dūr. Biri zāhirdūr ki ancak nesh u intihāle ve igāre vū mesh'e maḥṡūṡdur. Ve biri ġayr-i zāhirdūr ki ancak ilmām u selḡe maḥṡūṡdur (150a). [279], [280], [283], [290], [291], [316]

'Aḳd: Bir sebīl-i iḳtibās olmayarak gerek Ḳur'ān gerek ḡadīs gerek meṡel gerek ġayr olan nesri nazm itmege dirler (167b). [324]

'Akis: Akis sanatına tard ve tebdīl de denir. Akis, bir cümle ya da mısradaki tamlama ya da kelime gruplarının ters çevrilererek yer deġiştirilmesiyle yeni bir ifade oluşmasıdır (Bulut, 2015: 33). [122], [124], [273]

Berā'at-i istihlāl (Ḥüsn-i ibtidā): Ḥüsn-i ibtidānuñ aḡseni maḳṡūda münāsib olan şey'den ve maḳṡūda münāsib ile ibtidāya berā'at-i istihlāl tesmiye olunur. Bu da yā tehniyyede veyā merṡiyededūr (169b). [329], [332], [333]

Cem': İṡṡilāḡda ḡükmde ya'nī maḡkūm-ı vāḡidde müte'addidūñ beyni cem' olunmaḡdur (114b). [195], [196], [197], [203]

Cem' me'a't-taḡsīm: İṡṡilāḡda müte'addidi bir ḡükmūñ taḡtında cem' idüp ṡoñra taḡsīm itmekdūr. Yāḡūd müte'addidi taḡsīm idüp ṡoñra bir ḡükmūñ taḡtında cem' itmekdūr (118a). [204], [206]

Cem' me'a't-tefrīḡ: İṡṡilāḡda iki şey'i bir ma'nāya idḡāl idüp ve idḡālūñ cihetlerinūñ miyānını tefrīḡ itmekdūr (116b). [202]

Cinās: Manaları farklı, söyleyiṡ veya yazılıṡları aynı ya da benzer iki lafzın bir arada kullanılmasıdır (Bulut, 2015: 54). [160], [258]

Cinās-ı iṡṡikāk: Cinās-ı iktidāb, cinās-ı muktadab ve cinās-ı müṡtak da denir. Cinās-ı iṡṡikāk kök harfleri itibariyle iki lafzın aynı olmasıdır (Bulut, 2015: 57). [265]

Cinās-ı müzeyyel: Bu nev' a ya'nī āḡerde bir ḡarfden ekṡer olan nev' a müzeyyel tesmiye olunur (136a). [251]

Cinās-ı tām: Cinās-ı hakīkī ve cinās-ı kāmīl de denmiştir. Cinās-ı tām, iki lafız arasında dört yönden benzerlik olmasıdır. Bunlar da şöyledir: a-Harflerin türü, b-sayısı, c-hareke ve sükūnu (hey'et), d-sırası (Bulut, 2015: 73). [246]

Cinās-ı terkīb: Mütecānis āhīr-i mısrā^c evvelūñ şadrına olana [dirler] (138b, 139a). [258]

Ġarābet: Kelime-i vaḥşīyye olmakdur. Ya^cnī ma^cnāsı zāhīr ve isti^cmāli me'nūs olmamakdur (6a). [6], [78], [150], [151], [152], [163], [166]

Ġayr-i tertībū'l-leffü neşr: [L]afızlar zikredildikten sonra onlara ait özellikleri karışık veya tersten başlayarak zikredilmesidir (Bulut, 2015: 281). [194]

Ġulūvv: 'Aqlen ve 'ādeten mütemenni^c olan [mübālağaya dirler] (122b). [29], [74], [156], [215], [217]

Ḥall: İştılāḥ-ı bedī'ide nazmı neşr itmekdür. Maḳbūl olmasınıñ şartı sebki muḥtār olup nazmuñ sebkinden teḳāşür itmeye ve ḳılḳ-i ıztırābsız maḥallinde müstaḳırr oldığı ḥālde ḥüsnü'l-mevḳi^c ola (168a). [325]

Ḥaşv: İfadeyi lüzümsüz sözlerle doldurma, şişirme, kelime israfı (Uysal, 2010: 84). [107], [259]

Ḥaşv-i müfsid: Anlatımı anlaşılmaz hale sokan fazlalıklar (Uysal, 2010: 84). [105], [106]

Ḥazf: Zārūret için muḳayyes olan ḥazf ikidür. Biri muḥtelifdür. Bu da munşarif 'adem-i şarf ile olur. Ve biri müttefikdür. Bu da terḥīm ile olur (15a). [4], [15], [26], [30], [35], [38], [41], [46], [55], [57], [60], [61], [62], [75], [78], [79], [94], [96], [108], [109], [112], [115], [124], [126], [128], [131], [139], [153], [154], [200], [206], [207], [208], [215], [227], [252], [258], [275], [276], [294], [304]

Hezl: [G]örünüşte şaka ancak aslında ciddi olan sözdür. Bu yolla asıl maksadın şaki şeklinde ifade edilmesiyle üslūba nezāket ve letāfet katılmış olur (Bulut, 2015: 125). [219], [239], [309]

Hüsn-i ibtidā (berā'at-i istihlāl): Mevāzı' -ı şelāşenüñ evvelkisi hüsn-i ibtidādur. Ve bu hüsn-i ibtidā yā ehibba vü menāzili tezkārda olur. Yā hüsn-i ibtidā vaşf-ı diyārda olur. Ve medihde kendü ile teşe'üm olınandan ictināb vācib olur. Ya'nī hüsn-i ibtidāda kendü ile tefe'ül olınanı irād lāzımdur. Ve eger teşe'üm olan irād olunursa aña kubh-ı ibtidā dirler ve hüsn-i ibtidānuñ aḥseni maqşūda münāsib olan şey'den ve maqşūda münāsib ile ibtidāya berā'at-i istihlāl tesmiye olunur. Bu da yā tehniyyede veyā merşiyededür (169b). [329], [330]

Hüsn-i intihā: Buna hüsn-i hitām, hüsn-i hātıme, berāat-i intihā, hüsn-i makta' ve berāat-i makta' da denmiştir. Bir şair ya da müellifin kulağa tatlı gelen, dile ağır gelmeyen, kapalıktan uzak, anlamı düzgün ve ortama (muktezā-yı hāl) uygun sözlerle artık sona geldiğini de hissettirecek bir şekilde güzel bir bitiş yapmasına hüsn-i intihā denir (Bulut, 2015: 136). [329], [340]

Hüsn-i tahallus: Buna tahallus, berāat-i tahallus, hurūc, hüsn-i hurūc ve tevessül isimleri de verilmiştir. Hüsn-i tahallus, bir şair ya da müellifin, bir münasebet kurarak ilk sözlerinden sonra asıl maksada güzel bir geçiş yapmasıdır (Bulut, 2015: 139). [86]

Hüsn-i ta'lil: İştihāda ğayr-i ḥaḳīkī bir i'tibār-ı laḳif ile bir şıfat için 'illet-i münāsibe iddi'ā olunmaqdır. Bu da dört kısmdur. Zīrā kendi için 'illet-i münāsibe iddi'ā olınan şıfat yā şābitedür. Üzerine beyān kaşd olunur. Yā ğayr-i şābitedür. İşbatı irāde olunur. Evvelkisi yā ol şıfat için 'ādetde 'illet-i zāhire olmaz. Bu beytde olduğu gibi. Yāḥūd 'illet-i mezkürenüñ ğayrı illet-i zāhire olur (126a). [225], [226], [227], [228], [264]

İttirād: İştihāda memdūḥuñ yāḥūd ğayrisinüñ ve abāsınüñ esmāsını min ğayr-i tekellüf tertīb-i vilādeti üzere getürmekdür (133b, 134a). [245]

İbdā' u refv: Bir mışrā' uñ ve mışrā' dan dūnuñ tazmīnine ibdā' u refv tesmiye olunur (165a). [316]

İcāz: İhtisār da denmiştir. İcāz, insanların alışık olduğu lafızlardan daha az lafızla anlamı da bozmadan maksadı söylemektir. Uzun uzun anlatılabilecek bir maksadı kısaca, fakat yeterli bir ifadeyle anlatmaktır (Bulut, 2015: 146). [106], [108], [118], [154]

İcāz fi'l-hazf: İhtizāl de denir. İcāz-ı hazf, hazifli icāzdır. Yani maksadın, ifadeden herhangi bir unsuru çıkarmak suretiyle ifade edilmesidir (Bulut, 2015: 151). [30]

İdmāc: İdmāc lügatde şevbūñ içine bir şey' leff itmekdür. 'Örfdede medh ü gayr olsun bir ma' nāya sevğ olunan kelāmuñ ma' nā-yı aḡeri tazmīndür (131b). [236]

İğāl: Lügatde ib'ād ma' nāsına. İştīlāḡda beyti bir nükte ile ḡatemdür ki ma' nā ol nüktesiz tamām olurdu (66b). [110], [111], [115]

İğāre vü mesh: İştīlāḡ-ı bedī' de nazm-ı lafzı tağyīr ile bile cemī' lafzı yāḡūd ba' z lafzı aḡz itmekdür. Bu daḡi üç kısmdur. Zīrā ṡānī yā evvelde eblağ yāḡūd evvelde dūn yāḡūd evvelūñ mişli olur. Eger ṡānī evvelde bulunmayan ḡusn-i sebk yā ihtisār yā izāḡ yā ziyāde-i ma' nā gibi bir fazīlete ihtisārdan ötüri evvelde eblağ olursa ṡānī memdūḡ-ı maḡbūldür (151b). [284], [285], [286]

İğrāk: Bu [mübālağa] ne kadar ' aḡlen mümkün ise ' ādeten degildür ve buña iğrāk dirler (122a). [29], [214]

İḡām: Lügatte şüpheye düşmek, düşürülmek demektir. Tevriye sanatı anlamında yani bir sözü bir defade birden gazla anlamda kullanma sanatı. Şu şekilde de tarif edilir: "Uzak ve yakın birden fazla mānāsı bulunan bir kelime veya terkinin diğeri anlamlarıyla birlikte asıl olarak uzan mānāsını kasetmektir" (Uysal, 2010: 97). [11], [80], [84], [93], [113], [115], [135], [146], [203], [233]

İḡām-ı tezād: Birden fazla anlamı bulunan bir kelimenin bir mānāsıyla, diğeri bir kelimenin mānāsı arasında zıtlık bulunmasına denir (Uysal, 2010: 98). [185]

İhtirās (Tekmīl): Kelāmda ḥilāf-ı maḫṣūdı ihām iden şey’i āḫer şey’ ile def itmege dirler. Ve bu dāfi‘ iki kısmdur. Biri vasaṭ-ı kelāmda olur. Ve biri āḫer-i kelāmda olur (67b). [84], [113], [115]

İḫtibās: Lüğatde nārı aḫze ve ‘ilmi istifādeye dirler. İştılāḫda manzūm u menşūr olan kelām-ı Qur’ān yāḫūd ḫadīşden oldıḡını iş‘ār itmemek vechi üzere Qur’ān yāḫūd ḫadīşden bir şey’ mutaḫammın olmaḡa dirler (162b).

İḫtibās iki kısmdur. Biri şol şey’dür ki anda muktebes ma‘nā-yı aşlısinden naḫl olmaya. Ve biri şol şey’dür. Anda muḫtebes ma‘nā-yı aşlısinden naḫl olma (163b). [308], [309], [311], [324]

İḫtiḫāb: Lüğatde iḫtiḫā‘ u irtihāl ma‘nāsınadır. İştılāḫda kelām kendü ile ibtidā vü iftitāḫ olinan şey’den ya‘nī taḫalluşdan mülāyim ü münāsib olmayanına intikāle dirler. Ve bu iḫtiḫāb ‘Arab-ı cāhilinüñ mezḫebidür (172b). [336], [337]

İḫtiḫā‘: Bkz. Terḫīm.

İlmām u selḫ: İştılāḫ-ı bedi‘ide yalnız ma‘nāyı aḫzıdır. Ve bu sirḫat ü aḫzıñ nev‘-i şānīsindendir. Ya‘nī ḡayr-i zāhirindendir. Ve bu da igār u mesh gibi üç kısmdur. Ya‘nī beyt-i şānī evvelden eblaḡ yā dūn yā mişlidür (155a). [290], [291], [293], [295]

İltifāt: İnsirāf ve sarf da denmiştir. Belāgat ālimlerinin anlama güzellik veren edebī üsluplar arasında saydıḡı iltifat, zamirler arasında geçiş yapılması suretiyle sözün zāhirī duruma uygun söylenmemesidir. [B]ir beytte veya bir sözde beklenmedik şekilde şahıs, zamān ve üslup bakımından deḡişiklikler yapmaktır (Bulut, 2015: 177). [16], [21], [51], [53], [54], [55], [56], [118], [130], [168], [210], [227]

İmā: İmā ve işāret az vasıtayla yapılmakla birlikte, işāret ettiḡi anlama delāleti açık olan kināyedir (Bulut, 2015: 179). [29], [30]

İnkār: Meānī tabirlerindedir. Muhatabın haberin medlülünü inkar ettiḡi habere denir (Uysal, 2010: 102). [16], [26], [43], [56], [100], [119], [167], [175]

İ'tibār: Mecāz-ı mürselin alākalarındandır (Bulut, 2015: 234, 235). [7], [11], [55], [57], [96], [122], [138], [150], [217], [225], [235]

İ'tirāz: İtnāb yollarındandır. Bazı ālimler i'tirāza isābetü'l-mikdār adını vermişlerdir. İ'tirāz peşpeşe gelen iki söz veya sadece bir sözün içerisinde, irabda mahalli olmaya bir veya daha fazla ara cümle getirmektir (Bulut, 2015: 241). [114], [115], [330]

İrşād: Lügatde hazırılamağ a' dād ma' nāsınadır. Buña göre vech-i tesmiye mütekellim-i āherde gelmezden ol gelecegi hazırıladığından dinilmişdür. Muṭavvelde dimiş ki irşād raqībūñ ṭarīki naşbıdır. Velew buña müsā'ade ider. Daği vech-i münāsebet muḥāṭabı 'acze munṭazır ve raqīb kıılmağ dimek olur. İşılāhda fıkradan ve beytden ḳable'l-'acze 'acze delālet iden şey'i kıılmağdır. Eger revī bilinür ise buña ba'zılar teshīm tesmiye itdiler. Teshīm lüğatde sehmden me'ḥūz naşīb ma' nāsınadır. Buña göre vech-i tesmiye mütekellim-i kelāma ḥüsnden naşībini i'tā itdiginden dinilmişdür (110b, 111a). [188]

İrsāl-i meşel: [A]çıklama ve pekiştirme amacıyla söz arasında mesel ve vecize zikretmeye irsāl-i mesel adı verilir (Bulut, 2015: 293). [265]

İstifhām: İşılāhda bir lafzuñ iki ma' nāsı olup biri kendi ile murād ve biri kendüye 'ā'id zamir ile murād olunmağdır. Yāḥūd ol lafzuñ kendüye rāci' iki zamiri olup biriyle bir ma' nāsı ve biriyle āḥer ma' nāsı murād olunmağdır (113a). [49], [64], [137], [240], [241], [324]

İstifhām-ı ikrārī: Soru sorarak bir hükmü muhataba ikrar ve itiraf ettirmektir. Te'yid ve te'kid ettirme, karşıdakine kabullendirme manālarında kullanılır (Eren ve Uzunoğlu, 2014: 122). [183]

İstifhām-ı inkārī: Bu istifhāmı muhatabın bir şeyi yapmadığı vurgulanır (Eren ve Uzunoğlu, 2014: 120). [10], [112], [121], [187], [194], [248], [255], [273], [303]

İstiğrāk: 1) Dalma 2) Arapça'da "el" harf-i tarifinin isimleri umūmī hāle koyması 3) Fazla mübālağa (Uysal, 2010: 108). [7], [32], [44], [79], [107], [124], [161], [199], [227], [248], [254]

İstihdām: Sözlükte kullanmak anlamına gelen istihdām iki şekilde tarif edilmektedir. Birincisi iki anlamlı bir kelimenin, önce bir anlamını kendisiyle, sonra da diğer anlamını zamiriyle ifade etmektir. İkinci tarif ise şöyledir: İki mānāya da gelebilecek bir kelimenin öncesinde ve sonrasında gelen kelimeye göre iki ayrı anlama gelmesine de istihdam denir (Bulut, 2015: 223). [192]

İstihrāc: Sözlük anlamı "anlam, netice çıkarma" demektir. Terim olarak şiirde mısra' başlarındaki harflerin birleştirilmesi ile bir kelimenin, bir özel ismin ortaya çıkması anlamına gelir. Muvaşşah veya akrostiş olarak da adlandırılır (Mermer ve Keskin, 2011: 51). [267], [307]

İsti'ānet: Bir beytūñ ve beytten ziyāde olanuñ tazmīnine isti'ānet tesmiye olunur (165a). [316]

İsti'āre: Lügat anlamı birinden bir şeyi ödünç isteyip almak olan istiāre, bir kelimeye aralarındaki benzerlik alākası dolayısıyla lügat/temel anlamının dışında yeni bir anlam vermektir. Dolayısıyla istiāre, alākası teşbih/benzerlik olan mecaz-ı lugavī'dir. (...) Diğer bir ifadeyle istiāre kısaltılmış bir teşbihtir (Saraç, 2010: 118). [8], [14], [56], [73], [114], [120], [153], [159], [160], [161], [162], [163], [166], [169], [170], [171], [173], [193], [276], [340]

İsti'āre bi'l-kināye: Şā'ir hāli maqşūd üzerine delāletde insān-ı mütekellime teşbih (105b). [25], [76], [178], [179], [180], [275], [292]

İsti'āre-i haqīkiyye: Bkz. İsti'āre-i taşrihiyye.

İsti'āre-i mekniyye: Müşebbehi müşebbehün bihde isti' māl (102a). [2], [171], [178]

İsti'āre-i muraşşaha: Bkz. İsti'āre-i terşihiiyye.

İsti'āre-i muşarraḥa: Müşebbehün bih olan kameri zıkr idüp müşebbeh olan vechi irāde eyle[mekdür] (19a). [23]

İsti'āre-i mücerrede: Bkz. İsti'āre-i tecrīdiyye.

İsti'āre-i taḥkīkiyye: Bkz. İsti'āre-i taşrihiyye.

İsti'āre-i taḥyīliyye: İnsān-ı mütেকellimūñ delāletinūñ mā-bihi'l-kıvām ve'n-nizāmī olan lisān-ı ḥāle işbāt (105b). [56], [76], [171], [178], [179], [180], [275]

İsti'āre-i taşrihiyye (taḥkīkiyye, ḥakīkiyye): Türkçede açık istiāre denir. İstiāre-i taşrihiyye, sadece benzetilenin zikredildiği istiāredir. İstirāeyi musarraha, istiāre-i taḥkīkiyye ve istiāre-i hakīkiyye de denir (Bulut, 2015: 199). [25], [180]

İsti'āre-i tecrīdiyye (mücerrede): Müste'ārun lehde lāzım u mülāyimini müste'ārun minh[e] muḳārin kıлмаға [dirler] (102b). [171], [172]

İsti'āre-i temsīliyye: İstiāre-i temsīliyyeye, istiāre-i mürekkebe ve mecāz-ı mürekkeb de denir. Mürekkep benzetilenin mürekkep benzeyen için kullanılmasıdır. Yani birden fazla kilime ile ifade edilen bir durumu, onun benzeri veya bazı yönlerden onu andıran bir surete benzetme ve bunlardan ilkinin yerine ikincisini kullanma ile meydana gelir. Burada söz, asıl anlamından çıktığı için mecāz-ı mürekkeb denmiş ancak benzeme yönü devam ettiği için, istiāre-i mürekkebe ismi de verilmiştir. Bu tür sözler yaygınlık kazanırsa atasözü haline alır (Bulut, 2015: 204). [1], [141]

İsti'āre-i terşihīyye (muraşşaha): İstiāre-i terşihīyye de denir. İstiāre-i muraşşaha, benzetilenle birlikte ona ait bir özelliğın de zikredildiği istāredir (Bulut, 2015: 197). [25], [172]

İstināf: Cümle-i şāniye cevāb olduğından cümle-i evveliden mefşūle olan cümle-i şāniyyeye ve 'atfı terk ile cümleteyn miyānında olan faşla istināf tesmiye olunur (57b). [5], [26], [41], [44], [93], [96], [153], [227], [252], [285]

İstibā': İştihāda şey'-i āher ile medhi müstetbi' olur vech üzere şey'i medhdür (131a). [235], [292]

İstibā': Şecā' at ile medhe seḥā ile medhi tazmīn (96a). [161]

İstikāk: İstikak, bir kök ile o kökten türemiş bir veya daha fazla kelimenin aynı ibarede bulunmasıdır (Saraç, 2010: 254). [104], [263]

İtnāb: Bir mefhūmı te'kīd için gelür (67b). [112], [118]

İzhāru'l-maṭlūb (Teşbih): Müşebbehün bih olan ihtimāmı beyāndur ve bu teşbihe izhāru'l-maṭlūb tesmiye olunur. Bu da iki kısmdur. Biri teşbihde nākışı ilhākla ḥaḳīkat murād olına. Teşbihden ğaraż müşebbehün bihe 'avdet iden teşbihde oldığı gibi. Yāhūd vech-i teşbihde zā'id ile iddi' ā murād olınsa teşbihde oldığı gibi. Ve biri bir emrde iki şey'ün cem'i murād olunursa aḥsen olan eḥad-i mütesāviyyini terciḥden ihtirāzdan ötüri teşbihi teşābüh ile ḥükme terkdür (83a). [135]

Ḳalb: Eczā-i kelāmuñ birini āḥirüñ mekānına ve ol āḥiri birinüñ mekānına kıılmağa dirler (39a). Ḳalb kelām-ı evvelüñ tertibinüñ 'aksine dirler. Ve bu ḳalbün envā' ı vardır. Evvelkisi ḳalbü'l-ba' zdur. Şāri' şā' ir raḳīb ḳarīb rāğīb ğurāb gibi. İkincisi ḳalbü'l-külldür. Derb berd gibi. Üçüncüsü ḳalb-i müstevīdür (146a). [4], [57], [80], [121], [126], [135], [161], [191], [273], [274], [302], [303], [318], [329]

Ḳaşr: Sözlükte hapsetmek, kısaltmak, daraltmak, engellemek anlamlarına gelen kasr, terim olarak ise bir ifade içinde bir kelime veya kelime grubunun diĝer bir kelime veya kelime grubuna özel bir yolla tahsis edilmesi ve sadece onu belirtmesini ifade eder. Hasr ve tahsis terimleri de kasr ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Kasr, tahsisin yanında icāz ve tekit de ifade eder. İki cümleyle söylenebilecek bir husus, kasr yolu kullanılarak, tek bir cümleyle ifade edilir (Bulut, 2015: 253). [11], [15], [70], [81], [118], [150], [159], [164], [329]

Ḳavl-i müceb: İştihāda ğayrūñ kelāmında vāḳi' olan lafzı ğayrūñ murādınıñ ḥilāfına ḥaml itmekdür (133b). [244]

Ḳıyāş-ı luġaviye muḥālefet: Kıyasa aykırılık, kelimenin dil kurallarına ve kalem sahiplerinin kullanım tarzına aykırı bir şekilde kullanılmasıdır. Diğer bir deyişle, kelimenin, sarf ilminin kurallarına aykırı olarak gelmesidir (Bulut, 2015: 269). [7]

Kināye: Kināye bir sözü, gerçek anlamına da gelebilecek şekilde, ancak gerçek anlamının dışında kullanmaktır. Kināyede maksat, kendi lafızlarıyla değil de aynı mânâdaki başka lafızlarla ifade edilir. Bu söz bir yönüyle hakikat bir yönüyle mecazdır (Bulut, 2015: 269). [13], [28], [30], [38], [75], [121], [151], [154], [181], [182], [184], [185], [209], [211], [278]

Ḳubḥ-ı ibtidā: Medīḥde kendü ile teşe''üm olinandan ictināb vācib olur. Ya' nī ḥüsn-i ibtidāda kendü ile tefe''ül olanı irād lâzımdur. Ve eger teşe''üm olan irād olinursa aña Ḳubḥ-ı ibtidā dirler (169b). [329], [332]

Leff ü neşr: Bu sanatta önce iki veya daha fazla unsur ayrı ayrı yahut icmālen zikredilir (leff), ardından bunların her biriyle ilgili öğeler getirilir (neşr). İlk bölümde yer alan öğelerin ikinci bölümdeki unsurlardan hangisine ait olduğu açıkça belirtilmez, bunları tayin etme işi okuyucuya bırakılır. Neşir öğeleri lef bölümü unsurlarını tamamlayıcı ve açıklayıcı nitelikte olur (Bulut, 2015: 280). [201]

Maḳlūb mücennaḥ (Cinās): Beytüñ evvelinde ve āḥerinde olan لا ح u حال beytüñ cenāḥı gibi olmağla bu cināsuñ ismine maḳlūb-ı mücennaḥ dirler (136a). [250]

Mecāz: [L]afzın asıl mânāsından alınarak başka bir manāya nakledilmesidir (Bulut, 2015: 289). [21], [23], [26], [52], [54], [57], [60], [67], [86], [98], [107], [161], [163], [171]

Mecāz-ı 'aḳlī: Bir işin asıl fāilinden başkasına isnād edilmesidir (Bulut, 2015: 289). [2], [24], [44], [286]

Mecāz-ı luġavī: Bir kelime veya terkinin bir alāka dolayısıyla lūgat anlamından alınarak başka bir manāya nakledilmesine mecāz-ı luġavī denir (Bulut, 2015: 291). [23]

Mecāz-ı mürsel: Mecāz-ı mürsel hakiki anlamının dışında kullanılan ve alâkası benzerlik dışında bir şey olan lafızdır (Bulut, 2015: 291). [72]

Mefrûk (Cinās-ı mürekkebden): Lafzānuñ haţţda iftirākından yāhud lafzān u haţţānuñ müteşābihde iftirākından ötüri[dür] (135a). [248]

Mezheb-i kelām: Maķāmuñ münāsebetine göre lafzuñ taħammüli oldığı şey'e ħaml itmekdür (29b). [1], [42], [221], [222], [223], [224]

Muĥālefet: Muĥālefet kelime-i vāşıfdan şābit olanuñ ĥilāfına olmaķdur. Muţavvelde dir ki muĥālefet Lüġat-i 'Arabīyi tetebbu' dan ya'nī elfāz-ı mevzu' alarınıñ müfredātını yāĥūd müfredāt ĥükminde olanı tetebbu' dan müstenbaţ olan ķānunuñ ĥilāfına olmaķdur (8a). [11], [12]

Muķābele: Sözlükte karşılaşmak, karşılamak gibi anlamlara gelen mukābele, terim olarak ise bir ifadede birbirine karşıt olmayanları zikrettikten sonra aynı sıraya göre bunların karşıtlarını zikretmektir (Bulut, 2015: 297). [11], [13], [93], [186]

Muţarref (Seci'): Mutarref seci, iki fāsılanın kafiyelerinin aynı, vezinlerinin farklı olmasıdır (Bulut, 2015: 305). [249]

Mübālaġa: İfrāt da denilmiştir. Mübālaġa, bir vasıf, fiil veya durumu, gerçekleşmesi zor, hatta imkansız dereceye çıkararak ifade etmektir (Bulut, 2015: 307). [12], [46], [51], [54], [57], [76], [80], [95], [105], [110], [117], [118], [120], [127], [153], [154], [161], [164], [170], [173], [178], [182], [209], [213], [217], [241], [246], [263], [276], [278], [279], [280], [293], [297]

Mümāşele: Mümāşele, iki ibaredeki lafızların çoġunun veya hepsinin sadece vezin yönünden birbirine uymasıdır (Bulut, 2015: 310). [69], [271], [272]

Mürā' atü'n-nazır: Mürāāt-ı nazire tenāsüb, tevfiķ, telfik, te'lif ve i'tilāf isimleri de verilmiştir. Mürāāt-ı nazir, aralarında zıtlık dışında anlam yönünden ilişki bulunan

iki veya daha gazla kelimeyi bir ifadede toplamaktır. Kelimeler arasındaki karşıtlık esasına dayanan tıbāk sanatının zıddıdır (Bulut, 2015: 302). [1], [4], [72], [187]

Müstevfā (Cinās-ı tāmndan): Lüğatde şol şey'dür ki haqqı bi't-tamām i' tã olına. İştılâhda lafzân-ı müttefikānuñ nev' inden olmaqlığıdır (134a). [246]

Müşākele: Lüğatde muvāfaqat ma'nāsınadır. Ve münāsebet zāhirdür. İştılâhda ğayrūñ lafzıyla bir şey' zikr itmekdür (111b). [189]

Müteşābih (Cinās-ı terkîbden): İştılâhda ehadühümā mürekkeb olan lafzân hatta müttefikān olmağdır (134b). [247]

Müteva'ir (Vaḥşî): Vaḥşî iki kışmdır. Biri ğarîb-i ḥüsn ve biri ğarîb-i ḳabîhdür. Pes ğarîb-i ḥüsn 'Araba isti'māli 'ayb olmayan şeydür. Zîrā 'indlerinde vaḥşî degildir. Elleri ve ayakları ğalîz ma'nāsına olan şaranbaş gibi. Ve bu ğarîb-i ḥüsn nazmda olmasından neşrede olması aḥsendür. Ğarîb-i Ḳur'ân ve ğarîb-i hadîş bundandır. Ve ğarîb-i ḳabîh muṭlaqā isti'māli 'ayb olan şey'dür ve buña vaḥşî-yi ğalîz tesmiye olunur ve bu ğarîbü'l-isti'māl olmasıyla bile sem'a şaḳîl ve zevḳe kerîh olur. Buña müteva'ir daḫi tesmiye olunur (6a, 6b). [6]

Müzāvece: Lüğatde izdivāc ma'nāsınadır. İştılâhda şartla cezāda vāḳi' iki ma'nānuñ miyānını her birleri şey'-i āḫerūñ üzerine tertîb itmede müzdevec ḳılmağdır (112a). [190]

Nesh u intiḫāl: İştılâh-ı bedi' de ğayrūñ şî'rinūñ cemî' lafz u ma'nāsını min ğayr-i aḫza nesh u intiḫāl tesmiye iderler. Nesh lüğatde ibṭāl ma'nāsınadır. İntiḫāl şā'irūñ ğayrūñ şî'rini kendüye nisbet ü benümdür diyü iddi'ā itmege dirler (150a). [279], [280]

Nidā: Nidā, çağırma ve seslenme anlamına gelmektedir (Bulut, 2015: 357). [7], [15], [27], [33], [38], [49], [84], [92], [106], [131], [182], [227], [275], [318]

Nükte: Divan şiirinde çok yaygın olarak kullanılan bir terim olan nüktenin eskilerce bilinen be kullanılan söz konusu anlamı ise, “herkesin kavrayamayacağı ince anlam, kolay ince anlam, kolay anlaşılamayan ancak erbābının anlayabileceği ustaca söylenmiş sözdür (Mermer ve Keskin, 2011: 84-85). [1], [8], [11], [21], [26], [27], [30], [34], [35], [47], [54], [60], [61], [62], [64], [65], [72], [73], [74], [80], [84], [92], [93], [110], [117], [121], [123], [140], [161], [171], [184], [189], [191], [203], [204], [208], [210], [212], [240], [243], [248], [252], [319], [320]

Reddü'l-‘acız ‘ale’s-şadr: Reddü'l-acüz ale’s-sadr sanatına tasdir ve teş’ib isimleri de verilir. Bu sanat hem şiir hem de nesirde olur. Lafız anlamı sonu başa döndürmek olan reddü'l-acüz ale’s-sadr, şiirde beytin, nesirde de bir cümleinin veya ibarenin sonunda yer alan kelimeyi önceden tekrarlamaktır (Bulut, 2015: 363). [253], [254]

Rücü’: İştihāda bir nükteden ötüri nağzla kelām-ı sâbıka ‘avdetdür (113a). [30], [56], [79], [125], [191]

Sec’(a): Sec’a secili paragraf veya parçaya verilen isimdir (Bulut, 2015: 374). [270], [276], [277], [278]

Şibh-i iştikāk: Şibh-i iştikāk, aynı kökten türemiş gibi görüldüğü halde, kökleri farklı olan iki lafzın bir arada bulunmasıdır (Bulut, 2015: 379). [264]

Şibh-i kemāl-i inkıṭā’: Cümle-i evveli cümle-i şāniyyeden ‘aṭfi terk ile münkıṭa gibi olup cümle-i şāniye evvelinüñ ğayrisi üzerine ‘aṭfi müvehhem iken şāniye evveliye ‘aṭf olunmağa dirler (57a). [93]

Şibh-i kemāl-i ittişāl: Cümle-i şāniye cevāb ve bu cevābı cümle-i evveli iḳtizā itmekle birbirine muttaşıla gibi olup cümle-i evveli su’āl menzilesinde tenzīl olunmağa dirler (57b). [93]

Tağlīb: Aralarında anlamca benzerlik veya yakınlık gibi bir münasebet bulunan kelimelerin birbirine katılmasıdır (Bulut, 2015: 381). [98], [186], [204]

Tağyir: Değiştirme, başkalaştırma. Ses değişmesi. Anlam değişmesi (Baranoğlu, 1999: 491-492). [130], [185], [281], [282], [284], [285], [296], [297], [321], [322], [323]

Taḥalluṣ: İştilāḥ-ı bedī'ide kelām kendü ile ibtidā ve iftitāḥ olunan nesīb ya'nī vaṣf-ı cemālden yāḥūd edeb ü iftiḥār ve şikāyetden maḫşūda eyitmege dirler (171b). [334], [335]

Taḥyil (Tevriye): Hayal etme, düşüncede canlandırma (Baranoğlu, 1999: 493). [2], [26], [122], [171], [292]

Takṣim: İştilāḥda müte'addidi zıkr idüp şoñra 'ale't-ta'yin müte'addidün her birine bir şey' muzāf kılmakdur (116b). [201], [203], [204], [208]

Takṣim ḫable'l-cem': [B]ir şeyi zikrettikten sonra onun bütün kısımlarını zikretmektir (Bulut, 2015: 384). [205], [206]

Ta'kid: Ta'kid bir ḫalel için kelāmuñ murād üzre delāleti zāhir olmamakdur (12a). [12], [13], [329]

Ta'kid-i lafzi: Lafzi ta'kid, lafızların, yerlerinde kullanılmaması gibi sebeplerden kaynaklanır (Bulut, 2015: 101). [12]

Ta'kid-i ma'nevî: Manevî ta'kid, lafzın mānāya delaletindeki kapalılıktır. Bu da lafzın hakikî mānāsından, konuşan kişinin kastettiği mecāzî veya kināyi mānāya geçişte güçlük olmasıdır (Bulut, 2015: 101). [13]

Ta'rîz: Türkçede ta'rîze dokundurma ve iğneleme isimleri veriştir. Ta'rîz, üstü örtülü bir şekilde itiraz ve sitem etmektir. Bu da bir söz söylenip onun tam tersi bir anlam kastedilmesi yoluyla olur (Bulut, 2015: 387). [29], [33], [80]

Tarṣî': İştilāḥda aḥdül-ḫarîneteynde yā ekşrinde olan elfāz-ı ḫarîne-i uḫrāden vezn ve takfiyyede muḫābili mişilli olsa aña tarṣî' dirler (142a). [267]

Taşhîf (cinās-ı hattî): Buna cinās-ı tashîf, tecnīs-i tashîf ve cinās-ı musahhaf isimleri de verilir. Cinās-ı hattî, iki lafzın yazılışlarının aynı, harflerinin noktalarının farklı olmasıdır (Bulut, 2015: 55). [15], [268]

Taşrîʿ: Nazmda cereyān itmekle taşrîʿ tesmiye olunan daḥi secʿ aḳsāmından taşrîʿ-i ʿarūzi ḍarbuñ taḳfiyyesi gibi muḳaffaten ḳılmaḡa dirler. (...) Taşrîʿ yedi merātibe munḳasım olur. Evvelkisi her mışrāʿ maʿnāsı fehm olunmaḡda fi zātihî müstaḳil olmaḡdur. Buña taşrîʿ-i kāmil dirler. İkincisi mışrāʿ -ı evvel şāniye muḥtāc olmaya. Ḳaçan mışrāʿ -ı şāni gelse evvele murtabiṭ gele. Üçüncüsü iki mışrāʿ lar bir ḥayṣiyyetde olmaḡdur ki her birini āḥerüñ mevziʿine vazʿ şaḥiḥ ola. Dördüncü mışrāʿ-ı evvelün maʿnāsı şāni ile fehm olına. Buña taşrîʿ -i nāḳıṣ dirler. Beşinci taşrîʿ iki mışrāʿ larda lafza-i vāḥide ile olur. Buña taşrîʿ -i mükerrer dirler. Altıncısı mışrāʿ -ı evvel bir şıfat üzerine muʿallaḡ ola ki ol şıfatuñ zıkr-i şāninüñ evvelinde gele. Buña taʿlîḡ dirler. Yedincisi beytde taşrîʿ ḳāfiyesine muḡālîf olmaḡdur. Buña taşrîʿ -i meşṭūr dirler (144a-144b). [270]

Taşṭîr: [ʿArūz ve ḍarbdan] her biri secʿde āhere muḡālîfdür. Buña taşṭîr dirler (144a). [270]

Tazmîn: Ḥafî buyrulmaya ḡayrūñ şıʿrinden bir beyt yā beytden ziyāde yā bir mışrāʿ yā mışrāʿ dan dūn bir şey ʿi şıʿrūñ muḡammın olmaḡlığına tazmîn dirler (165a). Ḥafî buyrulmaya tazmînüñ aḡseni aṣluñ üzerine bir nükte ile ziyāde olandır. Yaʿnî şāʿir-i şāninüñ şıʿründe muḡammın olan bir beyt yā bir mışrāʿ şāʿir-i evvelüñ şıʿründe bulunmayan nükte vü laṭifeyi müṣtemil olandır (166a). [74], [160], [161], [196], [203], [227], [236], [256], [292], [308], [309], [316], [319], [320], [321], [322]

Tebdîl: Bkz. ʿAkis. [1], [119], [333]

Tebliḡ (Mübālaḡa-i maḳbūleden): ʿAḳlen ve ʿādeten mümkün olan mübālaḡa-i maḳbūledendür. Buña tebliḡ dirler (122a). [213]

Tecāhül-i ʿārif: İştılāḡda maʿlūmı ḡayr-i maʿlūme misāḳına bir nükteden ötüri sevḡdür (132a, 132b). [240], [241], [242], [243], [326]

Tecnīs-i zā'id: İmlā ve telaffuzda birbirine uyan cinaslı kelimelerin birinin sonunda fazla bir harf bulunmasıdır (Uysal, 2010: 54). [2]

Tecrīd: Eger muḳazzeb çok kere vaḳāyi' de vāḳi' olan kimesne ile tefsīr olinsa bu daḥi tecrīd olur (102b). İştīlāḥda şıfat şāḥibi bir emrden tilke'ş-şıfat kendüye mümāşil bir emri intizā' itmekdür (120a). [13], [38], [51], [55], [113], [128], [171], [172], [209], [211], [212], [271]

Tedbīc: İştīlāḥda medḥ ü ğayr-i medḥde min ciheti'l-ma' nā kināye yāḥūd tevriye ḳaşdı içün elvān zıkr olunmaḳdur (109a). [184]

Tedvīr: Ya' nī şaṭr-ı evvelūn āḥrından şaṭr-ı şāninūn evveline yāḥūd şāniden evvele bir ḥarf yāḥūd iki ḥarf tedvīr ü intikāl ile vezin tamām olur (16b). [18], [37], [39], [43], [80], [120], [142], [187], [219], [248], [251], [292], [311]

Tefrī': İştīlāḥda bir emrūn müte' allıḳına bir hükmūn işbāt olunmasıdır (129b). [206], [231], [232]

Tefrīḳ: İştīlāḥda nev' -i vāḥidden iki nevālūn miyānını iḳā' dur (115a). [198], [199], [202]

Tehekküm ü istihzā: Tehekküm sözlükte alay etmek demektir. Terim olarak ise tehekküm, kişinin tahkir edilecek yerde yüceltilmesi, uyarılacak yerde müjde verilmesi, tehdit edilecek yerde ona vaadler verilmesi, kınanacak yerde ondan özür dilenmesi gibi durumlarda tam tersinin kastedilerek alay edilmesidir. Zahirde ciddiyet olan bu ifadeler aslında alay içerir (Bulut, 2015: 405). [16], [17], [323]

Tekābül: Bedī' sanatlarındandır. Birbirine ya tenāsüp, yahut tezāt dolayısıyla mütevāfik mānāların zikrinden sonra sırasıyla o mānāların karşılıklarını irād etmektir (Uysal, 2010: 197). [185]

Tekmīl: Bkz. İhtirās.

Tekrār: İtnāb yollarındandır. Bir şeyi iki kere ya da daha fazla tekrar etmek çeşitli amaçlarla yapılır. Bunlar şöyledir: 1) Mānāyı zihinde iyice yerleştirmek ve tekit etmek 2) Uyarı ve teşvik 3) Acı ve üzüntünün büyüklüğünü ifade etmek 4) Cümlenin uzakta kalmış kısmını hatırlatmak (Bulut, 2015: 421). [11], [14], [84], [157], [158], [329], [333]

Telmih: İştilāh-ı bedī'ide fehvā-yı kelāmda bir kışşaya yā bir şi' re tilke'l-kışşayı yā şi' ri zikr itmeksizin işāret itmekdür (168b). [29], [279], [280], [326], [327], [328]

Temliḥ: Kendinde melāḥat u zārāfet olan şey'-i ityāna dirler (79a). [129]

Tenāfūr: Tenāfūr kelimenüñ lisān üzre şıķletini ve 'usret ile tekellümüni icāb iden vaşfdur (4b). [4], [9], [11], [329]

Tenāfūr-i ḥurūf: His ve zevk ile bilinebilecek telaffuz güçlüğü olarak tarif edilen bu kusur, benzer seslerin bir araya gelmesinden doğan ses uyumsuzluğudur (Saraç, 2010: 39). [4], [11]

Tenāfūr-i kelimāt: Söz dizimini meydana getiren kelimeleri tek tek fasih olmalarına rağmen bir araya geldiklerinde doğan söyleyiş güçlüğüdür (Saraç, 2010: 41). [4], [9], [11]

Tenāsüb: Aralarında anlam bakımından –tezādın dışında- bir ilişki bulunan iki veya daha fazla kelimeyi bir ibarede toplamaktır (Saraç, 2010: 160). [11], [93], [129], [334]

Tenbīh: Tenbīh, şiirde beytin ilk yarısından doğan yanlış anlamayı ikinci yarısında düzeltmektir (Bulut, 2015: 427). [28], [33], [56], [71], [84], [101], [102], [115], [124], [146], [171], [184], [187], [201], [316], [335]

Te'kīd: Pekiştirme (Uysal, 2010: 197). [13], [16], [54], [60], [83], [89], [105], [107], [112], [150], [156], [276], [286], [300], [306], [315], [318], [329]

Te'kidü'l-medh bimā-yüşbihü'z-zemm: İstisnā da denir. Te'kidü'l-medh bimā yüşbihü'z-zem, yergi ifade eden lafızlarla övgüyü pekiştirmektir. Maksat övgüdür (Bulut, 2015: 406). [233], [234]

Terhîm (İktitâ'): Kabz da denmiştir. İktitâ', bir hazif türü olup kelimelerden bir ya da daha fazla harfin çıkarılarak kelimenin kısaltılması anlamına gelmektedir (Bulut, 2015: 176). [15], [131]

Terşih: Fenn-i bedî'de terşih oldur ki mütekellim bir kelime getire ki envā'-ı mehāsinden bir nev'e sālîh olmaya hattā bir kelime getire ki ol kelimeyi terşih yani terbiye ve te'hîl eyleye. Tevriye ile terşih beynindeki fark iki vecihtendir. Biri envā'-ı bedî'dendir ki terşiha muhtāc değildir. Ol ise tevriye-i mücerrede-i mahzadır. Ve ikincisi ol terşihdir ki tevriyeye muhtas olmaz. Bākiye-i envā'-ı bedî' bunun gibi değil belki mutābakat ve istiāre ve bunların gayrı olan envā'-ı bedîin ekserinde terşih ām olur (Saraç, 2004b: 313). [171], [172], [292]

Teshîm: İştilāhda fıkradan ve beytten kıble'l-'acze 'acze delālet iden şey'i kılmakdır. Eger revî bilinür ise buña ba'zılar teshîm tesmiye itdiler. Teshîm lügatde sehmden me'hūz naşîb ma'nāsınadır. Buña göre vech-i tesmiye mütekellim-i kelāma hūsnden naşîbini i'tā itdiginden dinilmişdür (111a). [188]

Teşbih (İzhāru'l-maṭlūb): Teşbih, aralarında bir veya birden fazla nitelikte benzerlik bulunan iki şeyin birini diğerine benzetmektir. Teşbihin tarafları olarak adlandırılan bu iki unsurdan biri müşebbeh (benzeyen), diğeri müşebbehün bih (kendisine benzetilen)dir. Bu iki unsurun müşterek oldukları niteliklere, özelliklere vech-i şebeh (benzeyiş yönü) denir. Bazı durumlarda bu benzetme teşbih edatı kullanılarak yapılır. O halde teşbihte; 1) Müşebbeh/benzeyen, 2) Müşebbehün bih/kendisine benzetilen, 3) Vech-i şebeh/benzetme yönü, 4) Teşbih edatı/benzetme edatı olmak üzere dört unsur bulunur (Saraç, 2010: 129). [2], [3], [6], [32], [52], [56], [57], [58], [60], [76], [108], [110], [111], [120], [122], [123], [124], [125], [127], [128], [130], [133], [134], [135], [137], [138], [139], [140], [141], [142], [144], [146], [150], [151], [152], [153], [163], [170], [174], [175], [177], [178], [179], [180], [185], [187], [189], [194], [218], [225], [241], [265], [271], [275], [292], [293], [320]

Teşbîh-i belîğ: Teşbih-i belîğ, sadece müşebbeh ve müşebbehün bihin zikredildiği, benzeme yönü ve edatın zikredilmediği teşbihtir (Bulut, 2015: 441). [42], [120]

Teşbîh-i maqlûb: Vech-i şebehde müşebbehün bih müşebbehden etemmiyyeti îhâmıdır. Ya‘ nî min ciheti’l-mekân tarafları kalb olınan teşbîhde olur (83a). [135], [293]

Teşbîh-i mefrûk: Biri biri ‘ağabinde ‘alâ tarîku’l-‘aţf bir müşebbeh bir müşebbehün bih ve yine bir müşebbehün bih ve yine bir müşebbeh ve bir müşebbehün bih ityân (86b). [142]

Teşbîh-i meknî-‘anh: Bkz. Teşbîh-i zımnî.

Teşbîh-i melfûf: Evvelâ müşebbehâtı gerek ‘alâ tarîku’l-‘aţf gerek ğayr ile ityân sonra müşebbehün bihâtı kezâlik ityândur (85b). [141]

Teşbîh-i meşrûf: ‘Adem-i ufûl şartı ibtizâlden ğarâbete iħrâc (90a). [152]

Teşbîh-i mü’ekked: Teşbih-i müekked, teşbih edatı zikredilmeyen teşbihtir (Bulut, 2015: 449). [153], [225]

Teşbîh-i mürekkeb: Mürekkebi mürekkebe yani, bileşiği bileşiğe benzetmek demektir. Teşbihin her iki tarafı mürekkep olursa benzetme yönü de mürekkep olur. Bu tür teşbih birçok şeyden mürekkep olduğu için bölünüp parçalanması mümkün değildir (Eren ve Uzunoğlu, 2014: 261). [124], [139], [140], [141]

Teşbîh-i tesviyye: Müşebbeh-i müte‘addidi müşebbehün bih-i vâhîde teşbihe dirler (86b). [144]

Teşbîh-i zımnî (Teşbîh-i meknî-‘anh): Müşebbeh ve müşebbehün bihin açık olmadığı, teşbih olduğu ancak sözün mânâsından ve bağlamından anlaşılan teşbihtir. Bilinen teşbih türlerine benzemez. Genelde de müşebbehün bih, müşebbehin sebep ve delili olarak zikredilir (Bulut, 2015: 454). [130], [131], [151]

Teşrîc (Tevşîh, Zü'l-kāfiyeteyn): İştîlâhda beyti iki kâfiye üzerine binâ itmekdür. Buña tevşîh ve zü'l-kāfiyeteyn daği dirler (146b). [275]

Tetābu'-ı izāfāt: Tetābu-i izāfāt, ifadede içiçe girmiş izafet/isim tamlamalarının dile ağır gelerek telaffuz güçlüğü meydana getirmesi, kulak tırmalayıcı bir hal almasıdır (Bulut, 2015: 102). [9], [15]

Tevcih: Muhtemelü'z-zıddeyn daği dirler. İştîlâhda vecheyn-i muhtelifeyn muhtemel olan kelāmı irād itmekdür (131b). [12], [56], [146], [231], [246], [237], [296]

Tevriye (Taḥyîl): İştîlâh-ı bedî'ide ma' nā-yı qarîb ve ma' nā-yı ba' id olan bir lafzı zıkr idüp ma' nā-yı ba' idini irāde itmege dirler (166a). [2], [26], [122], [171], [184], [217], [292], [319]

Tevşîh: Bkz. Teşrîc.

Tezād: Bkz. Tıbāk.

Tezyîl: İtnāb yollarındandır. İzāle de denir. Tezyîl, bir cümle için bir cümle daha getirmektir. Tekit için gelen bu cümle ise iki kısımdır. Birincisi atasözü gibi yaygınlaşanlar, ikincisi de atasözü gibi yaygınlaşmayanlar (Bulut, 2015: 477). [56], [115], [219]

Tıbāk (Tezād): Tıbāk sanatına mutābakat, tatbik, tezāt ve tekāfu' isimleri de verilmiştir. Sözlükte uygunluk anlamına gelen tıbāk, terim olarak ise anlam bakımından aralarında zıtlık bulunan kelimelerin bir ibarede uyum içinde yer almasıdır. (...) Kelimenin hakiki ya da mecazi anlamda olması fark etmez. Tıbāk hem şiir hem de nesirde olur (Bulut, 2015: 478). [4], [129], [185]

Vahşî: Bkz. Müteva'ir.

Zemm: Birini yeri yormuş gibi görünerek övmektir (Uysal, 2010: 197). [8], [44], [161], [233], [236], [253]

Zü'l-kāfiyeteyn: Bkz. Teşri^c.

3.3.2. et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'da Kullanılan Arûz Terimleri İndeksi

Mustafa İsâmeddîn, et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'da beyitleri şerh etmeye başlamadan önce her beytin taktî'ini yapmıştır. Beytin/beyitlerin taktî'ini yaptığı sırada her beyti arûz açısından da incelemiştir. Bu bölümlerde, beyitlerdeki Arap edebiyatına mahsus arûz terimlerini de ifade etmiştir. Bu bölümlerde geçen arûz terimlerinin çoğu Türk edebiyatı şiir incelemelerinde pek rastlanmayan, Arap arûzuyla ilgili hususlardır. Biz de çalışmamızı hazırlarken bu terimlerin ne olduklarını ele alarak bunları kaynaklarından inceledik.

Bizden sonraki araştırmacıların Telhîs ve Muhtasar beyitlerindeki arûza dair yapacakları çalışmalarda bu malzemeden faydalanmaları için et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'da geçen bu arûz terimlerinin öncelikle ne olduklarını, hangi görevde kullanıldıklarını belirtmek için aşağıda kısaca tanımlarını verdik. Ardından da bu terimlerin geçtiği beyitlere işaret etmek için tablo halinde bir dizin hazırladık. Kopukluk olmaması amacıyla bu eserde hiç kullanılmamış olan arûz terimlerine de tabloda yer verdik.

Oluşturduğumuz tablo üç sütundan oluşmaktadır. Birinci sütunda bahir ismi, ikinci sütunda ismi yazan bahrin arûzları, üçüncü sütunda ise bu arûzların darblarını göstermeye çalıştık. et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'da kullanılan Arap edebiyatına mahsus arûz terimlerinin hangi beyitlerde kullanıldığını göstermek için ise beyitte geçen ifadelerine göre bu tablolarda verilen darblardan sonra köşeli parantez “[]” içerisinde arûz teriminin geçtiği beyit numarasını verdik. Bu yöntemin Telhîs beyitlerindeki arûza dair araştırma yapmak isteyenlere kolaylık sağlayacağı umulmaktadır.

Bazı Arûzî İstilahlar¹⁵⁴

Arûz: Bir beyitte sadr'ın son tef'ilesine arûz denir.

¹⁵⁴ Bu bölümün özetlenmesinde ve tabloların oluşturulmasında şu eserlerden yararlanılmıştır: Hüseyin Tural, **Arap Edebiyatında Arûz**, İstanbul: Ensar, 2011.; R. Selçuk Uysal, **Belâgat ve Edebî Sanatlar Lügati**, İstanbul: Doğu Kitabevi, 2010.

Darb: Bir beyitte acuz'un son tef'ilesine darb denir. Arûz kelimesi müennesi, darb kelimesi müzekkerdir. Arap şiirinde 34 çeşit arûz, 63 çeşit darb vardır.

Haşiv: Arapça beytin arûz ve darb dışında kalan kısımlarına haşiv denir.

Tam beyt: Bütün cüzlerini zihafsız ve illetsiz bir şekilde tam olarak alan beytlere denir.

Vâfi beyt: Bütün cüzlerini almakla birlikte, bazı cüzlerinde zihaf ve illet bulunan beyte denir.

Meczû' beyt: İki tef'ilesi, yani üçte biri hazfedilen beytlere denir. Kâmil, vâfir, recez, remel, mutekârib, mutedârek, basît ve hafîf bahirlerinde bulunur.

Meştûr beyt: Yarısı, yani mısralarından biri hazfedilen beytlere denir. Bu durumda üçüncü tef'ile beytin hem arûzu hem de darbı olur.

Menhûk beyt: Üçte ikisi hazfedilen beytlere denir. Meştûr ve menhûk beyitler, sadece recez ve serî' bahirlerinde caizdir. İkinci tef'ile hem arûz hem de darb olarak değerlendirilir.

Mukaffâ beyt: Arûz ve darb tef'ileleri vezin ve kafiye bakımından aynı olan beytlere mukaffâ beyit denir.

Musarra' beyt: İlave ve eksiltme yapmak suretiyle 'arûz'u, vezin ve kafiye bakımından 'darb'ına muvafık kılınan beyittir.

Musmat beyt: 'Arûz'u, kafiye bakımından 'darb'ına muhalif olarak gelen beyte denir.

Mudevvar beyt: Bir kelimenin, beytin iki 'şatr'ı arasında bölünmesi, yani kelimenin bir kısmının birinci 'şatr'ın sonunda bir kısmının ise ikinci 'şatr'ın başında bulunmasıdır.

Arûz âlimlerine göre hiçbir şekilde zihafa uğramayan, illeti olmayan, kusursuz olan tef'ilelere salim denilmektedir. Bununla birlikte arûz tef'ilelerinde bazı değişiklikler de meydana gelmektedir. Bu değişikliklere zihaf ve illet adı verilmektedir.

Zihaf; beytin sebep cüzlerinin ikinci harfi ile vetid cüzlerinin birinci harfinde meydana gelen değişikliklerdir. İki kısma ayrılır:

A. Müfred Zihaf: Tef'ilelerde sadece bir sebebe meydana gelen değişikliğe müfred zihaf denir.

1. **İzmār (mużmar):** “mütefâ'ilün” tef'ilesinde ikinci harekeli harfin teskîn edilmesi sonucu “müstef'ilün” şekline dönüşmesidir. Kâmil bahrinde meydana gelir.
2. **Ḥabn (maḥbūn):** Tef'ilenin başında gelen sebebin sakin olan ikinci harfinin hazfedilmesidir. “müstef'ilün” tef'ilesinin “mefâ'ilün”; “fâ'ilün” tef'ilesinin “fe'ilün”; “mef'ûlât” tef'ilesinin “mefâ'il” ve “fâ'ilâtün” tef'ilesinin “fe'ilâtün” şekline dönüşmesidir. Bu zihaf, basît, recez, remel, munserih, serî', medîd, muktedab, hafif, muctess, mutedârek olmak üzere 10 bahirde meydana gelmektedir.
3. **Vakş:** Tef'ilede sebebin harekeli olan ikinci harfinin hazfedilmesi sonucu “mütefâ'ilün” tef'ilesinin “mefâ'ilün” şekline dönüşmesidir. Kâmil bahrinde meydana gelir.
4. **Ṭayy (maṭvî):** Tef'ilenin sakin olan dördüncü harfinin hazfedilmesidir. “müstef'ilün” tef'ilesinin “müfte'ilün”; “mef'ûlât” tef'ilesinin “fâ'ilât” şekline dönüşmesidir. Bu zihaf, recez, basît, muktedab, serî', munserih bahirlerinde meydana gelmektedir.
5. **'Aşb (ma'sūb):** Tef'ilenin harekeli olan beşinci harfinin sâkin kılınmasıdır. “müfâ'aletün” tef'ilesinin “mefâ'ilün” şekline dönüşmesidir. Bu zihaf sadece vâfir beytinde meydana gelmektedir.

6. **Ḳabḍ (maḵbūz):** Tef'ilenin sâkin olan beşinci harfinin hazfedilmesidir. “fe‘ûlün” tef'ilesinin “fe‘ûl”; “mefâ‘ilün” tef'ilesinin “mefâ‘ilün” şekline dönüşmesidir. Bu zihaf, tavîl, hezec, mutekârib ve mutedârek bahirlerinde meydana gelmektedir.
7. **‘Aḳl:** Sebeb’in ikinci ve tef'ilenin harekeli olan beşinci harfinin teskîn edildikten sonra hazfedilmesidir. “müfâ‘aletün” tef'ilesinin “mefâ‘ilün” şekline dönüşmesidir. Bu zihaf, asb ve kabd’ın birleşmesinden ibaret olup, sadece vâfir bahrinde meydana gelmektedir.
8. **Keff:** Tef'ilenin yedinci harfîne tekâbül eden sebebin sâkin olan ikinci harfinin hazfedilmesidir. “müstef‘ilün” tef'ilesinin “müstef‘il”; “fâ‘ilâtün” tef'ilesinin “fâ‘ilât” ve “mefâ‘ilün” tef'ilesinin “mefâ‘il” şekline dönüşmesidir. Bu zihaf, remel, hezec, mudâri‘, hafif, medîd, tavîl ve muctess bahirlerinde meydana gelmektedir.
9. **Ḥarm:** Beytin başında veya ikinci şatırın başında bulunan vetid mecmû‘un ilk harekeli harfinin hazfedilmesidir. A‘dâb adı da verilmektedir. “mefâ‘ilün” tef'ilesinin “mef‘ûlün”; “fe‘ûlün” tef'ilesinin “fa‘lün” ve “müfâ‘aletün” tef'ilesinin “müfte‘ilün” şekline dönüşmesidir.

B. Mürekkeb Zihaf: Tef'ilelerde iki sebebde meydana gelen değişikliğe mürekkeb zihaf denir.

1. **Ḥabl:** Tef'ilenin ikinci ve dördüncü sâkin harflerinin hazfedilmesinden yani habn ve tayy zihaflarının aynı tef'ilede birleşmesinden ibarettir. “müstef‘ilün” tef'ilesinin “fe‘iletün”; “mef‘ûlât” tef'ilesinin “fe‘ilât” şekline dönüşmesidir. Bu zihaf, basît, recez, serî‘, munserih bahirlerinde meydana gelmektedir.
2. **Ḥazl:** Tef'ilenin ikinci harekeli harfinin teskîn edilmesiyle, sâkin olan dördüncü harfinin hazfedilmesinden, yani ızmâr ve tayy zihaflarının bir tef'ilede birleşmesinden ibarettir. “mütefâ‘ilün” tef'ilesinin “müfte‘ilün” şekline dönüşmesidir. Kâmil bahrinde meydana gelmektedir.

3. **Şekl:** Tef'ilenin başında gelen sebep'in sâkin olan ikinci harfinin hazfedilmesiyle, yedinci harfe tekabül eden yine sebep'in sâkin olan ikinci harfinin hazfedilmesinden, yani habn ve keff zihaflarının aynı tef'ilede birleşmesinden ibarettir. “fâ'ilâtün” tef'ilesinin “fe'ilâtü”; “müstef'ilün” tef'ilesinin “mefâ'ilü” şekline dönüşmesidir. Bu zihaf, muctess, remel, medîd ve hafif bahirlerinde meydana gelmektedir.

4. **Nağş:** Tef'ilenin harekeli olan beşinci harfinin teskîn edilmesi ile sâkin olan yedinci harfinin hazfedilmesinden, yani asb ve keff zihaflarının bir tef'ilede birleşmesinden ibarettir. “müfâ'iletün” tef'ilesinin “mefâ'il” şekline dönüşmesidir. Vâfir bahrinde meydana gelmektedir.

İllet; sadece arûz ve darb tef'ilelerinde bulunan sebep ve vetid cüzlerinde meydana gelen değişikliklerdir. İki çeşittir:

A. Harf ziyadesiyle meydana gelen değişiklik

1. **Terfil (müreffel):** Vetid mecmû' ile biten darb'ın sonuna hafif bir sebep'in ilavesinden ibarettir. “fâ'ilün” tef'ilesinin “fâ'ilâtün”; “mütefâ'ilün” tef'ilesinin “mütefâ'ilâtün” şekline dönüşmesidir. Bu illet, mutedârek ve kâmil bahirlerinde meydana gelmektedir.

2. **Tezyîl:** Vetid mecmû' ile biten darb'ın sonuna sâkin bir harfin ilave edilmesinden ibarettir. Kâmil bahrinde “mütefâ'ilün” tef'ilesi “mütefâ'ilân”; basît bahrinin meczû'unda “müstef'ilün” tef'ilesi “müstef'ilân” ve mutedârek bahrinde “fâ'ilün” tef'ilesi “fâ'ilân” şekline dönüşür.

3. **Tesbîğ (müsebbag):** Hafif bir sebep'le biten darb'ın sonuna sâkin bir harfin ilave edilmesidir. Sadece remel bahrinde meydana gelir ve burada “fâ'ilâtün” tef'ilesi “fâ'ilâtân” şekline dönüşür.

B. Harf eksiltilmesiyle meydana gelen değişiklik

1. **Hazf (mahzûf):** Tef'ilenin sonunda hafif sebep'in hazfedilmesidir. "fe'ûlün" tef'ilesinin "fa'al"; "mefâ'ilün" tef'ilesinin "fe'ûlün" ve "fâ'ilâtün" tef'ilesinin "fâ'ilün" şekline dönüşmesidir.
2. **Ḳaṭf (maḳṭûf):** Bu illet asb ve hazf'in bir araya gelmesinden ibarettir. Tef'iledeki beşinci harf teskîn edildikten sonra sondaki hafif sebep hazfedilir. "müfâ'alâtün" tef'ilesinin "fe'ûlün" şekline dönüşmesidir. Sadece vâfir bahrinin arûz ve darb'ında meydana gelmektedir.
3. **Ḳaşr:** Hafif sebep'in sâkin harfinin hazfedilmesi ve harekelisinin teskîn edilmesidir. "fe'ûlün" tef'ilesinin "fe'ûl"; "fâ'ilâtün" tef'ilesinin "fâ'ilün" ve "müstef'ilün" tef'ilesinin "mef'ûlün" şekline dönüşmesidir.
4. **Ḳaṭf (maḳṭû'): Vetid mecmû'un sâkin harfinin hazfedilmesi ve kalan kısmın son harfinin teskîn edilmesidir. "fâ'ilün" tef'ilesinin "fa'lün"; "mütefâ'ilün" tef'ilesinin "fe'ilâtün" ve "müstef'ilün" tef'ilesinin "mef'ûlün" şekline dönüşmesidir.**
5. **Teş' iş:** Vetid mecmû'un birinci veya ikinci harfinin hazfedilmesidir. "fâ'ilün" tef'ilesinin "fâ'lün" ve "fâ'ilâtün" tef'ilesinin "mef'ûlün" şekline dönüşmesidir. Bu illet, hafif ve mutedârek bahirlerindeki arûz ve darb tef'ilelerine mahsus olmadığı gibi, vetid cüzlerine de mahsus değildir. Zira bu iki bahirdeki beyitlerin hem haşivlerinde, hem arûz'larında, hem darb'larında, hem vetid cüz'lerinde, hem de sebep cüzlerinde bulunur.
6. **Hazez:** Tef'ilenin sonundaki vetid mecmû'un tamamının hazfedilmesidir. "mütefâ'ilün" tef'ilesinin "fe'ilün" şekline dönüşmesidir. Bu tef'ileye hazez illeti ile birlikte ızmâr zihafı da dahil olduğu takdirde "mütefâ'ilün" tef'ilesi "fa'lün" şekline dönüşür. Kâmil bahrinde meydana gelmektedir.
7. **Şalm (aşlem):** Tef'ilenin sonunda bulunan vetid mefrûk'un tamamının hazfedilmesidir. "mef'ûlât" tef'ilesinin "fa'lün" şekline dönüşmesidir. Serî' bahrinde meydana gelmektedir.

8. **Keşf/Kesf:** Tef'ilenün son harfinin hazfedilmesidir. “mef'ûlât” tef'ilesinin “mef'ûlün” şekline dönüşmesidir. Serî‘ bahrinde meydana gelmektedir.
9. **Vakf (mevkûf):** Tef'ilenin yedinci harfine tekabül eden son harfinin teskîn edilmesidir. “mef'ûlât” tef'ilesinin “mef'ûlân” şekline dönüşmesidir. Serî‘ bahrinde meydana gelmektedir.
10. **Betr:** Kat‘ ve hazf illetlerinin bir tef'ilede birleşmesinden, yani tef'ilenin sonundan hafif sebeb'in hazfedilmesi, vetid mecmû'un son harfi hazfedildikten sonra ikinci harfinin teskîn edilmesinden ibarettir. “fe'ûlün” tef'ilesinin “fâ‘” ve “fâ‘ilâtün” tef'ilesinin “fa'lün” şekline dönüşmesidir.

Tablo 1: Bahr-ı Tavîl

Bahr-ı Tavîl	Bir arūz (mefā' ilün) şeklinde maḳbūz	Ḍarb-ı evvel (mefā' ilün) şeklinde sālim: [10], [11], [67], [71], [79], [81], [118], [121], [141], [184], [190], [207], [208], [218], [234], [239], [263], [266], [268], [327]
		Ḍarb-ı şānī (mefā' ilün) şeklinde maḳbūz: [3], [12], [13], [14], [15], [33], [35], [36], [48], [60], [63], [76], [78], [82], [84], [89], [101], [106], [107], [108], [111], [112], [116], [123], [124], [128], [137], [154], [161], [166], [167], [168], [172], [180], [209], [213], [220], [229], [230], [233], [235], [249], [255], [256], [271], [272], [276], [277], [278], [279], [280], [283], [290], [305], [306], [307], [319], [320], [325], [326], [329], [340]
		Ḍarb-ı şālīs (fe' ülün) şeklinde maḥzūf: [1], [55], [56], [69], [100], [106], [119], [150], [240], [252], [338], [339]
Tavîl Bahrinin Zihāfları		“fe' ülün” tef' ilesinin “fe' ül” şeklinde maḳbūz olması:
		“mefā' ilün” tef' ilesinin “mefā' ilün” şeklinde maḳbūz; “mefā' il” şeklinde mekfūf olması:
		“fe' ülün” tef' ilesinin “fa' lün” şeklinde eşlem olması:
		“fe' ülü” tef' ilesinin “fa' lü” şeklinde eşrem olması:
		“fe' ülün” tef' ilesinin “fa' lün” şeklinde ḥarm; “mefā' ilün” tef' ilesinin “mef' ülün” şeklinde ḥarm ve “müfā' aletün” tef' ilesinin “müfte' ilün” şeklinde ḥarm olması:

Tablo 2: Bahr-ı Vāfir

Baħr-ı Vāfir	Birinci arūz (fe' ūlūn) şeklinde maḳṭūf	Ḍarb (fe' ūlūn) şeklinde maḳṭūf: [17], [49], [50], [58], [70], [96], [104], [105], [109], [129], [130], [192], [214], [232], [236], [242], [254], [258], [260], [273], [294], [296], [297], [300], [315], [321], [322], [333]
	İkinci arūz (müfā' aletün) şeklinde meczū'	Ḍarb-ı evvel (müfā' aletün) şeklinde meczū': [23], [24]
		Ḍarb-ı şānī (mefā' ilūn) şeklinde ma' şüb: [23]
Vāfir Baħrinin Zihāfları	“müfā' aletün” tef' ilesinin “mefā' ilūn” şeklinde ma' şüb olması: [49], [50], [260], [296], [297],	
	“mefā' ilūn” tef' ilesinin “mefā' ilūn” şeklinde ma' şüb; “mefā' ilūn” tef' ilesinin “mefā' ilū” şeklinde ma' şüb olması:	
	“müfā' aletün” tef' ilesinin “mefā' ilū” şeklinde manḳūş; manḳūş tef' ilenin “mef' ūlū” şeklinde a' ḳaş olması:	
	“mefā' ilūn” tef' ilesinin “mef' ūlūn” şeklinde aḳşam olması:	
	“müfā' aletün” tef' ilesinin “müfte' ilūn” şeklinde maħrūm olması:	
	“mefā' ilūn” tef' ilesinin “fā' ilūn” şeklinde ecomm;	
	“mefā' ilūn” tef' ilesinin “mefā' ilūn” şeklinde ma' ḳūl olması:	

Tablo 3: Bahr-ı Kâmil

Baħr-ı Kâmil	Birinci arüz (mütefâ' ilün) şeklinde sâlim	Đarb-ı evvel (mütefâ' ilün) şeklinde sâlim: [29], [64], [139], [140], [179], [183], [216], [259]
		Đarb-ı sâni (fe' ilätün) şeklinde maḳtû': [2], [73], [85], [86], [87], [93], [151], [152], [156], [189], [193], [210], [225], [245], [265], [275], [286], [287], [288], [289]
		Đarb-ı şâliş (fa' lün) şeklinde eħazz/mużmar: [157], [158]
	İkinci arüz (fe' ilün) şeklinde eħazz	Đarb-ı evvel (fe' ilün) şeklinde eħazz: [135], [185]
		Đarb-ı sâni (fa' lün) şeklinde eħazz/mużmar: [113]
	Üçüncü arüz (mütefâ' ilün) şeklinde meczû'	Đarb-ı evvel (mütefâ' ilätün) şeklinde müreffel: [120]
		Đarb-ı sâni (mütefâ' ilân) şeklinde muzâl:
		Đarb-ı şâliş (mütefâ' ilün) şeklinde sâlim: [275]
		Đarb-ı râbi' (fe' ilätün) şeklinde maḳtû':
	Kâmil Baħrinin Zihâfları	“mütefâ' ilün” tef' ilesinin “müstef' ilün” şeklinde mużmar olarak kullanılması: [28], [95], [132], [153], [155], [163], [178], [181], [182], [215], [292], [298], [299], [302], [303], [317], [318], [330]
		“müstef' ilün” tef' ilesinin “mefâ' ilün” şeklinde mevkûş olarak kullanılması:
		“müstef' ilün” tef' ilesinin “müfte' ilün” şeklinde meczûl olarak kullanılması:
“fe' ilätün” tef' ilesinin “mef' ülün” şeklinde mużmar/maḳtû' şeklinde kullanılması: [34], [171], [246], [275], [317], [318], [330]		
Her müreffel ve muzâl tef' ilede yapılan ızmar (mużmar/müreffel) “müstef' ilätün”: [103], [120], [251]		

Tablo 4: Bahr-ı Hezec

Baħr-ı Hezec	Birinci arūz (mefā' ilün) şeklinde sālīm	Ḍarb-ı evvel (mefā' ilün) şeklinde maḳşūr: [312], [313]
		Ḍarb-ı s̄anī (fe' ūlün) şeklinde maḥzūf: [188]
	Hezec Baħrinin Zihāfları	“mefā' ilün” tef' ilesinin “mef' ūlün” şeklinde aḥram olması:
		“mefā' ilün” tef' ilesinin “mefā' ilün” şeklinde maḳbūz; “mefā' ilün” tef' ilesinin “mefā' ilü” şeklinde mekfūf olması:
		“mefā' ilü” tef' ilesinin “fa' ilü” şeklinde aḥrab olması:
“mefā' ilün” tef' ilesinin “fā' ilün” şeklinde eṣter olması:		

Tablo 5: Bahr-ı Mukteḍab

Baħr-ı Mukteḍab	Birinci arūz (müfte' ilün) şeklinde maṭvī	Ḍarb-ı evvel (müfte' ilün) şeklinde maṭvī:
	Mukteḍab Baħrinin Zihāfları	“mef' ūlātü” tef' ilesinin “mefā' ilü” şeklinde maḥbūn olması:
“mef' ūlātü” tef' ilesinin “fā' ilātü” şeklinde maṭvī olması:		

Tablo 6: Bahr-ı Serî'

Bahr-ı Serî'	Birinci arüz (fâ' ilün) şeklinde maṭvî/mekşûf	Ḍarb-ı evvel (fâ' ilân) şeklinde maṭvî/mevķûf: [16], [145], [146], [308], [309]
		Ḍarb-ı şānî (fâ' ilün) şeklinde maṭvî/mekşûf: [115], [301], [324]
		Ḍarb-ı şāliş (fa' lün) şeklinde aşlem: [102]
	İkinci arüz (fe' ilün) şeklinde maḥbûl/mekşûf	Ḍarb (fe' ilün) şeklinde maḥbûl/mekşûf: [142],
	Üçüncü arüz (mef' ülân) şeklinde meşṭûr/mevķûf	Ḍarb (mef' ülân) şeklinde meşṭûr/mevķûf:
	Dördüncü arüz (mef' ülün) şeklinde mekşûf	Ḍarb (mef' ülün) şeklinde mekşûf:
	Serî' Baḥrinin Zihāfları	“müstef' ilün” tef' ilesinin “mefâ' ilün” şeklinde maḥbûn olması:
“müstef' ilün” tef' ilesinin “müfte' ilün” şeklinde maṭvî olması:		
“müstef' ilün” tef' ilesinin “fe' iletün” şeklinde maḥbûl olması:		

Tablo 7: Bahr-ı Münserih

Bahr-ı Münserih	Birinci arüz (müfte' ilün) şeklinde sâlim	Đarb (müfte' ilün) şeklinde maṭvî: [25], [61], [62], [159], [211]
	İkinci arüz (müfte' ilün) şeklinde maṭvî	Đarb-ı evvel (mef' ülün) şeklinde maḳtû' :
		Đarb-ı şānî (müfte' ilün) şeklinde maṭvî: [38], [39], [40]
	Üçüncü arüz (mef' ülān) şeklinde menhük/mevḳûf	Đarb (mef' ülān) şeklinde menhük/mevḳûf:
	Dördüncü arüz (mef' ülün) şeklinde menhük/mekşûf	(mef' ülün) şeklinde menhük/mekşûf:
	Münserih Bahrinin Zihāfları	“mef' ülāt” tef' ilesinin “mefā' il” şeklinde maḳbûn olması:
		“mef' ülāt” tef' ilesinin “fā' ilāt” şeklinde maṭvî olması: [25], [37], [211]
“mef' ülāt” tef' ilesinin “mef' ülān” şeklinde mevḳûf olması:		
“mef' ülün” tef' ilesinin “fe' ülān” ve “fe' ülün” şeklinde maḳbûn olması:		

Tablo 8: Bahr-ı Hafif

Baħr-ı Hafif	Birinci arūz (fā' ilātün) şeklinde sālīm	Đarb-ı evvel (fā' ilātün) şeklinde sālīm: [26], [94], [122], [194], [244], [336], [337]
		Đarb-ı s̄ānī (fā' ilün) şeklinde maħzūf:
	İkinci arūz (fā' ilün) şeklinde maħzūf	Đarb (fā' ilün) şeklinde maħzūf: [202]
	Üçüncü arūz (müstef' ilün) şeklinde meczū'	Đarb-ı evvel (müstef' ilün) şeklinde meczū':
		Đarb-ı s̄ānī (fe' ülün) şeklinde maħbūn maqşūr:
	Hafif Baħrinin Zihāfları	“müstef' ilün” tef' ilesinin “mefā' ilün” şeklinde maħbūn olması: [26], [42], [43], [75], [80], [198], [199], [244], [291]
		“müstef' ilün” tef' ilesinin “müstef' il” şeklinde mekfūf olması:
		“müstef' ilün” tef' ilesinin “mefā' il” şeklinde meşkül olması:
		“fā' ilün” tef' ilesinin “fe' ilün” şeklinde maħzūf/maħbūn olması:
		“fā' ilātün” tef' ilesinin “mef' ülün” şeklinde muşa' 'aş olması: [187]

Tablo 9: Bahr-ı Medîd

Baħr-ı Medîd	Birinci arūz (fā' ilātün) şeklinde sālīm	Đarb-ı evvel (fā' ilātün) şeklinde sālīm: [169]
	İkinci arūz (fā' ilün) şeklinde maħzūf	Đarb-ı evvel (fā' ilān) şeklinde maħşūr:
		Đarb-ı şānī (fā' ilün) şeklinde maħzūf:
		Đarb-ı şāliş (fā' lün) şeklinde maħzūf/maħtū' :
	Üçüncü arūz (fe' ilün) şeklinde maħzūf/maħbūn	Đarb-ı evvel (fe' ilün) şeklinde maħzūf/maħbūn: [126]
		Đarb-ı şānī (fā' lün) şeklinde maħzūf/maħtū' (ebter):
	Medîd Baħrinin Zihāfları	“fā' ilātün” tef' ilesinin “fe' ilātün” şeklinde maħbūn olması: [169]
		“fā' ilātün” tef' ilesinin “fā' ilātü” şeklinde mekfūf olması:
		“fā' ilātün” tef' ilesinin “fe' ilātü” şeklinde maħbūn/mekfūf (meşkūl) olması:
		“fā' ilün” tef' ilesinin “fe' ilün” şeklinde maħbūn olması:

Tablo 10: Bahr-ı Mudâri

Bahr-ı Muğâri	Birinci arüz (fâ' ilâtün) şeklinde meczû' sâlim	Đarb-ı evvel (fâ' ilâtün) şeklinde meczû' sâlim:
	Muğâri Bağrının Zihâfları	“mefâ' ilün” tef' ilesinin “mefâ' ilü” şeklinde mekfûf; “mefâ' ilün” tef' ilesinin “mefâ' ilün” şeklinde mağbûz olması:
		“mefâ' ilü” tef' ilesinin hezec bağrında olduğu gibi ahrab ve eşter olması:
		“fâ' ilâtün” tef' ilesinin “fâ' ilâtü” şeklinde mekfûf olması:

Tablo 11: Bahr-ı Muctess

Bahr-ı Muctess	Birinci arüz (fâ' ilâtün) şeklinde mezcû' /sâlim	Đarb (fâ' ilâtün) şeklinde mezcû' /sâlim: [143], [144]
	Muctess Bağrının Zihâfları	“müstef' ilün” tef' ilesinin mağbûn, mekfûf, meşkûl gelmesi:
		“müstef' ilün” tef' ilesinin mağvî, mağbûl gelmesi:
		“fâ' ilâtün” tef' ilesinin meşkûl ve mekfûf gelmesi:
		Ĥafif bağrındaki mu' aqabe hükümleri aynen burada da geçerlidir.
		Ĥafif bağrında olduğu gibi bu bağrın đarbında da teş' is cā' iz görülmüştür.

Tablo 12: Bahr-ı Remel

Bahr-ı Remel	Birinci arūz (fā' ilün) şeklinde maḥzūf	Ḍarb-ı evvel (fā' ilün) şeklinde sālim: [126], [226]
		Ḍarb-ı şānī (fā' ilān) şeklinde maḥşūr:
		Ḍarb-ı şāliş (fā' ilün) şeklinde maḥzūf:
	İkinci arūz (fā' ilātün) şeklinde meczū'	Ḍarb-ı evvel (fā' ilātān) şeklinde müsebbag:
		Ḍarb-ı şānī (fā' ilātün) şeklinde sālim: [250], [310], [311],
		Ḍarb-ı şāliş (fā' ilün) şeklinde maḥzūf: [237], [238]
	Basit Baḥrinin Zihāfları	"fā' ilātün" tef' ilesinin "fe' ilātün" şeklinde maḥbūn olması: [226], [248], [304], [310], [311]
		"fā' ilātün" tef' ilesinin "fā' ilātü" şeklinde mekfūf olması:
		"fā' ilātün" tef' ilesinin "fe' ilātü" şeklinde meşkül olması:
		"fā' ilün" tef' ilesinin "fe' ilün" şeklinde maḥbūn olması:
"fā' ilātān" ve "fā' ilān" tef' ilelerinin "fe' ilātān" ve "fe' ilān" şeklinde maḥbūn olması:		

Tablo 13: Bahr-ı Basît

Baħr-ı Basît	Birinci arūz (fe' ilün) şeklinde maħbūn	Đarb-ı evvel (fe' ilün) şeklinde maħbūn: [27], [30], [31], [32], [44], [65], [74], [98], [147], [148], [149], [186], [191], [200], [201], [203], [205], [206], [217], [227], [228], [231], [243], [264], [270], [284], [289], [332]
		Đarb-ı şānī (fā' lün) şeklinde maḳtū': [46], [47], [88], [110], [133], [134], [170], [212], [241], [281], [282], [293], [314], [328], [334], [335]
	İkinci arūz (müstef' ilün) şeklinde meczū'	Đarb-ı evvel (müstef' ilān) şeklinde meczū'/muzāl:
		Đarb-ı şānī (müstef' ilün) şeklinde meczū':
		Đarb-ı şālīs (mef' ūlün) şeklinde maḳtū': [285]
	Üçüncü arūz (mef' ūlün) şeklinde maḳtū'	Đarb (mef' ūlün) şeklinde maḳtū':
Basît Baħrinin Zihāfları		“müstef' ilün” tef' ilesinin “mefā' ilün” şeklinde maħbūn olması: [45]
		“müstef' ilün” tef' ilesinin “müfte' ilün” şeklinde maṭvī olması:
		“müstef' ilün” tef' ilesinin “fe' ilün” şeklinde maħbūl olması:
		“fā' ilün” tef' ilesinin “fe' ilün” şeklinde maħbūn olması:
		“mef' ūlün” tef' ilesinin “fe' ūlün” şeklinde maħbūn (muħalla) olması: [285]
		“müstef' ilān” tef' ilesinin “müstef' ilün” şeklinde ħabn, ṭayy ve ħabl olması:

Tablo 14: Bahr-ı Mutedârek

Bahr-ı Mutedârek	Birinci arūz (fā' ilün) şeklinde sālim	Ḍarb-ı evvel (fā' ilün) şeklinde sālim:
	İkinci arūz (fe' ilün) şeklinde maḥbūn	Ḍarb-ı şānī (fe' ilün) şeklinde maḥbūn:
	Üçüncü arūz (fa' lün) şeklinde maḥtū'	Ḍarb-ı şāliş (fa' lün) şeklinde maḥtū' :
	Dördüncü arūz (fā' ilün) şeklinde mezcū' sālim	Ḍarb-ı evvel (fā' ilün) şeklinde sālim:
		Ḍarb-ı şānī (fe' ilātün) şeklinde maḥbūn mureffel:
		Ḍarb-ı şāliş (fa' ilān) şeklinde muzāl:
Mutedârek Baḥrının Ziḥafları	“fā' ilün” tef' ilesinin “fe' ilün” şeklinde maḥbūn olması:	
	“fā' ilün” tef' ilesinin “fa' lün” şeklinde muşa'as olması:	
	“fā' ilün” tef' ilesinin “fa' lün” şeklinde maḥtū' olması:	

Tablo 15: Bahr-ı Recez

Bahr-ı Recez	Birinci arūz (müstef' ilün) şeklinde sālīm	Ḍarb-ı evvel (müstef' ilün) şeklinde sālīm: [5], [6], [19], [20], [21], [22], [125], [127], [138] Ḍarb-ı şānī (mef' ülün) şeklinde maḳṭū': [7], [9], [160]
	İkinci arūz (müstef' ilün) şeklinde meczū' ve sālīm	Ḍarb (müstef' ilün) şeklinde meczū' ve sālīm:
	Üçüncü arūz (müstef' ilün) şeklinde meşṭūr	Ḍarb (müstef' ilün) şeklinde meşṭūr: [83], [90], [91], [92], [125], [127], [195], [196], [197], [331]
	Dördüncü arūz (müstef' ilün) şeklinde menhūk	Ḍarb (müstef' ilün) şeklinde menhūk:
	Recez Baḫrının Ziḫafları	“müstef' ilün” tef' ilesinin “mefā' ilün” şeklinde maḫbūn olması: [6], [57] “müstef' ilün” tef' ilesinin “müfte' ilün” şeklinde maṭvī olması: [21], [90], [91], [92] “müstef' ilün” tef' ilesinin “fe' iletün” şeklinde maḫbūl olması: “müstef' ilün” tef' ilesinin “mef' ülün” tef' ilesine ḫabn dahil olunca “fe' ülün” şeklini alması (maḫbūn/maḳṭū'): [7], [9], [160]

Tablo 16: Bahr-ı Mütekârib

Bahr-ı Mütekârib	Birinci arüz (fe' ülün) şeklinde sâlim	Đarb-ı evvel (fe' ülün) şeklinde sâlim: [173], [176], [177], [262], [274]
		Đarb-ı şānī (fe' ülün) şeklinde maḫşūr:
		Đarb-ı şāliş (fa' al) şeklinde maḫzūf: [8], [18], [177], [53], [68], [99], [247], [294], [295]
		Đarb-ı rābi' (fa') şeklinde ebter:
	İkinci arüz (fa' al) şeklinde meczū' maḫzūf	Đarb-ı evvel (fa' al) şeklinde sâlim:
		Đarb-ı şānī (fa') şeklinde ebter:
	Mütekârib Bahrinin Zihâfları	Birinci beytin đarby ile "fa'" şeklinde ebter olarak gelen tef' ile den önceki tef' ile ħariç, řavil bahrindeki "fe' ülün" tef' ilesindeki bütün deęişiklikler burada da cāizdir. "fe' ülün" tef' ilesinin maḫzūf, maḫbūz, eşrem ve eşlem olarak gelmesi:
		Bu bahirdeki 'arüzun "fa' al" şeklinde maḫzūf olarak gelmesi:

3.3.3. et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'daki Özel İsimler İndeksi

Mustafa İsâmeddîn, et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'da beyitleri şerh ederken arûz bahirlerini ifade edip taktî'ini yaptıktan sonra beyitlerin yazarının kim olduğunu ifade etmiştir. Beyit/beyitlerin büyük çoğunluğunda, kimin için söylendiğini de belirtmiştir. Bununla birlikte kim tarafından yazıldığı tam olarak bilinmeyen, yazar hususunda ihtilafli olan beyitlerde belâgat âlimlerinin görüşlerine başvurmuş ve en doğru bilgiye ulaşmaya çalışmıştır.

et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'da beyit/beyitlerin ka'llerinin ifade edilmesinin yanı sıra atıf yapılan, görüşüne başvuru belâgat âlimlerinin isimleri de sık sık zikredilmiştir.

Çalışmamızın bu bölümünde bundan sonra Telhîs ve Muhtasar'daki beyitler üzerinde çalışacak olan araştırmacılara fayda sağlayacağını umarak eserde geçen şahıs isimlerinin dizini oluşturulmaya çalışılmıştır. Beyitlerin ka'lleri, kimin için söylendiği, dil ve belâgat âlimlerinin ve beyit/beyitlerde öne çıkan tarihi şahsiyetlerin isimleri ayrıca Arap, Fars, Türk gibi millet isimleri dizine eklenmiştir. Dizini oluştururken seçici davranılmıştır. Beyit/beyitlerde geçen herhangi bir ismi dizine eklemek gerekli görülmemiştir.

Dizini oluştururken, isimlerin geçtiği sayfa numarası, isimlerden sonra metnin aslına uygun olarak yazılmıştır. Çeşitli sayfalarda aynı kişinin isminin farklı şekillerde zikredildiği görülmüştür. Tekrar yazmak yerine aynı kişi olduğu belirlenen isimlerde, kişinin ilk ifade edilen ismi yazılmış, daha sonra farklı şekillerde ifade edilen isimleri parantez içerisinde yazılmıştır. Dizin oluşturulurken yazı fontu olarak "Times New Roman" kullanılmış ancak isimlerin Arapça diline mahsus yazılışlarına riayet edilmeye çalışılmıştır.

A

- ‘Abbas bin Ahnef: 12b, 103b
‘Abdetü’bnü et-Tayyib: 21a, 22a
‘Abdullah bin ‘Amr bin ‘Osman bin ‘Affân: 65b
‘Abdullâh bin Tâhir: 171b, 172b
‘Abdullah bin ez-Zübeyr Esedî: 147a, 149b, 150a
‘Abdullah bin Hemmâm Selûlî: 59b
‘Abdullah bin Kebşe: 56a
‘Abdullah bin Muhammed bin Ebî ‘Uyeyne Mühellebî: 141b
‘Abdullah bin Mu‘teriz: 77b
‘Abdullâh bin Ziyâd: 60a
‘Abdülkâdir Bağdâdî: 28b, 141a
‘Abdülkâhir (Cürcânî): 60a, 60b, 75a, 75b, 153a
‘Abdülmelik (Vezir): 144b
‘Abdüssamed bin Bâbek: 14b
Âdem (Peygamber): 29b
‘Adiyy bin Zeyd: 62a
Ahfeş: 20a, 52b, 135a, 135b
Ahmed bin Mu‘tasım: 165a
Ahmed Fahreddin (Fazıl-ı Bihterîn): 33b
Ahmed Melvî: 3a, 3b
Ahmed Sırrî Mevsîl (Rikâ): 140b
Ahtal: 55a, 172b
‘Ali (Halife): 3a, 9a,9b, 105a, 167b
‘Ali bin Muhammed bin Cafer bin Muhammed bin Ali bin el-Huseyn bin Ali: 141b
‘Ali bin Muhammed bin el-Mükrim Temîmî: 118b
‘Ali bin Ahmed Horasânî: 155a
‘Ali bin İsâ er-Reb‘î: 130b
‘Ali bin Sebbâr bin Mükerrerem: 131a
Âl-i Büveyh: 171a
Âl-i Cufne: 124a, 125b

‘Âlim-i Rabbanî Sa‘dü’-d-dîn Taftazânî (Allâme Sa‘d, Sa‘dü’-d-dîn, Dânâ-yı Samedânî, Sâhib-i Mutavvel): 3a, 3b, 6a, 9a,10b, 11a, 19b, 22b, 28a, 32a, 42b, 45b, 51b, 52b, 63b, 111a, 121a, 122a, 122b, 123a, 127a, 127b, 128b, 133a, 134a, 135b, 137b, 138a, 140a, 144a, 153a, 154a, 154b, 163a

‘Âlim-i Rabbânî Zeyne’l-Arab: 30a

‘Alkamatü’bnü ‘Abdeti’bni’n-Nu‘mân bin Kay: 36b

‘Allâme-i ‘Âlem es-Seyyid ‘Aliyyü’s-Sivâsî: 38b

‘Allâme Beyzâvî: 22b, 90a, 108b

‘Allâme Kutbe’-d-dîn: 21b

‘Allâme Şirâzî: 34a, 79a, 147a

‘Allâme Zemahşerî (Cârullâh Allâme, Sâhib-i Keşşâf): 7b, 14a, 24a, 43b, 96b, 56b, 101b, 135b

‘Allâmetü’-d-dünyâ Ebu’s-Safâ eş-Şeyh İbrâhim el-Halebî: 36a, 38b, 109b

‘Amr: 169b

‘Amr bin Eyhem-i Taglibî: 122a

‘Amr bin Kümeyl: 147a

‘Amr bin Ma’dikerib Zeydî: 107a, 110b

‘Amr bin ‘Osman bin ‘Affân: 147a

‘Amr bin Sa‘îd el-Kâdî (Eşdak): 147a

Arab(î): 4b, 6a, 8a, 8b, 10a, 11b, 15b, 17b, 22b, 23b, 24b, 29b, 30a, 31b, 35b, 43b, 44a, 49b, 55a, 61b, 62a, 65b, 66a, 81a, 84a, 86a, 94b, 104b, 118b, 121a, 129a, 131a, 137a, 138b, 145a, 157a, (146b), 162a, 166a, 167b, 170a, 172b

A‘rabî (Tayy aşiretinden): 56a, 56b, 70a

‘Arcî (Abdullah bin Amr bin Osmân bin Affân): 65b, 133a, 164a, 165a

Asma‘î: 26b, 67a

A‘şâ: 41b, 120b, 172b

‘Avf bin Muhallim Şeybânî: 68b

B

Bedî‘üz-zamân Ebu’l-fazl Hemedânî: 130a

Bedr bin ‘Ammâr: 122b, 152b

Benî Esed: 58b, 59a, 133a, 172a

Benî Mâzen: 15a
Benî Mervân: 163a
Benî Mükerrerem (Hz. Muhammed): 118b
Benî Nadra: 133b
Benî Ümeyye: 11b
Benû Ca'd: 28b
Benû Yeşker bin Ali bin Bekir bin Vâil: 61b
Benû Yeşker bin Beşir bin Sa'b: 61b
Beşşâr bin Bürd: 60b, 75a, 131b, 151b
Beyhekî: 150b

C

Ca'fer bin Ulbetü'l-Harîsî (Hamâsî): 25b, 70b, 79a
Câbir: 22b
Cerîr: 24a, 24b, 113a, 157a, 157b, 159a, 172b
Cessâs bin Murre: 169a, 169b
Cevherî: 22b, 34b, 81b, 114b, 150b
Cirmî (Huzeymî): 49b
Cündüb 'Ammâr (Hamâsî): 58a
Cüveyye bin Nadr (Nadr bin Cüveyye): 44a

D

Dâ'î-yi 'Alevî: 170b
Dâbî' bin el-Haris Bürcümî: 40a, 40b
Damretü'bnü Nehşel: 99b
Dirâr bin Nehşel: 42a
Di'bil: 109a

E

Ebi's-Simt: 26a

Ebû 'Ali Ahmed bin Ahmed: 14b, 34b
Ebû (Ebâ) Bekir: 149b
Ebû Dülâme: 110a
Ebû Dülef: 135a
Ebû Enes (Dahhâk): 79a
Ebû Eyyüb Ensârî: 22b
Ebû Hafs: 56a, 56b
Ebû Hanîfe-i Kûfî (Îmâm-ı Ümmetü'l-İslâm Îmâm-ı Kebîr Bahrû'l-Himâm): 33b
Ebû Harb A'lem 'Ukaylî: 35b
Ebû Hâtem: 79b
Ebû Hayyûş (Rızkullâh): 114a
Ebû Hüreyre: 131a
Ebû İshak: 48a, 48b, 59b
Ebû İshak İbrahim bin Osman bin Muhammed el-Kelbiyyü'l-Gaziyy: 173b
Ebû İshak Muhammed bin İsmail bin Süveyd: 114b
Ebû İshak Sâbî: 83a
Ebû Mansûr 'Abdülmelik Se'âlebî: 47b, 139a
Ebû Muhammed Hâzin: 170b
Ebû Nûh İsâ bin İbrâhim: 86a
Ebû Nüvâs: 122a, 131b, 144b, 159a
Ebû 'Osmân Mâzinî: 170a
Ebû Raka'mak: 111a
Ebû Sa'îd Muhammed bin Yûsuf: 168b
Ebû Temmâm: 10b, 21a, 53b, 69b, 70b, 84a, 88a, 103a, 108b, 128a, 134a, 135a, 137a, 142a, 143a, 143b, 144b, 152b, 153a, 153b, 154a, 154b, 155a, 155b, (A447: 146a,), 160b, 161b, 165a, 168b, 172b, 173a, 173b
Ebû 'Ubâdetü'l-Buhturî: 48b, 51a, 51b, 87a, 95b, 108a, 110a, 112a, 113b, 132b, 140b, 145b, 155b, 156a, 156b, 158a, 172b
Ebû Zekeriyâ: 29b
Ebû Zeyd: 52b
Ebû Zeyd Surûcî: 164b
Ebû Ziyâd A'rabî: 156b
Ebû Zü'eyb (Hüzelî): 99b, 104b, 105a

Ebu'l-'Alâ' Ma'arrî: 29a, 31b, 45a, 46a, 92b, 141a, 155a, 172b, 173b
Ebu'l-'Atâhiyye: 81b, 114a, 114b, 167b
Ebu'l-Esved Zâlim: 147a
Ebu'l-Fazl Muhammed bin Hasan: 80a
Ebu'l-Ferac Kâsım bin Hanbel-i Hamâsî: 129b
Ebu'l-Ferac Sâvî: 171a
Ebu'l-Feth el-Büstî: 134b
Ebu'l-Garîb Yahyâ bin 'Abdullâh: 134a
Ebu'l-Hasan: 89a
Ebu'l-Hasan 'Ali bin Ahmed el-Cevherî: 50a
Ebu'l-Hasan Tabâtabâ 'Alevî: 94a
Ebu'l-Heydâm 'Âmir bin 'Ammâr: 49b
Ebu'l-Huseyn Muhammed bin Heysem: 54a, 54b, 69b
Ebu'l-Isba': 166a
Ebu'l-Kâsım bin Huzeyl-i Endisî: 81b
Ebu'l-Kâsım Huseyn bin Kâtibî: 162a
Ebu'n-Necm el-'Iclî: 6b, 16b, 18a, 18b, 31a, 76b
Ebu'r-Rukays: 136b
Ebu's-Sakr: 23a, 23b, 24a, 51a
Ebû's-Sanevberî: 71a
Ebu's-Sımmetü'bnü 'Abdullah el-Kuşeyrî: 137a
Ebu'ş-Şıys: 159b, 160a
Ebu't-Tayyib Mütenebbî: 9a, 14a, 30b, 63b, 77b, 79b, 80a, 89a, 116b, 118b, 121a, 122b, 125b, 126a, 130b, 131a, 144a, 152b, 153a, 153b, 154a, 154b, 155a, 155b, 156b, 157a, 157b, 158a, 159b, 166a, 166b, 168a, 172b
Efveh Ezdî: 160b, 161b
Ehl-i beyt: 128b
Esed kabilesi: 131b
Eşcâ' Sülemî: 156b, 170b
Evs bin Hacer: 26b
Ezherî: 36a, 136a

F

Fadâletü'bnü Kelde: 26b

Fahru'd-devle: 171a

Fârisî (Fars, Fârisân): 5a, 15b, 16a, 22a, 44a, 45b, 53b, 66b, 71b, 79b, 110b, 117a,
123b, 127b, 132a, 144b, 150b, 157b, 164b

Fâzıl Halhâl: 129b

Fâzıl Kirmânî: 66a

Fâzıl Leysî: 45b

Fâzıl Muhakkik Kara Halil Efendi: 7a, 117b

Fâzıl Yümnî: 34b

Ferâ'idü'l-Harâ'id: 80b, 81a

Ferazdak: 11b, 21b, 24a, 52a, 52b, 61a, 172b

Ferîd: 6b

Feth bin Hakan: 112a, 132b, 145b

Feyyûmî: 8b, 34b, 136a

H

Haccâc: 38a, 38b, 66a, 92a, 167b

Hacîş: 6b

Hacl bin Nadla: 15a

Halef bin Ahmed (Sicistânî): 47b, 130a

Halef bin Ahmed es-Secsânî: 130a

Hâlid bin Yezîd-i Şeybânî: 103a

Halid Ezherî: 6b, 9a, 36a

Halîl: 26a, 56b, 80b

Hansâ (Sahabiyye): 46b, 66a, 136a

Harb bin Ümeyye: 10a

Hârezmî: 147a

Harîrî: 139b, 142a, 164a, 164b, 165a

Hâris bin Cebeletü'bnü Ebî Semureti'l-Gassani: 36b

Hâris bin Hillizetü'l-Yeşkürî: 61b

Hârûn bin ‘Abdülaziz: 89a
Hârûnu’r-Reşîd: 134a, 159a, 159b, 170b
Hasan (Hazret): 105a, 150a
Hasîb bin el-Hamîd: 173b
Hassân bin Sâbit: 118a, 118b
Hasan bin Sehl: 88a
Hasan bin Vehbî: 155b
Hasan Çelebi (Vecihi): 29b, 30a, 33b, 34b, 40b, 54a, 102b
Hassân: 46b, 172b
Hatâbî: 28b
Hatîb-i Dımışkî (Kazvînî, Sâhib-i İzâh, Sahib-i Telhîs:): 6a, 20b, 42b, 51b, 73b,
94b, 108b, 127b, 129a, 153b, 154a, 162b
Hayâlî: 54a
Hazret-i İbrahim: 163b
Hazret-i İsâ: 62a
Hazret-i ‘Osman bin ‘Affan: 40a
Hazret-i Ömer: 56a, 73a, 150a
Hemmam bin Galib bin Sa’sa’a: 11b
Hişâm bin ‘Abdülmelik bin Mervân: 11b, 12b
Huseyn ‘Abdullah: 133a
Hutay’e: 129b, 150a, 161b, 162a

İ

İbâdetü’bnü (Katâdetü’bnü) Mesleme-i Hanefî: 120a
İbn-i ‘Abbas: 164b
İbn-i Anbârî: 9a, 107b, 140a
İbn-i Cinnî: 8b, 31b, 34b, 153a, 153b
İbn-i Dümeyne: 33a
İbn-i Düreyd: 81b
İbn-i Esîr: 29b, 34b, 124b
İbn-i Fevricce: 153b
İbn-i Haccâc-ı Bagdâdî (İbnü’l-Haccâc): 133b, 144a

İbn-i Hacce: 163a

İbn-i Hacer-i Heysemî: 20a

İbn-i Hâcib: 55a

İbn-i Halkân (Yahya bin Hübeyre): 81b, 147a, 164b

İbn-i Hişâm: 20a

İbn-i Kayyim: 8b

İbn-i Kesîr: 100b

İbn-i Kıtâ': 29b

İbn-i Mâlik: 20a, 36a

İbn-i Miyâde: 161b

İbn-i Mukâtil Darîr: 170b

İbn-i Reytâ: 99b

İbn-i Ziyâd bin A'cem: 107b, 147a

İbnü'l-'Amîd: 11a

İbnü'l-Mu'tezz: 76b, 77a, 81b, 100a

İbnü'r-Râvendî (Ebu'l-Huseyn Ahmed bin Yahyâ): 31b, 32b

İbnü'r-Rûmî: 23a, 61a, 81b, 163b

İbrahim bin Edhem: 33b

İbrahim bin Hişâm bin İsmail Mahzûmî: 11b, 12a

İbrahim Sûlî: 147a

İmâm Ahmed: 163b

İmâm Merzûkî: 15b, 16a, 37a, 37b, 45b, 120b, 147a

İmâm Suyûtî: 81b, 163a

İmâm-ı A'zâm: 8b

İmrân bin Hattân: 92a

İmru'u'l-Kays: 3b, 34a, 41a, 53a, 66b, 67a, 72a, 85a, 88b, 121b, 141a, 151a, 169b,
172b

İsmail el-Karâtîsî: 163b

K

Ka'b bin Sa'd bin Temîm bin Murre: 99b, 132a

Ka'b bin Züheyr: 172b

Kaba‘serâ: 38a, 38b
Kâdî Errecânî: 123b, 138b, 140a, 145b
Kâdî ‘Iyâz: 124b
Kâdî Tenûhî: 73a
Kahtân kabilesi: 131b
Karkamış: 147a
Kâsım Leysîsî (Mutavvel Hâşiyesi): 78a
Katâmî: 39b, 100b
Kavm-i Gassân: 118a
Kays bin Eşlet: 74b
Kays bin Hatîm: 41a
Kureyş: 59a
Küleyb: 169b
Kümeyt: 128b
Kürd: 132a
Küseyyir (‘Azze): 78a, 98b, 101a

L

Lebîd: 21b, 172b
Leylâ binti Tarîf: 132a

M

Ma‘n bin Evs Müzenî: 149a, 149b, 150a
Marâkeşî: 147a
Matarrızî: 20b, 43b, 59b, 140a, 147a, 165a
Me‘âdenî: 34b
Mecnûn: 133a
Mehretü’bnü Hîdân: 172a, 172b
Me’mûn: 82b
Mevlânâ Haydar: 166a
Meydânî: 81a

Mezesterî: 22a, 23b, 26a, 34b, 41b, 52a, 54a, 55a, 57a, 71b, 106a, 115a, 136a
Molla Câmî: 43a, 56b
Molla Fenârî: 36a
Molla Hüsrev: 74b, 87a
Mu‘azzel bin Geylân: 70a
Muâviye bin Sufyan: 105a, 149b, 150a
Mugîre bin ‘Abdullah bin Esved Esedî-yi İslâmî (Ukayşir, Hz. Peygamberin amcası): 15b,136b
Muhammed bin Humejd: 152b
Muhammed bin Nehşel: 142a
Muhammed bin Sa‘îd Kâtib: 147a
Muhammed bin Vüheyb: 48a, 82b
Muhammed bin Yûsuf Tâ’î: 137a
Murakkaş Ekber: 86a
Mûsâ: 29b, 168b
Mûsâ bin İbrahim Râfi‘î: 10b
Musâvir bin Hind bin Kaysî Hamâsî: 58b
Mu‘tasım Billah: 48a, 48b, 84a, 143b, 144a, 160b
Mu‘tezz Billâh: 48b, 49a, 51b, 100a
Muvaffağuddîn Zevzenî: 51a
Müberred: 49b
Müdrîk bin Hasîn: 52b
Müslim: 131a
Müslim bin Velîd: 126b
Müslim Tirmîzî Enes: 163b
Müste‘în Billâh: 48b, 51b
Mütelemmis (Cerîr bin ‘Abdülmesîh): 115b
Mütevekkil Billâh: 112a, 132b

N

Nâbiga-i Ca‘dî: 172b
Nâbiga-i Zübyânî (Ziyâd bin Mu‘âviye): 28a, 64b, 67a, 124a, 129b, 172

Nadr bin Kenân: 58b
Nadr bin Şümeyl: 164b
Nasârâ: 117a
Nâsıru'd-dîn Ebû 'Abdullâh bin Mükerrerem: 173b
Nasr bin Mansûr: 143a
Neam el-Nasır: 105a
Necâtî-yi 'Acemî: 171a
Necmü'd-dîn Ebû 'Abdullah: 145b
Nu'man bin el-Münziri: 28a, 67a, 70a, 124a
Nûh bin 'Amr: 154a

Ö

'Ömer bin el-Hattâb: 56a, 56b
'Ömerü'bnü Kebeşe: 56a

R

Râ'id: 55a, 55b
Râgıb-ı İsfahânî: 60b
Resûl-i Ekrem (Hz. Muhammed, Resûlullâh): 3a, 15b, 47a, 47b, 73b, 90b, 95a,
131a, 162b
Reşîdü'd-dîn Vatvat: 86b, 89b, 115a, 116b
Rubbe: 35b
Ru'betü'bnü'l-^cAccâc: 5b, 38b, 56a
Rübey'atü'bnü 'Ubeyd: 133b
Rüknü'd-devle: 171a

S

Sa'd bin Nâşib bin 'Ömer bin Temîm-i Hamâsî: 52b
Sa'id bin 'Abdullah Antâkî: 154a, 155b
Sa'leb: 28b, 52b

Sa'dü'l-Mülk: 138b
Sadru'l-Efâzil: 14b, 29b, 42a, 46a, 50a, 63a, 132a
Sagânî: 36a
Sâhib bin 'Abbâd: 11a, 163a, 170b
Sâhib-i Hevâdî: 97b
Sâhib-i Kâmûs: 72a, 114b, 139a
Sâhib-i Mısr-ı Kafur İhşidî: 168a
Sâhib-i Mu'avvel: 162b
Sâhib-i Tahbîr: 166a
Sâhib-i Tansîs: 35a
Saletân 'Abdi-yi Hammâsî: 16a
Saletân Sa'dî: 16a
Sâlih (Peygamber): 29b
Sebretü'bnü 'Amr Fak'asî Hamâsî: 99a
Sekkâkî (Sahib-i Miftâh, Şârih-i Ebyât-ı Miftâh): 15b, 19b, 36b, 75a, 108b, 142b
Selm Hâsir: 151a, 151b
Seyfü'd-devle (Ebu'l-Hasan Ali Hemedânî): 9a, 9b, 14a, 30b, 63b, 79b, 80a, 116b,
117a, 130b, 157a, 159b, 168a
Seyrâmî: 90a
Seyyid Süneyd: 89a
Seyyid Şerif (Müdakkik, Cürcânî): 21b, 24b, 25a, 29b, 32a, 32b, 37a, 40b, 41b,
47b, 77a
Sibeveyh: 20a, 42a, 43b, 56b
Sultân Mahmûd bin Sebüktekin-i Sicistân: 47b
Sühaym bin Vesîl: 65b, 167a
Süleyman (Peygamber): 3a
Süreycî: 6a, 6b

Ş

Şahâbe'd-dîn (Muhakkik, Fâzıl): 8b
Şârih-i Ebyât-ı Miftâh: 108b
Şemsü'l-Mülk: 140a

Şemûl: 70b
Şerîf Ebû Ahmed Mûsevî: 92b
Şeybâb bin Sa‘lebe: 23b
Şeyh ‘Abdülkâdir: 44b
Şeyh Râzî (Fahreddîn, Sâhib-i Nihâye): 52b, 56b, 65b
Şeyh Ebû ‘Ali Fârisî: 153a
Şeyhü’l-İslâm Hafîd: 30a
Şüheyr Muâviye bin Mülk bin Cafer: 113a

T

Taberânî: 114a
Tahâvî: 22b
Tarafa: 67b, 151a
Tarîf bin Temîm: 43b
Tebrîzî: 170a
Te’ebeta Şerren: 73a
Temîm kabilesi (Benî Temîm): 93a, 131b
Türkî: 23a, 80b, 98a, 117a, 132a

U

‘Ubeyd: 144b
Ubeyye bin Rabî‘a-i Hamâsî: 45b
‘Isâm (‘Isâme’d-dîn, Muhakkik, Fâzıl, Sâhib-i Atvel): 4b, 6b, 7a, 9b, 24a, 29b, 38b,
48a, 48b, 138a, 139b, 148b, 153a, 153b
‘Utbî: 105b

Ü

Übeyy bin Râbi‘a-i Hamâsî: 45b
Ühayhatü’bnü’l-Cüllâh: 74b
Ümeyye bin Ebi’s-Salt: 164b

Ümmü'l-Hıyar: 17a, 31a

V

Vahdî Fâzıl: 4a, 9b, 28a, 31a, 95b

Vâhidî: 80a, 166b

Y

Yahûdî: 167a, 167b

Yahyâ bin Abdullah Bermekî: 134a, 156b, 159a, 159b

Yeminü'd-devle Sultân Mahmûd Sebüktekin: 2b, 47b

Yeşker (Arap kabilesi): 61b

Yezîd bin Meslemetü'bnü 'Abdülmelik: 97a

Yezîd bin Nehşel: 42a

Yûsuf (Peygamber): 3a

Yûşa' bin Nûn: 168b

Z

Zeberkân: 150a

Zevzenî: 21b, 64b, 151a

Zeyd: 73a

Zü'r-rimme (Gaylân bin 'Ukbe): 119b, 133a, 137b, 172b

Züheyri bin Ebî Sülmâ: 64a, 91a, 105b, 112b, 133a, 172b

3.3.4. et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'daki Eser İsimleri İndeksi

Mustafa İsâmeddîn, et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'da beyitleri şerh ederken birçok dil ve belâgat eserine atıflarda bulunmuş; yeri geldiğinde bu eserleri birbiriyle karşılaştırmış ve kaynaklardaki bilgileri bir araya getirerek en doğru bilgiye ulaşmaya çalışmıştır. En çok atıf yapılan kaynakların başında Atvel, Mutavvel, Kâmûs, Tansîs gibi eserler gelmektedir.

Çalışmamızın dizinini oluştururken meydana gelebilecek karışıklığı önlemek adına eser isimleri için ayrı bir dizin oluşturulmuştur. Bu sayede et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'da kullanılan dil ve belâgat eserlerinin nerede ve nasıl kullanıldığına daha kolay ulaşılabileceği umulmuştur. Eserlerin geçtiği sayfa numaraları şahıs isimleri indeksinde olduğu gibi metnin aslına uygun olarak eser isimlerinden sonra yazılmıştır. Bazı eserlerin şârih tarafından et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar adlı eserde kime ait olduğu belirtilmişse, eser isminden sonra parantez içerisinde bu isimler yazılmıştır. Kime ait olduğu ifade edilmeyen eserlerin ise sadece isimleri yazılmıştır.

A

Acâibü'l-Mahlûkât: 10a

Atvel ('Isâme'd-dîn): 4a, 4b, 6a, 6b, 7a, 8a, 9b, 10b, 11a, 12b, 14a, 14b, 18b, 21a, 21b, 22a, 24a, 25b, 29b, 31a, 31b, 32a, 33b, 36b, 37a, 39b, 40a, 40b, 48a, 48b, 49b, 52a, 56a, 59b, 61b, 62b, 64a, 64b, 65b, 68a, 68b, 71a, 72a, 72b, 73b, 78b, 81b, 82b, 84b, 86a, 87b, 88b, 89a, 93a, 97b, 101b, 102b, 103a, 106a, 109b, 110a, 111b, 112b, 114a, 114b, 115b, 116a, 116b, 117a, 117b, 119a, 120a, 121b, 122b, 123a, 123b, 125b, 126b, 127a, 127b, 128b, 129a, 130a, 133a, 134a, 135a, 137b, 138a, 138b, 139b, 142a, 142b, 147b, 150b, 151b, 152a, 156b, 169a, 172a

B

Bedâyi': 8b

Bed'iyye-i Hilye: 163a

D

Darâmü's-Sakt (Sadru'l-Efâzil): 29b, 50a

Delâilü'l-İcâz: 12a, 14a, 136b

Dîvân (?): 143a

Düstûr: 109a

E

El-Cevabü'l-Hazır: 105a

El-Kaviyy: 33b

Esâs: 96b, 147a, 151b, 170b

Esâsü'l-Belâga: 24a, 61b, 78b, 84b, 157a, 167a

F

Ferâ'idü'l-Harâ'id: 80b, 81a

Fezâ'il: 12a, 12b, 23b

Fıkh-ı Ekber (İmâm-ı Âzâm): 8b

H

Hadâ'ik (Buhturî): 140b

Hâşiye-i Şerhi Muhtasar-ı Müntehî: 7a

Hemziyye Şerhi: 20a

Hevâdî (Şerhi Mesâlik): 25b, 31a, 31b, 32a, 37a, 47a, 68a, 71a, 85a, 91a, 99a, 102a, 105a, 107b, 126b, 140a, 169a, 171b

İ

İcâb: 135a

İsâbe: 56a

İzâh (Hatîb-i Dımışkî): 94b, 127b, 153b, 157a, 158a

K

Kâfiye Şerhi (Râzî); 52b

Kâmûs: 16a, 16b, 17a, 18b, 21a, 25a, 26a, 28b, 32a, 34b, 39b, 40b, 61a, 65b, 71b, 72a, 74b, 78b, 85a, 88b, 91a, 91b, 96a, 97b, 100b, 101b, 109a, 115a, 142b, 143a, 155b

Kânûn: 4a, 14b

Kasîde-i Bânet Su'ad: 23a

Keşşâf: 135b

Keşşâf Havâşîsi: 91b

Kur'ân-ı Kerîm (Celîlü's-şân, Azîmü's-şân): 3a, 6a, 60a, 95a, 139b, 140a, 162b, 164a, 167b

L

Lâmiyyetü'l-A'cem: 147a

Lebîd: 21b, 172b

M

Makâmât Şerhi (Harîrî): 20b, 139b, 142a, 164b

Mecmu'ul-Emsâl: 81a

Mesâbih Şerhi: 22b

Mesâ'il-i Müşkile: 153a

Meşârik Şerhi: 124b

Miftâh: 19b, 21b,

Misbâh: 8b, 60b

Mu'allakat-ı seb'a: 3b, 28a

Mu'avvel: 25a, 28b, 36a, 45b, 46a, 65b, 92b, 99b, 100a, 150b, 162a, 167a

Mugni'l-Lebîb: 62b

Muhtasar: 3a, 3b, 19b, 31a, 33b, 36a, 38b, 59b, 105a, 122b, 126b, 149b

Mutavvel (Taftazânî): 5a, 6a, 8a, 17b,18b, 21a, 22a, 24a, 25a, 25b, 29b, 31a, 32a, 36b, 37b, 42a, 59b, 61b, 65b, 71a, 72a, 72b, 73b, 74b, 75b, 78b, 82b, 85a, 87b, 90a, 91a, 91b, 93a, 93b, 95b, 97a, 97b, 102a, 103a, 106a, 107b, 108b, 109a, 109b, 110b, 111a, 114b, 115a, 115b, 116a, 116b, 118b, 121b, 127b, 128b, 139a, 140a, 143a, 143b, 144a, 148b, 149a, 149b, 151b, 156a,

Mutavvel Hâşiyesi (Hasan Çelebi): 25a, 29b, 78a, 87a, 102b

Muvaşşah (Şevâhidi Şerhi): 66a

Mücmel: 90a

Müfredât: 32a, 60b, 61b

Mühezzeb: 23b

Mütenebbî Dîvânı: 80a

Nihâye: 124b

N

S-Ş

Sihâh: 20a, 22b, 45a, 46a, 50a, 61a, 62a, 65b, 78b, 81a, 81b, 91a, 93a, 95b, 97b, 111a, 112b, 115a, 143a

Şerhi 'Akâ'id: 54a

Şerhi Bedî'î (Karkâmîş): 147a

Şerhi Bedî'iyye: 163a

Şerhi Hamâse: 120b

Şerhi İzâh: 40a

Şerhi (Şürûh-ı) Keşşâf: 34b, 102b

Şerhi Miftâh (Seyyid Şerîf): 25a, 29b, 32b, 33a, 37a, 37b, 41b, 77a, 122b, 163a

Şerhi Şifâ: 8b

Şerhi Telhîs: 45b

Şerhu'l-Mevâkîf (Seyyid Şerîf Cürcanî): 3b, 47b

Şevâhid-i Razî Şerhi: 141a

T

Tâcü'l-Esâmî: 4a

Tâcü'l-Lügat: 92a

Tâcü'l-Mesâdir: 34a

Tansîs: 4a, 5b, 6a, 10a, 15a, 17b, 19b, 21b, 23a, 23b, 25b, 27a, 29b, 31b, 32a, 36b,
41b, 49b, 62b, 76b, 77b, 88b, 109b, 116b, 137b, 147b

Tenvîrü's-Sakt: 29b, 46a

Teshîl: 15a, 19a, 32a, 36a

U

'Ubâb: 36a

'Utbî Şerhi: 171a

3.3.5. et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'daki Yer İsimleri İndeksi

Mustafa İsâmeddîn, et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'da beyitleri şerh ederken gerek beyitte kullanılan gerekse beyitteki bir kelimeyle alakalı olan yer isimleri zikrettiği görülmektedir. Bunun yanı sıra beyitte kullanılmamış olsa bile beyitte geçen kelimeleri sarf ve nahiv açısından incelemeye tabi tutarken bu kelimelerle alakalı birçok yer ismi dile getirilmiştir.

et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'da geçen yer isimlerinin bir arada bulunması ve bu eser hakkında çalışma yapacak araştırmacılara fayda sağlanması bakımından, “Yer İsimleri İndeksi” ayrı bir başlık altında tertip edilmiştir. Metnin aslına bağlı kalınması açısından isimlerin geçtiği sayfa numaraları yer isimlerinden sonra yazılmıştır. Eser içerisinde farklı kullanımı olan veya nerede olduğuna dair açıklama yapılan yer isimlerinde, bu açıklamalar parantez içerisinde gösterilmiştir.

- Bağdad: 23a, 45a, 122b
- Basra: 139b, 140a
- Bilâd-ı Ceyd: 171b
- Büst (Sicistan'da bir belde): 134b
- Diyarbakir: 132a
- Endülüs: 171b
- Ezher: 38b
- Habur: 132a
- Harşena (Amasya kalesi): 117a
- Hadramût: 36a
- Hind: 29b, 58b, 145a, 162a
- Horasan: 171b
- Irâk: 66a, 124a, 167b
- Ka'be: 21b
- Kûfe: 14b, 22a, 22b, 23a
- Kûfetü'l-Cünd: 22b
- Medîne: 11b, 28b, 36a, 40b, 117a

Mekke (Mekke-i Mükەرreme): 14b, 26a, 28b, 29a, 43b, 44a, 59a, 65b, 98b, 164a
Mısır: 30a, 30b
Niyâbur: 31b
Râvend: 31b
Rûm: 117a, 143b
Sicistân: 47b, 134b
Şam: 14b, 36a, 49b, 59a, 72a, 124a, 125a
Şam-ı Cennet Meşâm: 125a
Tâ'if: 43b, 71a
Taberistân: 170b
Trablus-şam: 152b
Yelemlem: 28b
Yemen (Yemânîn, Yemâme): 26a, 59a, 67a, 72a, 145a

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Bilindiği üzere Türk edebiyatında belâgat ile ilgili ilk çalışmalar Arapça yazılmıştır. Türkçe yazılan eserler Sekkâkî'nin Miftâhu'l-Ulûm adlı eseri; Miftâhu'l-Ulûm'un Kazvînî tarafından yapılan özeti Telhîs; Taftazânî tarafından bu esere dayalı olarak yazılan Mutavvel ve Muhtasar isimli eserlerin tercüme ve şerhlerinden oluşmaktadır. Bu ana kaynaklardan sonra herhangi bir telif eser yazılmamış, Osmanlı coğrafyasındaki medreselerde bu temel eserlerin şerh, tercüme veya hâşiyeleri okutulmuştur.

Eserlerinin büyük çoğunluğu tercüme ve şerhlerden oluşan Mustafa İsmâeddîn, et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar adlı bir eser kaleme almıştır. Bu eserde Kazvînî'nin Telhîs ve Taftazânî'nin Muhtasar adlı eserlerinde belâgat ilmine mahsus şahit beyitleri şerh etmiştir.

Belâgat ilmi açısından oldukça önemli olan bu eserin müellifi İsmâeddîn'in ailesi hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Ailesi hakkında tek ve en kapsamlı bilgi Esad Mehmed Efendi'nin Bağçe-i Safâ-Endûz adlı eserinde bulunmaktadır. Buna göre, babasının adı Abdullah'tır. Annesi, Vak'anüvis Seyyid Hakim Efendi'nin kız kardeşidir. Ebu'l-Hüdâ Mehmed 'İsmet ve Ebu'l-Bekâ-yı Ma'sûm isminde iki oğlu bulunmaktadır. Oğullarından birisi 1200 (1785) Muharrem'inde diğeri de 1222 (1807/1808) yılında müderris olmuşlardır. Süleymaniye'de müderrislik yaparken biri 1245 (1829/1830), diğeri ise altmışlı yaşlarında 1243 (1827/1828)'te vefat etmişlerdir.

Nakşibendî tarikatına mensuptur. Dinî ilimlerin yanında edebî ilimleri de öğrenen İsmâeddîn, edebi ilimleri öğrenme noktasında şeyhi Ebu's-Safâ İbrahim el-Halebî'den 1159 (1746-47) yılında Muhtasar eğitimi almaya başlamış; 1167 (1754) Receb'inde imtihanla 'ilmiye sınıfı'na girmiştir.

İsmâeddîn Efendi'nin Üsküdar -1192 (1778-79) senesinde- ve Edirne'de - Rebûlevvel 1201/Ocak 1787 tarihinde- müderrislik yaptığı bilinmektedir. Kendisi de müderris olan şârihin belâgat öğretimi sırasında kendi eserini kullandığı düşünülmektedir.

İsâmeddîn, Telhîs ve Muhtasar'daki şahit beyitleri şerh ettiği eserinde sırasıyla beyitlerdeki arûz kavramlarını açıklamış, beyitlerde geçen kelimeleri sarf ve nahiv yönünden incelemiş, yeri geldikçe belâgat ile ilgili kavramların anlaşılmasına yönelik bilgiler vermiş bununla birlikte şerh edilen beyitlerin misal getirildiği edebî sanatları tespit edip açıklamış ve son olarak her beytin manasını vermiştir.

İsâmeddîn'in arûz ilmini çok iyi bildiği düşünülmektedir. Zira her beyti şerh etmeye başlarken Türkçede kullanılmayan Arap edebiyatına mahsus arûz terimlerini tek tek açıklamıştır. Ardından her beytin bu bahir, arûz ve darblarına göre taktî'ini yapmıştır. Beyit/beyitlerin taktî'ini yaparken arûz tef'ilelerinin okunuşuna göre kelimeleri tekrar yazmıştır. Çalışmamızı oluştururken, kelimelerin bu şekilde yazılması, hareke koyulmayan bazı beyitleri harekelendirmek adına oldukça kolaylık sağlamıştır. Böylece beyitler en doğru şekliyle latinize edilmeye çalışılmıştır.

Beyitlerin taktî'i yapıldıktan sonra kim tarafından yazıldığı ve kimin için söylendiği belirtilmiştir. Kim tarafından yazıldığından ziyade bazı beyitlerin kimin için söylendiği noktasında, yazıldığı dönem veya ortam hakkında ilginç bilgiler verilmekte, bu da beyitlerin okuyucunun gözünde çekiciliğini artırmaktadır.

et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar, belâgat ilmini öğrenmenin yanında Arapça sarf ve nahiv bilgisi bakımından da geniş bilgiler içermektedir. İsâmeddîn'in beyitleri şerh ederken en çok üzerinde durduğu kısım da, beyitlerde geçen kelimeleri sarf ve nahiv yönünden incelemeye tâbi tuttuğu kısımdır. Kelimeler tek tek incelenirken sarf ve nahiv bilgisi verildikten sonra birçoğunun okunuşu, anlamı ve hangi edebî sanata misal getirildiği hakkında bilgiler verilmiştir. Bu kısımda dil ve belâgat âlimlerinin görüşlerine sık sık müracaat edilmiş bununla birlikte belâgat literatüründe öne çıkmış dil ve belâgat eserlerine atıflarda bulunulmuştur. Şârih bu atıflarla dil ve belâgat âlimlerinin/eserlerinin görüşlerini karşılaştırma fırsatı bulmuştur. Böylece şerhinde en doğru sonuca varmayı hedeflediği düşünülmektedir.

Eserde bulunan beyitlerdeki kelimeler sarf ve nahiv; bunun yanında belâgat terimleri ve edebî sanatlar bağlamında incelenirken yerine göre ayet ve hadislere de atıflar

yapılmıştır. Ayetlerin ve sahih hadislerin tartışmaya mahal vermeyecek bir konumda olduğu düşünülürse bu durum, şerhin inandırıcılığını ve kanıtlanabilirliğini artırmaktadır.

İsâmeddîn, bazı beyitlerde belâgat ilmini öğrendiği –Muhtasar kıraat eylediği– şeyhinden, bazı beyitlerde şeyhinin şeyhinden bazı beyitlerde de kendi eserlerinden örneklerle anlatımı desteklemiştir. İsâmeddîn’in en olumlu taraflarından biri herhangi bir dil ve belâgat âliminin görüşünü koşulsuz kabul ilkesiyle eserine almamasıdır. Kendi şeyhleri dâhil hemen hemen bütün dil ve belâgat âlimine eleştirel bir gözle bakmıştır. Bu yüzden farklı kaynakların veya kişilerin görüşlerini aynı anda ifade etmiştir. Her zaman olmasa da bazı durumlarda atıfta bulunduğu görüşlere karşı çıktığına rastlamak mümkündür. En doğru şerhi oluşturmak adına kendi kaynaklarını işaret göstermiş ve “*cevab olarak biz dirüz ki (128a)*” gibi ifadelerle önemli yapı taşlarından olan dil ve belâgat âlimlerine/eserlerine eleştirel bir gözle bakmaktan da geri kalmamıştır.

Şârih, şerh sırasında bazen beyitlerdeki kelimeleri sarf ve nahiv bakımından incelerken çoğu zaman “ma’nâ-yı beyt” kısmında beytin/beyitlerin hangi belâgat terimine veya edebî sanata misal getirildiğini vurgulamıştır. Bununla yetinmeyip bazı beyitlerde belâgat terimlerinin lügat ve ıstılah manalarını da vermiştir. Bu yönüyle et-Tansîsü’l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti’t-Telhîs ve’l-Muhtasar, Telhîs ve Muhtasar’daki beyitleri doğru anlama ve yorumlamanın yanında belâgat terimlerinin de doğru anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Çalışmamızda vurgulanması gereken bir diğer nokta belâgat terimleri ve edebî sanatların lügat ve ıstılah manasını vermenin yanında beyit/beyitlerde geçen kelimelerin de ne anlama geldiğinin açıklanmasıdır. Kelimenin anlamı verilirken hangi vezinde olduğu, harflerinin “feth, kesr, zamm” durumları, hangi kelimedenden türediği, hangi kelimenin tekili veya çoğulu olduğu, isim/fiil/zamir vb. durumları, hangi dilde kullanıldığı gibi birçok ayrıntı ifade edilmiştir. Diğer şerh metinlerinde de görülen bu yöntem İsâmeddîn’in Telhîs ve Muhtasar’daki beyitleri şerh ederken bir şerh metni sözlüğü oluşturduğunu göstermektedir.

Eserin geneline bakıldığında Mustafa İsâmeddîn’in her şeye rağmen tarafsızlığını koruduğu, Telhîs ve Muhtasar’daki beyitleri tarafsız bir şekilde şerh ettiği dikkat

çekmektedir. Buna binaen atıfta bulunduğu, şahit gösterdiği dil ve belâgat âlimlerinin/eserlerinin görüşlerini aynen aktarmak yerine yanlış ve yetersiz bulduğu görüşlere eleştirel yaklaşması, tartışmalı meselelerde kendi görüşlerini belirtmesi et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'a orijinal bir mevki kazandırmaktadır.

Telhîs ve Muhtasar'daki şahit beyitler şerh edilirken beyitlerdeki kelimelerin sarf ve nahiv bakımından tek tek incelenmesi Arapçanın grameri hakkında bilgi sahibi olmak açısından elbette önemlidir. Fakat beyitlerin bazılarında bu durum belâgat terimleri ve edebî sanatların açıklanmasının önüne geçmiştir. Kaldı ki kelimeler derinlemesine incelenmeye çalışılırken beytin/beyitlerin hangi belâgat terimlerine ve edebî sanatlara misal getirildiği belirtilmemiştir. Bu nedenle beyitlerin kiminde belâgat terimleri ve edebî sanatlar sarf ve nahiv bilgisinin gölgesinde kalmıştır. Bu durum çalışmamız meydana getirilirken karşılaşılan en önemli olumsuzluk olarak görülmektedir.

Çalışmamızın başında açıkladığımız gibi eserin müellif nüshasına ulaşmak için nüsha taraması yapılmış ancak müellif nüshasına ulaşamamıştır. Latin harflerine aktardığımız nüsha müellif hattından on sekiz ay sonra telif edilmiş bir nüshadır. Bu, üzerinde çalıştığımız nüshanın -dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda- müellifin gözetiminde istinsah edildiğini veya denetiminden geçtiğini göstermektedir. Ancak bilimsel ahlak kurallarına dayanarak istinsah tarihi belli olmayıp telif tarihini belirtmekle yetinilmiş olan, buna rağmen müellif nüshası olması noktasında kesinliği bulunmasa da eserin telif tarihine yakın istinsah edildiği düşünülen bir nüsha (Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 447), ayrıca 1308 (1890-91) yılında Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye matbaasında basılan bir matbu nüsha kontrol nüshası olarak kullanılmıştır. Böylece en doğru çeviri oluşturulmaya, üzerinde çalışılan nüshanın eksik olan kısımları tamamlanmaya çalışılmıştır. Eksiklikler "... :-HE" şeklinde dipnotta gösterilmiştir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar, belâgat ilmini öğrenme, Telhîs ve Muhtasar'daki beyitleri doğru anlama ve yorumlama bakımından son derece önemlidir. Bununla birlikte kendi zamanında ve o zamana kadar yapılan şerhler arasında temel taşlarından bir tanesidir. Ayrıca bu eser Arapça sarf ve nahiv yönünden de zengin bilgiler içermektedir. Bütün bunlar dikkate

alındığında bu eserin şerh literatürümüzün önemli eserleri arasında bulunduğu şüphe götürmez bir gerçektir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Abdurrahim b. Ahmed el-Ubâdî el-Abbâsî, **Ma'âhidu't-Tensîs 'ala Şevâhidi't-Telhîs**, Çorum İl Halk Kütüphanesi, 19 Hk 2348.

Ağırman, Cemal (2005), “Tarih ve Tabakat Kitaplarında Üsküdârî Nisbesiyle Anılıp Adından Söz Ettiren Üsküdarlı Bilginler”, (Ed. Zekeriya Kurşun ve diğerleri), **II. Üsküdar Sempozyumu Bildiriler**, 2, (485-512), İstanbul.

Akdağ, Ahmet (2015), “Abdülganî Gürânî ve “Tercüme-i Dîbâce-i Telhîs-i Miftâh” Adlı Eseri”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Samsun, 15, (1), 321-342.

Akdemir, Hikmet (1999), **Belâgat Terimleri Ansiklopedisi**, İzmir: Nil Yayınları.

Aksoyak, İsmail Hakkı ve Macit, Muhsin (2012), “Edebî Sanatlar”, Mustafa İsen (Ed.), **Eski Türk Edebiyatı El Kitabı**, 7. Baskı içinde, (275-303), Ankara: Grafiker Yayınları.

Avşar, Ziya (2007), “Şairlerin Görüp Unuttukları Bir Rüya: Belâgat”, **Turkish Studies – Türkoloji Araştırmaları Dergisi (Tunca Kortantamer Özel Sayısı-II)**, 2 (4), 161-184.

Aytekin, Murat (2006), **Vak'anüvîs Halîl Nûrî'nin “Matla'u'n-Nûr” Adlı Telhîs Tercümesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bağdatlı İsmail Paşa (1900), **Hediyetü'l-Ârifîn Esmâ'ü'l-Müellifîn Âsâru'l-Musannifîn**, İstanbul.

Bayraktutan, Lütfi (1998), **Edebî Sanatlar: Açıklamalar ve Örnekler**, Balıkesir: Akademi Yayınları.

Bedrüddîn Muhammed b. Radiyuddîn el-Gazzî, **Takrîbü'l me'âhid fî Şerhi's-Şevâhid**,
Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 19 Hk 2384.

Benli, Mehmet Sami (2005), "Miftâhu'l-Ulûm", **DİA içinde**, 30, (20-21), İstanbul: Türkiye
Diyamet Vakfı Yayınları.

Bilgegil, M. Kaya (2015), **Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)**, Erzurum: Salkımsöğüt
Yayınları.

Bilgin, Azmi (2012), "Mustafa İsameddin Efendi", **Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi
içinde**, (281-282), İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları.

Bolelli, Nusrettin (2013), **Belâgat (Beyân-Me'ânî-Bedî' İlimleri) Arap Edebiyatı**, 8.
Baskı, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Budak, Ali (2005), "Münif Paşa'nın Bilinmeyen Yazma Bir Eseri: İlm-i Belâgat-La
Rhetorique", **Uluslararası V. Dil, Yazın, Deyişbilim Sempozyumu**, İstanbul:
Marmara Üniversitesi.

Bulut, Ali (2013), **Belâgat Meânî-Beyân-Bedî'**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Vakfı Yayınları.

———— (2015), **Belâgat Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Vakfı Yayınları.

Bursalı Mehmed Tâhir (2000), "İsameddîn Efendi", **Osmanlı Müellifleri içinde**, 1, (369-
370), Ankara: Bizim Büro Yayınları.

Ceylan, Ömür (2010), "Şerh-Türk Edebiyatı", **DİA içinde**, 38, (565-568), İstanbul: Türkiye
Diyamet Vakfı Yayınları.

Coşkun, Menderes (2002), “Edebî Sanatların Terim Olarak Divanlardaki Kullanımı Üzerine”, Hasan Celal Güzel ve Kemal Çiçek (Ed.), **Türkler Ansiklopedisi içinde**, Ankara, 9, 701-707.

————— (2007), “Türk Belâgat İlminin Gelişimi”, **I. Uluslararası Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

————— (2012), **Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar**, 3. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Çağmar, Edip (2003), “Belâgat İlminde İzafilik”, **Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Diyarbakır, 5 (2), 39-62.

————— (2013), **Alıştırmalarla Belâgat**, İstanbul: Ravza Yayınları.

Çetin, Nihad M. (1992), “Arûz”, **DİA içinde**, 3, (424-437), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Çetin, Nuran (2004), **Eyüp Kaşgârî Dergâhı ve Kültür Tarihindeki Yeri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

————— (2014), “Abdullah Nidâî Kaşgârî Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı”, **Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 9 (8), 345-363.

Çolak, Fatih ve Akpınar, Cemil (1996), “Gazzî”, **DİA içinde**, 13, (537-539), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Çöğenli, M. Sadi ve diğerleri (1991), **Arapça, Farsça, Türkçe Örnekleriyle Edebî Sanatlar**, Erzurum: Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Çögenli, M. Sadi (2012), **Âyet ve Hadîs Örneklî Arapça Belâgat**, Erzurum: Eser Ofset Matbaası.

Dağlar, Abdülkadir (2007), “Klasik Türk Edebiyatı Şerh Geleneği ve Hacı İbrâhim Efendi'nin Şerhi Belâgat'ına Dair”, **Turkish Studies - Türkoloji Araştırmaları Dergisi**, 2 (2), 161-178.

Dilçin, Cem (2005), **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, 8. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Diriöz, Meserret (2002), “Edebiyat Bilgi ve Teorileri I, Belâgât”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, 11, 255-61.

Doğan, Ahmet (2013), **Açıklamalı ve Örneklî Arûz Bilgisi**, 2. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Durmuş, İsmail (2002), “Kazvîni, Hatîb”, **DİA içinde**, 25, (156-157), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

————— (2002), “Muhtasar”, **DİA içinde**, 31, (57-59), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

————— (2009), “Sekkâkî, Ebû Ya'kûb”, **DİA içinde**, 36, (332-334), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Eren, Cüneyt ve Uzunoğlu, M. Vecih (2006), **Belâgat Arap Edebiyatında Edebî Sanatlar**, İzmir: Çağlayan Matbaası.

————— (2014), **Belâgat Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Rağbet Yayınları.

Ergün, Mustafa (1999), “Medreselerde Okutulan Dersler ve Ders Kitapları”, **A.K.Ü. Anadolu Dil-Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi**, <http://www.egitim.aku.edu.tr/moders.htm> (11.7.2014).

Ermiş, Hamza (2004), **Mehmed Zihni Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Arap Dili ve Belâgatındaki Yeri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erünsal, İsmail E. (1988), "Mu'îdî'nin Miftâhu't-Teşbih'i", **Osmanlı Araştırmaları**, İstanbul, 7-8, 215-272.

Genç, İlhan (2005), "Edebî Sanatların Gizli Dillerin "Söylenemeyeni" Söyleme İşlevi", **Uluslararası Gizli Diller Sempozyumu**, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi.

Gibb, E. J. Wilkinson (2000), **Osmanlı Şiir Tarihi I-II**, (Ter. Ali Çavuşoğlu), Ankara: Akçağ Yayınları.

Görgün, Tahsin (2003), "Dilbilim, Dil Felsefesi ve Belâgat Üzerine", **Edebiyat İlmi ve Problemleri Sempozyumu**, Ankara.

Güceyüz, İsa (2015), **Belâgat Literatürünün Târihî Seyri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güleç, İsmail (1997), **Bahru'l-Maârif'te Geçen Edebiyat Terimleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güneş, Bahadır (2009), **Belâgat Ekseninde Retorik/Dil Bilimi Terimleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hacımuftuoğlu, Nasrullah (1987), **Fahrudin er-Razi, Nihayetü'l-İcaz fi Dirayeti'l-İ'câz'ının Tahkikli Neşri ve Abdulkahir Cürcanî'nin Belâgat Alanındaki Eserleriyle Mukayesesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

————— (1988), “Belâgat Ekolleri ve Anadolu Belâgat Çalışmaları”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Erzurum, 8, 115-127.

————— (1993), “Belâgat İlminin Gelişmesine Müessir Olan Kaynaklar”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Erzurum, 11, 268-298.

————— (2001), **İ’caz ve Belâgat Deyimleri**, Erzurum: Ekev Yayınevi.

Haskan, Mehmet Nermi (2001), **Yüzyıllar Boyunca Üsküdar**, İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları.

Hatîb el-Kazvîni, **Telhîs ve Tercümesi Kur’ân’ın Eşsiz Belâgati**, (Haz. Nevzat H. Yanık ve diğerleri), İstanbul: Huzur Yayın Dağıtım.

Irmak, Mustafa (2012), “Bir Belâgat Kitabı Olarak *Mutavvel* ve Osmanlı Medreselerinde Okunuş Biçimi Üzerine Bir Risâle”, **Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, 42 (1), 173-196.

————— (2012), “Mustafa Sabri Efendi’nin Beyânü’l-Hak Dergisinde Mehmed Zihni Efendi ve “El-Kavlü’l-Ceyyid” Adlı Eserine Yönelttiği Tenkitler”, **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Rize, 1, 151-220.

İshakoğlu, Ömer (2004), **Türklerin XV-XVI. Asırlarda Arapça Belâgata Yaptığı Katkılar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaçar, Mücahit (2008), “Cumhuriyet Dönemi (1923-2007) Türk Edebiyatına Belâgat Çalışmaları”, **Türkiyat Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD)**, 5 (10), 315-330.

————— (2011), “Şiire ve Söz Sanatlarına Dâir Bir Mesnevî: Hasan Yâver’in “Kitab-ı Fenniyye-i Eş’ar” İsimli Eseri”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 40, 99-154.

————— (2015), “Muhtasar Bir Belâgat Metni: Mefhûmu’t-Telhîs”, **Journal of Turkish Language and Literature**, 1 (2), 45-64.

Kalyon, Abuzer (1998), **Ahmet Cevdet Paşa’nın Belâgat-i Osmaniye’si: Transkripsiyonlu Metin-İndeks (s. 1-101)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kalyon, Filiz (1998), **Ahmet Cevdet Paşa’nın Belâgat-i Osmaniye’si: Transkripsiyonlu Metin-İndeks (s. 101-203)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karabey, Turgut ve diğerleri (1994), **Enîsü’l-Uşşâk-Klasik Doğu Edebiyatlarında Sevgiliyle İlgili Mazmunlar**, Ankara: Ecdad Yayınları.

Karabey, Turgut ve Atalay, Mehmet (2000), **Ahmet Cevdet Paşa Belâgat-i Osmaniye**, Ankara: Akçağ Yayınları.

Karaca, Mehmed (1966), **İzahlı Edebî Sanatlar Antolojisi**, İstanbul: Hilal Matbaası.

Kartal, Ahmet (2007), “Türk Edebiyatında Belâgat Çalışmaları ve “Tezâd ve Telmîh” Sanatlarına Eleştirel Bir Bakış”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 6 (1), 413-428.

Karuko, Semira (2014), **El-Câhız ve Belâgat**, İstanbul: Ecem Basım Yayın.

Kaplan, Mahmut (2003), “Şuarâ Tezkirelerine Göre Üsküdar Şairleri”, **I. Üsküdar Sempozyumu Bildiriler**, 1, (241-242), İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları.

Kaya, Mahmut (1992), “Bûsîrî”, **DİA içinde**, 6, (468-470), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kesik, Beyhan ve Şenödeyici, Özer (2015), **Arûz Teori ve Uygulama**, İstanbul: Kesit Yayınları.

Kesik, Beyhan, “İSÂM, Mustafa İsmâmeddin Efendi”, **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2883> (22.04.2016).

Kılıç, Atabey (1990), **Üskübî'nin Şerhi Telhîs'i**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

————— (2007a), **Ahmet Hamdî Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî, İnceleme-Metin-Dizin**, Kayseri: Laçın Yayınları.

————— (2007b), “Altıparmak Mehmed Efendi ve Şerhi Telhîs-i Miftâh'ında Şerh Metodu”, **Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları**, 2 (3), 332-339.

Kılıç, Hulûsi (1992), “Belâgat”, **DİA içinde**, 5, (380-383), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kızıklı, Zafer (2006), “Sibeveyhî'nin el-Kitab'ında Belâgat Biliminin Temelleri”, **Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, 6 (23), 49-60.

Kocakaplan, İsa (2011), **Açıklamalı Edebî Sanatlar**, 7. Baskı, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

Köksal, M. Fatih ve Tok, Vedat Ali (2013), **Osmanlı Edebiyatı –Belâgat-**, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.

Küleççi, Numan (2013), **Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar**, 6. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Macit, Muhsin ve Soldan, Uğur (2004), **Edebiyat Bilgi ve Teorileri El Kitabı**, Ankara: Grafiker Yayınları.

Mehmed Süreyyâ (1996), “İsmâmeddin Mustafa Efendi”, (Haz. Nuri Akbayar), **Sicill-i Osmanî içinde**, 3, (802), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mehmed Zihnî, **El-Kavlü'l-Ceyyid fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve Şerhayhi ve Hâşiyeti's-Seyyid**, Üsküdar: Âsitâne.

Mengi, Mine (1999), “Divan Şairinin Dilindeki Edebiyat Terimleri”, **I. Balıkesir Kültür Araştırmaları Sempozyumu**, Balıkesir.

Mermer, Ahmet (2003), “Belâgat Çerçevesinde Metin İnceleme”, **Edebiyat İlmî ve Problemleri Sempozyumu**, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Mermer, Ahmet ve Koç Keskin, Neslihan (2011), **Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, 2. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Mustafa İsâmeddîn, **Aksa'l-Müfâd fî Tercemeti'ş-Şerheyn ve Kühü'l-Murâd fî Beyâni Bânet Su'âd**, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 2758/1.

—————, **el-Lüm'atü'l-Bedriyye 'ale'l-Kasîdeti'l-Mudâriyye**, Süleymaniye Kütüphanesi, Râgıb Paşa 1146.

—————, **et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar**, Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi 790.

—————, **et-Tuhfetü'd-Dârriye fî Şerhi Kasîdeti'l-Ensâriyye**, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 3065.

—————, **Müretteb Müfredât-ı Siyâhî**, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi 710/3.

—————, **Şerh 'ale'l-Kasîdeti't-Tâ'iyye**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları OE_Yz_1826/12.

—————, **Şerhi Arûzü'l-Endelüsî**, Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 2824.

- , **Şerhü'l Affif**, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 2758/3.
- , **Şerhi Beyt-i Hüsrev-i Dihlevî**, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 3497.
- , **Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar**, Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 447.
- (1308/1890-91), **Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar**, İsam Kütüphanesi, İstanbul: Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye.
- , **Şerhi Kasîde-i Tantarâniyye**, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi 790, (177b-192a).
- , **Şerhi Kasîdetü'l-Münferice**, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi 000790.
- , **Tarîkat-i Nakşibendiyye**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları OE_Yz_919/2.
- , **Tercüme-i en-Ni'âmu's-sevâbig fî Şerhi Kelimi'n-Nevâbig**, Süleymaniye Kütüphanesi, Râgıb Paşa 1164.
- , **Tercüme-i Şerhi Mefâtihu'd-Dürriyye fî İsbâti'l- Kavânîni'd-Deriyye**, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 3385.
- , **Tercemetün Risâletün el-Hafîn Şeyh 'Abdullâh el-Kaşgarî**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları OE_Yz_828/1.
- , **Zâdü'l-İbâd fî Şerhi Zuhri'l-Ma'âd (Şerhi Ebyât-ı Muhtasaru'l-Ma'ân Zâdü'l-İbâd fî Şerhi'l-Kasîdeti'l-Busriyye el-Müsemmât bi-Zuhri'l-Me'âd 'alâ Vezn-i Bânet Su'âd)**, Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi 299.

—————, **Zebân-ı Türkî üzre Gülşen-i Şâhidî ‘alâ-Tuhfeti’ş-Şâhidî**, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi 960.

Müderrişoğlu, Ahmet (2006), **Telhîs Ebyâtının Şerhi Binbir Hakikat**, İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Nar, Ali (1990), “Örneklerle Edebî Sanatlar”, **İslâmî Edebiyat**, 1, 3-8.

Oğraş, Rıza (2001), “İSÂM (Mustafâ ‘İsâmed-dîn Efendi)”, **Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endûz’u İnceleme-Metin içinde**, (145), Burdur, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10734,bahcepdf.pdf?0> (22.04.2016).

Okatan, H. İbrahim (1986), **Sürurî’nin Bahru’l-Maârif’i: İnceleme ve Mukaddime Metni**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Önal, Mehmet (2012), **Edebiyat Sanatı**, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.

Özdoğan, M. Akif (2002), “Belâgatın Sistemize Edilmesinde es-Sekkâkî ve el-Kazvîni’nin Rolü”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 2 (4), 97-106.

Özen, Şükrü (2011), “Teftâzânî”, **DİA içinde**, 40, (299-308), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Samadov, İlgar (2005), **Ukayli Ebu’l-Kasım B. Ahmed El-Haseni El-Ensari’nin “Muhtasar Fî İlmî’l-Beyan” Adlı Eserinin Tahkiki**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şanlı, İsmet (2010), **Muhammed bin Muhammed Altıparmak Telhîs Tercümesi (Tenkitli Metin)**, Ankara: Ürün Yayınları.

Saraç, M. A. Yekta (2001), “Türk Edebiyatında Belâgat İle İlgili Yazılan İlk Türkçe Eserlerin Değerlendirilmesi”, **Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni**, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

————— (2004a), “Osmanlı Döneminde Belâgat Çalışmaları”, **Journal of Turkish Studies, Harvard University (ABD)**, 27 (4), 311-344.

————— (2004b), “Selâhaddin-i Uşşâkî’nin Belâgat ile İlgili Eseri ve Bu Eserdeki Edebî Terimler”, **İ. Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 31 (1), 281-318.

————— (2004c), “Edebî Sanat Terimlerinin Türkçe Karşılıkları Üzerine”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 32 (1), 131-147.

————— (2006), “Osmanlı Dönemi Türk Edebiyatına (XIII. Yüzyıl-1860) Giriş: Sosyal ve Kuramsal Bağlam: Klasik Edebiyat Bilgisi: Belâgat”, **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1, 334-348.

————— (2010), **Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat**, 8. Baskı, İstanbul: Gökkuşbu.

Smyth, William (2013), “Belâgat İlmi’nin Standart Hale Gelen Düzenlenişi ve es-Sekkâkî’nin Miftâhu’l-Ulûm’u”, (Çev. Abdullah Yıldırım), **İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası**, 22 (1), 213-232.

Soysal, M. Orhan (2007), “Edebî San’atlar ve Tanınması”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 16 (1), 413-428.

Summak, Abdülkadir (1999), **Miftâhü’l-Belâga ve Misbâhü’l-Fesâha**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şaban, İbrahim (2010), “Osmanlı Âlimlerinin Arap Belâgatına Dair Eserleri”, **İ. Ü. Şarkiyat Mecmuası**, 17, 107-132.

- Şafak, Yakup (1991), **Sürûrî'nin Bahrü'l-Ma'ârif'i ve Enîsü'l-Uşşâk İle Mukayesesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şerîfî (2012), **Hadîkatü'l-Fünûn (Türkçe Telif Edilmiş Bir Belâgat Kitabı)**, (Haz. Mücahit Kaçar), İstanbul: Okur Akademi.
- Tâhâ Huseyn (2010), "Arap Belâgati: el-Câhiz'den 'Abdü'l-Kâhir'e Kadarki Süreç", (Ter. Zafer Kızıklı), **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 51 (2), 433-460.
- Tanyıldız, Ahmet (2007), "Kelimenin Fesahati ve Fasîh Divanı Örneği", **Turkish Studies – Türkoloji Araştırmaları Dergisi (Tunca Kortantamer Özel Sayısı-II)**, 2 (4), 731-739.
- Tok, Vedat Ali (2011), **Edebî Sanatlar Ansiklopedisi**, Konya: Literatürk.
- Topuzoğlu, Tevfik Rüştü (1998), "el-Hazreciyye", **DİA içinde**, 17, (146), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tuman, Mehmed Nâil (2001), **Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri**, (Haz. Cemâl Kurnaz ve Mustafa Tatçı), 1-2, (687), Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- Tural, Hüseyin (2011), **Arap Edebîyatında Arûz**, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Türk Dünyası Ortak Edebiyatı (2004), "İsâm", **Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi içinde**, 5, (209), Ankara: AKM Yayınları.
- Uysal, Mustafa ve diğerleri (1988), **Belâgate Dair Eserlerin İndeksi: Arapça, Farsça, Türkçe**, Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi.
- Uysal, R. Selçuk (2010), **Belâgat ve Edebî Sanatlar Lügati**, İstanbul: Doğu Kitabevi.

Ülken, Fatih (1990), **Şeyh İsmail Ankaravî'nin Miftâhu'l-Belâga ve Misbâhü'l-Fesâha'sı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Vahdî İbrahim b. Muhammed, **Şerhu Şevâhidi't-Telhîs**, Manisa İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 5478.

Yalar, Mehmet (1997), **El-Hatîb El-Kazvînî ve Belâgat İlmindeki Yeri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yanık, Nevzat H. (2014), **Edebî Bilgiler ve Arûz**, 2. Baskı, Kayseri: Fenomen Yayıncılık.

Yazar, Sadık (2009), "Mustafa İsâmeddîn Efendi'nin Şerhleri ve Şerh Metodu", **V. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Harun Tolasa Hatırasına)**, Mardin/Türkiye, Oct. 2009.

————— (2011), **Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yeşilçiçek, Vedat (1996), **Bazı Edebî Sanatların Belâgat Kitaplarına Göre Tanımı ve Tasnifi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yetiş, Kâzım (1987), "Belâgat, Rhetorique ve Edebiyat Nazariyesi Sahasında Türkçe Neşredilmiş Kitapların Açıklamalı Bibliyografyası", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)**, s. 367-406.

————— (1992), "Belâgat-Türk Edebiyatı", **DİA içinde**, 5, (384-387), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

————— (2001), "Şiir ve Retorik", **Özel Sayı, Hece**, 53-54-55, 244-246.

————— (2006), **Belâgattan Retoriğe**, İstanbul: Kitabevi.

Yılmaz Orak, Kadriye (2013), **Belâgat Geleneğimiz ve Belâgat-i Lisân-ı Osmânî**, İstanbul: Kitabevi.

Yılmaz, Ozan (2007), “Klâsik Şerh Edebiyatı Literatürü”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 5 (9), 271-304.

SÖZLÜK

Daha önceki bölümlerde ifade edildiği gibi et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar, belâgat ilmini öğrenmenin yanında, Telhîs ve Muhtasar'daki beyitleri doğru anlama ve yorumlama konusunda büyük önem arz etmektedir. Ancak yazıldığı dönem göz önünde bulundurulduğunda eserin dilinin günümüz şartlarına göre ağır olduğu görülmüştür.

Çalışmamızda “Sözlük” bölümünü oluşturulurken yukarıda ifade edilen durum dikkate alınarak et-Tansîsü'l-Muntazar fî Şerhi Ebyâti't-Telhîs ve'l-Muhtasar'ı doğru anlamak ve yorumlamak için yaygın kullanımı bulunmayan, başka bir deyişle günümüzde ender kullanılan veya hiç kullanılmayan kelimelerin anlamları verilmiştir. Bu yolla bundan sonra bu konuda çalışacak araştırmacılara eseri yorumlama ve doğru anlama noktasında kolaylık sağlanacağı umulmaktadır.

A

Ābā: 1. Babalar, dedeler, ileri gelenler. 2. Seyyareler, gök küreleri, gezegenler.

Ābādî: 1. Bayındırlık, mamurluk, şenlik. 2. İmar edilmiş olan. 3. Hindistan'ın Devlet-âbâd şehrinde ipekten yapılmış bir yazı kağıdı.

A'dā: 1. Düşmanlar. 2. En zalim, en çok düşmanlık eden.

‘Adîd: Çok. Birçok sayı. Çok şeyler. Müteaddid.

‘Adüvv: Düşman. Hasım.

Ağreb: En garip. Çok tuhaf.

Ağşān: Dallar, ağacın dalları.

Ağdar: Yeşil, yemyeşil, pek yeşil.

Ağfeş: 1. Küçük gözlü, zayıf bakışlı. 2. Yalnız gece gören kimse. 3. Üç büyük Arap âliminin lakabı. 4. Bulutlu günde görüp bulutsuz günde görmeyen.

Ağlat: Çok karıştırılabilir. Karıştırılmaya elverişli.

Ağşar: En kısa. Pek kısa.

Āhū-bere: Ceylan yavrusu.

Ağyānen: Zaman zaman, ara sıra, kah kah.

‘Ā’ika: Alıkoymaya ve tehire sebep olan şey, mani, engel.

Ā’ir: Göz ağrısı.

‘**Akd**: Dügümleme, düğümlenme. Bağ bağlama. Bağlama.

Aklām: Kalemler. Oklar. Yayla atılan eski zaman silahlarından biri.

Akşām: Kısımlar, bölümler, parçalar.

‘**Alil**: Hasta, illetli.

A‘**mām**: Amcalar.

A‘**mār**: 1. Ömürler, yaşayışlar. 2. Mesut hayat. Hoşa gidecek garip ve tuhaf şeyler. 3. Sinler, yaşlar.

A‘**nāk**: Boyunlar, gerdanlar.

‘**Anem**: Bir ağaç cinsi ki kızıl yumuşak budakları olur.

Ārā’: Kirler. Reyler.

Araḳḳ: (daha, pek, en, en çok) ince.

Ārām: 1. Durma, dinlenme. 2. Yerleşme, rahat etme, karar kılma. 3. Eğlenme.

A‘**ref**: 1. Pek maruf. Çok bilen. Arif. 2. Çok anlayışlı, fazla bilgili. 3. Yelesi ve boynu uzun olan at.

‘**Arif**: 1. Çok irfanlı, çok tanınmış, meşhur âlim. 2. Bir işten iyi anlayan.

Aşābi’: Parmaklar.

Aşāgir: Şeref ve itibar bakımından küçük olanlar. Çok küçük şeyler.

Āsān: Kolay, suhuletli. Yesir.

Aşdiḳa: 1. Sadıklar. Sabık ve sadık dostlar. 2. İçi dışına, sözü içine uygun olanlar.

Aşla’: Dazlak, başının ön tarafındaki saçları dökülmüş olan adam.

‘**Aşy**: Akşam yemeği.

‘**Ātā**: Verme, bağışlama, bahşiş, lütuf, ihsan.

‘**Ātiḳa**: 1. Azad edilmiş, serbest bırakılmış kimse. 2. Yaşlı. 3. Genç kız. 4. Temiz soylu. 5. Eski. 6. Yavru kuş.

Aṭvel: Çok uzun.

‘**Avā’iḳ**: 1. Manialar, engeller, müşküller. 2. Nuh kavminin sonradan taptıkları bir put ismi.

A‘**vām**: Yıllar, seneler.

A‘**vān**: Anlar. Zamanlar. Vakitler.

Āvāze: Nam, şöhret, ün. Yüksek ses.

‘**Avāzil**: Başa kakıcı kimseler.

A‘**ver**: Tek gözlü. Bir gözü kör. Yek-çeşm.

‘**Avd**: Dönme, geri gelme. Aleyhine veya lehine dönme.

Ayr: 1. Eşek, hımar. 2. Uzun demir mih.

‘**Ayş**: 1. Yaşayış, yaşama. Yiyip içme. Zevk ü sefa. 2. Dirilik, hayat.

‘**Azimet**: 1. Takva ile amel etmek. Allah’ın emirlerini en mükemmel ve eksiksiz yapmaya çalışmak. 2. Kesin karar vermek. 3. Yola çıkmak, gitmek.

Azlāl: Gölgeler.

‘**Azz** (‘**Aḳd**): Isırmak, dişlemek.

B

Bādī: 1. Sebep, mucip. 2. Sebep olan. 3. İlk, başlangıç.

Bādiye: 1. Kır, ova. 2. Sahra, çöl.

Bāfta: Dokuma. Kıvrımlı. Tiftik düğmeleri. Bir çeşit pamuk giysi.

Bağteten: Ansızın. Füc'eten. Birdenbire. Apansız.

Bahāyim: 1. Suriye'de bir sıradağ ismi. 2. Canavarlar. 3. Dört ayaklı hayvanlar.

Baḥīl: Hasis. Cimri. Tamahkar. Hayırlı işlere malını harcamayan.

Bāhīr: 1. Aşık. Açık. Belli. Apaçık. 2. Güzel. 3. Meşhur. 4. Namdar.

Baḥl: Cimrilik, pintilik.

Ba'īd: 1. Uzak, irak. 2. Umulmadık.

Bakar: Öküz, dana, sığır.

Bakıy: 1. Bakmak, nazar eylemek. 2. Muntazır olup yol gözlemek.

Bāng: Ses.

Bārī: Yaratan, yaratıcı.

Bār-ver: 1. Yemiş veren, meyvedar, verimli, meyve verici. 2. Faydalı, iyi sonuç veren. Faydaya mucip olan. Yararlı.

Baḥḥā: 1. Çakıllı, taşlı büyük dere. 2. Dağ arasındaki dere. 3. Mekke-i Mükerreme'nin eski bir ismi. 4. Kamışlık ve sazlık yer.

Bāḥn: İç, dahili. Gizli. İç yüz. Sır, esrar. Kühn ve zatı itibariyle gizli.

Baḥī (Baḥīe): Yavaş. Ağır hareketli.

Baḥḥ: 1. Kaz. 2. Kaz şeklinde yapılmış sürahi.

Bedā: Hayret verici, yenilik ve iyiliklerde üstünlük. Acib ve garib olma. Yeni zuhur etme.

Bedel: 1. Karşılık. Bir şeyin yerine verilen. İvaz. 2. Söz esnasında bir şeyi sıfatı veya vasfı ile beraber söylersek ve fakat kasteddiğimiz o şeyin vasfı veya sıfatı değil de zatı olursa, zikredilen sıfat veya vasfa "bedel" denir. "Kardeşin Ahmet'i gördüm" derken kastedilen kardeş değil Ahmet'in kendisidir. Burada "kardeşin" kelimesi "Ahmet'in" bedeli olur.

Be-dīdār: Görünür olmak. Kendini göstermek. Meşhur. Namdar.

Behre: Nasip, pay, hisse.

Bekr: Genç erkek deve.

Belīd: Ahmak, sersem, bön, budala.

Benefsec: Menekşe.

Beḥīk: 1. Yıldırıcı, çok parlak nesne. 2. Parıltı, ışık, ziya.

Berr: 1. Vadinde sadık. Sözünde duran. 2. Nimetleri herkese ihsan eden. 3. Gerçeklik, sıdk. 4. Toprak, yeryüzü, yer.

Berver: Verimli, faydalı, doğurgan.

Bevādi: Badiyeler, sahralar, çöller.

Bey': Satmak.

Beydā: 1. Tehlikeli mevki. 2. Sahra, çöl. 3. Mekke ile Medine arasında bulunan düz bir yer.

Beyyin: 1. Aşık. Açıklanmış. Belirgin. Tezahür eden. 2. Müteaddit noktaları beyan eden, açıklayan. 3. Şahit. İspat vasıtası. Kavi burhan.

Bezl: Bol bol vermek. Esirgmeden vermek.

Bi' aynihī: Aynıyla, olduğu gibi, tıpkı.

Bilād: Beldeler. Şehirler. Memleketler. Diyarlar.

Binşır: Serçe parmakla orta parmak arasındaki parmak. Yüzük parmağı.

Bī-pāyān: Sonsuz, tükenmez.

Birūn: 1. Dışarı. 2. Dış, harici. 3. Fazla, dışarıda, hariçte.

Bist: Yirmi.

Bükā: Ağlamak, gözyaşı dökmek.

Bü's: Güçlük, zorluk. Fakirlik.

Bünān: Yapı. Bina. Duvar. Esas. Yapı yapmak.

Bürüdet: 1. Soğukluk. 2. Münasebetteki soğukluk. Münaferet. Muhasama.

C

Cārr: Cerreden, çeken, sürükleyen, çekici.

Cāzim: Kesin karar veren.

Cebel: 1. Dağ, yüksek tepe. 2. Bir kavmin meşhuru ve büyüğü. Âlim ve fazıl kimse.

Cebī: İhtira. İbda. Yoktan yaratma.

Cedāye: Geyik.

Cedīr: 1. Layık, münasip, uygun. 2. Nihayet, son. 3. Etrafi duvarla çevrili yer.

Cehām: Yağmur bırakmayan, hızlı hareket eden bulut.

Cehr: 1. Görünmek, zahir olmak. 2. Açıktan ve yüksek sesle okumak, söylemek. 3. Tecvid'de: Harf hareke ile okunduğu zaman, mahreçte aralık kalmayarak nefesin akmayıp hepsi veya

birçoğu hapsolmuş bir şekilde sesin çıkmasına denir.

Celādet: Bahadırılık, kahramanlık, yiğitlik.

Celīl: Celālet ve celādet sahibi. Azīm. Mertebesi yüksek.

Cenīb: 1. Garip. 2. Hurmanın iyisi.

Cevād: Çok çok ihsan eden. Çok cömert.

Cevānīb: Taraflar, yanlar.

Cevf: 1. Boşluk, çukur, oyuk, iç boşluğu. 2. Orta, yarı. 3. Kof.

Cevī: 1. Aşk galebesinden gelen şiddet ve hiddet, gam ve gussadan, müzahmeden gelen bir hastalık, maraz. 2. Kokmuş su.

Ceyş: 1. Asker, ordu. 2. Dolup taşmak. 3. Ses, seda.

Cez': 1. Ağaç kökü. Ağaçların alt kısımları. 2. Feryat.

Cezmen: Kestirip atmak suretiyle.

Cezmī: Cezmle ilgili. Kesin karar ve niyete ait.

Ci'd: Gerdan. Süslemeye layık boyun. Güzel boyun.

Ci'l: Cemaat, insan güruhu. Millet. Boy, aşiret, kuşak.

Cūd: Cömertlik, eli açık olmak. Muhtaçların vaziyetlerini, durumlarını bildirmeye meydan vermeksizin lütuf ve ihsanda bulunma haleti.

Cūbn: Ürkeklik, korkaklık, korkak olmak.

Cüddet: Dağ arasındaki yol. Çizgi.

Cüft: Tek olmayan, eşi olan. Çift.

Cümü': 1. Toplamalar. Yığmalar. 2. Cemi'ler, çoğullar.

Cümüd: Donukluk, donuk olma, donma.

D

Da': 1. Maraz, hastalık. 2. Meşakkat, zahmet.

Dābb: 1. Kertenkele. Keler. 2. Yaraya merhem sürmek. 3. Akmak. 4. Süt sağlamak. 5. Yere yapışmak. 6. Dudaktan olan bir hastalık. (çatlayıp kan akar.) 7. Hurma çiçeği.

Dābbe: Yürüyen mahluk. Debelenen.

Daḥāmet: İrilik, kocamanlık, kabalık, vücutça büyüklük.

Daḳāyık: İncelikler. Anlaşılması çok dikkat isteyen incelikler. Çok ince. Anlaşılması dikkat isteyen keyfiyetler.

Daḳḳ: 1. Vurmak. 2. Çekmek. Çok yemekten dolayı vücudun ağırlaşması. 3. Kapı çalma.

Ḍalāl: 1. Sapıklık. 2. Doğrudan, iman ve İslamiyet yolundan sapmak.

Ḍarā'ir: (Ç. Darra) Şiddetler, kederler, mihnet ve sıkıntılar.

Ḍarṭ: 1. Yellenmek. 2. Tez olmak.

De'āim: Destekler, payandalar, direkler.

Dekke: 1. Ufalanmak. Pare pare olmak. 2. Vurmak, dövmek. 3. Seki, sofa.

Der-akab: Hemen, derhal, çabuk, arkasından, akabinde.

Derāhim: 1. Dirhemler. Okkanın dört yüzde birleri. 2. Akçeler, paralar.

Derk: 1. Anlamak. 2. En aşağı kat, her şeyin dibi. Aşağı inen basamak.

Devs: Bir şeyi ayağıyla basıp çiğnemek.

Deyden(e): 1. Edep. 2. Adet.

Ḍıl': 1. Karpuz veya kavun dilimi. 2. Kaburga kemiği.

Ḍırf: Cevşen. Cenkte, muharebede giyilen zırh.

Ḍıḳ: Darlık, sıkıntı. Gam. Kalbe sıkıntı veren.

Ḍilir: Bahadır, cesur, cesaretli, yiğit, yürekli.

Ḍima': Kanlar.

Ḍuḥā: 1. Kuşluk vakti. 2. Güneş. 3. Vuzuh ve beyan.

Ḍuḥān: Duman. Tütün.

Ḍuḳāk: 1. İnce nesne. 2. Un. 3. Zor güç.

Ḍün: Aşağı, alçak. Kolay. Zayıf. Gölge. Aşağılık, altta, aşağıda.

Ḍüci: Karanlıklar, zulümat.

Ḍünüvv: Yakınlık.

E

E'ālī: İtibarı ve şerefi yüksek zatlar. İyiler. Günahtan sakınan temiz ve salih amel sahibi kimseler.

E'amm: En umumi, pek şümüllü.

Ebāṭih: Kumlu dereler, ırmaklar.

Ecfān: Göz kapakları. Kirpikler.

Ecil: 1. Bir yerde birikip toplanmış su. 2. İşini geriye bırakan, geciktiren. 3. Geciktirilen, geriye bırakılan şey.

Ecved: 1. Daha, pek, en iyi olan. 2. Eliaçık, cömert.

Edhem: Karayağız at.

Efgen: Düşüren, yere atan, düşen, yere atıcı, düşürücü, yıkıcı.

Efsā: Sihirbaz. Efsuncu. İnsanı teshir eden.

Efveh: Ağzı büyük ve ön dişleri uzun olan adam.

E'imme: İmamlar.

Ekāvil: Kaviller. Sözler.

Ekfā': Eşler, benzerler, denkler, eşitler, uygunlar, müsaviler, muadiller.

Eksā: Üst üste pek çok giyinen adam.

Ekyās: Akıllı kimseler.

Elbāb: Akıllar.

Elf: Bin sayısının ismi. Bin adet şey vermek ve ünsiyet eylemek.

Elsine: Diller, lisanlar.

Elvān: Renkler. Muhtelif görüşler.

Elyāk: Daha münasip. Daha layık.

Elyel: Çok karanlık gece.

Emānī: 1. Emniyetler. Niyetler, gayeler, istekler. Arzular, dilekler. 2. Eminlik, korkusuzluk.

Emm: Kassetmek.

Emvāl: Mallar.

Enāmīl: Parmak uçları.

Enf: 1. Burun. Koku ve teneffüse mahsus organ. 2. Bir şeyin ucu, öncesi veya en

şiddetlisi. 3. Bir şeyin sivri, en şerefli yeri.

Enseb: En layık, çok münasip, tam yerinde.

Enyāb: Çenenin yan tarafındaki kesici azı dişleri.

Erfa': Daha yüksek, çok ulvi, en yüce.

Ermed: 1. Gözü ağrıyan adam. 2. Kül rengi, gri. Boz renkli nesne.

Eşābī': Parmaklar.

Esinne: 1. Kılıçlar, seyfler. 2. Süngüler. 3. Bileği taşları.

Eslīha: Silahlar. Muharebe ve cenk alet ve edevatı.

Esmār: Meyveler. Yemişler.

Esnā: Bülent, yüce, yüksek, ulvi.

Aşvāt: Sesler.

Esved: Çok siyâh, kara renkli olan.

Eşell: 1. Çolak. Kolu sakat olan. 2. Eli daima hareket halinde olan.

Eşfār: Göz kapağının kenarları, kirpik yerleri.

Eşheb: 1. Kır at. Kır, çil renkte olan aslan. 2. Güç iş.

Eşmel: Daha şamil. Çok şeyleri içine alan. Daha çok kaplamış.

Etemmiyyet: Kusursuzluk.

Evceh: En vecihli, en uygun, en münasebetli.

Evdīye: Vadiler, dereler.

Evsā': Daha geniş, çok vasi.

Eyādī: 1. Yedler, eller. 2. Sebepler, nimetler.

Ez'âf: Daha (en, pek) zayıf, dermansız, kuvvetsiz.

Ezhân: Zihinler. Müdrikler. Anlamayı meydana getiren duygular.

Ezhâr: Çiçekler. Zehreler. Şukufeler.

Ezrak: 1. Saf ve temiz su. 2. Gök renkli. Mavi.

F

Fahhâr: 1. Çok övünen. Çok iftihar eden.

Fahur. 2. Çanak, çömlek. Toprak testi.

Fahl: 1. İleri gelen, hatırı sayılır, üstün kimse. 2. Erkek (hayvan). 3. Aygır.

Fâ'ik: 1. Üstün, üstünde. Diğerinden daha değerli ve üstün. Her şeyin güzide ve âlâsı. Âlî. 2. Başın boyun ile birleştiği yer.

Fakd: 1. Bulunmamak, bir şeyi kaybetmek. Belirsiz olmak. 2. Talep etmek, istemek.

Fart: 1. İfrat, çok aşırı olmak. Aşırılık. 2. Acele etmek ve ansızın gelmek. 3. Yollara alamet olarak konulan işaret.

Fehvâ: Mefhum, kavram, anlam, mana.

Fekk: Açmak, ayırmak, kırmak, kaldırmak, kesmek.

Felât: Sahra, çöl. Şenliksiz yer.

Felevât: Susuz çöller, sahralar.

Ferec: 1. Sıkıntıdan kurtulmak. Zafer, inşirah. Kederden kurtulmak. Genişlik, ferahlık, fütühat. 2. Girecek yerler.

Feres: At, kısarak.

Fersâ: Mahveden, yoran, aşındıran manasına gelir ve kelimelerle birleşir.

Tahammül-fersâ: Tahammül bırakmayan.

Fetâ: Genç. Delikanlı. Cömert.

Fetânet: 1. Zihin açıklığı. Çabuk anlayış ve kavrayış. Sağlam anlayış. Fıtnetlik. 2. Müteyakkız oluş. 3. Peygamberin sıfatlarından biri.

Fevr: 1. Hemen, birdenbire, acele, süratli. 2. Bir adamın geldiği semt ve cihet. 3. Suyun kaynayıp fışkırması.

Fevt: 1. Ölüm, mevt. 2. Kaybetme. Elden çıkarma. Kaçırma. Bir şeyin bir daha ele geçmeyecek şekilde elden çıkması.

Fevz: Kurtuluş. Necat. Muvaffakiyet. Zafer. Selamet.

Fıddâ: Gümüş.

Fî-mâba'd: Bundan böyle, bundan sonra, bundan itibaren, bir daha.

Fityân: Delikanlılar. Gençler. Bahadırlar. Yiğitler. Mertler.

Fuzalâ': Fazıllar, faziletli, erdemli kişiler.

Fuzulât: Ziyade olup işe yaramayan şeyler. Fazlalıklar.

G

Gâbâvet: Ahmaklık, anlayışsızlık, bölnlük, kalın kafalılık.

Ġabrāʾ: 1. Yeryüzü, toprak, arz. 2. Bitki çeşitlerinden bir tür. 3. Kuraklık, kıtlık. 4. Toprak rengi.

Ġaḍā: 1. Dağ armudu ağaçları. Dikenli ağaçlar. 2. Ateşi uzun müddet devam eden seksek ağacı.

Ġadāʾir: Saç örgüleri.

Ġālī: 1. Pahalı, kıymetli, ağır. 2. Haddini aşan.

Ġalīl: Susamış.

Ġamāme: 1. Bulut. Beyaz bulut. 2. Örtmek.

Ġamre: 1. Tecrübesizlik, görgüsüzlük, anlayışsızlık. 2. İzdiham, kalabalık. 3. Fenalığa dalmak. 4. Şiddet. 5. Zahmet.

Ġanem: Koyun.

Ġāret: 1. Yağmacılık. Düşmanın malını yağma etmek. 2. Göbek.

Ġaşy: Kendinden geçme. Bayılma.

Ġavāyet: 1. Delalete düşme, hak yoldan sapma. 2. Azgınlık.

Ġaym: 1. Sisli bulut tabakası. 2. Bulut. 3. Pek susayıp hararetlenmek.

Ġays: 1. İmdad. 2. Yağmur. 3. Yağmurla meydana çıkan çayır.

Ġayy: Aklın istikametini, yolun doğrusunu kaybetmek. Rüşdün zıttı.

Ġayz: Hiddet, kin, öfke, gazap. Dargınlık. Hınç.

Ġazve: Muharebe. Cenk. Savaş. Din muharebesi.

Germiyyet: Sıcaklık, hararet. Ateşli ve hızlı çalışma.

Ġımd: 1. Kılıf, kın, mahfaza. 2. Bakla, bezelye gibi baklagillerin kabuğu.

Ġisū: Uzun saç, omuza dökülen saç.

Ġiyāh: Nebat, bitki.

Ġubre: Toprak renkli olmak.

Ġülüvv: Mübalağanın son derecesi. Üçe ayrılan mübalağanın diğer iki derecesinden biri tebliğ öteki igraktır.

Ġumūm: Kederler, tasalar, dertler, kaygılar.

Ġūn: Çeşit, tür.

Ġūne: Tarz, gidiş, yol. Sıfat.

Ġurāb: Karga.

Ġuşaş: Kederler, kaygılar, tasalar.

Ġüftāre: Laflar, sözler.

Ġüriz: Kaçma, kaçan.

Ġüzerān: Geçen, geçici. Geçme, geçiş.

H

Ĥabl: 1. İp, urgan, halat. 2. Vücutta ip gibi olan azalar.

Ĥādī: Hidayete ermiş. Mürşid. Delil, rehber. Hidayet yolunu gösteren. Hidayete, doğruluğa erdiren. Önden giden.

Ĥafā: Gizlilik. Gizli olmak. Saklılık.

Ĥafid: Evlat. Oğul. Torun.

Ĥāfızıyyet: Muhafaza edicilik, koruyup esirgeyicilik.

Ĥakd: Kin tutmak. Adavetini gizlemek.

Ĥalebe: Kandıranlar, aldatanlar, hile yapanlar.

Ḥalk: 1. Boğaz. 2. Tıraş etme.
Ḥalt: Karıştırmak. Münasebetsiz söz söylemek. Bir şeyi bir şeye karıştırmak. Hata etmek.
Ḥamāme: 1. Güvercin. 2. Kumru.
Ḥamel: Kuzu.
Ḥamīde: Övülmeye değer.
Ḥamm: Çok sıcaklık. Şiddetli hararet.
Ḥarāz: Tasadan ve aştan dolayı zayıflayan.
Ḥarez: Çocukların oynadıkları ceviz.
Ḥareze: Boncuk.
Ḥaşle: 1. Olgunlaşmamış, şekillenmemiş, bayatlamış. 2. Rüzgarda savrulduktan, elendikten sonra kalan tahıl artığı.
Ḥaşşiyet: Özellik, seçilmişlik, saflık.
Ḥaşeb: Kereste imalinde kullanılan uzun ve kuru ağaç.
Ḥaşv: İbarede lüzumsuz söz bulunması, aynı manada iki kelimeyi yan yana söylemek.
Ḥaşyet: Korku, dehşet.
Ḥaṭar: Tehlike.
Ḥaṭīr: Büyük ve şerefli kimse. Muhataralı, tehlikeli, korkulacak durum.
Ḥavāfir: 1. Kazanlar, yeri kazıcılar. 2. Hayvan, dabbe tırnakları.
Ḥavl: 1. Güç, kuvvet. 2. Muhit, etraf. 3. Yıl, sene. 4. Tahavvül, inkılap. 5. Bir halden bir hale dönmek. 6. Rücu etmek. 7. Sıçramak. 8. Hile.
Ḥayl: At, atlı sürüsü. Zümre, güruh.
Ḥayme: Çadır.

Ḥayyāt: Terzi. Dikiş diken sanatkar.
Ḥayyiz: Taraf, meydan, mekan, mevki.
Ḥazer: 1. Gözün dar ve küçük olması. 2. Kabile. 3. Cemaat.
Ḥazer: Çekinme. Zarar verebilecek şeyden kaçınma. Korunma.
Ḥazīk: Hazakatli, işinin ehli, usta, eli uz.
Hecā: 1. Dilin ve ağzın bir hareketi ile çıkan bir veya birkaç harf. Harflerin sesi. Harflerin seslendirilmesi. 2. Elif-ba sırasına göre dizili harfler. Bir sözü harfleriyle söylemek. 3. Şekil, kıyafet. 4. Sükut etmek. Susmak.
Hedm: 1. Yıkmaq. Harap etmek. Parçalamak. Mahvetmek. 2. Birisine vurup belini kırmak.
Hemm: Gam, keder, tasa, kaygı.
Hems: Gizli ses. Sesi gizlemek.
Hemyān: Kese, torba, dağarcık, çanta.
Hereb: 1. Kaçma. Firar. 2. Şiddetli üzüntü, keder.
Herim: Pek ihtiyar ve zayıf adam.
Hez': Kırmak.
Hezīl: Zayıf, arık. Bitkin.
Ḥībāle: Kement.
Ḥıkd: 1. Kin, buğz, adavet. 2. İntikam almak için fırsat beklemek.
Ḥıkf: Kumun bir yere toplanıp yığılarak tepe gibi olması.
Ḥırāmān: Salınarak naz ve eda yaparak yürüyen.
Ḥırkat: Hararet, sıcaklık, yanma.
Ḥıṣāl: Huylar, tabiatlar, ahlaklar.

Ḥıf: Geyik yavrusu.

Ḥıyāta: Hifzetmek, korumak, muhafaza etmek.

Ḥicār: Taşlar.

Himem: Himmetler.

Ḥızāb: Boya. Kına.

Ḥudūs: Yeniden meydana gelme. Sonradan peyda olma. Yok iken vücuda gelme.

Ḥulā: Büyük emir (iş).

Ḥulm: 1. Rüya. Hulya. 2. İltiham olmak. Açık saçık rüya. 3. Akıl.

Ḥulüvv: Halilik, boşluk, boş olma.

Ḥumāsī: 1. Beş harfli, beşli, her parçası beş mısradan oluşan nazım şekli. 2. Arapçadan mastarı beş harfli olan fiil.

Ḥumret: Kızılık, kırmızılık.

Ḥussād: Hased edenler. Kıskananlar.

Ḥuşūn: Kaleler, korunacak sağlam yerler.

Ḥuṭab: Hutbeler.

Ḥuṭūb: 1. Zorluk, güçlük. 2. İşler, maslahatlar, meseleler.

Ḥutūf: Ölümler.

Ḥuzret: Yeşillik. Ter ü tazelik.

Ḥuzū: Alçakgönüllülük, gönül alçaklığı.

Hübūb: Esmeye. Üfürme. Rüzgarın hafif hafif esmesi.

Hücnet: 1. Kusur, noksan, ayıp. 2. Bayağılık, karışıklık, soysuzluk. 3. Sözdeki ayıp.

Hümūm: Gamlar, kederler, tasalar, kaygılar.

Hüzāl: Zayıflık. Bitkinlik.

I

İḥdırār: Yeşillik.

‘**İkāb:** Azap, mihnet.

‘**İnāk:** Kucaklaşıp sarılma, muanaka.

‘**inān:** Atın dizgini.

İşfā: Arındırılmak, hali olmak.

İşfirār: Sararmak. Sarı olmak.

İşgā: Söz dinlemek. Dikkat edip kulak vermek.

İştīlā: Ateşte ısınma.

İştıyād: Avlamak. Vahşi hayvanı ele geçirmek.

‘**İtāş:** Susamış olanlar.

İtrā: Bir kimseyi mübalağalı bir şekilde methetmek. En güzel şekilde sena etmek.

‘**Ivāz:** Eşdeğer, bir şeyin yerine geçebilen.

İzfār: Biri tarafından tırnaklanma. Birini tırnaklama.

İzṭicā: 1. Namaz kılarken secdede koltukları sıkarak göğsü yere değdirme. 2. Yan üstü yatma.

İzṭrār: Çaresiz olmak. Mecburiyet. İhtiyaç.

İ

İbā: Tiksirmek. Yüz çevirmek. Çekinmek. Kaçınmak.

‘**İbād:** Kullar, Allah’ın kulları.

İb’ād: Sürmek, kovmak. Uzaklaştırmak.

İbdān: 1. Cariye, kız veya kadın esir. 2. Kısarak.

İbhām: 1. Mübhem. Kapalı bırakmak. Belirsiz olmak. Muayyen olmak. 2. Edb. Sözün kolayca anlaşılamayacak şekilde kapalı olması, vazih olmaması. 3. Baş parmak.

İbil: Deve.

İblāg: Bildirmek, yetiştirmek. Haberdar etmek. Göndermek.

İbrām: 1. Israrla rica etmek. Usandırıcaya kadar üzerine düşmek. 2. Usandırmak, yıldırım. 3. İpi sağlam bükme. 4. Muhkem kılmak.

İbşār: Dikkatle bakmak. Tetkik etmek.

İbtidā': Benzeri olmayan bir şey yaratmak.

İbtihāc: Sevinç, sevinme. İç açıklığı.

İbtizāl: 1. Bir şeyin hor kullanılması. 2. Bir şeyin çokluğundan dolayı değerini kaybetmesi, bayağılaşması, ayağa düşmesi. 3. Ed. Umumileşmiş, ağızdan ağıza düşerek müptezel olmuş sözlerin gevelenmesi.

İ'cām: 1. Harflere, yazıya nokta koymak. 2. İsteğini açıkça bildirmeyip maksadı belirsiz, müphem söylemek.

İcmālen: Kısaca. Özlüce. İcmali ve hülasa olarak.

İctināb: Çekinmek, sakınmak, uzak tutmak.

İctirā: Cesaret etme, cüret etme, yeltenme, atılma.

İdād: Sayı, hesap.

İddet: Bekleme müddeti. Sayılmış, madud. Hıfz.

İddihār: Biriktirmek, toplamak, yığmak. Depolamak.

İfnā: Mahvetmek. Tüketmek. Kıymetini kaybetmek. Çok zarar vermek. Yok etmek.

İfşāh: Unutmak. Akıldan çıkarmak. İhmal etmek.

İftirāk: 1. Perişan olmak. 2. Ayrılmak, dağılmak. Hicran.

İfzāh: Kusuru, kötülüğü, ayıbı açığa vurma.

İğbirār: 1. Kırılmak, gücenmek. 2. Boz benizli olmak. 3. Toz ile paslanmak.

İgnā: zengin etmek.

İğrak: 1. Suya batırmak, boğmak. 2. Kabı doldurmak. 3. İmkansız bulunan mübalağa.

İğtirāb: 1. Gurbete gitme. 2. (Güneş, Ay vb. seyyareler) batma. 3. Göz önünden kaybolma.

İgtiyāl: Baskın yapıp öldürme.

İhfā: Saklamak. Gizlemek. Ketmetmek.

İhlāk: 1. Helak etme. Öldürme, öldürülme. Yok etme. 2. Harcama, tüketme.

İhşā: 1. Saymak. Sayılmak. Sayım. İstatistik. 2. Zaptetmek. 3. Ezberlemek. 4. Fehm etmek. İdrak etmek.

İhşār: 1. Kısaltma, kısalma. 2. Sıkıştırma.

İhtidād: 1. Keskinleşmek. 2. Hızlanmak.
3. Azmak. 4. Hiddetlenmek.

İhtifā: Gizlenme, saklanma.

İhtilāṭ: Karışmak, karışıp görüşmek.

İhtirāz: Sakınmak, çekinmek, kaçınmak.

İhtişār: 1. İcmal etmek. Sözün kısaltılması. Kısaltmak. 2. Sadeleştirme. Basitleştirme.

İhtizāz: 1. Hafif titremek, deprenmek. 2. Şevk ile meyil ve hareket. Harekete geçme.

İktidā: Uymak, tabi olmak. Birinin hareketini örnek alarak ona benzemeye çalışmak. İttiba etmek.

İktihāl: Göze sürme çekmek.

İ'lāl: Harf-i illetlerin kolaylık için başka harfe değiştirilmesine denir.

İlhāh: Zorlamak. Israr etmek. Bir şeyin kabulü için son derece üstüne düşmek.

İlkā: Koymak, bırakmak. Terk etmek. Öne atmak.

İltibās: 1. Birbirine benzeyen şeyleri şaşırıp birbirine karıştırmak. Karışıklık. Yanlışlık. 2. Tereddüt. Şüphe.

İltişām: 1. Örtünmek, yaşmaklanmak, ağzını örtmek. 2. Öpmek, takbil eylemek, öpülmek.

İltiyām: 1. Yaranın kapanıp iyi olması. 2. Cem olmak. 3. Zemmolunmak.

İlye: Sağrı, but. Kalçanın üst kısmı.

İmād: 1. Direk, kolon. 2. Temel, esas. 3. Kuvvet. 4. Bir kavmin başta geleni. 5. Yüksek bina.

İmāret: Mâmur etmek, şenlendirmek. Mâmurluk.

İmāte: Öldürme. Yok etme.

İmree(t): Kadın, hatun.

İmtidād: 1. Uzanmak. Uzayıp gitmek. Gerilip ve çekilip uzanmak. 2. Boy, tul, uzunluk. 3. Feza, uzay.

İn'ām: Nimet verme, iyilik etme, ihsan etme.

İnāe(t): Üşenme, geciktirme.

İnbāt: Su arama.

İncilā: 1. Cilalanma. Parlama. 2. Görünme, belli olmak, açılma.

İncizāb: Cezbedilme, çekilme.

İneb: Üzüm.

İnebe: 1. Üzüm tanesi. 2. Göz kenarında çıkan sivilce, arpacık.

İnhitāt: 1. Aşağılanma, aşağı inme. 2. İhtiyarlama, yaşlanmaya yüz tutma. 3. Kuvvetten düşme.

İnkibāz: 1. Büzülme. Çekilip toplanma. 2. Sıkıntı. Gamlı olmak. 3. Kabızlık. Tutukluk.

İnkıyād: Boyun eğme, kendini teslim etme.

İnşirāf: 1. Çekilip gitme. Geri dönme. Çekilme. 2. İsimlerin kaide ve kurallara göre çekilmesi.

İnsilāl: Bir yere toplanma, üşüşme, hücum etme.

İnşāb: Tırnak batırma, tırnakla bastırma.

İntilāk: 1. Koyverip gitme. Salıverme, yollama. 2. Sevinme.

İntifād: Bir şeyi tamamen alma. Tükenme, bitme.

İntizā': Koparıp alma. Çekip koparma.

İrā'e: Gösterme, tayin etme.

İ'rāz: Yüz çevirmek. Başka tarafa dönmek. İctinab, çekinmek.

İs'ād: 1. Yükseltmek, yukarı çıkarmak. 2. Mekke-i Mükerrremeye gitmek.

İsā'et: 1. Yozlaştırıcı, bozucu. 2. Bir işte ihmal ile zarar verme.

İşkā: Su vermek, sulamak.

İsti'māl: Kullanmak, faydalanmak.

İsti'tāf: 1. Yardım talep etme. 2. Acımayı isteme.

İstibkā: Devamını istemek. Baki ve daim kılmak.

İstid'ā: 1. Rica ile istemek. Davet etmek. 2. Bir iş için resmi bir daireye verilen ve istek bildiren kağıt. Dilekçe.

İstidāme: Bir halin devamını isteme. Bir şeyin devamını arzu etme.

İstidāre: 1. Dönme, dolaşma. 2. Daire biçimine girme, yuvarlak olma.

İstidrāk: 1. Nail olmak. Ulaşmak, varmak. 2. Anlamak. 3. Gr. Bir kelimeyi önceki sözden doğan bir tevehhümü kaldırmak için kullanmak.

İstigrāk: 1. Dalma, dalınç, içine gömülme, boğulma. 2. Her şeyi kavrama.

İstihbâh: Çirkin görme, ayıplama, kabih sayma.

İstihcān: Kötü görme, ayıplama, çirkin sayma.

İstihkāk: Kazanılan şey, hak edilen. Hakkını almak, istemek.

İstihsān: Beğenme, beğenilme, güzel sayılma, güzel bulma.

İstikrāh: Bir şeyi kötü ve kerih görmek. Beğenmemek, nefret etmek. Bir şeyi cebir ve ikrah ile işlemek.

İstikşā: Bir şeyi inceden inceye araştırma, künhüne varmaya çalışma.

İstilzāz: Hoşa gitmek, lezzet almak.

İstimā': Dinlemek. Kulak vermek. Dinleyip kabul etmek. İşitmek.

İstimirār: 1. Devam. Sürüp gitmek. 2. Kavi ve daim olmak.

İstināf: 1. Yeniden başlama. 2. Sözün başlangıcı, söz başı.

İstinās: Alışmak. Ünsiyyetli olmak. Vahşiliğin gitmesi. Ürkekliğin kalkması.

İstisāl: Kökten koparıp çıkarmak.

İstishād: 1. Birisinin şahitliğini istemek. Şahit göstermek. Delil olarak ileri sürmek. 2. Şehit olmak.

İstitāle: 1. Uzamak. Uzantı. Uzayıp gitmek. 2. Birisi üzerinde faziletlilik davasında bulunmak.

İstitbā': Tabi olmayı istemek. Peşinden sürüklemek.

İstivā: 1. Müsavî olmuş, temasül. 2. İ'tidāl, istikamet ve karar. 3. Yükselmek, yüksek veya üstün olmak. 4. İstila eylemek.

İsvidād: Kararma, kara olma, esmerleşme. Siyâhlanma.

İş'ār: Yazı ile haber vermek. Anlatmak, bildirmek.

İşbā': Arap nazmında, kafiye veya veznin zaruretinden dolayı kelimeye bir harf ilave etme.

İšti'āl: 1. Tutuşma. Parlama. Alevlenme. 2. Şiddetlenme.

İstihār: Meşhur olma. Tanınma. Ün alma.

İ'tā: Vermek. Bahşetmek. İhsan etmek.

İ'tāb: Tekdir etmek. Şiddetle hitap etmek. Azarlamak. Terslemek. Paylamak. Rencide etmek. Darılmak.

İt'āb: Yormak. Yorgunluk vermek. Sıkıntı vermek.

İ'tāş: Susuz bırakma, susuz olma.

İtkān: Hakikate yakından vakıf olmak, dilleriyle bilmek, inanmak. Bilerek inanmak.

İ'tizād: 1. Yardım etme. Muavenette bulunma. 2. Yardım ve imdat isteme. 3. Bir şeyi kol üzerine alma.

İttikān: Muhkem yapılmak. Esaslı ve şüphesiz yakından bilmek.

İttisā': Bollaşmak. Genişlemek. Genişlik kazanmak. Vüs'at.

İttisām: 1. Damga ve nişan vurma. 2. Dağlama, süsleme.

İtyān: 1. Gelmek, vüsul, vasıl. 2. Delil getirmek. 3. Zikir ve isbat ve takrir eylemek.

İ'vicāc: 1. Doğru davranmamak. Eğri büğrü olmak. Hamlık. 2. Hakkı batıl, batılı hak göstermek.

İzā'at: İlan etmek. Sesle neşriyat yapmak. Açığa vurmak.

İzāfet: 1. Bir şeyi bir kimseye veya bir şeye nisbet etmek. Yakın etmek. İsnad etmek. Katmak, karıştırmak. 2. İki isimden meydana gelen bağılık tamlaması.

İzhār: 1. Hazırlama, hazır etme, edilme. 2. Huzura getirme; birinin mahkemeye davet olunması.

J

Jāle: Çiğ. Kırağı.

K

Ka'be: Üzüntü, keder. Kederli, melankoli, üzüntülü olmak.

Kadh: 1. Zemmetme, çekiştirme. Bir kimsenin ayıp ve kusurlarını söyleyerek gıybet etme. 2. Men etmek, engel olmak. 3. Bir kimsenin işine hanel vermek.

Kāfil: Birinin yerine ödemeyi kabul eden. Kefil olan.

Ḳafv: 1. Bir kimsenin ardına düşüp ittiba etmek, ona tabi olup uyma. 2. Kafasına vurma.

Ḳahl: Göze sürme çekmek.

Ḳalak: 1. Can sıkıntısı. Gönül darlığı. Kararsızlık. 2. Zahmet. Meşakkat.

Ḳalil: Az. Bodur kimse.

Ḳalilen: Az olarak.

Kām: 1. Ağzın üstü, damak. 2. İstek, arzu, maksat, murat, dilek.

Ḳamīs: 1. Gömlek. 2. Dölyatağını kaplayan ince deri. 3. Bazı bitkilerin üzerini örten zardır.

Ḳanat: 1. Yer altına döşenmiş olan künk. Küçük kanal, su borusu. 2. Sopa, mızrak.

Ḳarabūs: 1. Eđerin ön ve arka kaşı. 2. Saç.

Ḳasem: Yemin, and.

Kāsib: Kazanmak için çalışan. Kesbeden. Marifet için çalışan.

Kātī': 1. Kesen. Kat eden. Durduran, mani olan. 2. Keskin ve iyi bileylenmiş kılıç.

Ḳavām: 1. Adalet. 2. Uzun ve güzel boy.

Ḳavd: 1. Boy uzunluğu. 2. At sürüsü.

Ḳaylūle: Kerahat vakti olmayan kuşluk vakti uykusu. Öğle uykusu.

Ḳazf: 1. Kesmek. 2. Kahretmek. 3. Çiğnemek. 4. Sövmek.

Kefāet: Denklik. Denk olmak. Beraberlik. Bir şeye yeterlik. Küfuv oluş.

Kefel: Dip, ard, kıç.

Keff: 1. Vazgeçme, el çekme, çekinmek, men etme, imtina etmek, sakit olmak. 2. Avuç, el, avuç içi. 3. Nimet. 4. Ayağın altı, tabanı.

Kehf: Mağara, in. Sığınılacak yer altı.

Kelāl: 1. Yorgunluk. Bitkinlik. Usanç. 2. Göz nuru zayıf olmak, yorgun olmak.

Kemmen: Sayıca azlık ve çokluk cihetiyle. Sayıca.

Kerāhet: 1. İğrenme, iğrençlik, mekruh olma. 2. İstenmeyerek, zorla.

Kerkes: Akbaba.

Kesb: 1. Kazanç. Çalışmak. Sa'y ve amel ile kazanmak. Elde etmek. Edinmek. Kazanç yolu. 2. Bir insanın kendi kudret ve iktidarını bir işe sarfetmesi.

Kesir: Çok. Bol. Kesret üzerine olan. Türlü, çeşitli.

Ketb: 1. Yazma. 2. Toplama, cem etme. 3. Dikme.

Ketf: Omuz, omuz kemiği.

Kevkeb: Yıldız. Parıldamak.

Ḳillet: 1. Azlık, kıtlık. 2. Titremeye benzer bir halet ki hiddet vaktinde arız olur.

Ḳinā': 1. Başörtüsü, eşarp. Örtü, yaşmak, peçe, nikab. 2. İçinde hediye gönderilen tabak.

Ḳitāl: Muharebe. Kavga. Öldüresiye yapılan karşılıklı harp.

Kiber-i sinn: Yaşlılık, ihtiyar olma, yaş büyüklüğü.

Kil: Söz.

Kilāb: Köpekler.

Kisā: 1. Yün elbise. 2. Seccade, halı.

Ḳuddām: Ön taraf. İleri taraf.

Ḳudret-yāb: Gücü yetebilen, yapabilen, kuvvet ve kudreti olan.

Ḳunāt: Çomak.

Küllāb: Çengel, kanca, ucu eğri demir.

Kürbet: 1. Sıkıntı, tasa, keder. 2. Bela, musibet.

Küv': Bileğin başparmak tarafı.

L

La' b: Ağızdan salya akmak.

Lābüdd: 1. Çok lāzım, elzem, gerekli. 2. Her halde. Mutlaka. Muhakkak. 3. Ayrılık yok.

Lāhık: Yetişen, ulaşan, erişen. Eklenen, katılan.

Lahm: 1. Et. Her şeyin içi ve üzeri. 2. Bir işi sağlam kılmak. 3. Kırık şeyi kuyumcunu yapıştırması. Lehimlemek. 4. Bir yerde ilişip kalmak.

Lahme: Et parçası.

Lahz: Göz ucu ile bakma.

Lā'im: Çekiştiren. Levmeden. Başkasını kötüleyen.

Lāme: Dır' yani zırh, demirden gömlek giyen.

Lāmi' a: Parlak, parıldayan. Parlayan.

Laṭme: Şamar, tokat.

Le'im: 1. Alçak, deni, rezil, zelil, levm edilen. Cimri. 2. Mayası bozuk ve kötü.

Leheb: Ateşin alevlenmesi. Ateş alevi. Havaya yükselen toz.

Leşm: İlsam etmek, susturmak.

Levā' ic: Kalpleri aşk ateşiyle yananlar.

Levn: Renk, boya. Sıfat, nev', tür. Bir şeyi diğerinden ayıran alamet.

Leyse: Olmadı (mealindeki fiil-i müşebbehtir).

Leyyin: Yumuşak. Mülayim. Hafif. Yavaş olan.

Liḥye: Sakal.

Līn: Yumuşaklık ve mülayim olmak.

Lişām: Yüz örtüsü, yaşmak. Nikab.

Lüceyn: Gümüş.

M

Ma' ād: Ahiret.

Maḍrüb: 1. Vurulmuş. Çarpılmış. Dövülmüş. Darp olunmuş. 2. Damgalanmış.

Ma' düm: Yok olan, mevcut olmayan.

Mağīb: Kaybolma.

Mağmüm: 1. Gamlı, kederli, sıkıntılı, tasalı. 2. Bulutlu, kapalı.

Maḥaffe: Mahfe. Deve veya katır üzerine koyulan ve içinde iki kişi oturabilecek yeri olan kapalı mahmil.

Maḥāfil: 1. Mahfiller. 2. Toplantı yerleri. Toplanılacak, oturulacak yerler. 3. Büyük camilerde hükümdarlara veya müezzinlere ayrılmış ve etrafı parmaklıklarla çevrilmiş olan yer.

Maḥāsin: 1. İyilikler, iyi ahlaklar. Güzel tavırlar. 2. İnsanın vücudundan hüsün ve cemal yerleri. 3. İnsanın yüzüne güzellik veren bıyık ve sakal.

Maḥkī: Hikaye olunmuş, anlatılmış.

Maḥmūd: Medh olmaya layık. Övülmüş, medh ü sena olunmuş.

Maḥmūl: 1. Yüklenilmiş, hamlolunmuş. Bir şey arkasına yüklenmiş olan. Üzerine alınmış. 2. Gr. Bir cümlede faile yükletilen işi, oluşu veya hali gösteren fiil. 3. Müsned, haber. “İnsan natıktır.” cümlesinde “insan” mevzu, “natık” mahmûldür.

Maḥrūḥ: Tabanı daire olup yan kenarları bir noktada birleşen geometrik şekil. Koni.

Ma’ hūd(e): 1. Ahdolunmuş, bilinen. Sözleşilen. 2. Sözü geçen. 3. Fena bilinen kadın.

Maḥūf: Korkulu, tehlikeli.

Ma’ iyyet: 1. Beraberlik, arkadaşlık. 2. Yüksek rütbeli bir kimsenin emri altında bulunan heyet. 3. Yan. Nezd.

Mā-kabl: Ön, öndeki, üstteki, geçmiş; bir şeyin kendinden evvel olanı.

Maḥdūr: 1. Güç, kuvvet, kudret. 2. Takdir olunmuş. Allah’ın takdiri. Daha önceden takdir olunmuş.

Maḥīs: Kıyas edilebilen. Benzetelebilen.

Maḥr: Çok acı olan.

Maḥşūr: 1. (Kasr’dan) Kasrolunmuş, kısaltılmış, kasılmış, alıkonulmuş. 2. Kasrolunmuş nesne. 3. Gelinin başına tutulan duvak.

Ma’ kūd: Düğümlenmiş, bağlanmış, bağlı.

Maḥūl: Söylenilmiş, denilmiş, söylenen söz.

Ma’ kūs: 1. Tersine dönmüş, aksetmiş, başaşağı çevrilmiş, zıddı. 2. Uğursuz.

Mālāyāni: Manasız, faydasız, boş söz.

Mānend: Benzer, denk, eş, gibi.

Ma’ reke: 1. Muharebe meydanı. Çarpışma yeri. 2. Çarpışma, kıtal, cenk.

Marziyye: Rız olma, hoşnut olma, memnuniyet.

Māsebāk: Geçen, geçmiş olan, geçmişteki.

Maşhūb: Beraber alınıp götürülmüş. Kucaklanmış.

Maşkūl: Cilalanmış, saykal vurulmuş. Mücella.

Maşūḡ: 1. Kalıba dökülmüş. 2. Örneğe uygun. 3. Düz.

Maşūn: 1. Korunan, mahfuz, emin, muhafaza edilen. 2. Salim, sağlam.

Maḥ’am: Taam edilecek, yemek yenilecek yer.

Maḥārid: Mızraklar, zıpkınlar.

Maḥiyye: 1. Binek hayvanı. Binek. 2. Gerinip sevinerek yürüyen.

Maḥmū’: Tama olunmuş. Hırsıyla istenen şey.

Maḥvī: Kıvrılmış, bükülmüş, dürülmüş şey.

Mazalle: Gölgecik yer.

Maznūn: Zannolunmuş. Zan altında bulunan, kendisinden şüphe edilen.

Ma’ zūz: Katı, şiddetli, şedid.

Meb’ ad: Sakın, olmaya ki...

Mebāḥat: Güzellik ve buna benzer hususlarda tefahür etmek, övünmek.

Mebgūz: Sevilmemiş. Buğz edilmiş. Nefret edilmiş.

Mebnā: 1. Temel. Yapı yeri. 2. Üssü'l esas. Asıl ve esas.

Mebni': 1. ...den dolayı, ...e binaen. 2. Son harekesi değişmeyen (fiil çekimine uğramayan) kelime. 3. Bir şeye dayanan. 4. Yapılmış, kurulmuş.

Mebstū: 1. Açılmış, yayılmış, serilmiş. 2. Mufassal. Etraflıca beyan olunan. Uzun uzadıya anlatılmış.

Mecāmi': Toplanılacak yerler, toplantı yerleri.

Mecd: Büyüklük. Azamat. Şeref, itibar.

Meclüvv: Parlak, cilâlı. Mücellâ.

Mecnūb: Güney rüzgarında yetişen kişi.

Mecrūr: 1. Cerrolunmuş, çekilmiş, sürüklenmiş. 2. Harf-i cerr veya izafet hallerinde son harfi -i ile okunan kelimenin hali.

Mefāze: Çöl, sahra.

Mefkūd: 1. Kaybolmuş. Olmayan. Yok. Gayr-i mevcut. 2. Ölü veya diri olduğu bilinmeyen, kayıp kimse.

Mefsedet: Bozukluk, fenalık, fesatçılık. Münafıklık.

Meftūh: Üstünlü okunan harf.

Meftül: 1. Örölmüş, bükölmüş. 2. Güçlü, dinç.

Meges: Sinek.

Meḥāmid: Şükür, medih ve hamdler. Sebeb-i şükür ve hamd olan hasletler.

Mehell: Vade. Vakit verme. Bir işi muayyen bir zamana kadar bırakma.

Mehere: Mahirler, ustalar, üstatlar. Hüner sahibi ve elinden iş gelen üstatlar.

Mehīb: 1. Heybetli, azametli, korkunç. 2. Arslan, esed, gazanfer, haydar, şir.

Mehīl: Korkulu yer. Korkunç ve tehlikeli yer.

Mehleke: Tehlikeli yer veya iş.

Mehme: 1. Irak, uzak. 2. Issızlık. 3. Korkunç sahra. Büyük çöl.

Mehreb: 1. Sığınılacak yer. 2. Ürküp kaçma.

Meks: Durma, eğlenme, bekleme.

Meksūf: Kūsufa uğramış, aydınlığı tutulmuş. Kararmış.

Mektūf: İki eli arkasına bağlanmış olan.

Melāhī: Oyunlar, eğlenceler, cümbüşler.

Melāmet: Kınanmışlık. İtab ve serzenişlik. Rezillik ve rüsvalık.

Melce': Sığınılacak, halas olunacak, kurtulacak yer.

Mele': 1. Bir cemaatin ileri gelenleri. 2. Kalabalık, güruh, cemaat, topluluk. Halk.

Memdüde: Balçıklı ve kesekli yer.

Menāh: Geniş, bol, ferah.

Menāhī: Men edilmiş şeyler.

Menās: 1. Sığınacak yer. Belde. Penah. 2. Deprenmek. 3. Fevt.

Menāyā: 1. Ölümler. 2. Maksatlar, gayeler.

Menāzi': Niza ve kavga edilecek yerler.

Menbat: Su kaynağı, menba.

Menhaḥ: Mani, nehyedici, engel.
Menhî: Şer'an yapılması yasak olan, haram olan şey.
Meniyye: 1. Ölüm, mevt. 2. Takdir olunmuş olan.
Me'nūs: 1. Alışılmış, alışık, ünsiyet edilmiş. 2. Beğenilmiş. Mergub. 3. Vahşilikten geçip te'nis olunmuş.
Men'ūt: Medhedilmiş. İyiliği, güzelliği söylenmiş olan.
Mer'î: Riayet edilen, hükmü geçen. Makbul sayılan, hürmet edilen.
Mer'e: Kadın.
Merci': Söylenen sözün kendine fayda verdiği kimse.
Mercüh: 1. Başka bir şeyin kendisine üstün tutulduğu şey. 2. Hasmından önce iddiasını ispata salahiyeti olmayan. 3. Başkası ona tercih edilmiş olan.
Merdūd: Reddolanmış. Kabul edilmemiş. Geri döndürülmüş. Kovulmuş.
Merfū': 1. Yükseltilmiş. Yüksekte. Ref olunmuş. 2. Zamme ile harekelenmiş harf. Harfin harekesi, ötre (mazmun) "o, ö, u, ü" şeklinde okunan harf.
Merfū'ât: Yüce, yükseltilmiş, şerefli, onurlu.
Merķūm: Yazılmış, adı geçmiş.
Merret: Kerreler. Kerrat. Birçok defalar.
Mersūme: 1. Yazılmış, çizilmiş. 2. Anane, gelenek, örf. 3. Adı ve bahsi geçmiş. Bahsedilmiş.

Mervî: Rivayet edilen. Anlatılan. Nakledilen.
Meserret: Sevinç, şenlik.
Mesîl: Su yatağı. Suyun akacak olduğu yer, boru.
Meşķūb: Delikli, delinmiş.
Meskūk: 1. Sikkeli. Damgası vurulmuş. 2. Para haline konulmuş.
Mesmū': Dinlenen, işitilen. Duyulmuş, işitilmiş.
Meşnā: 1. Bir şeyi katlama, bükme. 2. İkişer ikişer. İkileme. 3. Derenin büküm ve boğaz yeri.
Mess: 1. Yapışmak, değmek, dokunmak. 2. Meydana gelmek.
Meşūr: Satırlanmış. Yazılmış. Çizilmiş.
Me'sūr: 1. Esir edilmiş. 2. Hürriyeti alınmış olan.
Me'sūre: 1. Ecdattan rivayet edilen. Rivayet yolu ile öğretilmiş meşhur ve mühim haberler. 2. Meşhur. İtibarlı. Beğenilmiş olan. 3. Bir kılıç ismi.
Meşāķķ: Eziyetler. Sıkıntılar. Meşakkatler. Mihnetler.
Meşķūf: Aşık, tutkun. Sevgi ve aşk yüzünden deli olmuş.
Meşhūn: Doldurulmuş. Dolu. Dopdolu.
Meşîb: İhtiyarlık. Yaşlılık. Saç ağarması.
Meşiiyyet: Meişet. Dilemek. Arzu. İrade. Matlub. Murad. İstek.
Meşūb: Karışmış.

Matbū': 1. Kendine uyulan. Tabi olunan. Halkın, kendine tabi olduğu zat. 2. Hükümdar.

Met'üb: Bitkin, yorgun.

Mev'ıza: 1. Mev'ize, öğüt, nasihat. 2. Bir kimseye veya cemaate kalbini yumuşatacak ve iyiliğe sevkedecek surette hakikatları ders vermek.

Mevā'ız: Öğütler, nasihatler.

Mevānī': Maniler, manialar, engeller, mani olanlar.

Mevātin: Yurtlar. Şenlendirilmiş ve bayındır yerler.

Meveddet: Dostluk. Sevgi. Sevmek. Muhabbet etmek.

Mevkūf: 1. Durdurulan. Vakfedilen. Daimi bir halde bırakılan. 2. Tevkif edilen, hapsedilen. 3. Ait, bağlı.

Mevşül: 1. Erişen, vasıl olan. 2. Birleşmiş. Kendine başka şey vasıl olmuş olan. Bitirmiş. Vasledilmiş.

Meyt: Ölü. Ölmüş. Cansız. Hareketsiz.

Mezāyā: Meziyyetler, iyilikler, hasletler.

Mezāyık: Dar ve sıkıntılı yerler.

Mezīd: Çoğalma, ikmal etme.

Mezķ: Yarma, yırtma, kesme.

Mezmūm: 1. Zemmolunmuş, yerilmiş. 2. Beğenilmemiş, ayıp.

Midħat: Methetme, övme.

Mikşār: 1. Çoğaltan, teksir eden. 2. Çok konuşan, geveze, sözü uzatan.

Min'ām: Çok in'am ve ihsan eden.

Minen: Minnetler.

Minħār: Misafirperver. Misafir kabul edip ağırlayan.

Mirşād: Gemi demiri. Lenger.

Mismār: Ensiz çivi, mih. Demir kazık.

Miyāh: Sular.

Mu'ālece: 1. Bir hususa çalışıp devam etmek. 2. Hastaya bakmak. İlaç kullanmak, ilaç vermek. 3. Bir işe teşebbüs, bir işe girmek.

Mu'ānid: İnatçı. Kimseye uymayan. Dediğini yapmak isteyen.

Mu'avvec: Eğik, eğri, eğilmiş.

Mu'ayyeb: Ayıplanmış.

Muba'īd: Belirli bir mesafe uzaklık.

Mubaşşır: 1. Gözetici, bekleyici, bakıcı. 2. Eskiden gümrüklerde muhafaza memuru ve mektepte talebenin inzibatına bakan memur.

Mubeyyiza: Putperestlerden bir grup.

Mu'cez: İcaz yoluyla. Muhtasar ve mücmel bir tarzda. Kısaca.

Mūcibe: 1. Gerekçe. 2. (Allah) Kendine yalvaranların isteklerini veren, dualarını kabul eden, icabet eden. 3. Bir olaya tesir eden faktörlerin bazıları.

Muğhik: Güldürücü, güldüren, maskaralık ederek halkı güldüren.

Muği: Işık verici, parlak, ruşen.

Mufaddel: Zilletlendirilmiş, diğerlerinden ayrıca fazilet itibariyle temayüz etmiş, yükselmiş.

Muğāyeret: Aykırılık, uymazlık. Başka türlü olma.

Muğayyeb: Kayıp. Kaybedilmiş.
Muğrem: Aşık, tutkun.
Muħadded: 1. Keskinleştirilmiş. Bileyilenmiş. 2. Sınırı belirtilmiş, sınırlı.
Muħallef: 1. Bir ölünün bıraktığı mal. 2. Geride kalan.
Muħallid: Ebedileştiren. Devamlı, sürekli ve ebedi kılan.
Muħalliḥ: Karıştıran, hallit eden.
Muħāsede: Birbirini çekememe, haset etme, kıskanma.
Muħaṣṣī: Hāṣiye yazan.
Muħāṭara: 1. Tehlike. Korkulacak hale tutulmak. 2. Zarar. Ziyar. Korku. 3. Tehlike ve zarar ihtimali olan.
Muħāvele: İsteme, talep etme. Bir şeyi yapmaya kalkışma.
Muħazza: Birbirini tahrik edip bir işe kandırmak.
Muħazzar: Yeşile boyanmış. Yeşil renk ile renklendirilmiş.
Muħtaṣṣ: Bir kimseye veya şeye ait olan.
Muhtebe: Hapsedilmiş.
Muhtebe: Zorla olan.
Muħterik: Ateşle yanmış olan. Yanan.
Mu' id: Öğretmen yardımcısı.
Muḳāra'a: 1. Ad çekişme. Karşılıklı kura çekme. 2. Kılınc kullanarak dövüşmek. Cenkte, muharebede kahramanların birbiriyle vuruşmaları. 3. Bir şeyin taksiminde atışmak.
Muḳārin: Bitişik, ulaşmış, erişmiş bir yere gelmiş, yaklaşmış.

Muḳāsāt: Zahmet ve eziyet çekme.
Muḳātale: Birbirini vurmak, öldürmek. Vuruşmak, kavga, dövüş.
Muḳīm: 1. İkamet eden. Ayakta duran. 2. Okuyan. 3. Bir memlekette devamlı duran.
Muḳterin: Yaklaşan, yakın gelen, iktiran eden.
Muḳtezi: 1. Lüzumlu olduğu anlaşılmış. 2. İktiza eden. Gerekli. Lāzım.
Muleṭṭaha: Kirlenmiş.
Munazzım: 1. Sıralayıp dizen, tanzim eden. 2. Nazm yazan. Vezinli, kafiyeli, tertipli yazan.
Munfaşıl: İnfisal etmiş. Birbirinden ayrılmış. Yerinden ayrılmış, fasıl olmuş. İşinden ayrılmış.
Munḥaṭṭ: Düşük, alçak.
Mūnis: Alışılmış. Ehlileşmiş. Cana yakın. Sevimli. Ünsiyet edilmiş.
Munḳarız: İnkıraz bulmuş. Batmış. Bitmiş. Son bulmuş. Mahvolmuş. Sönmüş.
Munṣabb: (Bir denize veya nehire) dökülen, karışan.
Munṣarif: 1. (Sarf'dan) Geri dönen, çekilip giden. 2. Gr: Esre ve tenvin kabul eden isim.
Munṭabıḳ: İntibak eden. Birbirine uyan. Uygun.
Munṭafi: Sönmüş, sönen.
Murahḥam: 1. Kısaltma. 2. Son harfleri veya heceleri düşürülmüş.

Mu'riz: İraz eden. Yüz çeviren. Başka tarafa dönen. Tariz eden. Dokunaklı konuşan.

Murtabi: Bağlı. İrtibatlı. Birbirine bitişik. Ekli.

Muşāb: 1. İsalet etmiş, rastlamış, üzerine düşmüş. 2. Musibete uğramış. 3. Hasta.

Muşağgar(a): Küçültülmüş. Tasgir olunmuş, küçük yapılmış.

Musahharāt: Ele geçirilmişler.

Musahhih: Yanlışları düzelten.

Muşarraḥ: 1. Açıklanmış, izah edilmiş. 2. Aşık, açıkça, açık, belli.

Muşaykal: Cilalı. Parlak. Yıldızlı. Perdahlı.

Muşlih: İslah eden. İyileştirici. Terbiye edici.

Mustaḥil: 1. Uzayan. İstital eden. 2. Dikdörtgen.

Mutallık: Talak ile karısını boşamış olan kimse.

Mutarasşid: Gözleyen. Tarassud eden.

Mutarred: Cemaati usandıracak derecede okumayı uzatan imam.

Mutaşarrım: Kahramanlık ve yiğitlik gösteren.

Mutaşavvir: Tasavvur eden, zihinde suret veren.

Mu'taşım: 1. Günahı çekinen. 2. Eliyle tutan. 3. Yapışan Mutazammın: 1. Tazammun eden, içine alan. 2. Kefil olan, üstüne alan.

Mu'teref: Gizlenmeyip söylenmiş. İtiraf olunmuş.

Mu'ti: Veren, ita eden.

Muṭṭali': Haberli. Bilgisi olan. Bir yüksek yerden bakarak görüp anlayan. Vakıf. Derk eden.

Muṭṭalib (Maṭleb, maṭlab, muṭlib): Talep edilen, istenilen şey.

Muvālāt: Dostluk, karşılıklı sevgi. Yardım, koruma.

Muvāzib: Bir işte durmadan çalışan, bir işle daima uğraşan.

Muvāzza': İtibarsız (kimse).

Muvāzzaḥ: Açıklanmış. İzahı yapılmış. Açık ve anlaşılır bir şekilde.

Muzārebe: 1. Vuruşmak. Cenk etmek. 2. Bir yerden diğer bir yere gidip seyretmek.

Mu'zi: Eziyet ve sıkıntı veren. Rahat bırakmayan, inciten.

Mu'zi': Ziyalandıran, ışık veren, parlayan, parlak.

Muzif: Misafir kabul eden.

Muzmaḥil: Çökmüş. Darmadağın olmuş. Perişan olmuş.

Muzmar: Gizli, saklı, örtülü, dışa vurulmamış, içte saklı.

Mübālāt: 1. Kayırmak. 2. Dikkat etmek. İtina göstermek.

Mübāreze: Cenk, kavga, uğraşma.

Mübāşeret: 1. Bir işe girişmek, başlamak. 2. Karşılaşmak. 3. Temas etmek, dokunmak. 4. İnsanın derisinin başkasının derisine dokunması.

Mübāyin: Farklı. Başka türlü. Muhalif. Diğerinin zıddı. Aksi.

Müberred: Soğutulmuş olan.

Mübeyyin(e): Bildiren, açıklayan, meydana koyan.

Mücāme‘at: Cima etmek.

Mücāmelet: Karşılıklı iyi muamelede bulunma. Güzel ve hoş geçinme.

Mücāveret: 1. Komşuluk, yakınlık. 2. Mescitte itikafa çekilmek.

Mücāveze: 1. Haddinden ileri geçmek. Normali aşmak. Bir şeyin hadd-i itidali geçmesi. 2. Birini suç ve günahı ile muaheze eylemeyi görmemezlik ile af ve müsamaha eylemek.

Mücellā: 1. Açıp temizleyici. 2. Cilalı. Cila veren.

Müctemī‘: Topluca. Bir araya gelmiş. Hepsisi.

Mücteri: Cesaret eden, cüret eden.

Müdrük: 1. Akli eren, anlayan, kavrayan. Akıllı. 2. Buluş çağına, erginlik yaşına gelmiş olan.

Müfahham: Muhterem. Hürmete layık. Tazim edilmiş olan.

Müferrag: Dökülmüş.

Müfid: 1. İfade eden, meramı güzel anlatan. 2. Manalı, manidar. 3. Faydalı, faydayı mucib olan. 4. Mütalasından istifade olunan.

Müfni: İfnâ eden, mahveden, yok eden.

Mühce: Can, ruh.

Mühlikāt: 1. Kötü ve günah olan işler. 2. Helak edenler. Hayrı ve sevabı bozan fena hareketler.

Mühre: 1. Cila için kullanılan küçük yuvarlak cisim. 2. Cam boncuk. 3. Her nevi yuvarlak cisim.

Mükıbb: Bir şeyin üzerine düşüp gayretle çalışan.

Mükteseb: İktisab edilmiş. Kazanılmış. Elde edilmiş.

Mülā: Çok sihirbaz.

Mülābese(t): 1. Karışma. Münasebet. Birbirine benzeyen iki şeyin karıştırılarak birbirine benzetilmesi. 2. Takribi cihet.

Mülābis: 1. Münasebet kuran. Yakınlık gösteren. Bir kimse ile aşırı ahbablık eden. 2. Karışan.

Mülākī: Buluşan. Yüz yüze gelen. Kavuşan. Görüşen.

Mülāşaka: 1. Ulaşma, yanaşma. 2. Bitişme, yapışma, iltisak etme.

Mülātefe: Birbirine latife etmek. Şakalaşmak. İltifat etmek. Güzel geçinmek.

Mülşak: Bitiştirilmiş, yapıştırılmış olan. İlsak edilmiş.

Mültebis: 1. İltibas etmiş, birini öteki zannetmiş, karıştırmış olan. 2. Karışık, şüpheli ve benzer olan.

Mültevi: Eğilmiş, bükülmüş, eğrilmiş. Sarılan, eğilen.

Mümārese: Çalışarak maharet kazanmak, üstatlık etmek. Bir işe devam ederek ihtisas sahibi olmak.

Mümās: Temas eden, dokunan.

Mümāsil: Benzeyen, andıran.

Mümeyyez: Seçilmiş, ayrılmış, temyiz edilmiş.

Mümezzaḳ: Yırtılmış. Parça parça olmuş.

Mümteli: Dolu, dolgun. Dolmuş.

Münā: 1. (Mina) Arzular. 2. Birinin yerine geçmek. 3. Suya giden yol.

Münādā: Seslenilmiş, çağrılmış, nida edilmiş.

Münādī: Nida eden, çağırın, seslenen. Müezzin.

Münāfāt: Birbirinin aksine olan. Birbirine aykırı olarak. Aykırılık, mugayeret, münafi, muhalefet.

Münāfi: Zıt, uymaz, aksi, aykırı. Mugayir ve muhalif olan.

Münakḳah: 1. Tenkih edilmiş, soyulmuş, ayıklanmış, temizlenmiş. 2. En iyisi, en seçilmiş. 3. Haşivsiz söz.

Münceli: Parlayan, meydana çıkıp görülen.

Mündefi': İndifa etmiş, geçmiş, atlatılmış. Def olunmuş.

Münderis: İndiras eden. Eseri, izi nişanı kalmamış olan.

Münfetiḥ: İnfıtah eden, açılan, açılmış.

Münḥarıt: İpliğe dizilmiş. Biçilmiş.

Münhemik: Bir işin üzerine çok düşen. Bir işte çok uğraşan.

Münif: Yüksek, ulu, büyük.

Mün'im: Nimet veren, yedirip içiren.

Münḳad: İnkıyad eden, boyun eyen, muti olan, itaat eden.

Münḳasım: Bölünen, kısım kısım ayrılan, taksim edilen.

Münḳati': 1. İnkıta eden, kesilen, kesilmiş kesik; aralıklı. 2. Arkası gelmeyen; son bulan. 3. Arada bağ kalmayan, ayrılmış. 4. Herkesten ayrılıp bir kişiye bağlanmış olan.

Münşī: 1. İnşa eden, yapan. 2. Yapısı, üslubu güzel olan. İyi katip.

Müntec: Neticelenmiş, sonu belli olmuş.

Müntefi: Sönen, ortadan yok olan, intifa eden.

Müntemī: 1. İlgisi ve ilişiği olan, yakınlık peyda eden. 2. Birinin adamı olan.

Münṭezi': Yerinden çekip koparan. Bir şeyi söken.

Mürādif: 1. Diğer bir kelimeyle manası bir, eş ve aynı olan. 2. Refik, yoldaş.

Mürd: Sakalı belirmemiş genç yiğitler.

Mürte' iş: Titreyen.

Müsebbet: Sabit kılınmış, tesbit olunmuş.

Müsellāt: 1. Galip. 2. Havale olunmuş.

Müşennāt: İki noktalı harfin sıfatı. Ta-i müsennat: İki noktalı "t".

Müsennāt: Su bentlerinin veya arklarının kenarı.

Müsinn: Yaşlı, kocamış, geçkin, ihtiyar.

Müstahdeş: Sonradan ihdas edilmiş. Sonradan meydana çıkarılmış.

Müstaḫîr: 1. Uçan, uçuşan. 2. Yangının veya sabahın intişarı gibi müstaid olan.

Müstaḫîrif: Nadide sayılan.

Müste'nife: Gr. Evvelki cümlelerle bağlı olmayıp ilerdeki ve mukadder olan suallere cevap teşkil eden cümle.

Müsteb'id: Uzak farz eden, uzak gören. Uzaklaşmış.

Müsteb'in: Açık ve meydanda olan. Zahir, aşikar.

Müstedîr: Daire şeklinde olan.

Müstefād: 1. Anlaşıp istihraç olunan. 2. Kazanılmış olan, istifade edilmiş. 3. Mana, mefhum.

Müsteğîş: Yardım dileyen. Medet bekleyen. İstigase isteyen.

Müstekinn: Saklanan, gizlenen.

Müstelzim: Lüzumlu, gerektiren. Mucib ve sebep. Bais olan. Bir şeyin lüzumunu deruhte eden.

Müstemirr: 1. İstimrar eden, bir düziye uzayıp giden. 2. Sürekli, devamlı; bir düziye, daima.

Müstemsik: Bırakmamak üzere sıkı tutan.

Müstenbaḫ: İstinbat olunmuş. Zımnem alışılmış.

Müstenkir: İnkâr eden. Münkir.

Müstetbi': Kendisine tâbi olunmasını isteyen.

Müstetir: Örtülü, gizlenen. Gizli, saklı.

Müstevî: 1. Düz, her tarafı bir. 2. Düzlem. 3. Müennes ve müzekkerleri bir olan isim. Sıfat.

Müşâbih: Benzeyen, benzer.

Müşâkil: Diğerine uygun olan, şeklini benzeten, şekilce uygun olan.

Müşâreket: 1. Birbirine ortak olmak, ortaklık. Beraber olup bir iş yapmak. 2. Gr: İkili tarafın da isteğini bildiren fiil. 3. Karşılıklı anlaşma, birbirini anlama.

Müş'ir: İş'ar eden, haber veren, bildiren.

Müştedd: 1. Şiddetlenen, azan. Şiddetlenmiş. 2. Kuvvetlenmiş, sağlamlaşmış.

Müştehir: Şöhretli, meşhur, namdar.

Müte'addi: 1. (Udvan'dan) Başkasının hakkına tecavüz eden, saldıran, sataşan. 2. (Gr.) Lâzım fiilinin mukabili. Fiil eseri fa'ilden mef'ul denilen diğer bir isme geçerse o halde fiil müteaddi olur. Geçişli fiil.

Müte'ayyin: 1. Karar verilmiş. 2. İleri gelen kimse. Eşraftan olan kimse. 3. Belli, aşikar ve meydanda olan. Taayyün eden.

Mütebâdir: Zuhur eden, açığa çıkan.

Mütebâyin: Birbirine uymayan. Birbirine zıt olan. Birbirinden ayrı.

Mütebennî: Bir kimseyi oğul edinen.

Müteceddid: Yenilenen, eski iken yenilenmiş olan.

Mütedellî: Nazlanan, tedelli eden.

Müteğavvil: 1. Tegavvül eden, uğraşan. 2. Bir şeyin rengine giren. (bkz. mütelevvin)

Mütelevvin: Renkten renge giren. Halden hale geçen. Kararsız. Dönek.

Mütemekkin: Yerleşen, mekanlanan. Temekkün eden, ikamet eden. Sakin olan.

Mütemerrin: Öğrenmek, alışmak için temrin, egzersiz yapan.

Mütemevvil: Zengin, mal, mülk sahibi.

Mütenāzi': Münazaa, kavga eden.

Müterākım: Teraküm etmiş, birikmiş, yığılmış.

Müterakqıb: Gözleyen, bekleyen.

Mütesāvi: Birbirine müsavi ve eş olan.

Mütetabi'an: Birbiri ardınca. Birbirinin peşinden.

Müteva'ir: Hakir, zelil. Nefret edip kimse yanına gelmeyen.

Mütevakkıd: Tutuşan, tutuşup yanan.

Mütevessim: 1. Bir şeyi çözmeye çalışan. 2. Nişanlı, alametli ve bezenmiş kişi.

Mütlif: 1. Yok eden, telef eden, öldüren. 2. Tehlikeli.

Müttekın: İyice bilen. Bir şeyin bir türlü olmasına aklı yatan.

Müvecceh: 1. Uygun, doğru. Herkesin teveccüh ettiği, makbul, münasip. 2. Yüzü bir tarafa döndürülmüş.

Müzāvele: 1. Bir şeyin meydana gelmesi için çalışma. 2. Bir şeyi başka bir şeye yaklaştırma.

Mü'zî: Eza veren, eziyet eden.

Müzne: 1. Yağmurlu bulut. 2. Beyaz bulut parçası.

Müzribin: Suçlular, günah işleyenler.

N

Nāb: Azı dişi. (Enyâb)

Na'ce: 1. Dişi koyun. 2. Dişi sülün. 3. Kadına da istiare ile söylenir.

Nābūd: 1. Mâdum, yok olan, bulunmayan. 2. İflas etmiş. Perişan olmuş. 3. Sonradan yok olan.

Naç: Kıvam, buluğa erme. Pişme.

Nāfi': 1. Menfaatli. Faydalı. Yarar. Şifalı. 2. Esmā-i Hüsnadan bir isim.

Nāfir: 1. Nefret eden, ürken, korkan, sevmeyen. 2. Galip olan.

Naḥāfet: Zayıflık, arıklık, cılızlık.

Nā'ibe: 1. Vekil, birinin yerine geçen. 2. Şeriat hakimi olan kadı vekili. 3. Nöbet bekleyen.

Nāka: 1. Bir yıldızın ismi. 2. Dişi deve. 3. Sivilce.

Nakı': 1. Kuru üzümü su içinde ıslatarak yapılan şarap. 2. İçinde hurma ıslatılan havuz. 3. Suyu çok olan kuyu. 4. Kandıran, kandırıcı.

Nakıb: 1. Vekil. Bir kavim veya kabilenin reisi veya vekili. Halkın hayırlısı. 2. En eski derviş veya dede. 3. Müfettiş.

Nakḳād: 1. Tenkitçi. Bir şeyin iyisini kötüsünü ayıran. 2. İmam, hatîb. 3. Nakd eden. Paranın kalbini sağlamını ayıran.

Nakş: Düşme, azalma, tam olmama.

Nakz: 1. Talep etmek, istemek. 2. Sıçramak.

Nasārā: Hristiyanlar. Nasraniler. Hz. İsa'ya ilk önceleri Nāsıra Karyesindeki

yardım ettiklerinden, onlara “Nasara” ismi verilmiştir.

Naşl: Okun ucundaki sivri demir. Okun uçmasına yardım eden kanatlar.

Na‘t: Medih ve sena ederek, vasıflarını göstererek bir şeyi anlatmak.

Nā-tuvān: Zayıf, kuvvetsiz.

Nāzır: Taze, tazeleşen.

Ne‘āme: 1. Deve kuşu. 2. Cemaat. 3. Gölge, gölgelenilecek yer.

Nebāh (Nübāh): Köpek havlaması.

Nebīl: 1. Akıllı, anlayışlı, zeka sahibi. 2. Yüksek meziyet sahibi. İyi huylu. 3. Bilgili ve faziletli kimse.

Necābet: Soyluluk, soy temizliği.

Necid: 1. Kahraman. 2. Münbit yer. Fitne ve nifak yeri olan memleket. 3. Aslan.

Nedret: Azlık, seyreklik, az bulunmak.

Nef : Fayda, yararlılık.

Nefāz: 1. Geçme. İşleyip öte tarafa geçme. 2. Sözü geçme, sözü dinlenme.

Neffā‘: Çıkarı çok olan kimse.

Nehār: 1. Fecrin doğuşundan güneşin batışına kadar olan aydınlık. 2. Toy kuşunun yavrusu. 3. Altın.

Nehb: 1. Yağma, yağmacılık. Çapul. 2. At oynatmak. Koşturmak. 3. Kahr ile bir kişinin malını elinden almak.

Nehel: 1. Susuz olmak. 2. İçmenin evveli. 3. Yaşlı, ihtiyar. 4. Semiz etli deve.

Nekr: 1. Zeki, akıllı kimse. Pek zeyrek olan. 2. Deha, fetanet.

Nekre: 1. Belirsiz isim. 2. Tuhaf sözler, garip ve gülünç hikayeler anlatan kimse. 3. Garip ve gülünç fıkralar.

Nemmām: Koğuculuk, nemmimecilik. Dedikoducu.

Neseb: Sülale, akrabalık, soyluluk, kişinin şeceresi.

Nesh: 1. Şeri bir hükmü yine şeri bir emirle kaldırmak. 2. Bir şeyin aynını kopya etmek, çoğaltmak. 3. İbtal etmek. Hükümsüz bırakmak. 4. Nakletmek. Kaldırmak. Bir şeyi zail bırakmak.

Nesr: Akbaba, kartal.

Nevāhī: 1. Yanlar, taraflar. 2. Nahiyeler, bucaklar.

Nevāzil: 1. Nezleler. 2. Hadiseler. Belalar.

Nevl: 1. Bahşiş, atıyye. 2. Yolcuların verdiği vapur parası. Gemi kirası.

Neyl: 1. Merama erişme, isteğine ulaşma. 2. Ulaşılan şey.

Nigerān: Bakıveren. Bakıcı.

Nişāl: Ok ve kargı gibi şeylerin uçlarındaki sivri demirler.

Nisve (Nisvān): Kadınlar.

Nize: Mızrak.

Nüdbe: Ölüye ağlama, ağıt.

Nümāyān: Gözüken, aşık olan, gözücü olan. Parlayan.

Nümūdār: 1. Görünen. 2. Nümune. Örnek.

Nümūn: Gösteren, benzer, müşabih olan.

Nütâc: 1. Doğurmak. 2. Gebe devenin karnındaki yükü.

P

Pāymāl: Ayak altında kalmış, mahvolmuş, telef olmuş, sürünmüş.

Pesendide: Beğenilmiş, seçilmiş.

Peşmîn: 1. Yünden yapılmış, yapağıdan yapılma. 2. Sade ve süssüz elbise.

Peyvest: Ulaşma, vasıl olma, kavuşma.

Pirâ: Süsleyici, donatıcı, düzenleyici.

Pirâhen: Gömlek, kamis.

Püşide: 1. Örtülmüş. 2. Örtü. 3. Örtülü, gizli.

R

Râciha: Tercihli, daha önce, diğerlerinden üstün.

Ra'd: 1. Gök gürültüsü. 2. Bulutları sevk ve nezaret ile vazifeli bir melek adı. 3. Tehdit etmek, korkutmak.

Rağif: Pide. Yufka.

Râha: Değirmen.

Rahcen: 1. Meyletmek, eğilmek, yönelmek. 2. Ağırılık, sıklet.

Râhe: Avuç içi, el ayası.

Rahl: 1. Semer, palan. 2. Yağmurluk vs. gibi yol levazımı.

Ra'î: Görücü, gören.

Râ' iyye: Çoban, sıgırtmaç.

Râ' iyyet: 1. Bir hükümdar idaresinde bulunanlar, birinin idaresine bağlı olanlar. Devletin idaresindeki umum, insanlar. 2. Sürü. Otlatılan hayvan sürüsü.

Raht: 1. Binek atlarına vurulan eyer, takım. 2. Yol levazımı. 3. Pencere ve kapıların menteşe takımı. Döşeme ve ev takımı.

Ramād: Kül, ateş külü.

Raṭb: 1. Rutubet, nemlilik, yaşlık. Rutubetli, yaş. 2. Mülayim, yumuşak.

Rayb: Şek, şüphe, reyb.

Rebî': 1. Yaz günü. 2. Küçük nehir.

Recm: 1. Taşlamak, taşa tutmak. Taş ile insan öldürmek. 2. Şeytan üzerine atılan nücüm. 3. Tardetmek, kovmak, sövmek. Terk etmek. 4. Kabre taştan nişan dikmek.

Redî: Fena, kötü, bayağı.

Refv: 1. Sabretmek. 2. Korkudan emin etmek. 3. Islah etmek, düzeltmek.

Remed: Gözün ağrması, göz kapağı iltihabı.

Remel: 1. Yelmek. 2. Yağmurun az yağması. 3. Vahşi sığırın ayağında olan hatlar.

Remende: Ürkek, ürkücü.

Remy: Atma. Tüfek atma.

Re's: Baş, kafa. Tepe, uç. Başlangıç. Reis.

Resen: 1. Atı veya davarı ip ile bağlamak. 2. İp, halat, urgan.

Reside: Erişmiş, yetişmiş, olgunlaşmış.

Reşā': Yürüeyebilen geyik yavrusu.
Reşş: 1. Serpmek, püskürtmek. 2. Serpinti, serpintili yağmur, çisilti.
Rev': Korku, halecan.
Revāhil: Yük hayvanları.
Revk: 1. Perde, hicap. 2. Boynuz. 3. Ev önü. 4. Saf, halis, katıksız.
Rev-nümā: 1. Zuhur eden, kendini gösteren. 2. Yüz görümlüğü.
Rızvān: 1. Memnunluk, razılık, hoşnutluk. 2. Cennetin kapıcısı olan büyük melek.
Ridā: 1. Örtü, belden yukarı örtülen şey. Çar ve şal. 2. Hırka. 3. Akıl. İlim. Seha.
Ridf: Arka.
Rih: Rüzgar, yel.
Rihāl: Deve palanları.
Rihlet: Geçmek. Göç etmek, göçmek. Ölmek.
Rik: Ağzı suyu, salya.
Rikāb: 1. Boyunduruk altında olanlar. Kullar, köleler. 2. Boyun, ense kökü.
Rikāb: 1. Özengi. 2. Büyük bir kimsenin huzuru, önü, makamı.
Rimāh: Mızraklar, kargılar, süngüler.
Riyāh: Rüzgarlar, yellere.
Rubbe: Harf-i cerdir, nekre ile beraber olur. Çokluk veya azlığa işaret eder. "Öylesi var ki" manasınadır.
Ruqād: Uyku. Nevm. Uyuma.
Rumh: Süngü ile vurmak. Tekme ile vurmak.
Rübā: Tepe, yüksek yer.

Rüfāt: 1. Parçalanmış, dağılmış. 2. Çürümüş.
Rüküb: Binme. Bir vasıtaya binme.
Rüveyde: 1. İnce, hoş, nazik. 2. Bitmiş, neşvünema bulmuş.

S

Şa'b: 1. Güç, zor, çetin. 2. Kuvvetli, zorlu. 3. Söz dinlemez, inatçı kimse.
Sābiğ: Tam. Tafsilatlı. Uzun. Bol.
Sādāt: Seyyidler. Hz. Peygamberin soyundan gelenler veya onun izinden gidenler.
Şadır: Çıkan, zuhur eden, ortaya çıkarılan.
Şafre: Açlık.
Şağır: 1. Küçük, ufak. 2. Buluğa ermemiş, ergenlik çağına gelmemiş çocuk.
Sahle: Koyun kuzusuna ve keçi oğlağına derler. (Doğduktan dört aylık olana kadar.)
Şā'ib: Ak saçlı, beyaz saçlı.
Sa'id: Müreffeh, şanslı, mutlu, bahtiyar, saadetli, mesud.
Şā'il: Saldıran. Kibirli olup başkasına tecavüz eden.
Sakām: 1. İlet, hastalık, dert. 2. Hata ve yanlış. 3. İlet.
Sakıt: 1. Düşen, düşücü, düşmüş. 2. Hüküm ve itibardan düşmüş, hükümsüz. 3. Düşük, vakitsiz rahimden düşen çocuk.

Sak̄y: 1. Sulamak, su içirmek. 2. Bedende su toplamak.

Şalīb: 1. Haç. 2. Şiddetli, şedid. 3. Heybetli.

Şalv: Uyluk.

Şanevberī: Çam kozalağı.

Şarʿ: 1. Tutarık, tutarak, bayıltıcı, ağız köpürtücü ve çırpındırıcı bir sinir hastalığı. 2. Düşmek, yıkıp yere çalmak. 3. Şiirin beytinin iki mısra veya iki kafiyeli yapmak.

Şarīfe: Değişiklik. Değişme.

Şavāb: Doğruluk. Yanlış olmayan. Doğru dürüst.

Şavārif: Değişiklikler. Değişmeler.

Şavlet: Saldırma. Şiddetli ve ani atılış.

Şayrūret: 1. Bir halden diğer hale intikal etmek. Bir şeyin bir şeye dönmesi. 2. Olmak, edilmek. 3. Vücut, kevn.

Şayyād: Avcı, avcılık yapan.

Seʿa: Güç, iktidar.

Seʿmet: 1. Kederli olmak. Melül olmak. 2. Bıkmak, usanmak.

Sebb: Küfür, küfran. Sövüp saymak.

Sebk̄at: Geçmek, ilerlemek.

Sebt: Yazma, deftere geçirme, bir yere kaydetme.

Seby: 1. Harpta esir alınma. 2. Uzaklaştırma. 3. Bir yerden bir yere sürüp giderme.

Sefercel: Ayva.

Sehā: Cömertlik, el açıklığı.

Sehāb: 1. Bulut. 2. Karanlık. 3. Bulut gibi uçuşan böcekler.

Seher: Geceleri uyumayıp uyanık durma hastalığı.

Sehī: 1. Düz, doğru. 2. Fidan gibi boy.

Sekb: Su dökmek. Su dökülme.

Şekf: Bulmak.

Şekīl: 1. Telaffuzu ağır ve kalın olan. 2. Çirkin. 3. Sıkıntılı, can sıkıcı. Ağır.

Seleb: 1. Kişinin malı, mülkü, metaı. 2. Yemen mülkünde yetişen bir ağacın kabuğudur. Ondan ipler ve urganlar yaparlar.

Selīka: Güzel söz söyleme ve yazma istidadı.

Semāhat: Cömertlik. İyilik severlik. El açıklığı.

Semen: Baha. Kıymet. Tutar. Değer. Satılan şeyin fiyatı.

Senen: Yol, tarık.

Serc: At takımı. Eyer.

Sereka: 1. İpeğin gayet iyisi. 2. Beyaz ipek. 3. Hırsızlar.

Seriʿa: Süratli, seri, hızlılık.

Seriyye: Düşman üzerine gönderilen süvari müfrezesi.

Serrāc (Sirāc): 1. Işık, lamba, fener, kandil. 2. Güneş ve ay manasına veya Resul-i Ekrem'e (a.s.) "nur saçan" mealinde verilen bir isim.

Sevād: Karartı, karaltı, yazı karalama.

Sevāʿid: Dirsekten bileğe kadar olan kısımlar.

Sevākīb: Parlak yıldızlar.
Şevb: Elbise. Giyilecek eşya. Kaftan.
Bez.
Sevr: 1. Öküz, boğa. 2. Boğa burcu.
Seylān: 1. Akma. Cereyan. 2. Sel felaketi.
Seyf: Kılıç, şimşir, tığ.
Sezā: Layık, münasip.
Sıkt: 1. Ana karnından ölü olarak düşen çocuk. 2. Çakmaktan düşen ateş.
Şıla: 1. Memleketine girme, akrabasına ulaşma. 2. Bahşiş, hediye. 3. Gr. Rabıt sığası. Bağ fiil, ulaç.
Şiyānet: Koruma veya korunma. Himaye veya muhafaza.
Si'a: 1. Genişlik, bolluk. 2. Açıklık. Zenginlik.
Sicn: Hapis, zindan.
Silk: 1. Dizi, sıra. 2. Yol, tarik. 3. İplik, hayt.
Simāt: Damga, iz, nişan, alamet.
Simen: Semizlik, yağlılık, beslilik.
Sinān: Mızrak, süngü.
Siyādet: Seyyidlik.
Siyāk: 1. Söz gelişi, ifade tarzı. 2. Üslup, tarz, yol. 3. Sürmek, sevk. 4. Ruhun çıkması.
Siyyān: Birbirine denk ve eşit.
Şu' bān: 1. Büyük yılan. Ejderha. 2. Semanın kuzey yarım küresinde bulunan Tinnin Burcu'nun çevirdiği büyük kavisin ortasında ve küçük ayı

dörtgeninin tam karşısında bulunan en parlak yıldız.
Şu' ūbet: Güçlük, zorluk.
Suhūlet: Kolaylık.
Suk' : 1. Taraf, yön. 2. Nahiye.
Sūk: Çarşı, Pazar. Alım satım yeri.
Sun' : 1. Yapış, yapma. 2. Tesir, kudret.
Şurre: 1. Para kesesi. Para çıkını. 2. Hac zamanında İslam devletinin padişahı tarafından fakir ve muhtaçlara dağıtılması için Mekke ve Medine'ye her yıl gönderilen para ve sair şeyler.
Sūsmār: Kertenkele denilen küçük bir hayvan. Keler.
Şuver: 1. Boynuz. 2. Suretler.
Sūzān: Yakan, yakıcı. Ateşli.
Sūfl: Tortu, çöküntü.
Sūhre: Yalancı fecir.
Sūkkān: Oturanlar.
Sülme: Çatlak, gedik.
Süst: Gevşek, tembel, sölpük.

Ş

Şābb: Genç, delikanlı. Yiğit.
Şahme: 1. Etlar arasında bulunan yağ, iç yağı. 2. Bozulmak ve değişmek. Fesat ve mütegayyir olmak.
Şāmil: 1. Çevreleyen, içine alan, ihtiva eden, kaplayan. 2. Çok şeye birden örtü ve zarf olan. 3. Fazla şeyleri veya kimseleri ilgilendiren.

Şaranbaş: Elleri ve ayakları kalın olan. Kaba ve aptal adam.

Şāri': Şeriatı meydana koyan, teşri eden. Allah (C.C.).

Şatr: Taraf, yön, cihet.

Şāyeste: 1. Şayan, uygun, yaraşır, layık. 2. Nümune.

Şāyi': 1. Duyulmuş, herkesçe bilinmiş. 2. Taksim olunmamış, müşterek hisse. 3. Bir şeyin her noktasıyla ilgili bulunan.

Şeā': Dağılıp parçalanmak.

Şeāmet: Uğursuzluk, kötülük, bedbahtlık.

Şebāb: 1. (Şebibe) Gençlik. 2. Yiğit, tazelik, civan. 3. Gençler.

Şebāh: Cüsse, cisim, ceset. Karaltı. Şahıs.

Şecc: 1. Baş yarma, yarıma. 2. Geminin denizi yarararak yol alması.

Şeci': Kahraman, yiğit. Şecaatli.

Şefe: Dudak. Kenar.

Şefeteyn: İki dudak.

Şettā: 1. Değişik, çeşitli, türlü. 2. Gazetelerin siyasi meselelerinden bahsetmeyen hususi kısmı.

Şeyb: 1. İhtiyarlık. Yaşlılık. 2. Saç, sakal ağarması.

Şeyh: İhtiyar.

Şuġl: İş, meşgul olunacak şey, gaile.

Şübbān: Gençler, delikanlılar.

Şücā': Cesur.

Şüfe'ā: Şefaatchiler. Şefaate edenler, bir suçun bağışlanması için aracılık edenler.

Şüġul: Meşgul ve gafil olmak. Gaflette bulunmak.

Şürük: Doğmak, tulu etmek.

Şüyü': Herkesçe bilinme, duyulma, yayılma. Dağılma.

T

Ta'addi: 1. Geçme, öteye geçme, saldırma. 2. Zulmetme, adaletsizlik. 3. Örf, adet ve kanunların sırrını açma. 4. Fiilin geçer halde olması.

Ta'addüd: Çoğalma. Birden fazla olma. Tekessür etme.

Ta'ammuk: Derinleşme.

Ta'assüf: Doğru yoldan sapmalar.

Ta'at: İbadet etmek. Allah'ın emirlerini yerine getirmek. İtaat etmek.

Ta'azzüz: Aziz saymak, tenezzül etmemek.

Tabaşşur: Dikkatle bakıp esasını kavrama. Dikkatli gözleyiş.

Tabāyi': Mizaçlar, tabiatlar, huylar. Yaratılışlar.

Tabh: 1. Pişirme, pişirilme. 2. İlaç kaynatma.

Ta'diye: 1. Geçirme, tecavüz ettirme. 2. Bir fiili, müteaddi (geçişli) hale getirme.

Tafşil: 1. Etraflı olarak bildirmek. 2. Açıklamak, şerh ve beyan etmek. İzah etmek.

Tahaffuz: Ezbere öğrenmek, belleğe işlemek.

Taharrī: Aramak. Araştırmak. Araştırılmak. İncelemek.

Taharrüz: Sakınma, çekinme, korunma.
Tahazzu': Alçakgönüllülük gösterme. Mütevazı olma.
Tahazzün: Kederlenmek, hüzünlenmek. Birine acımak. Mükedder olmak.
Tahniye: Kınaya boyamak.
Tahriz: 1. Kışkırtma, kışkırtılma. 2. Kandırmak. 3. Koparmak.
Tahtiye: Hataya düşürmek, yanıltmak.
Tahv: Düşmek, çekip uzatmak.
Tahvif: Korku vermek. Ürkütme.
Tahyil: Akla getirme. Fikre getirme. Zihinde canlandırma.
Tahzir: Menetme, sakındırma, önleme. Korkutmak.
Tā'ir: Uçucu, uçan. Kuş.
Takarrüb: Yakınlaşmak, yaklaşmak. Zamanı gelmek, vakti yakın olmak.
Takarrür: 1. Kararı verilmek. 2. Yerleşmek. Kararlaşmak.
Ta'kid: İbareyi veya cümleyi anlaşılabilir şekilde düzenleme.
Taklil: Azaltma. Azaltılma. İndirme. Tenkis.
Taklim: (Kamış, tırnak, kalem gibi şeyleri) yontma, kesme.
Talā': 1. Geyik buzağısı. 2. Çatal tırnaklı hayvanların yavrusu.
Talākat: 1. Dil açıklığı. Selaset. Düzgün sözlülük. 2. Güler yüzlülük.
Tarab: Sevinçlilik, şenlik. Sevinçten gelen coşkunluk ve tepinme, ayş ve sefa.

Tarf: 1. Göz, bakış, nazar. Göz ucu. 2. Göz kapaklarını yummak veya oynatmak. 3. Soyu temiz kimse. 4. Her şeyin nihayeti, sonu.
Tarh: 1. Atma, bırakma. Bırakmak, elinden atmak. 2. Dağıtma, bölme. 3. Uzaklaştırmak. 4. İndirmek. 5. Yerleştirmek.
Tari: Taze, taravetli.
Taşmim: 1. Bir şeyi önceden iyice kararlaştırmak. Azimet-i sadıka ile kastetmek. 2. Muhkem kılmak. 3. İnkâr etmek. 4. Endişe edip kaçınmamak.
Taşrih: Belirtmek. Açık açık anlatmak. Zahir ve ayan kılmak.
Tastir: Yazı yazma. Satırlar meydana getirme.
Taşvit: Seslendirme, seslenme, ses çıkarma.
Tatallüb: Bir defeye daha istemek.
Tatarruf: Bir yana veya bir tarafa çekilme.
Tathir: Temizlemek. Yıkayıp pak etmek. Tahir kılmak.
Tavil: Uzun, çok uzun süren.
Tavk: 1. Gerdanlık. 2. Bazı kuşların boyunlarındaki tüyden halka. 3. Takat, güç.
Tavti'e: Anlatılacak maksadı destekleyecek tarzda önceden bazı sözler söyleme.
Tavzih: Açıklamak. Açık olarak beyanda bulunmak.

Ta'yīb: Ayıplamak. Kötülüğünü söylemek.

Ṭayy: 1. Dürüp bükme, dürülüp bükülme, sarma, katlama. 2. Atlama, üzerinden geçme.

Taẓarru': 1. Kendi kusurlarını bilip kibirden vazgeçip tevazu ile yalvarmak. 2. Bir şeye gizlice yaklaşmak.

Taẓhīr: Arkaya atma. Arkaya bırakma veya bırakılma. İhtimal.

Ta'ẓīm: Hürmet. İkramda bulunmak. Bir zat hakkında büyük sayıldığına delalet edecek surette güzel muamelede ve hürmet ifade eden tavırda bulunmak.

Taẓyīf: Kaybına sebep olma, bırakıp kaybetme. Boşuna harcama.

Te'āruẓ: Birbirine zıt olma.

Te'āṭuf: 1. Birbirine şefkat, muhabbet ve sevgi göstermek. 2. Birbirine bağlanma.

Te'āẓud: Kol kola olma. Yardımlaşma.

Te'ahḥur: Geri kalmak. Geciktirmek. Gecikmek.

Tebā'ūd: Uzaklaşma, uzağa çekilme. Uzama.

Tebādūr: 1. Ani olarak zihne girmek. 2. Diğerini geçmek için hızlanmak. 3. Barışmak. 4. Öğretmek.

Tebaḥtur: 1. Dalgalanmak, dalgalanır olma. 2. Kibirlenerek yürüme, kibirli kibirli yürüme.

Tebārīḥ: İncitmek. Eziyet etmek.

Tebcīl: Ağırlamak. Yüceltmek. Birisine tazim etmek. Hürmetle hareket etmek.

Teberrī: 1. Alakasız olma, sevmeyip yüz çevirme. 2. Temiz olma.

Teb'īz: Bölmek. Bölük bölük etmek. Bir kısma ait etmek.

Tebriye: 1. Bir kimseyi şüpheden ve zan altından kurtarmak. 2. Nezahat, ismet. 3. Borçtan kurtarmak. Beraat ettirmek.

Tebşir: İnsanın gözünü açacak şekilde tarif ve izah etmek ve kalbine basiret vermek.

Tecānüb: Sakınma. Çekinme.

Tecellüd: 1. Tekellüfle celadet göstermek. Kendini şecaatli ve cesaretli göstermeye çalışmak. 2. Serkeşâne inat etmek.

Tecemmül: Süs, süslenme.

Tecennüb: Sakınma. Çekinme.

Tecevvüz: 1. Sözü mecaz olarak söyleme. 2. Caiz olmayana caiz görme. Cevaz verip yapılmasını uygun görme.

Tecvīz: Caiz görme. İzin verme, cevaz verme.

Tedāfū': Birbirini def etme. İtişme, kakışma.

Tedāḥül: 1. İç içe olmak. Birbiri içine girmek. 2. Yığılıp kalmak. Birikmek. Karışmak. 3. Bir taksidi ödemedi diğerinin gelmesi. Ödemede gecikmek.

Tedebbür: 1. Bir şeyin sonunu düşünmek, tefekkür etmek. Müdebbir olmak, tedbirli olmak. 2. Arkasını dönmek.

Tedvīr: 1. Devrettirmek, döndürmek. Çevirmek. Daire şekline sokmak. 2. İdare etmek, yönetmek. 3. Ed. Bir mısradaki

kelimelerin yerini değiştirmekle veznin ve mananın bozulmamasıdır.

Teeddüp: Edepli olma. Utanma. Çekinme. Edebîni takınma.

Teemmül: İyice, etraflıca düşünme.

Teevvül: Manası başka olma. Başka manaya gelme.

Tefa'ül: Önsezi. Alamet. Fal tutmak.

Tefahhuş: Bir şeyin, bir meselenin iç yüzünü dikkatle araştırma.

Tefāşil: Tafsiller, ayrıntılar.

Tefāvüt: İki şeyin birbirinden farklı olması. İki şey arasındaki fark.

Teferruk: Dağılma, ayrılma.

Tefhım: 1. Büyük sayma, ta'zim. 2. Bir şeyi kalınlaştırmak. 3. Tecvidde harfi kalın okumaktır. Harflerin adına mufahhim denir. Şunlardır: Hı, sad, dad, tı, zı, gayın, kaf, lam, ra, vav, elif. Huruf-ı isti'lada tefhim vaciptir.

Tefvız: 1. Birisine bırakma. 2. İşini Allah'a havale etmek. 3. Sipariş ve ihale etme.

Tefzi': 1. Ürkütme. Korkutma. 2. Hayretle baktırma.

Tehekküm: 1. İstihza. 2. Tevbih. Şiddetle azarlama. Görünüşte ciddi gerçekte alaydan ibaret eğlenme. 3. Tarizin etkili olan kısmı.

Tehellül: Sevinme, açık yüzlü olma. Yüzü gülme. Beşaretten yüzdeki gülme eseri.

Tehevvr: 1. Korkusuzlukla düşünmeden hareket etmek. Sonunu düşünmeden birden bire karar vermek. 2. Maddi ve manevi hiçbir şeyden korkmamak hali.

Teķaddüm: 1. Geçmiş bulunma. 2. Öne geçme, ilerleme. 3. Birine gelmesi muhtemel bir zararın def'i için önceden iş'ar ve tembih etmek. 4. Fık. Mürur-ı zaman olmak. Zamanı geçmiş olmak.

Teķārün: Birbirinin yanına gelme. Birbirine yanaşma. Mukarenet.

Teķātur: Damlama. Damla damla dökülme.

Tekellüf: 1. Kendi isteğiyle külfete girmek, bir zorluğa katlanmak. 2. Gösterişe kapılmak. Özenmek. 3. Yapmacık, zoraki hal ve hareket.

Telāhuķ: Birbirine katılmak. Birbiri ardına gelip birleşmek.

Telāşuķ: Bitişme, yapışma. Birbirine bitişik olma.

Telāzum: Biri diğerine lāzım olmak. Karışık olmak. Bir şey diğerine karışmak.

Telehhüf: Mahzun olmak. Hasret ve kederle yanıp yıkılmak. Ah çekmek.

Temeddüh: Kendi kendini övmek, kendini beğendirmeye çalışmak. Böbürlenmek.

Temekkün: 1. Mekanlanmak. Yerleşmek. Yer tutmak. 2. Vakar ve temkin sahibi olmak. 3. Sultan yanında rütbe sahibi olmak.

Temevvüc: Dalgalanmak. Çalkalanıp dalga dalga olmak.

Temliḥ: Söz arasında güzel ve mazmun söz söylemek.

Tenaḥḥî: Alarga durma, bir yana çekilme.

Tenāşüd: Birbirine şiir okuma.

Teneffür: Çekinme. Kaçınma. Nefret etme. İğrenme.

Tenkîr: 1. Tanınmayacak bir hale koymak. 2. Gr. Bir ismi harf-i tarifsiz kullanarak belirsiz yapmak. Gayr-i muayyen ve gayr-i mahdut kılmak.

Tenzîh: 1. Suç ve noksanlıktan saymak. Allah'ı her çeşit kusur, noksan, şerik gibi hallerden uzak bilip söylemek. 2. Kabahati yok olduğu anlaşılma ve onu ifade etmek.

Terā'ib: Göğüs kemikleri, kaburga kemikleri. Gerdanlık yeri.

Teraḳḳub: 1. Bekleme, yol gözleme, gözetleme. 2. Ümit etme. 3. Muntazır olma.

Tereccî: 1. Rica etme, yalvarma. 2. Ümit etme, umma.

Tereffü': Bir sahip kolaylığı, konfor, lüks.

Terekküb: 1. Birleşmek. Karışmak. İmtizac etmek. 2. Bir şeyin birkaç parçadan meydana gelmesi.

Terḥîm: "Allah rahmet eylesin!" cümlesini söyleme.

Tesāḳut: Birbiri ardınca düşmek. Birbirini düşürmek. Düşüşmek.

Tesāmuḥ: 1. Hoş görme. Hoş görürlük. Birbirine kolaylık gösterme. Kayıtsız olma. Gaflet olmak. 2. İhmal etmek.

Tesāvî: İki şeyin birbirine denk olması. Birbirine müsavi ve misil bulunmak. İki taraf da aynı ve bir derecede olmak.

Teshîl: Kolaylaştırma.

Teslîḥ: Havale etmek.

Tesvîf: Geciktirme, atlatma.

Tesyîr: 1. Gönderme. Yollama. Seyrettirme. 2. Sürmek. 3. Bezi yol yol alaca edip dokumak.

Teşābüh: Birbirine benzeşme.

Teşāḳḳ: 1. Muhalefet edişmek, uyuşmamak. 2. Zor ve meşakkatli olmak.

Teşe'üm: 1. Kötüye yorma, uğursuz sayma. Bu anlayış dinimizde men edilmiştir. 2. Sola dönme. 3. Sola yatma.

Teşettüt: Birçok şubelere ayrılma. Çatallaşma. Dağılma. Perişan olma.

Tetābu': Aralıksız birbiri ardına gelme.

Tetāvül: 1. Uzun olma, uzama. 2. Zulüm etme. 3. Birbirine muhalefet, kibir ve taazzum etme. 4. Musallat olma. 5. Mugayeret eyleme.

Tetebbu': Araştırıp tetkik etme. Derinliğine inceleyip tanıma, öğrenme. Öğrenmek için okuma.

Tetmîm: 1. Tamamlama, bitirme. 2. Bir şairi tamamlama.

Tev'îd: Sözle korkutma.

Tevakkî: Çekinme, hazer etme, sakınma, korunma.

Tevakkû': Bekleme, umma, ümid etme. Arzu etme, isteme.

Tevakkuf: Durma. Eğlenip kalma. Duraklama.

Teveccu': Vecalanma, ağrıma.

Tevehhüm: Kurma, kuruntuya düşme, vehimlenme.

Tevellüh: 1. Şaşakalma. Şaşırıp sersemleşme. 2. Hayran etme. 3. Kadını çocuğundan ayırma.

Teveccü'en: Genişletme vesilesiyle. Teveccü ederek.

Te'vîl: Sözü çevirme, söze ayrı mana vermeye kalkışma.

Tevkîd: Sağlamlaştırma.

Teveccü'an: Genişleterek, bollaştırarak.

Tevakkün: 1. İyiden iyiye araştırıp şüphesiz tam olarak bilmek. 2. Tam yakınlık hasıl etmek.

Tezâhüm: Birbirine sıkıntı vermek. Halkın kalabalık edip birbirine sıkıntı vermesi.

Tezevvüc: Evlenme. Kadın eş alma, zevce edinme.

Tezkâr: Anma, yad olunma, hatırlatma, zikretme.

Tezyîf: 1. Züyûfa çıkarma, kalp, sahte, değersiz olarak gösterme. 2. Eğlenme, alay etme.

Tûl: Boy. Uzunluk. Çokluk. Bolluk.

Tuyûr: Kuşlar.

Türrehât: Saçma sapan sözler.

U/Ü

‘Ubâb: 1. Her nesnenin muazzamı. Her şeyin büyüğü. 2. Cemaat, topluluk. 3. Taşkın sel suyu. 4. Pek taşkın, coşkun.

‘Ubür: 1. Geçmek. Atlamak. 2. Zorlamak. 3. Suyun öte kıyısına geçmek.

‘Ucm: 1. Araptan gayrısı. Arap milletinden olmayanlar. 2. Dilinde tutukluk olanlar.

‘Udûl: 1. Yoldan çıkma, dönme, sapma. Vazgeçme. 2. Adiller, adil olanlar.

Uhuvvet: Kardeşlik. Din kardeşliği. Samimilik, dostluk.

‘Ukâb: Tavşancıl kuşu.

‘Ukâbâ: 1. Ceza. 2. Ahret, öbür dünya, baki olan alem.

‘Ulüvv: 1. Büyüklük, yükseklik. 2. Bir şeyin yukarısına çıkma. 3. Şan, şeref ve kadr sahibi olma.

‘Unkud: Bir demet veya küme.

‘Urûş: Gökler, arşlar. Tavanlar.

‘Usret: Zorluk, güçlük. Darlık, sıkıntı. İşlemezlilik.

‘Uzlet: Yalnızlık. İnsanlardan ayrılarak bir tarafa çekilip yalnız kalmak.

Üzn: Kulak, işitme organı.

V

Vārid: 1. Ulaşan, yetişen, gelen, erişen, akla gelen. 2. Olan. Bir şey hakkında söylenip tatbik edilen. 3. Hazır, nazır. 4. Bahadır.

Vaşf: Sıfat. Bir kimsenin veya şeyin taşıdığı hal. Bir kimsenin veya şeyin durumunu anlatarak tarif etmek.

Vāsi': 1. Geniş, enli. Bol. Engin. Meydanlı. 2. Her ihtiyacı olana vergisi کافی ve bol bol ihsan eden. İlmi cümle eşyayı muhit, rızkı bütün mahlukata şamil ve rahmeti bütün şeyleri kaplamış olan Allah (C.C.).

Vaşme: Utanacak şey.

Vāşî: Gammaz, koğucu, yalancı.

Vatar: 1. İhtiyaç, hacet, iş. 2. Emir. 3. Madde. 4. Husus.

Vefret: Çokluk, bolluk.

Vely: 1. Birbiri ardı sıra gelme. Takip etme. 2. Çıkma, olma. 3. Yakınlık. 4. Yaz yağmurundan sonra olan yağmur.

Vesvās: Müsevvis. Vesveseye sürükleyen şeytan. Nefsin zihinde ilka eylediği dağdağa ve fitne. Avcının ve köpeklerin gizli sesi.

Veted: Çadır kazığı. Ağaç kazık. Demir mih.

Veẓān: "Olmak" yardımcı fiiliyle birlikte kullanılır ve "esen, esici" anlamlarına gelir.

Vihād: Derin vadiler. Uçurumlar.

Vilādet: Doğmak, doğuş, dünyaya gelmek, doğurmak.

Vişāye: Gammazlık, koğuculuk, yalancılık.

Vücüb: 1. Lāzım ve vacip olmak. Sabit olmak. Bırakılması mümkün olmamak. 2. Güneşin batması. 3. Mustarip olmak.

Vücūh: 1. Çehreler, yüzler, suretler. 2. Tarzlar. 3. Münasebetler. Sebepler. 4. İmkanlar. 5. Kur'ân-ı Kerim'in okunuşundaki farklar.

Vülū': Bir şeye fazla düşkünlük.

Vürūd: Geliş, gelme, varid olma. Gelip yetişme.

Y

Yābis: Kuru.

Yakīn: Şüphesiz, sağlam ve kesin olarak bilmek.

Yebs: Islak şeyin kurumması.

Yesār: 1. Sol, sol el. 2. Bolluk, zenginlik. 3. Gençlik. 4. Kolaylık.

Yūmnî: Uğura, berekete ait. Uğurlu.

Z

Zaby(e): Geyik, karaca. Gazal denilen hayvan.

Zahī: 1. Öç. İntikam almak. 2. Düşmanlık. Adavet. Kin tutmak.

Zā'ib: Eriyici, eriyen.

Zalām: Karanlık. Zulmet.

Zalīl: Gölge.

Za'm: Kelâm, söz.

Zāri': 1. Ağlayıp sızlama. 2. Hakirlik ve itibarsızlık.

Žav': Aydınlık, ışık, nur.

Žayr: Mazarrat, ziyan.

Zebāb: Karasinek.

Zeccāc: Şişeci. Camcı. Sırça işleri yapan.

Zecr: 1. Men etme, engel olma. 2. Zorlama, zorla yaptırma. 3. Önleme, sıkma.

Zehāb: Yanlış düşünce. Bir fikre uymak, zihnen bir yola sapmak. Zan.

Zeheb: Altın.

Zell: Yanlışlık yapma. Ayağı sürçme.

Zemīme: Zemme müstehak olan. Beğenilmeyen kötü hal ve hareket.

Zemm: Birisinin ayıplarını söylemek, çekiştirmek. Kötülemek, yermek. Ayıplamak.

Zenān: Kadınlar.

Zenb: Suç, günah, kabahat.

Zerī'a: 1. Vesile. 2. Yol, geçit. 3. Avcının arkasında gizlendiği deve.

Zevā'ib: 1. Erimiş şeyler, eriyenler. 2. Zülüfler, kaküller, perçemler.

Zevābe: 1. Saç bölüğü. 2. Zülüf. 3. Kılıç tasması.

Zevb: Erime.

Žimn: 1. İç taraf. 2. Maksat, gaye. 3. Açıktan söylenmeyip dolayısıyla anlatılan.

Žıyyık: Pek dar.

Zi'āb: Kurtlar, canavarlar.

Zih: 1. Kiriş. 2. Yay kirişi. 3. Kenar çizgisi. 4. Kaytan, şerit.

Zillet: Aşağılık, horluk, hakirlik, alçaklık.

Žū': Işık, aydınlık.

Žufr: Tırnak.

Zübūl: 1. Sararıp solma. Buruşma. 2. Pejmürdelik.

Zürqat: Mavi, mavimtırak renk.

ÖZGEÇMİŞ

Gökhan DEMİR, 24.07.1986 tarihinde Ordu'da doğdu. İlk öğrenimini (ilkokul) 1992-1996 yılları arasında Giresun/Bulancak Döngeri Köyü'nde; ortaöğrenimini (ortaokul-lise) 1996-2004 yılları arasında Ordu'da tamamladı. 2004 yılında Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü'nde başladığı yükseköğrenimini 2009 yılında bitirdi. Aynı yıl Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı. 2011 yılında "Yusuf Ahıskalı'nın Hayatı, Sanatı ve Eserleri" başlığı altında hazırlanmış olduğu teziyle yüksek lisansını tamamladı. 2012 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında doktora eğitimine başladı. Aynı yıl Ordu'nun Gürgentepe ilçesinde Şehit Ahmet Yaşar Anadolu Lisesi'ne Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni olarak atandı. Şehit Ahmet Yaşar Anadolu Lisesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği görevini sürdürmektedir. Yabancı dili İngilizcedir.